

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 920
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No : 122
Araştırmalar Serisi : 47

Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

İRAN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ

- IV -

ERZURUM-2002

Birinci Baskı : MART - 2002

Dizgi:
Yavuz Selim KAFKASYALI

Sayfa Düzeni:
Hamza KOLUKISA

Baskı:
Atatürk Üniversitesi Basımevi
Erzurum - 2002

O Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

ISBN 975 - 7698 - 06 - 7 (takım)
ISBN 975 - 7698 - 10 - 5 (4. cilt)

İSTEME ADRESİ:

P. K. 88 25021 Erzurum-TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Sunuş		9				
Ön	Söz	11				
İran	Türk	Edebiyatı	(IV)	13		
I. BÖLÜM						
ŞAİRLER VE ŞİİRLERİ						
Bayram Ali Abbaszâde Hamal (Bayram Eli Abbaszâde Hammal)				41		
(1859-1926)				43		
	Bayram Ali Abbaszâde Hamal'ın Şiirlerinden Örnekler			44		
Dollu	Mustafa			75		
	Dollu	Mustafa'nın	Şiirlerinden	Örnekler	75	
Mirza Ali Siggetü'l-İslâm (Mirzeli Siggetü'l-İslâm) (1860-1890)				78		
	Mirza Ali Siggetü'l-İslâm'ın	Şiirlerinden	Örnekler	80		
Milletçi	Şeyh	Ali	Çeşmekenanî	(1863-1933)	87	
	Çeşmekenanî'nin		Bir	Şiiri	87	
Cafer	Hamneî	(Cefer	Hamneî)	(1866-	?)	88
	Cafer	Hamneî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	88	
Azer	Tebriî			(1871-1938)	92	
	Azer	Tebriî'nin	Bir	Şiiri	92	
Seyid Eşrefü'd-din Gilânî (Seyid Eşrefeddin Gilânî) (1872-1934)				94		
	Gilânî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	94		
Mehfi	Afşar	(Me{fi	Efşar)	(1872-1944)	109	
	Afşar'ın	Türkçe	Bir	Şiiri	109	
Mirza Ali Mu'ciz Şebüsterî (Mirze Eli Mö'cüz Şebüsterî) (1873-1934)				111		

Mirza Ali Mu'ciz'in Eserlerinden	Örnekler	112
Mir Abdülhüseyn Hazin Tebrizî (Mir Ebdülhüséyn Ṭazin Tebrizî)	(1873-1918)	137
Mir Abdülhüseyn Hazin Tebrizî'nin Şiirlerinden	Örnekler ...	137
İrec Mirza (İrec Mirze)	(1874-1925)	139
İrec Mirza'nın Şiirlerinden	Örnekler:	139
Mirza Mahmut Ganizâde (Mirze Mahmud Ğenizâde)	(1878-1935)	151
Mirza Mahmut Ganizâde'nin Eserlerinden	Örnekler	151
Molla İsmeli (Müzniib)	(1878-1943)	156
Molla İsmeli'nin Bir Türkçe Gazeli		156
Mehmet Ali Saffet (Memmedeli Sefvet)	(1878- ?)	157
Mehmet Ali Saffet'in Şiirlerinden	Örnekler	157
Şeyh Ahmet Dâverî		168
Şeyh Ahmet Dâverî'nin Şiirlerinden	Örnekler	168
Molla Abbas Zünuzî	(1880?-1945?)	171
Molla Abbas Zünuzî'nin Ṭermen Adlı Şiiri		171
Cebbar Askerzâde Bahçaban (Cabbar Esgerzâde Bağçaban)	(1885-1969)	173
Cebbar Askerzâde Bağçaban'ın Şiirlerinden	Örnekler	174
Said Salmasî (Seid Selmasî)	(1889-1909)	209
Said Salmasî'nin Şiirlerinden	Örnekler	209
Taki Rifat Tebrizî (TeġĪ Rif'et Tebrizî)	(1890-1921)	211
Taki Rifat Tebrizî'nin Şiirlerinden	Örnekler	212
Ali Fitrat (Eli Fitret)	(1890 - 1948)	214
Ali Fitrat'ın Şiirlerinden	Örnekler	115
Pesyan Tebrizî	(1891-1921)	223
Pesyan Tebrizî'nin Bir Şiiri		223
İbrahim Zakir	(1892 - 1971)	225

İbrahim	Zakir'in	Şiirlerinden	Örnekler	226
Hacı Şeyh Zeynalabidin İman (Mecnun) (1892- ?)				241
	Hacı Şeyh Zeynalabidin İman'ın Bir Türkçe Gazeli			241
Emir Hüsrev Daraî (Emir Tosrov Daraî) (1892-1953)				243
	Emir Hüsrev Daraî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	244
Cafer Kâşif (Cefer Kâşif) (1894-1945)				249
	Cafer Kâşif'in	Şiirlerinden	Örnekler	249
Cafer Bedâyî Kelamî (Cefer Bedâyî Kelamî) (1896-1969)				252
	Cafer Bedâyî Kelamî'nin	Bir	Gazeli	252
Ebülkasım Kâmil (1897-1964)				254
	Ebülkasım Kâmil'in	Bir	Şiiri	254
Abbas Vasig (Abbas Vasig) (1898-1956)				256
	Abbas Vasig'in	Bir	Gazeli	256
Muhammet Ali Fahrettin Mahzun (Mehemmed Eli Fe{reddin Mehzun) (1899-1986)				258
	M. A. Fahrettin Mahzun'un Şiirlerinden Örnekler			259
Abdulvasi Şehidî (1900-)				293
	Abdulvasi Şehidî'nin	Bir	Türkçe Gazeli	293
Mir Mehdi İtimad Natikî (Mir Méhdi E'timad Natigî) (1900-1981)				295
	Mir Mehdi İtimad Natikî'nin Şiirlerinden Örnekler			296
Âşık Gaşem Caferi (Âşig Geşem Ce'ferî) (1901-1989)				335
	Âşık Gaşem Caferi'nin	Şiirlerinden	Örnekler	336
Alekber Pâkzad Haddâd (Elekber Pâkzad Heddad) (1901-1966)				342
	Alekber Pâkzad Haddâd'ın	Şiirlerinden	Örnekler	342
Mirza Muhammet Ali Meddah (1901-1973)				363
	Mirza Muhammet Ali Meddah'ın	Bir	Şiiri	363
Hilâl Nasirî (1903 - 1946?)				366

Hilâl	Nasirî'nin	Eserlerinden	Örnekler	366
II. BÖLÜM				
YAZARLAR VE ESERLERİ				381
Şeyh Muhammet Hiyabanî (Şey { Mehmed Tiyabanî) (1880-1920)				383
.....				
Hiyabanî'nin	Konuşma	ve	Yazılarından	Örnekler 385
Azerbaycan				(Makale) 386
.....				
Hiyabanî'nin	Çeşitli	Gazete	Yazıları	389
Seyid Cafer Pişeverî (Seyid Cefer Pişeverî) (1893 - 1947)				422
Pişeverî'nin	Yazılarından	Örnekler		427
.....				
Azerbaycan'ın	Serveti	Azerbaycan'da	Ğalmalıdır	428
Ayrı	Bir	Yol	Yo {dur	429
.....				
Kârlar	Éşitsin,	Körlar	Da	Görsün 432
Ruznamemizin				Dili 433
.....				
Daldan	Atılan	Daş	Topuğa	Deyer 435
.....				
Alınan Azadlığı Sa {lamağ, Ondan Talgın Seadeti Üçün				 437
Félyetonlar	-		Ayılıbdır	440
.....				
Ne	Déyirsen,		Dé	440
.....				
Elfaz-i				Bime'ni 441
.....				
Elfaz-i				Bime'ni 442
.....				
O	Yan	Bu	Yandan	444
.....				
O	Yan	Bu	Yandan	445
.....				
O	Yan	Bu	Yandan	447
.....				
O	Yan	Bu	Yandan	448
.....				
Meherrem	Ayında	Kişi	Gerek	Ne Étsin 449
.....				
Hara		Gédirsiz?		Durun! 450
.....				
Talg	Öz	Başına	Çare	Édir 453

Muhtariyyet Meselesi ve Encümen Eyaleti	454
İstésmarçların Tehdidi Bizi Tutduğumuz Hağg Yoldan Ğaytara	445
Bilmez. Ya Ölüm, Ya Azadlıg, Üçüncü Yol Yoğdur	
Ğardaş Ğanı Tökülmesin	457
Ağayi Büzürg Elevi'nin İki Kitabı Hağgında	459
Doktor Eranî, Doktor Behrami	463
Abbas Penahî Makûlu (1902 - 1971)	465
Abbas Penahî'nin Eserlerinden Örnekler	466
Héyder Emoğlu Romanından- Birinci Hisse, Tiflis Dostları	466
İntiğam Destesi	472
Ğırmızı Âşıglar	478
Doktor Tağı Eranî (1902 - 1940)	487
Eranî'nin Mahkeme Savunmalarından Birkaç Parça	488
Sözlük	492-5

SUNUŞ

ÖN SÖZ

İRAN TÜRK EDEBİYATI (IV)

1979 İran İslâm Devrimi, sadece Humeyni'nin ve onun yandaşları olan mollaların gayretleri ile gerçekleşmiş bir hareket değildir. Farklı idealleri ve farklı beklentileri olan çeşitli grupların, büyük bir tesadüf eseri olarak, ortak "paydada" birleşmeleri ile gerçekleşmiştir.

Yıllardan beridir İran'ı elinde tutan Pehlevî Hanedanı'nın, adaletsizliğinden, zulmünden, keyfî uygulamalarından ve yabancılarla işbirliğinden usanan halk, Şah'ın istibdad ve istismarından kurtulmak için değişik düşünce ve yöntemlerle mücadele veriyorlardı. Pehlevî rejimine karşı mücadele veren bu grupların başında Millî Cephe Üyeleri; Sosyal Demokratlar; modern milliyetçi ve liberal düşünceye sahip İran Özgürlük Hareketi; yabancılar tarafından desteklenen Tudeh Partisi; Kaçar Hanedanı'na bağlı Türkmenler; mollalar; zorla yerleşik hayata geçirilen Türk aşiretleri; Şah'ın "Ak Devrim" hareketiyle sıkıntı içerisinde olan esnaflar, işçiler ve köylüler geliyordu.

Bütün bu sosyal gruplar muzdarip oldukları Pehlevî yönetiminden kurtulmak için ortak düşman durumuna gelen Şah rejimini hedef almışlar ve sonuçta amaçlarına ulaşmışlardır. Bu gayret içerisinde İran Türkleri'nin rolü birinci derecede olmuş ve İran devriminin gerçekleşmesi için yüzlerce şehit vermişlerdir. Tabii ki kurulan yeni yönetimden en çok beklentisi olanların başında da İran Türkleri geliyordu.

İran'ın güçlü sesi Bulut Karaçorlu Sehend, İran Türkleri'nin beklentilerini "İmama Selâm" adlı uzun manzumesinde şöyle ifade ediyordu:

"Men "Sehend"em egilmez yad'a tufanlı başım,
 Él bilir, haklı dögüşlerde kéçib ço {lu yaşım.
 Öyürem¹ men seni, éy dönmezim, éy cebhedaşım,
 Éy Eli'nin {elife oğlu, sene minlerce selâm.
 Éy yazıg kütlelerin rehberi, éy şanlı imam."²

Çok uluslu bir ülke olan İran'da millî meselelerin halledileceği, muhtar devletler kurulabileceği, siyasî birlikler oluşturmanın serbest olabileceği, basın ve söz hürriyetinin olacağı, millî hukukların yüksek seviyede elde edilebileceği beklentisi içerisinde olan İran Türkleri, ne hazindir ki, Humeyni'nin "Millî muhtariyet talep edenler, inkılâbın düşmanlarıdır." sözüyle karşılaşmışlardır.

Humeyni, İran Türkleri'nin bağımsızlık taleplerini unutturmak için onlara toprak dağıtacağını, onları yoksulluktan kurtaracağını vaad ederek avutmaya çalışmıştır. Toprak zenginlerinin çoğu da din adamları, mollalar olduğu için Humeyni bu işte de başarılı olamamıştır.

1980 yılında başlayan ve sekiz yıl süren İran-İrak Savaşı, Humeyni yönetimi için her hususta hazır bahane idi. Baskılar, kısıtlamalar, fikir değiştirmeler kısaca bütün olumsuzluklar böylelikle gözden uzak tutuluyor, referandum öncesi konuşmalarda sık sık telaffuz edilen ve İran Anayasası'nın 15. maddesinde geniş yer alan dil hürriyeti meselesi de böylelikle askıya alınıyordu.

Anayasa'nın 15. maddesinde "İran halkının ortak resmî dili ve yazısı Farsça'dır. Senetler, yazışmalar, resmî metinler, ders kitapları, bu dil ve bu yazı ile olmalıdır. Lâkin yerli ve etnik dillerin Fars dili ile birlikte kullanılması, basın, kitle iletişim araçlarında ve edebiyatın okullarda öğretimi serbesttir." denilmektedir.

Diğer yandan, İran Anayasası'nın 20. maddesinde "milletin kadın erkek bütün fertleri kanun önünde eşittir ve İslâm normlarına riayet etmek şartıyla bütün insanî, siyasî, sosyal ve medenî haklara sahiptirler." deniyor.

Ancak, Anayasa'da yer alan ve kulağa hoş gelen bu ilkeler hiç bir zaman işlerlik kazanamamış, beklentiler boşa çıkmıştır. Anayasa'nın açık hükümlerine rağmen İran İslâm Cumhuriyeti'nin, Türk soylu vatandaşlarına tanıdığı haklar, televizyonlarda ve basında çok sınırlı şekilde Azerbaycan Türkçesi ile yayın yapılabilmesi seviyesinde kalmıştır.

İran Devrimi'nin hazırlık yıllarında kurulan sağ ve sol görüşlü partiler -Halkın Mücahitleri Teşkilâtı, İran Halkının Fedâî Çerikleri Teşkilâtı, İran Halk Partisi'nin Azerbaycan Teşkilâtı, Azerbaycan Demokratik Fırkası, Bağımsız Azerbaycan Partisi- devrimden sonra 1980 yılının başlarında illegal örgütler kabul edilerek

¹ Öy- : Övmek.

² Bulud Garaçorlu Sehend, İmama Selâm, Varlık dergisi, 1358 (1979) - Téhran, sayı: 1, s. 41-44.

kapatılmışlardır. Yöneticilerin bir kısmı fırsatını bulup yurt dışına kaçmış, diğerleri ise tutuklanmışlardır.

Şubat 1979 yılında kurulan ve İran Devrimi'nin yapılmasında büyük emeği geçen ve iki milyondan fazla üyesi olan Müslüman Halk Partisi (Tam adı: İran Müslüman Halkının Cumhuriyet Partisi), Humeyni İran'a geldikten sonra ikinci plâna itilmiş, partinin lideri Hacı Muhammet Kâzım Şeriatmedarî de saf dışı edilmiştir. Humeyni, Anayasa'nın referandumundan önce Tebriz'de yapılan mitingi, Müslüman Halk Partisi'nin yaptırdığını ve bunun da bir isyan olduğunu ileri sürerek Müslüman Halk Partisi'ni kapattırmıştır.

31 Aralık 1989 günü Azerbaycan Türkleri'nin sınırdaki tel örgüleri sökerek sınırı açmaları ve yıllardan beridir birbirlerinden uzak kalan parçalanmış ailelerin birbirleriyle görüşmeleri, kültürel ve ekonomik ilginin kurulması, Berlin Duvarı'nın yıkılması gibi olmuşsa da Berlin Duvarı'nın yıkılmasına izin veren Batılı güçler Güney ve Kuzey Azerbaycan arasındaki sınırın kalkmasına imkân vermemişlerdir. Hâlâ kardeş kardeşten, amca dayıdan, hala teyzeden, gönül gönülden ayrı durumdadır.

Türk milletinin mûsikî kültürünün temelini oluşturan, âşıklık geleneği 1946'da Azerbaycan Millî Hükûmeti'nin yıkılmasından sonra Şah rejimi tarafından devamlı kösteklenmeye çalışılmıştır.

Tarihin seyri içerisinde "kam, bahşi, dede, ozan, varsak, yanşak, âşık" adlarıyla anılan Oğuz Ata neslinin sanatkâr evlatları âşıklar, halktan uzak tutulmaya çalışılmış, düğün dernek tertiplenmelerine izin verilmemiş, sürekli takibe alınmışlardır. Dede Korkut yadigarı "saz", "şeytan işidir" diye yasaklanmıştır.³

Tebriz'in merkezindeki "El Gölü" adlı millî parkta bulunan "âşık âbidesi" buradan kaldırılarak uzun süre gözlerden uzak tutulmuştur. Halkın aşırı baskısı üzerine son yıllarda Tebriz'in Sergi mahallesine dikilebilmiştir.

Devrim sonrasında da âşıklık geleneğine ve saza konulan yasak devam ettirilmiştir. Hatta daha da şedit bir tavır almıştır.

İran İslâm Devrimi'nin ilk günlerinde Türk âşıklık geleneğinin gereği olan sazlı sözlü âşık meclislerinin toplanması yasaklanmış, Türk millî mûsikî aletleri olan tar ve saz "Şeytan işi" kabul edilerek çalınması yasaklanmış; saz ve tarlar toplatılarak yakılmıştır. Bu yasağa uymayanlar ölümle cezalandırılmıştır. Bunun en acı örneği insanlık ayıbı sayılan Tarcı Şulan'ın öldürülmesidir.

Tarın ve sazın yasaklanmasını bir türlü "anlayamayan" Marağalı meşhur tar üstadı Şulan, tar çalmaya devam eder. Halkın mücahitleri "din adına" gelip Tarcı Şulan'ın kapısına dikilirler. Tarcı Şulan, kendisini, tarda çaldığı "Segâh"ın havasına

---

³ "Çuvalduz" dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, sayı: 2.

kaptırmış, kendi mavi semasında sevgi ve mutluluk dağıtmaktadır.

"Mücahitlerin" hırlamayı andıran kaba ikazlarıyla irkilen Tarçı Şulan, onlara bakabilir. Bu görevliler, bir daha tar çalmamasını ve elindeki tarı da kendilerine teslim etmesini söylerler. Tarla özdeşleşen Şulan, tarı vermek istemez. "Tar benim canımdır, tar benim ruhumdur, tar, benim! Canımı alın, beni öldürün tarımı benden almayın. Ben tarsız yaşayamam." der. Halkın Mücahitleri: "Öyleyse ikinizi birlikte halledelim!" derler. Şulan'ın elinden tarı zorla alırlar ve Şulan'ın kafasına vura vura tarı da Tarçı Şulan'ı da öldürürler!

Şair Menuçehr Azizî bu hadiseyi "Tarçı Şulan" adlı manzumesinde, yana yakıla şöyle ifade eder:

“Kimdir Şulan?
 Vügar dolu "Rast"dır Şulan!
 İktidarlı "Çahargâh"dır o ğehreman.
 Aynı hâlda, "Sarı Télden" sızıldayan,
 Sévgi dolu "Ségâh"dır o!
 "Şûr" havalı bir atdır o!
 Öz {alğının üreyinde menzil éden,
 Azerbaycan hünerinin, ğayğıkéşi,
 bir tarçıdı Maraĝa'da, Şulan kişi.
 Yo { ezizim, sehvédirem,
 tarçı déyil, tardır Şulan!
 Azerbaycan sinesinde,
 yârdır Şulan!
 "Muĝamlar"ın zirvesinde
 ğartaldır o.
 Mahnılarda, bârdır Şulan.
 Birdenbire, "ĝara dév"ın şum nefesi
 ĝara çenli duman kimi,
 boĝur göyde al güneşi,
 boĝur ayı, ulduzları,
 donur zaman,
 donur heyat,
 dodaĝlanan haray donur,
 tara duyĝu baĝıřlayan téllerinde,
 "Muĝam" donur,
 mahını donur.
 Ğara çenden ğopan duman,
 ğovzur tarı,
 var gücüyle vurur onu,
 Tarçı Şulan tepesine!..”

İran Türklerinin siyasî ve sosyal meselelerini şiirlerine konu edinen âşık/şairlerden olan Âşık Cebrail Daniş (1908 - 1986?), sazın yasaklanması üzerine âşıkların piri "Âşık Cünûn"a müracaat ederek, şöyle der:⁴

"Âşığ gözün aç gör bizi ne hâle salıbsan?
Talğın üreginden néce âramın alıbsan?
Göz yaşalır sen sarı, gel harda galıbsan?
Ey şânlı hünermend, hüner sahibi ölmez,
Âşığ, gara toprağ seni élden alabilmez.

---

⁴ Hüséyin Féyzullahî Vahid (Hüséyin Ulduz), Azerbaycan Muasir Âşıqları, Tebriz-1369 (1990), s. 239-240.

**Gel ba { saza, gör saz néce zâr zâr sene ağlar,
Sazdan yayılır ses dağa, dağlar sene ağlar,
Senden sora gemgin yaşına nar sene ağlar,
Talg içre bizim ölkede dayim bu mesel var:
Derd ehli tebin vërse elinden yanar ağlar.**

...
Âşığ gara toprağ seni élden alabilmez,
Talgın üreğın {algdan ayrı salabilmez,
El meclisi dayim sazsız galabilmez,
Bir gün yéne âşığlarımız saz çalacağdır,
Zindanda galan sazları yâda salacağdır.

...

Sazın tozlu mahzenlere kapatılmasını, Şair Ali Ekber Hallacoğlu (1926) da bir şiirinde şöyle dile getirmiştir:

O {umursan daha bu éllere ay sözlü sazım!
Ėemlerimdir mi gonub téllere ay tozlu sazım?!
Bir ömür gelmedi bir kelme yalan söz dilive!
Seher a {şam o {uyardın ne ürekden élive?!
Ne gülerdin uca sesle el atanda télive?!

...
"Hellacam" pambığ atanda ba { üregimde hayıma,
Bir tél ile hele de ses vërir, ehsen "yay"ıma,
Ba {ma o şa {taya, ba { gelbimdeki yaz, yayıma,
Ėoy gele isti güneş, bir taze ay, sözlü sazım!
Silkelen, parla, o {u bir daha, ay tozlu sazım!"

Şair Abdullah Behmen Yanar (1968-) da sazın "hapsedilmesini" şiirlerine konu etmiştir:

"Görgud'un" sazının teli kırılmaz,
Gazamat goynuna⁵ göyülürse da,
"Nesimî" olanın gör{usu olmaz,
İnsanlık yolunda soyulursa da."

Şah rejimi ve onun devamcıları her ne kadar Türk müzikisinin üzerini küllemeye çalışmışlarsa da tarihin derinliklerinden gelen ve köklü bir maziye sahip olan Türk müzikisinin volkanik dağların lavlarını andıran sesini ve sözünü susturamamışlardır. İran Türkleri'nin büyük bestekârı Ali Selimi'nin bestelediği, "Ayrılık", "Size Selam Getirmişem", "Apardı Sellar Saranı", "Élim Günüm Şövketim", "Céyran Sévgilim" gibi türküler İran coğrafyasını da aşarak, Asya'dan Amerika'ya kadar yayılmıştır.

Bu sebeplerden olsa gerek, son yıllarda âşıkların sanatçıların tar ve saz çalmalarına nispeten göz yumulmaktadır.

Bugün Türklerin yoğun olarak meskûn oldukları Tahran, Tebriz, Erdebil, Hoy, Urmiye gibi şehirlerin büyük salonlarında sazlı sözlü düğün dernekler yapılabilmektedir.⁶

Saz ve tarın çalınmasının nispeten serbest bırakılması konusunu Hasan İskenderî, "Tar ve Saz Gelir" adlı şiiri ile şöyle müjdeliyor:

"Télli sazım müjde vérir éllere,
Kéçti zimistanım, nevbahar gelir.
Al yaşıl géyinen gözel çöllere,
Benövşe açılır taze bâr gelir.

Gülzâra dönür bizim bu éller,
O{uyur bülbüller açılır güller,
Güneşin zövgunan açılır diller,
Âlemi bürüyen lâlezâr gelir.

---

⁵ Gazamat goynu: Hapishane kucağı.

⁶ Şövket Tağıyeva, Ekrem Rehimli, Semed Bayramzâde, Güney Azerbaycan, Orsan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 331.

Geldi bahar fesli könül çekme ğem,
Âşığ Hesên déyir şâd olsun âlem,
Azerbaycan âşığları deste cem,
Meclis yaraşığı **saz** ve **tar** gelir."

Şunu da kaydedelim ki, Şah rejimi ve devamı olan Humeyni yönetimi tiyatro, sinema, heykel ve müzik konularında da yasakçı ve baskıcı zihniyetini devam ettirmektedir.

Bütün yakın ve orta doğu coğrafyasında ilk defa Tebriz'de kurulan ve 1931 yılına kadar çok büyük gelişme gösteren tiyatro, 1946 yılında "Millî Azerbaycan Hükûmeti"nin yıkılmasından sonra tiyatronun en tekâmül ettiği şehir olan Tebriz hakimi Dr. Muhsini tarafından bütün Türkçe yayınlar toplatılarak yakıtılmış ve Azerbaycan Türkçesi ile tiyatro eseri sahnelenmesi yasaklanmıştır.⁷

25.09.2001 günü kılavuzum Hüseyin Bey ile Tebriz'i gezerken, Erk kalesinin yanındaki meşhur tarihî tiyatro binasının yıkılarak yerine mescid işa ettirilmekte olduğunu gördüm.

Yıllarca İran Türkleri'nin tarihi ve millî medeniyetleri ile ilgili eserlerinin sahnelenmesine asla izin verilmemiştir. Sadece 1990 yılından sonra sosyal hayattan kesitleri konu alan "Çêşmek" adlı filmin sahnelenmesine müsaade edilmiştir.

18 Ekim 1991 günü Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilân etmesi, İran Türklerinin millî duygularını ve bağımsızlık arzularını bir kat daha artırmıştır.

Tarih boyunca millî değerlerinin başında tuttukları Türklük, azadlık (hürriyet), bağımsızlık, ana dil, vatan ve millet sevgisi gibi meseleler daha çok terennüm edilir olmuştur.

Âşık Gaşem Caferî (1901-1989), Dede Korkut yâdigârı sazı göğsüne basarak düğün derneklerde vatanlarının Türk vatanı ve kendilerinin de Türk olduklarını sazının ve sesinin en yüksek perdesinden haykırmıştır:

---

⁷ M. A. Yaşar, Azerbaycan'da Millî Sitem Hağğında, Varlık dergisi, 1358 (1979) - Téhran, sayı: 1, s. 13-14.

"Anam mene layla⁸ déyib,
Élim Türkdür, men de Türkem.
Süd vérib meni besleyib,
Dilim Türkdür, men de Türkem.

Bal dadı var nefesinde,
Ürek coşur sinesinde,
Onun gēlbî neğmesinde,
Gülüm Türkdür, men de Türkem.
Dilim Türkdür, men de Türkem.

...

Genç şairlerden Hamit Sefidger Şahangî (1967) şiirlerinde hürriyet ve bağımsızlık sevgisini şöyle ifade ediyor:

GÖZEL

**Sen gözelsen
Azerbaycan tek
Sen bari
Saçlarımı aç
Dağıt
Dağıt
Tuşum gelmir zencirden!!!**

Pehlevî yönetiminin son yılına kadar Azerbaycan Türkçesi ile basın yayın faaliyeti yasak idi. Şah yönetiminin son yılında yani 14 Ekim 1978'de basından sansürün kaldırılması ile birlikte Azerbaycan Türkçesi ile gazete, dergi ve kitap yayımına çok az da olsa fırsat doğmuştur.

Dikkat çekici bir tesadüftür ki, bu dönemde ilk Türkçe gazetenin yayımlanması, Şah Rıza Pehlevî'nin İran'ı terkettiği günün ertesi gününe rastlamıştır. Şah Rıza Pehlevî, 16 Ocak 1979 günü İran'ı terketmek mecburiyetinde kalmış, ilk Türkçe gazete de 17 Ocak 1979 günü Tebriz'de "Ulduz" (Yıldız) adıyla yayın hayatına başlamıştır.

Türkler'in yoğun olarak yaşadıkları Tahran'da ise Azerbaycan Türkçesi ile ilk defa 3 Mart 1979 günü "Yoldaş" dergisi yayımlanmaya başladı. Daha sonra bu derginin adı "İnkılâp Yolunda" ve "Yeni Yol" diye değiştirildi.

Nisan 1979'dan itibaren Dr. Cevat Hey'et ve arkadaşları "Varlık" dergisini yayımlamaya başladılar.

---

⁸ Layla: Ninni.

Varlık dergisinin yazar kadrosu derginin ilk sayısında "Baş Söz" başlığı altında derginin hedef ve amacını şöyle belirtmişlerdir:

"İlmî ve tarihî bağımızdan, herbir {alg mü{telif tari{î merhelelerde ayrı ayrı {algılar ile müşterek tari{î ve medenî bağılılığı olduğu hâlde, öz millî dil, ferheng (kültür) ve hüviyyetini sa{lamağa hağlıdır.

...

"Varlıg" mecmüesi, Azerbaycan {algının millî ferheng (kültür) varlığına, doğma dil (ana dili) ve edebiyatına, ifti{arlı kécmişine, tükenmez bedî ve hünerî güdretine yol açmağ ve onu taze tari{î, içtimaî şerâitde daha insanî, daha demokratik ve daha ğabakçıl ülgüler ile irâe étmek⁹ arzusuyyla ortaya çı{ır."¹⁰

İran coğrafyasının çeşitli şehirlerinde "Araz", "Ayende-ye Azerbaycan" (Azerbaycan'ın Geleceği), "Azerbaycan", "Veten Uğrunda", "Bahar-e Azerbaycan", "Birlik", "Çenlibel", "İreli", "İşig", "Molla Nesreddin", "Muştuluğ", "Odlar Yurdu", "O{tay", "Settar Tan Bayrağı", "Yazmaca" gibi gazeteler ve "Azadlıg", "Azerbaycan Sesi", "Birlik", "Dede Ğorğud", "Güneş", "Ğardaşlıg", "İngilâb yolunda", "Kôroğlu", "Ülker", "Varlıg", "Yeni Yol" gibi de dergiler yayımlanmaya başlamıştır.

İki yıl geçmeden, "Varlık" dergisinin dışında, Türkçe yayımlanan bu dergilerin çoğuş çeşitli engeller yüzünden kapanmış veya kapatılmıştır.

1988'de Huméyni öldükten sonra İran İslâm Cumhuriyeti'nde yapılan liberal değışiklikler çerçevesinde yeniden Azerbaycan Türkçesi ile gazete, dergi ve kitap yayımında gelişme görülmüştür.

"Çiçek", "Edebiyyat Sehifesi", "Ehrrar", "Elvan Çiçekler", "Erdebil", "Erk", "Fecr-e Azerbaycan", "Çuvalduz", "Mehd-e Azadî", "Omid-e Zengan", "Seher", "Şems-i Tebrizî", "Ülker", "Birlik", "Duman" gibi dergi ve gazeteler yeniden yayımlanmaya başlamıştır.

İran Türkleri, Tahran ve Tebriz başta olmak üzere çeşitli şehirlerde kültür, edebiyat, folklor ocakları kurarak faaliyetlerine daha bir hız verirken hemen hemen hepsi birer de yayın organı oluşturmuşlardır.

Bunlardan bazıları şunlardır:

Tahran'da "Azerbaycan Yazarlar ve Şairler Cemiyeti", yayın organı Güneş Dergisi;

"Tebriz Şairler ve Yazarlar Cemiyeti", yayın organı Ülker Dergisi.

"Tebriz Genç Şair ve Yazarlar Cemiyeti", yayın organı Gençlik Gazetesi.

Tahran'da "Müstakil Azerbaycan Medeniyet Ocağı", "Yoldaş Dergisi", sonra "İnkılâp Yolunda", daha sonra "Yeni Yol".

Bu dergi ve gazetelerin bazıları Türkçe, bazıları Farsça-Türkçe yayın yapmaya

⁹ İrâe ét: Tayin etme, gösterme.

¹⁰ Varlık dergisi, 1358 (1979) - Téhran, sayı: 1, s. 3-4.

çalışmışlardır. Ne yazık ki İran Anayasasının 15. maddesine dayanarak yayımlanan bu dergiler çok zorluklarla ve engellerle karşılaşmışlar ve çoğusunun yayımı durdurulmuş, tekrar başlamıştır. Bu dergiler içerisinde Prof. Dr. Cevat He'yet ve arkadaşlarının 1979 yılından itibaren kendi imkânları ile yayımlamaya başladıkları "Varlık" adlı (Türkçe-Farça) dergi ancak yayın hayatına kesintisiz devam edebilmiştir diyebiliriz.

Şunu da kaydedelim ki, İran ediplerinin yıllardan beridir yazdıkları, fakat yasaklar sebebiyle matbaa yüzü göremeyen eserleri bu kısa dönemde ışık yüzü görmüşler, yayımlanabilmişlerdir. Hatta bu gibi eserlerin yayımlanmasına İran İslâm Devrimi'nden sonra da devam edilmiştir. Bu da gösteriyor ki İran edebiyatında bütün engellemelere rağmen kısmen de olsa bir bütünlük ve devamlılık vardır.

İran Türkleri'nin en önemli problemleri ana dilleri Türkçe ile eğitim öğretim yapamamaları, çocuklarına Türkçe eğitim yaptırılmamaları, medya organlarında Türkçe programlara yeteri kadar yer verememeleridir.

Bulut Karaçorlu Sehend, ana dilleri Türkçe ile konuşmalarının ve yazmalarının; tarihî ve kültürel çalışmalar yapmalarının engellenmesini, yasaklanmasını büyük bir kalp ağrısı ile şöyle yazıyor:

Dil'ime bir ba {!
Düşüncelerim yasağ
Duyğularım yasağ
Kéçmişimden söz açmağım yasağ
Geleceğimden danışmağım yasağ
Ata - babamın adın çekmegim yasağ
Anamdan ad aparmağım yasağ...
... bilirsen?
Anadan doğulanda béle
Özüm bilmeye bilmeye
Dil açıb danışdığım dilde
Danışmağım da yasağ imiş, yasağ!¹¹

Diğer bir şiirinde halka yol göstererek, Türkçeyi iyi kullanmalarını öğütlemektedir:

"Ba {! Yér bârlı olmaz, eger sürmesen,
Torpağı boşlasan, daş olar gât gât,
Teze fikirleri sen cüte¹² benzet,

---

¹¹ Bulud Garaçorlu Sehend, Varlık dergisi, 1358 (1979) - Téhran, sayı: 1, s. 15.

Bu cüt dil adlı bir kele¹³ bağlıdır.

Élimin, {algımın min niskili var,
"Ya {şı heyat" adlı bir sévgili var.
İller tapdalanmış zengin dili var,
Sévgiye çatması dile bağlıdır.

Ana dilde yazağ öz {elgimize,
Milyonluğ kütleler göz dikib bize.
Cehalet dağları çökecek dize,
Ancağ güçlü a{an séle bağlıdır.

...

Gelin Türki, Farsî az güleşdirek,
Az gıç gölumuza bend ilişdirek.
Gelin dilimizi élmileşdirek,
Bu iş çirmalanmış göla bağlıdır.

Ana dilleri Türkçe meselesini ciddî bir tavırla dile getiren şairlerden birisi de Adsız'dır. Ali Şerif Dilcuyî Adsız (1955) "Dilim" adlı şiirinde şöyle diyor:

"Her sözünde bir teravet, her sesinde bir etir,
Bir gülün üstünde sanki ince yarpağdır dilim.

Gehremanlar ganı ile boy atıb, baş sa {layıb,
Var yeri, men söylesem bir ganlı bayrağdır dilim.

Almış o, güdret Füzûlf'nden, Nesimî'mden benim
Vurğunun teb'inde indi yükselen dağdır dilim.

Ço { sitekler görse de, çı {dı sınağdan sınımadı!
Sâbit oldu âleme her bir zaman hağdır dilim.

Ço { çalır düşmen ki, bu dil erseden çı {sın daha,
Yaz ki, Adsız, görsün o {elgim kimi sağdır dilim!"

İran Türkleri'nde geçmişte olduğu gibi bu dönemde de Vatan sevgisi

---

¹² Cüt: Çift, sapan.

¹³ Kel: Öküz, manda.

türkülerin, şiirlerin, destanların ana temasını oluşturmuştur.

Şair Abdullah Behmen Yanar'ın (1968-), şiirlerinde vatan, millet hürriyet, bağımsızlık konularını çok samimî ve içten ifadelerle şiirleştirdiğini görüyoruz:

"Bu dünyanın varından da,
Zirvelerin ğarından da,
Bağçaların bârından da,
Seni sévdim Azerbaycan,
Olsun canım sene ğurban.

Hündür uca buz dağınla,
Zerif ince yarpağınla,
Her bir gariş torpağınla,
Seni sévdim Azerbaycan,
Osun canım sene gurban.

Başka bir şiirinde de şöyle yazıyor:

Anam Hağg od'una pervane doğmuş,
Her zaman yanırım sönebilirem.
Sévdiiyim bir güneş günahım olmuş,
Yandırıp ya {sa da dönebilirem.

Ŧalgın derdini hissédirem men,
Ürekte min yara min sızım vardır.
Sévinc diyârından yan gédirem men,
Keder dağlarında min izim vardır.

...

"Yanar" iradem var sınımaz¹⁴ polad tek¹⁵,
Yığışsa min küre sındırabilmez.
Bu sirri insanlar bilsinler gerek,
Vetene bağlanan héç zaman ölmez!"

1998 yılının ilk günlerinde Prof. Dr. Cevat Hey'et, Hasan Raşidî, Prof Dr. Hamid Muhammedzâde, Kerim Meşruteçi, Seyyide Hamide Reiszâde, Ekber Azad Ali Babalu, Behzad Behzadî, Hasan Mecidzâde, Rübabe (Nuşin) Musevî, Mir Hidayet Hisarî, Mehmet Ali Ferzane, Hüseyin Mehmet Hani (Güneyli), Prof. Dr. Mehmet Takî Zehtabî gibi İran Türkleri'nin bir kısım şair, yazar ve ilim adamlarından oluşan 64 kişilik bir grup, Muhammet Hatemî'ye bir mektup göndererek, İran Anayasası'nın 15 ve 19. maddelerinin uygulanmasını bununla da İran Türkleri'nin "ana dilleri"nin yani Türkçe'nin serbest bırakılmasını istemişlerdir.

İran İslâm Cumhuriyeti cumhurbaşkanı Hatemî'ye gönderilen mektubu, önemine binâen olduğu gibi buraya alıyoruz:

“Allah'ın adıyla,

İran milletinin kaderini dindar, faziletli ve güçlü insanların eline bıraktığı için Tanrı'ya minnettarız Sayın Cumhurbaşkanı. Büyük ümitlerle size oy verdik.

---

¹⁴ Sın- : Kırılmak.

¹⁵ Polad kimi: Çelik gibi.

Dileğimiz, Sayın Rafsanjani döneminde başlayan yeniliklerin devamı ve devamının kutsal amaçlarını, sizin önderliğinizde gerçekleştirmektir. Tanrı'nın lütfu ve İran milletinin oyları ile geldiğiniz yerde başarılar diliyoruz.

Bugün İran nüfusunun yarısına yakını Müslüman Türkler oluşturmaktadır. Bu insanlar, Meşrutiyet, İran devrimi ve İran-İrak savaşında her vatan sever İranlı gibi ülkelerini kurtarmak ve özgürlük uğrunda binlerce şehit vermişlerdir.

Türk dili ve edebiyatı, İran kültürünün bir hissesini oluşturmaktadır. Her millî servet gibi bu da koruma altına alınmalıdır. Bu dil de Fars dili gibi İran sınırlarını aşmaktadır. Dünyanın geniş bir bölümünde ve bilim dili olarak kullanılmaktadır. Her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. İslâmiyet dünyaya Arapça, Farsça ve Türkçe sayesinde yayılmıştır. İran Türkleri'nin kullandığı dil, şimdilerde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin resmî dili olan Azerbaycan Türkçesi'dir. Bu topraklar, Kaçar hakimiyetinin ortalarına kadar İran toprağı sayılırdı. Gülistan ve Türkmençay anlaşmalarının sonucu Ruslar'a bırakılmıştır.

Bütün Azerbaycanlılar Farsça'yı İran milletinin köprü dili olarak görmekteyler. Nice yüzyıllar boyunca Fars dili ve edebiyatında değerli eserler yaratmışlardır. Fars edebiyatında Azerbaycan sebkini (Azerbaycan üslubunu) icat etmişlerdir.

Pehlevî hânedanlığı İran'da yaşayan halkların kültür ve dillerine önem vermemiştir. Halbuki, İran dışında binlerce kitap Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış veya bu dile çevrilmiştir. Ayrıca İran dışında birçok ülkede Azerbaycan Türkçesi araştırma akademileri (kursüleri) bulunduğu hâlde maalesef İran'da bir öğrenim kurumu (kanun-i amuzeşi) yoktur. Tebriz Üniversitesi'nde Fars Dili ve Edebiyatı Fakültesi dışında birçok yabancı dilin kursüsü mevcuttur. Örnek vermek gerekirse Arapça, İngilizce, Fransızca, Rusça, Kürtçe hatta Esperantoca olduğu hâlde öğrenciler yaşadığı şehrin dilinde tek ders bile almamaktadırlar. Bugün bütün insanların günlük sosyal hayatlarında ana dilleriyle bağlantıları kesilmiştir. Radyo, televizyon, dergi, gazete, ilânlar, mezar taşları bile ana dilleri dışındaki bir dile yazılmaktadır. Türkçe olsa bile, radyo, televizyon ve yöresel gazete ve dergilerin dili, uydurma ve anlaşılmazdır. Bu dil, her ne kadar iyi niyetli insanlar tarafından kullanılsa da kullanıcılar profesyonel kişiler olmadıkları için, çabaları yetersiz kalmaktadır. Bu tür uygulamalar insanların diline ve inançlarına saygısızlık ve dil kurallarını bozmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Maalesef yabancı radyolar bizim dilimizi kendi medyamızdan daha doğru kullanmaktadır. Yine üzülecek söylemeliyiz: İran milyonlarca vatandaşının dilini önemsemeyen dünyanın tek ülkesidir.

Sayın Cumhurbaşkanı bazılarının iddialarına göre "Azerbaycan halkı bile kendi dillerini önemsememekte!", hatta "bazıları çocuklarına Farsça öğretiyor!" Bu iddialar bazı yönleri ile doğru olabilir. Nasıl ki, bazı Fars vatandaşlarımız çocuklarına İngilizce öğretiyorlarsa, bizde de yabancı hayranı kimseler vardır! Ama bunların sayısı fazla değildir. Halkımızın çoğu; aydınlar ve din âlimlerimiz, her zaman olduğu gibi bugün de Azerbaycan Türkçesi'ne saygı ve sevgi ile bakmaktadır.

Bugün Azerbaycan'ın tümünde ve Türklerin sakin olduğu İran'ın diğer yörelerinde din adamlarımız Azerbaycan Türkçesi dışında başka bir dil kullanmamaktadır. Hatta bütün mersiyeler (Nevhalar) Azerbaycan Türkçesi'ndedir.

Sayın Cumhurbaşkanı bütün eski İslâmî eserler, üç dilde yani Farsça, Arapça, Türkçe yazılmıştır. Bu üç dili bilmeden, bu eserleri öğrenmek, yazmak ve geliştirmek mümkün değildir.

Çok şaşırtıcıdır, bizim ülkemizin, yarısına yakını Türk olduğu hâlde, kendi dillerini öğrenmeğe çalışmalarını bir tarafa bırakalım, resmî medya tarafından aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Hâlbuki dinî azınlıklar, o cümleden Ermeni azınlıkları, Tahran ve İsfahan şehirlerinde iki dil ve edebiyat fakültesine sahip oldukları gibi çocukları da Ermeni okullarında okutmaktadırlar.

Sormalıyız: İran düşmanları sinsi politikalarla halk arasında Fars dilinin itibarını azaltmaya çalışırlarsa bunu iyiye işaret sayar mıyız? Böyle kişileri şerefli kişiler kabul eder miyiz? Bizler böyle insanları def etmek için ayağa kalkmaz mıyız?

Fars bilim adamlarından biri, bir edebî toplantıda Şehriyar ve Hêyder Baba hakkında şöyle demiştir: “Eğer ben, Hêyder Baba'yı anlamıyorsam, bu Şehriyar'ın kabahati değildir, kusur bendedir ki, Türkçe bilmiyorum. Türkçe bilmeyen bir insan, nasıl kendini İranlı sayabilir?” Böyle sözler acımızı biraz da olsa hafifletmektedir.

Bizim ricamız, sizden işaret ettiğimiz İslâm dışı uygulamaları İslâm adaleti ile düzeltmenizdir. İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesinin uygulanması, ırkî problemleri çözecek, sizin çalışmalarınızın sayesinde aşağıdaki isteklerimiz yerine gelecektir:

1. Türklerin sâkin olduğu yörelerde, Fars dilinin yanında Azerbaycan Türkçesi'nin bilimsel yönden dikkate alınarak, ilk ve orta öğretimde, resmî ve zorunlu şekilde okutulması,

2. Radyo ve TV programlarının yapım ve icrasında profesyonel şahıslardan yararlanılması,

3. Azerbaycan dil ve edebiyatı bölümlerinin ülkenin değişik yörelerinin fakültelerinde açılması,

4. Türk dilinde çocuk edebiyatını geliştirmek için çocuk ve gençlere yönelik araştırma ve geliştirme enstitülerinin kurulması.”¹⁶

¹⁶ Kardeş Edebiyatlar, Mart-1999, Erzurum, Sayı: 44, s. 43-45. Mektubu Türkçe'ye çeviren: Mehmed Penahî. Mektubun Farsça orijinal metni, Varlıg dergisi, 1377 (1998), Téhran, Sayı: 108, s. 51-54'te yayımlanmıştır. İran Cumhurbaşkanı'na Yazılan Mektubu İmzalayanlar: 1. Prof. Dr. Cevad Hey'et, 2. Hasan Raşidî, 3. Prof. Dr. Hamid Muhammedzâde, 4. Kerim Meşruteçi, 5. Seyyide Hamide Reiszâde, 6. Ekber Azad Ali Babalu, 7. Behzad Behzadî, 8. Hasan Mecidzâde, 9. Rübabe (Nuşin) Musevî, 10. Mir Hidayet Hisarî, 11. Mehmet Ali Ferzane, 12. Hüseyin Mehmet Hani (Güneyli), 13. Prof. Dr. Mehmet Takî Zehtabî, 14. Mahmud Şatıryan, 15. Mir Cafer Hüseyinî, 16. Mehmet Hasan Hergeli (Demirci), 17. İbrahim Refref, 18. Aydın Şatıryan, 19. Dr. Kadir Gülkariyan, 20. Yakup Tagavî, 21. Hasan Ruhî, 22. Feriba Vefî, 23. Mehmet Ali Nehavendî, 24. Rıza Hemrah, 25. Mecid Sebbâğ İrani (Yalgız), 26. Azer Puya, 27. Yahya

Şahlık döneminde "Üniter İran Milleti" zihniyetini hakim kılma düşüncesinde olan Fars yönetimi, şimdi de "Üniter İslâm Ümmeti" zihniyeti ile aynı amacı yani Fars milliyetçiliği idealini ve Fars hakimiyetini sürdürme gayreti içerisinde olduğundan bu mektubu gözdardı etmiştir.

İran âşık ve halk şairleri, bütün Türk Dünyası'nda olduğu gibi, her zaman halkın gülüşünün ve göz yaşının tercümanı olmuşlardır. Hatta klâsik şair ve yazarlar da halktan fazla uzak kalmamış, halkın siyâsi, sosyal, ekonomik ve psikolojik meseleleriyle ilgilenmişler, görev ve sorumluluklarının şuurunda olmuşlardır.

Süleyman Salis Cûdî "Onda şirin olar bu heyet mene." redifli şiirinde arzu, görev ve sorumluluklarını şöyle sıralıyor:¹⁷

"Polad olam yo {sul éve salınam,
Ğisas olam zalımlardan alınam.
Bir saz olam meclislerde çalınam,
Onda şirin olar bu heyet mene.

...

Bir gör olam cehaleti yandıram,
Çanmayanı düşündürem, gandıram,
Yol hansıdır, erkân nedir andıram
Onda şirin olar bu heyet mene.

Güneş olam her ne buz var eridem,
Bülbül olam bayğuşları kiridem,
Riyakârın ömür günün çürüdem,
Onda şirin olar bu heyet mene.

...

Süleyman Salis, "Sévgilim" redifli şiirinde de ediplerin istek, arzu ve sorumluluklarını sıralıyor:¹⁸

“T̄esteler tapsın şefa, derman olunsun derdler,

Şeyda, 28. Samed Serdarniya, 29. Paygüzâr, 30. Hamid Areş Azad, 31. Hakpur, 32. Muhammet Hafızzâde, 33. Ekber Müderris-i Evvel Şiva, 34. Zöhre Vefâyî, 35. Cavid Müderris, 36. Hüseyin Seyyar, 37. Büyük Seyyar, 38. Ekber Bağbanî Sirus, 39. Rıza Geffarî, 40. Abbas Söhrabî, 41. Muhammet Gazi, 42. Samed Deniz, 43. Gaffar İbrahimî, 44. Selim İsmailî, 45. Kerim Gülendâ, 46. Ali Hüseyinzâde, 47. Ali Ardî, 48. Feridun, 49. Menuçehr Azizî, 50. Hasan Rızayî, 51. Habib Ferşbaf, 52. Muhammet Hüseyin Müeyyidi, 53. Valeh Alizâde, 54. Kurban Pürveli İyar, 55. Fenerî, 56. İsmayil Mededi, 57. Ekber Büzurgemin (Mecnun), 58. Cemal Ayrımlu, 59. Hüseyin Hüseyinzâde, 60. Muhammet Rıza Hey'et, 61. Ahmed Heyderoğlu, 62. Mes'ud Fiyuzât, 63. Hamid Şahangî, 64. Muhammed Rıza Kerimi.

¹⁷ Cenübî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1994, c. IV, s. 259-260.

¹⁸ Yahya Şeyda, Edebiyyat Ocağı, Nobel Neşriyyatı, Tebriz- 1985, c. I, s. 230.

Derd elinden olmasın héç kimse nâlán sévgilim.

Öz dilinde {algımız dersin alıb yazsın söztün,
Ğismet olsun éllere bir béyle dövran sévgilim.

İlmle her ölkede cehlin ğazılsın rişesi,
Yér üzünde ğalmasın ğanmaz¹⁹ bir insan sévğilim.

Ğoy veten âbâd olub, âzâd heyat sürsün beşer,
Él sévinsin, sen sévin, bir de “Süleyman” sévğilim."

İran Türk Edebiyatı'nda Mirza Alekber Sabir ve Mirza Ali Mö'cüz'den beri devam edegelen mizah, yergi (satira) edebiyatı geleneği bu dönemde de diriliğini korumuştur. Sözlü gelenekte çok yaygın olan mizah ve yergi edebiyatı, yazılı edebiyatta da yerini genişletmeye çalışmıştır.

Tabii ki yıllardan beridir çalkantılar içerisinde bulunan, zaman zaman temel taşları yerinden oynatılan, zaman zaman yönü tersine çevrilerek “ağır aksakları” öne geçirilen, tilkileri aslan, çakalları panter kesilen bu toplumda elbette ki yergi, mizah, hiciv edebiyatı gelişecektir.

Diğer yandan, düşünülenlerin açıkça söylenemediği ve yazılmadığı, baskı ve sansürün kasıp kavurduğu bir toplumda düşüncelerin ifade edilmesi için ancak mizah yolu kalıyordu.

Tebriz'in Fars, Rus, Amerika ve Avrupa güçleri tarafından işgal edildiği yıllarda Muzaffer Direfşî (1925), lirik şiirlerinin arasına mizah ve yergiyi büyük bir ustalıkla serpiştirmiştir:

“Saĝiya, meclis-i méy içre déme nami veten,
Odlanar sineler ondan méy ü méy {ana yanar.

...
Ğıldılar "şanlı veten namini" memnu'i mene
Söyleyersen béle bir zülmü her insane, yanar.

Şairem "hübb-i veten"dir mene âlemde şüar,
Odu kim, éşğ oduna bir dil, divâne yanar.

---

¹⁹ Ğanmaz: Anlayışsız.

Yan Müzeffer ki, bu yanmağ sene bir né'metdir.
Ölüdür kimse ki, ne yandıra bilmez, ne yanar."²⁰

Satira sahasında Mirza Hüseyin Kerimî'nin (1931) ayrı bir yeri vardır.

Onun "Rengârenk" adlı eseri, adı gibi çok ilgi çekicidir.²¹ 2001 yılında altı cilt hâlinde "Rengârenk Kerimî" adı ile yayımladığı kitabında geçen "Ele Düşmez" şiirinin makta' beyitine bakılmasa Sabir'in şiiridir denilebilir.²²

"Éy sağı, bu cür éyş-i ferevan ele düşmez
Méy vér, ğadan allam, béle dövran ele düşmez.

İslâm béle dinde bu cür fişğ-i fevahiş
Héyhât, ola bir de béle şâyân ele düşmez.

Ne hedd vuran var, ne ğılnc var, ne mücazat
Bas, kes, vur, aşır, yı{, béle méydan ele düşmez.

İslâm adı besdir sene, her néylesen, éyle
İmânına ğurban, béle imân ele düşmez.

Bir ğetre gözün yaşı yuyar cümle ğunahı
Beh beh, béle derde, béle derman ele düşmez."

Zöhre Vefaî Settârî, Dr. Hüseyin Feyzullahî Vahid, Kâzım Hoşhaber, Ali Ataiyye, Nesir Pâyekzâr, Mesut Hasanzâde, Timur Zamanniya, Ali Abbasdost, Nadir Efrac, Hanye Eşrefpûr, Ali Rıza Serbazveten, Rahim Bakkal Aşğârî, Ali Hamdayman'dan oluşan kadro 1989 yılından itibaren "Çuvalduz" adlı bir mizah dergisi çıkarmaya başlamışlardır. Bu dergi ancak üç yıl 22 sayı çıkabilmiştir. 1372 (1993) yılının Hurdad ayında kapatılmıştır.²³

İran Türk Edebiyatı'nda, Mirza Ali Mu'ciz'in temelini attığı satirik şiir yazma geleneği de normal seyrinde devam etmiştir. Mirza Alekber Sabir, Alekber Pâkzad

²⁰ Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuesi, Azerbaycan Ruznâmesi'nin Neşriyyesi, 1960, s. 25.

²¹ Yahya Şeyda, Edebiyyat Ocağı, Nobel Neşriyyatı, Tebriz- 1985, c. I, s. 541-543; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 298.

²² Hacı Mirza Hüséyin Kerimî Merağayî, Rengârenk Kerimî, İntişarâtı Pirî, 2001-Téhran, C. 4-5-6, s. 357.

²³ "Çuvalduz" dergisi, Hurdad 1372 (1993), Tebriz, sayı: 11, s. 19.

Haddâd ve Mirza Ali Mu'ciz, İbrahim Zakir satıra zinciri, halka halka devam ediyor.

Bu halkalardan birisi de Türkçe ve Farsça satirik şiirler yazan ve şiirlerinde "Nesir, Toratan, Yolsuz, Kemru" imzalarını kullanan, Nesir Payekzâr'dır, diyebiliriz. Payekzâr (1932) satirik bayatlarından birisinde, kendileri için sürekli tuzak kuranların bir gün kendi torlarına düşeceklerini şöyle ifade ediyor:²⁴

"Tor to {uyar tor atan,
Balıĝ tutar tor, atan,
Bir gün de tora düşer,
Balıĝ tutan, tor atan."

"Çörekler²⁵ olur {emir,
Galanda olur demir,
Zob âhen²⁶ göyacaĝdır,
Çörekçi Hacı Emir."

"Arı her ay balalar,
Böyüyerler balalar,
Arının her balası,
Kopen²⁷ vermez bal alar."

---

²⁴ "Çuvalduz" dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, sayı: 4, s. 21.

²⁵ Çörek: Ekmek.

²⁶ Zob âhen: Demir eritme potası.

²⁷ Kopen/Kopen: Karne.

"Gelecekte Ekonomik Durumumuz Daha Kötü Olacak, Tahammül Etmeliyiz"²⁸

Elliyе dözmüşük dözerik yüze,
Yéne fişarınan durruğ üz üze,
Çalışın çatmasın boğazımıza,
İndiye dek hele çııbdır dize.²⁹

Neccaroğlu mahlası ile Türkçe satirik şiirler yazan Ali Ataiyye (1932), devlet dairelerinin iyi çalışmadığını, işlerin zamanında halledilmediğini bir şiirinde şöyle anlatıyor:³⁰

"On iki il oldu bilirsен kişi,
Satdın ezizim mene telefon fişi,
Gözledim héy o ğışı héy bu ğışı,
Yollara baımağdan olur göz elil,
On iki il dözmek emu bes degil?"

İmkânımız yoıdu ki "Azad"³¹ alağ,
Defdere gétmekden olub ğış³² çolağ,³³
Sözlerivin cümlesidi bu sayağ,
Az séri³⁴ bu fıelği getirme delil,
On iki il dözmek emu bes degil?"³⁵

²⁸ Bu başlık dergide Farsça olarak yazılmıştır. Dr. Hüseyin Feyzullahi Vahid tercüme etmiştir.

²⁹ "Çuvalduz" dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, Sayı: 3. s. 12.

³⁰ "Çuvalduz" dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, Sayı: 12, s. 62.

³¹ "Azad": Kara borsa.

³² Ğış: Kış, bacak.

³³ Telefon dairesine gitmekten ayaklarımız çolak oldu.

³⁴ Az séri: Az aldat.

³⁵ "Çuvalduz" dergisi, Esfend 1370 (1991), Tebriz, sayı: 4, s. 19.

“Yalnız” mahlasını kullanan ve şiirlerini "Çığan Vığan" ve "Çığır Bağır"³⁶ adlı eserlerinde toplayan ve birçok edebiyat tenkitçisi tarafından, sadece İran Türkleri'nin değil bütün yakın doğu ve Kafkasların çağdaş en büyük satira (hiciv) şairi kabul edilen Mecid Sabbağ İrani (1937) de Mirza Alekber Sabir satira zincirini devam ettiren satirik şairdir.³⁷

Yalnız'ın şiirlerinden örnekler:³⁸

“Ço { da fikr éylemirem gétmeyime
Üreyimde, nigâranlıg ğalacağ

Ne ğeder dünyada var {an {anlıg
Bu cehalet, bu nâdanlıg ğalacağ

Nâdanı {an ğoruyur, {anı nâdan
Hem nâdanlıg, hemî {anlıg ğalacağ

İkisi sa {layacağ bir-birini
Ğor {u, vehşetde, ğaranlıg ğalacağ

Salacağ {ez şinéli³⁹ çiyinine {an
Nökere, bağı tumanlıg ğalacağ”

Rus ve Ermeniler'in 20 Ocak 1990'da Bakü'de yaptıkları katliâm ve Revan, Gümrü, Dilican, Akbaba, Zengezur, Dareleyez, Gökçe, Karabağ, Şuşa, Kelbecer, Fuzûlî, Hocaali... şehirlerinin işgal edilmesi ve Azerbaycan Türkleri'nin ata dede topraklarından kovulmaları hadiseleri, bütün Dünya Türklüğü gibi, İran Türkleri'ni de derinden yaralamıştır. Ali Kemal'in başkanlığında Karabağ'a Yardım Cemiyeti adında bir dernek kurarak çeşitli yardımlar yapmışlardır. Bununla birlikte Dr. Cevat Hey'et, Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e 21 Kasım 1993 tarihli bir açık mektup göndererek isteklerini bildirmiş, üzüntüsünü paylaşmak istemiştir. “Prof. Dr. Cevat Heyet, Paris Tıp Akademisi'nin Üyesi ve Bağımsız İslâm Üniversitesi'nin Cerrahî Şubesi'nin Başkanı, Varlık Dergisi'nin tesisçisi ve baş redaktörü” imzası ile

---

³⁶ "Çığır Bağır" adlı eseri yayımlanmak üzeredir.

³⁷ Rıza Hemraz, Yalnız, Çığan Vığan, Neşr-i Azerân, 1376 (1997), Tebriz, s. 12; Hemid Şahengî, Varlıg, sayı: 105, 1376 (1997), Têhran, s. 125.

³⁸ Yalnız, Çığan Vığan, Neşr-i Azerân, 1376 (1997), Tebriz; Çuvalduz Dergisi, Sayı:3, s. 18, Tebriz.

³⁹ Üez şinél: Kürklü palto.

yazdığı bu mektubun birkaç cümlesi şöyle:⁴⁰

“Bugün Araz’ın güzeyindeki dindaş ve soydaşlarımız, ye’ni gardaşlarımız tari{de az rastlaştığımız bir facie ve soygırımına (getliam) meruz galmışlar. Hem de büyük bir millet veya güçlü bir devlet tarafından déyil, bütün tari{ boyu himâyemiz altında yaşayan ve edaletimiz sâyesinde bütün insanî hağlardan faydalanan ermeniler tarafından! Tebiüdür ki, onların béle bir azğnılg ve cinayete teşebbüs ve cesaret göstermelerine sebep bütün Müselmanların, elel{üsüs Türkler’in düşmenleri olan bu günkü büyük devletlerin destekleri ve yardımları olmuştur. Feğet sebep ne olursa olsun, durum méydandadır. Ermeniler en modérn silahlarla Azerî gardaşlarımızın vetenine hücum édib. İnsanlar büyük, küçük, gadın, kişi démeden facievî şekilde öldürülür...

Türkiye Dövleti’nin {aricde ve da{ilde bir sıra mezhurları varsa da Türk Milleti’nin aydınlarının {üsusen Türk milletçilerinin gözlerinin önünde gardaşlarının facieli şekilde ve heğaretle soygırımına séyirci galmaları bağışlanılmaz bir günahdır. Bu Türklüye, Müselmanlığa ve insanlığa yaraşmayan bir lâgéydlik ve Azerîlerin tabirince, géyretsizlikdir. Türklerin {arekteri iğidlik, merdlik, comerdlik, gor{mazlık ve mezlumun feryâdına çatmağdır. Türkler dünyada buna göre şöhet gazanmışlar. Bu gün ümum dünya efkârı mezlum Azerî gardaşlarımız her yérden ve herkesten ço{ Türk milletinden ve milletçilerinden ve İran’dan yardım gözleyir. Bugünkü davranışımız sabahki müveffeğiyetimize ve tari{imize sima ve değér vérecektir. Bütün bunları göz önüne alarak Türk milletinin ve soydaşlarına daha güçlü şekilde bağılı olan milletçi grupların Azerîlerin sesine ses ve her vasite ile yardımına goşulmalarını gözleyirik...

Sesimize ses véreceyinize ümidli ve eminem. İranlı Azerî gardaşlarınız adından hörmetlerimi bildirirem.”

İran Türk Edebiyatı’nın gelişmesinde ve hanımların sosyal hayatta lâyıık oldukları yeri almalarında hanım yazar ve şairlerin de katkıları çok büyüktür.

Prof. Dr. Azize Caferzâde’nin "Hürriyet âşığı, şiir ve mûsikî vurgunu, halkımızın aydın düşünceli kızı."⁴¹ dediğı Seyid Hamide Reiszâde Seher (1953), yayımladığı "Maviler", "Yaşıl Mahnı" adlı şiir kitapları ve sosyal faaliyetleri ile çok büyük işler görmüştür. Henüz hakkı lâyıık olduğı gibi teslim edilmemiştir. İran Türk analarının sembol sesi gibi yazmakta, okumakta, konuşmaktadır. Kendi sesinden şiirleri Asya’dan, Avrupa’dan Amerika’ya kadar birçok yerde dinlenmektedir.

“Yârı yârdan ayıranlar men olub,

⁴⁰ Şövkət Tağıyeva, Ekrem Rehimli, Semed Bayramzâde, Güney Azerbaycan, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 379-382.

⁴¹ Azize Caferzâde, Azerbaycan’ın Âşığı ve Şair Gadınları, Gençlik Neşriyyatı, Bakı-1991, s. 249.

Bize bizzizliğimiz düşmen olub,
Göz yaşım deryalara dâmen olub,
Sél olub kâşki yuvam⁴² ayrılığı,
Düşmene ğarşı ğovam ayrılığı.

Ğoyalar ğuvvet alam ğollardan,
Ayıram ayrılığı yollardan,
Yaza yardım töredem {ollardan,
Ğıram erkânı yalan, ayrılığı,
Yurduma ğölge salan ayrılığı.”

“Dalğalı ğöllerine and içirem,
Damğalı ellerine and içirem.

Ğoymarığ bağlı ğala ğollarımız,
Ğuruya ğül-butamız⁴³, kôllarımız⁴⁴,
Yéte dustağ dibine yollarımız,
Bağlanan ğollarına and içirem,
Kesilen yollarına and içirem.

Ğoymarığ al ğüneşin rengi sola,
Ğor {uluğ yurdumuza ğölge sala,
Çen tuta arzu yolun, ğöz ğarala,
Ağaran téllerine and içirem.
Çen tutan béllerine and içirem.”

İran Türkleri'nin gelmiş geçmiş büyük liderlerinden Şeyh Muhammet Hiyabanî'nin destekçisi olduğu için, “Şah ve Çar Güçleri”nin aşırı baskı ve zulmüne dayanamayıp, 1921 yılında henüz 31 yaşında iken Kızıl Dizec kentinde intihar eden Taki Rıfat Tebrizî, XX. asrın başlarında, İran Türk kadınlarının içinde buldukları acınacak durumu “Ğadınlara Tıtab” adlı şiirinde şöyle gösteriyordu:

“Sene Zöhre, Ay, Güneş, ad ğoydular cahanda,
Ancağ özün dünyada bir ğün ğöre bilmedin.
Sen bu zülmet ölkede, bu ğaniçen dövrande,

---

⁴² Yuvam: Yıkayayım.

⁴³ Ğül-butâ: Ğül, gonca.

⁴⁴ Kôl: Fundalık.

Üreyince sévinib, bir doyunca gülmedin.”

Aradan bir asır geçmesine rağmen İran Türk kadınlarının sosyal hayatında ne yazık ki bir iyileşme görülememiştir. Aksine daha da kötüye götürülmüştür. Bugünkü İran Türk kadınlarının durumunu, İran Türk analarının sözcülerinden birisi sayılan, Zöhre Vefaî Settari, çok acı bir şekilde ortaya koymaktadır. İran Türk halk bilimi ürünlerini toplayıp yayımlaması ve sosyal faaliyetleri ile tanınan Zöhre Vefaî, kızına yazdığı bir mektupta, İran Türk analarının ümit ve arzularını, hayata bakışlarını, feryatlarını dünyaya haykırışlarını çarpıcı bir biçimde gösteriyor:

"Gızım meni bağışla!

Gözel Gızım, bir ömür bizlere béle deyibler ki, övrad ata anaya hörmet sa{lamalıdır. Ve övradlar da herhâlde onlardan memnun olmalıdırlar. Amma bu döne men senden isteyirem ki meni bağışlayasan!

Gızım bilirsen mi neden senin bağışlamanı isteyirem? Ona göre ki, men, yaşadığımız ehvâli, senin {eyirine sarı değışdirmeyi başarabilmedim. Bes meni bağışla!

Eğer men seni éle bir zamanda ve éle bir yerde dünyaya getirdim ki, héç zaman uca ses ile gülebilmedin, meni bağışla!

Eğer sen uşalığı uşalığda, gencliyi genclikde yaşayabilmedinse, meni bağışla!..

Eğer seni bir yarış tamaşasına aparabilmiremse, meni bağışla!..

Gözel gızım, eğer mene inanırsan bu ümitlere de inanmalısın. Gerek inamlı olağ. Sen üreyinin sözlerini mene dé. Neden ki, men iller boyu ve esirler boyu sebr daşı olmuşam. Men bu gadın yaşayışında, yanıb ve möhkemlenmişem. Men de gız olduğuma göre ço{ sözlerden ve ço{ arzulardan el üzmüşem. Amma yéne de dayanmışam.

Eğer görürsen benim kéçmiş ömrümden utanmıram. Buna göredir ki özümü tanımışam ve özüme inamım olubdur. Men başgaların dédiyi kimi, zeif, yalançı, hiyleger, yaltağ, ço{ danışan, ço{ {ercleyen, gıcikli, fikirsiz, ağılsız ve béle béle ünvanlarda olmamışam. Men ana olduğuma fe{r édirem, onları ne tek seni sévindirmek için ancağ öz insanlarım kimi sana déyirem. Mene inan ve néhayet özüne inan. Sabahın, tari{ini sen yazacaksın, sen yaradacağsın!"

"Ye's öldürür, ümit yaşatır!" ata sözünün şuurunda olan İran Türkleri, geleceğe büyük bir ümitle bakmaktadırlar. Şair Ali Tude (1924) İran Türklüğü'nün geleceğe ümidini "Ümit" adlı şiirinde şöyle dile getiriyor:

ÜMİT!

"Sen éy Settari an'ın ana torpağı!

Danış derdlerini, aç, danış mene,

Könlüm dolansa da bütün oylağı,
Senin talebine bağlanır yéne....

...

Ödur zindanlarda minlerce insan
Dilinde azadlıg, gölunda zencir,
Uzun gécelerde yatmayıb bir an
Héy kömek gözleyir, kömek gözleyir....

...

Dahiler böyüden bu göcaman yurd,
Gör indi kimlerin seyrangâhıdır?!
Seherler üfûde toplanan bulud
Min yazıg ananın k n l ahıdır.

...

Min çiçek destesi, min g l yarpağı
Şehidler gebrine sepilecekdir.
Ey veten torpağı, veten torpağı,
Senin g zlediğin g n gelecekdir!"

***

I. BÖLÜM
ŞAİRLER VE ŞİİRLERİ

**BAYRAM ALİ ABBASZÂDE HAMAL (Bayram Eli Abbaszâde Hambal)
(1859 - 03.06.1926)**

Bayram Ali Abbaszâde Hamal 1859 yılında İran Azerbaycanı'nın Serab şehrinin Düneni köyünde yoksul bir ailede gözlerini dünyaya açmıştır.⁴⁵ O, köy medresesinde okuma yazmayı öğrenmiş, fakat tahsilini devam ettirme imkânı bulamamıştır.

Genç yaşlarında şiir yazmaya başlayan Bayram Ali, ilk şiirlerini "Mirze Gülzâr" mahlası ile yazmıştır. Yazdığı bu şiirler hiç bir yerde yayımlanmadan dilden dile dolaşarak halk arasında sevilerek okunmuştur. Şiirlerinde özellikle muhitin beylerini, hanlarını ve mollalarını hicvetmiştir.⁴⁶

Bayram Ali'nin, acı gerçeklerle dolu hicivlerinden darılan beyler ve mollalar, şairin evini barkını yağmalatmış, onu sokağa atmışlar. Evini barkını kaybeden Bayram Ali, uzun süre sefil bir hayat yaşadktan sonra yeniden yuva kurmuştur. Lâkin bu defa da meşhur mollalardan Tebrizli İmam Cuma'nın fetvası ile şairin evi dağıtılmıştır. Bütün bunlara rağmen Bayram Ali, yazmayı bırakmamıştır.⁴⁷

İran Azerbaycanı'nın binlerce insanı gibi ekmek kazanmak için gurbete çıkmıştır. Birçok yerleri dolaşıktan sonra Bakü'ye giderek "Merküri" köprüsünde hamallığa başlamıştır.

Şiir ve edebiyata büyük sevgisi olan Bayram Ali, özellikle halk şairi Mirza Alekber Sabir'i çok sevmiş ve onunla tanışmıştır. Sabir, onu yazmaya, gazetelerine gelmeye, gruplarına katılmaya davet etmiş, hatta yazılarında "Hammal" (Hambal) imzasını kullanmasını tavsiye etmiştir.

Hamal, Sabir'in yardımı ile zamanın basın camiasına girmiştir. Kendi siyasî ve sosyal görüşleri ile "Molla Nasreddinciler"e katılmış onlarla aynı safta yer almış ve eserlerinde Sabir üslûbuna bağlı kalmıştır.

Hamal, bir şair olarak, Bakü'de ilgi görmüş ve yeni kurulmuş olan "Kızıl (Altın) Kalemler Cemiyeti"ne üye olmuştur.

1906 yılında "İran Azerbaycanı Bağımsızlık Hareketi" başlayınca, Settar Han'ın başkanlığındaki bu harekete katılmak için Tebriz'e dönmüştür. Bayram Ali,

---

⁴⁵ Dr. Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, c. II, s. 330; Başka bir kaynakta Bayram Ali'nin doğum tarihi 1869, ölüm tarihi ise 4 Haziran 1926 olarak yazılmıştır. (Téymur Ehedov, Azerbaycan Yazıcıları, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 61.)

⁴⁶ Cenübî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 98.

⁴⁷ A. g. e. s. 98.

Settar Han Fedai Bölüğüne yazılarak ülkesinin ve halkının bağımsızlığı uğrunda savaşmıştır. Bu mücadele sırasında yaralanmış ve köyüne dönmüştür. Uzun süre sağlığına kavuşamamıştır.

Bağımsızlık hareketinin sükûtundan sonra, şah yönetiminin takibinden yakasını kurtaramayan ve öldürüleceğini anlayan Bayram Ali Hamal, 1909 Nisanında yeniden Bakü'ye dönmüştür. Ömrünün sonuna kadar Bakü'nün "İçeri Şehir" semtinde yaşamıştır.⁴⁸

Şiirlerini, "Zenbur", "Molla Nesreddin", "Taze Heyat", "İttifağ", "Sedâ", "Mezeli", "Meş'el", "Yeni Yol" gazetelerinde "Hambal", "Rençber Hambal", "Hambal Azerbaycanî", Hambal-i Gülzâr-i Serabî", "Bayrameli Abbaszâde Hambal" imzaları ile yayımlamıştır.⁴⁹

Hamal, 03.06.1926 günü Bakü'de vefat etmiştir.⁵⁰ O hem İran Azerbaycanı'nda hem de Kuzey Azerbaycan'da halk tarafından sevilen bir şair olmuştur. Hamal'ın eserleri kendi siyasî ve sosyal önemini hâlâ korumaktadır.

Hamal'ın şiirleri "Séçilmiş Eserleri" Bakı-1948 ve "Séçilmiş Eserleri" Bakı-1964" adları ile Bakü'de neşredilmiştir.

Bayram Ali Abbaszâde Hamal'ın şiirlerinden örnekler:⁵¹

---

⁴⁸ Teymur Ehmedov, Azerbaycan Yazıçıları, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 61.

⁴⁹ Dr. Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 331; Teymur Ehmedov, Azerbaycan Yazıçıları, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 61.

⁵⁰ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 98.

⁵¹ Dr. Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 330-331; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 98-99.

AĞLARIĞ

Olub şüğlimiz âh ü zâr, ağlarığ,
Bize bed kéçir rûzigâr ağlarığ,
Yazağ derdimizden size, ağlarığ,
Seadet içinde yaşar, ağlarığ.

Ne bir fehlelik var, gédek iş görek,
Galıb küçelerde békâr⁵², ağlarığ.
Daha yo {dur tağet, durağ sebr édek,
Dil ve can olub şö'lezâr, ağlarığ.

Kéçib zülm hedden, elâc éyleyin,
Mezalim elinden hezar, ağlarığ.
Acından ölür cümle ehl-i veten,
Kefen yo {, galıb bîmezar, ağlarığ.

DOĞAR

Şerğ'e hürriyet doğarsa, mence zehmetden doğar,
Şân ü şöket, birlik étmekden, cemiyetden doğar,
Elde bayrağlar, dodağda dilde hürriyet sözü,
Nail olmağ meğsede, elbetde, géyretten doğar.

MEŞRUTE

Meşrute bizim canımızı aldı, daduşcan,
Avare édíb, çöllere de saldı, daduşcan.

Her yérde olur méyvesi şirin bu dire {tin,
İran'da yétişibdi hele kâldı, daduşcan.

Ṭan rüşve vérib, molla alıb oldu müvafığ,
Bir söyle, görüm millete ne gâldı, daduşcan?

İranlılarığ, şahsévenik, köhneperestik,
Me'budumuz emmame ile şaldı, daduşcan.

---

⁵² Békâr: İşsiz.

Şairler édíbler vetene ço {lu {eyanet,
İsrafil onu Sur'da da çaldı, daduşcan.

Mel'un déyilen millet-i İslâm arasında,
Gır {ıgbaş ile gırmızı sağgaldı, daduşcan

Deccal da édir cümle işe indi de {alet,
Ġanun adı dillerde feğet ğaldı, daduşcan.

Tebriz'de mücahidlere ferman véren indi,
Haşımdı, bağırdı, ne ğırışmaldı, daduşcan.

İran'da bu ğün talib-i meşrute-yi kâmil,
Bir Şah'dı, Mücelceldi⁵³ ve Şapşaldı⁵⁴, daduşcan.

İRANLILARIN NÂLESİ

Bilmem ne ğünah étmişik, éy Ġadir ü Ġehhar,
Ġünden ğüne İran'ımızın be {ti olur tar.
Yétmezdi bu kim, şahımızı bir para ehrar,
Te {tinden atıb éylediler hađđını inkâr.
Şah éndirilib, resm-i itaet deyişildi,
Ġanun pozulub, vez'-i vilâyet deyişildi.

Millet yığılıb, Memdeli⁵⁵ atdı ğırağa,
Kéçdi ğolu ğüvvetlilerin emri ğabağa,
Teslim olunub te {t-i adalet bir uşağa.
Başda oturanlar hamısı düşdü ayağa.
İş tersine döndü, bütün âdet deyişildi.
Ġanun pozulub , vez'-i vilâyet deyişildi.

Avarelere daire-yi şem' yér oldu.

⁵³ Mücelcel es-Soltan: Meşrutiyet mücadelesinde inkılâpçılara karşı koyan İran şehzâdesi.

⁵⁴ Şapşal: Aslen Rus yahudilerindendir. Çar ordusunda albaylık rütbesine kadar ulaşmıştır. Mehmet Ali Şah'ın çocukluğunda ve gençliğinde onun eğitim ve terbiyesini üstlenmiştir. Meşrutiyet Dönemi'nde ise onun başdanışmanı olmuştur. Güney Azerbaycan Türkleri'nin bağımsızlık hareketinin bastırılmasında yapmadığı zulüm kalmamıştır.

⁵⁵ Memdeli: Mehmet Ali Şah.

Mensebliler işden gövulub derbeder oldu.
Fezlullah'ımız öldürülüb, iş beter oldu⁵⁶,
Her hiyle töretdikce, tamamen heder oldu.
Ya şşıyla pisi anladı, millet deyişildi,
Ġanun pozulub, vez'-i vilâyet deyişildi.

Ehd-i peser-i mader-i {aġan unutuldu⁵⁷,
İran'a müsellet olan e'yan unutuldu.
Bey, molla, emir, malik ile {an unutuldu,
Heġġ-i ülema, rütbe-yi erkân unutuldu.
Her şe {se göre emr-i meişet deyişildi,
Ġanun deyişib, vez'-i vilâyet deyişildi.

Bunlar hele yéydir, yéne var başġa {eber, ah,
Dérler bu gün İranlı deyil her işe aġâh.
Avropa'da tehsil élemiş bir néçe gümrâh,
Celb étmeli İran'a ki, işler ola islah.
Efsus ki, milletdeki ġeyret deyişildi.
Ġanun pozulub, vez'-i vilâyet deyişildi.

---

⁵⁶ Meşrutiyet Hareketine karşı direnen softa tayfasından Şeyh Fazlullah Nuri'nin inkılâpçılar tarafından öldürülmesine işaret ediliyor.

⁵⁷ Peser-i mader-i ≈aġan: Hakan'ın anasının oġlu, yani babası belli olmayan (Mehmet Ali Şah'a takılan lakap).

HELLAC

(“Zenbur”un 36.cı nömresindeki
Hellac’ın eş’arına Hammal’ın cavabı.)

Sen ne bu geder te’ne vurursan mene, Hellac?
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

Bêş ildi édib ceng ü cedel türfe cavanlar,
Etraf-i vetende tökülüb su kimi ganlar.
Bu remzde ceng éyler eceb esbdevanlar,
Hellacbaşı bu me’rekeni bîsemer anlar.
Bunlar gırılıb cengde, {oşdur sene, Hellac!
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

Ya encümen ol, kûh ile sehraya dolanma!
Ya şahséven ol, meclis-i şuraya dolanma!
Mecnun sifet ol, menzil ü me’vaya dolanma!
Bu dehrde meclis ne gerekdir sene, Hellac!
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

Men ruz-i ezelden démişem: - Encümenem men,
Ger döysele, öldürsele de, incimenem men
Söz vérmerem eğyara, meger mö’temenem men?
Millet yoluna ölmeye hazır kefenem men.
Men vérmişem âlemde {ecalet sene, Hellac?!
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

Bu encümen-i milliye sen bir de sataşma!
Çı {ma men ile me’rez-i cengâha, savaşma!
Dindirme meni, Erdebil’in sirrini açma!
Hağ encümen ilendi, sen özge yere kaçma!
Men vurmamışam te’ne, şemadet sene, Hellac!
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

Ahır bilirem, şerhde konsul olacağsan,
Dünyanı atıb Hellac-i Mensur olacağsan.
Alçağ-uca düzeltmeye me’mur olacağsan.
Dünyanı atıb Hellac-i Mensur olacağsan.
Besdir bu geder nezm-i mezemmet sene, Hellac!
Vaizlik édib ve’z o {uyursan mene, Hellac!

İRAN'A DAİR

Méy içib dildar elinden, hep {umaram, doğrusu,
Güsse vü gemden kenaram, neş'edaram, doğrusu.

Tökmerem İran'a dair, gözlerimden eşk-i ter.
Onların efganları étmez mene hergiz eser.
Goy bütün İran gırılsın, parelensin ser be ser.
Öz yerimde men özüm {oş rûzigâram, doğrusu.

Şahsêvenle éyleyir de'va Semed Tan⁵⁸, néyleyim?
Milleti ya Ebdebil'de étدی talan, néyleyim?
Étdi İran ölkessin, ya {ud ki, viran, néyleyim?
İrticaîlerle meclisden kenaram, doğrusu.

Néyleyim men, Memdeli İran'a geldi, gelmedi,
Onların nâmusunu, berferz, bildi, bilmedi.
Onların pabusuna teklif gıldı, gılmadı.
Men ki, öz pişemde sahib-i {tiyarem, doğrusu.

Gör Müselmanlar huğugun gansa da, ganmazsa da,
Ger veten uğruna bunlar yansa da, yanmazsa da.
Ya gapaz altında yékser galsa da, galmazsa da.
Men özüm de çün Müselmanem, bîâram, doğrusu.
Allah'ım var, yerli dibli olmasın héç kâbine.
Ya göyulsun zülm aşu bu milletin boşgabına⁵⁹.
Var benim méylim hemişe konyakın hep gabına.
Re {ş-i bîgâyretliye çünki sevaram, doğrusu.

Néyleyim İran'ı talan étدی istibdad eli,
Ya miyanından çapır, şemşir ile cellad eli.
Ya vérir ol nüğteni, "insaf" eli, hem dad eli.
Yo { damarımda benim gan, bîdamaram, doğrusu.

⁵⁸ Semed Han: Meşrutiyetçilere karşı yaptığı zulüm ve işkencelerle ün yapmış İran devlet adamı. Sonunda Meşrutiyetçiler tarafından öldürülmüştür.

⁵⁹ Boşgab: Yemek tabağı.

Mollalar göy söylesin, her va{t lay lay millete,
Allah'im var gelmesin héç va{t {anlar géyrete.

...

Nifrete onlardan evvel men düçaram, doğrusu.

Ne işim İranlılar oldu acından pâyimal,
Men nédim olmuş açından cümlesi ehl-i sual.
Étmeyir İranlılar, ya{ud bu işden infial,
Géyd-millet çekmeden, men şermesarem, doğrusu.

Ömrümü puç étmerem İran'a dair yanmağa,
Veğtimi serf étmerem, gardaşlarım ba{mağa,
Péyseri berkitmişem, amadeyem şaplatmağa,
İş bu gefletle cefaya, çéşmdaram, doğrusu.

İRANLI OLMASAYDI

Bilmem ne tövr olardı, İranlı olmasaydı,
Âlem néce yaşardı, İranlı olmasaydı.

İranlı olmasaydı olmazdı héç Samed Tan
Tebriz'de hansı hakim éylerdi béyle divan.
Emn ü aman üzünü görmezdi héç bir insan.
Tebriz de mehv olardı, İranlı olmasaydı.

Dünya dolanmaz idi, âlem olardı berbad,
Fehle tapılmaz idi, olmazdı bir yér abad.
Éylerdi mi "Édisson" milyonca hammal icad?
Vallahi mat galarđı, İranlı olmasaydı.

Kimlerde vardır, aya, İranlığa derayet,
Kerpici, daşçılığda cümle tapıb meharet,
Éşşekçilikde mahir, furgonçuluğda babet,
Kim bunları yapardı, İranlı olmasaydı.

Kânkânlıg i{titarın⁶⁰ "Érli{⁶¹ dé anlıyar mı?

⁶⁰ Su kuyusu kazma ustası, su kuyusu icat etme.

⁶¹ Erlik Paul: (1854-1915) Meşhur Alman hekim ve biyokimyacı.

Méymun ne tövr oynar, bir filosof ğanar mı?
Palçıĝdan aftafanı “Darvin” gelib yanar mı?
Bu sirri kim açardı, İranlı olmasaydı.

Bakı zavodlarında, aya, kim iş görerdi?
Her günde yüzler ile kimler düşüb ölerdi?
Kimler divar dibinde ğurbetde can vérerdi?
Kim sebr édib durardı, İranlı olmasaydı.

Derviş, molla, séyyid, hem rovezhan ü remmal,
Hardan çı {ardı bunca sahibkelam ü fe'al.
Bunlar gör olmasaydı dünya olardı pâmâl.
Kim ilan oynadardı, İranlı olmasaydı.
Kim {elĝi aĝladardı, İranlı olmasaydı.

Kimler fala ba {ardı, bes kim taşı ğurardı,
Kim méymun oynadardı, kim rovze {an olardı.
Kimler yüz il yatardı, kim yurdunu atardı?
Ĝurbetde kim yaşardı, kim çöllere ĝaçardı,
Kim zülme ĝatlanardı, canını kim satardı.
Âlem ne tövr olardı, İranlı olmasaydı.

ŞAHİN GELMESİ MÜNASİBETİ İLE

Gelmişem, éy şeh-i İran, sene ne!
Oldu İran hamı viran, mene ne?!

Bilmisen ceddin édib ezm-i freng,
Şir ü {urşid dönüb, oldu peleng.
Yo { ĝılıncım vallahı étmeye ceng,
Bîteref ĝalmışam her an, sene ne!
Oldu İran hamı viran, mene ne?!

Nesl-i Ĝaçar'a ne lazımdı bezek?
Éşĝile dövre-yi dünyanı gezek.
Borc alıb olmasa yollarda ezek,
Dolu boş oldu cibişdan, sene ne!
Oldu İran hamı viran, mene ne?!

Haĝĝ bizi {elĝ éyleyib “Zillullah”,
Öldürek, ya yaradaĝ, {ah nâ {ah;

Fügeralar ne geder çekse de ah,
Éderik évleri talan, sene ne!
Oldu İran hamı viran, mene ne?!

Déme meşrute, bize gelme kelek,
Ne ğanırsan onu sen, ay, pezevek⁶².
Fehleye, rencbere nan ü nemek,
Olsa bilmez nedi bey {an, sene ne!
Oldu İran hamı viran, mene ne?!

---

⁶² Pézevek: Büyük cüsseli, kaba saba, güçlü.

İRAN ʒANLARI

Kim ęoyub zülmün binasın, evvel? İnan ęanları!
 ʒanları kim ęan dibdir? Milletın ndanları!
 Mollalar mhr leyib, ęanlar yazan fermanları,
 Her iki ęvve bir elle mehv dib insanları.
 ʒan ve ęain mollalar ryan dib dhęanları.

Her ne pis iş, bed emel İnan'da var, ęan yledi,
 ʒan dağıtdı zlmle İnan'ı, viran yledi.
 şahsven, Yurtęu, Poladlı ęnde yüz ęan yledi,⁶³
 Ademi dünyaya gelmekden peşiman yledi.
 Yr znde tkdler, bir mtrs ste ęanları.

Bir nefer ęanın ola, bağ, elli min övladı var,
 Elli min övladının da elli min damadı var.
 Elli min damadının da elli min celladı var.
 Milleti ryan ęoyub, yninde ęr bir zadı var?
 ʒab-i ęefletde yatıbdır sahib-i divanları.

Her neki, bed bid'e vardır, hakim-i İnan'da var,
 Nğe övlad-i veten hebs yleyib, zindanda var.
 ęan tken ęan tkdren bir sahib-i divan da var,
 ʒan da var, ęan da vardır, ęan da var, ęaęan da var,

Her dhata, her bilada işleyir fermanları:
 Olsun övlad-i veten, ęurbetde ęıřsın canları.

---

⁶³ şahsven, Yurtęu, Poladlı: ęney Azerbaycan'da yaşayan Türk boylarından.

EHMED ŞAHİN NÖVHESİ

Soldu gül-i yasemenim, hay hay,
Olmadı a{ır kefenim, hay hay!

Éy ğuru yérlerde yatan milletim,
Gétدی benim, seltenet-i izzetim!
İndi ki, bildim, yo{ imiş hórmetim.
Çı{dı elimden vetenim, hay hay!
Soldu gül-i yasemenim, hay hay!

“Ĝa{ĝadılar senĝ-i edem engime”⁶⁴
Tuf ola serbazıma, serhengime,
Almış idim memleketi çengime.
Şahsévenim, yol kesenim, hay hay!

Yo{ kömeyim firĝe-yi eşrarıdan,
Zalim ü {un{ar ü {etakârıdan.
Saldıla dişre meni derbarıdan.
Ef{em-i pir-i kühenim, hay hay!
Soldu gül-i yasemenim, hay hay!

Şah babamın artıĝ imiş izzeti,
Te{t ü süpah ü şeref ü şövketi,
Andıra ĝalsın béle hürriyyeti.
Mirze Kerim ü Hesen'im, hay hay!
Soldu gül-i yasemenim, hay hay!

Fetheli şah, Memmed Aĝa, Memmed Nesir,
Memdeli, Ehmedle Müzeffer Besir,
Yéddi şahın neslini millet kesir,
Harda ĝalıb Mö'temenim, hay hay!
Soldu gül-i yasemenim, hay hay!

RENCBER NEĜMESİ

Bey {an ile mülkedar,

---

⁶⁴ Mahvedici taşı çeneme vurdular. Yani beni kötü hâle koydular.

İncitmişdi milleti.
Rencberler siz görün,
Çekerdi ne Zehmeti.

Gülbaba, g ehr  leyib,
G dib sığın   şmeye,
Kendiri v r G lsenem,
Bağlayıram re meye.

 k zlerin men d dim,
H lk b ar a d şmeye.
M lkedarın i lemek,
Olmamı dır adeti,
Rencberler siz g r n,
 ekib n ce zehmeti.

İsmayıl Bey salardı
Kende b y k t yc n ,
Bizden alardı arvad
U ağların  ercini.
Elde pul olmasaydı,
Satardığı biz  urcunu,
Her ne v rirdik ona,
Goymaz idi giymeti.
Rencberler siz g r n,
 ekerdi ne zehmeti.

Men sene y z yol d dim:
“Arvad, bu y rden k  ek”.
Sen s yledin g y ki i,
Bu ilin rencin bi ek.
İndi yayın g n nde,
Ağartdı yo dur i ek.
Yağış da yağmaz y re,
Kesib bizden rehmeti,
Rencberler siz g r n,
 ekerdi ne zehmeti.

 k z h lk b k  en g n,
Geve  de par alandı,
 uval d   b dalımdan,

Buğda yére çalandı.
 Su kâsası sınıbdır,
 Elimde {ırdalandı.
 Nezme çekim tükenmez
 Bu sözlerin söhbeti,
 Rençberler siz görün,
 Çekerdi ne zehmeti.

Üçme tağar buğda men,
 Termene borc almışam.
 Gurag kéçir memleket,
 Özüm de matğalmışam.
 Ağlamışam kéçen gün,
 Sağgalımı yolmuşam
 Tüketdi bu ömrümü
 Mülkedarın {isleti.
 Rençberler siz görün,
 Çekerdi ne zehmeti.

EHMED ŞAHİN İRAN'A TELEĞRAFI

Çı{dım aradan sehfe-yi dövran sizin olsun.
 Men istemedim, kişver-i İran sizin olsun

Şahenşeh-i İran idim ezzelki zamanlar,
 Bir töhfé-yi dövran idim ezzelki zamanlar,
 Héşmetde Süléyman idim ezzelki zamanlar.
 Çay, çéşme, bulag hem de müğilan sizin olsun,
 Men istemedim, kişver-i İran sizin olsun

Üç yüz gadın galmiş babamın seltenetinden,
 Galmiş guru bir ad atamın merhemetinden,
 Héç zad tapabilmezsiz onun boş sebetinden,
 Çöllerde gezen gül-i biyaban sizin olsun,
 Men istemedim, kişver-i İran sizin olsun.

Tooş kéçdi günüm indiyedek memleketimde,
 Éyş işrete meşğul idim öz seltenetimde.
 Gurbetde de ollam, yéne bağı senetimde.
 Karvansaralar, mescid-i viran sizin olsun,
 Men istemedim, kişver-i İran sizin olsun

Şantanda içib yatmağın âsayişi mende,
 Pul {erc éleyib vérmeye be {şayişi mende.
 Her hökm éleşem, étmeye fermayişi mende,
 Hammallar ile köhne deyirman sizin olsun.
 Men istemedim, kişver-i İran sizin olsun.

SABİR'E NEZİRE

(İran hağğında yazdıklarım bir néce
 İranlının acığına gelmişdir.)

Eşhedübillahül-eliyyül-ezim,
 Millet-i İran'am, a ... İranlılar.
 Men de sizin tek gezirem çölleri,
 Sahib-i palanam, a ... İranlılar:

Şéy{ Hesen nitğ déyib, anladım,
 Yazmış idim, sonra peşimanladım.
 Fikr éyleyib, öz özümü danladım.
 İndi peşimanam, a ... İranlılar.
 Sahib-i palanam, a ... İranlılar.

Yazmış idim men onu, Tehranlılar,
 Sakit olub, téy olub İranlılar.
 Sabir'e de söyledi Şirvanlılar:
 Ruhuna gurbanam, a ... İranlılar,
 Sahib-i palanam, a ... İranlılar.

Saldı İran'a kişi, hürriyyeti (!)
 Zülmden azad éledi milleti.
 Tağdire şayandır onun géyreti!?
 Taet-i fermanam, a ... İranlılar:
 Sahib-i vicdanam, a ... İranlılar.

Sizden uzağ köhne müsafir menem,
 Bir başı şe{, baldırı kâfir menem.
 Söz yazan hammal-i mücavir menem.
 Ƨoş süfét insanam, a ... İranlılar.
 Sahib-i palanam, a ... İranlılar.

ESSEBR Ü MİFTAHÜL-FEREC⁶⁵

Éy hakim-i İnan-zemin,
 Essebr ü miftahül-ferec.
 Ço { çekme dünyanın gemin,
 Essebr ü miftahül-ferec!

Heç étmeyirsen yad-bud,
 Oldun meger Ad ü Semud.
 Heftad min batman emud,
 Ğarşında étsinler sücud.
 Essebr ü miftahül-ferec.

Dövrän hamän dövrändir,
 Herbe, ğılinc ğalhandir,
 İnan hemen İrandir,
 Sebr éyle, dünya fanidir.
 Essebr ü miftahül-ferec.

İnan'da İnan ğalmayıb.
 Yüz canda bir can ğalmayıb,
 Yüzden bir insan ğalmayıb,
 Esrinde dehran ğalmayıb.
 Essebr ü miftahül-ferec.

Bağlandı her yan yol, bulağ.
 Palçığlara batdı ulağ,
 Yo { ğuyruğu, hem yo { ğulağ,
 Hem sahibi ğoldan çolağ,
 Essebr ü miftahül-ferec.

Birden véirler esselat,
 Elmö'minin, el-mö'minat,
 El-müslimin, el-müslimat,
 Gir torpağın altına yat!
 Essebr ü miftahül-ferec.

---

⁶⁵ Sabır başarının anahtarıdır.

RIZA TĀN

Néce biz emi déyek memleket-i İran'a,
Rıza Tān ceng-i müsavat salıb Téhran'a.

Yazıġ İranlılara olmasa bir semt-i penah,
Goymaz azad ola, molla vü {an-i ruy-siyah.
Olacaġ ilden ile, millet-i İran tebah.
Taze {an köhne {anı kesdi, gelib méydana,
Rıza Tān ceng-i müsavat salıb Téhran'a.

Néçe müddet Nikolay éyledi göz ġaş size,
İndi de ehl-i Amerka olub oynaş size.
Yéyeceksiz bişirib, demde goyub aş size.
Rah-i ahen döşeyib, çekdirecek her yana,
Rıza Tān ceng-i müsavat salıb Téhran'a.

Ezminin ġedrice her kimse ġurub, bizde sürür!
Her zaman sirr-i ecayib olur İran'da zühur!
Be{ş éder mollarüma, müflise cennetde ġusur.
Günde bir éyş ü beşaret, yétirir insana,
Rıza Tān ceng-i müsavat salıb Téhran'a.

Néçün öz memleketi teng olub İranlılara?
Gücü çatmaz oların boynu yoġun canlılara.
Pul alır, molla terefdar olur ġanlılara.
Yazıram bu sözü men arif olan insana,
Rıza Tān ceng-i müsavat salıb Téhran'a.

HER YANA BA TĀ IRAM

Ba{ıram her teref İranlıdır etfale kimi,
Daġılıb çölde gezir {ırdaca etbale kimi.

Yazmaġı istemirem, tab élemez vicdanım,
Mene bir söyle görüm, pağşeh-i İran'ım.
ġibleġahım, mededim, zill-i {uda {aġanım,
Rovza{an, kenkenü, derviş ile, remmale kimi,
Ba{ıram her teref İranlıdır etfale kimi.

Şah olanda ne olar, héç yo { imiş merhemetin!
 Özün insaf ile ba {, gör doldurur mu sebetin?!
 Dé görüm indiye dek bes ne olubdur senetin?!
 Géyretin yo {du senin, veznide misgale kimi,
 Ba {ıram her teref İranlıdır etfale kimi.

Mensebe fabrik açıb paylamısan her kesene,
 Mü {bir-i selteneye, Tiryeki Meşdi Hesen'e...
 Millete zülm éledin, éyledi millet de sene.
 Üreyim parçalanıb, dağda biten lale kimi,
 Ba {ıram her teref İranlıdır etfale kimi.

Başına no {ta vurub ümmeti siz no {taladız,
 Molla, {an, şah bir olub, her üçüvüz tapdaladız,
 Mehv édib millet-i merhumeni çapdız taladız,
 Molladır, mersiye {an ümmet-i gövsale kimi,
 Sağgalı yırğalanıb, hezret-i bozğale kimi.

BİR İRANLININ DİLİNDEN

Müntezirdir gözüm İran'da galan yoldaşıma,
 Töküb İran'ın o {anzadeleri kül başıma.

Déyen olmazdı mene, éy göca pabeste kişi!
 On iki put tayın altında olan {este kişi!
 Né olar éyle hücum {an ile bey üste, kişi!
 Hesretem bir néçe müddetdi bacı vü gardaşıma,
 Töküb İran'ın o {anzadeleri kül başıma.

Héyif ola ömrümü berbad éledim {anlar ile,
 Ülfet étdim ne yaman élmsiz insanlar ile
 Günümü başa yétirdim acı gelyanlar ile,
 Bey ile molla ve {an gatdı soyuğ su aşıma,
 Töküb İran'ın o {anzadeleri kül başıma.

Çatar imdadıma a {ır fügera dadresi!
 Kesiler onda bey ü molla ve {anlar nefesi!
 Vardır hürriyyete Hammal başının ço { hevesi!
 Özüm ölse de yazın bu sözümü baş daşıma,
 Töküb İran'ın o {anzadeleri kül başıma.

ŞAHNAME

Seferden şehenşah-i İran gelir,
Goyan mülk-i İran'ı viran gelir.

Beşaret olunsun vetendaşlara,
Séyid, molla, şan, gırılı başlara,
Ceza vérmeye yar ü yoldaşlara.
O nevvade-yi ümm-i şağan gelir,
Goyan mülk-i İran'ı viran gelir.

Veten mülküne zelzele salmağa,
O Téhran'a bir vélvele salmağa,
Gelir şelğden intigam almağa,
Elinde tutub ganlı ferman gelir,
Goyan mülk-i İran'ı viran gelir.

Şehenşah goyub başa cigğasını,
Dağıtsın gelir millet iclasını,
Vurub sındıra tiryek hoğğasını.
Yéne ümmete, zill-i Yezdan gelir,
Goyan mülk-i İran'ı viran gelir.

ŞÉY-T-EZER'İN İNGİLİS DAYISINA ŞİKÂYETİ⁶⁶

Bivefa çer ş meni étdi herasan, dayıcan!
Aşiri oldu işim nâle vü efğan, dayıcan!

Ve'de vérdin mene sen âleme é'lan édesen.
Hakim-i mütleğ édib, server-i dövrân édesen.
Payite ştim Erebiştan, şah-i İran édesen.
Emel étdim sözüve şad ü şuraman, dayıcan!
Aşiri oldu işim nâle vü efğan, dayıcan!

Ya şşı de'va ço ş éledik ceng ü cedel,
Bir terefdén men özüm, bir de o Serdar-i ecel.

⁶⁶ İran'da yaşayan bir Arap derebeyi idi. İngiliz emperyalistleri tarafından silahlandırılarak 1906 yılından itibaren Kaçar sülalesine karşı savaştırılmıştır. 1922 yılında Huzistan'da oluşturulan Güney Tayfaları Birliği'nin başkanlığını yapmıştır.

Mü {teser ğalmış idi biz vuraĝ İnan'a {elel,
 Ğopdu birden başıma bir yeke tufan, dayıcan!
 A {iri oldu işim nâle vü efĝan, dayıcan!

Çün Şikâr étدی bizi ĝefleten ol méhter-i pir,⁶⁷
 Oĝlumu tutdular, ondan özümü ĝıldı esir.
 Mene imdad éliyen olmadı héç {urd u kebir.
 Atama vurdu bir od ya {şı bu dövran, dayıcan!
 A {iri oldu işim nâle vü efĝan, dayıcan!

İsteyirler meni hem yolluyalar Téhran'a,
 Keseler başımı, cismim bulaşa al ĝana.
 Gör elac éylemesen men olaram divane.
 Étdiler meskenimi zülm ile viran, dayıcan!
 A {iri oldu işim nâle vü efĝan, dayıcan!

GÖZÜN AYDIN

Müs müs, déye a {ır Rıza {an Mustafalaşdı,
 Gizlin bezenib, çı {dı üze, maşasın açdı.
 "Hürriyyet-i İnan" déyerek, taca yanaşdı,
 "Él řahlıĝıdır" söyledi, amma ki, o çarşdı.
 Dırmaşdı senin ta {tına İnan, gözün aydın!

Toplandı nümayendelerin meclis-i amma,
 Sen bařladıĝın işleri çatdırdı temama.
 Möhtac imiş İnan on üçüncü bir imama,
 Goydu yéne de köhne tası, köhne hamama.
 Fırlandı yéne köhne deyrman, gözün aydın!

Evvelde dédim men size: Bunlar bir oyundur.
 İşler düzelib ĝétدی, çal İnanlı, toyundur.
 Meclis dédi: Él bir sürü saĝmalca ĝoyundur,
 Ğalmış déyesen bir néçe şalvar, di soyundur!
 Lazım déyil İnanlıya yorĝan, gözün aydın!

Déd-déd "démokrat" dédin, çı {dı şehenşah,

---

⁶⁷ Méhter-i Pir: Rıza şah Pehlevi.

Esrin dili gelmez buna, yı{sın évin Allah.
Ehsen! Rıza Ƨan, mérsi, teşekkür, barakâllah;
Dünya ki, gülür, sen de gül İranlı, dé ğah ğah...
Boş ğalmadı a{ır göca Téhran, gözün aydın!

Kéçmiş, Rıza Ƨan, layla çal, İranlıya dé: “Yat!”
İran da démişdim sene, oynatmada şahmat!⁶⁸
Var sende “piyade” düzülüb ğarşıya top, at.
Sen “şah!” dédin, İran da, sağın, söylemesin “mat”.
Olmazsan eger sonra péşiman, gözün aydın!

Her il déyesen borculudur Avrupa’ya İran!
Bir köhne İran şahı ve bir nargile ğelyan.
Borc vérmeye tapdın, göca İran, yéne imkân,
Bir {an yétişib dada, yazığ tutdu ğoyundan,
Étdi sene her müşğülü asan, gözün aydın!

Toplandı nümayendelerin meclise doldu,
Tapdı sene insaf ile derman, gözün aydın!
Boş ğalmadı te{tin, bir iğid çı{dı bu yandan,
Dırmaşdı senin ta{tına İran, gözün aydın!

---

⁶⁸ Şahmat: Satranç.

İRANLILARIN

Gücü vardır demeye her sözü İranlıların,
Var çini, var çekici, deryazı İranlıların
Déyil héç bir şeye möhtac özü İranlıların.
Ne sebedendir, açılmaz gözü İranlıların

Ne geder bes yatacağsan, évini, Hağ yı{sın,
Yéri var kim ne éderse sene canın çı{sın.
Sen gazan, malını beyzâdeler alsın, tı{sın.
İşlemekden ezilib, yambuzu İranlıların,
Ne sebedendir, açılmaz gözü İranlıların.

Hara ba{sın éle kentdir, çapılıb, tapdalanıb.
Here bir mollaya teğlid éleyib no{talanıb.
İndiden bél başıma daş yı{ılıb, tapdalanıb.
Bayrağı olmasa ger ğırmızı, İranlıların,
Ne sebedendir, açılmaz gözü İranlıların.

Gah uşağı getirib, te{tde sultan éleyir,
Ezl éder étmez onu, bir {anı {ağan éleyir,
Zülm évin möhkem édib, âlemi viran éleyir.
Bilmek olmur, nedir aya sözü İranlıların!
Ne sebedendir, açılmaz gözü İranlıların?!

EKİNÇİ

Hazırlanıb {ermen, gelir yüz canlı bir can üstüne,
Ağzın açıb her müfte{or biçâre déhğan üstüne.

Yüz min nüfusun nefesine tek néylesin bir berziger,
Rûzi yéyir ondan tamam, her bir zamanda mur ü mar,
Séyyid alır, sail alır, derviş aparsın her ne var,
Ve{t-i zimistan tapmayı bir köhne yorğan üstüne.
Ağzın açıb her müfte{or biçâre déhğan üstüne.

İsti güneş altda yéri éyler yazın feslinde şum,
Fesl-i payızda étdiyi şuma salır zehmetle tum,
Termen olanda üstüne molla, séyyid éyler hücum,
Guya çeyirtge yüz göyub çöllerde bostan üstüne,
Ağzın açıb her müfte{or biçâre déhğan üstüne,

Mülk-i vetende her zaman zehmet çekendir rencber,
 Daim veten övladına rûzi ekendir rencber.
 Abad édib viraneni évler tikendir rencber.
 Var éhtiyacı gelmeye beyzade, bey, {an üstüne.
 Ağzın açıb her müfte {or bîçâre déhgân üstüne.

Féyz ü keramet daima ondan alır {elg-i cahan,
 Ondan vezifedar olur ruzi yéyirler her zaman,
 Miskin feğire dehrde olmuş ekinçi püştüban,
 Pervaz éder zağ ü zeğen bağ ü gülüstan üstüne,
 Ağzın açıb her müfte {or bîçâre déhgân üstüne.

İSLÂMDA ÉLM

Bu Müselman geribe millettir.
 Cümlesi taliban-i cennettir.
 Kim déyir yo {dur élmimiz, aya.
 Ser be ser bizde élm ü sen'etdir.
 Ganmayırlar ülüm-i İslâmı,
 Bizlerin élmî cümle hikmetdir.
 Ba {ma Avrupa'nın cemaetine,
 Cümlede cehldir, cehaletdir.
 Élmsizdir tamam ecnebiler,
 Bizdeki élmîdir, meharetdir.
 Kim déyir biz kimi - "velezzalın"
 Onların her işi hekâyetdir.
 "Zerebe, yezribü, hüvezzerbe"⁶⁹
 Beli, her herfi bir fesahettir.
 Ecnebiler hamısı, rüsvadır,
 Rûz ü şeb işleri {eyanettir.
 Bir bizik nâmidar-i rûy-i zemin.
 Fé'limiz, gövlimiz edaletdir.
 Ne balon, ne emi, nedir mina?...
 Cümlesi bunların sefahattir,
 Dad ü bésted yo {dur onlarda,
 Amma bizler için ticarettir.

⁶⁹ Arapça'da fiil çekimi kuralı. "Vurmak" fiili.

Ecnebilirde zerre yo { ğanacağ,
 Onların şüğlü ğızdır, övretedir.
 Amma bizlerde beççedir beççe...
 Eceba menbe-i vecahetdir.
 Özge milletlerin yamandır işi,
 Sen'eti bir-bire edavetdir.
 Merhaba millet-i Müselmana,
 Cümle dildadeyi mehebbetdir.
 Kişilik başğa ğövde yo {dur,
 Hamı candade-yi betaletdir.
 Bizlerik birbirin éden meğtul,
 Maşeallah néce şücaetdir?!
 Hanı dünyada biz kimi millet,
 Vah ne ızze, néce şerafetdir.
 Mü {teser éyle, cehd ğetl, bize,
 Mirze Ğoşşuneli kifayetdir.

KÉÇER GÉDER

Etfalını vetende unutsan, köçer géder,
 Dünyanı her ğerar ile tutsan, kéçer géder.

Yastı papağ görüb, veten içre heveslenir
 İslâmiyan yatıb hele ğefletde, beslenir.
 Mirze Hesên seda-yi cihad ile seslenir
 Terk éyleyib ağ eşşeyi, ata heveslenir.
 Bir ağa kişi ta {tın ucaltsın, kéçer géder.
 Dünyanı her ğerar ile tutsan, kéçer géder.

Ço { talibem zamanede sövm ü selata men,
 Mal-i imam almağa, {üms ü zekâta men.
 Méyl éylerem şirin çaya, ğende, nebata men.
 Canım çı {ar cahanda gédim şeş cahata men.
 “İyyake-nestein”i uzatsan, kéçer géder.
 Dünyanı her ğerar ile tutsan, kéçer géder.

Ğurtarmadı bu mes'ele-yi kârizarımız,
 Çı {dı semaya ah-i dil-i pürşerarımız.
 Ço {laşdı, vaesef, ğün ü ğünden ferarımız,
 Olduğ celâ-yi veten ğırılıbdır ğetarımız.
 Ölsen, cehimi, cenneti atsan, kéçer géder.

Dünyanı her gerar ile tutsan, kéçer géder.

İslâmiyansınız hanı sabi şücaetiz?
Rükn ü esas ü debdebe-yi şe'nü şevketiz.
Elde bir az ğalıb géde etvar-hörmetiz.
Dünya üzünde ğalmağa da ço {du vehşetiz,
Arif olub cehaleti atsan, kéçer géder.
Dünyanı her gerar ile tutsan, kéçer géder.

Ƨurdu {örek şikeste dile zehrimar olub.
Bir nâgehan bela bize a {ır düçar olub.
Kerkes linde {elĝ néce gör şikâr olub.
Bu milletin melalı, ğem-i bîşümar olub.
Mal-i yetimi ğurd kimi udsan, kéçer géder.
Dünyanı her gerar ile tutsan, kéçer géder.

Hammal, şe'rin ile ucalt ğil ü ğalını
Cüm'e imamı aldı senin mülk-i malını,
Ĝet éyledi, sitemzede, bi {-i nehalını,
İran zeminde terk élé ehl ü eyalını,
Yüz il bu ğürbet ölkede yatsan, kéçer géder.
Dünyanı her gerar ile tutsan, kéçer géder.

ĜIZ ve ANASI

Ĝız

Er döyüb öldürü meni, rehm ét, amandır, ay ana!
Bu başı batmış er déyil, ef'i ilandır, ay ana!

Ana

Dinme, danışma, sebr éle cövr ü cefaya, ay ğızım!
Gelse ne ğedr tab ğıl derd ü belaya, ay ğızım!

Ĝız

Möhnet ü, derd ü ğüsse, ğem, ğeddimi éylemiş kâman!
Kaş ki öleydim, ay ana, men ere gétdiyim zaman!
Dide-yi {unfeşanıma rehm ét, amandır, ay ana!
Bu başı batmış er déyil, ef'i ilandır, ay ana!

Ana

Resmdir er döyer, söyér, ay bala, daim övreti,

Ĝol, ĝıçını vurar ezer, éder ona eziyyeti,
 Hemişe arvadın, bala, cefadır izz ü şövketi,
 Bu ĝedri gelme néy kimi ah ü nevaya, ay ĝızım!
 Dinme, danışma, sebr ĝıl cövr ü cefaya, ay ĝızım.

Ĝız

Gâh çulunu yamatdırır, gâh mene yapdırır çörek,
 Ruz ü şeb işledir meni, günde mene çekir kötek,
 Gâh déyir: Ay gâvur ĝızı, lap seni öldürem gerek.
 Bu gözü çı {mış er déyil, Şümr ü Sen'an'dır, ay ana
 Yo {sa bu öldürer meni, rehm ét, amandır, ay ana!

Ana

Tab éle her cefaya sen, cövr ü cefadan incime,
 Gelse ne ĝedri başına derd ü beladan incime.
 Éylese zülm-i bihésab dövr ü gezadan incime,
 Dinme, danışma, sebr ĝıl cövr ü cefaya, ay ĝızım!
 Gelme bu ĝedr néy kimi ah ü nevaya, ay ĝızım!

Ĝız

Mu kimi incelib tenim, dehrde bes ki, ĝüsseden,
 Halımı kimse bilmeyir, yo { mene birce rehm éden,
 Ya meni öldür ay ana, ya buna çare éyle sen,
 Bu çolağ olmuş er déyil, ef'i ilandır ay ana!
 Yo {sa bu öldürer meni, rehm ét, amandır, ay ana!

Ana

Övret hemişe, ay ĝızım, dehrde {ar ü zar olar,
 Ateş-i zülm ile yanb, didesi eşkbâr olar,
 Zillet ile çı {ar canı, derd ü ĝeme düçar olar,
 Dinme, danışma ĝıl cövr ü cefaya, ay ĝızım!
 Gelse ne ĝeder tab éle derd ü belaya, ay ĝızım!

VESİYYET

Söyle molla, niye sen bizleri bîdar éledin,
 Yüz min ilden yatan İslâm'ı {eberdar éledin?

Canı çı {sın here bir berr ü biyabanda ĝalıb,
 Üreyin yandı mı sen onları huşyar éledin?

Hefte bir men dédim: Éy millet-i İslâm, ayılın!
Dédiyin sözden usandın mı veya âr éledin!

Sen déyirsen ki: Gédin élm-i riyazi o {uyun,
Buna kim razı olur kim, béle köftar éledin?

Kişi el çek, bu geder fitne fesad étme de {i,
Ki hamı {algı özünden de {i bîzar éledin.

Ger nesihet élesen, bunlara héç âr élemez.
Çün olubdur bu bela, derde giriftar éledin.

“YÉNI YOL”

Köhnelik ölkeni {ar étmiş idi,
Mesken-i ah ile zar étmiş idi.
Âlem-i bizlere nar étmiş idi.

Éyledi bunları bir yan “Yéni yol”
Yaşasın derdlere derman “Yéni yol”.

“Yéni yol” gör néce tufan éledi,
“Yéni yol” bir büyük üsyan éledi,
“Yéni yol” vehşeti giryan éledi.

Éyledi edl ile divan “yéni yol”,
Yaşasın derdlere derman “Yéni yol”.

“Yéni yol” bir yénilik be {ş édecek,
“Yéni yol” {alge maarif vérecek.
“Yéni yol” cümleni şad éyleyecek.

Yaşasın {ane-yi ürfan “Yéni yol!”
Yaşasın derdlere derman “Yéni yol”.

İŞÇİ

Görülen bu rizigârı, çı {ıb asimana işçi,
Pişiye déyende pişte, döyülerdi {ana işçi.
Başına göyubdu şapka, gabağında var kitabı,
O {uyub bir az zamanda, başa düştü her hésabı.

Onu fikr édir ki, gétsin, nedi görsün afitabı.

Çayı şirinsiz tökerdi guru istekâna işçi.
Pişiyeye déyende pişte, döyülerdi {ana işçi.

İki gât baş éndirerdi beye, {ana, kent {udaya,
Başına gâpaz vuranda o düşerdi ah ü vaya.
Goçular vurur yı {anda, döşenerdi mostavaya.
Toza torpağa batardı, beleşib, samana işçi,
Pişiyeye déyende pişte, döyülerdi {ana işçi.

Birine olanda borcu divar üste {et çekerdi,
Oturanda menziline Şüvelan'da turp ekerdi.
Günüzü iş işleyende, géceler yamağ tikerdi.
Macal éylemezdi gelsin bazara, dükâna işçi.
Görüşen bu ruzigârı çı {ıb asimana işçi,
Pişiyeye déyende pişte, döyülerdi {ana işçi.

MAARİFE DOĞRU

Halgımızda yéni bir sülh selâmet görünür,
Tarlamızda eser-i févz-i felâhet görünür.

Öz işinde hamı hemkârların var hevesi,
Yaşasın cümle cahanda fügera dadresi!
Kâsıbın, rencberin onlar olub hemnefesi,

Sancılıb ortalığa béyreğ-i nüsret görünür.
Tarlamızda eser-i févz-i felâhet görünür.

Fügera halgımız olmuşdu cehaletde nehan,
Élm ü ürfanla bütün gözlerin açmış bu zaman.
Torpağ altında gâlan servetimiz oldu eyan.

İşçilerden hamı yérlerde şücaet görünür
Tarlamızda eser-i févz-i felâhet görünür.

Atmışıg géyz ile biz, {ain olanlar daşını,
İşçinin {aini her yanda tökür göz yaşını.
Orda şah, burda {elife yéreye göydu başını.

Zerebe, zéyde asar-i zelalet görünür,
Tarlamızda eser-i févz-i felahet görünür.

ÉY ŞEMS-İ SEADET

Gel bunca hicab éyleme, éy şems-i seadet
İnsaf déyil âlemi tes{ir éde zülmet.

Bu hüsn ile olma, gözelim, ferdede mestur,
Min dürlü {eyalat ile ğılma, gözünü kur.
İstersen eger ömr édesen, derhde mesrur,
Tehsil-i ülum éyle, yéter, éyleme ğeflet,
Aç perdé-yi ru{sarını, éy şems-i seadet!

Mehrum olunub élmnden hergâh ğadınlar,
Bir felsefeden olmayıb agâh ğadınlar,
Min zillet ile gün kéçirib, ah, ğadınlar,
Bilmem bu ne ğanun, ne şeriet, bu ne âdet.
Aç perdé-yi ru{sarını, éy şems-i seadet!

Teffaş kimi éyleme zülmatında mesken!
Şerg ölkesi sensiz olabilmez ki müzeyyen.
Saç pertö-vi ru{sarını ğıl âlemi rövşen!
Goy kesb édeler, féyz-i seadet beşeriyet,
Aç perdé-yi ru{sarını, éy şems-i seadet!

Yüksel, senile yükselecek çünki heyatım,
Yükseltmek ile keşf olunur rah-i necatım.
Yüksel, tükenib, ğelbde yo{zerre sebatım.
Yüksel, bu ne zillet, bu ne möhnet, bu ne halet?!
Aç perdé-yi ru{sarını, éy şems-i seadet.

Ğem şerbetini nuş ğılıb, düşme hevedan,
Néy tek kesilib sévdiciyim, ğalma edadan.
Dur olmağ eger isterisen cövr, cefadan,
Gét mektebe, her lehze yétir dersine diğget,
Aç perdé-yi ru{sarını, éy şems-i seadet.

***

DOLLU MUSTAFA

Âşık Mustafa, İran Azerbaycanı'nın Dol kentinde doğup büyümüştür. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. XIX. yüzyılda yaşadığı ve üstad âşıklardan birisi olduğu bilinmektedir.⁷⁰

Dollu Mustafa'nın şiirlerinden örnekler:⁷¹

SENEM SENİ

Gördüm seher bula { üste,
Senem seni, Senem seni.
T̄elḡ éyleyib eceb neste,
Senem seni, Senem seni.

Doymağ olmaz gelem ḡaşdan,
Senin kimi bağır daşdan,
Séçemmedim yaşılbaşdan⁷²,
Senem seni, Senem seni.

Ağ üzde {alı benövşe,
Könül hesret yumru döşe,
A {tarır gözüm hemişe,
Senem seni, Senem seni,

Gül camalın bedirli ay,
Ḡaşlarınıdı gurulu yay,
Éylemerem dünyaya tay,
Senem seni, Senem seni.

Eskik olmaz güzel, {atan,

---

⁷⁰ Azerbaycan Âşığıları ve Él Şairleri I, M. H. Tehmasib, İ. İ. Abbasov, B. A. Abdullayev, T. E. Ferzeliyev, Ehliman Aşundov, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, s. 356.

⁷¹ Azerbaycan Âşığıları ve Él Şairleri I, M. H. Tehmasib, İ. İ. Abbasov, B. A. Abdullayev, T. E. Ferzeliyev, Ehliman Aşundov, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, s. 357-360.

⁷² Yaşılbaş: Yeşil başlı ördek.

Dol Mustafa senin butan,
Vérmez mene zalım atan,
Senem seni, Senem seni.

YAZILDI⁷³

Elif Allah bu dünyanı yaratdı,
Âdem ile Havva goşa⁷⁴ yazıldı.
Gudret geleminen çekildi gâşın,
İnsanın taléyi başa yazıldı.

Dağların damenin bürüdü éller,
Moc vérdi⁷⁵ deryalar duruldu göller,
Sonaya adalar, ceyrana çöller,
Aslanın alnına méşe⁷⁶ yazıldı.

Haraya gédersen çağır Allah'ı,
Yétişer dâdına daim billahi,
Sureler içinde o "bismillahi",
Tamam âyelerden başa yazıldı.

Çekdiler direyim gurudu dizim,
Kesdiler nefesim gurtuldu sözüm,
Tökdüler torpağı tutuldu gözüm,
Mustafa'ydım adım daşa yazıldı.

YATAR

Sübh tézden men vardım gülşen séyrine,
Gördüm, gül sarmaşıb {arınan yatar.
Yétişer murada alar kâminı,
Her kes⁷⁷ öz sévdiği yârınan yatar.

---

⁷³ Bu koşma, Genceli Doç. Dr. İlğar Cemiloğlu'nun not defterinden alındı.

⁷⁴ Goşa: Çift.

⁷⁵ Moc vér-: Çoşmak.

⁷⁶ Méşe: Orman.

⁷⁷ Her kes: Her kim ki.

Ṭarı görüm gülşenlerde olmaya,
Gızıl güller saralıban solmaya,
İki könül birbiriynen olmaya,
Éle bil her géce marınan yatar.

Ṭeste düşdüm gül camalın görende,
Siyah zülfü dal gerdende hörende,
Bir gözeli cebirinen vérende,
Nâélâc ğalacak erinen yatar.

Éy Mustafa niye Haĝĝ'a ba {mırsan,
Uyub uyub her gelene a {ma sen,
İlâhî'nin yazısına ba {mırsan?
Ela göz terlanlar sarınan yatar.⁷⁸

***

---

⁷⁸ Bu şiir Genceli Doç. Dr. İlgar Cemiloğlu tarafından, Urmiye ziyaretinde Şair Mehemmed Eli Pürâzer'den kaydedilmiştir.

MİRZA ALİ SİGGETÜ'L-İSLÂM (Mirzeli Siggetü'l-İslâm) (1859-1912)

Mirza Ali, 1859⁷⁹ yılında Tebriz'de dindarlığı ile meşhur bir ailede dünyaya gelmiştir. Babasının adı Musa, annesinin adı Telli Hanımdır. Telli Hanım, Tebriz'in nüfuzlu ailelerinden birisi olan Şalcılar'dandır. Annesini küçük yaşlarında kaybeden Mirza Ali, "Hankızı" lakabıyla anılan Nüşaferin adlı ninesinin himayesinde büyümüştür. İlk tahsilini Tebriz'de ninesinin yanında aldıktan sonra, Etebat'a gitmiş dokuz yıl boyunca orada, usul, fıkıh, hikmet, kelâm, edebiyat, matematik, tarih ve astroloji ilimlerini öğrenmiştir. 1890 yılında Tebriz'e geri dönmüştür.⁸⁰

Şuurlu bir Türk milliyetçisi ve büyük bir nüfuza sahip olan Mirza Ali'yi, Tebriz Rus konsolosu görüşmek için, Rus askerleri eşliğinde konsolosluğa çağırır. Mirza Ekber adlı bir tercüman aracılığı ile "Tebriz katliamını Azerbaycan Türk mücahitleri yaptı." diye bir yazı imzalatmak ister. Mirza Ali Siggetü'l İslâm, bunu kabul etmez ve Ruslara karşı olan kinini ve nefretini saklamaz.⁸¹

Acze düşen Ruslar, Mirza Ali Siggetü'l İslâm'ı 1912 yılının ilk günlerinde "Rus Sahra Harbî Mahkemesi"nde yargılayarak idama mahkum ederler.⁸²

İdamlıklardan Ali Mösyö kaçmayı başarır. Ancak iktidarlarını (!) tamamen Rusların eline veren Fars yönetimi ve Ruslar, Türkler'e göz dağı olsun diye, diğer idamlıklarla birlikte, Ali Mösyö'nün yerine iki küçük oğlunu asarlar.

Önce Nizamü'l Ulema Şeyh Selim'i dar ağacına çekerler. Arkasından Ali Mösyö'nün Hasan (15) ve Kadir (17) adlarındaki çocuklarını asarlar. Hasan ile Kadir'i asmaya götürdüklerinde çocuklar, kendilerinden önce idam edilen Nizamü'l Ulema Şeyh Selim'in ölümünü gördükleri için çocuklar ağlamaya başlarlar. Sehpanın yanında bekletilen Mirza Ali Siggetü'l İslâm onlara teselli vererek: "Çocuklar ağlamayın, iki dakika acı çekeceksiniz, ondan sonra canınız acımayacak, Allah'a kavuşacaksınız." der. Kendisini astıklarında da Rus ve Fars zalimlerinin yüzlerine haykırarcasına şöyle der: "Bizim için dar ağacı miraçtır, Allah'a giden merdivendir."

Mirza Ali Siggetü'l İslâm ile birlikte asılanların isimleri şöyledir: Şeyh Selim,

⁷⁹ Güney Azerbaycan, Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 176; Ancak bazı kaynaklarda Mirza Ali Siggetü'l-İslâm'ın doğum tarihi 1860 (Hicrî-Kamerî, 1277) olarak gösterilmektedir (Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 123.).

⁸⁰ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 123.

⁸¹ Güney Azerbaycan, Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 176.

⁸² Güney Azerbaycan, Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 177.

Hasan, Kadir, Ziyâü'l-Ülema, Ağa Mehmet Han, Sadık Han El Mülk, Ağa Mehmet Kafkaslı.

Mirza Ali Siggetü'l İslâm'ın mezarı, M. H. Şehriyâr'ın mezarı ile birlikte eski adı Makberetü'ş-Şüera olan Şairler Kabristanı'ndadır.⁸³

Çok yönlü bilgiye sahip bir âlim olan Mirza Ali, haklı bir üne sahiptir. Bir dizi eser yazmış, birçok eser tercüme etmiştir.

Eserlerinden bazıları şunlardır.⁸⁴

1. "Lallar Kitapçası" (1908), kendisinin ifadesi ile "Kalbî Mesleki" yani siyasi manifestosudur.

2. "Télégraflar Mecmuesi". Tebriz'de Meşrutiyetin kurulduğu sıralarda Basmunc kasabasından Tahran'a çektiği telgraflardır.

3. "Bessül Şikva". Ebül Nesr Muhammed bin Abdülcebbar Etebî'nin aynı adlı eserinin tercümesidir. Azerbaycan valisi Emir Nizam Gerrusi'nin ricası ile tercüme edilen bu eser, en güzel tercüme örneği kabul edilmiştir. Eserde tercümenin teorik meseleleri konusunda Mirza Ali'nin çok kıymetli fikirleri de vardır.

4. "İzah ü'l-E'bar" (Haberin İzahı) tetkiki, tarihi bir eserdir.

5. "Tari{-i Emkené-yi Şerife ve Rical-i Berceste" (Şerefli Yerlerin ve Büyük Şahsiyetlerin Tarihi) adlı bu eser iki bölümden ibarettir. Birinci bölümünde Tebriz'deki "Seyid Hemze", "Éynalı ve Zéynalı", "Sahibü'l-Emr" adlı yerlerin tarihinden bahsediliyor. İkinci bölümde ise Tebriz'de meydana gelen depremlerin verdiği tahribatlar ve "Şimal Bağı"nın yapılmasının öneminden bahsediliyor.

6. "Mer'at ü'l-Kütub" veya "Esmâ ü'l-Kütub" (Kitaplar Aynası veya Kitapların Adları) yedi ciltten ibaret olan bu eser edibin şaheseri sayılmaktadır.

7. "Mektup ve Makaleler". Bu eser kıymetli belgeler ve remzî yazılardan ibarettir. Araştırmacılar bu yazıları Mirza Abdurrahim Talibzâde'nin mizahî yazılarına benzetmektedirler.

8. "Kitab-i Teshil-i Zéyc-i Hindî" (Sadeleştirilmiş Hint Astronomisi Hakkında Kitap).

9. "Eger Millet" veya "Eger Biz Azerbaycanlılar Gaflette Olsak".

10. "Siyaset-i İslâmiyye".

11. "Seyid Hemze ve Şaheli Tağı Tarihi".

12. Vagon-i Millet bé Koca Mireved" (Milletin Vagonu Nereye Gidiyor?). Müellif kitabın adını sonradan "Milletin Balonu Haraya Gedir?" diye değiştirmiştir.

13. "Zülm-i Valid bé Veled" (Nesilden Nesile Zulm), Eski Arapça ile yazılmış aynı adlı eserin tercümesidir.

⁸³ Bu bilgileri 13-15 Mart 2000 günleri Tebriz'de gördüğüm büyük âlim Yahya Şeyda'dan aldım. (A. K.)

⁸⁴ Cenübî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 123-124.

14. "Risalé-yi Siyaset". "Siyaset-i İslâmiyye"den başka bir eserdir.
  15. "Meşrute ya Meşrue?". Tebriz'de İrticacıların kümeleştiği yer olan Deveci Mahallesi'nde "İslâmiyyeciler"ın tenkidine aittir.
  16. "Haşiyeler ve Şerhler".
  17. "Élm-i Rical" (Devlet Şahsiyeti Hakkında İlim).
  18. "Ceng-i Tüsûsi" (Özel Harp). Bu eser henüz bulunamamıştır.
  19. "Kitab-i Mecmel-i Hevadis-i Yovmiyyé-yi Meşrute" (Meşrutiyetin Günlük Hadiselerinin Tamamı Hakkında Kitap). Meşrutiyet hadiseleri konusunda günlüktür. 1906'dan 1911 yılına kadar olan devri ihtiva ediyor.
  20. "Şe'rler". Şiirlerinin tamamı henüz toplanamamıştır.
- Mirza Ali Siggetü'l-İslâm'ın Türkçe yazdığı eserlerinden örnekler:⁸⁵

---

⁸⁵ A. g. e., s. 125-126. (Farsça beyitler alıntı yapılan kitabın müellifleri tarafından tercüme edilmiştir.)

GAZELLER**GÖZLERİM**

Yaşında bir göz açmadı biçâre gözlerim,
Yanında bir doyunca ba{a yâre gözlerim,

Ço{ ba{sa zülfüve, ona éyb étme, üzrü var,
Ağ sinene ba{anda, düşüb gare gözlerim.

Bilmem ki, hansı üzvüne yârın nezer salım,
Bir çâre ğıl gönül, ğalıb âvâre gözlerim.

Yârdan felek sitemle ayırsa, heyatiden,
Göz örterem ki, düşmeye eĝyâre gözlerim.⁸⁶

SENSİZ

Ƨeyalın ya{şı munisdir mene şam ü seher sensiz.
Ki sensen, özge yo{ gelbimde, bir fikr-i diger sensiz.

Özün gördün selah-i kârı, menden el çekib gétdin,
Meger sensen ğalan, ğem bir de menden el çeker sensiz.

Vetenden ayrı düşdün, ayrı düşdün ruh-i cisminden,
Gözümden eşğ ile bahem a{ar, hun-i ciger sensiz.

Çı{ıb zahirde elden damenin, lâkin yeğnimdir:
Müvafıĝ olmasın bu zülm ile hökm-i ğeder sensiz.

Gelersen, ğor{uram bir gün, seni görmek mehal olsun,
Ğeder şâyed ferâĝında, bu az nur-i beser sensiz.

SİĞETÜ'L-İSLÂM'IN NİŞANLISINA YAZDIĞI BİR MEKTUBU

Menim Venusum! Menim gelbim müşk ğo{ulu mektubunla ruhlanır. İki kelme yaz, üreyime sakitlik baĝısla. Göndermeye şeklin yo{dur, héç olmazsa {eyalımı

⁸⁶ Bu beyit bazı kaynaklarda şöyledir: "Göz örtmerem ki, düşmeye eĝyare gözlerim." (Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 127).

gönder ki, benim heyalımla hemağuş olsunlar.

Zira:

Edeb-i eşğ tegaza ne koned buso کنار,
Do nikh çon béham ami {t heman ağışest⁸⁷.

Bilmirem ne üçün iki kelme yazmağı müzayıge édirsen?

Anké ber keşto cefa kerdo bé hicem béfru {t,
Be heme âlemeş ez men netevanend {erid⁸⁸.

Dünen şirin ibarelerle, üreye yatan letifelerle ve duzlu (mizaî) şe'rlere dolu mehebbet garışığı mektubunuz çatdı. Bunu “âşigane hisslerin lövhesi”, “sadiğane mehebbet remzlerinin yazılmış sehifesi” adlandıрмаğ olar. É'cazkâr gelemine aferin!

Zé hetto {ale to bordem geman: Ahuye Çin'i
Ço pencé bato zedem, didemet ké şir-i jeyani⁸⁹.

٢éyir meclisinin vasitesi olan... {anıma démişem ki, men o mah-i tabanın ve serv-i revanın {idmetine çatdırısın. Bélelikle, “Can fişanemeş ço zero sim der gedem”, bir anlığa yaşla dolu gözümü Güneş garışısında örtüm, keçmiş gerameti isteyim, ebedî ömür ve iki cahanın lezzetini elde édim. Çünkü “Yék demé didar-i dust her do cehaneş béhest”. Amma görüşe müveffeğ ola bilmedim. Ne étmek olar?

“Aşégonra koştıyo bare diger zinde koni,
Ké bé kef tiğo bé leb çeşmé-yi héyvan dari”⁹⁰

“Ya dél bé ma déhi ké délé-ma bé desté-tost,
Ya méhré- {işten zé délé-ma béder beri”⁹¹

Aman senin bu ğani soyuğluğundan!
Ahé-Se'di eser koned der küh,

⁸⁷ Aşk adabı, yakından öpmeyi uygun görmüyor. Karşılıklı bakışın birbirine karışması, kucaklaşmak gibidir.

⁸⁸ O kimse ki dönüp bana cefa etti, beni değersiz görmedi, bütün âlemi verseler onu benden alamazlar.

⁸⁹ Senin yüz hatlarından ve yüzündeki beninden Çin ahusu olduğunu zannettim.

⁹⁰ Âşıkları öldürüp yeniden diriltiyorsun. Elinde kılıç, dudağında ise hayat suyu çeşmesi vardır.

⁹¹ Ya bize kalp ver, çünkü bizim kalbimiz senin elindedir yahut sevgini bizim kalbimizden çıkar.

Ne koned der to sengdil eseri.⁹²
 “İsmet” te {ellüslü bir şair déyir:

Duş reftem bé {erabat, mera rah nebud,
 Bézedem nalevo feryad, kes ezmen ne şonud.⁹³

Ƨülase, perestişkârınam! Mektubu ğurtarıram.

“Lallar Kitabçası”ndan:

“Doğrudur, éle bir gün gelecek ki, dünyada bir ğanun ve bir nefer hökümetlik édecekdir, zamanın gédişi béle bir günü yétiştirmeye zamindir, amma, helelik, o gün çatana geder gerek her bir ölkenin ğanunu olsun ve özünü idare étsin. Burada bir mezmun berade söhbet étdik”.

“Heştad il bizi dovşan yu{usuna vérdiler, biz géri ğaldığ, başkaları inkişaf étdiler. Meşrute bir yana dursun, şeriet ve millet soruşmadı: Ne üçün béle?!”

Do geştıyé-mütesavi esas ender behr,
 Yéki resid bé sahil, diger bé tufan reft.⁹⁴

Meşruteçiler gelem azadlığı ve dil azadlığı isteyirler ki, emr bé me’ruf ve nehy ez münker hüğuğu elde étsinler. Bunları ondan öteri istemirler ki, istibdad sifetini müstebidlerden alıb, özleri ona yiyelensinler”.

Azad {ahlara atılan böhtanlara ğarşı cavab olaraq yazmışdır:

“Eger inğilabın işinde be’zi nöğsanlar nezere çarpırsa, bilmek lazımdır ki, müharibe dövrü veziyye hökmü sülh şeraitindekinden tamamilé ferğlidir. Meşrute möhkemlenenden sonra heğğ öz merkezinde ğerar tapacağdır”.

“Déyirler ki, şehir teslim olmayınca Tebriz’i öz hökmlerinden müstesna édecekler. Tebriz ehalişi millî hüğuğ teleb édirdiler ve édirler. Millî hüğuğ teleb étmek istibdaddan suvay héç bir mentığde “şeraret” adlandırılmır”.

“Lallar kitabçası”nın “İşin a{ırını nedir?” bölmesinde yazmışdır”.

“Eger dövlet meşruteni vérmese, {alg ile dövlet arasında birlik ve emn-amanlığ olmasa, terefler birbirinden ar{ayın olmasalar, gét-géde fesad génişlener,

⁹² Sadi’nin ahı dağa tesir ettiği halde senin gibi bir taş kalpliye tesir etmez.

⁹³ Sabah erkenden harabata gittim. Benim için yol yoktu. Nâle ve feryâd ettim. Kimse beni duymadı.

⁹⁴ Esas itibariyle beraber olan iki gemi denizde, biri sahile ulaştı, ikincisi tufanda battı.

bütün ölkede emniyet olmaz, çapavulluğ yayılır, bélelikle ne baş ğalar, ne papağ...
...Eger biz Tebrizliler de öz tekliflerimize emel étmesek, özümüzü her şeyden
azad ve mes'uliyetsiz hésab étsək düşmen sağının elinden kömeksizlik badesini ilk
içen biz olacağığ, vesselam!”

NEYYİR⁹⁵

Höccetü'l-İslâm Neyyir bir güneş tek dünyada,
Nur saçırdı âleme, bir menbe-i envar idi.

Élm ü ürfan merkezi, sonsuz fezilet ümmanı,
Élm ile fezl âleminde sanki bir pergâr idi.

---

⁹⁵ Şair Mirza Muhammet Takî (Mirze Mehemmed Teĝi) (1832-1894).

Göz yumub gétdi cahandan a{iret dünyasına,
Böyle ki: “Cennat-i tecr-i tehtehel-char” idi.⁹⁶

Tari{inden ötrü geldi ğeybden bir böyle ses,
Söyledi göyler sedası: “İsmi El Ğaffar” idi.⁹⁷

ĠİT'ELER

Veslin gécesi ğoyma seher göz açsın,
Éyşin évini bir daha viran éleme.
Yârın üzü gün tek bize nur saçmadadır,
Göyler gününe çı{mağı imkân éleme.
Talé ğuşu salmış başıma gölke görürsen,
Bir böyle güzel hâli perişan éleme.

Gece zülmet, kéçid daşlığ, özüm mest,
Ğedeh düşdü elimden sınımadı esla.
Onu salim kim ise sa{ladı böyle,
Néçe camlar sınıbdır düşmeden burda.

Tükürün, Ereb'in, Rum'un sözile
“Engur” la “ineb” adı deyişmir.

Bir mektubunun başlangıç kısmı: (Azerbaycan Türkçesi 'yle),

Éy eşğ, bildiyin kimi ba{, yı{ derunumu,
Bir kimsesiz belazedenin {animanıdır.

Canı, malı, şöhreti terk éylemek,
İlkin addım, şertidir sévda üçün.

⁹⁶ Kuran'ı Kerim'in 98. sûresi olan Beyyine sûresinin bir ayetidir.

⁹⁷ “Günahları bağışlayan” anlamında Allah'ın adlarından birisi.

Dilsiz olanın sen hâlini anlarsan,
Bîçârelerin ehvâlini anlarsan,
Yanmış sinemin nâlesini dinlersen,
Bir söz démesem, lal dilini anlarsan.

RÛBÂÎLER

Hicranda kônül eşgile Mecnun oldu,
Ĝan ağladı o, ersede Ceyhun oldu.
Bir tek géce ki, ba {dı güzel gül üzüne,
Göz yaşları ömrü boyu gülgûn oldu.

Hicran gecesinde o ĝiyametden eser var.
Onda o güzel gemzeli ĝametden eser var,
Esla ki, çata meĝsede, meĝsude heyatda,
Her kimde ki, bir zerrece dehşetden eser var.

Tutmaĝa olar uçmuş o {u se'yile imkân,
Belkem de şeker almaĝ ola çöl ĝamışından,
Fil belke ĝarışĝa yuvasında tuta mesken,
Bunlar olar, olmaz yétişek vesline cânan.

Év olmuş özülde dama dek gör néce viran,
Mescidleri méy {ane édib gör {ulu dövran,
Uçdu évin, éy {ane {erab, bir nezer éyle,
Sebrin tükener mi? Dé göreki, éy yanan insan!

***

MİLLETÇİ ŞEYH ALİ ÇEŞMEKENANÎ (1863-1933)

Şeyh Ali 1863 yılında İran Azerbaycanı'nın Çeşmekenan kasabasında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Rıza'dır. Milletini çok sevdiğinden olsa gerek mahlas olarak "Milletçi" kelimesini kullanmıştır. İlk tahsilini bu kentte almış sonra Necef kentinde dinî öğrenim görmüştür. Dönüşte Urmiye şehrine yerleşmiştir. Burada bazı din adamları ile geçinemediğinden Tesuc kentine göçmüş ve ömrünün sonuna kadar orada yaşamıştır. 1933 yılında yetmiş yaşında iken vefat etmiştir. Kabri "Şerefhane Mezarlığı"ndadır.⁹⁸

Şeyh Ali Milletçi'nin bir şiiri:⁹⁹

ŞAHİN VE HÖRÜMÇEK

Gerara geldi ki, hörümçek bir gün,
Özüne bir ruzi gazanıb yésin.

Éle bu va {t gördü ki, elden düşüb,
Bir yérde bir yalgız şahin eyleşib.

Hörümçek, buna bir tor gurum, déye,
Başladı kenardan onu hörmeye.

İşinde bir {éyli hörgü işletdi,
Bu yolda ne geder emek serf étdi.

Şahin öz yérinden terpenen zaman,
Gırığ tordan başğa galmadı nişan.

***

CAFER HAMNEÎ (Cefer Tamneî) (1866- ?)

⁹⁸ Cenübî Azerbaycan Edabiyatı Antologiyası, Élm Neşriyatı, Bakü-1983, c. 2, s. 68.

⁹⁹ A. g. e., s. 68; şiiri Arif Abdullazâde tercüme etmiştir.

Cafer Hamneî, 1866 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiş ve bu şehirde tahsilini almıştır. Tebriz’in tüccarlarından Şeyh Alekber Hamneî’nin oğludur.

Cafer, genç yaşlarında hem Fransızca öğrenmiş hem de ülkesindeki ve dışardaki, bilhassa Yeni Osmanlı Edebiyatı’nı takip etmeye çalışmıştır. Bütün bunlar onun sanatına ve eserlerine müspet tesir etmiştir. Bunun için Cefer Hamneî, Azerbaycan ve İran Türk edebiyatında yenilikçi bir şair olarak tanınmıştır.

Tebriz’in açık fikirli ve hürriyetçi şairlerinden birisi olan Hamneî’nin şiirleri, “Heblü’l-Metin”, “Çöhrenema”, “Esr-i Cedid” ve “Şems” gazetelerinde ve aynı zamanda “Danişgede” dergisinde yayımlanmıştır.¹⁰⁰

Cafer Hamneî, İran Türkleri’nin hürriyet ve bağımsızlık teşkilâtı olan, Şeyh Muhammet Hiyabanî’nin kurduğu Azerbaycan Demokrat Partisi’nin yayın organı “Teceddüd” gazetesinin de en önemli yazarlarından birisi olmuştur. Ayrıca Cafer Hamneî, Şems Kesmaî Hanım ve Takî Rıfat Tebrizî ile birlikte Şeyh Muhammet Hiyabanî’nin yazıcıları olmuşlardır.¹⁰¹

Ölümü hakkında kesin bilgi yoktur.

Cafer Hamneî’nin şiirlerinden örnekler:¹⁰²

İYİRMİNCİ ESRE

Éy belalar saçan iyirminci esr
Ġanlı fâcieler, vehşet héykeli
O ġara üzünü kenara çévir,
Senin her anında zülmetin eli.

Zülmetin ġebirden daha ġor{ulu,
Temelin oddandır, bezeyin candan.
Gözleri ġarışığı matem yu{ulu,
Her anın, neş’enin yurdunu pozan.

Ġanla maya tutmuş sallaġ{anandan,
Ġözelliğin ruhu yaralanmışdır.
Dünyaya a{ışan bu nahaġ ġandan

¹⁰⁰ A. g. e., s. 69-71.

¹⁰¹ Bu bilgileri, 13-15 Mart 2000 günleri Tebriz’de ġörüştüğüm büyük âlim Yahya Şeyda’dan aldım. (A. K.)

¹⁰² Cenübî Azerbaycan Edebiyatı Antolojyası, Élm Neşriyatı, Bakı-1983, c. 2, s. 69-71. Şiirlerin tercümelere Arif Abdullazâde tarafından yapılmıştır.

Sifetin lekeli, ğırış ğırışdır.

Le'netler, éy yalan, éy geddar esr,
Beşere yağışan, şadlığa düşmen.
Bayğuş nefesinle gör néçe ğesr,
Taraba ğalıbdır sen gelen günden.

Gelenin bu dünyaya ve'desiz, va{tsiz,
Böyüdün, yéne de ser{oş uşğsın
A{ı béle ğétse, éy ömrü be{tsiz,
Sabaha bir kül dağı yaradacağsın.

VETENE

Deyişir günbegün ğalı menzeren,
Cilvende bir ürek yangısı yaşar.
Menim kônül ğuşum her a{şam-seher,
Şe'nine kederli neğmeler ğoşar.

Éy bizden ğemli, yaralı diyâr,
Hayana ba{ıram, hele dardasan.
Éy zülme davamlı, éy gözü ağlar,
Parkâr nögtesi tek hasarlardasan.

Özün şir olsan da, aciz ğalmısan,
Ĝor {ağ bir tülkünün pencesinde sen.
Ĝözlerin ğapalı fikre dalmısan,
Ĝılınclar asılıb başının üstünden.

Ĝal {, bu şir gücünden bize nişan vér,
Ya cen al, ya da ki, döyüşde can vér.

ÜMİD FELSEFESİ

Biz de bu beş günlük lal ömrümüzde
Néçe néçe yaşıl tarlalar gördük,
Néçe néçe sarı sünbüller derdik,
Ürekle ekmişler bu né'metleri.
Éle kéçmişde de eken biz idik,
Gelecek dédi de biz ekeceyik.
Gah alan olursan, gah bağışlayan,
Gah zülmet içinde, gah da parlağsan.
Dünyada ebedî ğalan olub mu?
İster birge ola, ister dağımğ.
Biz ki, zaman-zaman mehv oluruğsa,
Yéne de mövcuduğ, yéne de varığ.

TEBİETİN NEVAZİŞİ

Mehebbetin, nâz nevaziş odunun,
Heraretin, şefeğın bol dadının
Ço {luğundan
yéne fikir çelengim,
Temiz fikirlerim, al çiçeklerim,
O bahar nefesli kepeneklerim
Soldu, {arab oldu, perişan oldu,
Berrağ teraveti kederle doldu.
İndi ayağların eteyimdedir,
başın dizimde,
Yârı vehşiliyin parlar gözümde,
Ne {éyre gücün var,
ne utanmağa.
Ne o { ğılincın var gezeb saçmağa,

Ne de ayağın var đurub ğaçmağa.
Elim öz cinsinin elinden uzağ,
Dünya şilğetinden düşmüşem ğaçağ,
Anamın eteyi olub penahım,
Başımı çışarıb dünyaya ba şım.

***

AZER TEBRİZİ (1871-1938)

Asıl adı Ebülkasım Mürtezevî olan Azer Tebrizî, 1871 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Seyid Mürteza Sarraf’ın oğludur. Şiirlerinde Azer mahlasını kullanan Ebülkasım Mürtezevî, hürriyetçi, milliyetçi ve asil bir insan olarak tanınmıştır.

Azer Tebrizî, 1892 yılında İstanbul’a gitmiş, orada meşhur Şeyh Cemaleddin Afganî (Esedabadî) ve devrin birçok başka fikir ve sanat adamlarıyla görüşmüştür. Bu gezi Ebülkasım Mürtezevî’nin görüş ve düşüncelerini etkilemiştir. 1915 yılında Evrak-ı Perişan (Evrâğ-i Pêrişan) adlı eserini yayımlamıştır.

Azer Tebrizî, Mirza Abdurrahim Talibzâde ile de dostluk etmiş ve mektuplaşmıştır.

1938 yılında Tebriz’de vefat etmiştir. “Séyid Hemze Kabristanlığı”na defnedilmiştir.¹⁰³

Azer Tebrizî’nin şiirlerinden bir örnek:¹⁰⁴

VÉRER

Bilirsen, éy insan, éy cam düşgünü,
Bâde bu dünyada ne beher vérer?

Ağlımı, başını, ruhunu alıb,
Yérine ğarışğ bir zeher vérer.

Bu zeher içine yol aradığca,
Sene {este ürek, daş ciyer vérer.

Ağil bu to {umu ekmez ruhuna,
Bu to {um ölümler, lal ğeher vérer.

Éhtiras elinde aciz ğalma sen,
Téyri tapdalayar, sene şer vérer.

¹⁰³ A. g. e., s. 74.

¹⁰⁴ A. g. e., s. 74. Şiir Arif Abdullazâde tarafından tercüme edilmiştir.

Azer, ağıllı da bir gedehden hęc
Ėara ölüm alıb, ona zer vérer?

***

SEYİD EŞREFÜ'D-DİN GİLÂNÎ
(Séyid Eşrefeddin Gilânî)
(1872-1934)

Seyid Eşrefü'd-Din Gilânî 1872 yılında Gilân'da dünyaya gelmiştir. Aslen Fars'tır. İran Azerbaycanı Meşrutiyet İnkılabı Dönemi Şiiri'nin önemli temsilcilerindendir.

1908 yılında “Nesim-i Şimal” ve “Sûr-i İsrâfîl” adında iki gazete çıkarmıştır.

Bu gazetelerde yazdığı şiirlerde günün önemli meselelerini bazen mizah ve hiciv, bazen de lirik biçimde başarıyla yazmıştır.

Eserlerinde İran Türk halkının uzun yıllar verdiği hürriyet mücadelesini ve bu mücadelenin kahramanlarının kanları pahasına elde ettikleri kısmî hürriyeti ve ilân edilen anayasayı büyük bir içtenlikle alkışlamıştır. Diğer yandan yeni kurulan meclise büyük ümitler beslediğini göstermiştir.

Gilânî, devrin siyasî ve sosyal mizahının, tenkidî realizminin güzel örneklerini oluşturan şiirlerinde, özellikle Meşrutiyet Hareketi ve İran Türkleri'nin millî mücadelelerini konu edinmiştir. Ayrıca Gilânî, “Şahnâme”, “Fegir Fügera”, “Yo{sulların ve Devletlilerin Müğayisesi” gibi şiirlerinde ülkede hüküm süren açlık ve dilencilik tasvir etmiş; halkın kötü duruma düşmesinde Şah idaresinin suçlu olduğunu ileri sürmüştür.

Diğer yandan Azerbaycan'ın Fars ve Rus işbirliği ile yıkılıp, yağmalanması hadisesini büyük bir teessürle “Éy Vay Vetén Vay” ve diğer birçok şiirinde dile getirmiştir.

Gilânî'nin şiirleri 1928 yılında “Nesim-i Şimal” adı altında küçük bir mecmua şeklinde Bombay'da daha sonra da “Kitabe-Bare-Behişt” başlığı ile birkaç defa Tahran'da neşredilmiştir.¹⁰⁵

Gilânî 1934 yılında Tahran'da vefat etmiştir.¹⁰⁶

Gilânî'nin şiirlerinden örnekler:¹⁰⁷

ZEFER TERANESİ

¹⁰⁵ A. g. e., s. 52

¹⁰⁶ A. g. e., s. 53; Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1923 olarak kayıtlıdır. XX. Esr Cenûbî Azerbaycan Edebiyatında Demokratik İdeyalar (1900-1985), Élm Neşriyyatı, Bakı-1990, s. 101.

¹⁰⁷ Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakü-1983, c. 2, s. 53-65. Şiirler Kasım Kasımzâde tarafından tercüme edilmiştir.

Hegğ ola imdadres-i kârınız!
Millet-i Tebriz, Ƨuda yârınız,

Hamınız, éy millet-i nâmuskâr,
Oldu igidlikde reşadetşûâr,
Lövhé-yi zerrinde galır yadigâr
Şöhretiniz, şanınız, asarınız,
Millet-i Tebriz, Ƨuda yârınız!

Zülm kökün éylediniz tar mar,
Bağ-i veten olmalıdır {üldzâr,
Ėaldı o şanlı adınız payidar,
Fer{-i cahan oldu nighedarınız,
Millet-i Tebriz, Ƨuda yârınız!

Ehl-i hesed reğmine ol ercümend,
Éyledi İranlıları serbüend,¹⁰⁸
Peşşe hücumu olamaz südmend,
Bad-i zefer oldu inandarınız,
Millet-i Tebriz, Ƨuda yârınız!

Éy veten, olsun sene bizden salam,
Erz-i gemefza, sene olsun salam,
Ėebr-i şehidan, sene olsun salam,
Şirfikendir o âlemdarınız,
Millet-i Tebriz, Ƨuda yârınız!

---

¹⁰⁸ Bu beyitte Settar Han'ın kahramanlığına işaret ediliyor. Beytin anlamı şöyledir: Halkımızın başını öne eğdiren sade adamların aksine o büyük insan Azerbaycan Türkleri'nin başını yüceltti ve şöretlendirdi.

Şirpesendana hüner étdiniz,
 Se'yle éhraz-i zefer étdiniz,
 T'el'et-i hürriyeti {oş géydiniz,
 Peh... ne güzel kiske-yi zertarımız!
 Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Sizsiniz İran'da şüci'an bu gün,
 Millet için olmada ğurban bu gün,
 Edl sizinle tapacağ can bugün,
 Min yaşasın Bağır ü Settarımız,
 Millet-i Tebri, Tuda yârnız!

Bayrağımız lövhe-yi feth ü zefer,
 Rehber-i hürriyyetinizdir hüner,
 Bağ-i heğigetde uçan ruhler,
 Nüsret-i feyyaz mededkârınız,
 Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Reşt nasıldığ size olsun eyan:
 Reşt ayığ, ğanları ateşfeşan,
 Oldu sipehdar bize pasiban,
 Beli, o da yâr ü hevadarınız,
 Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Reşt béhişt oldu o Salar¹⁰⁹ ile,
 Gözlerimiz aydın o rü{sar ile,
 Tov'em ola hifz bu didar ile,
 Şad édiyor könlümü e{barınız,
 Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Éşğ ile can vérmeye Gilanidan,
 Durmadadır, durmada pir ü cavan,
 Cümle müselleh durur, éy ğehreman,
 Gözleri cüyendé-yi didarınız!
 Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Cünbüşe amade Sifahaniyan,

---

¹⁰⁹ Salar: Settar Han'ın arkadaşı Bağır Han'ın lakabı.

Şurişe hazır heme Gilaniyan,
Bunlar ile fe {r édir İraniyan,
Aydın ola çeşm-i emelbârnız,
Millet-i Tebriz, Tuda yârnız!

Veğt-i sefa, mövsim-i işret déyil,
Hifz-i vetenden ne gözeldir? Déyil,
Eşref'e vardır mı sü {ende edil,
Gözleyirem ta gele eş'arınız
Millet-i Tebriz, Tuda yârnız.

GULAĞ ASAN KİMDİ

Ğanun déye ne're çekek, feryad édek haçanacan?
Kimdir buna ğulağ asan?
Fağırların ehvalını var mı soran, ona yanan?
Kimdir buna ğulağ asan?
Bîhâl düşen ser {oşların mekânıdır bütün bazar,
Hamı dinden olub bézâr.
Ğalmayıbdır abır haya, ğalmayıbdır insâf, vicdân,
Kimdir buna ğulağ asan?
Ne élm var, ne tereğgi, görünmeyir me'ruf adam,
Deyişibdir e {lâğ tamam.
Hanı éle bir âlim ki, hağg yolunu vére nişan?
Kimdir buna ğulağ asan?
Mügeddeslik şö'lesinden mehrum olub bütün âlem,
Çulğayıb her yanı ğem.
Libas hanı biz géyinek eynimize rahat, asan?
Kimdir buna ğulağ asan?
"Erbab recal" dövrüdür mü, aşıb daşa her ğebahet,
Şe {siyyetler ola ğehet?
Hanı, hanı barmağ ile gösterilen bir merd insan?
Kimdir buna ğulağ asan?
Âlimler de ruhdan düşüb, olubdurlar {anenişin,
Mâtemgâha dönübdür din.
Bes biz niye yas paltarı géymemişik bu va {tacı,
Kimdir buna ğulağ asan?
Toydur bu gün ğonşuluğda, ay her sirre beled molla,
Berekallah, berekallah,
Ne va {t nabat payımızı alacağığ biz o toydan?
Kimdir buna ğulağ asan?

Yüz yüz sedâ erşe ğal{ıb, ne'şelere vérmir son,
 O{duğca gramofon,
 Göreceyik elemi ni fazillerin bes ne zaman?
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Eyyaşlardan, ğatillerden ne gözlersen béle günde,
 Éy günâhkâr, âsi bende?
 Haradadır bu müşğülü, bu çekilmez derdi yazan?
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Harda ğaldı “an sérté min el Besre ilel-Küfe”, dé,
 Harda ğaldı “ mövğüfe”, dé!¹¹⁰
 Harda ğaldı ğeriblere véri len o fitre-éhsan?
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Şerab, ğumar meclisinde tarac olur élin varı,
 Boşdur éhsan ğazanları.
 Mescid ehli harda ğalıb, ğüdsiyyeye çağırış, ezan?
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Biri sordu: “Hara ğét di rehmdillik, merdlik, heyâ?”
 Cavab geldi: “Éh... havaya”.
 Hara uçub {oş {eberler müjdecisi? Döner haçan?
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Yédiler élm halvasını gencler derse géde-géde,
 Hezm étdiler medresede.
 Lüt dervişin payı hanı, ay bameze, lotu Hesén,
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Maarifden uzağ düşüb İran oğ lu, İran ğızı,
 Kôrdü laldı ten yarısı,
 Mezlumların ellerinde yo{dur elâc, yo{dur esa,
 Kimdir buna ğulağ asan?
 Emekçiler eyleşmişdi çemenlikde ğemli nâşâd,
 Birden ğodu nâle, feryâd:
 “Hanı bizim Eşrefimiz, derdimizi yazıb pozan?”
 Kimdir ona ğulağ asan?

ANANIN ĞIZINA NESİHETİ (Kısaltılarak)

†oş demidir bu âlemin,

¹¹⁰ Küfe'den Basra'ya kadar alınan vergi nerede kaldı?

Oyan, körpe ğızım ,oyan!
Yétkin çağıdır ademin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Muştuluğu vérdi felek,
Ğibte édir sene melek,
Var mı özge derd-ü ğemin
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Bütün Avrupa seraser,
Tehsil édir élm-ü hüner.
Mübarekdir ilk ğedemin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Édende her sirri beyân,
Sözler güleş, sözler eyan.
Ğal {ır tabı varsa kimin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Meşruteyle şendi veten,
Hüsnü ile gülür çemen.
Gülde gülen her şebnemin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Kéçmez dersde va {t havayı,
Güneş'den, Ay'dan savayı.
Göyde ğuş da nâmehtemin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Abad olub virânımız,
Nurla dolub İran'ımız,
Töşbe {tliyın tapıp çemin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Tebil vurun, çalın çeni,
É'lân edin heyecanı.
Hamı meğşuşdur âlemin,
Oyan, körpe ğızım, oyan!

Hendeseni, hésabı bil!
Yüz yol o {usan ço { déyil.

Bu şé'ri de, çekse teb'in,
Oyan, körpe gızım, oyan!

ÉY VAY, VETEN VAY

Ğem deryasına ğerg oldu veten, vay!
Éy vay, veten vay!
Getirin ona tabut, kefen, vay!
Éy vay, veten vay!
Bu yolda feda oldu cavanlar,
Töküldü ğanlar.
Al ğeydi taman sehra, çemen, vay!
Éy vay, veten vay!
Yo { oldu ikidlik, itdi necâbet,
Hardadı bu millet.
Yolları tutub sél-su gelen vay, géden vay,
Éy vay, veten vay!
Ğalıbdır ayağ altında, vérir can,
Efsus, Müselman.
Meşrutesi İran'ımızın ğéyb oldu neden, vay,
Éy vay, veten vay!
Pejmürde ğalıb bağ da, çemende,
İslâm da, veten de.
Ğızarıb üzü sarı nergizin,
Gülçiçek hezin.
Solub güle dönmüş tamam açan, biten vay,
Éy vay, veten vay!
Guldurluğ édib, gözgöresi yol da kesirler
Be'zi vezirler
Te'ne vurur âlime de her yéten, vay,
Éy vay, veten vay!
Mateminden yandı sinen Tal'al'ın
Her élin, mahâlin.
Çır çındır içinde ğalıb beden vay,
Éy vay, veten vay!
Urmiya'ya bir başçı Rumdan gelibdir
Bilen yo {, bu ne sirdir.
Virân ğoyub Astaran'ı yéne Şahséven, vay,
Éy vay, veten vay!
Efsus, düşüb servet lolu bu torpağ
Biri birinden irag.

Erbabından görmeyibdir kömek eli,
Fağır kendli
İşi gücü bu növhedir; “Ya Hüseyin, Hesên vay,
Éy vay, veten vay!
Goy münisi olsun, Eşref, gem lalesi,
Tekrar éle héy bu sesi:
“Éy vay, veten vay, veten vay, veten vay,
Éy vay, veten vay!..”

**ŞEFA TAPIB HAÇAN VETEN
(Vatan Ne Zaman Şifa Bulmuş?)**

Yu {usuna ğatıb haram,
 Bir ğız dédi aram-aram,
 “A méhriban, eziz ana,
 Ay, biliyi deniz ana,
 Dé, imlanı, elifbanı
 Senin kimi bilen hanı?
 Néçe yazmağ düzdür, söyle,
 “Ġiyme” ni “ġaf”la, “ġayıl” le”¹¹¹
 Uġunarag ğetdi ana,
 Cavab vérdi o şeytana;
 “Ġızım, sende varsa insâf,
 Dé, yéyiler héç “ġayn”, “ġaf”?!
 Ġiymeye her şeyden ġabağ,
 Et lazımdır, bir de ki yağ.
 “Ġayn”la “ġaf” efsanedir,
 Et vér déyim ġiyme nedir...
 Bu söhbeti bilib efzel
 Yazdım, olsun zerbülmesel.
 Milletin de derdleri, bil,
 Vezirlik, vekillik déyil.
 Kim veteni azad éder,
 Kim veteni abad éder?
 Ço { eşidib laf veten,
 Şefa tapıb haçan sözden?

---

¹¹¹ Arap alfabesinde gayın ve ġayın harfleri.

LAYLAY

Yat, gözelim, şirin gızım,
Balam laylay, balam laylay,
İçinde meşmerin, gızım,
Balam laylay, balam laylay.

Yum gözünü ince ince,
Gülme üzümüne gizince.
Zillet çekersen bu gece,
Balam laylay, balam laylay.

Niye gözün nâlân galıb,
Yat, évimiz virân galıb.
Ne ulağ, ne pâlân galıb,
Balam laylay, balam laylay.

Ne deyanet, ne de iman,
Garşığdır bu gün cahan.
Géyretten de yoğdu nişân,
Balam laylay, balam laylay.

Yağıb beştime gar yağış,
Nâzım, kiş kiş, gülüm kiş kiş,
Ağlama, baş, geler piş piş...
Balam laylay, balam laylay.

Me'bedimiz şerabedir,
Mescidimiz virânedir,
Hara başsan bîgânedir,
Balam laylay, balam laylay.

Yat éy özü, sözü şirin,
Mene gelsin belan derdîn.
Yâd olubdur bize Gezvin.
Balam laylay, balam laylay.

Zelil-i düşmen olmuşuğ,
Esir-i nâdân olmuşuğ,
Rüsva-yi cehan olmuşuğ,
Balam laylay, balam laylay.

Yat, yat daha, a bîçâre,
Terpenme, ta geldim zâre,
Gelbim olubdu sedpâre,
Balam laylay, balam laylay.

Hökmârlar édîr him cim,
Bir fikir min fikre ğenim,
“Elif”im “nun” olub benim¹¹²,
Balam laylay, balam laylay.

Yad étme Reşt’i, Gilan’ı,
Sorağlaşma İsfehan’ı,
Unut Şîrâztek ünvanı,
Balam laylay, balam laylay.

Zilletdeyik Téhran’da biz,
Ğuruyub dôşlerim temiz,
Sen südsüzsên, men çöreksiz,
Balam laylay, balam laylay.

---

¹¹² Arap alfabesinde elif ve nun harfleri. Beytin anlamı “Elif gibi dümdüz olan boyum eğilip iki kat olmuştur.”

FATİHE

Gétدی géder gelmez yola meşrute,
 “Rehmetullah, e’la”, meşrute¹¹³.
 Ğurulsun fetihe meclisi el’an”,
 Gelsin en birinci Ğuran o’uyan,
 “Rehmutullah, e’la”, meşrute.

Cemaat yığılıb méydana dolsun,
 Fatihe meclisi berđerar olsun,
 Getirin ğelyanı, vérin gülabı,
 O’uyun, merhumun olsun sevabı:
 “Rehmetullah, e’la”, meşrute.

Ter-temiz géyinin, éle ğarışın,
 “Meşrute, meşrute” déyib ağlaşın.
 Arı peteyitek ğaynayıb daşın,
 “Meşrute, meşrute” déyib ağlaşın,
 “Rehmetullah, e’la”, meşrute.

Göndersin ğoy {alı {alcanı Kırman,
 Gül çiçek eklili yollasın Kaşan.
 Naringi suyunu bol étsin Gilan,
 Gelsin balığ, toyuğ gelsin fisincan,
 “Rehmetullah, e’la”, meşrute.

Déyin rövze {ana téz gelib çı{sın,
 Sesı ürekleri yandırıp ya{sın,
 İbadet başlansın, ğılınsın namaz,
 Hamı bir avazla o’usun “Hicaz”.
 “Rehmetullah, e’la” meşrute.

Hele bilen yo{dur neler var bizde,
 Sirdir başdan başa Fatihe'miz de,

---

¹¹³ 1905-1911 yılları arasında İran’da meydana gelen hürriyet ve Meşrutiyet Hareketleri. Bu inkılâp sonunda meclis kurulmuş ve anayasa kabul edilmiştir. Zalimliği ve satılmışlığı ile meşhur olan Mehmet Ali Şah, Çar Rusyası’nın desteği ile meclisi top ateşine tutmuş ve inkılâpçıları tutuklamaya ve öldürmeye başlamıştır. Bu sırada Tebriz beylerinden Settar Han ve Bağır Han Tebriz’de Türkleri başına toplayarak İsyân etmiş ve Mehmet Ali Şah’a karşı başarı sağlamıştır.

Vay üreyimiz vay, vay üreyimiz,
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Ses sese veribdir Yezd, Kaşan, İrag,
Ferehan, Gum, Gezvin, Torasan, Nerağ,
Gesr-i Şirin, Kerend, her körpü, her tağ,
Dédiren bu sözü çomağdır çomağ.
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Bütün halğ olubdur canından bîzâr,
Kendliler zillete, zülme giriftâr,
Senet sahibleri galıbdı bîkâr,
Bu işe neş’eyle ba{ır varlılar,
Fağırrsa, isterdi gâna meşrute
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Lotular ya{şıca hoğğa çı{ardı,
Şirin, dadlı yalan gelbleri sardı,
Bed{ahlığ ümidin golunu gırdı,
Dézaşubda yaman bir oyun gurdu,
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Meşrute ezemet, meşrute gur ses,
Bir atım gülleyle niye susdu bes?
Vêrdik elimizden o ne’meti biz,
İndi nâle çekir minberde vaiz;
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Téhran ehli saysız gurbanlar vêrdi,
Tebriiz ehli bilsin ne canlar vêrdi,
Gilan ehli meğrur cavanlar vêrdi,
Belece gül ekib onlar vay, dérdi:
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Élm yo{sa, emel güdret ya{şıdır,
Esil yo{sa eger suret ya{şıdır,
Gend yo{sa bal ya{şı, şerbet ya{şıdır,
Şe’rin avazile rehmet ya{şıdır:
“Rehmetullah, e’la” meşrute.

Héyif, zehmet çekib çalışdığ hedsiz,

Müşgüller yéne de ğaldı çâresiz.
 Dedebezmaradır her isteyimiz,
 Elimiz göylerde pıçıldarığ biz:
 “Rehmetullah, e’la” meşrute.

TESNİF

Millete hemişe dövlet yâr olar,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Yurda, memlekete o gem{ar olar,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Hökmünde o, Nâdir Efşâr¹¹⁴ olar
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Ğaradan ğirmızı? Ay hay, oldu ha”...

Canavar sürüye olar âşına,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Şeytan da deyişib olar övliya,

Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Azğın yola geler, olar, rehnümâ,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,

Düşüme bed niyyete, sen movlâ canı,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Rehm ét reiyete, sen movla canı,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Kömek ol millete, sen movla anı,
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
 Ğezilden al{ara? Ay, hay oldu ha!
 Olmaz movla canı, ay hay, oldu ha.

Virân olmuş İran abad olaydı
 Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,

---

¹¹⁴ Nadir Efşar: 1736-1747 yıllarında İran Afganistan savaşında komutanlık yapan devlet adamı.

Éller meşruteden dilşâd olaydı,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Metbuat da biraz azad olaydı,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Olmaz herif razı, ay hay, oldu ha,
Olmaz böcek razı, ay hay, oldu ha.

Ço { yatdıg, çatıbdır oyanmağ demi,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Sayılağ Yaponlar sayılan kimi,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Ayılağ Amerika ayılan kimi,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Déme: "Olmaz! Olmaz! Ay hay, oldu ha,
Garadan gırmızı? Ay hay, oldu ha.

***

**MEHFİ AFŞAR (Mehfi Afşar)
(1872-1944)**

Esedullah Muhammet Mehfi Afşar, 1872 yılında Urmiye'de dünyaya gelmiştir. Bütün hayatı Urmiye'de geçmiştir. Mehfi Afşar, ömrünün son yıllarında münzevî bir hayat yaşamış sadece şair dostlarıyla görüşmüştür.

Afşar'ın geride bir divan ile birkaç mersiyesi kalmıştır. Ayrıca I. Dünya Savaşı yıllarının facialı günlerini konu alan "Féşaré Efşar" adlı bir kitap yazmıştır.

Afşar 1944 yılında vefat etmiştir.¹¹⁵

Esedullah Muhammet Mehfi Afşar'ın Türkçe bir şiiri:¹¹⁶

MEN

Senden, senéma, étmem gile men,
Étsem düşerem dilden dile men.

Sensiz iki gün tab étmez idim,
Ne növ dözüm ilden ile men.

Sen gét géceler eğyar ile yat,
Goy sübh éyleyim min ah ile men.

Az ğaldı senin derdinden olam
Divanelere sersilsile men.

Derya-yi gemin ğerg étدی meni,
Müşküldü yétem bir sahile men.

Can neğdini al, ğol boynuma sal,
Şâyed yétişem kâm-i dile men.

Ger isteyesen min şe'rü gézel,

---

¹¹⁵ Cavad Héy'et, Azərbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 299.

¹¹⁶ A. g. e. s. 299.

Bil, istemerem senden sile men.

Bâr-i gemini daim çekerem,
Belke yétişem bir menzile men,

Bu niyyet ile müddetdi varam
Me{fi de gédem yârmgile men.

***

MİRZA ALİ MU'CİZ ŞEBÜSTERİ (Mirze Eli Mö'cüz Şebüsteri) (1873 - 1934)

Mirza Ali Mu'ciz, 29 Mart 1873 yılında İran Azerbaycanı'nın Şebüster kasabasında dünyaya gelmiştir.¹¹⁷ Babasının adı Hacı Ağa'dır. Mirza Ali Mu'ciz, ilk tahsilini Molla Ali adında bir hocanın eski yöntemle eğitim öğretim yaptığı mahalle medresesinde almıştır. Daha sonra özel gayretleri ile Arapça, Farsça ve Türkçe dillerini ve edebiyatlarını iyi bir şekilde öğrenmiştir.

On altı yaşında iken babasını kaybeden Mirza Ali Mu'ciz, ailesini geçindirmek için İstanbul'a gitmiş ve orada on altı yıl kalmıştır.

İstanbul'da bulunduğu yıllarda İran halklarının bağımsızlığı için çalışan siyasi teşkilâtlarda bulunmuş ve bu teşkilâtların yayımladıkları gazetelerle ilgilenmiştir.

Bu gazeteler, ona, devrin önemli problemlerine açık gözle bakma fırsatı vermiştir.

Yine İstanbul'da kaldığı yıllarda yeni oluşmakta olan Yeni Türk Edebiyatı ile de yakından ilgilenmiştir. Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul, Namık Kemal gibi edebiyatçıların eserlerini inceleme fırsatı bulmuştur. Tabî ki bütün bunlar da onun dünya görüşüne tesir etmiştir.

Mirza Ali Mu'ciz, İstanbul'da divan edebiyatını da incelemiş ve ondan ilham alarak, kendi gizli dünyasını gazellerine konu etmiştir. Ayrıca İstanbul'da gözlediği bazı çirkinlikleri de satirik şiirlerine konu etmiştir.

Şair 1905 yılında, Rus İnkılâbı arifesinde, vatanına dönmüş ve kendisinin yazdığı gibi, "Vetenin ağlar hâlini görüb" onun kurtuluşu için mücadele meydanına atılmıştır.

Ölümünden bir yıl önce Tebriz'de el yazısı ile yazdığı öz geçmişinde kendisini şöyle anlatıyor: "Teşellüsüm Mö'cüz. adım Eli'dir. Atam, Şebüster'in tanınmış tacirlerinden imiş. Men on altı yaşında iken o vefat etmiştir. Hemin ilde İstanbul'a gétim, orada on altı il galdıgdan sonra gayıtdım ve vetenimin ağlar hâlini görüb, növçe{anlığa¹¹⁸ başladım. ...yazdım, özü de ana dilimde yazdım..."¹¹⁹

Mirza Ali Mu'ciz, halkının hürriyete kavuşmasını, başta kızlar olmak üzere, gençlerin tahsil görmelerine bağlamıştır. Bunun için de İran Azerbaycanı'nda kız okulları açmak için büyük mücadele vermiştir. Ancak uzun bir süre sonra 1931

¹¹⁷ Mirze Eli Mö'cüz, Tertib éden: Gulam Memmedli, Eserleri, Yazıçı Neşriyyatı, Bakı-1982, s. 6.

¹¹⁸ Növhe≈an: Ağıt okuyan, mersiye söyleyen.

¹¹⁹ Mirze Eli Mö'cüz, Tertib éden: Gulam Memmedli, Eserleri, Yazıçı Neşriyyatı, Bakı-1982, s. 6.

yılında bir kız okulu açmayı başarmıştır.

“Molla Nasreddinciler”in İran Türkleri içerisindeki en önemli takipçilerinden birisi olan Mirza Ali Mu’ciz, şiirlerinde Azerbaycan Türkçesi, alfabe, kadınların hürriyeti, eğitim ve kültürün önemi; dinî fanatizm, cehalet ve gericiliğin tenkidi; emperyalizme karşı mücadele, barış ve demokrasinin terennümü gibi konuları işlemiştir. 1917’de yapılan Sosyalizm Devrimi, 1920 yılında Azerbaycan’da ve Nahçıvan’da Sovyet hakimiyetinin kesinleşmesi de Mirza Ali Mu’ciz’in şiirlerine konu olmuştur.

Mu’ciz, 1933 yılında devrin yönetiminin aşırı baskısı yüzünden Şebüster’i terketmek mecburiyetinde kalmıştır. Şahrud şehrine göçmüştür. Bunca zorluklarla mücadeleden yıpranan Mirza Ali Mu’ciz, bir yıl sonra 25 Eylül 1934’te 61 yaşında Şahrud şehrinde vefat etmiştir.¹²⁰

Mirza Ali Mu’ciz’in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında hayli çalışmalar yapılmıştır. Şairin eserleri defalarca Bakü’de ve Tebriz’de yayımlanmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi Gulam Memmedli’nin hazırladığı “Mirze Eli Mö’cüz, Eserleri” adlı çalışmadır.¹²¹ Ayrıca 1956 yılında “Azernes” adlı yayınevi, şairin eserlerinin bir kısmını P. Paçenkon’un tercümesi ile Rusça yayımlamıştır.

İran Türk şiirinde sosyal satirik şiir dilinin temelini atan Mirza Ali Mu’ciz Şebüsteri, Azerbaycan ve İran Türk sosyal, felsefi, bedî ve fikrî tarihinde büyük hizmetleri olan “Molla Nesreddin” edebî mektebinin en büyük temsilcilerinden birisidir. Zengin ve ilgi çekici bir sanat yolu takip eden Şebüsteri, XX. asır İran Türk satirik şiirinde kıymetli örnekler vermiştir.

Mirza Ali Mu’ciz’in eserlerinden örnekler:¹²²

YAZ ANAN TE’LİM ÉDEN DİLDE !

Mene lütf éyle, éy sağı, getir ol cam-i serşarı
Ki, ta ref éyleyim neştabğarın¹²³ renc-i {ümmanı.

Ne püstem var, ne badamın, ne tü {m-i şur, ne néytađım,
Meze olsun men-i biçize yarın le’li şehvarı.

¹²⁰ A. g. e., s. 13.

¹²¹ A. g. e., Bakı-1982.

¹²² A. g. e.; Cavad Héy’et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998 c. II, s. 290-295; Güney Azerbaycan, Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 400-405; Cenûbî Azerbaycan Edabiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakü-1983, c. 2, s. 77-97.

¹²³ Neştabğarın: Neştovğarın, ac garnın.

Dé gelsin meclise mütrüb, elinde saz ü mizrabı,
Çalıb târ ü defî, şâd éylesin men âşig-i zârı.

Ne kisemde zerim vardır, ne ambarımda bir hebbe,
Elim boşdur, üzüm gare, doyunca méy içim barı.

Ne mellakâm, ne tüccaram, ne {an-i merdümazaram,
Metaim şé'rdir, ancağ onun da yo {iridarı.

Dilim Türki, sözüüm sâde, özüm sehbaya dildâde,
Menim tek şâirin, elbet, olar kâsad bazarı.

**Dünen bir şé'r ile nâme apardım şah-i İran'a,
Dédi: - Torki ne midânem, mera to béççe péndari?**¹²⁴

**Özü Türk oğlu Türk, amma déyir Türki cehaletdir,
Tuda'ya, müzmehil gıl te {tiden bu Âli Kacarı!**¹²⁵

Ümidin kesme, Mö'cüz, yaz anan te'lim éden dilde!
Gezer bir ermeğan tek defterin Çin'i ve Tatar'ı.

MEKTUBLAŞMA

ŞEBÜSTER'DEN İSTANBUL'A

Ehvendi çörek giymeti, yo {dur nigeranlu {,
Gend çay alıram günde, feğet birce granlu {.

Çit burda bahadır, gelen olsa bês on arşın,
Gönder mene, hem gızlara şallu { ve tumanlu {.

Gelsen Günéyistân'a, emoğlu, kéçinersen.
Ba {san sözüme, el ele vérru { da gazannu {.

¹²⁴ Türkçe bilmiyorum, beni çocuk mu zannediyorsun?

¹²⁵ Kendisi Türk oğlu Türk'tür, ama diyor ki Türkçe bilmek cehalettir. Ya Rabbi, bu Yüce Kacar'ı (Şah Kacar) tahttan indir, mahvet.

Gelsen vetene, on tümene bir inek alsan,
Bir tövle ğayırtırsan eger, bir de samanlu {.

Men de sağaram, hem péyinin yappa ğayırram,
Altın silerem, sen de otar éyle çobanlu {.

İSTANBUL'DAN ŞEBÜSTER'E

Bu emr-i müheĝĝeĝdi ki, biz millet-i İran
Tortdana ve hem ğul-i bıyâbana inannu {.

Efsus ki, nisvan-i veten görmedi bir ğün,
İran'i min üç yüz sene cehl étđi ğaranlu {.

Ta, emĝızı, var ğözde işiĝ, tende tevana,
Her zehmete, her möhnete ğürbetde dayannu {.

Yatdım men, uzan sen de, hele va {ta ğalır ço {,
Sübh-i medeniyyet açılan veĝte oyannuĝ.

Va {ta ki, tülû éyledi {urşid-i tereĝĝi,
Onda ki, işĝlandı bizim de abadanlu {.

Men de gelerem yanuva, ye'ni o zaman ki,
Ne sende teravet ğalı, ne mende cavanlu {.

Men sağĝalı, sen zülfü hena ile boyarsan,
Vérru { o zaman el ele, bulvarı dolannu {.

Mö'cüz utanır, ĝır {mırı sağĝalı, déyirler,
Yo {!.. Bizde heyâ olsa, cehaletden utannu {.

VETEN

Néçin ah éyledin, éy bülbül-i nâlân-i veten
Yaduva düşdü meger hâl-i perişan-i veten?!

Tes ü {aşak basıb ğülşeni, ğüller saralıb,
Niye bu hâla ğalıb bes bu ğülüstan-i veten?

Ne yatıbsan ayıl, éy millet-i bıçâre, ayıl!

Satır a{ir veteni düşmene e'yan-i veten!

Der ü divarını ğan éyleyib elvan, éy dâd!
Ne ğemengizdi, ya Reb, bu şebüstan-i veten?!

Balış-i taze ğoyub başını, naz éyleme, dur!
Sürünü ğurd dağıdar, yu{lasa çoban-i veten?!

Ecebi mülkü dolub bîser ü pa milletle,
Niye, ya Reb, béle {âr oldu eziâne veten?

Düşmen élm ile bizi éyledi hemmal özüne,
Kim zelil étdi bizi? Cehl! A Müselman-i veten!

Vetensiz cismidi, siz de vetene can kimsiz,
Razı olmun ğala cansız veten, éy can-i veten!

Vérelim el ele, tehsil ü kemal éyliyelim,
Ṭab-i ğefletden ayılsın gerek e{van-i veten!

Olmayıb şad, üzü bir ğülmeyib efsus, efsus,
O zamandan ki, olub Mö'cüze İnan veten!

CÜMHURİYYETE

Sağıya! Bir bade vér ebnâ-yi cümhuriyyete,
Teşnedir ehl-i veten sehba-yi cümhuriyyete

Sakit ol, eheste gel, tünd esme, éy bad-i seba!
Ĝor {uram toz eyleşe sîmâ-yi cümhuriyyete.

Bir para nâdan kişi “başsız beden olmaz” déyer,
Bes démek vağif déyil me'nâ-yi cümhuriyyete.

Ĝurda vérdi kelleni çün kellesiz çobanımız,
Ol cehtden düşmüşük sövda-yi cümhuriyyete.

Ĝamet-i oldu {emide bîneva İranlının,
Bes ki, künuş éyledi e'da-yi cümhuriyyete.

Gible-yi âlemlere yüz il “beli, ğurban” dédik,

Bir zaman da “hen” déyek ağa-yi cümhuriyyete.

İstesen geyd-i esaretden {ilas olmağ eger,
Goy gedem Musa kimi derya-yi cümhuriyyete!

Étdi ehya Yéngi Dünya¹²⁶ mürdegânın bittemam.
Sen de yalvar, éy oğul, İsa-yi cümhuriyyete!

Bir gariş yér yo {du lemyezr Firengistâni’de,
Éyle bir etf-i nezer sehra-yi cümhuriyyete.

Möhtekirler asitanın bus éden cühhalıdır,
Üz süre âğil gerek tuğra-yi cümhuriyyete.

Ġedr-i zer Mö’cüz şünased, Ġedr-i gövher gövheri,
Olmaz her kes müşteri kala-yi cumhuriyyete.

VAR, YA YO-?

Sağiya, çille çıhıbdı, eriyib ġar, ya yo {?
Hem mene söyle görüm, şişede méy var, ya yo {?

Bilmirem var nefesi, ya ki ölübdür Mö’cüz,
Saği, göy şişi oda, bas körek anlar, ya yo {?

Béle bihiss düşüb bu, déyesen puluzdur,
Bir geder zer tökesen ovcuna ġal {ar, ya yo {?

Yı {dığ ġesrleri bir de tiker mi, saği!
Tökdüyü ġanlara zalim felek ağlar, ya yo {?

Sene ġurban olum, éy defter-i cümhuriyyet,
Bu güzel tö {m bizim yérde cocuğlar, ya yo {?

Al-i Ġaçarı felek salsa ayağdan, cana.
Göresen millet-i İran géne yu {lar, ya yo {?

---

¹²⁶ Amerika Birleşik Devletleri’ne işaret ediyor.

Dé görüm, şah-i ecem, Ehmed-i bîgüsse vü gem,
Merez-i sille düçar olsa, arıglar, ya yo{?

Tar-i şer'e to {unar mı, eceba, bu metleb,
“Hem” déyer mi bu işe boynu yoğunlar, ya yo{?

Éy müneccim, mene bir söyle görüm, bayramda,
Meni bir bûse ile {oşdil éder yâr, ya yo{?

İsterem kürkü satam, gor {uram emma, éy be {t,
Ba { körek göydeki enbarıda gar var, ya yo{?

NAÇIVAN ŞÛRALAŞDI

Şükr-i lillâh millet oldu kâmirân,
Tel'et-i hemra géyindi Na {çıvan.

Dövlət-i Şûra guruldu edlilen,
Tude-yi mezlum oldu hökmrân.

Şah mat oldu, vezir atdan düşüb,
Fil ayağı altda ğaldı bey ve {an!

Mövsim-i gül geldi, açdı gönçeler,
Bülbül-i şeyda öter {oş dasitân.

Her terefde bezm-i işret çidedir,
Na {çıvan'a reşk éder bağ-i cinân.

Reşk éder Tebriz, Şebüster, Tamne,
Reşk éder bu mülk-i Azerbayicân.

Ġibtemiz yérsiz déyil, var illeti,
Orda toydur, burda matem, el'amân!

Mö'cüza, ğan ağlama, bir gün geler,
Şergde ğalmaz esaretden nişân!

NÂDÂN OLMAYIN

Vaiz déyir ki: - Canın çı {anda
 Gétsen cahandan, imân ilen sen,
 Birbaş gédersen bağ-i cinana
 Yoldaş olarsan gülman ilen sen!

Mö'cüz déyir hem: - Çay-i tiladan,
 Şam ü seher iç bēş altı fincan.
 Ol şâd ü {endân tans éyle her an
 Bir mahipéyker canânilen sen!
 Vaiz déyir ki: - Sévme camalı,
 Tök ğaş ğabağın, çalma ğavalı.
 Çalsan ğavalı, ğır {san sağğalı,
 Meşhur olarsan, osmanilen sen!
 Mö'cüz déyir ki: - Méy iç {umar ol,
 Ğı {dır sağğalı, misl-i enar ol,
 Çek ğaş ğabağı, ğemden kenâr ol,
 Oyna, danış, gül canânilen sen!
 Vaiz déyir ki: - İmanı sa {la,
 Üç yüz otuz gün vur başa, ağla.
 Başın yarılma, desmalı bağla,
 Gel heşrgâhe, o ğanilen sen!
 Mö'cüz déyir ki: - Sındırma başın,
 Ba {ma sözüne vaiz dadaşın,
 Çün fergî ço {dur baş ile daşın,
 Hemmeslek olma nâdânilen sen!

FERZENDAN-İ ŞEBÜSTER

Yémiyek, içmiyek, boş sözler danışmayağ,
 Möhtâc olluğ düşmene biz eger çalışmayağ,
 Ferzendân-i Şebüster, veten bizden élm ister.

İzzeti, dövlətdir her insanın sen'eti,
Hünərsiz millətlərin yo {dur gedr ü giymeti,
Ferzendân-i Şebüster, veten bizden élm ister.

Élmsiz eger biz yaşayağ gece gündüz,
Vallah billah vetende gülmez hergiz üzümü,ş,
Ferzendân-i Şebüster, veten bizden élm ister.

Çalışan alışan olur, olmaz perişan,
Ferz édib a {er, élmə bize nebiy-yi zişan,
Ferzendân-i Şebüster, veten bizden élm ister.

O {uyaq, anlıyağ, gardaş, cahil galmıyağ,
Cahil gálağ biz? Niye vetenden kâm almyağ?
Ferzendân-i Şebüster, veten bizden élm ister.

NEDİR ƧEYALIN

Éy pir-i sal {ürde, elvandı riş ü yalın,
Alnın gırışlarından belliydi sinn ü salın.

Reng ü hena elinde, hemd ü sena dilinde,
Yoğun gırşağ bəlinde, bilmem nedir {eyalın.

Rişte, góvurma, yarma lazımdı gış évinde,
Yayda tedarük éyle, aç galmasın eyalın.

Def gızmasa çalınmaz, pulsuz çörek alınmaz,
Tesbihi góy kenara, ta ref ola melalın.

Ezm-i tulanbar éyle, çal bitlərin gırılısın,
Goymazla bitperesti firdovse, anla halın.

Huri seninle yatmaz, min il galarsa ersiz,
Gelme kelek, ezizim, bîhudedir cidalın.

Bir başitüklü görse, yoldaşına mırıldar,
Daz gelesinde yo { çün, bir tük bu bîkemâlin.

Ab-i hemam teyyib, etr-i benövşe murdar,
Esrar var bularda kéç gétmesin {eyalın.

Sal gendi istekâna terpet {ürama gelsin,
Le'net evame gelsin, Mö'cüz, bitir kelâmın.

ELE GELMEZ

Ġem çekmek ile méyil-i tebiet ele gelmez,
Tesbihi çevirmekle şeriet ele gelmez.

Bir dürr-i giran mayedi nâmus ü şerafet,
Zehmetsiz, ezizim, o şerafet ele gelmez.

Nâmus üçün âlemde ne gedri tökülüb ğan,
Nâmus gedenden sonra ğiymet ele gelmez.

İsmet arama zümre-yi esrar arasında,
A{tarma ki, tiryakide ğeyret ele gelmez.

Ġaçmağdan ölüm ya{şadı serdar-i ğeyura,
Serdar cünun olsa, ğenimet ele gelmez.

Cehl ile ğedem basma tilismat-i cahana,
Élm olmasa, müftah-i fezilet ele gelmez.

Sağı, meni mesmum éle, mütrüb, dur ayağa,
Sensiz gözelim, zâd-i fezilet, ele gelmez.

Mö'cüz, déme divaneye lazım déyi zencir,
Bu sür'et ile étse ezimet, ele gelmez.

ÉY EZRAİL!

Arizu éylediyim şeylere oldum nail,
İndi rahet vérirem can, gel, éy Ezrail!

Otuz il işledi navdan başıma bu kétde,
İtlen ğol boyun oldum géceler zülmetde.
İçdi zehr-i eceli ğalmadı tağet itde,
İndi rahat vérirem can, gel, éy Ezrail!

Yandı her yanda çırağ, oldu gözüm nurani,

Komisyon g yze gelib saldı y re novdani,
Açdı mey{ane, içib tazeledim iymani,
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

Aç g z n,  yle nezer medrese-yi nisvana,
G r n ce n me yazır gızlarımız her yana,
V r {eber m rde{ire, r vze{ana, gorkhana,
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

V rdi bir m jde bu g n, millete { y{-i fazil,
D di: - Cennetde ne var çay, ne me{d İsmail,
G lbiden çay, cıgala g ssesi olu zail,
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

Saet-i nehsde hergiz sefer  tmez  mmet,
Ne toy  yler, ne de {enlik b le m 'min millet,
G mer  grebde d yil, {o{dur bu g nler saet,
İndi rahet v rirem can, gel, ey Ezrail!

 yd-i Novruz geler, {o{dil  der bezzazı,
Er feğir olsa, boğar g sse v  gem G lnaz'ı,
Çit bahadır, {anımı men n ce  ylim razı?
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

Çı{dı g {, derzi tiker {alga libas-i fa{ır,
Varlı sağğalı boyar rengile, yo{sul ba{ır,
 lmedim, a{ır  er{enbeni g rd m a{ır
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

M 'c z n sinn-i {erifi olub atmı{dan ço{,
Y z min il de ya{asa  gibeti yo{dur, yo{,
Y mi{em y ddi l vini, ilovu g rnım to{
İndi rahet v rirem can, gel,  y Ezrail!

R Z   N YAZ

Olsun gerek Allah ile bir r z   niyazım
Mah-i Remazan'da.
H ç kes d ye bilmez ki, ibadet neye lazım
Bu k vn   mek nda.

On altı saat goymaram héç ağzıma bir şey,
Gâhi yataram, gâh duraram, gâh éderem géy,
Her veğt acalsam yéyerem et, içerem méy,
Ėem çekmerem esla, ola ger fvt namazım
Elşahda, Mayanda
Amma yémerem men oruc, éy Meşhedî Kâzım,
İlla acalanda.

Ėur'an o {uram sbhden a{şama kimi men,
Tezvir éderem sahibi emmame kimi men,
Halva yeyereğ {elveti bayrama kimi men,
Amma sene syler bunu bu bende-yi nâzim
Telvete çatanda,
Hergiz yémerem men oruc, éy Meşhedî Kâzım,
Sen tek bir acanda.

Hergiz démerem men sene Őiğaruvu yandır,
 Çek küçe vü bazaride, mahiyyetin andır,
 Ğoy sağğalı, ğır {dır başı, bağğalı dolandır,
 Tezvır néçün? Sağğal ü tesbihdi lazım
 Mah-i Remezanda.
 Yı{ {algın évin sen béle, éy Meşhedi Kâzım,
 Ƨar olma cahanda.

Nisye sataram men size huri, alaram pul,
 Amma özüm her il alaram ğız, éderem dul,
 Allah meni ağa yaradıb, sizleri çün ğul,
 Sen işle, ğazan, vér yéye eşraf ü eazim
 Her dövr-ü zamanda
 Çün onlara sen fehlesen, éy Meşhedi Kâzım,
 Bu esrü zamanda.

EMOĞLU

Bés gündü cahan, dövleti néylersen, emoğlu?
 Élmi, hüneri, sen'eti néylersen, emoğlu?

Ölç kölgeni gündüz, géce ba{ ulduza, aya,
 Kafer ğayıran saeti néylersen, emoğlu?

Boz baş ôédigin başa bela, cana {eterdir,
 Yat, dur seher olsun, eti néylersen, emoğlu?

Üryan gelecek mehşere me{luğ tamamen,
 Alma nisiye {el'eti néylersen, emoğlu?

Bîğeyret éder ağlamağ insanı déyerler,
 Ƨerc éyle, géde, géyreti néylersen, emoğlu?

Bağla bölüve géyreti, nâmusu, heyanı,
 Sat geddereni, haceti néylersen, emoğlu?

Ar{a yaralı, baş {oralı, sine cerahet,
 Bu zehmet ile cenneti néylersen, emoğlu?

Sen Rum ğızını besle Beyoğlu'nda, danış, gül,
 İnan'dakı ac külfeti néylersen, emoğlu?

Huri, vérecekler sene, {ermen kimi zülfü,
Bir kellesi daz övreti néylersen, emoğlu?

Vaiz ki satıbdır sene cennat-i neimi,
Şahiddi {uda, höcceti néylersen, emoğlu?

Sağğalı uzun, kellesi küt, fikri darısğal,
Sen sûret ba {, sireti neylersen, emoğlu?

Mö'cüz danışar bal kimi, aç ağzuvı, dinle,
Ġendi, rütebi, şerbeti néylersen, emoğlu?

REŞBERİN

Sağiya, İnan'da ço { müşkildü hâli reşberin,
Alti ay işler, yene dolmaz çuvalı reşberin.

O eger buğdanı, hacı doldurar ambarına,
Ġışda yarmasız ġalar ehl-i eyalı reşberin.

Ṭan satar arpanı, darını, töker pulun cibe.
Borclu sağğalı yolar başı belalı reşberin.

Ṭidmet éyler müfte reşber {anlar ile beylere,
Étmesin! Men néyleyim, yo {dur kemalı reşberin.

Nökeri sa {lar ağa tâ var dizinde ġuvveti,
Üzrün ister çün ço {aldı sinnü salı reşberin.

Eğlin işletse eder ağanı nöker berziger,
Bilmirem harda gezer fikr ü {eyalı reşberin.

Mö'cüza! Bir fikr éderdi renciber bu barede,
Léyk burnun silmeye yo {dur mecalı reşberin.

ONU

Şeraret ola biri, {elğ éder mezemmet onu,
Oğurluğ étse reiiyet, döye hökümet onu.

Hökümetin gücü çatmır bu sağrı başmağa
Gedek kime, göresen, éyleyek şikâyet onu?

Besan-i Rüstem-i dâstân giribdi méydana,
Seğir uşağ kimi gör {ur, görende millet onu.

Getir gulağımı, bir söz déyim nâhani sene:
Cemaetin gücü ço {dur, yı {ar cemaet onu.

O el {eyanet édibdi emanete, sağı!
O, hiyleker elidir, éyleme ziyaret onu.

O mö'tegiddeyi ruz-i gıyamete hergiz,
Ger é'tigadı ola, gör {udar gıyamet onu.

Dédim: - Eger lotusan goyma başına destar!
Meğam-i geyze getirdi bu söz nehayet onu.

Dédi: - Bu, redd danışdı, kenar olun bundan
Ki, gör {uram gele od, yandıra bu seat onu.

İnanđı bu söze filfövr bîneva getdi,
Dağıldı her biri bir yana, étđi rahet onu.

Teze imaretine üç ğapı goyub fazil,
Ĝeribe {oş yaşadır bizdeki cehalet onu.

Dédim: - Bunun pulu hardan gelib? Dédi: - Sene ne?
Dédim: - Hemin feğere éyleyib imaret onu.

Dédi: - Ça {ır seperem üstüne, dilin ğıssalt!
Dédim ki, düzdü, ağa, söylürem zerafet onu.

SÖHBET¹²⁷

- Övgatımı tel { éyledi millet benim, éy vay!
Éy vay, canım, éy vay!

---

¹²⁷ 1909 yılında tahttan indirilen İran Şahı Mehmet Ali ile Çar Nikola'nın sohbeti.

Tökdü başıma {âk-i mezellet benim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!
 - Yüz yol sene men ğarnı yoğun, başı belalı,
 Gövtem: “Be ğemişlü { merov, éy hezret-i Ali!”
 - Kes, derdimi artırma gede, ay Memedalı!
 Kes, derdimi artırma, elac ét men-i zâre,
 Ğıl derdime çâre!
 Gelmez işime indi nesihet benim, éy vay,
 Éy vay, canım, éy vay!
 Noldu o zamanlar ki mene atlı, piyade
 Éylerdi itaet néce étseydim irade.
 İndi meni bir zurnaçı da salmırı yade,
 Ças vérmiri¹²⁸ saldat mene, saymır meni, éy vay!
 Ne günah éyledim, Allah!
 Geldi başıma bunca felâket benim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!
 - Milletleri incitdi işin müşküle düşdü,
 Zülm ü sitemin şöhrati dilden dile düşdü.
 A {ırda giriban-i şerifin ele düşdü,
 Şitlenme, ezizlenme, dédim a {ir sene sed bar,
 Gördün ki, o {un {ar?
 - Yı {dı évimi kibr ü meniyyet benim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!
 - Durdu ğabağında iki ayine-yi ibret,
 Ustad Hemid ile men avare-yi millet
 Gördün ki benim başıma geldi ne müsibet,
 Şah oldu püser, léyk peder derbeder oldu,
 Oldu, beter oldu!
 Tâc-i zer onun, âh ü nedâmet benim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!
 Millet dédi: “Dur ismetini éyle vüğaya,
 Bu boynuyoğun Rasputin’i ğoyma saraya”,
 Söz dinlemedin, ğışlarını götdi havaya,
 Hem iyledi, hem piyledi, ol mâh-i cemâli,
 Éy hezret-i Ali!
 İndi dédi ki sen: “Bade géden ismetim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!

---

¹²⁸ Ças ver- : Resmî selâm vermek.

Ço { möhnet ü azara davam éyledi millet,
 Söz dinlemedin, herçi peyam éyledi millet,
 A {ırda gelib geyze giyam éyledi millet,
 Bir de Nikola te {te çı {a, şah ola... héyhat!
 Tâ var nefesin yat!
 Zindan senin, güşé-yi gürbet benim, éy vay!
 Éy vay, canım, éy vay!

BAHALIĞ

Kéçen zamana benzemez, dönüb zamane, éy Tükez.
 Felek şeraret o {ların göyub kemane, éy Tükez.

Soruşma nir {-i dünbeni ki, dört tümendi batmanı,
 Néce gédim alım onu töküm gázana, éy Tükez.

Bahadı nir {-i gend hem, girandır gusifend hem,
 Atır lepe kemende hem, bu nâtevana, éy Tükez.

Gehi yatır, gehi durur, ulağ acından angırır,
 Samançı bığların burur, burur, çekil o yana éy Tükez.

Vérim béş on granı men, néce alım samanı men?
 Gerek satam dananı men, vérem samana, éy Tükez.

Onun da bîdebedi ço {, göyur o da kâmana o {,
 Üç ay gış çolu { çocu { néce dayana, éy Tükez.

No {ud giran, guru giran, {üsus mast-i Vayığan.
 Néce vérim iki gran açı soğana, éy Tükez.

Dolu vurubdu min yara o bîneva govunlara,
 Gıra, gabağ géyib gara ve hindivane, éy Tükez.

Ne zülm ü def` édir namaz, ne şekk ü sehv i destemaz,
 O zehrimarından bir az tök istekâna, éy Tükez.

Getir şerab i erğevan, içim olum bebir beyan
 Déyim béş altı pis yaman o pis cahana, éy Tükez.

Déme ki tar olub gözü, düşübdü güvveden dizi,

Méy étse mest Mō'cüz'ü, çı{ar tavana, éy Tükez.

İNŞALLAH¹²⁹

Könül şad ol, açıl gızıl gül kimin,
 Ah ü feğan éyleme bülbül kimin,
 Ğaradağ'dan goşun gelib sél kimin,
 Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
 Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

Mezlumların ahı çı {tı semaya,
 Heğ lütf étdi Serdar geldi heraya,
 Ay ğardaşlar, el götürün duaya,
 Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
 Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

Zalımlar yandırdı Ğarağışlağ'ı,
 Dağıtdı Urmu'nu, hem Ğarabağ'ı,
 Boyadı ğan ile Savucbulağ'ı,
 Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
 Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

Smitko goşunu sengere yatdı,
 Gızılca kendine topların atdı,
 Serbaz ço { ceng édib ğan tere batdı,
 Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
 Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

Ğaradağ serdarı yétişdi dada,
 Üç min reşid atlı geldi imdada,
 Ğarışdı bir bire atlı piyada,
 Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
 Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

Serdar Erşad ferman verdi davaya,
 Reşid atlı kürdü aldı araya,

---

¹²⁹ Mirza Ali Mu'ciz bu şiiri 1922 yılında Şekak aşiretinden İsmail Ağa Simko (Kürt İsmail Smitko) İran Azerbaycanı'nın bazı şehirlerine saldırarak, emperyalist güçler hesabına binlerce Türk'ü katletmiştir. Bu şiir o günlerde yazılmıştır. (İ. Kayabalı, C. Arslanoğlu, İran, Türk Kültürü Dergisi, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Sayı: 126, s. 514; Cenübî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 90.)

Düşmen sındı, ğaşdı Almasaray'a.
Allah tutar Smitkon'u, inşaallah,
Ya {şı olar işin sonu, inşaallah.

ŞEBÜSTER'DE

Ne tar var, ne kamañça, ne def Şebüster'de
Amandır, éyleme ömrün telef Şebüster'de!

Ne üz güler, ne gönül şad olar, ne göz rövşen,
Sönüb çirağ-i sürurib şeef Şebüster'de.

¶udane kerde, başında eger ola kakil,
Yolar a {und onu misl-i elef Şebüster'de.

Cehennem ehli kimi karın ah ü zar olacağ,
Boğazına salacağ gem tenef Şebüster'de.

Emudu al ele, göy taskülahı başına, çün,
Çekib süpah-i gem ü ğüsse sef Şebüster'de.

Béline bağla berek, hem yatırt dabanlarını,
Ki, istesen olasan başeref Şebüster'de.

Onun ki vardır elinde silah-i tekfiri,
Olammasan sen onunla teref Şebüster'de.

Mebada éylesen üst başını sen {oşbu,
Ki, birdi etr ile buy-i kenef Şebüster'de.

Gerek ğebul édesen, Mö'cüza, be {atir-i {elğ,
Ağa zoğala déye ger sedef Şebüster'de.

GEZEL

Meriz-i eşğе, éy dilber, tebib-i méhriban ister,
Elil-i derd-i hicranam, gönül aram-i can ister.

Dehanın gönce-yi püste, açılsa ğelbi şad éyler,
Bu vazéhdır ki, yâr yârın hemişe şadiman ister.

Lebin söyler ki: - Men ğendem! O ğende men de {ahendem.
Ne تنها men sene bendem, seni cümle cahan ister.

Dédim: - Çah-i zene {danın ne ğedri tulu var, söyle?
Dédi: - Âşîĝ, cünun olma, mehebbet imtehan ister!

Müjen bir o { vérib, ğoydu kemane ğaşların, dilber,
Perişan aşîĝ el baĝlıb, hüzurunda aman ister.

Cemalın gülüzarından eyil bir gül derim, cana
Nigârın görmeye âşîĝ elinde ermeĝan ister.

Cahanda yo {du menendin, misalı zülf-i dilbendin,
O reftar-i {oşayendin görenler her zaman ister.

Elinde desté-yi nane, véresen Mö'cüze, ya ne?
Ĝendirsen tek gülüstana, yanında pasiban ister.

RÛBÂÎLER

Se'di ki déyib, "her an ke dendan dade
Nan hem bédehed", héyf, déyil dünyade,
Ta sabit édeydim ona ki açından
Can vérdi hézar hézar uşâĝ belvade.

***

Cennetde, déyelle, hur ü koser vardır,
Emma, iki min dilbere bir er vardır.
O hurilere gerek kim olsun talib?
Ol şe {s ki onda zur-i ejder vardır!

***

Meşĝuldu {elĝ fenn-i tari { ile.
İstir danışa âlem-i Merri { ile,
Kâfer ğayırır élektrik-i bisim,
Mö'min kişi de delir döşün mî { ile.

***

Çün doğdu tükezıban bés altı dane,
Bağla dalıva süfreni, gaç Téhran'e.
Allah'a tevekkül éyle, veğti ki, açar
Yo {sullar üçün bés on çörekçi {ane.

***

Élm ü hüner ile bağla evvel seddi,
Goyma dolaşa eyağa, ğı {dır {etti,
Sağğalın eger ola bir arşınığda
Hifz éyliye bilmez o bizim serheddi.

***

Țelğ éylemisen leb-i nigârı baldan,
Aşığleri salmısan béküllü haldan,
Mümkün deyi men keçem o şirin baldan,
Vaiz ha désin "ba {ma, çı {arsan yoldan".

AȚIR ÇERŞENBE DUASI¹³⁰

İlâhi, seni and véiririk sedrinin¹³¹ sedağetine, kere yağının kerametine, cemi Eli şiesin a {ır çerşenbe gecesi helvanın gebrine zevvar éle! İlâhî, seni and véiririk plovun zülfi perişanına, sen bizim elimizi {ürüşun dameninden kem ve kütah éyleme. Ya Geffar, Țudaya, {udavenda, sene and véiririk püstenin dehanitengine, {urmanın rengine, biz ehl-i Şebüster'i mübarek yéddi lövünün şefaetinden mehrum ve bînesib éyleme. İlâhi, sene and veririk abduğ ile gendabın, plov dövresinin etrafında çekdiyi zehmete, o géce bizim övrete bir huş ve baş keramet éyle, yağ-düyünü {erab édib övğatımı tel { éylemesin, uşağı ağlaya ağlaya göyub gönşuya çubuğ çekmeye gétmesin.

Éy a {ır çerşenbe gecesi yatıb, seher tezden géyinib gönşular ziyaretine géden {anımlar, amin déyin!

Éy çehil yasin suyu kimi gendov suyunu iste'mal edip meramına nail olanlar, ucadan amin déyin. Țuda'ya, Perverdigâr'a, sene and véiririk küçelerimizin zığına, hemmamlarımızın göyduğu bığına, sen bu yalançı Müselmanların imanını kâmil éyle.

¹³⁰ A≈ır çerşenbe: Bazı Türk boylarında yıl başı kabul edilen 21 Mart Nevruz Bayramı'ı gününden önceki çarşambaya a≈ır çarşamba yani son çarşamba diyorlar ve o gün geleneksel törenler yapıyorlar, dualar ediyorlar.

¹³¹ Sedri: Sedri pirinci.

Éy on tümene yüz tümen müamile alanlar, éy évin, bağın girov göyanlar, amin déyin!

İlahî, seni and véririk dövletlilerimizin to{luğuna ve fûgeralarımızın ço{luğuna, T{érov suyunun yo{luğuna, ya bizi öldür telepkârın ya{asın kurtar. Ya telepkârı öldür bizim ya{âmız {ilas olsun. Éy arpa çöreyini bir birinin elinden gapanlar, éy soyuğ yarma aşına hesret gâlanlar, amin déyin!

İlhahi, seni and véririk tümeni on şahiye höccet yazan mollaların gelem devatına, İstanbulcuların baratına, Tiflisçilerin manatına, bu nezr sahibinin emvatına a{iretde néyniyim günü gösterme! Éy bir kâğız lire vérib bir cüt corab alıb ayağına so{anlar, yatmısız, ya beng atmısız?! Ucadan amin déyin!

Éy nezr sahibi, Allah görüm senin pulların falcıya, ilancıya gismet éylemesin. Éy bacılar, Allah falcıları size ve sizi falçılara ço{ görmesin! Ucadan amin déyin!

Cenab Hacı, Allah nezrini gëbul éylesin. Senin ki elinden su suvarmağ ve cenazeye yapışmağ ve {éyr ü şerde işlemek gelmez, pes Allah yanında éyleşen kasıbın ömrüne bereket eta éylesin, sene de bir ölüm vérsin, ta bësh on kasıb fôvtünden {éyir görsün. Éy dövletlilerin {éyratında aşğa başda eyleşib doyan gârın plov yéyenler, ucadan amin déyin! Éy molla gor{usundan seğgal göyub ve baş gır{ıranlar, amin déyin! Éy İstanbulçu gârdaş, ne yapdın geldin vetene, oldun etene. Eger neden çarıdı, senin ömrün yarıdı. Ey cemi Eli şiesin murdar ve özün pak bilen Çarı, öldürsün seni tarı! Amin deyin! T{udaya, {udavenda, bari perverdigara, bir söz déyecem, açığın gelmesin, olu ki, yanından çı{a, sen bu nezr sahibinin gedim ölenlerine ve cedid ölenlerine rehmet éyle. Elel{üsus, iki yüz do{san doğguz il bundan gabağ a{şama üç saat gâlanda gâynanası Tükezban {ala ki, baş tire {ake çekib, ona rehmet éyle ve ondan ya{şı mütevecceh ol, can senin, can Tükezban {alanın. Amin déyen lal olmasın. İlahî, sene and véririk bu nezr sahibinin burduğı görevlere, evvela, cemi bağ sahiplerinin bunun şerrinden muhafize eyle ve saniyen helal kesbine bereket eta éyle. Éy bağına her hefte gâpı alanlar, éy altı ay zehmet çekib hasilde eli bend olmayanlar, amin déyin! Amin yéddi péygemberin adıdır, ucadan amin déyin!

İlahî, seni and véririk girdekanın girdeliyine, fındığın {ırdalığına, Sisgun gebristanlığına zibil tökenlerin başına goyub ayağına yaman daş vurma. Éy iyideni yeyib çerdeyi hesir altına so{anlar, éy burnun eteyine silenler, éy pırpıslı kimi donbalaanlar, mebada Allah'ın béytinde sizden bir hadise biruze gele, her iki dünyada rusiyah olasız! Gal{ım, ucadan amin déyin! Beh beh Tağından da bir nezr vérdiler. Éy bacı, bilmirem Müselmansan, ya kafirsen, boynuva gızıl ta{ırsan, namehremlere ba{ırsan, ilahi, and véririk ucubınığın gëddine, velezzalimin meddine, bu övretin ceddine, cennat-i ednde yér keramet éyle! Ucadan amin déyenler min beraber.

İlahî, seni and véririk ribanın mübahlığına, gumarbazların sağlığına, Fir'on'un Allahlığına, Kerbela'yi Hüseyin gûlunun cerrahlığına, bu nezr sahibini esrin Ezrail hekimlerine ve idarelerine möhtac éyleme! Éy ucadan amin déyen, seni görüm Venğanlı Zülfeli'nin sövtine rast gelesen. Beh beh, usta Abbaseli de bize bir nezr gönderdi, uşağ, ucadan amin déyin! T{udaya, bar-i pervedigara (sene and véririk

Meşhedî Lütfelî'nin iştehasının azlığına, Hirov Ceferin kéfinin sazlığına ve Kərbela'yı Hesenalı'nın gözlüyüne, Ağa Mirze Mehemmedeli Ağa'nın ne{orluğuna, bire yüz min a{iretde ecr ve evez keramet éyle. Éy başın usta Abbaselî'ye gı{dırıb pul vérmeyenler, ucadan amin déyin! İlâhî, sene and veririk Gülşenin divarlarına ve İmamzadenin dağılan tifağına, sen bu nezr sahibini sultan babanın gebrine zevvar éyle. Éy bu nezr sahibi, get bu dere küçesindeki pir metlebin vérsin, Hüseyin Baba kemerin bağlasın, gışın tütetüt veğtinde mescidin minaresinde ezan déyesen. Éy İmamzade gapısına gendil bağlayan bacılar, ucadan amin déyin! İlâhî, sene and véririk Molla Mehemmed Eli (Molla Memdali) A{und'un gebrine, padşah-i İslam'ın tiğ-i bidriğini e'daya gâté' ve burra éyle. Bu mescidin banilerinin ölülerine rehmet, galanlarına tofigin keramet éyle. Ucadan amin déyin! İlâhî bu emi ki, adın tanımıram mene pul iltifat éyledi, éy emi, Allah gadanı balanı eğrebi ilanı, mamılı mıtanı, yanında yatanı, rehmetlik atanı yérin göyün beliyatından mehfuz éylesin!

***

**MİR ABDÜLHÜSEYİN HAZİN TEBRİZİ (Mir Ebdülhüseyn Ṭazin Tebrizî)
(1873-1918)**

Mir Abdülhüseyn Hazin Tebrizî, 1873 yılında Tebriz'in Hiyaban mahallesinde yoksul bir ailede dünyaya gelmiştir. Tahsilini de burada almıştır. Açık fikirliliği ve mücadeleciliği ile tanınmıştır. Settar Han'ın başlattığı İran Türkleri Bağımsızlık Hareketi'nde yer almıştır. Hem de ses sanatçılığı ile İran Türkleri'nin millî mücadelesine büyük destek vermiş hem de Rus ve Fars işgalci güçlerine karşı elinde silahıyla mücadele etmiştir.¹³²

1918 yılında vefat etmiştir.¹³³

Mir Abdülhüseyn Hazin Tebrizî'nin şiirlerinden örnekler:¹³⁴

MÜCAHİD

Ğuru söz ile vefa tu{mun ekme, yérsiz olur,
Bu tu{ma ğan ile su vérmesen semersiz olur.

Ğedem bu daireye ğoyma, ğoysan éşğile ğoy,
Ṭeyal éyleme rah-i vefa {etersiz olur.

Mücahid olmagilen, olsan ol hebib kimi,
Mücahid-i Heĝĝ olan Heĝ yolunda sersiz olur.

Sabah olanda çı{ar afıtab-i hürriyyet
Bu tire şeb éle fikr étmeyin sehersiz olur.

OLSUN

Ayaĝdan düşmüşem saĝi, elimden tut eyaĝile,

¹³² 14 Mart 2000 günü Tebriz'de görüştüğüm, Araştırmacı Yazar Rıza Hemraz kendisinin Mir Abdülhüseyn Hazin Tebrizî hakkında araştırma yaptığını, elinde, el yazması önemli eserler bulunduğunu söyledi. Umuyorum ki yakında yayımlayacaktır. (A. K.)

¹³³ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 96.

¹³⁴ A. g. e., s. 96-96.

Elinde sağer-i zerrin görüm hemvare var olsun.

Ġızıl gül gönçesi tek la{ta la{ta ğan olan könlüm,
Açılmaz bir de âlemde, eger yüz min bahar olsun.

Ne şahden çâre var biz millete, yârân, ne meclisden,
Bize her kimse yâr olsa, ona Allah yâr olsun!

YO┘DUR BERABER HÜSNÜNE

Éy güzel, var gözlerinde küll-i dünyanın gözü,
Sensen âlemde, nigâra, cümle {ubânın gözü.

Yo {du bu Tebriz'de héç kes beraber hüsnüne,
Var eceb ğaşın, gözün, éy mülk-i İran'ın gözü.

Men sene ğurban olum, gizlet cemalın {elĝden.
Görmesin rü {sarını her nâmüselmanın gözü.

Ger göreydi gül yüzün, ol çéşm ü {ett ü {alını,
Hezret-i Yusif'de ğalmazdı Züléy{a'nın gözü.

Gel öpüm ğâhi üzün, ğâhi ğaşın, ğâhi gözün,
Goy bu busemle kôr olsun cümle e'danın gözü.

***

**İREC MİRZA (İrec Mirze)
(1874-1925)**

İrec Mirza 1874 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Lâkabı “Celâlülmemalik”tir. Babasının adı Gulam Hüseyin’dir. Küçük yaşlarında, “Arif-i İsfahanî” lâkaplı Muhammet Takî’den ve Mirza Nesrullah Bahar Şirvanî’den ders almıştır.

İrec, edebî çalışmalarıyla birlikte çeşitli memuriyetlerde de bulunmuştur. 1925 yılında vefat etmiştir.¹³⁵

İrec Mirza’nın şiirlerinden örnekler:¹³⁶

ANA

Söylerler anam meni doğarken
Evvel meme tutmağ öyredibdir.

Ta sübhe kimi ayığ ğalib o,
Nazla mene yatmağ öyredibdir.

Salmış, yanına, tutub elimden,
Yolda ayağ atmağ öyredibdir.

Gül göncesine dodağlarımda,
Gülmekle boy atmağ öyredibdir.

Bir bir, iki bir şirin dil ile,
Héy kelme yaratmağ öyredibdir.

Țelğ oldu benim vücudum ondan,
Baş eymeliyem önünde her an.

ANA ĞELBİ

Dédi bir âşige me’şuĝe ĝezeble, ay aman!

---

¹³⁵ A. g. e., s. 197.

¹³⁶ A. g. e., s. 197-204.

Yola gétmir benim ile, ğenim olmuş bu anan.

Harda görse o, meni hay ğoparıb dâd eyler,
Tutuşurlar çöhresini, boş yére feryâd éyler.

Tünd ba {ışlarla benim ğelbime o {lar sancar,
Yo { béle derdler üçün mende daha sebr ü ğerar.

Ğapıdan redd éleyib ğoymaz o, esla içeri,
Yétiribdir, boğaza canımı bu zülmleri.

Diridir tâ ki, bu daşğelbli anan dünyada,
Ömr éde bilmerik esla ki, inan azada.

Bize rehm étmeyecek ğelbi onun éyle yeğin,
Ğanına éylemesen ğeltan onun öz üreyin.

İsteyirsen çatasan éşğ yolunda vüsala,
Ona bu demde gerek ğéyzile mehşer ğurula.

Ğét bu an hencerini ta {gılan o sinesine,
Ğelbini téz çı {arıb töhfe getir durma mene.

Ğanı üstünde iken isti yétir, cehd éyle,
Soyudum ğelbimi belke béle bir cehd ile.

Ğétدی nadancasına bir béle minval ile,
Ne déyim artığ ona men béle ehval ile

Atdı ğelbinden o nadan analığ hórmetini,
Oğul uğruna onun çekdiyi min zehmetini.

Vurdu, yı {dı, ananı derhal ağır zerbeyle,
Çırpınan ğelbini köksünden onun aldı ele.

Döndü ğétsin ki, yétirsin onu téz dilberine,
Söylesin ki, yétişibdir senin emrin yérine.

Ayağı déydi bu demde ğapının kandarına,
Ağrı üz vérdi déyerken yére o ğollarına.

Ölmemişdi, diri idi ananın gelbi hele,
Sürüşüb düşdü elinden yı{ılan demde yére.

Durdu oğlan ki, onu ordan götürsün yérden,
Géciker yo{sa ki, dildarının emri birden.

Eyilib o yaralı gelbi ki, tâ aldı ele.
Gördü bu nale ile geldi ana gelbi dile:

- Ellerin ağrıdı, deydin yére, éy vay, balacan,
Ayağın incidi, oğlum, anan olsun ğurban.

EDEBÎ İNGİLAB HAĞGINDA

Bu böyükler ki, meni isterler,
Héy déyerler ki, olub teb'i güher.

Gelmez ancağ biri ğemden ğutara,
Éyleye derdlerime birce çara.

Vére bir kendde mene {ırdaca bağ,
Bir ğoyun, ço{ demirem, bir tek ulağ.

Ğoymaya bir bu ğeder derdle meni,
Solmaya ahile teb'im çemeni.

Ba{ma ki, indi bu maliyyedeyem,
Héc de maliyyeye bilmem ne déyem.

Men kimi şe{s héyfdir ki, béle
Bu {urafata ömür serf éyleye.

Héyf ola böyle giriftaram men,
Yo{sa, mecmuê-yı efkaram men.

Cehlimi bil ki, silerdim bu élin,
Yo{dur imkân, héyfi olsun ki, çetin;

Yazdığım ya{şı pisi kaş ki, bütün,
Va{t ola men köçürem millet üçün.

MEKTEB UŞAĞLARI

Biz uşaglar bu gün bu mektebde,
Hamımız ovladıg bu İran'a.
Hamı gardaş doğrulmuşuğ burda,
Benzerik biz o cismile cana.
Varlı, yo {sul bütün bu milletler,
Bağlıyıg biz ezelki dövrana.
Anadır bu veten bizim {alga,
Baş eyek hammı bu gülüstana.
Veteni sévmeyi uşaglıgdan,
Öyredib bizlere ata ve ana.
Veteni isdemek imandandır,
Biz dé ki, tabeyik o imana.
Bir nefer garşı çı{sa bu vetene,
Girerik ilki, anda méydana.
Veteni be{tiyar gılmağ için,
Durmuşuğ biz vügarla merdane.

BALACA SIÇANLA PIŞIYİN HEKÂYETİ

Ğulağ as, ay oğul, bir az mene sen,
Bu nağıldan ne ise öyrenesen,

Vardı bir cüt yazıg, zavallı siçan,
Birisi pir idi, birisi cavan.

Var idi bir évin tavanında
Yuvası o göca, cavanın da.

Burada bir pişik de sakın idi.
Bu siçan nesline o, {ain idi.

Gözü düşdü siçanlara bir gün,
Hiylegerlikde o, deyişdi üzün.

Dédi: Beh beh, sen éy, sévimli siçan,
Néce de sen güzel yaranmışsan.

Ne diler bu könül, o var sende,
Gel ki, {idmet édim sene men de.

Ėocası dinleyib dūşündü bir az,
Kiçiye söyledi, oğul, olmaz,

O yalandan déyir bu sözleri bil,
Pişik esla siçanla dost déyil.

Balaca söyledi, ne Ėor {um var,
Ne olubdur a {ı, arada ne var?

O pişik de bizim Ėebildendir,
Ne üçün biz déyek ki, dūşmendir?

Ba { onun da ĖulaĖı, ĖuyruĖu var,
Dodağında bizim kimi buğu var.

Néce Ėör bir ki, Ėözleri aladır,
ĖulaĖ as birce, Ėör ne {oş sedadır.

Yéne de söyledi bu demde Ėoca.
Anla bil ki, yazığsan, ay balaca,

O Ėoca Ėurda sen ĖulaĖ asma,
Yanına, ay aman, ayağ basma.

O ĖulaĖ ĖuyruĖu kéçir Ėözden,
Ne olar, o {şayır, déyil bizden.

Yo {, dédi, Ėor {muram pişikden men,
Déyil esla bizimle o, dūşmen,

Éşidib bu sözü pişik Ėöldü,
Bir Ėeder de durub ya {ın geldi.

Hiyle ile dédi ki, yo { Ėor {ma,
Ėoca her ne déyirse sen ba {ma.

Pişiyin fikrini bilirdi Ėoca,
Anlamırdı feğet bunu balaca,

Anlayırdı bunu o yaşlı siçan,

Yéyecek onları pişik, ay aman,

Balaca söyledi, yémez bilirem,
Goy gédim ki, bu an dönüb gelirem.

Yéne de söyledi göca ki, dayan,
Tutsa vérmez sene pişik bir aman.

Anla, bil ki, pişik bize yâddir.
Tanımisan yamanca celladdir.

Dost olabilmeyib pişikle siçan,
Ne déyerse yalan déyir, balacan.

Yéne de dinledi onun sözünü,
Tutdu mezlum kimi pişik özünü.

Dédi én gel, ki, seni aldadır o,
Tanımır and içim ki, héç meni o.

Gocalıb işlemir yeğın ki, başı.
Onun ile dayanma sen yanaşı.

Noğulum, kişmişim, badamdır var,
Gel, yé, doy, sen gédende de al apar.

Aldanıb hiyleye o, düşdü yére,
Düşdüyü demde de o düşdü gire.

Doğru sandı béle yéke yalanı,
Başı çekdi büyük, ağır belanı.

Ğışgırırđı:
- Kömek, kömek, ölürem!
Kim var idi, déye: “Dayan, gelirem”?

AYINI ÖLDÜRMEŞİŞ DERİSİNİ SATMA

Bir méşede vardı yéke bir ayı,
Yo {du onun héyverelikde tayı.

Vardı iki ovçu: Ékost, Alfère,
Geldi méşe semtde ya{ın bin yére.

Söz ayıdan düşdü bu yérde yéne,
Başladılar vesfine, te'rifine.

Söylediler ki, tayı yo{dur onun,
Düşse ele giymeti yo{dur onun,

Ço{lu gédibdir buraya ovçular,
Héc birine olmadı ancağ şikâr.

Kéçdi Ékost söyledi ki, biz onu,
Bende salıb sındırarıg boynunu.

Biz ikimiz gor{marıg ondan bilin,
Öyle ki, siz görmusuz ondan yeğın.

Gétdiler onlar ikisi cengele,
Ta guralar o ayıya bir tele.

Ço{ terefe étdiler orda güzer
Görmediler o ayıdan bir eser.

Döndüler a{şamçağı ordan éve,
Tapmadıg o héyvani efsus, déye.

Yéddi gün orda bu cüre galdılar,
Her ne gerekdi danışıb aldılar.

Vérđi çörek év sahibi onlara,
Éyledi hörmet béle méhmanlara.

Bağladılar ve'dile böyle gerar.
Éyleyerik bir gün onu biz şikâr,

Pul alarığ biz dersinden onun,
Onda çatar bil ki, senin de pulun.

Bir defe de o méşeye gétdiler,
A{tarıb o héyvanı séyr étdiler.

Çı{dı bu yandan ayı saldı haray,
Ovçuların gelbine çökdürdü vay.

Tutmadan, al vér éleyen ovçular,
Gördü gédibdir daha elden gerar.

Görceyin o fil kimi bed héyvanı,
Esdı canı, dondu damarda ğanı.

Alférenin düşdü elinden tüfeng,
Bir çınara söyledi çı{mağ gerek,

Birden Ékost deydi bu demde yére,
Téz özünü vurdu ölümcüllüye.

Geldi ayı ba{dı ona, iyledi,
Gördü danışmır, ölü ferz éyledi.

Durmadı artıĝ, buradan gétđi o,
Ne're çekib onları terk étdi o;

Durdu Ékost, tutmuş onu derd gem,
Alfér'e de düşdü ağacdan bu dem.

Mes{ere ile déđi, söyle mene,
Geldi ayı bir ne danışdı sene?

Vérđi Ékost böyle cavab durmadan:
- Satmayın héç va{t derini soymadan.

DÜRRETÜ'L-MEALÎ ٲANIMA

Gül fesli gelib güler çemenzar,
O{şar çiçeyi bu {oş havalar.
Sübhün küleyi esir ferehle,

İnce nefesinde bir sefa var.
 Bülbül yétişib vüsala bağda,
 Açmış néce dadlı maceralar.
 Efsus, yérin göründü {ali,
 Éy Tanim-i Dürret'ül Meali!

Ağlar éleyibdir iştiyağın,
 Yandırdı bizi senin ferağın.
 Derdile, elamle yoldaşğ biz,
 Gelmez ne édek ki, bir sorağın,
 Hesretle hamı feğane geldik,
 Ğaldı sinelerde odlu dağın.
 Efsus yérin göründü {ali,
 Éy Tanim-i Dürret'ül Meali!!

Döndü yazımız acı {ezane,
 Soldurdu o gül üzü zemane.
 Ğan oldu ciger senin geminle,
 Gözlerden olundu Ğan revane.
 Efsus yérin göründü {ali,
 Éy Tanim-i Dürret'ül Meali!!

ÂŞİĞİN HEDİYYESİ

Éşğ üçün bir nefer günü Ğara,
 Yétdi Declé yanında dildara.
 Eline yétmemiş o taze çiçek.
 Başğa bir gül suya ötürdü felek.
 Gözünü tikmiş idi yar çaya,
 Bilmeyir âşığı gelir oraya.
 Mene layiğ dédi, güzel güldür,
 Tutmağı ço { héyf ki, müşküldür.
 Héyf olsun onu ki, çay aparır,
 Nezerimden benim Ğırıp, Ğoparıb,
 Éşidib bu sözü cavan oğlan,
 Çaya atdandı durmadan ordan.
 Bir misal Ğız bilirdi kécmişden.
 “Ya {şılığ éyle at suya onu sen”.
 İsteyirdi o, Ğemden azad ola,
 Gül adıyla bu terz atdı suya.
 Dédi, gét hicr elinden ol azad.

Goyma sen “bîvefa” benimçün ad.
 Ya {şılığla sene sebat vérdim,
 Gem elinden bu cür necat vérdim.
 Üzdü âşig balıg kimi çayda,
 Könlü eşgile bir deniz boyda,
 Oldu o dumduru suya héyran,
 Dédi, ayrılmayım daha ondan.
 Gülü tutdu, tolazladı kenare,
 Ta ki, çatsın sévimli, nazlı yâra.
 Dédi, men gétdim, éy saçı sünbül,
 Gal o sahil, bu sen, bu da gül.

DERS O-TUMAĞ HEVESİ

Şükür olsun o Tanrı {idmetine
 O {umağ şövgü be {ş édib o, mene.
 Gözüme nur vérib ba {am kitaba,
 Ordaki her cüre sual cavaba.
 Var başımda bu şövgile reğbet,
 Üreyimde müellime hörmet.
 Atama sağığ éleyibdir eta,
 Sağ gala, ta benim heyanım ola.
 Anamı méhriban édib yaradan,
 Ki mene perveriş vére her an.
 Çalışır validéyilerim her gün
 Meni dünyada be {tever görsün.
 Vurgunam men bu dersile meşşe,
 Düşmüşem bir béle güzel eşşe.
 Deslerim ta ki, nâtemam oldu,
 Oynamag da mene haram oldu,
 Boş işi saymaram heyatda şeref,
 Va {tımı étmerem inan ki telef.

GİT'E

Nüsret-i dövle ki, divan-i edaletde durar,
 Şé'rimin müzdünü vérmek nese te' {ire düşer.
 Yo {sa şahzade elile Ğaradağ ğurdunu tek,
 Şé'rimin pulları da bendile zencire düşer?
 Veslinin ve'desidir ki, gécikir bir bu geder,
 Ayrıldığı mı ki, hell olması teğdire düşer?

Ya Ğuran ayetidir ki, béle te'vil olunur,
Ya müemmadır o ki, söhbete,tefsire düşer?
İki dövlet arasında yéke bir iş kimidir,
Meslehetler olunar, sorğuya, tedbire düşer.
Sözlerim belke uçúğ bir ğala gelmiş nezere,
Sile vechile onun te'miri te'sire düşer.
İrec, az söyle, "sen Allah" bu cüre sözleri sen,
Ğor ğuram ki, uzanar, illete, teğsire düşer.

***

MİRZA MAHMUT GANİZÂDE (Mirze Mahmud Genizâde)
(1878 - 1935)

Mirza Mahmut Ganizâde, 1878 yılında İran'ın Salmas şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mirza Gani'dir.

Genç yaşlarında, Kelkütte'de yayımlanan "Heblül Metin" gazetesinin müdürü Seyid Cemaleddin Kâşanî ile dostluk kurmuştur. Zaman zaman bu gazeteye makaleler yazmıştır. Kafkasya gezisinde Mirza Abdürrahim Talıbzâde ile tanışmış, onunla dostluk kurmuştur. Ganizâde bu geziden İran Azerbaycanı'na döndükten sonra Urmiye şehrinde Türkçe "Feryâd" gazetesini çıkarmağa başlamıştır (1907).

Ganizâde, bir dizi gayet seviyeli ve açık düşünceli pek çok gazete çıkarmakla birlikte devrin diğer gazetelerinde de yazmıştır. Ganizâde, 1910 yılının sonlarında, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Berlin'e gitmiştir. Orada hem muharrirlik faaliyetlerinde bulunmuş hem de bir dizi eser yayımlamıştır. Orada yayımladığı eserlerden, pantürkistlerin "Azerbaycan'ın Türk olması" iddialarına cevap olarak yayımladığı "Rövşen Bey'e Cavab" adlı eseri ilgi çekicidir.

Berlin Millî Kütüphanesi'nde uzun süre araştırmalar yapmış, Azerbaycan'ın tarihine ait kaynaklardan önemli kayıtlar elde etmiş ve bu konuda bir ilmî eser yazma hazırlığına başlamıştır. Ne var ki, ömrü vefa etmemiştir.

Yazar 1926 yılında Tebriz'e dönerek burada "Sehend" gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Almanca'dan birkaç kitabı bu cümleden Gogol'un "Şinel" adlı eserini Farsça'ya tercüme ederek "Sehend" gazetesinde yayımlamıştır.¹³⁷

Mirza Mahmut Ganizâde, 21 Ocak 1935 yılında Tebriz'de ölmüştür.

Mirza Mahmut Ganizâde'nin eserlerinden örnekler:¹³⁸

TEṬEYYÜR

Azdım bu çölde, tapmayıram bir nişan, hanı?
Héy a {tarışdayam, o mügeddes mekân, hanı?!

O yol ki, biz o {atire bir {éyme açmışığ,

¹³⁷ A. g. e., s. 40.

¹³⁸ A. g. e., s. 41-43. Şiirler Balas Azeroğlu tarafından tercüme edilmiştir.

Bir söyle, Allah eşğine {éyme ğuran, hanı?

Biğaneler yolunda ayağdan düşen menem,
Men gezdim o munisim, o méhriban, hanı?

Te'ne vurubdu héy mene ulduzlar her géce,
Çekmir bu zülmet üstüne şemşiri dan, hanı?

Rehberlerim çekir meni sonsuz düzenliye,
Tutmaz elimden ehl-i mürüvvet olan, hanı?

Efsaneler déyib mene, şerh éyleme nâhağ,
Boş behse mende hövsele, imkân, ya can, hanı?

Zindan kimindi dünya bize, kimde var macal,
Bir va{t tapıb da söyleye doğru yalan, hanı?

Ba {, sél misaldı hadiseler héy çoşub a{ar,
Ondan ya{a ğurtarmağa var mı aman, hanı?

Bir ölkede ki yo {du nicat tapmağa mecal,
Mülk-i Edem'e tekce ğalıbdır ğüman, hanı?

HEYAT ve ÖLÜM HAĞGINDA DÜŞÜNCELER

Nedi bu gördüyüm, {eyaldı béle?
Ĝara basmış meni? Ne hâldı béle?!
Ulduz ulduz ba {ır felek nigaran,
Müntezirdir ki, can vérir bu haçan!
Belke bu gördüyüm o Pervin'dir?
Tabutumda bu şam'ya misgindir.
Néce sessiz durub görün afağ,
Dinleyir o meni bu hâl ile ba{!
Ölümüm amma ço { marağ getirir,
Dünya bir şair oğlunu itirir...

Aya, ne oldu ki, görünmür o da?
Belke, yol azmış o,
Ĝalıb harada?
Yér de, göy de sükûta dalmışdır,
A{ı, bu âleme ne olmuşdur?!

Ğanlı bir sehnedir tamam yér üzü
 Sehne yo {, facie olubdu düzü...
 Bu sükût içre tekce bir ses var,
 Bir ğuş “Heğ, Heğ” déyib, odur o {uyar.¹³⁹
 Ğelbimi parçalar bu ses de benim,
 Néşter almış kimi sızlar bedenim.
 Alar elden her i {tiyarımı o,
 Yu {umu, fikrimi, ğerarımı o,
 Dédim, éy ğuş, çekil de, dad éleme,
 Boş yére sen béle feryâd éleme.
 Başına alma gel bu dünyanı,
 Sen déyenler cahanda var mı? Hanı?!
 Heğ bu viranede tapılmaz, inan,
 Ebedi göçmüş o, bu dünyadan.
 Yér üzü ahdı, bir de feryaddir,
 Heğ özü yo {du, tekce o addır.
 Ğehr odu her terefde odlanmış,
 Gücsüz insanların évi yanmış.
 Bir alov, ğan tutubdu yér üzünü,
 Harda heğ göstere biler özünü?!
 Çekil, efsanedi o sen déyen heğ?
 Ğelbimi ateş içre ya {ma nâheğ?
 Éy ulu zati eks éden, bir an,
 Meni gözle, gelib çatdım el’an.
 Bil ki, derghahına feğan çatmaz,
 Ne aman éyleyim, aman çatmaz,
 Gelirem, birce lehze gözle meni,
 Riyakârlığ tutub bütün veteni.
 Üreyim odlanır elinden inan,
 Ğor { ki, bu odda sen de yanmayasan...
 Feleye çatmış olsa bir gün elim,
 Éh, neler éylerem o dem, ne bilim!
 Éle ateş ya {aram göylerde,
 Yanar esrarını örtmüş perde,
 O yaşıl ğübbeni viran éderem,
 Men büyük Ṭalig’e doğru kéderem.
 Alaram ordaki defter-gelemi,

139 Efsaneye göre bir kuş vardır, gece sabaha kadar başını aşağı sarkıtarak “Hak, Hak” diye ötüyor ve ağzından bir damla kan geldikten sonra sakinleşiyor.

Vururam başına bir gürz kimi.
 Cıraram sirle dolu perdeni men,
 Çı{ar aşkâra o batinler hemen.
 Bu cahan {algı tamam vağif olar,
 Perde ardında yo {imiş esrar.
 Bu ne ateşdi başımdan gal {ar?
 Ya cehennem odu etrafı ya {ar?
 Bu néce ömrü ki, men yaşarım,
 Derd elinden ola bilmem aram?
 Göz yaşımıdır géce gündüz kömeyim,
 Yanır öz ateşime öz üreyim.
 Men néce {anıgâha şem oldum,
 Şem kimi göz yaşı tökdüm, soldum.
 Héç kesin gelbi mene yanmadı, yo {,
 Kimse bu şö'leme odlanmadı, yo {!
 Ganlı göz yaşı a {ıtdım héy men,
 Eteğim göz yaşıma oldu veten.
 Ğara tale, mene az uddur gem,
 Éy dönük be {t, mene étme sitem.
 Éy {eyallar, çekilin dövremden,
 Yo { olun, rahat olum belke de men,
 Taleyin ğadir eli evvelden,
 Be {timi ğara yazıbdır déyesen.
 İsteremki, uyuyam men ebedî
 Meni yormuşdu hayatın derdi.
 Deli sövdalara meskendi serim,
 Şum fikirlerle alışmış cigerim,
 Besti, zehr ile dolubdur bu beden,
 Ğurtarım “var” la “yo {”un derdinden.
 Gözlerim kâş kôr ola âlemde,
 Görmeyem dünya boğulmuş gemde.
 Tiberim olmaya bu varlıĝdan,
 Ta meni éyliye nefsim héyran.
 Bu heyata gelişim oldu eceb,
 Atam ile anam olmuşdu sebab.
 Gelmeseydim ne olardı göresen?
 Bu gelişle neyi artırdım men?!
 Zerreyem bu büyük âlemde, inan,
 Ne olar zerre ğoparsa ondan?
 Be {timin güldüyü anlar kem olub,
 Ömrümün günleri ancaĝ gem olub.

Bu heyatdan géder olsam bir gün,
Onda rahat olaram belke bütün.
Néce de {oşdu o rahat âlem,
Orda ne gem, ne keder var, ne sitem.
Ne zaman ruh bu yazıg candan uçar,
Ġara torpaĝ ebedî goynun açar,
Men için sanki ana goynudu o,
İsterem téz ĝet édem men bu yolu.
Orda acizlere zülm olmur inan,
Orda öz be{tine küsmür insan.
Ġebr évim, ĝoy téz olum méhmanın,
Çekmeyim minnetin dövranın..
***

**MOLLA İSMELİ (MÜZNİB)
(1878-1943)**

Molla İsmeli 1878 yılında Tahran yakınlarındaki Zencan şehrinin Kadıkendi'nde (Gazıkendi) dünyaya gelmiştir. Genellikle dinî şiirler yazmıştır. 1943 yılında vefat etmiştir.¹⁴⁰

Molla İsmeli'nin bir Türkçe gazeli:¹⁴¹

SÉKÂR ÉTMEK GEREK

Ferahem olmadı sehrada ger şikâr étmek,
Gerekdi nöğteni hezf éyleyib sékâr étmek.

Eger çé vesğ kéçib léyk nefz talibdir,
Gerekdi esr zamanında bir nahar étmek,

Birisi niyyet-i sadigle destemaz almağ,
Durub namazda kernuşı gerdgâr étmek.

Biri semavere od saldırıb nezafetle,
Piyale içre suyi le'l-i abdar étmek.

Birisi méyl éleyib ekl ü şerebi péyderpéy,
Gülâb ü neğli yârın başine nisar étmek.

Sena-yi Heğg dua-yi şahenşah veğti,
Lüzumi vardı şüar étmek, intişar étmek.

Tezan zamanı bu İran'ı taze nezmile,
Veli Heğg bacarur reşk-i nöbahar étmek.

***

¹⁴⁰ Cavad Héy'et, Azərbaycan Edebiyyatı Tarixinə Bir Baxış, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 302.

¹⁴¹ A. g. e. s. 303.

**MEHMET ALİ SAFFET (Memmedeli Sefvet)
(1878- ?)**

Mehmet Ali Saffet 1878 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini burada yapmıştır. Yüksek tahsilini Kum kentinde medresede tamamlamıştır. 1910 yılında Tebriz’de oluşturulan “Maarif Encümeni”nin kuruculuğunu yapmıştır. Kırk yıldan fazla maarif işlerinde çalışmıştır.¹⁴²

İran Türkleri’nin meşhur liderlerinden Şey Muhammet Hiyabanî’nin yakın arkadaşlarından birisi olan Mehmet Ali Saffet, Türkçe ve Farsça şiirlerle bir dizi ilmî eser yazmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: “Mizanü’l-İnsan” (İnsanın Ölçüsü), “Menabéü’l-Hökm” (Hüküm Kaynakları), “Daniş ü Perveriş” (Eğitim ve Öğretim), “Bir Deste Gül”, “Hezar Yék Şair” (Bin Bir Şair), “Dastan-i Dustan”, “Divan-i Sefvet”, “Göher-i Dânéş”, “Tarité-yi El-Füsus”¹⁴³

Büyük eğitimci Mehmet Ali Saffet, uzun süre Sovyetler Birliği ile kültürel ilişki kuran “İran Cemiyeti”nin Tebriz şubesinin başkan yardımcısı ve bu derneğin edebiyat şubesinin başkanı olarak çalışmıştır.

Fikirlerini yüksek sesle söyleyen ve düşüncelerinde samimî olan Mehmet Ali Saffet, ömrünün son yıllarında Muhammed Rıza Pehlevî’nin casusları tarafından çok rahatsız edilmiş ve sürekli takibe alınmıştır. Öldürüleceğini anlayan şair, Tebriz’i terketmiştir. Kum şehrine gitmiş ve ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır. Mezarı Kum şehrinde dir. Ölüm tarihi henüz tespit edilememiştir.¹⁴⁴

Mehmet Ali Saffet’in şiirlerinden örnekler:¹⁴⁵

¹⁴² A. g. e., s. 325.

¹⁴³ A. g. e., s. 325.

¹⁴⁴ Cenubî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 189.

¹⁴⁵ Cavad Heyet, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 325; Cenubî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 189-195.

YÂD ÉYLE

Ya meni gûşe-yi çéşminle, gözüm, yâd éyle,
Ya esirem, meni bu géydiden azad éyle.

Hünerim méhr-ü vefadır, emeyim cövr-ü cefa,
Éle insaf, bu sövdaya, meni şâd éyle.

Baver éyle ki, gönül {anesidir Ke'be-yi Heğ,
Étme te{rib, çalış Ke'be'ni abad éyle.

Ne semer, naz édesen, ehl-i niyâze, gözelim,
Mümkün olduğca niyâz ehline imdâd éyle.

Dutalım vérdi tebiet sen üçün güdret-ü cah,
Özünü {algımıza kim dédi cellad éyle?

Tûdenin nâle vü eşki sene ger zehmet olur,
Çare yalnız budu, lağéyd, ona dad éyle.

Her ne eksen bu yeğindir biçeceksen de onu,
İndi könlüm ne de isterse, perizad, éyle.

ÉYLEREM

Her zaman ki, bülbül-i mehbusu men yâd éylerem,
Ağlaram men hâlına, héy dâd bîdâd éylerem.

Gül olub {ar ile hemdem, gülşeni yâdlar tutub,
Héy düşündükce bu hâl, ah ü feryâd éylerem.

Néyleyim, imkân vére bir gün mene dövr-i zeman?
Gör ne bu dünyaları hiddetle berbâd éylerem!

Görmürem bir kes vetençin ağlaya, gemgin ola,
Könlümü böyle gem ile zar ü nâşâd éylerem.

Her gelen bir növ ile viran éder bu ölkeni,
Bir heyâ étmez, déyer: Men mülk ü âbâd éylerem!

Yalnız onda könlümü gemden {ilas étmek olar,
Men ömür dünyasını onda ki, berbâd éylerem.

SES SALAR FERYADIMIZ

Éşğdir ancağ bizim bu âlemi icâdımız,
Éşğdir dünya üzünde en büyük üstadımız.

Kim bizi yâd éyleyer, kimdir ba {an mebuslara,
Bir yana çı {maz bizim esla ki, âhu dadımız.

Ömrümüz girdaba düşmüş, gerg olur, yo {dur elâc,
Kimden olsun böyle bir pis günde de, imdâdımız?

Şirinin uğruna her kes canını éyler feda,
Gor {maz öz sevdası uğruna bizim Ferhad'ımız.

Kim ki, kéçti él yolunda öz canından sidgile,
Bildiyin étsin dédi, üşşâğa istibdadımız.

Sefvet'in gelbinde çağlar intiğamın sélleri,
Ses salar tufan kimi dünyalara feryadımız!

CANA GELDİM

Ne éşğ olaydı, ne âşiğ, ne dil, ne dilber olaydı,
Ne gül olaydı, ne bülbül, ne méy, ne sağer olaydı.

Ne hüsn-i ruy, ne ahu kimi ba {an gözler,
Ne zülm olaydı, ne kakil, ne mişk ü enber olaydı.

Ne bağ olaydı, ne sehn-i çemen, ne ab-i revan,
Ne saz olaydı, ne avaz-i şûr ü şüşter olaydı.

Ne vesl olaydı, ne cansuz olan feğarın odu,

Ne ceng olaydı, ne islah-i cengperver olaydı.

Ne hirs ü az, ne faşizm olaydı, ne nesizm,
Ne behrû berrû ne kanun-i fitne olaydı

Ne kapital, ne sosyal olaydı, ne ...
Ne feğr olaydı, ne servet, ne zer, ne zerger olaydı.

Ne hökm olaydı, ne hakim, ne edl olaydı, ne zur,
Ne ğarğer, ne reyyet, ne ser, ne server olaydı.

Ne cahan-i cehennem nişan, ne {ilğet-i âdem,
Ne hur olaydı, ne ğılman, ne ab-i kövser olaydı.

Ne âşina ve ne sûretde méhriban düşmen,
Ne sidğ-ü Sefvet'e doğru yalançı rehber olaydı.

HEYATIN GELİŞİ

Könül vüsal dilerse ferağ-i yâr gelir,
Ki, ayrılığ ne kimi gelse dilfikâr gelir.

Ğubar {atirimi göz yaşıyla pâk édirem,
Havada hemnem eger olmaya ğubar gelir.

Regib nalemi görcek tehemmül éyle dédi,
Mehebbet ehline feryad-ü dad âr gelir.

Merama yétmeye âşig gerekdi sebr étsin,
Eline gül derenin gâh olar ki, {ar gelir,

Déyir-i bülbül-i nalana bağban, gördüm:
Kéçer zeman-i {ezan, mövsim-i bahar gelir.

Yéter nihayete hicrin gara günü, éy dil,
Sı {ılma, şam kéçer, sübh olar, nahar gelir.

Dédim ki, doğurdu gâh yay gelir, gehi ğış olur,
Veli, ne gelse bu dünyada nâküvar gelir.

Ezel günü bu évin kec göyubla ğiblesini,

Hemişe ke'bé-yi meğsuddan kenar gelir.

Déyilse neşe vü zövgé "heyat" dünyada,
Menim heyatım ecebdir ki, mergbar gelir.

ZEMANIN GÖSTERİŞİ

Heğgu olan inşane-yi tir-i cefayımış,
Yansın dilim ki, öz başıma bir belayımış.

Bildim ki, kimiya-yi seadet démek nedir,
İksir söyledikleri sidğ ü sefayımış.

Her éybi, her ğebaheti, her {ubs tineti
Sitr éyleyen feğet bu cahanda cinayımış.

Ƨadimlerin teracüm-i ehvalı gösterir,
Zaten bu mülk-ü millete {idmet {etayımış.

Ta görmeyem cinayet édenler ğiyafesin,
Evvel ölümdü çaresi, son inzivayımış.

Bu féyzi rehnuma-yi teriğetden almışam,
Sehn-i sefa dédikleri matemserayımış.

Gûya tebietin de bu {ilğetde meğsedi,
Me{luga büsbütün ğem ü renc ü enayımış.

Sefvet, melal {atirime çaresaz yo {,
Dil ehli her zaman arasan bînevayımış.

ACI BİR HEĞİGET

Âdem övladı üçün cah gerek,
Kim déyir, ömrü uzunlu ah gerek?

Héye lazımdır ona fezl ü kemal,
Ta ona véyl adına çah gerek.

Varlı derbar ğurur her biri başğa-başğa,
Déyiri her işe büngah gerek.

Yo {sulun her geder olsa hüneri,
O geder güssé-yi çangah gerek.

Fügeranın bu sayag olsa işi,
Onlara yar ü heva {ah gerek.

Varlı herçend ola mest ü {umar,
Eğlile huşa gele gâh gerek.

OLALI

Bir ömürdür sene éy yâr paybend olalı.
Könül o zülf-i siyaha elâgemend olalı.

Düşübdür ârif ü âmi dalınca sâye kimi,
Cahanda kim bu geder séyd édib kemend olalı.

Senin gelem röv-i hüsnünde birdil-i azad,
İnanmıram tapıla böyle dilpesend olalı.

Görülmeyib ola şahüd şekerde şirinlik,
Lebin helaveti tek i {tira-i gend olalı.

Lebinde güdret-i İsa'ya gâilem, amma,
Meriz-i eşğine yo { féyzi derdmend olalı.

Sipah-i hüsnüne héyhat çéşmi ze {m olmaz,
Yegindir mene {alın ona sepend olalı.

Ġeminden sefvete her gem yétişdi sebr étdi.
Elel {usus ki eġyare riş {end olalı.

NE ĠEDER TAB OLSUN

Ne geder bu dil-i zarımda sebr ü tab olsun?
Gel éy güzel ki, şeb-i sel { mahtab olsun.

Gel éy sitaré-yi be {tim, {ilas olum ġemden,
Tülul-i sübh ümidile feth-i bab olsun.

Gel éy nigâr ki, kâmım da zehridir sensiz,
Egerçi ab-i heyat olmasın, şerab olsun.

Géceni sübhe kimi ağlaram ferağında,
Mehaldır ki, gözüm âşina-yi şab olsun.

Esir-i zülf olalı, men ki şaneberduşam,
O şanegâhı, ilahi, görüm şerab olsun

Egerçi şoşdur éde kibr ü naz yâr, veli.
Selah odur arada müşteser hêsab olsun.

Déyil bu bazi-yi şetrenc, eşğdir Sefvet.
Gumar-i eşge gerek dövre-yi şebab olsun.

YÂR YÂRIM OLA

Édim ne çare, ilahî, ki, yâr yarım ola,
Reğibe ta sebeb-i izzü ifti şarım ola.

Ferağ-i yâr şezan éyleyib baharı mene,
Meger o gül üzü görmek benim baharım ola.

Nolur ki, canımı canana éyleyem teğdim,
Elimde tar-i ser-i zülf-i yâr tarım ola.

Dédim ürekdeki gizlin sözümü dildara,
Ümid var, o beyanım selah-i kârım ola.

Nolur nigârım éde naz, men niyaz, veli
Ayağına üzümü goymağ iştiharım ola.

Nolur ki, canımı canana éyleyem teğdim,
Ki sebt sefhé-yi tarişe yadigârım ola.

Bu şerh-i hâlimi eşkimle yazmışam, Sefvet,
Ki gebrim üste benim lövhé-yi mezarım ola.

YÂR OLA- GÜLZAR OLA

oşdur, éy dil, mövsim-i gül yâr ola, gülzar ola,
Bade nuşanuş ola, avaz olursa, tar ola.

Sübh ola, nermek nesim-i sübh mişk efşan ola,
Nem nemi baran, gülüstan içre gövherbar ola.

Dilgüşa olmaz gül-i dil ehl-i ürfana meger,
Getré-yi eşk âşına-yi sefhé-yi rû {sar ola.

Sinede {oşdur yana dil, şem' tek şö'le çeke,
Yandıra etrafda her gune {es, ya {ar ola.

Höväzê-yi eshab-i me'ni, mehfel-i erbab-i dil,
Bezm-i işret olmaz illa, ğem ola, ğem {ar ola.

Her neden {oşdur mehebbet ehline söhbət, veli,
Ehl-i dil bezminde derd-i dil gerek göftar ola.

Dil adı böhtandır eşgin derdi olmasa,
Karger adı déyilmez bir kese ta kâr ola.

Derd-i dil, eşğ insana me {sus, çekinme eşğden,
Dîdê-yi dilber olur dilkeş eger bîmar ola,

Kimse nâmus u şeref ister, vetendir, öhdedar,
Olmaram lağéyd, Sefvet, menzirim ger dar ola.

HERKESİN ÖZ ARZUSU VAR

Ömr éyledikce séyr éyledim bu cahanı men,
Gül deymemiş baharda gördüm {ezanı men.

Bu me'bedin ezelde göyub ğiblesini kec,
Me'zur dutmaram bu işe asımanı men.

Haşa ki, derd-i eşğimi gizli tutam, veli.
Canan ölürse mayilem ölsün bu can-i men.

Var i {tilaf müşirimiz ol şey {ilen benim,
Ol cennet ister, Azerî abadekânı men.

İnsanlar içre var veteni sévmeyen ola?
Ya tek menem ki, ço { sévirem {animanı men.

Ekdim könülde to {munu méhr-ü mehebbetin,
Yazsam yeğın kitab olu, bu dasitanı men.

Vérđi ne gül, ne méyve, nihâl-i mehebbetim,
Yüzlerce éyledim bu acı imtehanı men.

Yâreb, gerekdir âşig olan rence tuş ola,
Ya hetmdir ki, tekce göréydım cefanı men.

Éy éşğ, sen nesen, ne gözelsen ki, ğemlerin,
Müştağı görmüşem, ham ü pır ü cevanı men.

Sözsüz, ürekde herkesin öz arizusu var,
Mence, budur görem gül açıb âşiyanı men.

BACI'DAN AYRILARKEN

Geldi ziyarete seni, éy {ak, övladın,
İller boyunca canıma güvvet vérib adın.

Odlar yığıncağı yérin altında sendedir,
Yo {sa sebep odur ki, soyuğlarda solmadın.

Éy şa'n ü şöhreti dutan afağı serbeser,
Éy ğehreman doğan ana, éy mehriban ğadın,

Şen ğal, güzel yaşa, analar yurdu éy veten,
Zillet kemendine özünü çünkü salmadın.

Düşmenler ölkesinde esir perçemin senin,
Ğaytarmağa faşizm élin avare ğalmadın.

Tari { sehifesinde yazılmış feziletin,
Fe {rimdi bu ki, onları tapdın, unutmadın.

Urfana doğru élm ü temeddün yolun dutub,
Derk éyledin de me'rifetin lezzetin, dadın,

Açdın seadetin yolunu {elğine bu gün,
Gördüm seni ki, bir géce olsun da yatmadın.

MİRZE CELİL NAMINA

Mühit-i cehlden insanları ürfana sövg étmek,
Olur mümkün zekâdan, olsa elde meş'el-i fîret.

Seadet {idmet-i millettir, ancağ kimse isterse,
Zeferyab olmağa lazımdır olsun hümmet ü ğéyret.

Néce bever olur binaya nâbina ola rehber.¹⁴⁶
Gerek irşad üçün ayine olsun suret ü siret.

Meger her tift-i ebced {an olur mu Molla Nesreddin.
Gelemi perçem-i hürriyyet olmuş, defteri fikret,

Vetene âşig-i şeyda celilülgedr olan Molla,¹⁴⁷
Yaşasın hürmeti dünya durunca, men alım ibret.

Kéçenler yadına eşkim gözümünden çéşme tek a{dı,
Gelenlerde benim halım feğet te'sir édib héyret.

***

¹⁴⁶ Nasıl inanılır, gözü görene kör insan kılavuzluk etsin? Bu mısradaki akılsız birisinin akıllı birisinin başına amir yapılması tenkit ediliyor.

¹⁴⁷ Bu mısradaki "Molla Nesreddin" in adına yani Nasrettin Hoca'nın adına saygı ifade ediliyor.

ŞEYH AHMET DÂVERÎ

Ahmet Dâverî, Türk Dünyası'nın en vefâlı ve en fedâkâr bölgelerinden birisi olan Hemedan'ın Deregez ilçesinin Ayınabad köyünde dünyaya gelmiştir. Hemedan ve Deregez bölgesi farklılık arzeden bir bölgedir.

Büyük bir talihsizlik eseri olarak, iki Türk devleti arasında geçen Çaldıran Savaşı'ndan sonra, Safevî Türk Devleti'nin hakanı Şah İsmail, Osmanlı Türk Devleti hakanı Sultan Yavuz Selim Han'ın önünden çekilince, Hemedan'ın Deregez muhitine sığınmıştır. Bütün köy, kent ve ilçelerinin tamamı Türklerle meskûn olan bu bölge, Türk Hakanı Şah İsmail'i bir annenin evlâdını bağrına bastığı gibi korumuştur. Dünya Türklüğü belki de büyük bir felâketten korunmuştur.

Ahmet Dâverî, ilk okulu Hemedan'da "Fransavîler Medresesi"nde okumuştur. Daha sonra ilâhîyât üzere öğrenim görmüştür. Arapça, Farsça, Fransızca ve Türkçeyi mükemmel bir şekilde öğrenmiştir.

İyi bir ilim adamı olan Ahmet Dâverî aynı zamanda iyi bir şairdir.

Dâverî, halkının meseleleriyle yakından ilgilenmiştir. Deregez'in köylerinden birisi olan Karlık'ta karşılaştığı bir haksızlığı, Tahran yönetimine bildirmesi Şeyh Ahmet Dâverî'nin bu yönünü gösteren iyi bir örnektir. Dâverî, Hicrî-Şemsî 1306 (Milâdî: 1927) yılında Karlık köyünde fakir ailelerin erkeklerini genç ihtiyar demeden askere götürüp, 15 yaşından 40-50 yaşına kadar asker yaptıklarını, zengin ve nüfuzlu ailelerin çocuklarını ise askerden muaf tuttuklarını öğrenir. Bu konuyu manzum bir mektup hâlinde Tahran yönetimine yazar. Dâverî'nin bu mektubu üzerine Deregez bölgesinde uygulanan bu haksızlık Tahran yönetimi tarafından ortadan kaldırılır.

Hayatı hakkında fazla bilgimiz olmayan Şeyh Ahmet Dâverî'nin, bu olaya dayanarak, XX. yüzyılın başlarında yaşadığını söyleyebiliriz.

Şeyh Ahmet Dâverî, şiirlerini genellikle Türkçe yazmıştır.¹⁴⁸

Şeyh Ahmet Dâverî'nin şiirlerinden örnekler:¹⁴⁹

NE OLURDU

Nolaydı kâş benimle, nigâr ola, ne olurdu?

O yâr mehveş ve gülzâr, ola, ne olurdu?

¹⁴⁸ Ali Kemalî, "Dâverî", Varlık Dergisi, Mayıs-1982, Téhran, Sayı: 36, s. 67-73.

¹⁴⁹ A. g. e. s. 70.

Şeb firag mebdel olaydı rûz-ı visâle
Menimçi {eld birin rûzgâr ola ne olurdu?

Olaydı meclisimiz da{i {âlî ez ağyâr
Ki men olaydım ve bir de o yâr ola ne olurdu?

Cemâli cilvelenib bizim şem-i mehfel olanda,
O şem'e, âşîg pervane var ola, ne olurdu?

Dolandıranda o âhu ba{ışlı nergis mestin,
O terefe, ba{mağa gözler {umar ola ne olurdu?

Alaydı cânımı ey kâş, bir nigâh ilen a{ır,
Ona zuğmezeye cânım şikâr ola, ne olurdu?

Nolaydı yâr benimle da{i déyeydi güleydi,
Reğib hesretilen intizâr ola, ne olurdu?

Néce reğibimi dildâr ile görende yanardım,
O da boyanmağa men tek düçar ola ne olurdu?

Onu görende ne bîi{tiyâr olurum men,
O da, meni göre bîi{tiyar ola, ne olurdu?

Görüb zamaneni bu nehv "Dâveri" söyler,
Bu rûzgârda bir é'tibar ola, ne olurdu?

MUṬAMMES

Pozgun ğelbim tutulmağdan baz olmaz,
 Ömrüm keçdi, bahar olmaz, yaz olmaz,
 Menim yârim benimle demsâz olmaz
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz,
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

Men bilmedim sévdim sen tek maralı,
 Séyyad idim, séyd olmuşam yaralı,
 Héç démiren benim yârim haralı?
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz,
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

Bir bülbülem, eşğın salıbdır dilden,
 Ayrılmışam sen tek cemâli gülden,
 Zülf-i siyahın bac alır sünbülde,
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

Ğaşlar hilâl ü gözlerin şehladır,
 Géddin senuber tek güzel re'nadır,
 Ğelbim sene éy mah rû şeydadır,
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz,
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

Şem' cemâlîve benim pervane,
 Yandırmışam ğelbim nar-ı hicrâne,
 Éşğinden oldum valeh ü dîvane,
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz,
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

Men "Pür-Dâver" tek gellem nevâye,
 Bêl bağladı senin tek bîvefaye,
 Müjgânların meni salıb belaye,
 Éy bîvefâ bil bu ğeder nâz olmaz,
 Endâze var, béyhûde pervâz olmaz.

***

**MOLLA ABBAS ZÜNUZÎ
(1880?-1945?)**

Abbas Zünuzî 1880 (?) yılında İran'da, Zünuz kasabasında dünyaya gelmiş ve orada yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihi kesin belli değildir.

Şiirlerinde köylü ve işçilerin hayatını konu etmiştir. Ayrıca devrin yöneticilerini sürekli tenkit etmiştir. Bu sebeple de sürekli İran idarecilerinin baskısıyla karşı karşıya kalmıştır. Hatta onların baskısından kurtulmak için evini terk ederek uzak ve gizli yerlerde yaşamıştır.

Zünuzî, İkinci Dünya Muharebesi yıllarında (1945?) 65 yaşlarında vefat etmiştir.¹⁵⁰

Molla Abbas Zünuzî'nin İran yöneticileri için yazdığı meşhur "Termen" (Harman) şiiri:

TERMEN

Yâran, meni getirmiş tenge belâ-yi {ermen,
Bir yan gem-i zeman, bir yan bela-yi {ermen.

Meşhurdur ki, birenc âlemde genc olmaz.
Bu remzi bilmeyen kes hem nü {tesenc olmaz?
Bes hikmet ile rencin mehsulu genc olmaz?
Men renc çekdim, a {ır gördüm cefa-yi {ermen.

Düşdü belaya başım, çekdim ne gedr zillet,
Üç ay tamam galdım ehl-i eyala hesret.
Éy bineva reiyyet, çekme belâ eziyyet,
Menden sene vesiyet: Étme bina-yi {ermen.

¹⁵⁰ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 282.

Bir kendde, bârîlâha, sekkiz mübaşir olmaz,
 Bir cemdek üste sekkiz ac it müaşir olmaz.
 Bey, {an bulara hakim, malik de aşir olmaz,
 İman ü din véribler bunlar bera-yı {ermen.

Hezret çı {anda, kövşen dönmüşdü Kerbela'ya,
 Biçâre rencberler vermiş seda sedaya.
 Tıermende yalvarırdı ol Şimr-i biheyâya
 Yérden göye çı {ırdı herden seda-yi {ermen.

Çün {ermeni ehate etmişdi bu ömerler,
 Gûya ki, {éymegâhı éylüb ehate leşker,
 Od tutdu {éymeler tek {ermendeki küleşler,
 Gétsin, évinde rencber ğursun eza-yi {ermen.

Erbaba bir déyen yo { : "Bunlar ne maceradır?
 Biz binevaya a {ır bu zülm ne revadır?
 Gel bir Zünuz içine, gör ne Tıuda Tıuda'dır,
 Bir {ermene ötürdün sekkiz supa-yi {ermen!

Verdin icare kendin dörd il bu govmi dûna,
 Bu sal-i evvelindi, olsun sene nümune.
 Dördüncü il görersen kendin bir özge güne,
 Zaré'lerin tamamen olmuş geda-yi {ermen".

Bir {ermenim var idi, verdim yéle, sovurdum,
 Övladımı cem éylib bir ponza et ğovurdum,
 Ğıldım namaz-ı hacet, üz ğibleye çevirdim,
 Ehd éyledim ki, étnim bundan seba-yi {ermen.

***

CEBBAR ASKERZÂDE BAĞÇABAN (Cabbar Esgerdzâde Bağçaban) (1885-1969)

Bağçaban lakabı ile meşhur olan Mirza Cebbar Askerzâde, 1885 yılında Urmiye şehrinde kültürlü bir ailede dünyaya gelmiştir. Ömrünün baharını eğitim ve öğretimle geçiren Bağçaban, yalnız İran Türkleri ve Azerbaycan'da değil bütün Kafkasya'da hatta bütün Yakın Doğu'da meşhur olmuştur. O, bir müddet Celil Memmedguluzâde'nin başkanlığında yayımlanan meşhur "Molla Nesreddin" gazetesinde güldürü türünde şiirler yazmış sonra Revan'a giderek orada "Léylek" adlı mizah gazetesini çıkarmaya başlamıştır.

1920 yılında İran Azerbaycanı'nın Merend şehrine giderek orada "Ehmedî" okulunda öğretmenliğe başlamıştır. İyi bir eğitimci olan Bağçaban daha sonra Tebriz'e tayin edilmiştir. O, Tebriz'de "Danêş" adlı okulda öğretmenlik yapmıştır.

Tebriz Millî Eğitim Şubesi tarafından Mirza Cebbar Askerzâde'nin eğitim metodu incelenmiş ve küçük çocukların terbiyesi sahasında onun tecrübelerinden faydalanılmıştır. Nihayet 1923 yılında Bağçaban'ın rehberliği ile ilk defa olarak Tebriz'de Anaokulu (Uşağlar Ba{çası) açılmış ve bu münasebetle O, Bağçaban lakabını almıştır.

Tebriz halkının tamamı Bağçaban'ı takdir etmiş, onun çalışmalarını destekleyip alkışlamıştır.

1925 yılında Tebriz'de "Müellimler İttifakı"nı kurarak öğretmenlerin haklarını savunmuştur. O, halkın eğitimi için çok önemli bir kurum olan tiyatro ve aktör heyeti oluşturarak, muntazam bir şekilde, tiyatro eserlerini sahnelemeye başlamıştır. Halka bu yolla da hizmet etmeye çalışmıştır.

1928 yılında İran Azerbaycanı'na, Dr. Muhsinî adında, Türk düşmanı, hain birisi Millî Eğitim Müdürü olarak tayin edilmiştir. Muhsinî, Türkçe kitapları toplatıp yaktırmış ve hürriyetçi, vatanperver insanları Millî Eğitim'den uzaklaştırmıştır.

İran Türk halkının sadık ve gönüllü hizmetçisi olan Mirza Cebbar Bağçaban da Muhsinî'nin gazabına uğramıştır. Muhsinî, Mirza Cebbar Askerzâde'nin görevine son vermiş ve onun "Uşağlar Ba{çası"nı (Anaokulunu) da kapatmıştır.

Bağçaban eski dostu Ebûlgasım Füyûzat'ın teşviki ile Şiraz'a giderek, "Uşağlar Ba{çası"nı orada kurmuştur. Şirazlılar ondan çok memnun kalmışlar ve ona hürmeten okula "Bağçaban" adını vermişlerdir.

Bağçaban, 1933 yılında Tahran'da "Kârlar ve Lallar" (Sağırılar ve Dilsizler) için bir okul açmıştır. Hatta 1935 yılında sağırılar ve dilsizlerin işitmesi için bir cihaz bile icat etmiştir. Bununla da birçok özürlü insanı topluma kazandırmıştır.

Bağçaban, 1942 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından genç öğretmenlere yeni eğitim sistemini öğretmek için görevlendirilmiştir. Fakat malûm karanlık güçler

onun bu çalışmalarını da engellemiştir.

Mirza Cebbar Askerzâde'nin bir önemli hizmeti de 1943 yılında Tahran'da, öğretmenlerin haklarını ve eğitim sisteminin noksanlıklarını konu alan "Zeban" adlı dergiyi yayımlamasıdır. Bütün eyaletlerde okunan bu dergi çok büyük kabul görmüştür.

Mirza Cebbar Askerzâde Bağçaban, 1969 yılında Tahran'da vefat etmiştir.¹⁵¹
Cebbar Askerzâde Bağçaban'ın şiirlerinden örnekler:¹⁵²

GIZILLI YARPAĞ YA_TUD ZEKÂLI ENVER

-Mektebli Balalar için (Öğrenciler İçin) -

Sabah oldu banladılar {oruzlar,
O{udu bağçada bülbüller, ğuşlar,
Güneş çı{dı ışığılandı bağçalar
Cıgıllaşib uçşudular serçeler.

Çoban sürdü goyunları otlağa,
Ġuzular meleyib, dırmandı dağa.
Méhriban analar sévib o{şuyur
Bu növ ile cocuğları ayıldır:
Sübh açılıb, can oğlum,
Ayıl uyğudan, oğlum,
O{ur ğuşlar, bülbüller,
Açıb bağçada güller,
Yaşillaşib sünbüller.
Sübh açılıb, can oğlum
Ayıl uyğudan, oğlum.
Heyetde var güzel su,
El üzünü temiz yu.
Besdir, oğul, bu uyğu,
Sübh açılıb, can oğlum,
Ayıl uyğudan, oğlum.

Dur, çayını içkilen,
Formaların géykilen,

¹⁵¹ A. g. e., s. 131.

¹⁵² A. g. e. s. 131-159.

Mektebe téz gétgilen,
Sübh açılıb, can oğlum,
Ayıl uyğudan, oğlum.

O {umağa heves vér,
Dersini éle ezber.
Müellimin inciler,
Sübh açılıb, can oğlum,
Ayıl uyğudan, oğlum.

O {umağa méyl éleyen cocuğlar
Anaların çağırcağın téz durar.
Géder, yuyar el üzünü tertemiz,
Olar ana yanında o, ço { eziz.
Heyeti, bağçanı dolanar, gezer
Çiçek derib, kesaleti mehv éder.
Bir iki istekan çay içib durar,
Divardakı saata bir yol ba {ar.
Ba {ar ki, var hele bir yarım saat,
Mektebin va {tına... eyleşer rahat.
Açar kitabını bir de ezberler,
Dersi ezber, hesabı hazır éder.
Bir de ba {ar, az galıbdır va {tına,
Yığar bir bir kitabı çantasına.
Géde géde derslerini zikréder,
Üreyinde bu sözleri fikréder:
“Dersim revandır benim,
Béş vérececek müellim,
Daha benim ne gemim?
Dersime étdim diğğet,
Olmacağam {ecâlet.
Yazılarım görünce,
Ehsen déyecek {âce.
Olacağam baş uca,
Dersime étdim diğğet,
Olmacağam {ecâlet.

Çetin ola, ya asan,
Dersimi gıllam revan.
Daha gözel o bundan,
Dersime étdim diğğet,

Olmacağam {ecâlet.

Şuurlu cocuğlar ha béle olar.
Yazısını, dersini hazır ğılar.

Enver adlı birce cocuğ var imiş,
O {umağa ço { da heveskâr imiş.
Her zaman dersini hazır édermiş,
Mektebe va {tında, érken gédermiş,
Savaşganlığ, şuluğluğ bilmez idi,
Vél vél bazar-küçeni gezmez idi.
Müellimi onu her va {t séverdi,
Ona defter, gelem be {şiş éderdi.
Dersinde her zaman béşler alarmış,
Müellimi ondan razı ğalarmış.
Yoldaşları çı {anda oynamağa,
Bu, çekilib durardı bir ğırağa.
Dersini o {uyub éderdi revan,
Ğoymazdı dersinde ğala bir nöğsan.

Yoldaşları oynayardı, ğaçardı,
Yı {ardı birbirin, toza bulardı,
İnciderdi birbirini her zaman
Üz gözleri cızığ cızığ a {ar ğan.
Yoldaşları buna teklif éderdi,
Onlar ile oynamağı déyerdi.
Cavabında Enver déyerdi, amma:
- “Bu növi le oynamağlığ nedir ya?
Ğaçırsınız, düşürsünüz torpağa;
Batırsınız béle suya, palçığa.
Neçin gédib, ğaçıb, çırpışağ?
Geliniz bir dersimizden behs açañ,
Lâzımdır ki, édek dersleri revan,
Bu ğün, sabah gelir veğt-i imtahan”.
Yoldaşları buna ba {ırdı, ğâh ğâh,
Tehğir édib, gülerdiler ğâh, ğâh, ğâh.
Yı ğışardı hamı şakird bir yére,
Bu sözleri déyirdiler Enver’e:
“Enver’e ba {, Enver’e,
Ğaş kömürden ğere.
Huşun vérib derslere,

Yazın adın deftere.
 Enver, Enver, can Enver,
 Oyundan gör {an Enver
 Gelin bizler oynayag,
 Birbirimizi yı {ag.
 Bu sözleri söyleyib,
 Oyan bu yana gacağ.
 Enver Enver can Enver,
 Oyundan gör {an Enver”.
 Enver ba {ıb onlara,
 Yazıg labüd galırdı.
 Bu da çepik çalırdı,
 Onlara ses salırdı:
 “Uşag, uşag, can uşag,
 Gelir imtahan uşag.
 Mene riş {end¹⁵³ édersiniz,
 Béle atlıb düşersiniz,
 Sözümü sonra bilersiniz,
 Onda başa düşersiniz.
 Uşag, uşag, can uşag,
 Gelir imtahan uşag”.

Müellim zeng çaldı, doldu otağlar,
 Her kes gelib öz yerin de otdular.
 Müellim onları séver o {şuyar,
 Derslerinden bir bir onlardan sorar.
 Be’zileri az az cevab véerdi;
 Bilmeyenler ba {ıb gözün döyerdi.
 Her bi söz ki, soruşardı Enver’den,
 Cavab alıb söyleyerdi: Ço { ehsen.
 Ezber ders olaydı, yainki hésab,
 Enver duru {mayıb, véerdi cavab.
 Müellim onlara étdi nesihet,
 Dédi: “- Cocuğlarım, eyleyin himmet.
 Zihinli şakirdler emek itirmez.
 Müellim héç va {t {ecalet étmez.
 Götürsünüz néce ezizdir Enver?

---

¹⁵³ Riş {end: Alay.

Sebeb odur ki, dersi ezber éder.
 Dersinizi tekrar éleyin ezber;
 Gapanacağ bir heftecik mektebler.
 Altı günden sonra başlar imtahan,
 Bacardığca édin dersleri revan.
 Haydı, gédin! Allah emanetinde,
 Béş gün sonra gelersiniz va {ında” .
 Müellim gurtardı ta bu kelâmı,
 Gétdi çoluğ cocuğ oradan hamı.
 Bu çocuğlar çı {dılar ta küçeye;
 Daş atdılar faytoncuya, südçüye
 Dolaşdılar yolda gelib gédene,
 Söyüb, kaçıb, oldular herze çene.
 Évlerine gédib étdiler şu {luğ,
 Galdırdılar çığır, bağır, gışgırığ.
 Ana, bacıları çekdiler feryad,
 Bunların elinden élediler dad.
 Günde bir goşulub gétdiler bağa,
 Dırmaşdılar bu tepeye, o dağa;
 Dağ başında deste ile, cövg ile
 Bu sözleri o {udular şövg ile:
 “Geliniz gédek gezmeye,
 Gırđı kimi süzmeye.
 Bu göllere girelim,
 Balığ kimi üzmeye.
 Neye lazım imtahan,
 Goy, biz olağ péşiman.

Bağı, dağı séyrédek,
 Bağçalarda gül derek.
 Béynimiz lap garaldı,
 Dersi niye fikrédek.
 Neye lazım imtahan,
 Goy biz olağ péşiman.

Oynuyalım gizlenpaç
 Haydı geldim, durma, kaç!
 Bu pisdirse oynayağ
 Hamı “Papağ aldı kaç.”
 Neye lazım imtahan?
 Goy biz olağ péşiman.

Ondan sonra oynayağ,
Atılın, başmağ yırtılsın,
Debbağda gön var hele,
Başmağ tiken sağ olsun.
Neye lazım imtahan?
Goy biz olağ pêsıman.
Lezzet budur, yoldaşlar,
Kéf éleyin, gârdaşlar.

Héc birimiz gétmerik,
O va{ta ki, ders başlar.
Neye lazım imtahan?
Goy biz olağ pêsıman.

Bunlar uyuşdular éyle hevese,
Bir gün böyle ba{madılar héc derse.
Enver o günden ki, geldi mektebden,
El çekmedi dersi ezberlemekden.
Anasına her va{t étđi itaet,
Bacısına her va{t étđi mehebbet.
Küçeye çı{mayıb, savaşmaz idi.
Nâdinc uşağlara yanaşmaz idi.
Olduğca her kese hórmet éderdi,
Gezib, gelib dersi ezber éderdi.
Altı günde her bir işi sazladı:
Hesabını, dersini hazırladı,
Öyle ki imtahan va{tı yétişdi,
Altı gün kéçmişdi mektebe gétđi.
Gelmişdi mektebe ekâbir, e'yan,
Müdir, müellimler veğt-i imtahan.
Gelib bir bir yığıldılar şakirdler,
Her kes öz yerinde otdu bir be bir.
Müellim başladı imtahanını,
Esmet tutdu uşağların canını:
Her kesin ki, desi gelet ğalmışdı,
Saralmışdı, baş aşağı salmışdı.
Müellim soruşarağ éderdi {itab,
Zirek uşağlar téz vérederdi cavab.

Müellimler danışdırdı Enver'i,

Gördüler ki, revandır her dersleri.
Onu e'yan, eşraf édirdi algış,
Her bir derse imtahanda aldı bês:
Be {şiş étdi ona eşraf ü e'yan
Yazı destgahına lâzım zatlardan.
Enver bu növ ile ki, algışlandı;
Tenbel cocuğlar da ba {ıb utandı.
Enver tutdu yoldaşlara üzünü,
Onlara söyledi iş bu sözünü:
“Men ki, size déyirdim,
Nesihet éleyirdim,
Bu günleri bilirdim,
Dersinizi o {uyun,
Sonra {ecil olmuyun.

Siz atılıb düşerdiniz,
Mene ba {ıb gülerdiniz,
Bu sözleri déyerdiniz;
“Sözlerine uymuyun!
Deli olub goymuyun!”

Bu sözleri büyükler
Éle ki eşitdiler,
Kéçen işi bildiler,
Hamı birden dédiler:
“Sağ ol zekâlı Enver,
Var ol zekâlı Enver”.
Buyurdular uşağlar,
Ayağ üste durdular,

Bir ağızdan her ne var
Déyib çepik çaldılar:
“Sağ ol zekâlı Enver,
Var ol zekâlı Enver”.

Biz evvelden bilmirdik,
Sene ba {ıb gülürdük,
Nâhağ töhmet édirdik.
İndi anladığ bildik.
Sağ ol zekâlı Enver,
Var ol zekâlı Enver.

Yaşa Enver, ço { yaşa,
 O {un deymesin daşa.
 Tofîğ vérsin Tanrımız,
 Tahsilin çatsın başa.
 Sağ ol, zekâlı Enver,
 Var ol zekâlı Enver”.

Müellimler étdiler
 Uşağları müre { {es.
 Géde géde hamısı
 Bir yérde vurdular ses:
 “Sağ ol, zekâlı Enver.
 Var ol zekâlı Enver”.

Enver öpdü {âcesinin elinden,
 Teyir dua aldı müelliminden.
 Özü kimi zireklerden beş nefer
 Müellime {udahafız étdiler,
 Évlerine gétdiler şad ü {endan,
 Müjdeler aldılar atalarından,
 İzn aldılar, seyâhete gétdiler,
 Çemen çiçekli bir bağa yétdiler.
 Bulağlar gaynayıb, sular a {ırdı,
 Çiçekler bunlara mat mat ba {ırdı.
 Ağaclar birbirin alıb goynuna,
 Göl salıblar birbirinin boynuna.
 Ceh ceh vurub ötüşürler bülbüller,
 Gülüşürler çiçekler, gonçeli güller.

Şu âleme bunlar étdi tamaşa,
 Düzüldüler bunlar cüft, goşa goşa.
 Guşlar getdi bunları ta hevese;
 Bu sözleri goşdu bunlar ses sese:
 “Ötüşün, ay guşlar, bülbüller,
 Gülüşün, ay guşlar, bülbüller.

Toş gelibdir size bu güller,
 Süsenler, çiçekler, sünbüller,
 Bu dağlar, dereler, meşeler,
 Ötüşün, ay guşlar, bülbüller,
 Gülüşün, ay guşlar, bülbüller.

Be {teber bizlerik, bizlerik.
Élmin gülzârını gezerik,
Min cür çiçekler dererik,
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

Vérmişik bu gün biz imtahan,
Almışığ algışlar hamıdan,
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

Me'rifet gülşeni bizimdir,
Sünbülü, süseni bizimdir.
Hem gülü, semeni bizimdir,
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

Gezirik élm gülzârını,
Görürük güllü bağlarını,
Yamyaşıl uca dağlarını.
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

Bilmerik yavalığ, tenbellik,
Étmerik şuluğluğ, cedellik,
Mektebi élerik biz şenlik.
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

Vetendir ölkemiz, yuvamız,
Yaşasın müellim {âcemiz,
Yaşasın o {udan atamız.
Ötüşün, ay gûşlar, bûlbûller,
Gülüşün, ay gûşlar, bûlbûller.

SABİR'E

Fe {r éder {ak-i mezarın zat-i pâkınla senin,
Çün şerafetyâb olubdur zat-i pâkınla türab.
Ol gara {ak-i işiglandırmısan {urşidvar,

Bizleri zülmetde goydun, éyledin sen éhticab.

VELVELE

Bilmirem Ya Reb, yéne hardan, hayanlardan déyim!
“Yéddi yér” den başlayım, ya asimanlardan déyim?

Ƨanumandan başlayım mı? Ya déyim e’yanların,
Hümmet ü mimmetlerin, ol sahib-i milyonların,
Ya déyim aç mac galan yo{sulların, kenkânların,
Kırlı mirli, cıb cırıg paltarların, palanların,
Vesfédim ya évdeki çıplağ galanlardan déyim?
Başlayım ya İravan’da taze getl ü metlden.
Ya paçotnik, ya maçotnik baş bacağı etliden,
Ya déyim erbab-i kin géyretliden méyretliden.
Ya yazım sahib hüner; cür’etliden, mür’etliden
Ya ki, pis mis va{ıda gülle atanlardan déyim!

Ya ki, Nasir masirin Zakilere iradını,
Zikrédim? Ya ki, Dovşancı Séyyid’in inşadını?
Ya ki, söhbet mehbetin a{ır gaçırđıb dadını?
“Mov mov”ın yain ki böyle boş guru feryadını
Elde destaviz édib hedyan yazanlardan déyim?

Ya gazet mazet kimi bollu yalanlar bağlayım?
Ya ki, şakirdin séven “cekmeduz”a gün ağlayım?
Herb sözü tek... eslini fer’in çağlayım?
Gâh da bir az dağlayım, gâh da bir az da yağlayım,
Ġanmasın bir kimse de düzden, yalanlardan déyim?

İLLER ƧESTESİ

“Tuti” mene éylegilen merhemet,
Var yéli, hem ağrılıdır baldırım.
Yaz açılar, hansı olar meslehet,
Ġan aldırım, ya ki, zeli saldırım?

Gözlerimin suyu a{ır, derdi var,
Çarpınıyor gelbim olur bîgerar,
Fırlanıyor başıma yér, der divar,
Bilmeyirem indi zeli saldırım,

Ya ki, gédib delleke ğan aldırım?

Yatmayıram il gécesin sübhe tek,
 Mende aman goymadı bu öskürek,
 Zehre dönübdür mene içmek, yémek,
 Ya {şı mıdır bir hecemet aldırım?
 Éyb élemezse, gulağım kesdirim?

İl uzunı héç de yığılmaz yérim,
 Can üzülübdür gırışıbdır derim,
 Ac galıb altı nefer övretlerim,
 Men déyirem ki, gene rahetdi bu.
 Guvvetim artarsa zeli saldırım?

Ya {şı olursa dişimi çekdirim,
 Éyb élemezse gulağım kesdirim.
 Men déyirem ki, géne rahetdi bu:
 Gan aldırım, ya ki, zeli saldırım?

ARİF GEZELİ

Arif odur ki, gözle miye éhtiramını,
 Rusva-yi âlem éyleye öz neng ü nâmını.

Geldi géderle sabit-i teşhis gılmıya,
 Ferg étmıye geda ile şahın meğamını.

Yüz il birile hemdem olub duz çörek yéye,
 Bir günde yüz ilin poza heğgüselamını!

—elge nişan vére özünü {adim-i veten
 Amma düşünmüye vetenin éhtiramını.

Hâl ehli zennéde özünü rûz ü şeb, veli
 Gal ile müttesil kéçire sübh ü şamını.

Her kecnî kehle hemdem olub düz hêsab éde
Néy kimi sûz-i dil éde Rüstem'le kâmnı.

Behs-i kâmal-i eğl éde, nâğis iken özü,
Çer{in hilâl zennéde mah-i tamamını.

Ƨud kâselis ola, sana ehbab-i kâselis,
Könlüm kimi şikest éde Cemşid camını.

Bu cehl iken, sana özün ellâme-yi zaman,
Nefse uyub beynemeye esrin imamını.

Varlı görende secde éde bütperest kimi
Yo {sul görende döndere hecve kelâmını.

BALACA FELYÉTON¹⁵⁴

Vaiz:

Ƨelge ve'z éyleyirem hiyle vü efsane ile
Möhterem ayları etrafıma {elgi yığaram
Bağlaram ya {şıca teğlid ipine onları men,
Men hara no {talı olsam, onları no {talaram.

Hekim:

Séçmesem kim nâ {oş olsa men onun illetini,
Ona dermanlarımı her geder olsa sınıram.
Bir zaman gördüm elacım ki, kesildi ondan,
Onu ço { hörmét ile gebre teref yollayaram.

Molla:

Günde bir övrete men on kere kebin keserem
Heresinden onların altıca şahî alaram.
Héy Ğur'an'dan, namazından, nezrinden yétişir,
Ƨerclerem gén bolluna sağgalı elvan boyaram.

Mersiye {an:

Başlaram şûr ile şehnâzı ser-i minberde,
Héy "ağam vay" déyerem, gışgıraram, bağıraram.

¹⁵⁴ Felyéton: Kusurları, çirkin işleri alay konusu ederek anlatan şiir veya yazı.

Her eda étmeli olsam, bu sözün mü {teseri,
Ümmetin pulun alıb gözlerini isladaram.

E'yan:

Meni tengid éliyen gazetlerde, yegin,
Pul göyub, çalışaram ol işin üstün açaram.
Ne zaman ki, o işin mü {birini tapdım men
Bir béş on şahı vérib onu men téz tapdadaram.

Hevesli:

Ne geder olsa çetin rol, onu men meşğ élemem,
Çı {aram sehneye her tövr olusa oynaram.
Men grimsiz olarağ ya {şı gra {mallı “âşig”
Nâizus¹⁵⁵ olmasa da, orda özümden to {uram.

Bezzaz:

Ne geder kâsıb adam olsa, onu aldadaram,
Arşında çitimin bir şahı artığ alaram.
Nisye olsa da héç yo {du ziyanım onda,
Véksil allam, men onun üstüne tenzil göyaram.

Bağgal:

Dükkanımda satılan ğatığ¹⁵⁶ eger köhnelse,
Torbağa dolduraram, men onu bir de sataram,
Acımış yağ ne geder olsa meettel déyilem,
Daha da {éyr éliyer men ona guyruğ ğataram.

---

¹⁵⁵ Nâizus: Ezber bilmek.

¹⁵⁶ Ğatığ: Yoğurt.

Aşbaz:

Yay günü bozbaş eger satılmayıb ğalsa,¹⁵⁷
 Men onu düzlüyüb üç gün elece sa{layıram.
 Éle ki, gördüm ona azca ğalib ğurd düşsün
 Onu men tapdalayıb lüle kâbab sazlayaram

Ġennadı:

Ne ğeder zirt zibil, ya şekerin olsa kefi,
 Onu sallam patıla bir iki baş ğaynadaram.
 Sataram ğırmızı saĝĝallar ile kendlilere,
 Men {emire adına ço{lu uşaĝlar ğııaram.

Dellek:

Biri bir şah-i hecamet ğoyaram, diş çekerem,
 Ġâh solĝan salaram, ĝâhi de men ĝan alaram.
 Ayaĝ üstünde gezib müşterini a{tararam,
 Harada rastıma gelse orada {ı{ladaram.

Papaĝcı:

Börkcülükde men özüm kâmil olan ustadam,
 İsteyirse kim ona birce dene börk ğayıram.
 Çekerem vezni ola düz on iki girvenke,
 Démeyin eskik olan va{tda men pul alaram.

İrevan Ayaĝcısı

Ne ğeder kendli, kesekli tökülüb gelse bura,
 Arabaynan şalaĝı müftece ondan alaram.
 Danışıb istese haĝĝın yazıĝım gelmez ona,
 Ġamına birce tepik, boynuna bir şip salaram.

Başmaĝcı:

Dikdeban başmaĝıma pul véren adam olsa,
 Saĝrının altına gönden de{i astar ğoyaram.
 Dost adam olsa o yerde temei az élerem,
 Her taya bir iki girvenke ğeder nal çalaram.

Derzi:

---

¹⁵⁷ Buradaki ölçü uyumsuzluğu şiirin aslındandır.

Ėonşular bir “plaş”a bėş manat alsa, men özüm
 Üç manata bir uzun don tikerem de, sataram.
 Birce palton olar on günde bacarmaz tiksın,
 On dene paltonu men bir güne hazırlayaram.

Neccar:

–özeyinler hamısı Ėonşuları işlediyor
 Men özüm yo {sa olardan da Ėözel iş yonaram.
 İndi amma pillekânsızlığa da yo {du yolum,
 Razıyam iş véren olsa men odun da yararam.

Benna:

Altıca abbası her günde benim haĖĖımdı,
 Sübhden a {şama tek gün ĖabaĖında yanaram.
 Géne her va {t uşağlar Ėaralır açlığdan,
 Men özüm de ilin on payını lap aç Ėalaram.

İrevanlı Zakir:

O zamandan ki, benim adıma şair dédiler,
 Eğlime gelse benim her ne cür hedyan, yazaram.
 Taze mezheb sözünü sebt éderem nohemde,
 Ürefaya dolaşıb, sine vurub, baş açaram.

Derviş:

Çarsuda, küçede, ya rehvede, ya mescidde
 Nacağı tovlayaram, ağzını birden açaram.
 Pul yığıb, cuşe gelib, şövgile “yahu!” déyerem,
 Ço { tüpürcek dağıdıb {alĖın üzün isladaram.

Ġazetçi:

Men Ġazet yazmaĠa ço { zehmet ile izn alaram,
 Çalışıb milleti ĠandırmaĠa sözler yazaram.
 Almaz amma neden ise bu Müselmanlar onu,
 Eli Ġoynunda çekib ah, meettel Ġalaram.

MOLLA VE HÖRÜMÇEK

Molla bir Ġün hörümceyin yanına
 Ġétđi, ta ét sin iltimas ona.
 Dédi: Agâh olun hörümcekler!
 Sizden éyler Ġilâye milçekler.
 Üzmeyin canların onların siz,
 Sormayın Ġanların onların siz,
 Var onların da siz kimi canı,
 Yémesi, içmesi, eti, Ġanı.
 Oları siz mene baĠıřlayın,
 Bu fena işđi çünki boşlayın.
 Çün hörümçek bunu béle Ġördü,
 Başını Ġaldırıp ba {ıb Ġüldü.
 Dédi: Yoldaş! Ne çâre? siz déyiniz,
 Sonra bizden siz iltimas édiniz.
 Dédi molla: ki, bende molladır,
 Sahib-i zöhd, ehl-i teĠvadır.
 İltimasım budur ki, el çekesiz,
 Milçeye bir de zülm étmiyesiz.
 Başını tovladı hörümçek ta
 Dédi: Zehmet çekibsen, ay molla!
 Sen özün Ġanını Müselmanın
 Sorma Ġardař! Varınsa vicdanın.
 İltimasın bize Ġebul olmaz,
 Dédiyin sende çün vüsal olmaz.
 Pisdise özgenin Ġanın içmek?
 Sen özün Ġét, Ġan içmeden el çek!

TEFA_TİR

Küpede milleti ĠatıĠ kimi men çal {alaram,
 Keresin işlederem, ayranını, hem yalaram.

Uzadıb saĠĠalımı, peyserimi berkiderem,

Günde min tövr Müselmanlara tezvır éderem,
 Heğ danışsa kim, onu fövrce tekfir éderem,
 Haşa lillah! Ki bu e{lağımı men terk éderem
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Yéyerem men o ğeder, dünbeyimi saz éderem,
 Boyaram sağgalımı, hem başımı daz éderem.
 Günde min şe'bedeye milleti ağaz éderem,
 Girişib hiyleye men onlara min naz éderem.
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Ne ğeder başa sala milleti bu ehl-i ğelem,
 İş görenmez, bu yeğnimdi olar {amdı helem,
 Birce yol ğırmızı sağgalımı men terpederem,
 Kéf benim, neş'e benim, her ne ki, bilsem éderem.
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Ne ğeder biclik eger getdise onlar emele
 Düşmeyib başa bu millet hele héç birce béle.
 Bes benim bicliyimin bilmir olar héç hele.
 Gurmuşam men olara gör néce bir zorba tele.
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Minmişem onları, her bir terefe men sürerem,
 Her ne onlar ğazanır men yéyerem, kéf görerem.
 Soraram ğanlarını, canlarını hem üzerem,
 Kimse bilmez ne ğeder gizlin iş olsa görerem.
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Müfte çay, müfte şeker, müfte badımcandı benim,
 Müfte aş, müfte plov, müfte fisincandı benim,
 Müfte hörmetdi benim, müftece ğelyandı benim,
 Müftedir reng, hena, sağgalım elvandı benim.
 Küpede milleti ğatıĝ kimi men çal{alaram,
 Keresin işlederem, ayrıranını, hem yalaram.

Mü {teser söylemeli, geldi gene mah-i siyam,
 Piş-i çeşmimde vurar halğa müridan tamam.
 Ve'z-i efsane ile {elge gene dam guraram,
 Kise doldurmağa bir va{t gelib {etm-i kelam,
 Küpede milleti ğatığ kimi men çal {alaram,
 Keresin işlederem, ayranını, hem yalaram.

KİŞMİŞ VE MOLLA

Bir ata, bir oğul ve bir ğardaş,
 Üçü bir yerde éyler idi meaş.
 Var idi her üçü mehebbetde,
 Yéyib içmekde, sözde, söhbetde.
 Her üçü pâk, mö'min ü dindar,
 Ehl-i teğva vü zöhd ü {oşkirdar.
 Gazanar her üçü be şövg-i selim,
 Getirer bir yere éder teslim.
 Üçü de bir {eyal ile dolalar,
 Birbirinin rızasını ğazanar.
 Birbirin her üçü éder tekrim,
 Harda görse éderdiler te'zim,
 Kim oları görer bu hâletde,
 Béle bir ittifağ, tefğetde,
 Mat olub éyleyirdi bir ehzen.
 Fetebarek o {urdu her düşmen.
 Olara kimse el tapanmazdı,
 Ayrılığ daşını atanmazdı.
 Bu mehebbet biraz devam étdi,
 Biraz oları şâd kâm étdi,
 Sonra bu rûzigâr-i şum, değel,
 Getdi başlarına ğeribe emel.
 Ez ğeza bir nefer Müselmana
 Üçü de devet oldu éhsana.
 Döşenib süfreler; plov hazır,
 Efşere sirke, küfte ve çaşır.
 Var idi cürbecür mürebbalar,
 Ğismet olmuş letif tutmalar.
 Ğatığ aşı, ğurutlu şorbada,
 Héç yéyen doymaz idi dolmadan.
 Yémemiş kimse çücenin etini,
 Démek ile biler mi lezzetini.

Söz gödek, ya{şı sahib-i {ane
 Bezemişdi teami şahane.
 Var idi orda {elğden başğa,
 T{elğ ile béyle bir nefer molla.
 O {udu bir dua elin atdı,
 Tikenı vurcağın gálağ yatdı.
 Nezeri éle ki, {uruşa düşüb,
 Plovu gördü, kişmiş ile bişib.
 Tikenı sa{ladı elinde o dem
 - Éy camaat! Ümum gale neem.
 Vardı bir mesele bu yérde çetin,
 Men déyim, siz de {uş ile eşidin.
 Buyurur fazil badımcanı:
 “Kişmiş éyler haram éhsanı”
 Düşdü ol dem oraya ceng, cedel,
 Meclisin iki payı çekdiler el.
 Molla ta meclisi görüb {âli,
 Özge bir renge düşdü ehvalı.
 Dédi: “Sed şükr, éy Tuda-yi cahan,
 Yaradıbsan eceb güzel héyvan”.
 Tikenı vurdu, biğların burdu,
 Dünbegin saz édib de doldurdu.
 Bu yédi, özgeler durub ba{dı,
 Birbebir ağızının suyu a{dı,
 Molladan başğa, hem müridani
 Yédiler lezzet ile dolmanı.
 Yémeyenler çekirdi göz dağı,
 Çünkü berk olmamışdı gurşığı,
 Molla tainki lap yédi doydu,
 Fatihe vermeye bina goydu.
 Süfreler gal{dı, boş galıb orta,
 Sulu gelyan gelib vurub {orta.
 Molla gal{dı ayağa iş bitdi,
 Her kes öz kârına durub gétdi.
 İndi ba{, burdadı işin telesi,
 Kime düşdü yükün ağır şelesı.
 İki gardaş ve bir nefer övlat
 Çekdiler bu geziyyeden feryâd;
 Biri teğlid édib badımcana,
 Birisi hem ağa cibişdana.
 Biri etdi sulotğanı te’yid,

Dédi: men étmişem ona teğlid.
Here bir fikre oldular malik,
Here bir mesleke olub salik.
Sözlerin olmuyub mütabiğeti,
İttifağın gédib müvafiğeti.
Üçü de mat, çâresiz galdı,
Ordaca yad olub da ayrıldı.
İndi teğsir bu müemmada
Oldu kişimişde, ya ki mollada?

BAŞI BATMIŞ KİŞİ

Molla emu! Bu başı batmış kişi,
 Sinni kéçib atmışa çatmış kişi,
 Géyret ü namusunu atmış kişi,
 Başımı min engele gâtmiş kişi,
 Saldı géne tazece bir engele,
 Ta ne geder men éyleyim hevsele?

Meşge düşübdür ki, géde Meşhed'e,
 Orda édib siğe, çata meğsede.
 İsteyirem gétme déyim her vede,
 Menle o saat éyleyir erbede.
 Kes donuzun doğduğu, dinme hele,
 Men gayıdınca burada sebr éle.

Söyleyirem {ercimizi barı çek,
 - Yo {du, déyir, héç gara pul bir cetek,
 Men gédirem şah-i T-orasan'acek
 Ger yémeye olmasa, arvat, çörek,
 Fehlelik éle dalına alşele,
 Sen de adamsan, gazanıb {erc éle.

İndi uşaglar éleyirler feğan,
 Vallah, acından géce yatmır inan.
 Yalvarıram, ay kişi, Meşdi zaman,
 İnsaf éle, bir yazığa, e'laman.
 Top kimi herdem açılır: çı { çöle!
 Üstüme az baş gözünü silkele.

ŞİLLA

İrevan'a teze bir doktor gelib - Ebdülhüséyn
 Her vizitte üç şahı aldığda {idmet éleyir.
 Çünkü Ezrail ile dostluğ gâtıb, gardaş olub.
 Gebz-i ruh étmekde Ezrail'e füsset vérmeyir.

BİR ŞÉYİN NÂLESİ

Lap ciğirim yandı, benim ay havar,
 Galmadı gövlümde benim é'tibar.

İndi, sabah mö'mün olub gurtarar,
Erseye ta çöhreteraşlar çı{ar,
Başıma min güne oyunlar açar,
Şöhret-i resmin pozular, puç olar.

Var yeri eşkim yérine gan a{a,
Keşf olunur éylediyim iftira.
İşlemeyir gizb, düruğu riya,
Çöhreteraşlar élemir iğtida.
Vağ-i cemaet sefimiz boş galar,
Ah! Béle hâlet meni dilden salar.

Fitre, zekatın pulu elden çı{ır,
Mal-i imamsız cibimiz boş galar,
Debdebem işler özü üstün açır,
Cümle müridan yanımdan kaçır,
No{tanı bunlar hamısı gırsalar,
Bunları kim bir de tutub no{talar?

Sünnü ve Şie sözünü atdılar,
Birlik ile milleti aldatdılar.
Malı mala, canı cana gâtdılar,
Aşımıza ya{şica zehr atdılar.
Béyle ki, bunlar hamı yoldan çı{ar,
İndice bağrım, ay aman, çatdıyar.

Razı déyiller ki çavuş car sala,
Çaplıya çârs-i bazarı ses-seda.
Érmeni, Gürcü, hem Urus mat gâla,
Azma, yazıgsan, yolunu, ay bala!
Şe{s ki, Deccal'ı senin tek danar,
Heşr günü cümlesi odda yanar,
İşleri onda ganar.

MAZAĞ

Zurnacı, dünbekçi éler arzu: Olsun zifaf,
Bir bés on şahi alıb gétsinle dünbek çalmağa.
Mollalar da arzu éyler ki, bir mö'mün ele,
Dünbeyi doldurmağ ile ya{şica kâm almağa.

ÇI-IR

Sanma ki, bu gazet matéz her günü tek be tek ç1ır,
 Her günü min oyun açır, her günü min kelek ç1ır.
 Gâh siyaseti yazır, gâh déyir meişeti,
 Gâh çağır1ı senaete, mektebe de gömek ç1ır.
 Te'rif édir téatrı, sehneni halğa gösterir,
 Mö'mine riş'end édir, sađđalı bir çerek ç1ır.
 Gâh ülâmeye lağ édir, eksini jurnala çekir,
 Bir deba'ırsan ortaya molla uzun etek ç1ır.
 Reml atan, dua yazan, tas ğuranla cin tutan,
 Doğuzduran cadugere gör hele min düdek ç1ır.
 Reğbeti yo'đdu mollaya; dini, teriğeti danır,
 Molladaki kerametın birine mince şekk ç1ır.
 Öz bebeyindeki tiri ğılca da görmüyür bunlar,
 Molla gözündeki ğılı ârife bir direk ç1ır.
 Mollaya riş'end édir, sađđalına ba'ır, gülür,
 Sađđalı ğır'dırır özü, buğlarına yédek ç1ır.
 Molla danışdığı sözü bir pula almayır kişi,
 Özleri her ne söylese reşeng, bânemek ç1ır.
 Özleri se'y édir feğet öz sözünü kéçirmeye,
 Çal'alanır maarifi 'elbir olub elek ç1ır.
 Molla déyende bizlere élm ü edeb gerek déyil,
 Dar göz olur elekleri, yırđalayır kepek ç1ır.
 Vazéhi lap budur sözün: her ne ki, var zamanede
 Vacib édir musurmana, cümlesi de gerek ç1ır.
 Demir dümür, řúşe müşe, maşın muşun, alış vériř,
 Sözlerine balon kimi héy vériyor bezek, ç1ır.
 Yatma, oyan, getir apar, ekib biçib, çalış vuruş,
 Héy üyüdür, tókür sözü, gör néce bir, zirek ç1ır.
 Molla ile ğazetçiler bir yere su a'ıtmayır,
 Bir iki firđenin sözü, ba'ış ile kesek ç1ır.
 Ğazetçiler déyir: Balam molla, bu halğa rehm éle,
 Molla déyir ki, kes gede, burda mene çörek ç1ır.
 Çay, şeker, halva ile dolma plov, fisincanı,
 Küftesi müftece gelir, düyü, kükü, terek ç1ır.
 Odun, kömür, yağ, kere siğesi met'esi hele,
 Üste de pulu, mülkü var, nan ç1ır, nemek ç1ır.
 Milleti ğovlaram, kişi, bir de ğazet o'umasın,
 Elden alır ğiyameti; huri ç1ır, melek ç1ır.
 Men néce éyleyim ğebul jurnal ile ğazét sözün,

Men o şeyi gören kimi göz kôr olur, babek çı{ır.
Esrin işi déyişdi lap, indi bir azca sebr édin,
Söz gurtarıb mı, yo{sa var! Daha neler görek çı{ır?

TURŞULU AŞ

“Gelniyyet”, o hansı aydır milletin
İncelir boynu, boğazı ğıl kimi?
Sen tapasan mı bu sirrî hikmetin,
Mollanın olduĝda boynu fil kimi?!

ĞİSMET ĞAZANIR

İş bu dünyada here bir cüre né'met ĝazanır!
Herkes olsa bu âlemde ne ĝismet ĝazanır.

Meselen, ârif eger min de éde sidĝ, sefa,
Olmıya onda ne tezvîr, ne kizb ü ne riya,
Yüz de düz söyleye, düz tepeşe, doĝru danışa,
Min de feryad éde vérmezler ehemmiyyet ona.
Yene her veĝt bu bedbe{t éle töhmet ĝazanır,
Belke töhmetmiş ezelden ona ĝismet, ĝazanır.

Çünki her veĝt édib behs maarif sözünü,
İstiyor zümre-yi insanlara ĝatsın özünü,
Söylüyor molla da ne éyb tutarsa düzünü,
Ğoymuyor şey{ yuma çünki evamın gözünü,
Molladan ol sebebe bolluca le'net ĝazanır,
Têlĝi asude séverken özü zillet ĝazanır.

Tariciler... ki, déyir şey{ olara “kâferdir”,
Kimisi ehl-i senaet, kimisi tacirdir.
Kimi doktoru, mühendisdi, kimi naşirdir,
Cümlesinden emel-i {éyr oların zahirdir,
Ki, bu âlemde olar ismile şöhet ĝazanır,
Beli, düzdür ĝazanır, léyk nârahet ĝazanır.

Eĝline gelse ĝerez, her ne ĝeder me{luĝat,
Cümlesi zehmet ile éyleyir emrar-i heyat.
Bir para nan ĝazanırken görü yüz min zehemat,
Birce rahet güzeran sahibi var, bîisbat,

O da molladı ki, âsûde meişet ğazanır,
Ki, dolur ciblerine her ne bu ümmet ğazanır.

Bir zaman ta dolanır il, remazan ayı gelir.
Doluşur mescide {ergûş oturur, ayı gelir.
Ye'ni kim hacı gelir, meşhedi, keblayı gelir,
Mollaya şorba gelir, ğendi gelir, çayı gelir,
Molla asude yéyir éyş ile işret ğazanır,
Talg mescidde gözü yaşlı müsibet ğazanır.

Ger, fer ile sermenbere molla ki, çıkar
Min cüre şive ile ğırmızıca {elgi sorar,
Müslimine peşesi fohşdita ağzın açar;
Zalımın, baheme, her veğt cibişdanı dolar.
Talg söydukde yéne hörmet, izzet ğazanır,
Göresen kim bu cahanda béle né'met ğazanır?

Mence, bu esrde bîhude telaş etmek ebes,
Mekteb, elm, maarif dalıca ğétmek ebes!
Cocuğun {ırda iken terbiyesin étmek ebes!
Se'-i bîhude éden a{ırı töhmet ğazanır,
Her kese olsa bu âlemde ne ğismet ğazanır.

TEBRİKNAME **(Evvel İranlılara Sonra Müselmanlara)**

Éy mö'cüzevü mükârim ehli,
Éy {elgi soyan emaim ehli,
Bu ayda olan ğenaim ehli,
Me{luğu sanan behaim ehli,
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz ğebul olsun.

Éy röze-yi heğ bilib tutanlar,
Tezvîr, riyaya ğurşananlar,
Sağğallarına hena ğoyanlar,
Éy mollalara mürid olanlar,
Bu éyd size mübarek olsun.

Éy Ke'be'ye, Meşhed'e ğedenler,
Dad ü sitedine and içenler,

Éy föhş ile sübh ü şam édenler,
İftarde övreti döyenler,
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz gebul olsun.

Éy renđli çaylar içenler,
Éy hogđanı {alđa püfledenler
Rûze yéyene inad édenler,
Éy medh-i Emiri söyleyenler
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz ğebul olunsun,

Éy padvala me{fice gédenler,
Kanyak, şerab méyl édenler,
Ğastinde, maloçnada gezenler,
Telvet déyerek oruc yéyenler,
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz ğebul olunsun.

Éy huri-yi cenneti satanlar,
Böhtanile {alđı ağladanlar,
Hedyan ile {alđı aldadanlar,
Talđın iliyin, ğanın soranlar,
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz ğebul olunsun.

Éy mektebe {idmet éyleyenler,
Éy her işe diđđet éyleyenler,
Éy formalarını gödek géyenler,
Éy perçemi baş, sapoğ géyenler,
Bu éyd size mübarek olsun.
Taetleriniz ğebul olunsun,

Éy başa döyüb de ağlayanlar,
Bir abbasıya béhişt alanlar,
Mollaya özün feda ğılanlar,
Arifleri éy daşa basanlar,
Bu éyd size mübarek olsun,
Taetleriniz ğebul olunsun.

Éy ârife kâfer ad ğoyanlar,
Cahilleri başına yığanlar,
Ârifleri bollu tapdadanlar,
Meğsud ü muradına çatanlar,
Bu éyd size mübarek olsun
Taetleriniz ğebul olunsun.

Éy “mahur” ile salam vérenler,
 “Sareng”¹⁵⁸ ile nöheler déyenler,
 Mersiyye evez “segah” déyenler,
 Éy müftece siğeler édenler,
 Bu éyd size mübarek olsun,
 Taetleriniz gebul olunsun.

Éy jurnal ile gazet yazanlar,
 Éy düz yolu kec édib azanlar,
 Éy mollaların kéfin pozanlar,
 Tezvir, riya kökün gazanlar,
 Bu éyd size mübarek olsun,
 Taetleriniz gebul olunsun.

İSFAHANLIOĞLU DÉYİR:

Behemdullah ki, gır{ıg baş, yoğun péyser, gafa bizde;
 İki put başda emmame, eba bizde, geba bizde.
 Yoğun şal, dikdaban başmağ, uzun sağgal
 Düşübdür gurşağa reng éyleyibdir gapğara bizde.
 Goyub bu milleti düşkün senayeden, maarifden,
 Heğiget gizleden min perde var, zülmetnüma bizde.
 Ecaib zövgperver, hiyleger bir növ me{luguz;
 Mesacid bizde, menber bizde, böhtan ü riya bizde.
 Ki, bizde rehm yo{, vicdan yo{, gövl-i heğiget yo{,
 Derun-i gelbimiz serşar-i gövl-i iftira bizde.
 Yalan, doğru démekde minberin üstünde serbestiz
 Tebiî bir zeka yandırmağa keskin deva bizde.
 Cehennem bizde, cennet bizde, huri bizde,
 her şey bizdedir, billah!
 Alıb-satmağ bizimdir, cennete goymağ beha bizde,
 Garın bizde, göden bizde, aovlu me'dedir bizde.
 Ne dolsa, me'demiz hezm éyleyer, goymaz gala bizde.
 Ecanib çekmede öz milletin her veğt pişa piş.
 Déyib lay lay yatırdıg, yu{ladıb saldıg dala biz de.

---

¹⁵⁸ Sanat musikisinde bir makam.

BİR LÖGME NAN ÜSTÜNDEDİR

Sanma bîhude ki, her gövlüm yalan üstündedir,
 Tîr-i tekfirim ebes sanma keman üstündedir.
 Ah ü zarım cümle bir emr-i nihan üstündedir,
 Fîkr-i zikrim cümlesi bir lögme nan üstündedir.
 Ol sebebden gelb-i nâşadım feğan üstündedir.

Ağlaram düşdükce yada çün kéçen gün hâlîma,
 Ol kéçen devranîma, parlağ olan iğbalîma,
 Aldanırdı {alg eba vü hem geba vü şalıma,
 Kimse gülmezdi benim bir gırmızı sağğalıma
 İndi her kimse mene bir bed güman üstündedir,
 Ol sebebden gelb-i nâşadım feğan üstündedir.

Éybimi faş éyliyen bu cöhre gır{ı{lardılar,
 Bu edebsiz, bu gödek paltarlı sırtı{lardılar,
 Bundan evvel cümlesi ehvalımı yo{lardılar,
 Hörmetimi her zaman te'zim édib sa{lardılar.
 Esl derdim bu gazet jurnal yazan üstündedir,
 Ol sebebden gelb-i nâşadım feğan üstündedir.

Galmışam şimdi plovla çaya hesret, vay dede,
 Aş gendabsız durur, bes hanı lezzet, vay dede,

Çulğalar, geldikce, ğelb-i derd möhnet, vay dede,
 Gétđi elden köhne lezzet, köhne işret, vay dede,
 Boş ğalib ğaynamayan çömçe ğazan üstündedir,
 Ol sebebden ğelb-i nâşadım feğan üstündedir.

Bundan evvel {elğ de bir özge niyyetler diler,
 Pay-i menberde giribanlarını bitlerdiler,
 Her ne söz çı {saydı ağzımdan ğulağ cütlerdiler,
 Eskinası ovcuma basdığca {elvetlerdiler,
 Körpeler aç ğalmış indi, cümle can üstündedir.
 Ol sebebden ğelb-i nâşadım feğan üstündedir.

ĞAN ÉYLEYİR

Yéne teb'-i şé'rim revan éyleyir
 Gözel bir hékâyet beyan éyleyir:

Ğızıymış beli, İrevan ehli cenge,
 Dönübler bütün şire, bebre, pelenge,
 El atmış tamamen "révolvér", tüfenge.
 Gelib ellerinden bütün şeh'r tenge.

Mürüvvet, hemiyet feğan éyleyir,
 Terehhüm düşüb el'aman éyleyir.

Hamı buğz, kin ile étmiş tifağ,
 İnada yétirmiş bütün iştiyağ,
 Edavetle hemdest ezelki seyag,
 Ne var méhr, ne ülfet ü ittifağ.

Mehebbet özünü nihan éyleyir,
 Edavet, şeraret eyan éyleyir.

Ba {ırsan iki günde bir ğan olur:
 Biri ğatil ü zib-i zindan olur.
 Ğanı bağlanır, {ane viran olur,
 Sefalet, rezalet firevan olur.

Zelalet öz hökmün revan éyleyir,
 Heyatı pozur, binişan éyleyir.

Meger siz de yo {dur mu rehm, éy cemaet?...
 Nedir bu geder gin ü büğz ü edavet?...
 Meger étmemiş mi péyğember vesiyet!
 Bize ittifağ, ittihad ü ü {üvvet?

Ü {üvvet bu mu, {elgi gan éyleyir?
 Béle vehşet-i biaman éyleyir?

TİRYAKİLERE SER SELAMETİ

Gelin, ay tiryakiler, bir yéni hedyan o {uyun!
 Yéni söz, taze {eber, taze bir unvan o {uyun!
 O {uyun, böht götürsün sizi, héyran o {uyun,
 Aylıb, başa düşübdür yéni İran, o {uyun.
 Görün Ehmed Şah édibdir néce divan, o {uyun,
 Év yı {an, neş'e pozan bir yéni dastan o {uyun!

Néce kim oldu Ruset'de¹⁵⁹ gedeğen¹⁶⁰ şürb-i erağ...
 İçkiye adet edenler üzülüb oldu naçağ.
 Étdi İran'a da a {ırda sirayet bu seyağ,
 Oldu İran'da da tiryak işi tainki yasağ,
 Görün oldu éviniz bir néce viran, o {uyun!
 Év yı {an, neş'e pozan bir yéni dastan o {uyun.

Bir ağır {erc göyulmuş onu her kimsi eke,
 Var {ususen de büyük şerti eger birsi çeke,
 Görmemişdi bir iş İran hele bu boyda yeke,
 Bir de mümkün müdü mé'rac édesiz siz feleke?
 Bu {eber éyleyecekdir sizi bican, o {uyun,
 Év yı {an, neş'e pozan bir yéni dastan o {uyun!

Bu {eberler bilirem ki, pozacağ hâlinızı,
 Éyler efsürde hamı pü {tenizi, kâlinızı,
 Gözünüz yaşı vérer séllere menğalınızı,
 Zor yazıb dest-i geza nâmé-yi emalınızı,
 Ki, salar hoğganızı a {ırı {oddan o {uyun,

¹⁵⁹ Ruset: Rus ülkeleri.

¹⁶⁰ Gedeğen: Gadağan, yasak.

Év yı {an, neş'e pozan bir yéni dastan o {uyun!

Tiryakın adı sizi ezdirecek nane kimi,
Şerhe şerhe édecek bağrınızı şane kimi,
Olacağ birce manat bir penabatlığ çekimi,
Şaşdırıb éyleyicekdir sizi divane kimi,
Tud size sadir olub bu yéni ferman o {uyun!
Év yı {an, neş'e pozan bir yéni dastan o {uyun!

GEREK

Kesb-i kâmal éyleye insan gerek,
Cism diri olmağ üçün can gerek.

Élmsiz âdemler üçün her zaman
Ter kimi bir no {ta ve palan gerek,

Lezzetini anlamayan boz başın
Méyl éleye yonca ve saman gerek.

Béyledi ğanun-i tebiet ezel,
Ğapzalana teb'ê-i İnan gerek.

Bunda nedir hikmeti men bilmirem,
Min yére me'ni ola Ğur'an gerek.

Olsa pulu bés şahi her bir kesin,
Olmıya héç sahib-i vicdan gerek.

Olsa da élm ehli bütün ecnebi,
Cahil ola cümle Müselman gerek.

Harda Müselman ço { ise mü {teser
Günde biri ğanına ğeltan gerek,

Adem odur ki, ola ço { fitnecu,
Ondan ala terbiye şeytan gerek.

Hacı gerek bés nefer arvad ala,
Bir iki de sadece oğlan gerek.

***

**SAİD SALMASÎ (Seid Selmasî)
(1889-1909)**

Said Salmasî 1889 yılında İran'ın Salmas şehrinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Halil'dir. Çocukluğu Hoy ve Salmas'ta geçmiştir. Daha sonra Bakü'ye gitmiş bir müddet orada matbaada çalışmıştır. Bakü'deki inkılâpçı hareketlere katılmış, Avrupa'nın birçok şehrini gezmiştir. İran'da 1906 yılında, İran Türkleri Bağımsızlık Hareketi başlayınca memleketine dönerek hürriyetçilerin saflarında yer almıştır. "Şafak" adlı bir gazete çıkarmaya başlamıştır.¹⁶¹

Üç yıl hem kalem ile hem de silah ile Rus ve diğer işgalci güçlere karşı mücadele vermiştir. Ne yazık ki 1909 yılında Tahran hükûmet güçleri tarafından 20 yaşında şehid edilmiştir.¹⁶²

Said Salmasî, kısa fakat çok anlamlı bir hayat yaşamıştır. O, sürekli "Bağımsızlık Hareketleri"nin içinde yer almıştır. Şiirleri ile milliyetçilere ve inkılâpçılara destek olmuştur.

Said Salmasî'nin şiirlerinden örnekler:¹⁶³

ÂMÂL-İ VETEN

Âmâlımız, efkarımız üğbal-i vetendir,
Serhed bize, gel'e bize {ak-i vetendir.
De'va günü yékser görünen ganlı kefendir,
İranlılarığ, can vëriben nam alarığ biz.
De'vada şehadetle hamı kâm alarığ biz.

¹⁶¹ M.E. Resulzâde, İran Türkleri, Haz.: Dr. Yavuz Akpınar, İ. M. Yıldırım, S. Çağın, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul-1993, s. 102.

¹⁶² Cenübi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 160.

¹⁶³ A. g. e., s. 161.

Ėan ile ġılncdır ġörünen baydaġımızda,
 Can ġor {usu yo {dur dilimizde canımızda,
 Her ġûşede bir şir yatıb torpaġımızda,
 İranlılarıġ, can vériben nam alarıġ biz,
 De'vada şehadetle hamı kâm alarıġ biz.

ṬEYAL-İ MENFUR

Çekil, heyatımı müdhiş éden {eyal, çekil.
 Müdam nifrete bais o hal-i tennazın.
 Çekil de ġılma mene şu { müşribane nigâh,
 Sübat-i ezmimi ġırmaz o çéşm-i ġemmazın.

Danışma! Sus déyirem, istemem; yeġin étme,
 Gelir mi yadına bir şeb başın sinemde iken
 O almalıġ dénilen yérde biz oturmuşduġ...
 Aġacları arasında ġuruba ġarşı yénin.

Ėemer üful éleyerken, derin-derin bir ah
 Çekib, yapışdın elimden, o dem dédin, éy vah.
 Sabah ya {laşıyor mence sizden ayrılmaġ.

“Tehemmül-i beşerin {aricinde nikbetdir”
 Şu söz ah...yalanmış, bu bir {eyanetdir.
 Çekil, çekil! Meni aldatma!... istemem mütleg

TEHESSÜR

Yétişir ġuşe dad-i istimdad,
 Her tereften heva-yi istibdad.
 Éleyir cism-i millet-i mesmum,
 Hökmferma, nifaġ-ü mehv ve dad.
 Şad olur dil ġörünce milletinin
 Bir bölük merifetli éhrarın.
 Ėet éderler gelemle rişesini
 Şecer-i zulm olan melainin.
 ***

TAKİ RIFAT TEBRİZİ (Teġi Rif'et Tebrizi)

(1890-1921)

Taki Rıfat Tebrizî, 1890 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini burada yaptıktan sonra babası Ağa Muhemmet Tebrizî onu İstanbul’a göndermiştir. Burada tahsil alan Taki Rıfat Tebrizî, İstanbul Türkçesini ve Fransızca’yı öğrenmiştir. Farsça yazdığı gibi Türkçe ve Fransızca da şiirler yazmıştır. Onun şiirlerinde milliyetçilik, vatanperverlik ve demokratlık idealleri ön plândadır.¹⁶⁴

Taki Rıfat Tebrizî, İran Türk edebiyatında yetenekli bir şair, büyük bir edebiyatçı ve gazeteci olarak ün yapmıştır. Onun edebî çalışmaları Birinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır.

Taki Rıfat Tebrizî, tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul’dan Trabzon’a geçmiş ve orada İranlı öğrencilerin tahsil aldığı “Nasirî” mektebinde birkaç yıl müdür olarak çalışmıştır. 1915 yılında Tebriz’e dönerek eğitim öğretim işleriyle uğraşmıştır. O günlerde hayli hız kazanmış olan İran Türkleri’nin Bağımsızlık Hareketleri’ne destek vermek için Şeyh Muhammet Hiyabanî’nin redaktörlüğü ile çıkan “Teceddüd” gazetesinde yazmış ve gazetenin başkâtibi olmuştur. Kısa süre sonra Şeyh Muhammet Hiyabanî’nin yakın yardımcısı ve arkadaşı olmuş. Bu durum ona geniş imkânlarla birlikte, büyük sorumluluk vermiştir. O, “Teceddüd” ve “Azadistan” gazete ve dergilerinde kendi imzası ile bazen de “Femina” mahlası ile şiirler ve millî mevzulu makaleler yazarak millî azadlık hareketine yakından destek vermiştir. Aynı zamanda yeniliklere karşı çıkan Muhammet Tağı Bahar’ın başkanlık ettiği “Danêşkede” edebî dergisinin liberal tutumuna karşı şiddetli mücadele vermiştir.

Taki Rıfat Tebrizî’nin bu edebî çalışmaları ve hizmetleri Azerbaycan ve İran Türkleri’nin başlattığı “edebî teceddüd”, “edebî inkılâb” sürecine ciddi tesir etmiştir. Bununla da o, “yeni şiir”in öncüsü olarak kabul edilmektedir.

İran Türkleri’nin bağımsızlık hareketi, Rusların desteği ile Rıza Han tarafından bastırıldıktan ve Şeyh Muhammet Hiyabanî öldürüldükten sonra, Taki Rıfat Tebrizî, Farşlar’ın ve Ruslar’ın yaptıkları bu zulme dayanamayarak 1921 yılında henüz 31 yaşında iken Kızıl Dizec kentinde intihar etmiştir.¹⁶⁵

Taki Rıfat Tebrizî’nin şiirlerinden örnekler:¹⁶⁶

ÉY CAVAN

Gal{ yérinden veten oğlu, nezer ét asimana,
Üfüğün rengi güneşdi, néce gör döndü gana.

¹⁶⁴ A. g. e., s. 162.

¹⁶⁵ A. g. e., s. 163.

¹⁶⁶ A. g. e., s. 163-164.

Ĝal { güler üzle salamla açılan al seheri
Ĝal { ki iş va {tı çatıb gözlemeyin ol seheri.

Ĝal { iri adım ile gét ireli, başla işe,
Me'yus olmağ seni bil mehv édecekdir hemişe.

Bil döyüş gözleyir indi yolunu önde senin,
Sabaha sesleyir her an seni doğma Vetenin...

Bir taze fesi gelibdir, yeni neslin baharı,
Bağların, bağçaların gör néce artmışdı bârı.

Ĝal { ki, {oşbe {tlik özü garşına gelmiş gülerek,
Ĝal {, düzelt gametini, méydana çı { Rüstem tek.

Zal kimi barmağını gey kâmana, sen o {u at,
Sesleyir, ba {, seni {oş günlere indi bu heyat...

ĠADINLARA TĠTAB

Sene Zöhre, Ay, Güneş, ad goydular cahanda,
Aıncağ özün dünyada bir gün göre bilmedin.
Sen bu zülmet ölkede, bu ġaniçen dövranda,
Üreyince sévinib, bir doyunca gülmedin.

O kesler ki, ġarşında diz çöküb secde édir,
İnanma sen onların eşğine, ülfetine.
Çöldeki vehşiler tek, onlar feğet ov güdür,
Onlar layiğ déyildir senin mehebbetine...

***

ALİ FITRAT (Eli Fitret) (1890 - 1948)

Gazelleri ve millî şiirleri ile meşhur olan Ali Fitrat 1890 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Adliye reisi olan babası Molla Muhammet, âlim ve edebiyatçı birisidir.¹⁶⁷ O, oğlunu eski usulle öğrenim yapan okula vermiştir. Ancak onun edebiyat dersleri ile kendisi ilgilenmiştir. Ali, 15-16 yaşlarında mektebi terkederek sanat öğrenmek için bir matbaada çalışmaya başlamıştır. Yaklaşık 10 yıl burada çalışmıştır. Matbaada çalıştığı yıllarda edebiyatla ve şiirle ilgilenmiştir. Daha sonra matbaadan ayrılarak başka işlerle uğraşmıştır. 1924 - 1945 yıllarında Tebriz - Culfa demir yolunda çalışmıştır. 1932 yılında gençlerin terbiyesine hasredilmiş “Bum ve Bülbül” (Baykuş ve Bülbül) adlı kitabı, 1937 yılında “Divan-i Fitrat” adlı 150 sehifelik eseri Tebriz’de yayımlanmıştır.¹⁶⁸

Ali Fitrat bir çok gazel ve kaside ile birlikte, “Sehend”, “Şahin”, “Tebriz”, “Azerbaycan”, “Veten Yolunda” ve “Taver-i Nov” gibi gazetelerde çeşitli yazılar yazmıştır.¹⁶⁹

Fitrat 1945 yılında Tebriz’de “Veten Yolunda” gazetesi yanında oluşturulan “Şairler Meclisi” nin ilk kurucularından birisi olmuştur.

1945’te İran Azerbaycanı’nda yürütülen hürriyet ve bağımsızlık hareketlerine katıldığı için Tahran hükûmeti tarafından takibe alınmıştır. Mir Cafer Pişeverî’nin kurduğu “Azerbaycan Muhtar Hükûmeti”, Şah yönetimi tarafından yıkıldıktan sonra, bağımsızlık hareketine gönül veren bütün aydın, yazarlar, şairler ve ilim adamları, Tahran hükûmeti tarafından tutuklanmış ve öldürülmüştür. Şah polisleri tarafından tutuklanıp zindanlarda çürütülen İran Türk şairlerinden birisi de Ali Fitrat’tır. Büyük şair Ali Fitrat uzun süre zindanlarda tutulduktan sonra 1948 yılında hapisten çıkarılmış, birkaç ay sonra ölmüştür.¹⁷⁰

¹⁶⁷ Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi’nin Neşriyyesi, s. 3.

¹⁶⁸ Cavad Héy’et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlét Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 327

¹⁶⁹ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 24.

¹⁷⁰ Cavad Héy’et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlét Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 327. Bazı kaynaklarda ise hapisanede öldürüldüğü yazılıdır: Sabir Emirov, Cenûbî Azerbaycan Millî-Demokratik Edebiyyatı (1941-1990), Élm Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 51; Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi’nin Neşriyyesi, s. 3; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., 1997-Ankara, c. 5, s. 385; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 24.)

Ali Fıtrat'ın şiirlerinden örnekler:¹⁷¹

VETEN ÉŞĞİ

Sene naséh bu növ'i başlama bîhude efsane,
Veten éşğinde men oldum bu gün şûride divane,

Heğği âşigem, yo { zerrece éşğimde noğsanım,
Meramım ço { güzel, éşğın mügeddes, ter temiz ğanım,
Gocaman dağ kimi möhkemlenibdir ezm ü imanım,
Meni séyl-i hevadis terpedemmez indi bir yane.

Ne men Vamiğ kimi Ezra'den ötrü éylerem efğan,
Ne Sen'an'am olam tersa, çı {am men tutduğum yoldan,
Ne Mecnun'am gezem vehşiler ile çölde sergerdan,
Cahanda neğs-i âşigdir bile sirrini biğane.

Menim yârim diyarımdır, de {i bir özge yârim yo {,
Vetenden ğeyri âlemde benim méhr ü nigârim yo {,
Veten meftunuyam, dilde, odur sebr ü ğerarım yo {,
Mehebbet camını nuş étmişem péymane péymane.

Veten uğrunda can vérmek mene éyni seadetdir,
Veten méhrin ürekte beslemek fe {r ü şerafetdir,
Görürsen onları ki dehrde sahibşehametdir,
Girirler ğanlı de'vaya veten éşğinde merdane.

Bize ecdadımızdan irsdir namus ile ğeyret,
Bize ğalib gelemmez cengde âlemde bir millet,
Tutub afaği, ba {san, diğget ile, bizden hürriyyet,
Batıb bu yolda ço { âli hüner sahibleri ğane.

Dilim Azer, élim Azer, mekanım Azerîstan'dır,

---

¹⁷¹ Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 4-5; Cavad He'yet, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 327-329; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 24-30; Cefer Müciri, İkinci Dünya Múharibesi ve Millî Azadlığ Herekâtı Dövründe Edebiyyat (1941-1953), XX. Esr Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdéyalar (1900-1985), Élm Neşriyyatı, Bakı-1990, s. 153.

Eger min canım olsa, her biri bu nâme gurbandır,
Mene bu Azerîstan indi billah bağ-i rizvandır,
Egerçi dönderib zülm ile zalim indi nirâne.

Reğibe, éy seba, menden yétir bu metlebi indi,
Söyle, éy bîmürüvvet, sende ne din ü ne ayindi,
Hamı yérde bu dil müstevceb-i te'rif ü tehsindir,
Cahan nifret éder sen başlayan bîhude böhtane.

Bize bu dil galıb ecdadımızdan yâdigâr, anla,
Eba cedden bu dilde éylerik biz ifti {ar, anla,
Egerçi mestsen, ol birce saet hüsyâr, anla,
Gelir bir gün seni, Fitret, çeker bil payî divane.

MECLİS-İ MİLLÎ'YE

Bina-yi zülmü édib dest-i edl zir ü zeber,
Açıldı Meclis-i millî gédibdir hüzn, keder.

Gédirdi 1300 il 24 Şemsi'den,
Bu emr-i éyr olub şanlı {algımızdan eser.

O gözleri ki, géce sübhede yatammazdı,
Yatıbdı gör néce âsude indi o gözler.

O dilleri ki, olar heğg sözün déyemmezdi.
Bu gün olubdular azad, {alga nitğ éyler.

O milleti ki olar daima gan ağılardı,
Dönüb zeman, olar gül kimi tamamı güler.

O gameti ki, eyilmezdi kibriden feleke,
Bu gün olubdur o gamet melâliden çember.

Daha gem éylemez âlemde Azer övladı.
Ki, Azerî'den olub Azerîlere rehber.

O guzgunu ki, bura laşe fikrine geldi.
Sımbdı bâl ü peri övciden açammaz ger,

Gerek bu gün biz édek ittifağ âlemde.

Nifağidan oluru ölkemiz düçâri {eter.

Bu emr {eyride lazımdı yo { telaş bize,
Bizim teğafülümüz firgeye zererdi, zerer.

Başında fikrî nifaği olanların Fitret,
Güneş düşüb gözüne, gözleri éder perper.

AZERBAYCAN'IM, YAŞA

Yaşa, yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa,
Sensen benim din ü imanım yaşa!

Güneş kimi nurun saçır her yana,
Gözel vesfin gelmez senin beyana,
Canlar ğurban senin kimi mekâna,
Şerafetli benim mekânım yaşa,
Yaşa, yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa!

Torpağın mişki enberden ya {şıdır,
Daşların le'li gövherden ya {şıdır,
Suları âb-i Kövserden ya {şıdır,
Sensen benim bağ-i cinanım, yaşa,
Yaşa, yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa!

Sen Babekler, Kôroğlular yurdusan,
Yatır senin her ğuşende min aslan,
Sen yetirdin Settar Tan tek ğehraman,
Oldun benim ruh-i revanım, yaşa,
Yaşa, yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa!

Veten ğedri bilen insan var olsun,
Oğlu, ğızı onun be {tiyar olsun,
Vetenin sévmeyen daim {ar olsun,
Daim şerefim âşiyanim, yaşa,
Yaşa, yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa!

Ġızıl bayrağ, ğızıl léşger yaşasın,
Bizim eziz, şanlı rehber yaşasın,
Bu millete olan server yaşasın,
Bir onadır benim ğümanım yaşa,

Yaşa yaşa, Azerbaycan'ım, yaşa!

OLMAZ

Senema, sen kimi bir dilber-i ziba olmaz
Gün ile ayda sene hüsnide hemta olmaz.

Vardı minlerce bu gün şu {, periçöhrenigâr,
Léyk, sen tek birisi şû {-i dilâra olmaz.

Hansı gülşende senin tek gül olur âlemde,
Çéşm-i mestin kimi héç nergiz-i şehla olmaz.

Bir nezer görse eger ariz-i alın herkes,
Bir de gülşende güle méyl-i tamaşa olmaz.

Azerîstan'ı camalın éleyib vadi-yi Tur,
Tur-i Sina'da da hergis bu tecella olmaz.

Tag-i ebrulerine secde édenler söyler.
Bu gözellikde yağın tag-i kelisa olmaz.

Âşigin salma nezerden, dolanım başına men,
Görisen men kimi bir âşig-i şeyda olmaz.

Men-i mehcuri bu gün zâr goyub hicranın,
Hicine mende inan tab-i tebana olmaz.

Fitret'a, bu gezel-i neğzi yétir itmama,
Éşğ éhlinde bilirsen ser-i sévda olmaz.

İTTİHAD

İttihad ile cahanda memleket âbad olur,
Derd ü gemden, güsseden millet bütün azad olur.

İttihad ile olur millet hemişe kâmran,
İttihad éyle ki, olsun izz ü şanın cavidan,
Pâk adın dillerde galsın tâ ne gedri var cahan.
Zikr-i {éyir ile hemişe nam-i nikûn yâd olur.

El ele vérsin görek sidğ ile veten,
Goymasın {ainleri étsin bu torpağda öten,
Géysin éşğ ehli gerek veğt-i zeruretden kefen,
Taini yérden götürsün herçé bada bad olur.

Gel dilaversen bu gün göy erséyé eşşe gedem,
 Olginen sabit gedem öz meslekinde, éy dedem,
 Hümmet-i bala ile galdır bu méydanda elem,
 Hümmetinden şöhetin {am içre bir Ferhad olur.

Erséyi şetrencide biz şahidik {esm étđi mat,
 Göymayır bir semtđen olsun bize rah-i nicat,
 Malımız talana getđi, {alğ oldu béyle lat,
 Millete her günde bir néyrenğ ile bidâd olur.

Şûreviler ittihad ile yetişđi kâmına,
 Yazdı ferman-i seadet, çer {-i şûra namına,
 Aferin olsun bu âli milletin iğdamına,
 Ki, onun her ferdi ferdi, géydiden azad olur.

İTHAF

Éy véren gelbime sefa, Mö'cüz,
 Sende var gün kimi ziya, Mö'cüz,

Seni görmek için gelib, bir ba {,
 Yurduna dost ve aşna, Mö'cüz.

Vesline biz yétişmedik, yüz héyf,
 Hicri gördün bize reva, Mö'cüz.

Diridir her zaman senin nâmın,
 Éy fenadan tapan beğa, Mö'cüz,

İndi cennette teyyir-i ruhun,
 Uçur, éy me'deni vefa, Mö'cüz.

Gül idin gülistanda soldun,
 Odu, bülbül éder neva, Mö'cüz,

Üreyim gana döndü möhnetden,
 Takı zülm étđi eşgiya, Mö'cüz,

Gösterir şerh-i hâlini eserin,
 Ki ne gedri çekib bela, Mö'cüz,

Arizu éylerem olaydın kâş,
Biz ile sen de hemseda, Mõ'cüz.

O {uyur ruhuna senin Fîtret,
İndi "Yâsin" ve "Hel'eta", Mõ'cüz.

MEHD AZADÉGANÉ-TEBRİZ

Ne güzel, {oş mekândır Tebriz,
Mehd azadégandır Tebriz.

Bunu âlem bilir: ezel günden
Sahib-i izz ü şandır Tebriz.

Ba {ıram bir be bir tevari {e,
Her zaman hökmrandır Tebriz.

Çün hima-yi seadete odi ki,
Görürem âşiyandır Tebriz.

Ṭâin insanların gözüne tikân,
Ṭadime ziyeramdır Tebriz.

Bu cavan dövletin vücudundan,
Ṭalğa bağ-ı cinandır Tebriz.

Gördü ki, {algımız olub azad,
Odi ki şadmandır Tebriz.

Bil ezelden hünerli insana
Her zaman gedrdandır Tebriz.

Demokratın telaş-i se'inden
Ba { ne emn ü amandır Tebriz.

Da {i bundan sora gem éleme, dil,
Payte {t-i zalandır Tebriz.

Bize lâzım déyil bir ayrı lisan,
Sahib-i {oşlisandır Tebriz.

Biz bu dilde gerek d yib o {uyag,
Bize bu dil revandır Tebriz.

K r Z ley {a kimi goca va {tda
L tf-i Heg' den cavandır Tebriz.

Çeker ağışe teng ger olsam,
Anadan m hribandır Tebriz.

***

**PESYAN TEBRİZİ
(1891-1921)**

Albay Muhammet Tağı Pesyan Tebrizî 1891 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Pesyan, ilk tahsilini ailesinde ve mahalle mektebinde almıştır. Daha sonra Tebriz’in ilk medreselerinden birisi olan “Loğmaniyye”de tahsilini devam ettirmiştir. Farsça, Arapça ve Fransızca’yı öğrenmiştir. 1906 yılında tahsilini tamamlamak için Tahran’a gitmiş, 1911 yılında askerî göreve alınmıştır.

Muhammet Tağı Pesyan, Türkçü ve bağımsızlık yanlısı bir şair olduğu gerekçesiyle 1921 yılında Kuçan eyaletinin Ceferabad kentinde Rıza Şah tarafından öldürülmüştür.¹⁷²

Pesyan’ın şairliğinin yanında, çok yönlü ve fikri hür, vicdanı hür mükemmel kişiliği de çok takdir görmüştür.

Muhammet Tağı Pesyan’ın halkın dilinde marş olarak okunan bir şiiri:¹⁷³

MARŞ

Veten şerefini canla göruyağ
Vetenden düşmeni büsbütün gövağ.
Besdir¹⁷⁴ bu atalet, besdir ser{oşluğ,
Gal{ın, daha besdir, besdir lağéydlik.
Bize yaraşmayır esir yaşamağ!

---

¹⁷² Cenûbi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 66.

¹⁷³ A. g. e., s. 66.

¹⁷⁴ Besdir: Yeterlidir, yeter.

Alçağ yaşamağdan ölüm yaşıdır,
Bu ölüm insana şeref beş édir.
Eger tüfenk yo{dur, gılinc yo{dursa,
Düşmeni yumruğla, ağacla govağ.
Bize yaraşmayır esir yaşamağ!

Veten torpağında merd addımlayağ,
Her bir manéeni¹⁷⁵ sındırıb¹⁷⁶ atağ.
Vuruş babaların tarişindedir,
Éy igid oğlullar, gelin, vuruşağ.
Bize yaraşmayır esir yaşamağ!¹⁷⁷

***

---

¹⁷⁵ Manée: Engel.

¹⁷⁶ Sındır- : Kırmak.

¹⁷⁷ Cenübî Azərbaycan Edabiyatı Antologiyası, Élm Neşriyatı, Bakü-1983, c. 2, s. 66

İBRAHİM ZAKİR (1892 - 1971)

Çağdaş Azerbaycan ve İran Türk şiirinin önemli temsilcilerinden birisi olan İbrahim Zakir 1892 yılında Erdebil şehrinin Şeyh Kelhoran kentinde yoksul bir köylü ailesinde gözlerini dünyaya açmıştır.¹⁷⁸

Bedîî çalışmalarına genç yaşlarında başlayan Zakir'e "Molla Nesreddin" mecmuasının çok büyük etkisi olmuştur.

1915 yılından başlayarak Türkçe şiirler yazmıştır.¹⁷⁹

60 yıldan fazla bedîî çalışmalar yapmış olan İbrahim Zakir, M. Alekber Sabir ve Mirza Ali Mu'ciz, satira okulunun önemli takipçilerindedir.¹⁸⁰ Genç yaşlarında meşrutiyet ve bağımsızlık hareketlerine katılmıştır. 1916 yılında yazdığı "Mene Ne" adlı satirik şiirleri ile özgün sanat yolunu belirlemiştir.

"Reş" gazetesinde neşredilen "Feryâd Édirem", "Novruz Bayramı" adlı satirik şiirleri yüzünden yurdundan sürgün edilmiştir.

Zakir'in satirik şiirlerinde feodalizme, sömürüye, gerici kuramcılığa, haksızlığa karşı mücadele vardır. Halkın saadeti, mutluluğu için gayret vardır.

İbrahim Zakir 1941-1945 yıllarında İran'da başlatılan bağımsızlık ve hürriyet hareketlerinde aktif rol almış, vatan için fedailer grubunun başkanı olmuştur. Aralık 1945'te Tebriz'de Millî Demokratik Hükûmet kurulunca bu hükûmetin kabinesinde görev almıştır.

Aralık 1946 yılında İran Azerbaycanı Muhtar Hükûmeti, Şah istibdadı ve emperyalist güçler tarafından yıkıldıktan sonra Zakir de binlerce aranan ve takip edilenler gibi Tebriz'den ayrılarak Bakü'ye sığınmak zorunda kalmıştır. Ömrünün son 25 yılını Bakü'de geçirmiştir. 1958 yılında "Azerbaycan Yazıçılar Birliği"nin üyesi olmuştur. Bu zaman içerisinde onun sanatı ve edebî çalışmaları daha yüksek bir seviye kazanmıştır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Azerbaycan Yazıçıları, Teymur Ehmedov, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 216. Bazı kaynaklarda şairin doğum tarihi 1891 olarak gösterilmiştir (Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 73; A. Elîgızı, Ü. Hümmetova, Ayrılar mı Könlü Candan, Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Mûnte-ebatı, Bakı Üniversitesi Neşriyyatı-1998, s.30; Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 31).

¹⁷⁹ Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 73.

¹⁸⁰ Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 31.

¹⁸¹ Azerbaycan Yazıçıları, Teymur Ehmedov, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 216.

Eserleri:

Menim Andım, 1950, Azərneşr, 54 sayfa.

Zəfer Güneşi, 1951, Uşağgençneşr, 68 sayfa,

Mübariz Genclər, 1955, Azərneşr, 72 sayfa.

Şə'rlər, 1956, Azərneşr, 88 sayfa.

Savalan Tətiresi, 1961, Azərneşr, 64 sayfa.

Meni Susdurmayacağ, 1967, Azərneşr, 107 sayfa.

İbrahim Zakir 27 Ekim 1971 günü Bakü'de vəfat etmişdir. Mezarı Bakü'dedir.¹⁸²

İbrahim Zakir'in şiirlerinden birkaç örnek:¹⁸³

VETEN, ÉY VETEN!

Éy mənim gəlbimin gərarı vətən,
Anamın şanlı yadigârı vətən!
Sən mənim şənəm, ifti {arım sən,
Bağ ü bostan ü, ləlezârımsən,
Həm gülüm, həm də gülizârımsən,
Éy sınığ könlümün baharı vətən,
Şairin həmdəmi, şüarı vətən!

Sendən allam həmişə mən ləzzət,
Sənsiz heç kimlə étmərim söhbət,
Sənin eşginlə éy mah-i te'let,
Gezərim {alg içində biminnet.
Gəhrəman éllərin diyarı vətən,
Âşig-i sevgili, nigari vətən!

Yata bilməm sənin fərağında,
Saralıb rəngim iştiağında,
Razıyam can vérem gucağında,
Ya batam gəna gərlı dağında,
Olasan cismimin mezârı vətən,
Çəkməyim bunca intizârı, vətən!

¹⁸² A. g. e., s. 216.

¹⁸³ Cənûbî Azərbaycan Yazıçıları'nın Edebî Mecmuası, Azərbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 74-81; A. Eligızı, Ü. Hümmətova, Ayrılar mı Könlü Candan, Cənûbî Azərbaycan Edebiyatı Muntēebatı, Bakı Ünivərsitəti Neşriyyatı-1998, s. 30-32; Cənûbî Azərbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 32-45.

Sensiz âlem mene cehennemdir,
Éyş-i işret günümde matemdir,
Hemdemim derd, munisim gemdir,
Yoldaşım göz yaşım la nalemdir,
Üze olmuş sirişk cari, veten,
Éderem sensiz ah u zârı veten!

Éy benim sevgilim, ana vetenim,
Sendedir tab-i tağet-i bedenim.
Sendedir gülşenim, gülüm, çemenim,
Firğetin de günüm garadı benim.
Tökerem hüsnü eşgibarı, veten!
Gezerem guşéyi, kenarı veten!

Sende ğaldı cavan ciyergûşem,
Meni derdü belaye saldı bu gem,
Néylerem cennet olsa ger âlem,
Gussede od tutub elimde gelem,
Yandırır alemi şerarı veten,
Tükenib gelbimin ğerarı veten!

AZER¹⁸⁴

Éy Azer bayramı, Éy Azer günü,
Sen azad élimin ifti {arısan.
Ço { sevir ürekden {algımız seni,
Çün bizim Néhzet'in yadigârisan.

İyirmi birinde Settar T an éli,
Düşmene gösterdi öz güdretini.
Tebriz'den çekildi {ainler eli,
Talg gurdu öz millî hökümetini.

Tamah silahını tökdü düşmenler,
Bizim önümüzde teslime geldi.
Gızıl üfûglerde açıldı seher,
Seadet benim de élime geldi.

Doğdu şanlı günü Azerîstan'ın,
Onun her güşesi gülistan oldu.
Azadlığ yolunda ölen insanın,
Hüneri dillerde bir dastan oldu.

Günler birbirinden {oş gelib keçdi,
Zalımdan, zülmden nişan galmadı.
Güneş parçalayıb zülmeti keçdi,
Ne zindan, ne şallağ, ne gan galmadı.

O günler gedibse eger élimden,
Éle seadeti gaytararam men.
Düşmen can gurtara bilmez elimden,
Çi {ar ağ günlere bu eziz veten.

Gözüm önündedir o ya {ın zaman,
Odur, deste deste gehreman ordu,
Kéçdikce Settar T an T iyabanı'ndan,
Şadlığa gerğ olur Azerî yurdu.

---

¹⁸⁴ Bu şiir 21 Azer 1324 (21 Mart 1946) Azerbaycan Muhtar Hükümeti'nin kuruluş gününe atfedilmiştir.

Odur yéne elde ğırmızı bayrağ,
Tutub küçeleri saysız izdiham.
Tezeden canlanır bu ana torpağ,
Parlayır gün kimi her seher, a{şam.

TEBRİZ

Éy Azer élinin şanlı meskeni,
Şikeste gelbimin baharı Tebriz!
Öz şirin canım tek sévirem seni,
Sensen üreyimin damarı, Tebriz!

Sende ki, Settar Tan éyledi giyam,
El ele vérdiler {algımız tamam,
Üstünde görünce millî bir nizam,
Silindi gelbimin gubarı, Tebriz!

Sonra Şey{ Mehemed oldu nümayan,
Onu gör{utmadı ne dâr, ne zindan.
Zalımlar üstüne başladı üsyan,
Oldun mezlumların havarı, Tebriz!

Yatmadı demokrat firğesi rahat,
O, Azer ayında başladı néhzet,
Tutdu yér üzünü sendeki şöhet,
Oldun bütün diller şüarı, Tebriz!

Seni ki, éşitdik zülmden azad,
Sinende {algımız yaşardı dilşâd.
Hanı oğlanların goyduğı bünyad,
Üstünde at çapar her yağı, Tebriz!

Dé görüm, hardadır millî hükümet?
Sene üz veribdir bu gem, bu möhnet,
Hanı o âbadlığ, hanı o sen'et,
Éy Azer élinin vügarı Tebriz!

Néçin üzerinde sis var, duman var,
Zalımlar ğurduğı bir sazıman var?
Ana can, gem çekme, bir az zaman var,
Deyişer feleyin medarı, Tebriz!

Éy benim izzetim, şövketim, anam!
 Güsseden gelbimde duman var müdam,
 Daim fikrim budur alam intiğam,
 Son olan torpağın nisarı, Tebriz!

And olsun yurdumda uca dağlara,
 And olsun açılan al bayrağlara,
 Ölse de eymerem baş alçağlara,
 Sensen gèhremenlar diyârı, Tebriz!

GÜRBETDE¹⁸⁵

Eceb belâlere düşdüm diyar-i gürbetde,
 İşim olub ne édim ah u zâr gürbetde.

Özüm merizem, ürek gemli, tağetim yo {dur,
 Felek vurubdu meni âşikâr, gürbetde.

Ne bir gelib gédenim var, ne halımı soruşan,
 Gözüm galıb gápıda intizâr, gürbetde.

Ne var tebibe déyim, derdime elac étsin,
 Belâ tutubdu meni bîşümar, gürbetde.

Îlân vuran yatar, amma benim yu {um gelmez,
 Ki, re {de {abım olub mur, mar, gürbetde.

Eser bu mürğ-i dilim daima ferağında,
 Elimde yo {du nédim i {diyar, gürbetde.

Danışdıranda meni sirrimi nihân éderem,
 Çeker bu ateşi gelbim şerar, gürbetde.

Vetenden ötürü dolannam cahanda, Mecnun tek,
 Tapılmayır mene bir gemküsar, gürbetde.

---

¹⁸⁵ Şair bu şiiri Mazandaran'ın Sarı şehrinde sürgünde iken yazmıştır.

Édib {araba eziz ölkemi o {ainler,
Bu gemli göz yaşım éyler nisar, gürbetde.

Yétişse va{t senin intigamını allı{,
O va{t gelbim olar lâlezâr, gürbetde.

Bu günde Zâkir éder endelib tek efğan,
Élib veten sözünü bir şûar, gürbetde.

Ümidvaram ki, olar cennetim mene gîsmet,
Könül düşüb gefese mürğvar, gürbetde.

MEN ÂŞİĞ-İ HÜRRİYYETEM

Könül, men âşig-i hürriyyetem, ço{ ifti{arım var,
Menim azedelik tek gelbimde istekli yârım var.

Mene gösterme dünyada gözü şehlâ gözellerden,
Gözel zehmetkêş éllerden gül üzlü ço{ nigârım var.

Gédib zahidlere söyle, mene ço{ étmesin te'ne,
Heğiget ehliyem, dünyada düzgün bir şûarım var.

Béhişdi onlara verdim, ya{amdan el götürsünler,
Menim dünya évinde çün güneşim, lâlezârım var.

Olar gétsin otursun, mesken étsin erş-i e'lanı,
Menim bağı çemende de güzel dilber diyârım var.

Onun fikrinde bir âlem gezir, onda heğiget yo{,
Menim fikrim cemaetdir, olardan intizârım var

Olar ister gözü bağı beşer galsın cehaletde,
Menim de noimi gurtarmağa ço{ é'tibarım var.

Gédib ügba évinde éyş ü işret éylesin zahid,
Menim de hansı âlemde dolansam i{tiyarım var.

Keçibdir ömr Zakir, bir de mövhümata aldanmaz,
Meramından götürmez el, ona ço{ é'tibarım var.

ŞANLI T-ALGIMIZ

Her geder zalım elinde olsa talan {algımız,
Zalıma nifret éder, olmaz perişan {algımız,

Éy veten {ainleri, méydanda cövlan étmeyin,
T-algı nâhağ öldürüb al ğana ğeltan étmeyin.
Gızların göz yaşını derya-yı ümman étmeyin,
Bir ğana a{ır alar tézlikle, min ğan {algımız.
Zalımın ğesrin éder torpağla yéksân {algımız.

Biz de Babek nesliyik, el çekmerik méydanıdan,
Ġor {marıĝ sürgünden, ölmekden, ne de zındanıdan,
Az ğalib {ainleri vurrug çı{ar İnan'ıdan,
Öz ana yurdun éder baĝ-i gülistan {algımız.
Tülkünü goymaz éde méydanda cövlan {algımız.

Ger bu gün İnan'da hakim nâ{elef övladıdır,
Trumén, Çörçill ve Marşall onların üstadıdır,
Azerıstan ehli de mezlumların imdâdıdır.
Ço{ zaman çekmez, ğurar edli de divan {algımız.
Daĝlanan ğelbe ğoyarlar onda derman {algımız.

Haĝg'a and olsun bu yolda baş ü candan keçmişik,
Sévgili ğardaşdan, övlad-ı cavandan keçmişik.
Zindeĝanlıĝdan çekib el, {animandan keçmişik.
And içib vicdâne, étsin taze üsyan {algımız,
Vérmesin düşmenlere héç yerde imkân {algımız.

Ölkemizde goymarıĝ Fir'on-i Zöhhak eyleşe,
Pâk olan torpağımızda gövm-i nâpâk eyleşe,
Azer övladı eli goynunda ğemnak eyleşe,
Yo{ yo{ artıĝ istemez {algın ciyergan {algımız,
İntıgam almaĝ diler her lehze, her an {algımız

Évde rahet yatmarıĝ allıĝ cavanlar ğanını,
T-ain ellerden ğutarrıĝ ölkenin her yanını,
Héç feramuş étmerik bizler veten ğurbanını,
Çün ğetirmişdir ezelden Haĝg'a imân {algımız,
Haĝg'ın üstünde öler, olmaz périşan {algımız.

FEDAİLERE

Éy igid fedai, şanlı gızılbaş,
Ana yurdumuzun pasibanları,
Ezelden vermişik el ele gardaş,
Ölkeden govmağa şahı, şanları.

Géceden sübhe dek ğarda, dumanda,
Dağlarda, daşlarda éyledik senger,
Düşmeni gördükde her bir mekânda,
Laçın tek şikâra géderdik bizler.

Héç yadımdan çı{maz Reşid Settar 7an,
Yığdı öz başına Azer élini,
Ĝan içen şahlara éyledi üsyan,
Kesdi yurdumuzdan düşmen elini.

Gözüm önündedir o büyük néhzet,
Géceyle düşmenin dövresin aldız,
Her yerde déyildi sizdeki güdret,
Adızı Babek tek tari{e saldız.

Ĝardaşım bir de gel vérek el ele,
Zülm évini yı{mağa gédek Téhran'a,
Şanlı güdretimiz dönerek séle,
Düşmen dağıtmağa a{ır her yana.

Odur kommunistler Yunan'da, Çin'de,
Géceyi dağlarda étdiler seher,
Avtomat ellerde yatdı geminde,
Bütün döyüşlerde çaldılar zefer.

Düşmene atılan topların sesi,
Ĝor{uya salıbdır padişahları,
Vérir mezlumlara şadlığ müjdesi,
Zülmden ğurtarır azad {ahları.

Ba{ Hindoneziya partizanları,
Gezir elde tüfeng méşede, dağda,
Ölkeden ğovmağcın Ehrimenleri,
Her biri çalışır gétsin ğabağda,

Sen de tüfengini hazırla, yağla,
Ba{dın ya{ınlaşır éyleme ğeflet,
Hücuma gétmeye belini bağla,
Vermeyek düşmene cephede fûrset.

Bu ğün ana veten sesleyir seni,

Ṭainler at çapır sinesi üste,
 Déyir gel, düşmenden {ilas ét meni,
 Zülmden, sitemden olmuşam {este.

Men tüfeng çiğnimde gelem elimde,
 Hazıram firgeden vériysin ferman,
 Ğurtuluş, seadet sözü dilimde,
 Azadlığ yolunda olmağa ğurban.

Ğardaşım, senin de i {tiyarın var,
 Veteni sévirsen müntezir dayan,
 Ğoy azadlığ olsun dilinde şüar,
 Zefer bizimledir, bizimle, inan.

MENİM ÖZ DİLİM VAR

Çı {dı mektebinden bir cavan oğlan,
 El vérib ayrıldı yoldaşlarından.
 O herden defderi alıb ba {ırdı,
 Öz ana dilinde sé'r o {uyurdu:
 Déyirdi: Éy veten, éy Azerbaycan,
 Men Azer oğluyam vügarım sensen.
 Elime her zaman gelem alanda,
 Deftere yazdığım şüarım sensen.
 Kéçerem yolunda şirin canımdan,
 Seni ğurtararam düşmenden, inan!
 Bir efser gelirdi dalınca onun,
 Éşidib sé'rini Azer oğlunun.
 Sesledi... postundan geldi pasiban,
 Dédi: Gör ne déyir o géden cavan,
 Onu getir görüm, neçidir, kimdir?
 Dédiyi sözlerin heğgi ölümdür,
 Déyesen {oşlamır şâhı, sultanı,
 Ço { sévir veteni Azerbaycan'ı...
 Pasiban oğlana gelib yétirdi,
 Yapışıb gölundan onu getirdi.
 Soruşdu cavandan ğan içen efser:
 Nedir defterinde yazdığım sözler?
 Téz o kitabları vér görüm, mene,
 Dé, hangi müellim ders vérib sene?
 Ne üçün Se'di'nin kitablarından,

Ya da "Şahname"den o{umayırsan?
 Déyesen demokrat olubsan oğlan?
 Se'di'ni, Hafız'i {oşlanmayırsan.
 Şirin heyatını cavan unuttu,
 Gor{madan üzünü efsere tuttu.
 Dédi: O {uyuram men "Gülüstan"ı,
 Yadımda ğalmayıb onun dastanı.
 Se'di âlim olub, haĝĝdan keçmirem,
 Sözleri Farsıdır başa düşmürem...
 Men bu kitablardan alıram ilham,
 Odur o {uyuram, her seher, a {şam.
 Bu ne "Şahname"dir, ne "Gülüstan"dır,
 Öz dilimizdedir, mene asandır;
 "Ġızıl sehife"dir¹⁸⁶ ana dilinde,
 Bunu ço { sévirem men de, élim de.
 Kéçen il yazıldıĝ... Millî hökümet...
 Bunda yazılıdır bizdeki ğüdrete.
 Efser bu sözleri eşiden zaman,
 Az ğaldı hirsinden çatlasın, inan.
 Uladı it kimi, hürdü, ğudurdu,
 Ğarnına oğlanın tepikle vurdu.
 Dédi: Kes bu sözü éleme tekrar,
 Yolar öz saçımı, isteklin aĝlar.
 İstersen olarsan évinde rahat,
 Nezaketle danış, édende söhbet.
 Zillullah bil şâhı, veten Téhran'ı,
 Bu ĝeder şişirtme Azerbaycan'ı.
 Efserden bu sözü eşitcek cavan,
 Dönderdi üzünü ona nagehan.
 Dédi: Men gor {muram dar'dan, ölümde,
 Ölsem de ayrılmaz ruhum élimden.
 Oğrular {an olur, ĝan içenler şah,
 Bütün insanlıĝa onlardır bed {ah!
 Menim vetenim var, şanlı élim var,
 Ne Türkem, ne Farsam, ana dilim var.
 Gözüm tek sévirem doğma Tebriz'i,
 Sinesi üstünde besleyir bizi.

---

¹⁸⁶ Ġızıl Sehife (Altın Sahife): Said Mehti Pişeveri'nin (1892-1947) makaleler mecmuasının adı.

Tebriz'i v rmerem y z min T hran'a,
 Ğurbanım vetenim Azerbaycan'a!
 Jandarma efseri elinde Őallaĝ,
 Tehdid  leyirdi cavanı ancaĝ.
 Oĝlan  ekinmirdi h c bir Őeterden...
 K çirib diĝetle efser nezerden.
 Elinden oĝlanın kitabı aldı,
 Didib ayaĝının altına saldı.
 Emr  tdi pasiban aparsın onu,
 Atsın zindanlara Azer oĝlunu!
 O cavan zindana y tiŐen zaman,
 S z n  d yirdi hec dayanmadan.
 D yirdi:  Őitsin Őahlar, sultanlar,
 Y rde ĝalmayacaĝ t k len ĝanlar.
  limiz  decek bir y ni  syan,
 Analar derdine olacaĝ derman.
 Ne Őahlar ĝalacaĝ, ne de teŐt   tac,
 T alĝımız  decek derdine elac!..

ĞARDAŐLIĝ K MEYİ

Yazın orta ayı, g n  ıŐan zaman,
  i ekler  tmifdi   lleri elvan.
 Yaşıl geysinmiŐdi baŐalar, baĝlar.
 S yrang h olmuşdu dumanlı daĝlar,
  obanlar daş  ste t tek  alırdı,
 BaŐıb g zellikden lezzet alırdı.
 Ordan men baŐırdım yaşıl k llara,
 Dereye sallanan eyri yollara.
 Daĝlara, daŐlara nezer salırdım,
 Ana vetenimden ilham alırdım.
 Savalan daĝını  oŐ uca g rd m,
 Sinesi  st nde bir goca g rd m.
 Sa ları aĝarmıŐ goca ĝehreman,
 Hesretle baŐırdı Şimal'a ordan.
 - Eziz ĝardaŐ! d yib ĝedem vururdu,
 G h gezir, dolanır, g h otururdu.
 Ona yaşın g tdim, men v rdim salam,
 Sonra erz  ledim:-  y eziz atam!
 L tf  le, izn v r, incime menden!
 Ata can, birce s z soruŐum senden,

Görtürem gédirsen fikre, {eyala,
Ço { digğet édirsen burdan Şimal'a,
Yanıqlı ah çekib, gadaş!, déyirsen,
Déyesen hesretle yol gözleyirsen?
Od vurub gelbime gemli sözlerin.
Kime mühtezirdir, ata, gözlerin?
Goca bir az durdu, dinmedi esla.
Sövkendi bir daşa, étmedi söhbət,
Gördüm gizlin galdı mene heğiget...
Bir az da yériyib yanında durdum,
Elimi gocanın çiyinine göydüm.
Dédim: Dinle meni, éy goca aslan!
Menim de senin tek derdim var inan!
Sözünü sa {lama öz üreyinde,
Senin gardaşınam bunu bil, men de.
Goca bu sözleri eşitdi menden,
Ürekden ah çekib, durdu yérinden.
Méhrıban méhrıban elimi tutdu,
Çekdi bir çemene meni oturtdu.
Dédi: Goy sirrimi éyleyim izhar,
Derdimden seni de édım {eberdar:
Görürsen bu çölü, bu yaylağları,
Zencir tek bağlanan sıra dağları?
O Muğan, o derya, o büyük ümman...
Evvelde bir olub bu Azerbaycan.
Bir yanı Guba'dır, bir yanı Şirvan,
Bir yanı Tebriz'dir, bir yanı Zencan.
Böyük bir ölkedir bu Azerbaycan,
Tainler elinde olubdur talan.
Babek meskenidir dağlar tamamı,
Tebriz Saib verib, Gence Nizamî.
O gün ki, Tetaî éledi réhlet,
Guldur padşahlar {algın düşmeni,
Gurd kimi böldüler yurdu, meskeni.
Çalışır azadlığ gehremanları,
Ölkeden govdular gan soranları.
Şimal işığından aldılar ilham,
Veten {ainlerin éttiler é'dam.
Bakı'da {alg özü oldu hökmran,
Galmadı o yérde güsseden nişan.
Tebriz'se yéne de yanır odlara,

Hele de esirdir zülmkârlara.
Derya tek mövc édir tökülen ganlar,
Zindanda can véir bizim cavanlar.
Hele sürgün olur {algımız tamam,
Rahatca yatmır héç kes sübh ü şam.
Gözünde ganlı yaş gızlar, gelinler,
Cenûb çöllerinde aç, susuz inler...
Ağardıb başımı bu möhnet, bu gem,
Oğul üreyimde derd getirmişem.
Men ki, dayanmışam burda intizar,
Güsseden od tutub üreyim yanar.
Bir tek men déyilem, ço {dur yoldaşım,
Menimle bu dağda oğlum, gardaşım.
Azad etmek için Azer élini,
Ölkeden kesmeye düşmen elini.
Üç ildir étmişik bu dağı mesken,
Şeb {una gédirik görende düşmen.
Bizlerde ne geder can var, nefes var,
Goymarığ dağda yurdu yağılar!
Gocalı cavanlı bu dağda bizler,
Yarıb gayaları étmişik senger.
Gardaş gardaşına édecek kömek,
Bizlere Şimal'dan kömek gelecek.
Bilirem, her zaman galmarığ darda,
Zefer bayrağıyla bu ya {ınlarda.
Tebriz'e dönerik... Özüm gabağda...
Rza Tan oğlundan alarığ gısas,
Yéne de gurarığ millî bir esas!..

***

HACI ŞEYH ZEYNALABİDİN İMAN (MECNUN) (1892- ?)

Hacı Şeyh Zeynalabidin 1892 yılında Tahran yakınlarındaki tarihî Türk yerleşim yerlerinden birisi olan Zencan'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Zencan'da görmüştür. Daha sonra Necef'e gitmiş ve iyi bir İslâmî tahsil almıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Zencan'a dönmüş, kısa bir süre cuma imamlığı yapmıştır. Bir müddet de Zencan deftardarı olmuştur. Emekliye ayrıldıktan sonra dinî hizmete devam etmiştir.

Hacı Şeyh Zeynalabidin şiirlerinde "Mecnun" mahlasını kullanmıştır. Üç dilde (Türkçe, Farsça ve Arapça) şiirler yazmıştır.

Ayrıca Türkçe bir mesnevî ile Zencan Tarihi adlı iki kitap yazmıştır.¹⁸⁷

Hacı Şeyh Zeynalabidin'in Türkçe gazellerinden bir örnek:¹⁸⁸

AĞAR

Yaşım yétibdi gır {a, yağıb başa, gâşa gar,
Ya {şı ağarmısan, başımın tükleri, ağar.

Yétidi {ezane ömr, gerekdir sola gülüm,
Her çar fesil bir zad üçün iğtizası var.

Gétidi cavanlıg âlemi, gelmez de {i géri,
Geldi göcalıgın, de {i mümkün dégil ferar.

Ol dem ki, yâr könlün alırdı, gel indi ba {,
Ger olsa müşterisi satar, olmasa atar,

Dar-i mecazide bu gururun heğıgeti
Çün méyvedir ki, sübh gelir, a {şama gö {ar.

Yâ Reb, bu ruzigâri ola {animan-i {erab,
Her geder möhkem év gayıran, a {iri yı {ar.

¹⁸⁷ Cavad Héy'et, Azərbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azərbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 304

¹⁸⁸ A. g. e., s. 304.

Oğlum, eşit nesihetimi, vér mene ğulağ,
Pir-i mücerrebem ki, gelib başıma bular.

Bu ruzigârın ehline olsun besiretin,
Aldanma {al ü {ettine, şehmare olma yâr.

Her kim sene temellüg éder, düşmenindir o,
Yo {dur saman dibinde suva hergiz é'tibar.

Tâ sende nef'i vardı, sene éhtiram éder,
Guyruğ bular néce hele it guyruğun bular.

Düşmen, egerçi köhnele senlen edaveti,
Gor { ondan, od éler özünü a {ir aşıkâr.

Olma yalançı şe {se müsahib, vérer gire,
Senle eziz kimseleri bir bire vurar.

Her iş görende eğibetin fikr éyle, éyle,
Éymen bu ruzigârdan olma, ğulağ burar.

Her yérde nikbet üz vére, ruzi yétişmeye,
Köç éyle, çünkü ğuş uçar, a {urde den tapar.

Ebherli'de, Şenati'de, Hideci'de yo { vefa,
Bu üç yéri sükunet üçün ğılma i {tiyar.

Bu ağilene sözleri Mecnun'dan eşit,
Sermeşğ édib bu şe'rleri sa {la yâdigâr.

***

EMİR HÜSREV DARAI (Emir Ṭosrov Daraî) (1892-1953)

Emir Hüsrev Daraî, 1892 yılında İran Azerbaycanı'nın Binarud köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Kaçar hanedanından Hüsrev Mirza'dır. İlk öğrenimini Gevher kentinde yapmış orta ve yüksek tahsilini Zencan şehrinde tamamlamıştır.¹⁸⁹ Henüz 15-16 yaşlarında iken edebiyata ilgi duymuş ve Racî, Sarraf ve Hidecî gibi şairlerin şiirlerini okuyup, incelemiştir.¹⁹⁰

1940 yıllarında "Sovyet-İran Medenî Alâkalar Cemiyeti"nin Zencan şubesinin başkanı olmuştur. Zencan'da ileri ve aydın görüşlü bir edebî sima olarak ün yapmıştır. İran Türkleri Bağımsızlık Hareketi'ne gönüllü olarak katılmıştır.

Bir müddet Tarim'de hakim naibi olarak görev yapmıştır. Bu görev esnasında Mehindoht adında bir kıza gönül vermiş. Verem hastalığına yakalanan bu kızcağızın ölümü onu çok etkilemiştir. "Şekeristan" adlı eserini ona hasretmiştir.¹⁹¹

Daraî, 27 bin beyitten ibaret bir dîvân ile birçok eser geride bırakmıştır.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

1. Kitab-i Şekeristan: Kelile ve Dimne'nin manzum halde yazımıdır.
2. Menzûmé-yi Merdan-i Ṭaver: Edebî ve aşkî bir eserdir.
3. Divân-i Ğezeliyyât.
4. Ermağan-i Zindan ya Merzbannâme.
5. Menzûmé-yi Emr-i Dübâre
6. Mesneviyê-Enisü'l-Uşşâğ

Şiirlerinde halkı çağdaş eğitime, ilme, sanata davet etmiştir. İran Türk kadınının çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması ve her türlü haklara kavuşması için mücadele etmiştir. İlk gazelini Azerbaycan ve İran Türk kadınlarına hasretmiştir.¹⁹²

Daraî, 1953 yılında vefat etmiş ve doğum yeri olan Binarud'da defnedilmiştir.

Emir Hüsrev Daraî'nin eserlerinden örnekler:¹⁹³

¹⁸⁹ A. g. e., s. 303.

¹⁹⁰ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1994, c. IV, s. 9.

¹⁹¹ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 303.

¹⁹² Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1994, c. IV, s. 9.

¹⁹³ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, s. 304; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1994, c. IV, s. 9-12.

NAZ Ü GEMZE ÖYRENİR

Naz ü gemze öyrenir senden eger cananeler,
Menden öyrensın gerek divanelik divaneler.

Ger düşem divane tek bazare heğgim var benim,
Men senin rüsva-yi eşgin kâm alan bigâneler.

Men cehennem, sen gözellik şe'nini ço { hifz éle,
Her sedefde mesken étmez sen kimi dürdaneler.

Şem' tek nur camalın rövşen éyler meclisi,
Var néce tağet o şem'e yanmasın pervaneler.

Sen {oş ol, göy meclis-i éyşin regibe nûş ola,
Besdi bu bî {animâne gûşé-yi méy {âneler.

İndi bildim, gâhi gâhi ger mene lütf éyledin,
Salmağa könlüm guşunu dame, sepdin daneler.

Sen gözellik şöhretinde, men bela-yi eşgde,
Goy yazılsın ganile âlemde bu efsaneler.

Mest olmaz badeden Ƨosrev eger deryan içe,
Étmese mestane gözler gemzé-yi mestaneler.

VAR

Bilmem bu şairin daha ne müddeası var,
Olduğca pir, başda cavanlıg hevası var.

Düşmez o zevğden niye bu gan olan könül,
Sen şahid ol başında bir özge belası var.

Könlüm guşu gonub yéne bir servgamete,
Her şa {esinde rövzé-yi rizvan sefası var.

Mu-yi tela ile göyub gelbimi oda,
Dünyanı dolandırdı, eceb kimiyası var.

Éybi budur hemişe ki, biçare âşige,

Bir def rehm éylese, yüz min cefası var.

Men ağladığıca ğan, güler ol ğaşları kaman,
A {ır démez ürekde bunun o { yarası var.

Ṭosrov, tesevvür éleme tek sensen âşığı,
Her zövg ehlinin ona min min düası var.

ZAMAN ŞAİRİ

Men zaman şairiyem,
Gelemim ğan yazacağı, ğan yazacağı,
Meni şair yaradıb ölkemizin faciesi,
Ne güzel ğız, ne yaban göz
Ne gözeller ba {ışı, ne yarın şu { yerişi,
Şé'rimin bülbülü yo {, méyi yo {, mütrübü yo {,
Daha yér yo { olara söz ğoşasan.
Daha tari { olara yér vérmmez,
Bu zaman ğan günüdü,
İndi tari { risalet ister.
İndi şair eger
İnsanların azadlığına
söz ğoşsun.
İndi şair ne gerek güdret-i feryad olsun,
İndi şair dili {algın dilidi.
İndi şair gerek ilham ala ğandan,
Sözü te'sir ala ğemden kéçecekden.
İndi şair gerek od parçası tek odluya
bidad évini.
Sözü feryad ala, ta titrede düşmen canını,
Ala ğardaş ğanını, kese yoldaş yanını
Yatasengerde, döyüşmek başara köhne düşmenle
vuruşmağ başara
Men zaman şairiyem.
Sözümün {enceri {algın keserinden itilib,
Ona keskinliyi, parlağlığı tari { vérib.
O kütelmez ğalacağı
Daha paslanmayacağı
Daş ürekler yaracağı.
Men zaman şairiyem,
Gelemim ğan yazacağı, ğan yazacağı.

ĞIŞDA BAHAR

Behman ayında Azer'imiz oldu aşikâr,
Ğış mövsümünü ölkemizde éyledi bahar.

Ğuşlar o {ur baharda hem ya {şı, hem pisi,
Azer sesinden ya {şdır her neğmeler ki, var.

Gül éşgi bülbülü o {udur her baharide,
Azer sesin veten hevesinde éder nisar.

Bülbül séver onu ki, onun ard-ı dövresi,
Azer séven zamanede daim idi bergerar.

Azer sesi {eber vérer ölke {elğine,
Azadlıg édib veteni zülmden kenar.

Gétدی zeman-i zülmü sitem isteyenlerin,
Millet özü özüçün éle aldı i{tiyar.

Şâd ol, sağ ol, yaşa bizim éy şanlı firgemiz,
Ya {şı şehamet ile zühür étdin iğtidar.

ÖZÜM ÖZÜME

Déyil bu göz yaşı gözden a{ar benim üzüme,
Bu{ar-i badé-yi gemdir çı{ar benim gözüme.

Bu gedr cövr ü sitemle henüz ölmemişem,
Ne se {te can imişem aferin béle dözüme.

Dédim, ürek, seni tarı bu yârdan el çek,
Çek indi cövr ü cefa, sen ki ba {madın sözüme.

De {i onun üzüne ba {maram, veli onsuz,
Eger gözüm ba {a bir gülüzâre, gül gözüme!

Ne gedr el etek oldum ki, su sepe oduma,
Henüz zülf-i siyehile od vurar gözüme.

Günah mendedi, T-osrov, günahi yo {dur onun,
Gül-i biyaban olub od vurmuşam özüme.

DİLBERİM

Gel şane vurma zülmi semensaye, dilberim,
Goyma sala güneş üzüne saye, dilberim.

Gün görmeyib cahanda eger gül camalını,
Te'rifçin şebih éleyem aye, dilberim,

Allah seni gözel yaradı ruhi pak ile,
Étme gebul zehmet-i piraye, dilberim.

Teğlid étme, ba{ma bu rüsva gözellere,
Kim zövg édile çı{ zer ü zibaye, dilberim.

Göyçek odur ki, sen kimi nazile ba{mağı,
Éşğ ateşile od vura dünyaye, dilberim.

Dé, hansı daşürek görüb ol gözleri, gözü
Gerg éylemez vücudunu deryaye, dilberim.

Cam-i lebin {eyah ile mest olanların,
Ne éhtiyacı sağer-i sehbaya, dilberim.

Min servnaz olsa gülüstan-i hüsnde,
Göz dikmişem o gamet-i re'naya, dilberim,

Ṭosrov, uzun danışma, gédib özge fikr éle,
Méyl éylemez senin kimi şeydaya dilberim.

***

**CAFER KÂŞİF (Cefer Kâşif)
(1894-1945)**

Cafer Mehmetzâde Kâşif 1894 yılında İran Azerbaycanı'nın Mamağan kasabasında çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Uzun süre Tiflis'te kalmıştır. Kendi şiirleri ile basında yer almıştır. 1945'te İran Azerbaycanı'nda başlayan bağımsızlık hareketlerine katılmış ve kalemi ile destek vermiştir. Şiirlerinin halk üzerindeki etkisi yüzünden Tahran hükümetinin cellatları tarafından vahşice öldürülmüştür.¹⁹⁴

Cafer Kâşif'in şiirlerinden örnekler:¹⁹⁵

HÜRRIYYET PERİSİNE

Gezirdim fikrile gülşende nâşâd,
Déyirdim: "Kâş olaydım guş tek azad.
Uçub bir séyr édeydim kâinatı,
Dürüst tesvir édeydim bu heyatı".
Bahar fesliydi açmışdı çiçekler,
Heyata ruh vérirdi şen emekler.
Açanda gönçeden ağzın gızıl gül,
Gucağlardı gülün biçâre bülbül.
Tebiet gülşeninde séyr éderdim,
Hegîget âleminde téyr éderdim.
Salardım yârımı daim {eyâle,
Éderdim eşğden o demde nâle.
Derib gül üsde bağlardım elefden,
Gözel bir ses eşitdim sol tereften.
Düşüb teşvişe könül ne'resinden,
Feğet ço { âşına bildim sesinden.
Dürüst digğet édib, ba {dım hevaya,
Sataşdı gözlerim bir mehlîgaya.
Ne gördüm, bir melekdir galdırıp el,
Déyir: "Éy sévgilim, zehmetkêşim, gel.
Hağîgi âşigin mehbubiyem men,

¹⁹⁴ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 46.

¹⁹⁵ A. g. e., s. 46-48.

Bütün heğgûların metlubiyem men,
 Heğğet meskenim, vicdan şûarım,
 Edâlet bülbülüm, zehmet bahârım.
 Hemîşe menbe-yi zövr-i sefayam,
 Seninle éy cavan men âşınayam".
 Dédim: "Menden çekil avârayam men,
 Esir-i möhnetem biçâreyem men.
 Sitemkâr övçular salmışlar dama,
 Felâketten yétib ömrüm tamama.
 Düşübdür tûti-yi teb'im hevesden,
 Gütarmağ isteyir canım gefesten".
 Dédi: "Gör {ma, ğuzum, {oşniyyetem, bil,
 Senin ço { sévdiyin hürriyetem, bil!
 Bütün bu kâinata serverem men,
 Sene, Kâşif, hemîşe rehberem men".

EL ÇEKİN!

Tûti-yi teb'im gezir bağda herasan, el çekin!
 Goymarîğ bayğuş ile dolsun gülistan, el çekin!

Söyleyin Séyyid Ziya {ain deyişsin camecin,
 Dest-i istibdadide oynatmasın yo { {amesin,
 Herze vü hezyan ile doldurmasın rûznamesin.
 Oldunuz biz millete tari {î düşmen, el çekin!
 Êttiniz zehmetkêşe dünyayı zindan, el çekin!

Goy Hüseyin, Fatimê de vicdânın satsın pula,
 Ğışğırıp rûznâmede çeksın bizi eyri yola.
 Ezmimizden dönmerik, gör bu cahan berbad ola,
 Teşne-yi hürriyyetik, éy ğövm-i nâdan, el çekin!
 Müstebidler ğetline var bizde ferman, el çekin!

Ke'be tek hörmetli {elĝe Azerbaycan'ımız,
 Bu müğaddes torpağâ ğurban yazılmış {algımız,
 Ğurtuluş fikrindeyik, möhkemleşib imanımız,
 Azerîler bir daha olmaz perişan, el çekin!
 Möhtekirler bizleri étmişler talan, el çekin!

Fikrimiz azadelikdir, malikik {oş niyyete,
 Yadların ğeyyumluğû lâzım déyil biz millete,

Hegğiden ilham alıb goyduğ gedem hürriyyete,
Olmuşuğ her ferdimiz bir merd-i méydan, el çekin!
İsterik daim gurag eld ile dîvan, el çekin!

Girmişik méydan-i éşge bir gevi iman ile,
İrticanı ezmeye and içmişik vicdan ile,
Talğımız baş galdırıb hağsızlığa üsyan ile,
Goymarıg güsse éde biçâre déhgan, el çekin!
İsterik él galmasın yo şul ve üryan, el çekin!

Azerîstan ölkeseñ sanma bu gün başsız beden,
İngilabın ateşi fevman édir her güşeden.
Talğımız hiddetlenir sen éttiyin bu fitneden,
Yandırar a şır sizi bu odlu tûfan, el çekin!
Taze dünya gurmağa bizde var imkân, el çekin!

***

CAFER BEDÂYÎ KELAMÎ (Cefer Bedâyi Kelamî)
(1896- 1969)

Cafer Bedâyî 1896 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ali Ekber'dir.

Cafer Bedâyî iyi bir tahsil almıştır. Fars edebiyatı, mûsikî, hattatlık, nakkaşlık, eski ilimler gibi sahalarda öğrenim görmüştür.

O, şiir yazmadan önce mûsikî ile meşgul olmuştur. İran'ın sayılı müzik âlimlerinden sayılmıştır. Şairliğe 60 yaşlarında başlamıştır. Hicrî-Kamerî takvime göre 75 yıl; milâdî takvime göre 73 yıl yaşamıştır.) Şiirlerini ömrünün son 15 yılında yazmıştır.¹⁹⁶

Cafer Bedâyî Kelâmî'nin bir gazeli:¹⁹⁷

DEGENDE

Meşşate eli zülf-i perişâna degende.
Şane kimi şan şan olu dil, şane degende.

Zülfünde olan lerzişe könlüm sebeb oldu,
Zencir düşer lerzeye divane degende.

Divanelerin meskenidir türré-yi canan,
Govğa olu berpa ona ferzane degende.

Ġeddim büküldü, rişté-yi canım olu perpic,
Tâ silsilé-yi zülfüne bigâne degende.

Min çêşmé-yi beraberdi, o méyden,
Bir ġetresi düşse leb-i canane degende.

Var heġgi, o kirpiklerivin, ġanımı tøkse,

¹⁹⁶ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, c. II, s. 333.

¹⁹⁷ A. g. e., s. 334.

Ėanlar tkler {encer-i mestane degende.

Damane a {ar e {ki, olur {'lesi lerzan,
R {sarine {em'in per-i pervane degende.

Bir zge {erafet yti {er mesenti {y {e,
Mescidde ona {adim-i my {ane degende.

{uridelik ehvalı "Kelami"de göründü,
Me {ate eli trr-yi cnne degende.

***

EBÜLKASIM KÂMİL
(1897-1964)

Ebülkasım Kâmil 1897 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini mahalle medresesinde, orta öğrenimini ise yeni usul okullarda görmüştür. Genç yaşta şiir yazmaya başlamıştır. Kendisini mûsikî sahasında da iyi yetiştirmiştir.

Ebülkasım Kâmil, ticaretle uğraştığı hâlde edebiyattan ve mûsikîden uzak kalmamıştır. 1956 yılında Tebriz'de kurulan Şairler Meclisi'nin çeşitli kademelerinde yönetici olmuştur. Ömrünün son 18 yılını Urmiye'de geçirmiştir. 1964 yılında Urmiye'de vefat etmiştir.

Ebülkasım Kâmil'in geride 30 bin beyitlik Türkçe ve Farsça divânı kalmıştır. Onun şiirleri "Péyman", "Asayış", "Tebriz", "Veten Yolunda" gibi dergi ve gazetelerde yayımlanmış, ancak henüz kitap hâlinde basılmamıştır. Dr. Cavad Hey'et, şairin el yazma şiirlerinin kardeşlerinde olduğunu yazıyor.¹⁹⁸

Ebülkasım Kâmil'in bir şiiri:¹⁹⁹

SİZİN

Dustan! Yâr-i şeker leb benim, eğyâr sizin.
Gül benim, gönçe benim, lale benim, {ar sizin.

Yârda şive benim, gemze benim, naz benim,
te'né-yi eğyar sizin.²⁰⁰

Méy benim, sağı benim, sağer ü sehba de benim,
Tar ü tenbur benim, hesret-i didar sizin,

Dahen-i gönçe benim, sûret-i golnar benim,
Göz benim, gaş benim, {encer-i {unbar sizin.

Meclis-i bezm benim, bûse benim, {al benim,

¹⁹⁸ A. g. e., s. 314.

¹⁹⁹ A. g. e., s. 315.

²⁰⁰ Bu beytin baş tarafı bulunamadı. Bahsi geçen, "Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Başvuru, Azerbaycan Devlet Neşriyyatı, Bakı-1998" adlı kitapta da noksandır.

Leb-i {endan da benim, didé-yi {unbar sizin.

ett benim, {al benim, éyş benim, nuş benim,
Söhbət-i yâr benim, zahid-i dindar sizin.

Çéşm-i me{mur benim, gebgeb-i gülgün benim,
Zülf-i {oşbuy benim, taré-yi şehmar sizin.

Kamil'em, eşğ benim, yâr-i vefadar benim,
Kû-yi dildar benim, gesr-i telakâr sizin.

***

**ABBAS VASİG (Abbas Vasig)
(1898-1956)**

Abbas Vasig 1898 yılında Şebüster şehrinin Çenvan (Şancan) kentinde dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini köy medresesinde yapmıştır. Bir müddet babasının Şebüster'deki işyerinde çalışan Abbas, okumak için Rusya'ya kaçmak istemiş, ancak akrabaları tarafından geri getirilmiştir. Babası onu Irak'a, Necef'e göndermiştir. Fakat Abbas Vasig umduğunu orada bulamamış Şebüster'e dönmüştür. 1919'da babasının iflas etmesi üzerine Tiflis'e gidip, orada şeker ticareti yapıp para kazanarak babasına yardımcı olmuş. Tiflis'te kaldığı yıllarda orada yayımlanan "Yeni Fikir" gazetesinde "Vasig" adıyla şiirler yazmıştır.

1920'de Gürcistan'ın Sovyetleştirilmesi ve ardından babasının ölümü Abbas'ı çok etkilemiştir. 1924'te kaçak olarak İran'a dönmüş, kısa süre sonra Bakü'ye gitmiş ve orada şeker ticaretine başlamıştır.

Abbas Vasig Tiflis'te iken bir yardımlaşma derneği kurmuş. Bu derneğin çalışmalarını Bakü'de de devam ettirmiştir. Bu derneğin yardımı ile doğum yeri olan Şancan'a bir okul yaptırmıştır. Vasig okulun yapımı için gidip gelirken bunu tutuklamak istemişler. Ancak o yakayı ele vermemiş ve Bakü'ye dönmüştür. 1935 yılına kadar Şancan'a gitmemiştir.

Abbas Vasig, Bakü'de de rahat bırakılmamıştır. Stalin yönetiminin zulüm sağtığı dönemde, yazdığı eserlerinin bir kısmını ele geçer korkusuyla yok etmiş, bir kısmını da yanına alarak Azerbaycan'ın Göyçay iline göçmüştür. Orada yuva kurmuş. 1956 yılında da orada vefat etmiştir.²⁰¹

Abbas Vasig'in bir gazeli²⁰²

---

²⁰¹ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998, c. II, s. 322.

²⁰² A. g. e., s. 323-324.

DİLİM OLSA

Yurdum odlar yurdu, Azer éli ger élim olsa,
Fe {rdir söylemege vesfını şirin dilim olsa.

Élin amalı ile gül ü gülüstan salaram men,
Güllerin eşğine ger neğme déyen bülbülüm olsa.

Arzu dünyasına min sévgi, hevesle ba {aram men,
Üzüme ince tebessümle ba {an sévgilim olsa.

Géce gündüz çekerem gül üzünün hesretin, a {er,
Çataram vesle, mehebbet çemeninde gülüm olsa.

Ehd ü péyman ile öz {elgime and içdim ezelden,
Dönmerem ondan eger ömrde yüz min ilim olsa.

Kim séverse séviler, hörmete hörmət gazanarlar,
Nola, Vasig, bu temennada benim de elim olsa.

***

**MEHMET ALİ FAHRETTİN MAHZUN (Mehammed Eli Fe{reddin Mehzun)
(1899-1986)**

Mehmet Ali Fahrettin Mahzun 1899²⁰³ yılında Kuzey Azerbaycan'ın Gedebey şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin, İran Azerbaycanı'ndandır. Bir yaşında iken babasını kaybeden Fahrettin, büyük kardeşlerinin himayesinde büyümüştür. İmkânsızlıklar sebebiyle ilk okulu ancak okuyabilmiştir. Yüksek tahsil alma imkânı bulamamıştır. Bir müddet demircilik yapmıştır. Daha sonra fotoğrafçılığı kendisine meslek edinmiştir.²⁰⁴

Kişisel gayretleri ile edebiyatı, özellikle Azerbaycan edebiyatı tarihini öğrenmiştir.

1938 yılında Tebriz'e giderek İran Türkleri'nin bağımsızlık hareketlerine destek vermeye çalışmıştır. 1946 yılında İran Azerbaycanı hürriyet ve bağımsızlık hareketi emperyalist güçler tarafından yıkıldıktan sonra Tahran'a göçmeye mecbur kalmıştır. Bu zorunlu göç, şairin hassas gönlünü çok hırpalamıştır.²⁰⁵

Şair 1986 yılında Tahran'da vefat etmiştir.²⁰⁶

Mahzun, gençliğinde yazdığı küçük şiirleri ile dikkatleri çekmiştir. Sonra gazelleri ile Azerbaycan ve İran Türkleri arasında şöhret kazanmıştır. Şiirleri âşıklar ve hanendeler tarafından sürekli meclislerde okunmuş, radyolardan dünyaya yayılmıştır. Onun şiirleri, "dinleyenlerin yüreklerini neyaya gelen ney gibi okşayıp heyecanlandırmıştır. Onun gazellerinde, hayatta daima ezilmiş, ömür boyu hasret çekmiş, hayatın bütün acılarını tadmış, hayatın ağırlıklarını omzunda taşımış bir insan kalbinin nâlesi duyulmaktadır. Gazellerdeki elem, keder ve gamlar ise ferdi bir nâle değildir. Belki de içtimâî derdlerin terennümü ve figanıdır."²⁰⁷

²⁰³ Mehmed Eli Mehzun, Hicran Üestesi, 1358 (1979-Tebriz), s. 1.; Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Êlm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 49. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1261 (M. 1882) olarak yazılıdır (Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 18).

²⁰⁴ Mehmed Eli Mehzun, Hicran Üestesi, 1358 (1979-Tebriz), s. 1.; A. Eligızı, Ü. Hümmetova, Ayrılar mı Könül Candan, Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Münte~ebati, Bakı Üniversitesi Neşriyyatı-1998, s.129.

²⁰⁵ Mehmed Eli Mehzun, Hicran Üestesi, 1358 (1979-Tebriz), s. 1.

²⁰⁶ Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Êlm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 49.

²⁰⁷ Mehmed Eli Mehzun, Hicran Üestesi, Ön Söz: Genceli Sebahi, 1358 (1979-Tebriz), s. 1.

Mahzun, Tebriz’de kurulan “Şairler Meclisi”nin müdavimlerindendi. Onun şiirleri, “Veten Yolunda” gazetesinde “Gezeller” adı altında neşredilmiştir. Ayrıca “Hicran Üestesi” adlı kitabı 1979 yılında İran’da yayımlanmıştır.

Mehmet Ali Fahrettin Mahzun’un şiirlerinden örnekler:²⁰⁸

VETENİM AZERBAJCAN’A

Éy veten, âlemde sen ruh-i revanımsan benim,
Doğma yurdum, meskenim, aram-i canımsan benim,
Gülşenim, gülzar-i eşğim, busitanımsan benim,
İzzet ü fe{rim ile din ü imanımsan benim.
Cismime güvvet véren gelbimde ganımsan benim.

Öz canım tek isterem âlemde, éy yurdum, seni,
Her zaman sinende can tek beslemişsen sen meni.
Ad alıbsan dehrinde, éy gehremanlar meskeni,
Her zaman dillerde sen vird-i zebanımsan benim,
Cismime güvvet véren gelbimde ganımsan benim.

Gehreman oğlanların yurdu bizim ellerdedir,
Goç igidler tek Cavanşir, Babek’in dillerdedir.
İtmemiş asarları, rengi gızıl güllerdedir.
Lalelerden reng alan bağ-i cinanımsan benim.
Cismime güvvet véren gelbimde ganımsan benim.

Vesfî sıgmaz dillere te’rif éden aslanların,
Az déyil Şéy{ Mehemmed, hem de Setter{anlar’ın,
Her zaman {atirdedir ölmez igid oğlanların.
Sen mücahidler anası, gehremanımsan benim,
Cismime güvvet véren gelbimde ganımsan benim.

Sen yetirmişsen Kôroğlu tek igid insanları,
Adlanan Ğaçag Nebi tek galdıran üsyanları,
Yoldaşıyla hemrikâb olmuş hecer tek canları.

²⁰⁸ Mehemmed Eli Mehzun, Hicran Üestesi, 1358 (1979-Tebriz), s. 1; Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 18; A. Eligızı, Ü. Hümmetova, Ayrılar mı Kônül Candan, Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Münteşebati, Bakı Üniversitesi Neşriyyatı-1998, s.129-132.; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 49-55; C. A. E. A., Elm Neşriyyatı, Bakı-1994, c. IV, s. 13-34.

Ġehremanlar meskeni bir ġehremanımsan benim,
Cismime ġüvvet véren ġelbimde ġanımsan benim.

Günbegünden hell olur âlemde ço { müşküllerin,
Köhneden ġülşen varındı, indi açmış güllerin,
Güllerin açmış görüb şur éyleyir bülbüllerin.
Mehzun'un öz yurdu, Azerbaycan'ımsan benim,
Cismime ġüvvet véren ġelbimde ġanımsan benim.

ARZU

Taki vez'in görürem millet-i İranımızın,
Sorma halını bizim hal-i perişanımızın.

Ucalır nalesi néy tek göye ehli vetenin,
Héç kesilmez mi nevasi dil-i suzanımızın?

Ġızıl üstünde revadır vére can milletimiz,
Nefti yér altda ġala Azerbaycan'ımızın?!

Bu ġeder me'deni servetlerimiz, boş dolanaġ,
Ya {a yo {sulluġ odu riştesini canımızın.

Yérin altında tükenmezdi çini torpaġımız,
Biz hele kökledirik böyrünü çaydanımızın.

Ahü efsus éleme, tüstülemir kâr {anamız,
Bes nedir tüstüleri hogġa vü ġelyanımızın?

Çı {araġ, besdi daha, her cüre me'denleri biz,
Artraġ şöhretini servet-i samanımızın.

Ġalmasın birce nefer işsizi bu ölkemizin,
Olmasın halı fena fehle vü dehġanımızın.

Ġéyinib ehl-i veten cümlesi gül tek bezene,
Taġ atar riştesi her bir yana bostanımızın.

Açılar élm ü maarif ġapısı millet için,
Adı âlemde çı {ar élm ile ürfanımızın.

Bu dul övretler üçün iş açıla her yanda,
Bir nefer galmaya işsiz gız ü oğlanımızın.

Geze şehrimde tramvay, uca köylerde balon,
Tutalar neğşesini taze şiyabanımızın.

Eke minlerce traktor, biçe konbaylarımız,
Zilleti taki azalsın bu Müselmanımızın.

Ťalg ola cümlesi ğardaş, bile öz {éyr ü şerin,
Galmaya ta eseri hevze vü hedyanımızın.

Meger insafdı görek biz bu ğeder yolçuları,
Bes to {unmaz mı bu iş şe'nine e'yanımızın.

Yığıla bir yére mezlum ğocalar, hem ğarılar,
Dincelib ömr édeler, fe {ridi merdanımızın.

Merifet ehli ola ölkemizin {algı tamam,
Küçelerden kesile sesleri nadanımızın.

Bir göreydim yığışıb ser {oş ile tiryakımız,
Düşünüb éybini her tek teki i {vanımızın.

Görmeseydim küçede menzil éden yolçuları,
Zenn éderdim düzelib işleri nöğsanımızın.

Aça gülzar-i veten, şur éleye bülbüller,
Süreti solmaya ta millet-i nalanımızın.

Yéne Mehzun vurulub bu veten adlı gözele
Ço { sévir külli baharın bu gülüstanımızın.

AZERBAJCANLI ĞARDAŞLARIMA

Ölkemin sahibhüner, éy ğehreman oğlanları,
Azerîstan {algının şir-i jeyan oğlanları.

Méhriban ğardaşlarım, yo {dur bizim bigânemiz,
Bir ata övladıyığ âlemde birdir {anemiz,
Ba {marığ {ain sözüne, yo {dur héç divanemiz,

Bu élin, bu ölkenin şirinzeban oğlanları.

Pakdil Efser, Nizamî gârdaşımdır her zaman,
İfti {arımıdır geyur, namuslu insanlar inan.
Uf dêmeme azadlığ uğrunda eger vërsem de can,
Gör {u bilmez cengide Settari {an oğlanları.

Ġoy veten gülzare dönsün, bare dönsün bağıımız,
Ġırmızı güller, çiçeklerle bezensin dağıımız,
Mehv édek {ainleri, ta ġalmasın bir yağıımız,
Fe {r ile ömr éyleyek, éy ġehreman oğlanları.

Ġurtarıb fesi-i {ezan, gelmiş bahar eyyamımız,
Bade-yi meşruteden lebriz olubdur canımız.
Nur-i hürriyyet ile çatdı zamandan kâmımız,
Veġt gelib çatmış, oyan, éy kâmıran oğlanları.

TEBRİZ

Gelmişem öpmeye torpağın yéne,
Éy eziz vetenim, cananım, Tebriz!
Ne ġeder ömrüm var, isterem sensiz
Olmasın bir günüm, bir anım, Tebriz.

Gezib dolansam da cümle mahalı,
Men sende tapmışam eġl ü kemalı.
Sensen üreyimden silen melalı,
Ġurbandır yolunda bu canım, Tebriz.

Halal südündendir, bedende ġanım,
Amalım, efkârım, biliyim canım.
Şanlı vetenimsen, Azerbaycan'ım,
Béhiştim, rövzê-yi rizvanım, Tebriz.

Vefalı oğullar anasın atmaz,
Ġürbet béhişt olsa, vetene çatmaz.
Körpeler héç zaman anasız yatmaz,
İsterem başına dolanım, Tebriz.

Bülbül tek sévmişem gönçe çağını,
Almalı, héyvalı baġça bağıını.

Gelmişem öpmeye gül yanağını,
Éy eziz sévgilim, mekânım, Tebriz.

VETENDEN AYRILARKEN

A dostlarım, gürbet ele düşenden,
Gohum gârdaş, veten déyen men oldum.
Gumru kimi ayrı düşen çemenden,
Gefes içre çemen déyen men oldum.

Başına döndüyüm ağır éllerim,
Ömrümün bağında gızıl güllerim,
Vefalı, hürmetli, gara téllerim,
Gerib éle yalğız köçen men oldum.

Belalı olubdur ezelden başım,
Uzağ ökelere atılmış daşım,
Gurumaz üzümünden ganlı göz yaşım,
Gohumlardan elin üzen men oldum.

Bülbül kimi ayrılmazdım güllerden,
Canım geder istediğim éllerden,
Yaşılbaş sona tek ayrı göllerden,
Uzağlaşıb ayrı gezen men oldum.

Doyunca doymadım yaşıl meşeden,
Deste bağlamadım ter benövşeden,
Gezib dolanmağdan, güzel neş'eden,
Eli çı ııb arzu çeken men oldum.

Bu yérlerin baharından, yazından,
Âşiglerin söhbetinden, sazından,
Şövket'in, Sara'nın {oş avazından,
Uzağlaşıb ayrı düşen men oldum.

Yaralı céyran tek tökülür ganım,
Vetenden ayrılır bu gerib canım,
Gerekdir hicranda Kerem tek yanım
Esli'sinden uzağ gezen men oldum.

Léyla'sını Mecnun kimi izleyen,
Üzü gülüb derdlerini gizleyen,
Yaralı tek tebib yolu gözleyen,
İller boyu ezab çeken men oldum.

Gétmeliyik, halallaşağ, dostlarım,
Ağlayıban gucağlaşağ, dostlarım,
Daha veğtdir uzağlaşağ, dostlarım,
Gözünüzden hesret öpen men oldum.

Duman gal {ar bu Mehzun'un başından,
Derya dolar gözlerinin yaşından,
Vetenden, gohumdan, yâr yoldaşından.
Ayrılıban köçüb géden men oldum.

Arzum budur iller boyu gülesiz,
Bülbül kimi âşig olun güle siz,
Gözelliğe o {şayrsız güle siz,
O güllerden birin üzen men oldum.
Gedebey, 1963

AÇIĞ SÜFRELERE

Açılsın süfreniz, düzölsün bade,
Sağlığla yaşayın taze dünyada.
Bu halal çöreyiz daimi olsun,
Ellerde gedehler her zaman dolsun.
Éllerde seslensin sedefli sazlar,
Sağ olub göresiz minlerce yazlar.
Böyük deyişiklik men gördüm burda,
Sévindim ba {dıgca bu ana yurda.
Çiçekli görende özel bağları,
Mezhun'un ürekden gétdi dağları.
Bu dünya durduğca, sağ olun, durun,
Yéyib németlerden badeler vurun.
Bir ata oğul bir méhribansınız,
Milletler içinde gehremansınız.
Gördükce bu geder méhriban sizi,
Ana vetenimin oğlanı, gızı,
Artırar ömrünü göca Mezhun'un,
Éyleyer başını uca Mezhun'un.

Daha cavanlaşar, ğalmaz hesreti,
O ğeder ki, sizden ğörtüb hörmeti,
İsterem bu veten, bu él her zaman
Ğocalığ ğörmesin, héy ğalsın cavan.

1963

GÖY GÖL

Uzağdan ğörerken o ğül cemalın,
Geldim bülbül kimi feğane, Göy Göl...
Çı{maz héç yadımdan cahü celalın,
Misalın gelmeyib cahana, Göy Göl...

İnsana ruh véirir göy çemenlerin,
Benövşe etirli yasemenlerin,
Sene âşig olur her gelenlerin,
Vardır şebahetin rizvana, Göy Göl...

Sefalı dağları ğörende şair,
Teb'i de az olsa olacağ mahir,
Méşeler zümrüd tek, suyun cevahir,
Unutmaz héç seni zeman, Göy Göl...

Eksik olmaz bu yerlerden gonağın,
Bir yan obalardır, bir yan otağın,
Be{tiyar övladın, oğlun, uşağın,
Dolaşib çiçeye, réyhana, Göy Göl...

Gelenler doyar mı héç kâbabından,
Géceler yatanda şirin {abından,
Serin sularından, al şerabından,
Üstünde gezerler mestane Göy Göl...

Gözümün önünde canlanır méşe,
 Bu yerde çalgıdır, mahnıdır péşe,
 Suyun cilvelenir éle bil şüşe,
 Gün vuranda dönür mercana, Göy Göl...

O dem ki, açılar çiçekli yazın,
 Üzür sinen üste ördeyin, ğazın,
 Ruha ğıda vérir séĝâhın, sazın,
 Yétirir derdimi dermane, Göy Göl...

Bu dünya mülkünün gülşeni sensen,
 Nizami, Vurğun'un medfeni sensen,
 Bu azad éllerin meskeni sensen,
 Dillerde olubsan efsane, Göy Göl...

Kepezin dumandan görünmür başı,
 Gözel yaradıbdır ezel neĝĝaşı,
 Gövher, brilyantdır daĝının daşı,
 Şöhretin yayılıb her yana, Göy Göl.

Unutmaĝ olar mı bu celalını,
 Héy sallam yadıma meh cemalını,
 Böyük Nizami'nin ço { kelamını,
 Duyduĝca gelirem feĝane, Göy Göl...

Doymadı hüsnünden özü Mehzun'un,
 Tökecek göz yaşı gözünden Mehzun'un,
 Budur, ayrılarken sözü Mehzun'un:
 - Sensiz ğeddim döner kâmana, Göy Göl...

Men ğétsem de iĝbal size yâr olsun,
 Ana veten, élim, günüm var olsun!
 Baĝımızda elvan elvan bar olsun!
 Dönsün her bir yanım büstana, Göy Göl!

TAZE ĞANUN

Ne güzel ğanundu, bu taze ğanun.
 Milletin ğüssesi, möhneti ğétدی.
 Ğaranlıĝ zindanda yaşayan ölkem,
 Güneş tek parlatdı zülmeti, ğétدی.

Çekildi dumanlar veten dağından,
Saçıldı gül, çiçek heyat bağından,
Bülbüller seslenir gül budağından,
Bayğuşun vay sesi, söhbeti gétđi.

Gör, néce şalgımız olubdu ğardaş,
Yığılıb şcherden tiryaki, eyyaş,
Bir nefer ğoçu yo ř, bir nefer ovbaş,
Müfte řor keslerin şöhreti gétđi.

Kendçiler ğurtardı cellad elinden,
Ēulađlar tutulmur feryad elinden,
Bu taze ğanunun azad elinden,
Bu gözel ölkemin zilleti gétđi.

O şunur her yérde ana sözleri,
Açılıb gül kimi yo şsul üzleri,
Ayıldı yu şudan řalĒın gözleri,
Daha cehaletin dehşeti gétđi.

Ēeyretle lazımdır ğazanmağ pulu,
Yorulmaz héç zaman düz géden yolu,
Birliyin güclüdüş, zorludur ğolu,
Mehv oldu şainler izzeti gétđi.

Yaşasın meclisim, yaşasın millet!
Yaşasın bu meram, yaşasın hümmet!
Yaşasın bu işde çekenler zehmet!
Mehv oldu zalımlar, hórmeti gétđi.

İTHAF

Bahardır, gül çiçek açıbdır Sehend
Sen yéne gül kimi téz şezan oldun.
Hele kâm almamış fani dünyadan
Ne téz torpağlarda sen nihan oldun.

ÂşĒi Ēolmuşdun řé'rin, sen'etin,
Ēalmışdın Ēéydine beşeriyetin,
"Sazının sözü"dür él arasında,

Çıkmaz yadımızdan şirin söhbetin.

Daimi galacağ eserin senin,
Bellidir her yanda hünerin senin.
Çoğidi ürekde arizin, Sehend,
Têz düşdü iğbaye seferin senin.

Sen yada düşende üzümüz gülmez,
Tariğsinesinden adını silmez.
Déyesen, Sehend'im yanımızdasan,
Eser yaradanlar héç zaman ölmez.

MECLİS-i MİLLÎ

Açıldı meclisi milli, veten bir novbahar oldu,
Azadlığ bağı gül açdı, seraser lâlezer oldu.

Güneş nurun gören vağdağaçıbz gizlendi zülmetler,
İşğlandı bütün ölkem, cahanda payidar oldu.

Hüğüğün çalgımız aldı ele çoğiftiğar ile,
Dağıldı zülm évi yékser, binadan tar ü mar oldu.

Ata övladı tek çalgım olubdur cümlesi gârdaş,
Mehebbet, bir birin sévmek bu günden aşikâr oldu.

Gülür mezlum olan millet bu gün éyd-i seadetden,
Olub zalım perişanhal, bu günde çar ü zar oldu.

Misal-i Yusif-i Ken'an gurtardı çalg zindandan,
Bu millî meclise çalgım bu günden hökmdar oldu.

Yazır Azer dilinde çalgımız çoğiftiğar ile,
Çaçıbz div-i cehalet görçusundan berkenar oldu.

Dil açdı lâl olan bülbül, oçur şövgile gülşende,
Tezanı ölkemin gétdi, yéni bir novbahar oldu.

Daha gebrinde yat rehet sen, éy serdarımız, her vağt,
Veten azad olub gemden, meramın bergerar oldu.

Senin bağ-i meramından götürdü behre övladın,
Mügeddes, pak olan namın bize bir yadigâr oldu.

Sen, éy zülmü esaretden hemişe zar olan Mehzun,
Azadlığdan şefa tapdın sene tövfiğ yâr oldu.

Sizi, éy meclis-i milli, ürekden éylerik tebrik,
Bu gün bu meclis-i millî bize bir ifti{ar oldu.

OLUR

Meger beşerde, nigârım, bu gedd ü gamet olur?!
Görende servü seni güsseden {ecalet olur?!

Letifdi gül bedenin, éy peri, çiçeklerden,
Çetin ki, gönçede, gülde béle letafet olur.

Sefalanır seni görcek heyat-i gülzarım,
Görünmeyende mene gametin giyamet olur.

Mehebbet ile sévin dehrde vefalıları,
Olarda hiyle tapılmaz, feğet sedağet olur.

Senin güzelliğinin şöhreti düşübdü dile,
Ne huride, ne peride béle melahet olur.

Vüsala yétmek olarsa nesibi Mehzun'un,
Bu {este könlüne, éy mah, güzel tebabet olur.

KÖNÜL

Ürekde ğalması hesret, nigâre yétmi könlü,
Gutardı fesi-i {ezan lalezare yétmi könlü.

Bahar müjdesini bülbüle yétirdi seba,
Misal-i bülbülü şeyda bahare yétmi könlü.

Açıldı sünbülü lale, benövşe baş vérdi,
Bezendi sehn-i çemen mürğüzare yétmi könlü.

Diyar-i hicride her bir belaya sebr étdi,
Vefada möhkem olub é'tibare yétdi gönül.

Dayandı ır kimi zülmetin cefalarına,
Tapıb ıyat suyunu ifti ıare yétdi gönül.

Yétişdi kâmina Mehzun bu a ır ömründe,
Cahanda istediği gülüzare yétmi gönül.

OLSA

Ne derdim olar? Sen kimi, bir yârimiz olsa.
Néyler mene ğem, bir béle ğem {arımız olsa?

Dilşad olaram dehrde âşigler içinde,
Sen tek, gözelim, yâr-i vefadarımız olsa.

Bir defe gelib yanına gör, hâlımı sorsan,
İsar éderem rahına her varımız olsa.

Ğoy te'n élesen her ne ğeder élese eĝyar,
Ne bakım eger min béle eĝyarımız olsa.

Néyler mene bu çövr-i {ezan gelse baharım?
Min güller açan gülşen ü gülzarımız olsa.

Çün ömrlerin yo {du bu dünyada vefası,
Tşdur bu fena dehrde asarımız olsa.

Mehparelerin fikri ğocaltmaz seni, Mehzun!
Ger teb'i gelib yazmaĝa eş'arımız olsa.

ĞEZEL-İ HİCRAN

Gözüm yollarda ĝalmıř, bir {eber yo { eĝrebelerden,
Üç ildir almıram name refiĝ ü aşinelerden.

Solur ĝünden ĝüne rengim, {ezan görmüş ĝülüstan tek,
Saralmış ĝülüzarım, rengin almış kehreblardan.

Olub deyme düşer könlüm, küser körpe uřaĝlar tek,
Zibes kim ço { cefa görmüş reĝib ü bed edalerden.

Géce bir an yu {um gelmez, gözüm ulduz sayar göyde,
Gündüzler ah u efgandır işim cövr ü cefalardan.

Ġem olmuş munis ü yârım, mene hemden olub nale,
Sızıldar néy kimi daim, çalar rengin nevalerden.

Eger gülzare gétsem de, açılmaz ğan olan könlüm,
Elim müddetdi çı {mış neş'eden, zövĝ ü sefalardan.

Feĝet bir name ile şad idim bu gürbet éllerde,
O da, bir kimya olmuş, {eber yo { bivefalardan.

Nola bu a {ır ömrümde göreydim yâr ü eĝvamım,
Alaydım kam dövraniden, çı {aydım men ezalardan.

Sonra ölsem de gétmezdi ürekde hesretim ĝebre,
Yatardım ĝebirde rahet, géyerdim aĝ ĝebalardan.

Sedaĝet yo { bu yérlerde, vefadan bir eser yo {dur,
Ne insanlıĝ umar Mehzun béle nakes gedalardan.

CÂNANDIR

Hemişe hicr-i cahanda dil-i zârım perişandır,
Gözüm yaşı ĝutarmışdır, a {an gözden ĝızıl ĝandır.

Görünmür mahi ru {sarım, mene zülmet olub âlem,
Ġaralmış bir heva tek daima ĝelbimde tufandır.

Könül bîmar olub her an nefes çekdikce dad eyler,
Sızıldar canım kimi canım, işim ah ile efgandır.

Elacımdan elin çek, éy müalic, yo {du dermanım!
Bu derdime elac ancaĝ benim, istekli canandır.

Dédim ĝem çekme éy nale, senin zahirdedir daĝın,
Veli bu odlu sinemde benim min daĝ pünhandır.

Menim Mecnun'u bu esrin, kéçer Léyla'sız övgatım,
Yanımda yo {du cananım, yérim kuhi biyabandır.

Gözünden ğanlı yaş tökdün {ezan feslinde bülbül tek,
Heyat gülzarın, éy Mehzun, ciger ğaniyle elvandır.

MEHZUN-İ NÂLANAM

Eger zahirde gülsem de ürekden ço { perişanam,
Devasız derd elinden {esteyem, möhtac-i dermanam,

Tutub hicranda bülbül tek feğanım sehni gülzarı,
Hemişe gül {eyalıyla perişan zar u giryanam.

Könül müddetdi sévdaya düşüb bir Léyli eşğinde,
Salıb Mecnun sifet sehralara mebhut ü héyranam.

Bu gürbet élde bir şad olmadım bir lehze ömrümde,
Veten olmazsa eger ğismet mene Mehzun-i nalanam.

CANIM MENİM

Min bela hicrinde gördü nâtevan canım benim.
Hamısı ğan ağlayar, ger görse cananım benim.

Néy kimi feryad éder könlüm, kesilmez nalesi,
Talgı zinhara getirmiş ahü efğanım benim.

Sübhecen gelmez yu {um, bir an yumulmaz gözlerim,
Mah ile seyyaredir her géce méhmanım benim.

Ėelbimi hicran o{u gr nce tmif k k,
Ze{mdar ahu kimi dilden a{ar ganım benim.

Min Ėem-i dünyanı men knlmde pnhan yledim,
ldrer a{ır meni, bu derd-i pnhanım benim.

Möhnet-i hicranıdır bimar den ifleri,
Dostların didarıdır lemde dermanım benim.

Bed emel, bir eyri yol dünyada mütleğ bilmedim,
Çünki, amalımla birdir Őr  divanım benim.

Yo { iŒim napak ile, salhlerin Ėurbanıyam,
Pakdır ruzih ezelden dn  imanım benim.

Tek Füzuli'den sonra hakim olan bu knlme,
Œehriyar olmuŒ Ėezel mülkünde soltanım benim.

n, gmŒ eŒ'arımı sanmıŒ Ėızıl ustadımız,
Doğrusu bu ltfden Œermendedir canım benim.

Min teŒekkr ylesem azdır Ėene ustadından,
Ėetreyem, ustaddır derya-yi mmanım benim.

Her zaman Œirin ile Ferhad'ı Mehzun yad der,
Lyli-y Mecnun'dur nvan-i dastanım benim.

BA-TMARAM

Ger gl zn görünmese gülzare ba {maram,
Bülbül tek ŒiĖem güle men, {are ba {maram.

Veslin müyesser olsa hayatımda gr mene,
Ne mal  dövlete, ne de kim, vare ba {maram.

Ta mr var feğan dem firĖetinde men,
lsem yolunda töhmet-i eğyare ba {maram.

Ger pare pare ylese hicrin bu könlümü,
Merdaneyem bu yolda, min azare ba {maram.

Müjgân o {undan olsa şefa gelb-i zarime,
Ollam razi eger deye yüz pare, ba {maram.

Sehra-yi hicrde gezerem laübalı men,
Pirahenim ger olsa da sedpare ba {maram.

Pervane {isletem, mene me'suğe şem'dir,
Şem'i ru {unda odlanaram, nare ba {maram.

Bir mahiveş vüsalına Mehzun könül vérib,
Ondan savayı bavér édin, yare ba {maram.

TEBİB

İstesen bilmek eger hâl-i perişanım, tebib!
Gün be gün ezfun olur bu derd-i pünhanım, tebib!

Gétmiş elden i {tiyarım, sebr-i tağet galmamış,
Ger vüsale yétmesem, daimdi efganım, tebib.

Éşğ بیمارı olan me'suğesiz ömr éylemez,
Çekme gel bihude zehmet, yo {du dermanım, tebib!

Tab görmez gözlerim, gan yaş töker aramsız,
Gurtarıb gétmış bedende her ne var ganım, tebib!

İstedim pünhan tutam bu eşgimi eğyârden,
Faş gıldı sirrimi çak-i giribanım, tebib!

Derd-i hicrandan daha cismimde yo { tab ü tevan,
Ruh çı {mış bir bedendir natevan canım, tebib!

Min müalic olsa Mehzun'un édemmez çaresin,
Belke çare éylesin bu derde cananım, tebib!

MÜNASİB-İ HÂL

Bu âlem séyrine bés günde biz geldik şövg ilen.
Veli, kâm almadıg ondan, perişan olmadan başga.

Ba {ıb biçareler halına yandıg ah u zar ilen,

Ne hasil böyle dünyada ciger ğan olmadan başğa.

Şıtab éyle ecel, téz gel édim bu âlemin terkin,
Ki yo { bir an neşatı zar-i ğıryan olmadan başğa.

Büsatın cem' ğıl, Mehzun, uzaĝlaş böyle âlemden,
Ki, abad olmadı dil mülki viran olmadan başğa.

Olar birgün behişt âlem, veli, men olmaram onda,
Güler ruhum semalarda, veli, can olmadan başğa.

AĞLARAM

Baĝrımı ğan éyleyib ğürbetde hicran aĝlaram,
Ėurtarıb göz yaşı gözden, indise ğan aĝlaram.

Hesretim dilde, gözüm yollarda ĝalmıř, éy felek,
Düşmüşem eĝvamiden ayrı firavan aĝlaram.

Él günüm yo {dur benim efsus ki, çatmır elim,
Ne sebeddendir olub halım perişan aĝlaram.

Ayrılığ bimarıyam yo { başga derdim, éy tebib,
Étmesen bu derdime âlemde derman ağlaram.

Düşmüşem Yağub tek Ken'anda Yusif'den cüda,
Meskenim Béytü'l {ezandır zar-i pünhan ağlaram.

Düşmüşem ahu kimi bir dame yo { azad éden,
Galmişam bu vadi-yi héyretde héyran ağlaram.

Gel gel, éy fesli bahar, gülzara dönder âlemi,
İncidir bu könlümü fesli zimistan ağlaram.

Léyli'siz Mecnun'a benzer gördüyün Mehzun bu gün,
Éylerem divane tek feryad ü efğan ağlaram.

1963

ARZU

Eger sülh ü sefa eyyamı kim görse bu dünyanı,
Teyal ét kim, heyatında görübdür bağ-i rizvanı.

Eger ruz-i ezel, bir ğanun olsaydı bu âlemde,
Yeğın bihude a {mazdı edavetden beşer ğanı.

Telayığ bir birin ğardaş kimi sévseydi dünyada,
Mehebbet, sévgi, dilşad éyleyerdi her bir insani.

Reyaset mesnedinde ger ola sülhün terefdarı,
Dönerdi gülşen ü gülzara dehrin ceng méydanı.

Neçün sülhün yerinde ceng ola ferman reva {alğa,
Gerekdir bu yéni dünyaya vérsin sülh fermanı.

Hanı nifret édir cengden, sévirler sülhü insanlar,
İlahi, berđerar olsun, cahanda edl divanı!

Neden ötrü tökülsün nocavanlar ğanı bihude,
Getirsin tenge toplar dağ daşı, kuhu biyabanı.

Néçün me'suğeler şam ü seher ah u feğan étsin!
Cavanlar ğanı elvan éylesin kühile sehranı.

Néçün rehet heyatı âlemin devaya çévrilsin?
Néçün dehşetde goysun bu sedalar ehl-i dünyanı?

Tökülsün ceng alatı bütün deryalara, Mehzun,
Seadet yér üzün tutsun, kesilsin ceng tufanı.

HİCRAN

Ğızarılmış lale tek bağrım senin dağ-i ferağında,
Gezer Mecnun olan könlüm, gece gündüz sorağında.

Gel éy hicran ile hesret ile yolda goyan dilber!
Gezek bir yérde gülzarı, baharın gonça çağında.

Üzün gündür, saçın sünbül, tutub etrin bu dünyanı,
Tapılmaz bir gözel sen tek cahanda hüsn bağında.

Emen le'li lebinden ııızr tek ömr éyler âlemde,
ııüda âb-i heyatın {elğ édib nazik dodağında.

Ğızıl gül üste düşmüş bir benövşe, men {eyal étdim,
Benövşe {alını, éy meh, görerken gül yanağında.

Tapar hicranda gan olmuş bu könlüm derdine çare,
Görerse ger özün canan senin veslet otağında.

Nola bir deste gül Ya Reb olaydım men de âlemde,
Gezeydim yâr elinde, ya döşünde, ya budağında.

Daha dilşad olar Mehzun bütün dünya ola azad,
Ölende intizar ölmez ana yurdun gucağında.

GÖRMESE

Âşig yaşar mı dehrde cananı görmese.
Dilşad olar mı bağ ü gülüstanı görmese.

Bilmezdi yâr gedrini hergiz zamanede,
Her kim ki, möhnet ü gem ü hicranı görmese.

Bülbül feğan éderdi mi bihude şövgile,
Gülşende sévdiyi gülü {endanı görmese.

Ço { zövgsüz yaşardı beşer ah u zar ile,
Göz garşısında sévdiyi céyranı görmese,

Léylasına çatardı mı âşig-i zamanede,
Mecnun var deştü biyabanı görmese.

Misr'in ezizi olmazdı Yusif ol zaman,
Ta ki meşegget ü gem ü zidanı görmese.

Ömr éylemezdi dehrinde Mehzun-i bîneva,
Yârin o gül cemalını nurani görmese.

GÖRMÜŞEM SEDAGETİNİ

Bahara döndü heyatım görende gametini,
Ne növ şerh éleyim bilmirem hékâyetini.

Bu canı vérmeye gurban yolunda fe {r éderem,
Vefalısan gözelim görmüşem sedağetini.

Alıbdı rengini güller o hüsn-i rûyunden,
Görende te'zim éderler senin vecahetini.

Melekde olsa idi hüsn-i sûretin, gözelim,
Tecalet olmazdı görceyin melahetini.

Éderdi fe {r nezaketde ço { periveşler,
Ne geder görmemişdi senin nezaketini.

Hemişe dergâhının bir gedasıdır Mehzun,
Çı {armaz ölse de yaddan senin himayetini.

GELER ZAMAN-İ VÜSAL

Dönübdü gana könül éy peri, {eyalın ile,
Taçan nesibim olur şad olan vüsalın ile,

Reğib édende melamet vügarın eskilmez,

Hemişe fe{r éderem, dilbera, kemalın ile.

O gül üzünde görenden benövşe balını men,
Cünun olubdu bu könlüm heyal-i hâln ile.

Şirindir tuti sifet söhbetin hemişe senin,
Édibdir âlemi valéh şirin meğalın ile.

Melekde yo{du bu {islet ki, sende var gözelim,
Odur, sévir seni âlem bu boş {isalın ile.

Olubdur emrine tabé! Hamı Süléyman tek,
Müse{er éylemisen yér üzün cemalın ile.

Ġalar mı zülmet-i şebden nişane görcek üzün,
İşğlanar géceceler ay kimi cemalın ile.

Dayan ferağinde, Mehzun, gelir zaman-i vüsal,
Kéçer o va{tda günün neş'eli gezalın ile.

TAZE GÜLÜSTANA DÜŞER

Ne zaman kim, nezerim ol meh-i tabana düşer,
Sanki bimar könlü tazaca dermana düşer.

Ġem ü hicranımı yaddan çı{arar âşig-i zar,
Ne zaman şu{ nezerin âşigi nalana düşer.

Ba{ma dolmuş yér üzü türfe senemlerle tamam.
Yéne âlemde gözüm sen kimi céyrana düşer.

Bil ki, bir tişesine tab éde bilmez ğayalar,
Çeşme Ferhad ki, Şirin kimi canane düşer.

Tapır öz ze{mine melhem alıšan yaralarım,
Ta ki, bir lehze gözüm çah-i zene{dana düşer.

İndi âlem deyişib, neş'elidir taze heyat,
Be{teverdir o beşer bu yéni dövrana düşer.

Canlanar cövr-i zimistanda göcalmış Mehzun,

O zaman kim gül açar, taze gülüstana düşer.

CÂNANA YÉTIŞDİN

Şükr éyle gönül, veslet-i canana yétişdin,
Ço { derd çekib a {ırđ dermana yétişdin.

Yandımsa eger éşğ oduna, agibet éy dil,
Pervane kimi şem'i şebistana yétişdin.

Solmuşdu {ezan cövrü ile güleşen-i ömrün,
Ba { taze bahar oldu, gülüstana yétişdin.

Dönmüşdü eger ğana kônül eşğ-i vetenle,
Vesl oldu nesibin, yéne rizvana yétişdin.

Mehzun, yaşamazdın o esaretli zamanda,
Ba{tın sene yâr oldu, bu dévrana yétişdin.

MUSİĒİ DERMAN KİMİDİR

Dil-i bimarım üçün musîĒi derman kimidir,
Onsuz âlemde bu âlem mene zindan kimidir.

Unudar derd ü ğemin kim eşider musîĒini,
Sanki dünya o zaman baĒ ü ğülüstan kimidir.

Néce cahani séver canı kimi âşîĒler,
Sévirem musîĒini, sévgili canan kimidir.

Tara ba{, nalesi bülbül kimi ğülzarı tutub,
Ēül feraĒında o da halı périşan kimidir.

Be{tever kimsedi ol {elĒ ki, var musîĒisi,
MusîĒi bilmeyen ölke néce viran kimidir.

Dil yéne âşîĒi olmuş bu Ēözel musîĒinin,
Déyeceksen ki, bu Mehzun yéne Sen'an kimidir.

SENDEN SAVAY PENAHIM YO{

Menim senden savay âlemde, éy meh, bir penahım yo{,
Elimde pare pare Ēelbden Ēéyri Ēümanım yo{.

Geda-yi kûyinem, bir Ēül hésab ét bâr-ı Ēâhında,
Özün şah-i edaletsen, senin tek padişahım yo{,

Cefalar görmüşem âlemde, éy meh, bivefalardan,
Vefalı nazenimsen, senin tek nehr ü mahım yo {.

Yanar pervane tek daim dil ü canım ferağında,
Günah éhli gerek yansın, benim ki, bir günahım yo {.

Heğiğēt rahı tek bir doğru yol men tapmadım, zahid.
Heğiğēt tek cahan içre benim bir doğru rahim yo {.

Hemişe {atirin ondandı Mehzun kim, bu âlemde,
Yanımda hem nefes olmağlığa bir dadi {ahım yo {.

GÜL OLMASA

Bülbül bahara eşğ yétirmez gül olmasa,
Olmazdı hüsn gülde eger bülbül olmasa.

Zövg ü sefası {oş olabilmezdi gülşenin,
Sehni çemende etr-i gül ü sümbül olmasa.

Âşığ nevası néy tek ucalmazdı âleme,
Yarın ferağ möhneti ger müşkül olmasa.

İnsan heyatı neş'eli olmazdı dehrde,
Tâ bir vefalı ehl ile hemmenzil olmasa.

Bir dem cahanda gülmez üzüm, hicri yâriden,
Tâ dehrde muradım eger hasil olmasa.

Derya-yi zülmet içre beşer gerg olardı ço {,
Gün tek üzüm şûası düşen sahil olmasa.

Her bivefâ gözellere Mehzun gözel démez,
Tûti misal söhbeti şirin dil olmasa.

SENSİZ

Hicrinde nigârım, işim efgân idi sensiz,
Ağlar gözümün yaşı bütün gan idi sensiz.

Bîméhr ü vefasızları gördükce dem a dem,

Bu könlüm évi {âk ile yéksan idi sensiz.

Étmişdi ferağın meni ço { derde giriftar,
Bil, şövg-i vüsalın mene derman idi sensiz.

Ahım şereri şö'le çekerdi göğe yérden,
Gelbim néce bir ateş-i suzan idi sensiz.

Kûyinde geda olmağa müştâğ idi könlüm,
Nâehl gedalar mene sultan idi sensiz.

Gördüm o güneş tek üzünü nûra boyandım,
Yo {sa mene âlem ğara zindan idi sensiz.

Görcek üzünü gör néce şâd oldu bu Mehzun,
Hicrinde bütün zar ü perişan idi sensiz.

†OŞ OLAR İNSAN HEYATI

†oş olar insan heyatı sévgili cânan ile,
Méhr ü ülfetde vefalı bir meh-i tâban ile.

Étme dil mülkünde sultan her vefâsız dilberi,
†oş kéçer mi rûzigârın nâ {elef soltan ile?

Tir-i müjgânına aldanma vefasız mehveşin,
Rehmsiz cellad tek ğanın töker péykân ile.

Men cahan gülzârının bir bülbül-i şeydasıyam,
İsterem dünyanı şen, yo {dur işim viran ile.

Besdi Mehzun, gel vefâlı mehliğalardan danış,
Derdine derman olar ancağ bu cür derman ile.

GEZEL

Bilsen néce méhrin éleyib könlümü meftun,
Ondandır olub méyl-i dilim hüsnüne efzun.

Ne méhr vefada tapılar sen kimi Léyli,
Ne resm vefada tapılar men kimi Mecnun.

Her an üzünü görmesem âlemde nigârım,
Artar gözümün yaşı olar dehrinde Céyhun.

Veslinde elif tek görünen geddime bir ba {,
Hicran yükünün altda olubdur néce bir nun.

Bülbül kimi men şûra gelirdim hevesinle,
Sensiz néce, éy gül, cigerim olmaya pür {un.

Veslinle senin şâd idim âlemde hemişe,
Étdin yéne hicrinle meni dehrinde Mehzun.

MUSİĞİDİR

Heyat gülşenin {oş hevası mûsiğidir.
Mehebbet âleminin rehnüması mûsiğidir.
Gem ü güdürete düşmendi {oş sedasile,
Ne derd olarsa könülde devası mûsiğidir.

Cahanda ruh-i beşer zövg alıb bu mûsiğiden,
Tamam cismide ruhun gıdası musigidir.
Buna beraber olanmaz cahanda bâde-yi nâb,
Büsat-i işret ü éyşin gıdası mûsiğidir.

Çemende gerçi gülün âşinası bülbül olur,
Bizim de könlümüzün âşinası musigidir.
Teyal-i huriyi gılmanilen {oş ol zahid,

Bizim {eyalımızın mehligası, mûsiğidir.

Tapıldı derdime derman cahanda, éy Mehzun,
Senin de derdinin a{ır devası mûsiğidir.

ĞIZI NÉYLİRSEN, EMOĞLU?

Kéçmiş daha sinnin, ğızı néylirsen, emoğlu!?
Ömrün yayı kéçmiş, bunu néylirsen, emoğlu!?
Besdir sene ğır { yaşlı senem, öz babın olsun.
Céyran kimi ğara gözü néylirsen, emoğlu!?

İnsaf éle, söyle! Yaraşar mı sene bir ğız?
Tosdur sene gelmekden o, évde ğala yalğız.
Bir éle daş tut ki, egellen onu ğalğız,
Tosrov kimi, Şirin gözü néylirsen, emoğlu!?

Ço { arvad alıb boşlamağ éyler seni {este,
Bundan sonra al şé'r ü gezelden éle deste.
Éy sinni ğoca, ruhda cavan, éy boyu beste!
Şéhlâ göz ile nergizi néylirsen, emoğlu!?

Bir mahiliğa sinnine layiğ güzel olsa,
Béd olmaz idi, şé'nine yozsan gezel olsa.
Ço { ya {şı olardı bu işe ğer emel olsa,
Çek başa ebanı, {ezi néylirsen, emoğlu!?

Boşla ğızı oğlan! Bu ne eşğ ü ne hevesdir?
Ruhun ğuşu uçmuş bedenin boşca ğefesdir.
Ondan olan övrad daha tabuta ceresdir,
İndi béle oğlan, ğızı néylirsen, emoğlu!?

Heşhada yétişdi daha yo { lezzeti,
Bundan sora köç éylemeğın sen éle meşğın.
Gözden tökülür jâle kimi héy üze eşkin,
Heşdat ki ğurtardı, yüzü, néylirsen, emoğlu!?

İndi sene lâzımdı kere bal ile, dostum
Ġat bir birine ya {şıca bir hâl ile, dostum,
Béd olmaz eger kéçse bu minval ile, dostum,
At ğovmağ üçün sen düzü néylirsen, emoğlu!?

Dövrän kéçe bir yâr-i vefadar ile {oşdur,
 Bir nazlı senem, ülfeti {oş yâr ile {oşdur,
 Bülbül üreği gülşen ü gülzâr ile {oşdur,
 Bir gül üzü sév, her üzü néylirsən, emoğlu!?

Bu şé'rdən üstad-i büzürg! Olma dil efkâr,
 Kéçmişde, Vidadî de yazıb Vağif'e eş'ar.
 Bu nezmle öz méhrimi güldüm sene izhar,
 Bir eşgli şair tap, ezizim! Ola gem{ar.
 Éşgi az olan şairi, néylirsən, emoğlu!
 Mehzun'u veya Mõ'cüz'ü néylirsən, emoğlu?!

AYRILIĞ DİRDİ

Ayrıılığ çekmekden göcaldım, dostlar,
 Vetenimden ayrı, élimden ayrı.
 Yaşılbaş sona tek düşmüşəm uzağ,
 Çemenimden ayrı, gülümden ayrı.

Dağıtdı yuvamı ğan içen cellad,
 Gözel vetenimi éledi berbad,
 Tazan bülbülü tek uçdum her yana,
 Gülşenimden ayrı, gülümden ayrı.

Elimden aldılar ana dilimi,
 Zülm eliyle sındırdılar béli mi,
 Kesdiler dilimi, sındı gollarım,
 Gelemimden ayrı, dilimden ayrı.

Od tutdu hicranda alışdı canım,
 Yadıma düşende Azərbaycan'ım,
 Testayem, ğeribem, olmuşam Mehzun,
 Vetenimden ayrı, élimden ayrı.

HEDDAD'IN MEKTUBUNA CAVAB²⁰⁹

²⁰⁹ Heddad/Haddad (1901-1966): İran Türk şairlerinden.

Berader, nâmeni aldım ğutardı derd-i hicranım,
Daha eflâke çı{maz, néy kimi feryad ü efğanım.

Dili mecruhuma oldu deva, gönderdigin mektub,
Daha sehhet tapıb derdim, tapıldı teze dermanım.

Yétir erz-i selam menden kemân ebru nigârıma,
Hilal ğaş {eyalından olubdur mu kimi canım.

Salam ét Yehya Şeyday'a, cünun étmiş meni eşği,
Buna şahiddir âlemde benim çâk i giribanım.

Direfşini eger görsen el tut sorgılan hâlin,
Ferağında eziz dostun géce gündüz yanır canım.

Mehemmed Bağır'i görsen semimane salam éyle!
Menem bir bülbül ü şeyda, olur bağ-ı gülüstanım,

Soruş ehvalını bir de o Abbas Sabir'in, dostum.
Töker hicrinde ğanlı yaş daima bu çéşm-i giryanim,

Mehemmed Éymen'e söyle feramuş étmesin dostun,
Meni yaddan çı{artmışdır néçün ol mah-i tabânım!?

Daha ğabil sözüm yo {dur, {üdahafız, eziz dostlar.
Yéter bu derd-i ser vérmek tamama yétدی dastanım,

Elinde töhvesi yo {dur, size lâyiğ bu dervişin,
Metaım tek bu yaprağdır, budur nâğabil ehsanım.

Melamet étmeyin mektub yazmır sizlere, Mehzun,
Buna bais olub mütleğ benim hâl-i perişanım.

25/9/1326 (1947)

OLSA

Ölsemde dirillem mene ğısmet veten olsa,
Ger ğebrde yatmış, soyumuş bir beden olsa.

Mecnun kimi men Léyli geminde édib efğan,

Çâk éyliyerem sinemi ger pirehen olsa.

Minlerce tebib étmedi bu derdimi teş {is,
Güsseme ne idi? Derdimi Yâ Reb, bilen olsa.

Çehrem sararıb, bél bükülüb, baş ağarıbdır,
Héyretde galır hâlımı herkes gören olsa.

Feryad éderem néy kimi, Mehzun, gerib ölsem,
Nâlem eşider, gebrimin üstene keçen olsa.

DÜNYANIN BAHARI GELECEK

Kéçer fesl-i {ezan, éy dil, zimistan {ar olar bir gün,
Cahan bağı solub gétmez, géne gülzar olar bir gün.

Açar her yanda gülşenler, öter şövğile bülbüller,
Yéter cânane âşigler, ona gem{ar olar bir gün.

Tezandan bir nişan galmaz, géyer zümrüd donun bağlar,
Açar elvan çiçekler, butelerde bâr olar bir gün.

Ğırar zenciri boynundan güler mezlum olan millet,
Yatanlar {ab-i gefletden yeğın bidar olar bir gün.

O zalimler ki, mezlumun tutardı şişeye ganın,
Éle nâkeslerin ancağ cezası dâr olar bir gün.

Olar azad her millet o gün géyd-i esaretden,
Hesetden kôr olar düşmen, yeğın bîmâr olar bir gün.

Edalet mesnedinde éyleyer her söyleyen kesler,
Ne işsizlik, ne işkence, ne de azar olar bir gün.

Cavan bağında her millet gezer âsûde ğardaş tek,
Nesibi bîneva âşiglerin dildar olar bir gün.

Tutub sülhün şuarı yér üzün baştan başa yékser,
Güler sülhü séven, ceng isteyenler {âr olar bir gün.

Eger sülhü görürsense, olarsan şadıkân, Mehzun,
Ger olmazsansa eş'arın cahanda var olar bir gün.

BAYATILAR

Diriyem nefesim var,
Ölmemişem sesim var,
Çırpınıb uçammıram,
Demirden gefesim var.

Gezim haranı, dağlar!
Dağı, aranı, dağlar!
Men isterem görüşmek,
Kesib aranı dağlar!

Bağbanam gülüm yandı,
Gülsüz bülbülüm yandı,
Veten, veten demekden,
Ağzımda dilim yandı.

Ne nişanım, nâmım var,
Ne elde bir camım var,
Ya ından göremmirem,
Uzağdan salamım var.

Dağda lale gızarmış,
Yéller vurub bozarmış,
Gerib ölse gürbetde,
Gebrin kimler gazarılmış?

Gün seher güldü çı {dı,
Buludu deldi çı {dı,
Küsüb géden céyranım,
Dağ! Géne geldi çı {dı.

***

ABDULVASİ ŞEHİDÎ (1900- ?)

Abdulvasi Şehidî 1900 yılında Zencan'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Molla Hasan'dır. İlk öğrenimini babasından almıştır. Daha sonra devrin itibarlı hocaları olan İbrahim Nehvî ve Şeyh Aliyâr Serfî'den özel dersler alarak ilmini geliştirmiştir. Geçimini attarlık (eczacılık) yaparak temin etmiştir.

İlk şiirlerinde "Müherrer", sonrakilerde ise "Şehidî" mahlasını kullanmıştır.

Şiirlerini "Gülşen-i Êşğ" adlı divanında toplamış ve yayımlamıştır.²¹⁰

Ölüm tarihi henüz tespit edilememiştir.

Abdulvasi Şehidî'nin bir Türkçe şiiri:²¹¹

ĠARDAŞ

Bu bêş gün ömrü sen sanma özünçün cavidan, ġardaş,
Gelib bu menzile gétmiş ne ço { pir ü cevan, ġardaş.

Bu sözler nesrile gerçi déyilmiş, nezme çekdim men,
Ki, cism-i nesre her yérde verer çün nezm can, ġardaş.

Ne ço { İskender ü Rüstem, ne ço { Firon ü Nemrud'e
Vérib torpağlar altında ecel daim mekân, ġardaş.

...
Oyan bir {ab-i ġefletden, gene diğgetle bir ba { gör,
Olub amade tâ köçsün ne ġedri kârvan, ġardaş,

Eger ço { varlısan ya az, yeğîn éyle géde olan,
Ecel léylacı dörd aşığ atacağ var yo {an, ġardaş.

Bu bêş gün ömr bergasa kéçir, ferg éyleme hergiz,
Dutum köynek herir olsun veya yol ketan, ġardaş.

Eger minler zerer çeksen öz ehdin vefa éyle,

²¹⁰ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlét Neşriyyatı, Bakı-1998, c. II, s. 310.

²¹¹ A. g. e., s. 310-311.

Ėoyub brkn yanın altda sznden ı{mayan, ġardaş.

Dme hç bir kese sirrin, veli z ġardaşın olsa,
Szn sa{la rekde t bu dnyada varan, ġardaş.

Hemişe sebr ġıl, her bir msibet grsen lemde,
Bir az fikr yle, gr kimdir bu dnyada ġalan; ġardaş.

Ne o{ mecnun Lyla'dan, ne o{ Ferhad Şirin'den
Felek ayrı salb, bir bir gdibler baġır ġan, ġardaş.

Tecavz yleyib hergiz, gz zge malna tikme,
Tcalet ek Tuda'dan, y sudan ġaymaġ tutan ġardaş.

Dşb bazare, her yan kesib berk {elġden ġapma,
z brksz ġalr a{ir hemişe berk ġapan ġardaş.

...

Ne mvhumata ol ġail, ne ol bdin  lmezheb,
Yolu dz gt, kelekden gr{, olur birden azan, ġardaş,

Őehid, Şerm ġıl, ek bir {ecalet, sen gdib evvel,
zn islah dib yle melamet yoldaşan, ġardaş.

***

MİR MEHDİ İTİMAD NATİKİ
(Mir Méhdi E'timad Natigî)
(1900-1981)

Mir Mehdi 1900 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Seyid Muhammet'in oğludur. İlk tahsilini önce Molla Yusuf adında eski usulle ders veren bir hocadan, sonra da Mirza Abdülkasım Han'ın "Usul-i Cedid" okulunda almıştır.²¹²

Mir Mehdi, yüksek tahsilini "Telebe Medresesi"nde sarf, nahiv, fıkıh, usûl ve hikmet derslerini alarak tamamlamıştır. Bu ilimlerle birlikte edebiyat sahasında da bilgisini artırmıştır.

Mir Mehdi yüksek tahsilini tamamladıktan sonra halk eğitimi sahasında faaliyete başlamıştır. Tebriz'de meşhur "É'timad Medresesi"ni açmış ve on beş yıl yeni neslin terbiyesi ile meşgul olmuştur.²¹³

İran'da Rıza Han istibdadı yıkıldığı zaman hürriyet, azatlık sözlerini telaffuz eden ilk şairlerden birisi olmuştur.

21 Mart 1945'te kurulan Azerbaycan Muhtar Hükümeti, 12 Aralık 1946'da Avrupa, Rus ve Şah kuvvetleri tarafından yıkıldıktan sonra Mir Mehdi tutuklanarak hapsedilmiş ve iki yıl ağır mahkumiyet çekmiştir.²¹⁴

Mir Mehdi, ahlâkî ve sosyal muhtevalı şiirler ve kitaplar yazmıştır. Onun Rıza Şah diktatörlüğü zamanında yazdığı "Menazé-yi Edebî" adlı ahlâk kitabı sekiz defa, "Ayné-yi E{lag" adlı şiir kitabı yirmi defa, "Bedirgê-yi el Sebiyan" adlı kitabı on defa yayımlanmıştır. Tabii ki Mir Mehdi'nin kitaplarının, Rıza Şah zulmüne rağmen, böyle çok okunmasının sebebi, Azerbaycan Türkçesi ile yayımlanmış olmasıdır.²¹⁵

Şairin "Doğma Azerbaycan" gibi birçok şiiri bestelenerek türkü biçiminde dilden dile dolaşmaktadır.²¹⁶

Bunlardan başka, şairin: "Elifba-yi Cedid", "Cidayet'ül Kelâm", "Te{t'ül Sebiyan", "Gelinler Bezeyi", "Gül Gönçesi" adlı şiir kitapları da kısa sürede defalarca yayımlanmıştır. Mir Mehdi İtimad, kalemi güçlü, sözleri düzgün, ifadeleri

²¹² Cenûbî Azerbaycan Yazıcılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 6.

²¹³ A. g. e., s. 6.

²¹⁴ Cavad Heyet, Azerbaycan Edebiyatı Tarişine Bir Baış, Azerbaycan Dövllet Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 316.

²¹⁵ Cenûbî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 214.

²¹⁶ Cefer Müciri, İkinci Dünya Mühâribesi ve Millî Azadlıg Herekâtı Dövründe Edebiyyat (1941-1953), XX. Esr Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdéalalar (1900-1985), Élm Neşriyyatı, Bakı-1990, s. 154.

sade ve fikri açık olan bir Azerbaycan şairi idi. O, İran Türk edebiyatının gelişmesi için çok büyük hizmetler vermiştir.

Uzun bir süre şairler meclisinin başkanlığını yapmıştır.²¹⁷

Mir Mehdi 1981 yılında Tahran'da vefat etmiştir.

Mir Mehdi İtimad Natikî'nin şiirlerinden örnekler:²¹⁸

DOĞMA AZERBAYCAN

Éy dağ daşı gül, bağçası gül, torpağı mercan,
Éy ay kimi ulduzlar içinde üzü taban.

Éy {algımızın şövketi sensen bize ziyinet,
Sensen véren övladına dünya boyu né'met.

Yurdum, yuvam, éller gülü, doğma vetenimsen,
Dünya hamısı bir terefe, sen de menimsen.

Azadlığı çün serv ağacı senden alıbdır,
Dan ulduzu tek baş çekib erşe ucalıbdır.

---

²¹⁷ Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 214.

²¹⁸ Cefer Müciri, İkinci Dünya Múharibesi ve Millî Azadlıg Herekâtı Dövründe Edebiyyat (1941-1953), XX. Esr Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatında Demokratik İdéyalar (1900-1985), Élm Neşriyyatı, Bakı-1990, s. 153; Cenûbî Azerbaycan Yazıçılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 7-13; Cavad Heyet, Azerbaycan Edebiyyatı Tarişine Bir Baş, Azerbaycan Dövlét Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 317-319; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 215-224; c. III, s. 56-73.

Senden alır ilhamı o dağ daşdaki tûfan,
Sen terbiye vérsen daş olur le'li bede{şan.

Bu gelblerin coşğun olan pâk ganı sensen,
Azer élinin izzeti sensen, canı sensen.

Tari{ o uzun keçmişini ya{şı yazıbdır.
Şanlı adını parlağ üreklerde ğazıbdır.

Héç güvve cahanda ayıramaz seni menden,
Mümkün mü ayırmağ ola bir ruhu bedenden.

Éşğ olsun o âşîglere ki, bağladı péyman,
Öz canlarını éylediler eşğüve ğurban.

Oğlanlarının fikri, meramı budur ancağ,
Daim yaşa éy izzetimiz, éy ana torpağ.

AZADLIĞ BAHARI

Sübh açılıb, ışığılanıb, enğa-yi kârvan gelir,
Neğmeleri cereslerin samieye revan gelir.

Hağğ yolunu gédenlerin eşği felekde görseñir,
Ses bürüyüb semaları sévgili ğehreman gelir.

Deste be deste durnalar müntezem hâl ile gelir,
Tefriğeni sévenlerin bağçasına {ezan gelir.

Ğol budağı çinarların ğuşlara âşiyen olub,
Talğı ayılmağa çı{ıb sesleri her zaman gelir.

Ğeflet ile yatanları {oş yu{udan oyatmağa,
Neğme gelir, neva gelir, bir de nesim-i can gelir,

Pervin'in, ağ şemayili gözdü yatan cemaata,
Başlarına yatanların dehşetle duman gelir.

Bir güneşin cemalını {algımız a{darır göre,
Söyle görüm ki, bu güneş yurdumuza haçan gelir?

Perçem-i edli ğaldıran, {algı heyata sövgü eden,
Şanlı, şerefli bir bahar, âleme ermeğan gelir.

SÉYİD ZİYA'YA (Tengid)

Bülbül gerek öz eşğini daim güle salsın,
Gül de gerek öz kölgesini bülbüle salsın.

Mecnun kimi eşgin yolunu téy eden olsa,
Öz boynuna merdane gerek silsile salsın.

Azer balasını çer{i felek möhnete saldı,
Sanma çekib el, doymayıb ister hele salsın.

Bir ünsür-i nâpâk salıb zehmete {algı,
Fikri budur İran'a bütün zelzele salsın.

Ğor {utmağ üçün tecziyeni éyleyib ünvan,
İndi çalışır bu sözü dilden dile salsın.

Çün her ne dédi gétmedi meğsudi gabağdan,
İster bu yalan sözler ile velvele salsın.

Bilmir bu yalan sözlerine {algımız uymaz,
Gétsin özünün tayfa tifağın ele salsın.

Bu anlamazın maskını(maske) âlem tanıyıbdır,
İster üze maskın éle salsın, béle salsın.

Me'nasız olan hay küye giymet véren olmaz.
Pırlar bu şe le istese ser menzile salsın.

Bu {aini ğergé éyleyecek dest-i tebiet,
Bu me'rekeden olmaz, özün sahile salsın.

Yaz É'timad, heğg sözleri bu holara ba {ma,
Kimdir o senin işlerini müşküle salsın.

APARIR

Vesl-i cananı tapan lezzeti didâr aparır,
Çemene bülbül öz sévğilisi yâr aparır.

Bir tamaşa éle bu dağda açan yasemene,
Zehmetin men çekirem, lezzetin eğyar aparır.

Saribana déyirem gétme, bu yol gor{uludur,
Sözüme ba{mır, o yandan da cilovdar aparır.

İstesen illet-i bedbe{tliyini derk édesen,
Özgedi baisi her gün büyük esrar aparır.

Mütezazelzil éleyibler bu évin payesini,
Yeni te'mirini bir gor{ulu mé'mar aparır.

Seni bir ömr esir étmeye Téhran çalışır,
Béle bir merhelede ağıl ü hüşya aparır.

Aç gözün yatma ezizim bu geder gefletilen,
Gör néce var yo{un {ain-i geddar aparır.

É'timad'a déyirem yazma, ziyânın çekesen,
Gulağ asmır sözüme, neğmeli eş'ar aparır.

GÉT ADAMIN TANI

Laylay déme millet ayılıbdır, de{i yatmaz,
Elleşme béle, héç kim heyatın sene satmaz.

Men merd oğulam, bil ki ğanım pâk ve temizdir,
Bir kes o kesif ğanıva öz ğanını ğatmaz.

Bîhude mene söyleme el çek bu élinden,
Ĝeyretli olan tayfa tefağın, élin atmaz.

Men âşigem, öz sévğilimin eşği yolunda,
Bir eşğ bu âlemde benim eşğime çatmaz.

Bu yolda çağırma özüvi zehmete salma,
Bir kes de eger yatsa, sesin kaldır oyatmaz.

Her kim ki, aslar milletini derd ü belâya,
Ger me'rifeti olsa başın bir de ucaltmaz.

Sağ göndüme kéçdikde yédin ya{şı elimden,
Dünya boyu derman ola bu derdi sağaltmaz.

Men É'timad'ın fikrini bir pâyede gördüm,
Bu eşğden özge ne désen, béynine batmaz.

BÜLBÜLÜN PERVANE İLE SÖHBETİ

Çemende bir géce ahab ile oturmuşduğ,
Büsat-i eşğ düzeldib terane gurmuşduğ.

Adı çemen, özü başdan başa gızıl gül idi,
Ba{anda her terefe bir saçağlı sünbül idi.

Eserdi burda sebanın nesimi her yandan,
Éderdi taze açılmış çiçekleri {endan.

O şe{sler ki, sévir şanlı nobaları göre,
Gerek bu bağda édib séyr, ruzigârı göre.

Göre gözüyle ki, eşğın baharı burda yaşar,
Gezende lâleler insan ayağına dolaşar.

Béle mekânda olanlar, yazarlar eşğ sözün,
Nişan vérerler bütün ehl-i zövge eşğın özün.

Çekerdi şem gözüüm garşısında şö'lesini,
Salardı ay kimi öz dövresinde hâlesini.

Uçardı şem'e teref deste deste pervane,
Özün oda köze vurmağda merd-i merdana.

Atardılar oda, cânan yolunda canlarını,
Vérerdi her birisi eşğın imtahanlarını.

Terig-i eşğde bilmezdi héç biri özünü,
Yanıb déyerdiler sessiz ürekdeki sözünü.

Beyana gelmez idi intihası bu eşgin,
Ürekde neğş olunurdu sefası bu eşgin.

Bu eşğ cazibesi âşiğe nesehetdir,
Ne on, ne yüz ile, minlerce ders-i hikmetdir.

Bu eşğden kaçan insanlara cefa galacağ,
Cahanda eşğ sözüyle bu mecara galacağ.

Bu eşğ felsefesi saldı ço { heyala meni,
Gem ü melâlımı pozdu getirdi hâle meni.

Durub bu barede ço {lu tesevvür éylerdim,
Gezib bağı dolanıb öz özüme söylerdim:

Gerekdir âşiğ olan eşğ oduyla odlansın,
Özün oda köze vursun, yanıb alovlsansın.

Bu fikr ile dolanıb orda bir néçe saat,
Bura {mayırdı {eyalın meni olam rahat.

O dem gulağıma bir aşına sesi geldi,
Géde géde bu sesin in'ikası yükseldi.

Dédim könül, bu kimin teranesidir,
Heyata çatmağ üçün eşğ, gül behanesidir.

Beş, on gedem götürüb bir gızıl gülü gördüm,
Onun tikânlı budağında, bülbülü gördüm.

Déyir feğan ile pervaneye ürek sözünü,
Gem éyleme, bu géder salma möhnete özünü.

Zemanede sene ikbal ü be {t gardaşdır,
Bu ifti {ar hemişe seninle yoldaşdır.

Gédib o sévgilinin hesretinde can véirsen,
Vefalı sévgiline sidğ ile nişan véirsen.

Menim tek olmasın héç kes görüm bu âlemde,
Gana dönür üreyim, zülm oduyla her demde.

Tezan yéli eserek soldurur gızıl gülümü,
Yanar od içre salır göz önünde sévgilimi.

Odur ki, nâle olur gelb-i âşîğanemde.
Yatammıram, géce gündüz öz âşîyanimde.

AZERBAYCAN'A YÉTIŞMEZ

Éşğ olmasa, âşîğ gem-i hicrana yétişmez,
Vesl istemeyen sévgili, cânana yétişmez.

Gét eşğ oduna yanmağı pervaneden öyren,
Bu yolda azan, şem-i şebistana yétişmez.

Men âşîğ-i nâlan kimi bu yolda sürünnem,
Héyhat ki, ahim o {u keyvana yétişmez.

Allah özü şahiddi veten ölmüşüyem men,
Héc and ilen Allah Gur'an'a yétişmez.

Bizler sévirik güllü gülüstânımız olsun,
İlle boyu âfet o gülüstâna yétişmez.

Ço { ölke yanır indi de ateşler içinde,
İran'da olan ateş-i suzana yétişmez.

Tufan-i havadis bürüyüb {elğ-i cahani,
Bir hadise âlemde bu tufana yétişmez.

Ço { zümler her gün eşidib, ya o {uram men,
Efsus ki, dünyada bu payana yétişmez.

Bir gün gelecek edl ile divan guracağlar,
Divan-i geza bir béle dövrana yétişmez.

Teainlere te'yin olacağ ganlı mücazat,
Héc gan yér üzünde bu a {an gana yétişmez.

Ger dürr ü gövher É'timad, âlemleri tutsa,
O dürr yeğın Azerbaycan'a yétişmez.

TEBRİZ'İM

Éy ana yurdumun gülü, gülşeni,
Sen gül gucağında büyütdün meni.
İsterem dünyalar boyunca seni,
İzzetim, şövketim, gülüm Tebriz'im.

Men ğurbanam senin ğızıl gülüne,
Ĝehreman tari {li, şanlı éline.
Be {diyâr yurdumun şirin diline,
Sende açılıbdır dilim, Tebriz'im!

Men âşigem doğma Azerbaycan'a,
Onun âşigleri héç gelmez sana.
Ĝözeller bir yana, sen de bir yana,
Hüsnünle fe {r édir élim Tebriz'im!

SETTAR TĀN YURDU

Éy dağları bütün aslan mevası,
Ĝeyretlerin çoşgun olan deryası,
Şanlı, şerafetli éller dünyası,
A {ar dağ, daşından heyat çeşmesi.

Ĝoynunda besledin, sen Settar Tān'ı,
İran dağlarından kesdin dumanı,
Oldu zeferlerde tari { aslanı,
Reşid oğullara ilham nâmesi.

Zülmün évin yı {dın, heğgi yaratdın,
Yatmış olan {elgi durub oyatdın,
Dönmez ordun ile merama çatdın,
Ses saldı dünyaya veten kelmesi.

UŞAĞLAR DİLİNDEN

Neğl édirler ki, meni doğdu anam,
Dédi: Beh beh, ne gözeldir bu balam.

Dolanıb başıma, pervane kimi,

Çekib ağışuna, dürdane kimi.

Déyib aheng ile lay lay sözünü,
Yummayıb ço { géce esla gözünü.

Ağlayan va {dı çekibdir yanına,
Söyleyib: "Ağlama ğurban canına".

Meni güldürmek üçün pı { pı { édib,
Ça {ça {ı elde tutub, çı {çı { édib.

Yériyen va {tı tutubdur elimi,
Açıb öz doğma dilimde dilimi,

Öyredib bilmediyim kelmeleri.
Ana yurdumda olan neğmeleri,

Menden ötrü oyun esbabı alıb,
Gâh gülüb, gâh götürüb fişka çalıb.

Goymayıb öz başıma tek dolanam,
Öyredibdir ki, vérem {alğa salam.

Öyredib: Hörmət éle yoldaşına,
Méhriban ol bacına, ğardaşına.

Atanın öp elini şâm ü seher,
Düz vüĝarla dé, sözün olsa eger.

Salmışam möhnete gerçi anamı,
Sévirem hem anamı, hem atamı.

Déyirem bu sözü eşĝ ile her an,
"Canım olsun sene ğurban, anacan".

É'timad ölmez, hemişe diridir,
Éşĝ ola, {algımızın şairidir.

GEL O-TU

Ruhum ğuşu bir sévgili céyran ile {oşdur,

Bir nazlı senem serv-i {uraman ile {oşdur.

Éy gül, ölürem, gel soruş ehvalım, yo {la,
Üşşag üreyi derdine cânan ile {oşdur.

Gül gönçesi, çün gönçe lebinden alır ilham,
Bülbüller, odur, gönçe-yi {endan ile {oşdur.

Zülfündeki sünbüllerinin etrini allam,
Bülbül gülün eşğinde gülüstan ile {oşdur.

Çek gâşlarının {ençerini âşigi öldür,
Çün sévgililik âlemi gurban ile {oşdur.

Gül üzde gara zülflerin sâye salıbdır,
Bu zülmeye ba {, mâh-i dire {şan ile {oşdur.

Éy gül, gel o {u "É'timâd"ın neğmelerinden,
Azerbaycan {algı, bu elhan ile {oşdur.

VETEN BAHARI

Geldi taze il, nağmesini başladı bülbül,
Dağ daş güle döndü, yéne baş govzadı sünbül.

Gétدی gara gış, gétدی {ezan, açdı çiçekler,
Bağlar yéne aldı özüne şanlı bezekler.

Ruhlar vetenin şen baharından alır ilham,
Vérmiş özüne her birisi, bir güzel endam.

Ceh ceh sesi vérdi, hamı simada teravet,
Gûya açılıb yér üzüne bâb-i seadet.

Sanma meni divane ki, gışda bahar olmaz,
Olmaz çiçek asari, ağaclar güle dolmaz.

Gülzâr-i veten her terefi indi bahardır,
Her bir terefinde yéni bir tentene vardır.

Her sahesi ğardır, veli her sahede yaz var,
Bu yérde ürek sévgili, {oş neğmeli saz var.

MEHEBBET ELİ

Senin eşginle könül dilşâd yaşar,
Anlamaz derdi nedir, güsse nedir, şâd yaşar.

Gec ba {anlar sene her kim ola, bilsin bu sözü,
Pozular varlığı kökden, évi berbad yaşar.

Bu évin payesini anlayan ustad göyub,
Re {ne düşmez ona, dünya boyu âbâd yaşar.

Vérse her kes sene âlemde mehebbet elini,
Dili, fikri, geleme, her zaman azad yaşar.

ĞALMAZ

Ğem étme, éy könül! Âlemde âşig bî {eber ğalmaz,
Bela gelse, belaye canımı éyler siper, ğalmaz.

Gerek Mecnun kimi eşgin odunda daim odlansın,
Özün pervane tek vursun oda, bu od söner, ğalmaz.

Heğiget yollarından dönme, gét heğgin sefasın tap,
Mecaze ğalib olma, çün mecaz ehl-i géder, ğalmaz.

Elinden tut bu {algın, gör nedir derdi, elâc éyle,
A{ı insan olan öz kütlesinden bî{eber ğalmaz.

Bacardığca éle bu ölkede öz {algına {idmet,
Heğiget ğarşısında çün bu {idmet bîsemer ğalmaz.

O zalimler ki, mezlumun tutarlar şişeye ğanın,
Béle zalımları a{ır tebiet mehv éder, ğalmaz.

Şil olsun ellerin, éy ğan içen, pozma bu gülzârı,
Cinayetkâr olanlar bir zaman ömrün sürer, ğalmaz.

Tebiet intiğamın gösteribdir sedr-i âlemden,
Geler bir gün ki, anlarsan, a{ar ğanlar heder ğalmaz.

ÉLİME SALAM

Azer'em, men de Azerî éliyem,
Bu bağın bir saçağlı sümbüliyem.
Var bu bağda güzel güzel güller,
O{ur her şa{esinde bülbüller.
Azerî nağmesi taranesidir,
Éşğ esrarının nişanesidir.
Sef çekib dövresinde ulduzlar,
Seslenir dinmemiş bütün sazlar,
Nûr-i heğgin şüasıdır bu mehel,
Özü {oş, ve'zi {oş, fezası güzel.
Sözleri bülbülün, sebah ile şam,
Şikvedir {ariden tamam tamam.
Sığınıb mesken éleyib çemeni,
Goymayırlar gülüstana héç geleni.
Yol tapıb eşğ asitanesine,
Tencerin vesl édib nişanesine.
Goymur öz yârının göre üzünü,

Déye cânanına ürek sözünü.
 Bülbülün nâlesi bu yoldandır,
 Ne'resi, nağmesi bu ünvardır.
 Ki, poza gülşenin tikânlarını,
 Bahara döndere {ezanlarını.
 Gösterir nağmesinde Heğg yolunu,
 Tanısın ehl-i eşg, sağ solunu.
 Sözlerinde rûmuz-i eşg yatıb,
 Zahir ü batıninde Heğgi tapıb.
 Siz de, ay Azerî éli, çalışın,
 Hiss ü géyret odunda, bir alışın.
 Dövremizde olan tikân kôlunu,
 Rişesinden ğırın! Açın yolunu...
 Ğehremanlıg bize şûar olmuş,
 Tıalgımızda bir ifti {ar olmuş.
 Yurdumuzda yatıbdı ço { aslan,
 Şey { Mehemmed, ürekli Settar Tıan.
 O terefdin Ğaçag Nebi Héyder,
 Bu terefdin Hünerli Babekler.
 Bezl édibler bu yoda canlarını,
 Vérrib eşg ile imtahanlarını.
 Azerîler éli şücaetde,
 Misal olmuş tamam milletde.
 Özü pâk, ruhu pâk, ğanı pâkdır,
 Bu éli sévmeyense nâpâkdır.
 Yaşasın Azerî éli yaşasın,
 Yaşasın Azerî dili yaşasın.
 "É'timad"ın hemişe efkârı,
 Ruh, fikri, beyanı, göftarı.
 Azerîler yolunda vurğundur,
 Odur efkârı böyle çoşğundur.
 Sévirem bu sözü édim tekrar:
 Yaşasın her ne Azerî éli var!

YAŞAMAZ

Ölkesinden {eberi olmayan insan yaşamaz,
 Ruhsuz âlemde müsellemdir ki, bir can yaşamaz.
 Her kim öz ölkesinin fikrini başdan çı {arda,
 Mehv olar, {oş güne ğalmaz daha imkân, yaşamaz.

Edlü insaf ile ol, boşlama edlin yolunu,
 Zülm éden kes ger ola Sam, Neriman yaşamaz.
 Méhriban ol bu necib {elgíve, can dé, can éşit,
 Méhribanlıđ ğalar insane, bu dövran yaşamaz.
 T{elgívin fikrin éle boşla bu {an {anlığıvı,
 Dahı bundan sora bu ölkede bir {an yaşamaz.
 Bir gülüstanın eger güllerine ba {mıyalar,
 Pozular gülleri a {ır, o gülüstan yaşamaz.
 Zülm ile hökm süren, {algını avare ğoyan,
 Her kim olsa olar a {ırda péşiman, yaşamaz.
 Béledir ğaidesi zülm ile abad olunan,
 Geler ol gün ki, olar edlile viran, yaşamaz.
 Günde bir renge girib {elgívi aldatmagile,
 Üreyin pâk éle çün hiyle vü böhtan yaşamaz.
 Le'l eger hecmde vezn almıya esla özüne,
 Suyu batmaz béle bir le'l-i bede {şan yaşamaz.
 Serve tehsin olunan tek onun azadlığıdır,
 Bu sifet olmasa bir serv-i {uraman yaşamaz.
 Bu ğeder ğoyma felâketde vetendaşlarıvı,
 Béle dirlik, béle varlığ, béle zindan yaşamaz.
 Derdi teş {iş eger olmuya bir camienin,
 Ona te'yin olunan nüş {e ve derman yaşamaz.

NÉYLEYİB BU ĞUZU MİLLET SENE, TEĞSİRİ NEDİR?

Aç gözünü, yatma, yatan kimse melâmetde ğalıb,
 Yatıb her kes bu günü {ab-i cehaletde ğalıb.
 Her kim öz heđđinin üstünde dif'a éylemeyib,
 Dağılıb var yo {u bir ömr şematetde ğalıb.
 Déme hergiz bu yolu ğétmeye ğadır déyilem,
 Ğétmeyen kes bunu bilsin ki, zelâletde ğalıb.
 Fırseti föv't éleyib {aine te'zim éliyen,
 Anlasın ki, özü, övladı esaretde ğalıb.
 Seni avare ğoyan ğor {ulu Téhran özüdür,
 Dağıdıb ölkeleri, indi nedametde ğalıb.
 Néyleyib bu ğuzu millet sene, teğsiri nedir,
 Ki, hüğugunda uzağ bir béle müddetde ğalıb?
 Télğraf éylediler, yazdılar, her gün dédiler:
 Ağa! Bu millet-i biçâre felâketde ğalıb.

Döşek altı éledin, istemedin anlıyasan,
 Gelesen, bir göresen {algı, ne haletde galıb.
 Dé görüm, indi {eyalun nedir el çekmirsən,
 Ne véribsen ki, hüğüün bu cemaetde galıb?
 Üzüüb çün elin elden, sene tek çâre yolu,
 Tecziye namile tehmetde heraretde galıb.
 Şey{i öldüdiler héç kim démesin heğ sözün,
 Ganımı almağa géyret bu cemaetde galıb.
 Ço{ atılma, bu gere benzemez özge gereye,
 Müğbirüsselteneler gûşé-yi üzletde galıb.
 Bizi bedbe{t éleyer bir de o nâséyddür,
 O adamdır ki, Felestin'de himayetde galıb.
 İndi beş üç nefer elvatı yığıbdır başına,
 Bizi mehv étmek üçün fikri cinayetde galıb.
 Azerıstan tutub Azer yanır odlar içre,
 Eli her yandan üzülmüş, gözü milletde galıb.

DOLANSIN

Her kim ki, séver şe'n ü şerafetde dolansın,
 Öz {algını goymaz ki zelâletde dolansın.
 Vicdânı olanlar buna hergiz döße bilmez,
 Ğardaşları bir böyle felâketde dolansın.
 Öz milletinin derd ü gemin herkes unutsa,
 Lâzımdı ki, bir ömrü nedametde dolansın.
 Me'nanı atıb lefzi tutanlar çalışırlar,
 Bu yérde bütün {alg cehaletde dolansın.
 Éy {elgini tehğir éleyen, heğ démek üzre,
 Allah'dan utan, boşla, necabetle dolansın.
 İnsaf éle, incitme, yapış, ğaldır elinden,
 Ğoy derdini çeksın bu cemaetle dolansın.
 Biçâre olanlar goy éde derdini izhar,
 Ğoyma onu be'z ile, héyretle dolansın.
 Âlemde gerek él gemini anlamayanlar,
 Ğoysun uca öz börkünü şövkette dolansın.
 A{ırda tebiet o kesi mehv édecekdir,
 Kim ölkesine fikr-i {eyanette dolansın.

VURUN ĞEDEMLERİVİZİ TİTRESİN BÜTÜN TÉHRAN

Géne göründü bu gül ğehreman fedailer,
 Vérir nizam ile birbirne can fedailer.
 Veten déyib veten eşğinde gösterib eşğin,
 Bu şanlı yolda ğoyub baş can fedailer.
 Ayığ ğalıb ğéceni şe {deler ğabağında,
 Şehamet ile vérib imtahan fedailer.
 Tüfeng elde, ğatar bélda her zaman dolanır,
 Ki, {ain éde tirenışan fedailer.
 Vurun ğedemlerivizi, titresin bütün Téhran,
 Göre bu testivizi orda olan fedailer.
 Uzağda ne're vurub ço { atılma, şişme bize,
 Ğoyar ğerarıvı a {ır cavan fedailer.
 O ğeder kéçmeyecekdir tamam İran'da,
 Yeğin éle, olacağ hökmran fedailer.
 Sabahkı ğün vetene, É'timad, hökm édecek,
 Bizim reşid élimiz, ğehreman fedailer.
 Réjé ğédende fedai, çı {ın tamaşaye,
 Déyin hamı: Yaşasın fedailer.

DAR AĞACI

Éy dar ağacı, sende yatıbdır büyük esrar,
 Geldikde adın zalım éder zülmüne iĝrar.

Mezumlara, biçârelere ruh-i revansan,
 Tainlere dünya boyu sermayé-yi idbar.

Mezlumların herkes ki ğanın şişeye tutdu,
 Ahı ucalıb erşe, onu étdi giriftar.

Cana! Ne ekersen onu a {ırda biçersen,
 Dünya éleyib bil ki, hamile béle reftar.

Bir de déme heç kes meni zindana salanmaz.
 Bu sévmediyin hebsdi, o sévmediyin dar.

Oynatma ğaşın, keçdi o ğünler ki, séverdın,
 Pul müfte, yémek müfte, araĝ bir dolu anbar.

Gözdürse sene firĝe, oĝul iş başı baĝla,
 Sazla tabaĝın, bu {iyabandır, o da bazar.

Goymazla bıçağ çekmeğile hay salasan sen,
Ya ki gédesen yolda o divar, bu divar.

Biz oğruya, {algı soyana, cibgire hergiz,
Yol vérmerik étsin géce öz {algına azar.

Olmaz dahi me'rufeler éhsan vére daim,
Efi kimi zehrin töke {algı éde bîmar.

Men bu günetek gör {mamışam Heg'gi démekden,
Yazdım düzü düz, eyrini eyri, gécen tar.

Saldı meni işden o filani, dédi: Yazma,
Bundan béle yazdım, éledim milleti bîdar.

Vazéh, déyirem {alg éşitsin bunu, bilsin,
A {ır bu günün misli de {ainler üçün var.

Bir yérde éşitdim bunu ustad-i sü {enden,
Tıoşdur édesen bu sözü her dövrde tekrar:

"Zahid!! Meni aldatma, cehennemde od olmaz,
Onlar ki, yanrlar, odu burdan aparrlar".

YÉNI HEYATIMIZ

Ümid-i nesim-i seadet vérir üreklere can,
Zefer gonağ gelib ehbab üçün uzağ yoldan.
Gülümseyir vetenim min zefer hevasile,
Gelir terennüme bülbül gülün sefasile.
Könül guşu yéni neğme düzüb édir inşa,
Veten déyir: Yaşa, oğlum, sen hemişe yaşa!
Alıbdı gövs-i güzéh rengi méy piyaleleri,
Vügarla dalğalanır, görsenir fereh eseri.
Gülün, çalın, o {uyun, reğs édin, sefa demidir.
O méy déyil ki, içirsiz, bahar şebnemidir.
Sitem fezasını yékser duman alıb, gar alıb,
Ecel tutub boğazından, kömür kimi garalıb.
Görende sévgili övradını veten anası,
Gelib o Meclis-i Milliden éşğ ile balası.

Öpüb üzün déyer: Oğlum, südüm halal olsun,
 Görüm o düşmenüvün bağı ğan ile dolsun.
 Menim heyatım üçün se'y édib dayanmamısan,
 Özün salıb oda, amma od içre yanmamısan.
 Damarlarında olan ğan heğıgetin ğanıdır,
 Ğolundaki gücün eşğın nişanıdır, canıdır.
 Böyük kiçik yoluva deste deste gül sepecek,
 Gelib gelbile, oba eşğ bayrağın öpecek.

TUTSUN GEREK ÖZ MİLLETİMİZ BU İŞİ TOS FAL

Éy yangılara, odlara öz canın atanlar,
 Éy ömrü boyu ğesri Ğacarlar'da yatanlar,
 Éy {algımızın rehberi, éy Şéy{ Mehemmed,
 Éy fikri derin, eğli vezin, şe{s-i müeyyen,
 Éy şanlı mücahidlerimiz, éy ulu Serdar,
 Éy Doktor Eranî, éy olan millete salar,
 Éy {algının uğruna géyen ğanlı kefenler,
 Éy minler ile ğûşé-yi zindanda ölenler,
 Bu ölke çetinliklere her yanda dayandı,
 Pervane kimi dövre vurub odlara yandı.
 Ço{ hadiseler gördü, veli, düşmedi ruhdan,
 Öz varlığını étdi veten eşğine gurban.
 Kéçdi, ğocalar boynuna zencir-i esaret,
 Ço{ ğızlar, uşağlar, çekib azar ü eziyyet.
 Celladlara diz çökmediler od da yananda,
 Tainlere yalvarmadılar böyle zamanda.
 Dağ tek dayanıb ğor{ulu séller ğabağında,
 Düz meğsedile şanlı heyatın sorağında.
 Ruhu, üreyi, fikri, {eyalı veten eşği,
 Bu yérde açan yasemen eşği, çemen eşği.
 Éşğ âlemine ğoysa ğedem ehl-i heğıget,
 Mütleg tapacağdır veten eşğinde şerafet.
 Bu eşğ hamı eşğlerin tacıdır elheğ,
 Onsuz olabilmez ola eşğ ehl-i müveffeg.
 Bu eşğ tecellasına siz rehberimizsiz,
 Azerbaycan milletine serverimizsiz.
 İlham alıb eşğ ehli o dahi nefesüzden.
 Éller ayılıb ölkede ğüdretili sesüzden.
 Éy yurdumuzun rövneğı berceste camallar,

Candan usanan, bezl éliyen mal menallar.
 Övladuza gayğuz çı {abilmez yadımızdan,
 Sizlersiz hemişe veten eşğinde véren can.
 Sizler göyan azadlığın éhkâmı düzeldi,
 Gétdi gara gış, taze gelin mövsümü geldi.
 Hem Meclis-i Millîmizin é'lanı vuruldu,
 Hem Ke'bé-yi amalımızın neğşi guruldu.
 Te'sis éledi meclisi sarsılmaz irade,
 Ondan çatalar zahir-batinde murade.
 Femandaki "Bismillahi" neğş-i ezelidir,
 Ol déh {udanın zineti a {ırda Eli'dir.
 Her kelmesi, her cümlesi sermaye-yi igbal,
 Tutsun gerek öz milletimiz bu işi {oş fal.
 Bilsinler hamı bağ-i heyatın gülüdür bu,
 Me'nade azadelik o {uyan bülbülüdür bu.
 Bundan sonra mezlumlara çäre gılacağlar,
 Zalımdan onun edl ile ganın alacağlar.
 Bundan sonra goymazlar ola {algâ teeddi,
 Yain ki flankes béle geldi, éle gétdi.
 Razi galacak {algımız emniyyetimizden,
 İlham alacağ kütle bizim güdretimizden.
 Mehsulumuz her yerde böyük yer alacağdır,
 Nef'i bizim öz torpağımızda galacağdır.
 Tehsil édecek medresede cahil olanlar,
 Her {ırda uşağlar, göcalar, taze cavanlar.
 Her şehirde dair olacağ bağçé-yi itfal,
 Övladın e {lağına olsun ata {oş {âl.
 Mektebde hamı ders alacağ doğma dilinde,
 Töşbe {t édecekdir anasın da, hem élin de.
 Teşkil olacağ millî meriz {aneler her gün,
 Olsun saralan şe {slerin sûreti gülgün.
 Meccani medava olacağdır züefalar,
 Göz garşısına çı {mayacağ bir de gedalar.
 Bikârlar için iş tapacağlar, işe gétsin,
 Azad yaşasın, şahid-i meğsuduna yétsin.
 Göymazlar adın bir para kesler lotu goysun,
 Dursun küçelerde onu soysun, bunu soysun.
 Me'murlar olanmaz dahi bir kendlinin vursun,
 Héç bir zalım üstünde çekib zindana sürsün.
 Şehr içre bu tézlikde tramvay çekecekler,
 Kendlerde traktorla yérin {alg ekecekler.

Asfalt olacağıdır bu {araba {iyabanlar,
 Batin olacağı gülmeli bîhûde plânlar.
 Su {ismeti her yérde açıb Kerb ü belanı,
 Göylerde ve yérlerde salıb “va eteşâm!”
 Yüzlerle sular me {zeni yérlerde galıbdır,
 Yo { bir çı {ardan, {alg ateşinden saralıbdır.
 Bundan sora bu {ismeti tekلیل édecekler,
 Her yanda sular menbe-i teşkil édecekler.
 Bir gün gelecek {algımız insan olacağıdır,
 Bu torpağımız rozé-yi rizvan olacağıdır.
 Éller, obalar séyre çı {ıb toy tutacağlar,
 Gem kelmesini dilden, üreken atacağlar.
 Bülbül açacağıdır ganadın güller önünde,
 Güller gülecek fe {rile bülbüller önünde.
 Gülşen gülecek, gül gülecek, bağ gülecekdir,
 Torpağ gülecek, daş gülecek, dağ gülecekdir.
 Min vecd ile baş galdıracağıdır göye şimşad,
 Ğumri édecek {alğa fereh neğmesini yad.
 Bir gövmde ger olsa heğığı medeniyet,
 Lazımdır éde kütlesine bir béle {idmet.
 Öz gövmünü her kim ki, felakatlere saldı,
 Bilsin bunu, dünya boyu be {ti gara galdı.
 Sen de bu vetendaşlaruva éyle himayet,
 Can dé, can éşit, éyleme héç hâlde {eyanet.

“GELİNLER BEZEYİ” KİTABINDAN

CAHİLNE TEESÜBLER

Amma o da efsus olub, éyni teğeyyüd,
 Bir kimse dése éybini, éylerle teşeddüd,

Dinar ile ancağ yığılan pulları eğleb,
 Baziçeye mesruf olan, hasili metleb.

Pul da bécehennem, dağıldır orda bu yanda,
 Oğlan ki gızı görmürü derd ondadır, onda.

Élçi beyenen gızda yeğinimdir iş olmaz,
 Ger olsa da, bés günlük olar, insana galmaz!

Bu yérde varımdır sene men gülmeli bir söz,
Öz validene şerti budur vérmeyesen göz.

Her bir ğıza ki, valide oldu ona élçi,
Ne valide tek, belke bacı, hem {ala élçi,

Bir acı çaya, bir çubuğa, oldular pâbend,
Foren üzüyü barmağına étdiler péyvend,

Héç bilmediler resm ü rüsumata beleddir,
Tehsili nedir, {ülgü nedir, ya {sıdır, beddir?

Bir béyle ğızı lazım olar valide alsın,
Engaltı olub, év süpürüb, tambura çalsın.

BE'Zİ ĞAYDALAR

Ğanun ğoyub burda bize şer'-i mütehher,
Oĝlan ğızı almağda gerekdir ola ebser.

Ye'ni ğızı caizdir özü éyleye rö'yet.
Béş gün soradan çekmeye bir bollu müsibet.

Oĝlan ki ğızı bilmedi çirkindi, gözeldir,
Toydan sonra işler görüsen ceng ü cedeldir.

Vursun, başına söylesin: “Éy vay, canım éy vay!
Héç görmemişem, men bu sifetde {anım, éy vay!”

Vacibdi béş altı dücün her gün de döyüşsün,
Vur sındır eger olmasa, lazımdı déyişsin.

Ya me{fi şebane élesin terk-i vilayet,
Kendistan'a kaçsın, élesin canını rahat.

ŞAİRİN ZÉHNİNE GELEN É'TİRAZLAR

Mümkündür gülüb söylesen: Şaire bir ba{!
Elde gelemi, fikri totuğ mayire bir ba{.

Olmaz béle zad, hansı şeraitde söz var,

“Gülsümene”nin dur getir her sehfesin a{tar.

Gör vardı bu söz orda, ki görsün ğızı oğlan,
Ondan sora alsın onu, héç vardı bu böhtan?

Elbette, filani bu sözü leĝy yazıbdır,
Yo{ yo{, béle me'lum oluru dinden azıbdır.

É'TİRAZIN CAVABI

Ĝurbanın olum éyleme bu erzimi te'bir,
Bu barede étme men-i biçâreni tekfir,

Her âlime ger éylesen bu sözü izhar,
Get'an bunu tesdiğ éleyib éylemez inkâr.

İllet ne olubdu ki, bu emre emel olmur,
Bir kes de emel éylese, ürfen gözel olmur?

Bu nükde de vardır éle bir nükte-yi barik,
Çün fert-i zühurundan olub mes'ele tarik.

Herkesi ki, adın göydu Müselman bu zamanda,
Anlar ki bunu eyleşe âsûde dükanda.

Eskik sata, zülm éyleye bu ehl-i bîlada,
Héc bir zad ona olmayacağı ruz-i cezada.

Anlarla bunu: Éyleyeler bir kesi bednam,
Bilmezle nedir şer'i, nedir me'n-yi islam,

Efsus ki, olub şer'i nebi menbe'-i köftar
Bilmille gerek bir ola köftar ile girdar,

Başda yazılanlar bu sözü éyledi isbat,
Yo {dur bu Müselmanda héc adab ü rüsumat.

Va {ti ki, ğızı gördü, ona olmadı mayil,
Her yanda éler sévmemeyin neğl ü mefahil.

Bu iş o Müselman ğızı éyler éle bedbe {t,
Almazla daha bir de o biçârenin héc va {t.

Gét déynen o dolansın o kese Türrrem ü Dilşad,
Ya {şı ğızı {oşbe {t éledin sen, évin abad!

Ondan sora ğız be {tine pis çı {sa alışma,
Bîca özünü yorma, durub leğv danışma,

Gét, ay başı daşlı, özüne birce {eyal ét,
Bed {ulğuna, pis halına, tehsil-i kemal ét.

Madam bu e{lağ ile, bu hal ile varsan,
Ömrün ne geder olsa bu zehmetde yaşarsan.

Goymazla ğızın suretini görmeye bir an,
Çün sende tapılmaz bilirem, me'ni-yi vicdan.

ATALARIN ÖZ OĞLUNA TEKLİFİ

Bu yérde varındır atalardan bu teğaza,
Gerçi ğulağ asmağla benim erizime esla,

Oğlanın hemin ki, yaşı on sekkize yétدی,
Évlendir onu, ve {t-i tüfuliyyeti gétدی.

Oğlan ki, subay ğaldı éder be'zi {eyalet,
Fikri bu olar meğsede yétsin heme ovğat.

Lakin bu sözü bir kese izhar éde bilmez.
Her gedr, işare éder, eş'ar éde bilmez.

Ger anlasalar da, bu sözü leğv sayarlar,
Heğ söz de déyen de sözün ağzında yayarlar.

Amma atanın méyli budur, merre başında,
Évlendire oğlun, onu da elli yaşında.

Bu işden öter éyleye her kimse vesatet,
Birden esabani olu, bu emre bu saet.

- “İndi o uşağdır hele, élenmeyi néylir?
Ço{... yéyiri, anlamayır, ço { gel'et éylir,

Bedbe{t elinin dal-ğabağın anlamayıbdır.
Bir yér, bilirem, yo{du ki, bu banlamayıbdır.

Yo { söyleye bir kimse: Hanı neğdi ğranın?
Yainki bazarda hanı bir pozlu dükanın?

Bu şövge düşmen insana lazımdır ezelde,
Héc olmasa, öz ğarnını evvelce düzelde.

Ğarnım mene cakéş! Yéke bir möhnet olubdur,
Fikrin élemek başıma bir zillet olubdur,

Ömrümde béle zurna çalan görmemişem men.
Déyne, gede öldürrem eger hücéyre gelsen!

Zalu kimi sormağda meni sen ne görürsen?
Kimdir ki, nişadır sene goymuş yüyürürsen?

Herçendi buna dözmür ürek, rişte gırılısın.
Şéytan déyiri dur gét éle vur ki, cırılısın!”

Bîçâre kişi görse bu ehvali danışmaz,
Gal {ar, gelir, hergiz béle ehvala ğarışmaz.

Bu iş olu bais évine gelmeye oğlan,
Yain ki gele ğaşğabağın turşuda her an.

Ya héc zadnan ğehr éde, évden çı {a bir baş,
Dümdüz yatağın éyleye her gün “ğara damdaş”.

Böyle atalar bir béle övlada tuf olsun,
Gülzâr-i heyatında gürüm gülleri solsun.

Bu sözlerimin hüsnünü ehl-i edebanlar,
Lâkin özünü anlamayanlar, tereb anlar.

ÉLÇİLERİN ĞIZI TE'RİFİ

Élçi déyilen her éve ki oldu revane,
Su içmeyi, ğız görmeye éylerle behane,

Kem kem söz açarlar: O {anım ğız hanı, gelsin?
Vérsin bize su, {eyr işimiz belke düzelsin.

Ğız anlasa ki, élçi gelibdir ğaçar ordan,
Fövren sı {ıllar dalda bucağda olu pünhan.

Sesler ğız anası ğızını: Birce yubanma,
Ĝız gel içeri! Têz su getir, durma, dayanma!

Birden ne görer? - Ĝızdan eser yo {du, cumubdu,
Bilmez ki, onun vırĝını metbe {de tumubdur.

Ĝal {ar, ğoyar êvde ğonaĝı yêkke vü tenha.
Sür'etle olar zirzemini, metbe {i cuya,

A {ırda tapar, bir néçe çimdik götürer berk,
Aĝzından o saet sali batmanca tüpürcek.

Bir bambaça ğéyz ile vurar orda başından,
Hergiz yémemişdir éle bil dürtme yaşından.

Fıkr éyle, o ğız gör éle bir halıda néyeler?
Aĝlar, ikielli ğarama başına ğüpser.

Başlar déyiner: Déyne, görüm, burda ne vardır?
Ço {dandı ki, siz tayifeden eĝl kenardır.

Gördü ki, ğıza her ne déyir durmur, édir naz,
Açdı yumşaq dillerini, güldü bir az maz.

Dur gel mamamım! Vêr özüne pestuda, ziynet,
Élçi gelib a {ir, bala dur, gel éle {idmet,

Görsünler ki, {oşbe {t olar alsa seni her kim,
Amma, bilisen, varid olanda éle te'zim,

Ĝurbanın olum, yépyéke ğızsan, héç utanma,
Dehlizde dayan, "gel" désem her va {t, dayanma.

GİZİN ÉVE GELMESİ

Elgisse, o va {t oldu ki ğız girdi otaĝa,
Görsünle edeb me'denidir başdan ayaĝa,

Ƨoşbe {t olar, her kes béle ayparçasın alsa,
Bedbe {t olar ömründe, o kes ki, dalı ğalsa.

Lakin başını gövzamırı şerm ü heyâdan,
Titrir eli, gelbi döyünür sidğ ü sefadan,

Su vérmek haman, döndü éle çaçdı o malbaş,
Az galdı yı{ılsın, éle bil titredi damdaş.

Seslendi anası gızına: Gel bura, ay gız,
Gel söhbet éle, goyma gonağlar gala yalgız.

Gördü, ne geder öz gızını sesledi gelmir,
Durdu özü çay vérdi gonağlarına bir bir.

Ez bes ki, çubuğ çekdile, tütsü évi tutdu,
Év sahibi a{ır ne désin, hirsini uddu.

ĞIZ ANASININ TE'RİFİ

Çaydan sora başlar gız anası béle köftar,
Bu barede ister éde efkârını izhar:

- Bu gız gelib gédi, bilin, kordu, kéçeldir,
Bir iş bacarammaz béledir aciz şeldir.

Var bizde bu, ister sévesiz, sévmeyesiz siz,
Şükr Allah'a olsun ki, déyil tayfası bîçiz.

Bilmez soyuğu, istini, ço{ şeyleri ğanmaz,
Héç kes var olan bir zadı vérmekde utanmaz.

Ve{ti ki, éşitdi bu sözü élçi {anımlar,
Ağ birçeyi her kim olar, éyler béle izhar:

- Ger ferz éyleyek, bir ğuru kelle, içi boşdur.
Olsa nemene, bil ki, ğebuldur, bize {oşdur.

Bir görmek ile anladığ her iş bacarandır,
Év gedri bilen, elleri düz, ya{şı mamandır.

Bildik bu geder: Her zada ğabildir vücudu,
Dur éylesin Allah bu ğıza çéşm-i hesudu!

Çün sözlerinin damenesi yétدی {itama,
Filfövr, olurlar hamı amade ğiyama.

Örpeklerini téz götürüb orda vururlar,
Birbirlerine ğaş göz atıb, desti dururlar.

Söylerler: Tanım! Vérdik egerçisize zehmet,
Emma bize vaĝe'de seadetdir bu veslet.

Év sahibinin de, ne désin, yo {du cavabı,
Bir az duru {andan sora éyler bu {itabı:

- Ço { lütf élediz, bendeni dilşad élediz siz,
Ġemden bu sınaĝ ğelbimi azad élediz siz.

Düşdü yola gétدی, hamısı şad ü {uraman,
Öz evlerine varid olub cümlesi şadan.

Oĝlan, o ğeder kéçmedi, ta oldu {eberdar,
Geldi éve ğörsün ne cür oldu, nedi ğöftar?

OĝLAN BACISININ SÖZLERİ

Ġaçdı bacısı, ğardaşına vérdi beşaret,
Durdu, ğızın her bir sifetin étدی hékâyet:

“Tapdıĝ sene a {şamçaĝı céyran kimi bir ğız,
Her bir zadısaz, mah-i dire {şan kimi bir ğız.

Ġız söyleme, söyle adına “Şems-i mehafil”!
Her bir ba {ışı bir dana dünyaya müĝabil,

Her va {t ğülüb, ğülmekyile min can alıbdır.
Bir nardı ki, ğüya yétişib parçalanıbdır.

Hüsnünde ona şehride her ğiz çatan olmaz!
Bir dadlı, damaĝlı béle şekker satan olmaz!!

Bir nazlı {anımdır, ne déyim men sene, a {-a {!
İçme-yéme! Dur birce {et ü {alına héy ba {!!

Şehla gözü, gönçe kimi le'li lebi vardır,
Ağca bu{ağı, sévmeli bir gebgebi vardır.

Negğaş-i geder eynine bir dondu biçibdir,
Ba{san ona gızlar bulağından su içibdir.

Ezbeski, güzel türreleri gelhagel éyler,
Eğvamı onun zülfünü zerbül mesel éyler.

Görseydi béle sévmeli mehbubeni Ferhad,
Étmezdi o Şirin'den öter bir béle feryad.

Görseydi gızın gamet-i şimşadını Mecnun,
Léyli'nin beyenmezdi, olurdu ona meftun.

Elgisse, tapılmaz gızın héç yanda neziri.
Min dil olu bir gâş gözünün görse eseri.

Bir iyne ucu gedrice bil illeti yo{dur,
Bağı, zemisi, çéşmesi, negdinesi ço{dur.

Var bir ağası şehride engüştümadır,
Her hökm élese, hökmü hamı yérde revadır.

Bir gârdaşı vardır oturubdur Hemedan'da,
Béş ildi ki, var atlı dana oğlu Kaşan'da.

Héy maldı ki, bir başdan éle onlar alırlar,
Bir ucdan éle maldı yola fövri salırlar.

Vardır özünün {ulgi güzel, ya{şı mezağı,
Növker kimi el bağlar ona tayfa tifağı.

Évde o geder dam gâşı vardır, saya gelmez,
Daş daşda éle daş gâşı vardır, saya gelmez.

Gûya ki, évi şem'-i şebistanı, mâşallah.
Her bir terefi misl-i gülüstandı, mâşallah.

On altı dana dezhahı var, ferş to{urlar,
Şâkirdleri o kar{anada béyle o{urlar...

FERŞ TO_TUYANLARIN MAHNISI

Millet bağında yatdım,
Her fikri başdan atdım.
Çekmedi on yéddi gün,
Bir {alçanı çı{artdım.

Heyetleri şaftalı,
Firengi don baftalı,
Senden {ahişim budur,
Kéçel başın tek dalı.

Ço { {oş olur genare,
Çı {mamışam nahare,
Ömrüm gurtuldu Allah,
Çı {madı bu "kenare".

Ço { ço { bulara fe {r éledi, başım ucaldı,
Dön bir bu yana! Sözlerimin ya {şısı galdı.

Üç yüz para var kendi, büyük hörmeti vardır,
Évde, ğapıda, hücrede, piş {idmeti vardır.

Gül tek sarı buğda lavaşı, hedden aşıbdır,
Sedri düyüsü bes ki, gelib évde daşıbdır.

Aşpaz {anasında néçe zencirli ğazan var,
Béş altı nefer daim ona pişmiş asan var.

Bir şe {side, aye, bu ğeder dövlet olurmuş?
Vah,vah! Görsen bir béle de servet olurmuş?

Allah yétibdir sene bir dövlet-i e'zem,
Yé, iç géce gündüz kéfini éyle demadem,

Téz üstüne düş, belke bu günlerde düzelsin,
Gét valideni bizle, téz olsun, başa gelsin."

Bu sözleri oğlan éşidib ağzı sulandı,
Hetmen, bu yalan sözlere ğelbinde inandı,

Bes ki {oş geldi, bacının ya {şısı sözünden,
Saldı elini boynuna, bir öpdü gözünden.

Şad oldu, dédi: “İndi bacı, öllem amandı,
Béyle ki, dédin, gelbimin aramı talandı.

Bir dest sene sévmeli “lasti gotun” allam,
Bir cüt sene ya {şısı, davamlı potun allam.

Dur gét! Tanımın yanına, başla éle söhbet,
Gördün ki, eger vardı sözü açmağa fūrset,

Amma bura ba {, étmeyesen bu sözü izhar:
“Bu emre meni {an dadaşım éyledi vadar”.

Belke éle sözler déyesen, piç tutan olsun.
Bu emre özü mayil olub, başgatan olsun.”

Ġardaş sözüne bacısı bir étdi teemmül,
Düşdü yola gétdi, dédi: Allah’a tevekkül!

Evvel gelib eyleşdi otağ içre müeddeb,
Bir gedr kéçib, durdu édib şamı müretteb.

Végtiki yéyib içdiler, ğurtardılar şamı,
Kem kem bacısı saldı araya bu kelamı:

“Ger düşse uzundurmaya bu iş, güzel olmaz,
Ġız özge ere gétse daha misli tapılmaz.

Bu işde gerekmez tuta ağıl olan aram,
Lazımdı ki, fövren vérule bu işe encam”.

Söyler anası: “Vardı benim de bu {eyalım,
Ġurtulsa bu iş tézlikle {oş olar halım”.

Bir gedr otağ içre {eyal éyledi, durdu,
Géttdi erinin yanına, sallandı, oturdu.

İzhar éledi: “Oğluna tapdığ éle bir ğız,

Zahirde tutumlu, veli batinde cııldız!

Bir gızdı heğiget, elinin her zadı gabil,
Var yaşıca {ulgu, éleyib tayfanı batil.

Bir anlayana ver daha bu işde vekâlet,
Gétsin, bu işi {etm élesin, olgile rahet.

Méhriyye {üsusunda gédib tézli çalışsın,
Ondan sora egdin gününü orda danişsın”.

Bir gedr düşündü, dédi: “Héç éybi de yo {dur,
Bu iş ger uzansa, bilirem zehmeti ço {dur.

Eğvamını bu işden öter éyledi é’zam,
Yainki bu ayda véreler {éyr işe encam.

A {şamçağı geldi, hamısı vérdi beşaret,
Söhbetlerini étdiler bu gismi hékâyet:

“Hörmetde bize goymadılar söz yéri galsın,
Bu tayfanın her yérde görüm be {ti ucalsın.

Méhriyyesi minden azacığ oldu, elave,
Bir ayna üzük de bu pula oldu izafe.

Bir de bu gelen cüm’e günü egd ola cari,
Her iki teref orda béle goydu gerarı.

Bu işden év ehli éle gelmiş dile tenge,
Arvad kişili her ne ki, var düşdü şilingge.

Kesdiler fövren gıza üç dest ipek mal,
Bir tağe goyuldu yanına, yaşıca bir mal.

Gönderdiler paltar, hem de bir dana ye {dan,
Bir ayna, iki {ohça, o da ayın oyundan.

**“ÇERŞENBE BAZARI” KİTABINDAN
ÇERŞENBE BAZARI**

Bârilâha bize rehm éyle, aman günleridir,
Bazar esnafının övzai yaman günleridir.

Kesilib alvërimiz, mal dayanıb, nisye batıb,
İtiribdir özünü, lap dayanan günleridir.

Her kimi dindirisen, “o { néce olsunda” galıb,
Dalsınca yéke bir dastan açan günleridir.

Ah çekib, ah uf édir yaslı kimi, mat aparıb,
İşine neğşe çekir, fikre cuman günleridir.

Yolu gétdikde görürsen danışır öz özüne,
Eli sağ, solda gezir, eğli çaşan günleridir.

Zahiren {elđi görende danışıb gülmeyi var,
Veli batinde ürekden alışan günleridir.

Düşünemdir ne cür étsin, eli işden soyuyub,
Diğget étsen göreceksen söz alan günleridir.

Çaresiz derde düşübdür, yata bilmir géceler,
Ölüm ister, ele düşmür, saralan günleridir.

Ağacan, ba {ma bu {alđın pozuna, suretine,
Batının görsen eger, odda yanan günleridir.

Ba {ma ağ göyneyine, ya kérévat vurmağına,
İçi boş teblidi, daim çalınan günleridir.

Mütevessit teb’le her cür olursa kéçiner,
Lakin işsizlerin halı ğarışan günleridir.

TACİRLERİN VEZİYYETİ

Tacirin ve’zine ba {san, o da bir cür gemi var,
İşleri bende düşübdür, sı {ılan günleridir.

Dağdııb var yo {unu nisye kenar-i bazara,
Géce gündüz héy ürek başın ovan günleridir.

Esabani olur héç bir zadnan söz déylene,
Günü-günden gëmi artıb ço {alan günleridir.

Déyinir öz özüne, ya malımı, ya pulumu,
Boğulub rengi, başın govzamayan günleridir.

Dindirende “nécesiz?”, ğaş-ğabağı yér süpürür,
Halı yo {du éde {oş bësh ğaralan günleridir.

Aldığı süfteleri bir bir olubdur protést,
El ayağın itirib söz yağalan günleridir.

Ṭalgıdan aldığı çekler yüze do {san ğayıdıb,
Yığışıb bir biri üste ğalanan günleridir.

Deste deste ğayıdan çeklere hesretle ba {ır,
Bilmiri néylere, halı pozulan günleridir.

Vérdiyi süftelere, yo {du pulu banka ğoya,
Dalbadal süftesi va {ast olunan günleridir.

Bu cür övzai görende dolanıb berze { olur,
Dellalı, mirzeni, şakirdi ğovan günleridir.

ĞOYMA HEGĞİNİ BATSIN

Ah çekmek, ya {a yırtmağ élemez derde deva,
Dayan al heğğini, fikr étme batan günleridir.

Pozdu efkârımı başda yazılan vağéler,
Yapışıb söz söze gördüm uzanan günleridir.

Nezerim a {ir-i çerşembe günün yazmağ idi,
Ki bu gün {alg arasında heyecan günleridir.

Dil açıb tuti-yi teb'im yéne göftara gelib,
Él debi sözlerime şerh-i beyan günleridir.

Bu uzun ğafiyeler ki, düzülüb şé'rimde
Bilmirem bir ço {u barmağ ğoyulan günleridir.

Ola bilmez birisi şe'r yaza gafiyesiz,
Altı yüz gafiye müşkül tapılan günleridir.

Üzrünü isterem erbab-i hünerden bu işin,
Söz hesabı ola, tesdiğ olunan günleridir.

Bari, metlebden uzağ saldı bizi bir para söz,
Çünkü çerşenbe gününden yazılan günleridir.

Néçe gün bu güne galmış "küle çerşenbe"si var,
Béle günlerde yemişden danışan günleridir.

***

ÂŞIK GAŞEM CAFERİ (Âşığ Geşem Ce'ferî) (1901-1989)

Âşık Gaşem, İran Türk âşıklardandır. 1901 (Hicrî-Şemsî, 1280) yılında İran Azerbaycanı'nın "Güney" muhitinin Gündür kasabasında âşıklık geleneğini seven ve ziraatla uğraşan bir ailede gözlerini dünyaya açmıştır.²¹⁹ Babası Âşık Mehmet Ali'nin sazlı sözlü türküleriyle büyümüştür. 13 yaşında iken Kuzey Azerbaycan'a gitmiş, orada âşık sanatını, birçok âşıktan dersler alarak öğrenmeye çalışmıştır. Ayrıca Rusça ve Ermeniceyi öğrenmiştir.²²⁰ 1934 yılında, 33 yaşında İran Azerbaycanı'na dönmüştür. Geldiği günden itibaren de düğün derneklerde çalıp söylemiş, yazmış okumuştur.

"1945 İran Türkleri Bağımsızlık Hareketi"ne katılmıştır. Bu hareket 1946 yılında Fars, Rus ve Avrupa kuvvetleri tarafından kanlı bir şekilde yıkıldıktan sonra Âşık Gaşem dağa çıkmış ve yıllarca Mişov dağında kaçak olarak yaşamıştır.²²¹

Sürekli halkın içinde ve halkla beraber olan Gaşem, şiirlerinde vatan ve millet sevgisini esas konu olarak almıştır.

Bütün İran Türkleri'nin gönlünde taht kuran Âşık Gaşem Caferî, 1989 (H.-Ş., 1368) yılında 88 yaşında gözlerini hayata yummuştur.²²²

Gaşem'in şiirleri iki kitapta toplanmıştır. Birisi "Él Meni Atmaz", diğeri de "Veten Bülbülüyem, Él Âşığiyam"²²³

Âşık Gaşem'in arkasından çok söz söylenmiş, çok şiir yazılmıştır. Şair Samet Çaylı şöyle yazıyor:²²⁴

"Üstâd âşıglardan yâdigâr Geşem,

²¹⁹ Veten Bülbülüyem, Él Âşığiyam, Âşık Gaşem Caferî, Derleyen: Daver Zamanhanî ve Mezahir Caferî, Ön Söz: Aydın Tebrizli, Tabistan Neşriyyatı, 1372-Tebriz (Arka kapak). Bazı kaynaklarda doğum yerinin Gence ve doğum tarihinin 1899 olduğu yazılıdır (İbrahim Bozyel, Kardeş Edebiyatlar, Erzurum-1982, sayı: 3, s. 10; Bazı kaynaklarda da doğum tarihi 2 Şehrîver 1288 (M. 1909) olarak gösterilmiştir: Hüséyin Féyzullahî Vahid (Ulduz), Azerbaycan Muasir Âşığları, Tebriz-1369 (1990), s. 218; M. Ali Nikabî de bir mektubunda 1909 olduğunu ileri sürüyor, Kardeş Edebiyatlar, Erzurum-1983, sayı: 5, s. 23.

²²⁰ Hüséyin Féyzullahî Vahid (Ulduz), Azerbaycan Muasir Âşığları, Tebriz-1369 (1990), s. 218.

²²¹ Hüséyin Féyzullahî Vahid (Ulduz), Azerbaycan Muasir Âşığları, Tebriz-1369 (1990), s. 218-219.

²²² Veten Bülbülüyem, Él Âşığiyam, Âşık Gaşem Caferî, Derleyen: D. Zamanhanî ve Mezahir Caferî, Tabistan Neşriyyatı, 1372-Tebriz (Arka kapak); "Varlıg" dergisi, 1989, No: 74-3, Tahran-İran, s. 70.

²²³ Samat Çaylı, Dillen Sazım, Müheg Neşriyyatı, Tebriz-1377 (1999), s. 73.

²²⁴ A. g. e., s. 73.

Sen éli atmadın, él atmaz seni.
Doğma diyârına ifti çar Geçem,
Éy veten bülbülü, gül atmaz seni.

...

Veten gülşeninín él bülbülösen,
Hüner ba çasının gızıl gülösen,
Âşığ sen'etinin ötgün dilisen,
Sen dil âşığisen, dil atmaz seni.

Andın "Elesger"i, andın "Alı"nı,
Mızrapla daradın sazın télini,
Sesin vurgun étđi, şair "Çaylı"nı,
O él âşığıdır, bil atmaz seni.

A. Menzûrî Tamneî de şöyle yazıyor:²²⁵

"Günéy Mahalı'nın söz sen'etkârı,
Ölmeyibdir Geçem, ölmeyecekdir.
O özü ölse de sözü ölmeyib,
Ne geder dünya var, söz galacağdır."

Âşık Gaşem'in şiirlerinden örnekler:²²⁶

MEN DE TÜRKEM

Anam mene layla²²⁷ déyib,
Élim Türkdür, men de Türk'em.
Süd véríb meni besleyib,
Dilim Türkdür, men de Türk'em.

Bal dadı var nefesinde,

²²⁵ "Varlıg" dergisi, "Ölmedi Geçem", 1989, No: 74-3, Tahran-İran, s. 70.

²²⁶ "Varlıg" dergisi, 1989, No: 74-3, Tahran-İran, s. 70-76; Veten Bülbülüym, Él Âşığıyam, Âşık Gaşem Caferî, Derleyen: D. Zamanhanî ve Mezahir Caferî, Tabistan Neşriyyatı, 1372-Tebriz; Cavad Héy'et, Azərbaycan Şifahi Üalg Edebiyyatı, Téhran-1367 (1988), s. 118; Hüséyin Féyzullahî Vahid (Ulduz), Azərbaycan Muasir Âşığıları, Tebriz-1369 (1990), s. 220-222.

²²⁷ Layla: Ninni.

Ürek coşur sinesinde,
Onun gelbî neğmesinde,
Gülüm Türkdür, men de Türk'em.
Dilim Türkdür, men de Türk'em.

Kitablarda sözüm ğaldı,
Men gocaldım, izim ğaldı,
Yurdumuzda gözüm ğaldı,
Élim Türkdür, men de Türk'em.
Dilim Türkdür, men de Türk'em.

ÉL MENİ ATMAZ

Tari { bir bağbandır, men de bülbülem,
Baharım {oş gelse, gül meni atmaz.
Yurdumuzda gezer turfa gözeller,
Şane²²⁸ incitmeşe tél meni atmaz.

Sinemi yandırar aşğın közleri,
Sözlerim uyadar yatan gözleri.
Meni yora bilmez günéy düzleri,
Binövrem²²⁹ ahendir, yél meni atmaz!

İlm ile insanlar dağları çapar,
Atalar déyibler, a {taran tapar,
Seba selâmımı éllere apar,
Men Âşîğ Geşem'em él meni atmaz.

VETEN MENİ

Veten bülbüliyem, él âşîğiyam,
Hicran hesret göyub dildâre meni.
Mehebbet çırağı yél esse sönmez,
Sedağet bağlayıb nigâra meni.

---

²²⁸ Şane: Tarak.

²²⁹ Binövre: Temel, esas.

Cemalın güneşdir ğaşların aydır,
İştibah éyledim, ay değil yaydır,
Gurur gözellerde ezelden paydır,
Sévgilim yandırır odlara meni.

Mehebbet bağının gülleri solmaz,
Âşığ me'suğesiz héç zaman gülmez,
Geşem gözellerde itibar olmaz,
Zülfüyle yâr salıb hisara meni.

ÇÂRA SÉVDİĞİM

Mecnun olan géder Léyli dalınca,
Téllerin tarayıb yana sévdiğim.
Ferhad dağı deldi, Şirin yolunda,
Tebibsen, derdime çâra, sévdiğim.

Él köçende düşer bulağ başına,
Ġız gelinler vesme ya{ar ğaşına,
Herkes derdin déyer öz sirdaşına,
Vurulmuşam bir cüt {ala sévdiğim..

Bülbül ceh ceh vurar, ğonar çemene
Mehebbet o{unu vurdun sineme,
Ġır{ bés ildir veğt vérmisen Ġeşem'e
Tebibsen, derdime çâra, sévdiğim.

ZİNDANA DÜŞDÜM

Ya Reb! Néylemişdim Hağ dergâhında
Teste olub, müdam cihana düşdüm.
Yazdım nâmelerim ölke be ölke,
Dolaşdım dillerde, destana düşdüm.

Can ğurban éylerdim gören dostuma,
İstibdad eli ğirdi can ğasdıma.
Yénice gelirdi tebib üstüme,
Ġedem géri basdı, dermana düşdüm

Canım, başım olsun yolunda feda,
Cavan iken felek! yandırdın oda,

Néylemişdim meger, éy Bâr-i Tûda?
Giriftar éyledin, zindana düşdüm.

Geşem, ömrümü vérmişem bada,
Gazandığım gısmet olubdur yada,
Şâd-şuraman seyr éderdim deryada,
Gemim şikest olub, ummana düşdüm.

NÉCE OLDU GÉTDİ

Ço { çekdim dünyanın âh u zârını,
Héç günüz görmedim, géc(e)oldu gétdi.
Bîğéyret ne bilir merdin gedrini,
Herkes menem! dédi, güc oldu gétdi.

Men déyirdim göcalmazdım dünyada,
Yaradan'im belke yéte imdada,
Sözlerimi bir gün salarlar yada,
“Günéyli Geşem” de, néc(e)oldu gétdi.

Karşlı Âşık İslâm Erdener, 1976 yılında Âşık Gaşem ile Tebriz'de görüşmüş ve karşılıklı deyişmişlerdir. Bu deyişmelerden birisini buraya alıyoruz.²³⁰

Âşık Gaşem:

Könlüm gubarlandı²³¹, dil çoşa geldi,
Cânanı a{taran, cana {oş geldi.
Duymuşdum adımı hesret çekerdim,
Arz éyledin, sen bu yana {oş geldin.

Âşık İslâm:

Sen ehl-i kâmilisen kâmandâr üstad,
Yétişibsen şeref şâna {oş gördük.
Nâmınız dillere destan olubdu,
Hörmetim var, gana gana {oş gördük.

Âşık Gaşem:

²³⁰ İbrahim Bozyel, Kardeş Edebiyatlar, Erzurum-1982, sayı: 3, s. 10.

²³¹ Gubarlan- : Kabarmak, çoşmak.

Dost meni odlara sala, ğurbanam,
 Düşürse de ğalmağala²³², ğurbanam,
 Ehl-i dilsen ehl-i hâla ğurbanam,
 İncitmerem, ğelbin sına, {oş geldin.

Âşık İslâm:

Ġerib elde könlü {este, méhmanam,
 Gözüm yolda, könlüm yasta, méhmanam,
 Menem se {avetli, dosta méhmanam,
 Artığ hörmetim var sana, {oş gördük.

Âşık Gaşem:

Bugün çerşembedir, ne güzel gündür,
 Könlüm alçağdadır, déyildir hündür²³³,
 Men Âşığ Ġeşem'em, sakinim Gündür²³⁴,
 İnan ü Azerbaycan'a {oş geldin.

Âşık İslâm:

Ölkemin torpağı, daşı ğiyetli,
 Bereketi boldur, nâz ü né'metli,
 Men Âşık İslâm'am köyüm Kümbetli,²³⁵
 Ârifsen, ehl-i irfana {oş geldin.

***

---

²³² Ġalmağal: Kargaşa, karışıklık.

²³³ Hündür: Yüksek.

²³⁴ Gündür: Âşık Gaşem'in köyü.

²³⁵ Kümbetli: Âşık İslâm'ın köyü.

ALEKBER PÂKZAD HADDÂD
(Elekber Pâkzad Haddâd)
(1901-1966)

Alekber Pâkzad, 1901 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir. Babası Tebriz'in meşhur Türkçülerinden olduğu için ve Settar Han'ın başlattığı bağımsızlık hareketine katıldığı için Şah yönetimi tarafından öldürülmüş ve evi yağmalanmıştır.

Alekber, babasının şehid edilmesinden kısa bir süre sonra, henüz 7 yaşına geldiğinde, annesini de kaybetmiştir. Çocukken çalışmaya başlamış ve kendisinden küçük kardeşlerine bakmak mecburiyetinde kalmıştır.²³⁶

Şair hayatının sonuna kadar demircilikle meşgul olmuştur. Bunun için de "Haddâd" (Demirci) mahlasını almıştır.

İran Türk Edebiyatı'nda, Mirza Alekber Sabir mektebinin önemli takipçilerinden birisidir. Satirik şiirler yazan bir şairdir.

Haddâd, 1966 yılında²³⁷ 65 yaşında iken Tebriz'de dostlarından birisinin evinde misafirken ansızın vefat etmiştir. Şair hiç evlenmemiştir. Öldükten sonra bütün eserleri, aynı zamanda şairin el yazma divanları üvey kardeşine kalmıştır. Şairi seven, onun şiirlerinin kıymetini bilen bazı Tebrizliler, şairin şiirlerini yayımlamak istemişlerdir, hatta şiirlerin basımına müsaade etmesi için üvey kardeşine çok miktarda para dahi teklif etmişlerdir. Ne yazık ki şairin üvey kardeşi, sanatın değerini bilmediğinden veya Haddâd'ın hicvettiği adamlardan korktuğundan şiirleri vermemiştir.

İran Türk Edebiyatı'nın büyük ustası Yahya Şeyda, büyük fedakârlık ederek Haddâd'ın şiirlerinin bir kısmını onun dostlarından derleyerek "Odlu Sözler" adlı kitabında yayımlamıştır.²³⁸

Alekber Pâkzad Haddâd'ın şiirlerinden örnekler:²³⁹

A_T NÉYLEYİM?

²³⁶ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 311; A. Eliğızı, Ü. Hümmetova, Ayrılar mı Könül Candan, Cenübî Azerbaycan Edebiyatı Münteşebatı, Bakı Ünivêrsiteti Neşriyyatı-1998, s.151.

²³⁷ Yehya Şeyda, Edebiyat Ocağı, Nobal Kitapşanası, Tebriz-1366, c.2, s. 684.

²³⁸ Odlu Sözler, Ali Ekber Heddad, Toplayanı: Yahya Şeyda, Dede Gorgud Neşriyyatı, 1984-Tebriz.

²³⁹ Odlu Sözler, Ali Ekber Heddad, Toplayanı: Yahya Şeyda, Dede Gorgud Neşriyyatı, 1984-Tebriz; Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tarişine Bir Başış, Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, Bakı-1998. c. II, s. 312-315; Cenübî Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 90-101; A. Eliğızı, Ü. Hümmetova, Ayrılar mı Könül Candan, Cenübî Azerbaycan Edebiyatı Münteşebatı, Bakı Ünivêrsiteti Neşriyyatı-1998, s. 311-315.

Ṭab-i gefletde yatan millet oyanmır gene de,
Uca yérden yı{ılıb, sanki duranmır gene de.

Yatırığ şebpere²⁴⁰ tek gündüzü a{şama kimi,
Géceler ovc-i seadetde uçanmır gene de.

Ne ümid ile yaşar dehrde insan göresen?
Rah-i ümmidi bular indi, tapanmır gene de.

"Ĝern-i bistumdi" déyir, bomb-i atomdan danışır,
Öz medarın itirib, ya{şı dolanmır gene de.

Hamı zenciri esâretten özün étdi {ilas,
Bu yazıg millet o zenciri açanmır gene de.

Bu tilsmat-i cehaletde hele galmalıyığ,
Sahir-i esr bu cadunu pozanmır gene de.

Başının börküne möhtacdı biganeler,
Niye balidelenir birce usanmır gene de.

Sapı²⁴¹ yo{, iynesi yo{, ta tike öz şalvarını,
Gör ne biçâredir, öz hâlna yanmır gene de:

İstilahın deyişib "ço{ sağ ola" "mérsi" déyir.
Sanki biganeperestdi özü danmır gene de.

Bize esbâb-i tereğgi olub éynek, kravat.
Bu sözü men déyirem, héç kim inanmır gene de.

Ĝarğa istir yérine ğaz kimi, amma ki, yazıg,
Yériyemmir, atılır, ya{şı ğaçanmır gene de.

Günde bir mod deyişir, özgeye teğlit éleyir,
İstir Almanlı ola léyk olanmır gene de.

---

²⁴⁰ Şebpere: Yarasa.

²⁴¹ Sap: İplik.

Fikri lazımdı deyişmek, ne libası, ne dili,
Köç gédır ğafileniz yolda dayanmır gene de.

Ğern-i bistumdu, gerek ğız kimi oğlan bezene,
İş ki yo {dur, cibi pulsuzdu, ğazanmır gene de.

Adkalon, podr, etir, ayna, daraĝ, indi gerek
İşi bir tehre salır, ya ki, salanmır gene de?

Mod-i imruzedi çün ğıssa donu, dar şalvar,
Gerinmek indi taĝın altında ğalanmır gene de.

Cırılıb kotların indi dalısından eteyi,
İlleti indi onun vazéh olanmır gene de.

Bu temeddün buların fikrini mesmum éleyib,
Bu seféh fikri bular başdan atanmır gene de.

Milletin bir çereyi indi subaydır²⁴² görürem,
Bu yazıĝlar niye bes arvad alanmır gene de.

Bu kebinler, bu céhizler, bu da ovza-yi zenan,
Talg bu nefsperestlikden utanmır gene de.

Rehberi saléh olan va {tı da millet düzeli,
Onda pis ya {şı ğanar indi ğananmır gene de.

Hebbi "a { néylim" atanlar néce péyser salırı,
Bes neden şairi dil {este salanmır, gene de.

Here bir yol tutub indi gédiri sûr'etle,
Belke maĝsuda çatar, léyk çatanmır gene de.

Nâümid olmasın insan néce bu milletden,
Fikri mesmundur, héç bir sözü ğanmır gene de.

---

²⁴² Subay: Bekâr, evlenmemiş.

Néçe il bundan ezel ya {şı yazardı Heddad,
Çünkü fikri yorulub, éyle yazanmır gene de.

ÉY BÎHEYA KİŞİ

Dünya hemişe Nuh'u Süléyman'a ğalmadı,
Behramî Gûr'a, Samî Neriman'a ğalmadı.

Ferman reva-yi Ka {nişinan-i rûzigâr,
Bir bir tamam gétdile, bir dâne ğalmadı.

Ğoydu adın edaletile bu cahanide
Nûşirevani adil ü ferzane ğalmadı.

Étdi bina ne fikirle Tağ-i Medayin'i,
Virane oldu a {ıri, İran'e ğalmadı.

Kim çekdi rah-i aheni Mazanderani'den,
Dünya-yi dún onun kimi sultane ğalmadı.

Öldü Lénin, vefat éledi Stalin dadaş,
Bérnin diyarı Hitler'i Alman'a ğalmadı.

Vizr ü vebalı pullu kişi, yığma boynuna,
Sende eğide bes niye Ğur'an'e ğalmadı!?

Tenzile vérme pulları éy bîheya kişi,
Étdin ne ğedr évleri virane, ğalmadı.

Öz növüne {eyanet éden bîşeref kişi,
Ümmid-i {éyr sende Müselmane ğalmadı.

Ne {idmet éyledin vetene, {alga, millete?
Senden vetende millete kâr {ane ğalmadı.

Éyle güman éyleme dünya ğalar sene,
Senden ğabağ deden kimi héyvana ğalmadı.

Bir gün deden deyirdi bu servet benimkidir,
Tab u {eyalıdı, déyib efsane, ğalmadı.

Ba{dıgca öz celalına éylerdi ifti{ar,
A{ırda göydu gétidi, o divane ğalmanı.

Va{tın yéterse, sen de gédersen, seféh kişi.
Bu köhne déyridir ki, beye, {ane ğalmanı,

Biganeler yéyer malını, arvadın alar.
Oğlun déyer: Dede, pulun éhsane ğalmanı.

Yâru sinov géder géceler, hem mil oynadar,
...deyer dağıldı bu zor{ane, ğalmanı.

Ço{ varlı öldü, arvadı gördük bu şehride,
A{tardı, tapdı, gétidi bir oğlane, ğalmanı.

Fürsetdir istifâde éle, éy yazığ kişi,
İndi o gedr mövgéyi hicrane ğalmanı.

Menden démekdi, senden éşitmek bu sözleri,
Fikrim yoruldu, hövsele destane ğalmanı.

Heddadi'den mükedder olursan bu barede,
Olsan da, men dédim sözü merdane, ğalmanı.

ĞEHR ATEŞİ

Ğehr ateşi gelbimde eger şö'lever olsa,
Mütleg yanacağdır ne geder {uşgü ter olsa.

Baş govzasalar gebriden ecdadımız indi,
Doğrallar öz övradlarını her geder olsa,

Görse veten övradı gédir, derré-yi mövte,
Néyler göresen Nadir-i {uninciyer olsa.

BANELİ ĞIZ

Ne gedr cövr ü cefa {este cana lazımdı?
Ne gedr âşig-i zâra behane lazımdır?

Dédim ki: Naz éleme, gözlerin fedası olum,

Dédi ki: Naz nigâr-i cavane lazımdır.

Dédim: Haralısan, éy meh? Dédi ki, Baneli'yem.
Dédim: Bu hüsne gezel ya, terane lazımdır?

Dédim: Men ile gédek Tebriz'e ki, gezmelidir.
Dédi ki: Baneliyem, kürde bane lazımdır.

O ğara téllerini söyledim nizama salım.
- Çekil kenara dédi, zülfe şane lazımdır.

- Goy, o gözünden öpüm söyledim, sorum {alın,
Ğuşa, bilirsən özün, âb u dâne lazımdır.

Dédim ki: Âşiginem gelbden, inan sözüme,
Dédi ki: Âşig olana nişane lazımdır.

Dédi: Ğocalmısan a{ır, başın, dişin tökülüb,
Dédim ki: Düzdü, cavan her cavane lazımdır.

- Ne çare? Êşğ dédim, béyle müşkülü ğanmaz,
Ki, şaire heves-i âşigane lazımdır,

Ğezel démezdi bu Heddad, çün seni gördü.
Dédi: Ğezel démeye bir behane lazımdır.

OLAR

Tutub vücudumu başdan ayağa ye's ü melâl,
Tüda bilir niye péyda olubdu mende bu {âl.

Kéçen zamanı, gelen günleri {eyal édirem,
Ğerar ü sebrimi elden alır bu fikr ü {eyal.

Hanı gülür mene, bii {tiyar ğem geliri,
Menim kimi hanı alemde béyle {oş igbâl?

Tamam {elğ çeker öz ğemin, men él ğemini,
Odur ki, öz ğemimi çekmeye yo{umdu mecal.

O ğedr fikr éledim, bes ki fikrim oldu meriz.

Bir az ğalır yetiŝe afitab-i ömre zaval.

Ŗikeste dilleri te'mir éyleyen mé'mar
Bu serzemini de tapmağ mahal olubdu, mahal.

Yazı { bu mülkde bir idde anlayanlardır,
Yazı { o kimse déyil ki, olubdu ehl-i sual.

Ėeribiler kimi ğuya ki, men de bîvetenem,
Ėalıb ata babalardan mene bu istiğlâl.

Menim de heğgi heyatım bu ab ü {akide var,
Kime déyim sözümü, éy Tuda-yi eğl ü kemâl?

Ne dil déyir, ne gelem şerh-i hâlimı yazırı,
Gelem şikeste, özüm {este, mürğ-i dil bîbâl.

Koméyt-i teb'imi saldım kenara metlebden,
Sözü dolandırırım, başlıram bir özge megal,

Ebes déyil ki, zemin ü zeman bedbinem,
Cavabını vérerem, illeti ğer olsa sual.

Bu ictimaya meni kimler éyleyib bedbin?
Kimin hésabınadır bilmirem bu vizr ü vebal?

Veten havasına geldim bu dar ü dünyada,
Veten bela ile gördüm olubdu mala mal.

Veten belalıdır, men de belalı. millet de.
Béla édir bizi, hem biz belanı istiğbâl.

Ėelem yazır bu sözü indi men özüm démirem,
Veten belalı olar bîelağé olsa rical.

Teyanet éylediler, {elge, millete, vetene,
O kesleri ki, olub sahibi mağami celâl.

Bize olar bu zelalet yolun nişan vérdi,
Olar bu milletin e{lağını édib pâmâl.

Olar édib bizi hağğ-i heyatıdan mehrum,
Haram olub bize {oş gün, beli o govme halal.

Olar bu camienin derdine élâc élemez,
Olar feğet yaranıblar yésinle béyt-ül mal,

Olar édibdile bu millet-i felekzedeni,
Tamam yolçu, dilençi, süpürgeçi, hammal,

Ola müsebbib-i bedbe {ti-yü felâketdir,
Olardı milleti biğaneyeye satan dellal.

Olar bu mülküde ferman reva-yi millettir,
Olar édibdiler âli meğamları işğal.

Olar édibdiler bu milleti zelil ü zebun,
Olardı her birisi indi misl-i Rüstem Zal.

Olar édib bizi alûdé-yi heva vü heves,
Géce güdüz bizi sergerm édibdi tar ü gaval,

Olar o keslerin övladıdı, bir ömrü tamam
Goyubla milletin nâdan o govme-i bed e'mal.

Olar bu milletin e {lağini édib fasid,
Odur ki, millet olub indi béyle zişt e'fal.

Bulardı düşmen-i {alg; maye-yi fesad-i zaman,
Bular édibdile iblis tek bizi işğal.

Bunlar édib bizi mehrum élm ü senetden,
Nesib olub bize falçı, ilançı ve remmal....

Ölenlerin de bu ganlardı yadığârı bu gün,
Bu yol bular gazacağlar bu millete kövdal.

BAĞGALIN HECVİNDE

Hamıdan gabağ men tanırdım seni,
Ne aldın, ne satdın ki, oldun geni.

Piy ile parafini ğatdın yağa,
Bu növ ile sen de ğazandın ağa.

O pulla ğedib hecce ğıldın namaz,
Sen éy mö'min-i pâk ü gerdenderaz.

Özünü bu {alĝdan کنار éyleme,
Gabaĝca öz éybinde âr éyleme.

Bizi yorma bica yére, ğıl kerem,
Mezen bîteemmül bé ğôftar dem.

YO┐DU META-İ ŐÉ'RE MÜŞTERİ

Éy dil, bu {alĝa derdini izhar éyleme,
Derdin ┐uda-yi ğadire dé, âr éyleme.

Ya derdini ┐uda'ya dé, el çek bu {alĝdan,
Ya {alĝa da ┐uda adın iĝrar éyleme.

Ğovm ü ğebileden daha bu derdine elâc,
Étmezler, bîcehet özünü {âr éyleme.

Onlar ki, iddia-yi refaĝet éder sene,
┐abide düşmenin dile, bîdar éyleme.

Od tutsa, yansa {irmen-i sebrin, dayangilen,
Yansın, amandı {elĝi {eberdar éyleme.

Allah hemişe mehrem-i esrardır sene,
Hergiz bu {alĝı mehrem-i esrar éyleme.

Éy dil, ┐uda-yi ğadirilen olgilen refiĝ,
Nakes camaeti özüne yâr éyleme.

Éy dil, yaman gülün bilisen ömrü az olur,
Éy {un ciyer, ço { ah-i Őererbâr éyleme.

Her nâkesin yéme çöreyin, çekme minnetin,
Viccâmı borclu, {alĝı telebkâr éyleme.

Nefsin sözüñ ğebul éleme, eğle tabé ol,
Âlemde serbüend yaša sen âr éyleme.

Yo {du meta-i şe're bu İran'da müšteri,
Eş'ar yazmağı özüne kâr éyleme.

Övładın olsa ğoygilen Heddad, alvére,
Bedbe {d olar, yazığdı, senetkâr éyleme.

BUDUR TEMEDDŪN EGER

Ṭoša o ğünlere, sağı ki, berberiyet idi,
O berberiyete ğurban olum ki, né'met idi,

Ne ya {şı ğünler idi, sağıya, kéçen ğünler,
Hamı inanmış idi, pâkdil cemaet idi.

Ne varlı, yo {sul arasında dükgüdük var idi,
Kâsıb necib idi, dövletli badeyanet idi.

Ne yo {sulun üreyi ğan olurdu ba {dığca,
Ne eğniyalarımız béyle bîmürüvvet idi.

Ne iddia var idi, ne tekebbür ü hiyle,
Şikestenefslik onda bu {elğe âdet idi.

Biri ğeyirdi ğedek don, biri de şal ğülece,
Ve léyk, bir birinne işleri mehebbet idi.

Ne mérsi çérsi ğanardığ, béistilahi cedid,
Ne {elği zahiri {oş, batini {ebaset idi.

Ne fırlı baş var idi bizde, ne matı {lı dodağ,
O va {t ziyetimiz ğéyret ü şerafet idi.

Ne banuvan-i veten onda bi hicab idiler,
Ne merdumani, zaman verşikest-i ğéyret idi.

Ne onda ğız kimi ziyet éderdi oğlanlar,
Ne onda milletimiz böyle ehl-i ziyet idi.

Amérika éyneyi, poz desmalı, fokul kravat
Kaput, matik yo{ idi, misl-i bedv-i {ilget idi.

Cibine ayna, darağ goymaz idi oğlanlar,
O va{t ayna, darağ çünkü mal-i övret idi.

Kişi çörek gazanıb, {anevade sa{lardı,
Gızına, oğluna, arvadına müsellet idi,

Ona itaet édir her ne emri olsa idi.
Évinde her kişi bir mü{tedir hükümet idi.

Éle kişi, éle arvad, éle oğul var idi,
Biri birine vefadar ü basedağet idi.

İti gılınclarımız var idi, gevi gölümüz,
Tamam millete galib olan bu millet idi,

Budur temeddün eger, zindabad vehşiyet!
O vehşilik bize bir mayé-i seadet idi.

Oléydi kâş o ça{mağdaşı çalan günler,
Yalan déyil ki, désem, gün o gün, o saet idi.

Uzun çubuğlarınan ya{şı ta{ta gelyanlar
Her évde hazır idi, müntezir bé{idmet idi.

O gün ki, merkebimiz bir palanlı éşşek idi,
Minerdi pir-i cavan, çünkü bîeziyyet idi.

Ne densesi gırlardı, ne pencer éylerdi,
Ne otomobil kimi daim işi cinayet idi.

Egerçi ayrı {iyaban bu şehirde yo{ idi,
Veli, vilayetimiz ya{şı bir vilayet idi.

Var idi éyş ü fereh sâde zindeğanlığda,
Düşünmedik o zaman, biz de bu ne geflet idi.

Ne âbiyâri içerdik, ne güssemiz var idi,
Ne zindağanlığı {algın béle müsibet idi.

Ne {arıbar o zaman günde bir mezenne idi,
Ne onda pulluların fikri getl ü gâret idi,

Ne onda bir béle "şirpez", penirçalan var idi,
Ne onda her dele düz sahiban-i servet idi,

Ne {alg biri birine onda bîelağe idi,
Ne rûzigârın işi bizlere eziyyet idi.

Yéyib, içib dolanırdı cemaet âsûde,
O va{t millet-i İran bir azca rahet idi.

Ne mikrob-i seretan, ne fişar-i {un var idi.
Ne onda bir béle emraz bînehayet idi.

Fişar-i ruh ile indi fişar-i {un çoğalıb,
Bu ikki derde deva mirt idi, zerafet idi.

Biri déyerdi, gülerdi, o {urdu, oynardı,
Birisinin işi Allah'ına ibâdet idi.

Birisi zurna çalardı, biri gaval, biri tar,
Aşığ o {urdu, déyerdi sözü nesihet idi.

Yüz elli il bu vilayetde ömr éden ço { idi,
Başı, gözü, gulağı, dişleri selamet idi.

Onlar yéyerdi gamış yağı, biz gemiş yağı,
Ne temi var, ne dadı, bizlere bu gısmet idi.

Ġeribe bolluğ idi şehrimiz, ucuzluğ idi,
Kâsıbların évinin {erci üç penabet idi.

İki üç gran ġazananda pilov yéyerdi kâsıb,
Ne naz ü ne'met-i perverdigâra hesret idi.

Ne alma, alça, erik, şaftalı bu ġiymet idi
Ne ehl-eyal yanında kâsıb {ecalet idi.

Yumurtanın üçü bir şahıya olan günler,

Ne yağ, yumurta, p nir,  mde bir ticaret idi.

 ovurma  orbası, tendir aşıydı, k rs  başı,
Gonağ gelirdi, y yerdi, eceb ziyafet idi.

 ovurma  orbası  o  dandı dadmayıb millet,
Et olmayanda  ovurma y ne  enimet idi.

 ovurma k plerine enkebut tor to  uyub,
Si an da fezre salıb, meğsedi edavet idi.

V rerdi d rd  rana batmanın etin  essab,
Alırdı  elg, y yirdi, deva-yi  ehvet idi.

Alırdı bir t mene batmanın yağın millet,
Ne yağları oların may -yi kesafet idi.

Alırdı d rd pa a, bir kelle ol zaman k sıb
Onu y yen  ece  vde eceb  iyamet idi...

Budur temedd n eger, zindabad veh iyet,
B le temedd ne le'net ki, b he i et idi.

D yibler: " o   bilen  lemde  o    eker sa i",
Bu s z ata babalardan bize vesiyet idi.

K  en k  ib, de  i Heddad yazma, el sa  la,
 le g man  le ki, g rd y n revayet idi.

GEL MEZARİDEN  EBER AL

Ferağ   aresin,  y sa i, y riden  eber al,
Ne va   g z m  utarar intizariden  eber al.

 ikeste n y kimi daim k n l neyave gelir,
Gutargilen meni bu ah u zariden,  eber al.

Re ibe men d merem derdimi,  emadet  der,
Bu derd   aresini ol nig riden  eber al.

Der n-i dil alı ıb az  alır zebane  eke,

Bu od, o oddu; dil-i bîgerariden {eber al.

Menim odum seni yandıрмаğa riza déyilem,
Ya {ına gelme, sözün dur kenariden {eber al.

Güman éyleme bu Vahid'in gezelleridi,
Heğiğetin bu sözün ehl-i kâriden {eber al.

Ne âşigem güle, ne bülbüle, ne {oş güle men,
Hamı tanır meni ehl-i diyariden {eber al.

Beli zemanе gemin çekmeye elağem var,
Onun da illetini rûzigârıdan {eber al.

Geribe mest éleyib sağı-yi zemanе meni,
Menim bu hâlimı bir hûşiyariden {eber al.

Biri gülür, biri ağlır, geribe âlemdir,
Bu hikmeti feleğ-i gecmedârıden {eber al.

Elinden her ne gelir her kimin esirgelemir,
Bu zülmün a {ırını zülmkârıden {eber al.

Biri tudubdur on iş, on nefer gezir bîkâr
Buyur bir illeti teğsim-i kâriden {eber al.

Kemerşiken bahalığ, bir terefden işsizlik,
Feğir hâlinı yo {sul békârıden {eber al.

Tamam şey görseñ gün be gün tereğgi édir,
Yo {undu ger {eberin {aribarıden al.

Çörek ki, beş gran on şahıdır, onu bilmisen,
Suyun mezennesini âbiyârıden {eber al.

Hamamçılar su pulun éleyibdir yéddi gran,
Yalan désem men eger, şehrdarıden {eber al.

Teyemmüm éylegilen guslün olsa min defe,
Tıılaf-i şer déyil, şey { gübarıden {eber al.

Kâsıb nâ {oşlasa biçârelerin elâcı nedir?
Yavaşça bu sözü Doktor Berari'den {eber al.

Eger zemane düzelse, men ölsem éy sağı,
Menim de hâlımı gel bir mezâriden {eber al.

Otuz beş il bu vilâyetde olmuşam Heddad,
Gel ellerimde olan bu ğabariden {eber al.

ÉYLE İFTİ-AR İNDİ

Déme ki, kec dolanır çer{-i kecmadar indi,
Sene ki, {oşdur emoğlu, bu rûzigâr indi.

Déme zamana ğolaydır, özün ğolaysan sen,
Pul örtüb éybini, éy merd-i nâbékâr indi.

Ezel neyin var idi, indi gör neyin vardır,
Buyur görek, sene hardan yétib bu var indi.

O, otomobil, o {anım, o imaret-i növsaz,
Bu da ticaretin, éy merd-i mülkedar indi.

Pulun riba getirir, mülklerin icare senin,
Varındı, men bilirem, mülk-i bişûmar indi.

Éşitmişem hele kendlerde sen pénir çalısan,
Yükün az oldu, götürdün izafebar indi.

Eger me {aricini görmürü bu âyidler,
Gel işle menle, ola ellerin ğabar indi.

O mümkün olmasa, gét, bir heyat baş bağla,
Beş altı ğız geti goy, éyle kesb u kâr indi.

Bir iş besindir senin, éy on iş tutan deyyus,
Bu şehride ne ğeder vardı, gör békâr indi.

Gelir ğulağımıza tebli errehil sesi,
Senin ğulağın eşitmez, olubdu kâr indi.

Tanıtmıram seni bu {alğa, âbırın gêtsin,
Getirmirem dilime adın aşikâr indi.

Bu gün sabah cıracağsan bu dar-i dünyadan,
Sen ölmemiş sene oğlun gazanır mezar indi.

İcaze vérsen eger oğlunun yérin déyerem,
Hotél Palas'da gédib oynuru gumar indi.

Ne gızların bilisen néyliri, ne oğlun, emû,
Dur, borküvü uca göy, éyle ifti {ar indi.

Gızın telaş édiri, belke téz ere gêtsin,
Şişibdi garmı onun çünki bârıdar indi.

Eyağlı küfteye benzerdi bir nefer gördüm,
Dıgırlanırdı {iyabanda boş békâr indi.

Dédim, İlahî bu kimdir, şişibdir partlayacağı,
Yegin çalıbdı bunu eğreb ile mar indi.

Biri dédi mene; gardaş, ribayéyen kişidir,
Yéyib, içibdir, olub garmı bir tağar indi.

Dilim yoruldu, huşum gâçdı, hövselem çaşdı,
İcaze vérgilen tâ bir çekim sigar indi.

Biri dédi mene: Heddad, dinme, aram ol,
Başarsan olgilen bu {algdan kenar indi.

İŞ YO-TDU, BİKÂRAM

Ne kâsıba ve ne dövletliye terefdaram,
Vezifesin biler insanlara {eridaram.

Kâsıbda élm-i edeb yo {dur, varlıda insaf,
Mezemmet éylemeye men bu gövmü nâçaram.

Kâsıb avam idi, teklif-i şe'rini bilmir,
Geni bilir, emel étmir, déyir ki, dindaram,

Kâsıb déyir mene ne, goy veten {arab olsun,
Ġeni déyir: Bu merame seninle hemkâram.

Bu növ gétse eger, bu veten {arab olacaĝ,
Sözüm yalan déyil, bir mü{teser {eberdaram.

Yatıbdır {âb-i cehâletde millet, emma men,
Ne yatmışam, bu yatanlar kimi, ne bîdâram.

Egerçi mest éleyib saĝi-yi zamana meni,
Ne éyle mestem özümnden çı{am, ne bîdâram.

Ne kâsıbam, ve de dövletli yâ ülûl elbab,
Ne borcluyam bu vilayetde, ne telebkâram.

Géce bu şé'ri yazanda {anım dédi: Dur yataĝ,
Dédim: Sabah yataram, iş ki, yo{dur, bîkâram.

DEMİRÇİ

Gelme bu geder nalé vü feryâda, demirçi,
Gét çal çekicin ahen ü fülada, demirçi.

Besdir bu geder fikr éleme, dûr ü dirazi,
Ömrün ço {u gétmişdi, gâlib indi bir azı.
Dünyada geza vü gedere olgine razı,
Sermaye-yi ömrün gédecek bâda, demirçi.

Canın çı {acağ, ço { çalışıb, az yéyeceksen,
Yırtı { donu, yırtı { tumanı sen géyeceksen.
Bundan sora dünyada daha néyleyeceksen?
Sinnin yétişib yétmişe, heştada, demirçi.

Başın ağarıb, gözlerinin nuru gedibdir,
Geddin bükülüb, gollarının zûru gédibdir.
Başında olan eğl çı {ıb, şûru gédibdir,
Öz hâlini sal bir de özün yada demirçi.

Gét çal çekicin, işle dadaş, olgine {este,
Bir def'e de çekme daha âsûde nefes de,
Ruhun beyenib çün bu işi rûz-i elestde,
Oldun o sebebden kişi dünyada, demirçi.

Derviş kimi her yérde durub me'reke gurma,
Gâhi başına, gâh döşüne bî {udu vurma.
Reddol gözümün gét gabağından béle, durma,
Ovgatımı tel { éyleme, éy sade, demirçi!

Ömrün gutarınca çekici sen çalacağsan,
Her néçe désem men demiri, sen alacağsan.
Hem pul véreceksen mene, hem yalvaracağsan,
Bica yére gelme daha feryâda, demirçi.

Eğlin var idi, sen de bizim tek gazanaydın,
Dövlətli olub servetine ar {alanaydın.
Son sistem "otul" sen de mineydin, dolanaydın,
Rahet yaşayaydın, daha dünyada, demirçi.

Oldun niye bes rûz-i ezel âşig-i sen'et?

Çekdin niye bica yére sen bir bele zehmet?
Mecbur éledi kim édesen ömrünü garet?
Saldın özünü zillete, üftade, demirçi?

Alvérçileri görmedin âya ne gazandı?
Pullar yığışıb bir birinin üste galandı?
Alvér démek olmaz buna, vallahi talandı,
Milyonlu olub, biser ü bîpa da, demirçi?

Te'rif éyleyib alvéri çün Séyyid-i İbrar,
Herçent göyub alvér üçün şer'ide mé'yar.
Razı déyilik, biz o déyen alvére, zinhar,
Biz indî varıg özge temennade, demirçi.

Üst örtülü kéc, metlebin üstün daha açma,
Sebr éylegilen, hövselen olsun, hele daşma.
Sabit gedem ol, me'rekéyi eşgde gâşma,
Êşg ehli hemişe olu govğada, demirçi.

Feryâd ü feğan éyleme, Heddad, sözü gurtar,
Olmaz sene gîsmet daha bu dövlet-i didar.
Bir gün olacağ, gehr édecek Tâliğ-i Gêhhar,
Sen de o güne ol béle âmade, demirçi.

***

MİRZA MUHAMMET ALİ MEDDAH (1901-1973)

Mirza Muhammet Ali, Kaşgâi Türklerindedir. Harakan'ın Gelincik kentinde 1901 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehrali'dir. Hurşid adında bir hanımla evlenmiş ve ondan üç oğlu olmuştur. Şair büyük bir talihsizlik olarak kırk yaşına geldiğinde gözlerini kaybetmiştir. Ömrünün son yirmi beş yılını âmâ olarak Harakan'ın İldirci kentinde geçirmiştir. 1973 yılında Kerc'de vefat etmiştir. "Vade's-selâm Mezarlığı"nda toprağa verilmiştir.

Şiirlerinde "Meddah" mahlasını kullanmıştır.²⁴³

Mirza Muhammet Ali'nin bir şiiri:²⁴⁴

SERVED-Î TÜRKÎ

Sağiyâ getir durma, vér, o cam minanı,
Mest olum, édim efşâ bir acîbe destanı.

Âşîg édib meni rüsvâ, âşîga melâmet yo {,
Gülden ötrü her bülbül şégla édib gezel {evanı.

Vér piyâleni şâyed eks yâr ola péyda,
Men piyâle de tapdım bir cemâl nuranî.

Aşğ bir yaman derd bîdevadır éy yârân,
Aşğa düşmeyen bilmez lezzet bu dünyanı

Her kesi ki, âşîgdır, mülk ü mal ü cân néyler?
Arzusu her anı vasl-ı rû-yı cânânı.

Men de bu beyabanı aşğa bir gedem göydüm,
Kûşeş mehebbetden cânım éyledim fâni.

Bir zeman gelender tek séyr gıldım âlemde,

²⁴³ Ali Kemalî, Meddah, Varlık Dergisi, Téhran-1985, Sayı: 53-54, s. 80-82.

²⁴⁴ A. g. e., s. 82-84.

Gördüm ol séyahetde, serd ü germ dövrânı.

Bâd bir zemanı men i{tiyar genc étdim,
Guvvet-i cân olub ğusse şerbetim ciger ğanı.

Her geder sükût étdim çı{madı başımdan aşğ,
Gün be gün fizûn oldu yâr hükm ü fermanı.

A{ırını özüm saldım bu amiğ-i deryaya,
Ġerg-i behr aşğ oldum, içdim âb-ı héyvânı.

Bir géce gelib yâr ü lütf édib piyâle mene,
Aldım éyledim nuş ol şerbet-i gevaranı.

Gördüm oldum âşıg men gétدی sabr ü tabdan,
Éy ıuda da{i görerem bir de ol dilâranı?

Men riza-yi aşğ ile her ne nişi nuş étdim,
Misgin éyledim a{ır kûh-i deşt ü sehranı.

Her ne gezdim âlemde görmedim beğiraz yâr,
Faş ğılma bu remzi sa{la bu müemmanı.

Vadi mehebbetde yo{du menzil ve ferse{,
Can eger telef olsun olma ran péşimanı.

Bir cernal Léyli veş éyledi meni Mecnun,
Ġıs tek bu mehcuri gör édib biyabanı.

Serv ğameti elden sebr ü tâbımı aldı,
Mah sûreti ğıldı melek canı virânı.

Bir nezer salıb gördüm ağ üzünde bir {alı,
Hendevey tutub misgin bir mekân e'lanı.

Ġara kipriği o{ tek ğelb zarımı deldi,
Yâr gözleri saldı başıma bu sövdanı.

Çêşme sar carıdır gönçe dehanından,
Lebleri gül ğırmızı sûreti gülüstani.

Bir kinâye-i herfi yandırıp kebab étdi
Mah mesirden derk ét meğsed Zeli {a'nı.

Ço{ları bu me'nada ğaldılar delâletde,
Ârif istiri bilsin nögte-i bu ménanı.

***

HİLÂL NASİRÎ (1903 - 1946?)

Muhammet Ali Hilâl Nasirî 1903 yılında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini eski usulle faaliyet gösteren bir mektepte görmüştür. Daha sonra kendisini otodidakt olarak yetiştirmiştir. Hatta iki yıl “İttihadiyye” ve “Rüşdiyye” mekteplerinde bir süre matematik dersi vermiştir. Edebiyata ve basına olan ilgi ve sevgisi sebebiyle uzun süre kitapçılık yapmıştır. Kitap ve dergi neşretmek bu yolla da halkın uyanışına katkıda bulunmak onun seve seve yaptığı işlerden birisi olmuştur.

Hilâl Nasirî, Tebriz’de Şeyh Muhammed Hiyabanî bağımsızlık hareketi başladığında partinin 13. teşkilatının kâtibi olmuştur.

“Sitare-yi Azerbaycan” (Azerbaycan Yıldızı), gazetesini, “Hophopnâme”, “Divan-i Lâhûtî”, 35 bin kelimededen ibaret “Farsça-Fransızca Lügat” gibi kitapları yayımlamıştır. Aynı zamanda, “Mirze Tağı Han Emir-i Kebir”, “Nejad-i Beşer”, “Ana Dili” piyeslerini yazıp Tebriz’de sahneye koymayı başarmıştır.

Hilâl Nasirî’nin hayatı ile ilgili bilgilere Rus, Avrupa ve Şah kuvvetlerinin 1946 yılında, Tebriz’i işgal ederek “Azerbaycan Demokratik Hükûmeti”ni yıkıp, milliyetçi, hürriyetçi aydınları katlettikleri günlere kadar rastlıyoruz. Bu hadiselerinden sonraki yıllara ait bilgi yoktur.²⁴⁵ Yaygın kanaate göre Şah güçleri tarafından öldürülmüştür.

Hilâl Nasirî’nin eserlerinden örnekler:²⁴⁶

AZERBAYCAN

Azerbaycan, de’va günü aslanların var senin,
Medeniyyet tari {inde insanların var senin.

Nizamî tek şairin var, dünya ona fe {r édir,
Sabirî’nin duzlu sözün düşmen görür géhr édir.
Tağaniler, Füzuliler, Nesimiler séhr édir,
Vağif kimi şairlerden dîvanların var senin,
Medeniyyet tari {inde insanların var senin.

Molla yazan jurnaluvun {alg içinde adı var,

²⁴⁵ Cenübi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 102.

²⁴⁶ A. g. e., s. 102-112.

Yazdıqları sözlərinin lezzəti var, dadı var,
Letifələrlə doludur, içində hər zadı var,
Gören bilir şirin şirin beyanların var senin,
Mədəniyyət tarixində insanların var senin.

Azərbaycan, çox olmusan âlimlərin məskəni,
Təhlükəli olub hər zamanda cəhəlin düşməni,
Sensən mənim şanlı elim, çox sevirem mən səni,
Günəş kimi parlaq olan zamanların var senin,
Mədəniyyət tarixində insanların var senin.

Sen düşmənin bəlin bükdün güdrətinlə, elinlə,
Güylərdən çıxardığın neft adında səlinlə,
Kömək etdin yoldaşlara, hoş beyanlı dilinlə,
Zəfər tapdın dəvalarda, nişanların var senin,
Mədəniyyət tarixində insanların var senin.

Felek bizi ayırı salıb, çox böyükdür elimiz,
Dünya bilir birdir bizim nəsibimiz, dilimiz,
Göy yağlar bilsin bizim bükülmezdür bəlimiz,
Döyüşlərdə gəlib çıxan cavanların var senin,
Mədəniyyət tarixində insanların var senin.

KÖŞG-İ BALABAN²⁴⁷

Köşg-i balaban Araz'a ba{ar,
Araz'ın suyu gözlerden a{ar.

Éy Araz, ğuru, a{ma bir zaman,
Éy bizi oda yandırıp ya{an,
Senle ayrıldı ana baladan.
Köşg-i balaban Araz'a ba{ar,
Araz'ın suyu gözlerden a{ar.

Ana çağırır: Vay, balam hanı?
Bala çağırır: Vay, anam hanı?
Meler goydun sen her iki canı!
Köşg-i balaban Araz'a ba{ar,
Araz'ın suyu gözlerden a{ar.

Dağlarında var ğanımın izi,
İndi de ba{ır anamın gözü,
Uca dağlardan a{tarır bizi.
Köşg-i balaban Araz'a ba{ar,
Araz'ın suyu gözlerden a{ar.

Gün batan zaman ğelbim daralır,
Bağrım olur ğan, rengim saralır,
Ba{ıram sene, hava ğaralır,
Köşg-i balaban Araz'a ba{ar,
Araz'ın suyu gözlerden a{ar.

---

²⁴⁷ Güney Azerbaycan'da bir halk oyununun adıdır. Kule yapılarak oynanan bir oyundur. Bu oyun, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Azerbaycan'ın ikiye bölünmesinden sonra halk tarafından oluşturulan bir oyundur. Gençler kule yaparak yükseklerle kalkıp, Aras'ın öte tarafındaki akrabalarını, kardeşlerini görmeye çalışırlar.

Yârdan ayrıldı ada {lı gızlar,
 Dizin gucağlar, ürekden sızlar,
 Dövreme gelin, éy ada {sızlar.
 Köşg-i balaban Araz'a ba {ar,
 Araz'ın suyu gözlerden a {ar.

İller dolandı, ağlarken yatdığ,
 Talé oyandı, bir birin tapdığ,
 Bir ürek, bir ğan bir yére çatdığ,
 Mehebbet gözü bir yére ba {ar,
 Araz'ın suyu gözlerden a {ar.

Çatdı bir bire oğul, analar,
 Uzağdan görüb golların açar,
 Ana, gel, déyib bağrına basar,
 Mehebbet gözü bir yére ba {ar,
 Araz'ın suyu gözlerden a {ar.

MÖ'CÜZ'ÜN VETENİNDE

Veten-i Mö'cüz'e ba {, gör ne gülüstan olmuş,
 Kim ki, bu féyze yétib sahib-i iman olmuş.

Mö'cüz'ün şé'lerinde düzülüb dürr ü göher,
 T-eznelerde dolu her ğiymete şayan olmuş.

Bilmirem şé'lerinde ne letafet var kim,
 Béytinin her biri bir çéşmé-yi héyvan olmuş.

Mö'cüzün fikri bizimçün ne geder zengindir,
 Cümle şâirler onun fikrine héyran olmuş.

Her kelâmında bedaye yığılıb nezme düşüb,
 T-elğinin halları her setrde pünhan olmuş.

Mö'cüz'ün şé'rine ba {dığca dédim: Éşğ olsun!
 Görünür şé'lerinden ne sü {endan olmuş.

Şâirin ger özü yo {dur, onun ölmez yazısı,
 Cümle şâirlere her béyti bir ünvan olmuş.

Veteni bağ-i cinan tek éle {oş geldi bize,
Güya ki, her yéri bir negşli éyvan olmuş.

Vesline çatmadı el, çün onu almışdı felek,
Ebedîlik bize bir dövré-yi hicrân olmuş.

Bu güzel şairi yâd étmeyilendir ki, bu gün,
Bize ğismet bu ğeder né'meti elvan olmuş.

Şüera meclisi, hem de füzela meclisi var,
Here bir rengde güldesté-yi péyhan olmuş.

Şairane görünür şâir olan mehfeller,
Bu cehtden şüera cümle gezel {an olmuş.

Şüeranın ço {u şövg ile gelem almış ele,
Şé'rler her terefe gör ne dérefşan olmuş.

Ger olaydı özü bu esrde söylerti yegin,
Têlgde çünbüşe ba {, gör néce dövrân olmuş.

Mö'cüz'ün mö'cüzesindendi bu meclis gurulub,
Sedrde sedrnişin gör néce {endan olmuş.

Gebrden durgilen, éy Mö'cüz şirin danışağ,
Görgilen dövre néce esr dére {şan olmuş.

Her terefdin eserek yél getirir müjde-yi vesl,
Kéçdi hicran, hamı dildadé-yi cânân olmuş.

ĠEHREMANLAR

(Dastan)

Her ilin ya {şı, güzel bir fesli var,
Bu güzel feslin adı fesl-i bahar.

Çün baharda {oş, serin yéller eser,
Gûşé-yi cennet olar çöl serbeser.

Başlara her gûşeden güller yağar,

Her ba{ışdan min mehebbetler doğar.

Gül dūřer ařıęlerin damanine,
And içer gelbindeki iman ile.

Dövrden sünbül düzer serinzesin,
Çöl gızıl orduya ister benzesin.

Bağban nezme salar öz bağını,
Tıoş bezer, öz bağının torpağını.

Serv eker, re'na eker, nesrin eker,
Tıar ü řes bağda görerse téz eker.

Yasemen bir gūřede bayraę saçar,
Gâh zanbağ, gâh gızıl güller açar.

Gūřé-yi baę-i cinan olmuş sövét,
Be ştever insan ile dolmuş sövét.

Oldu bülbül meskeni bu gülüstan,
Éřę ü vecde, şadlığa oldu mekân.

Bağban bu mülkü étdi nobahar,
Başları gül yarpağın gıldı nisar.

Vecde geldi bu gülüstan bülbülü,
ı şdı yasdan éřęile tutdu gülü.

Vecd éder bülbül tapanda öz gülün,
şenlener gül de, görende bülbülün.

Novbaharın günlerinden bir seher,
Éřę ile şendan olanda her beşer.

Bir güzel gız, bir güzel oğlan ile,
Bir tepe üste, leb-i şandan ile.

Eyleşib dikmişdiler göz bir güle,
Benzeyirdiler olar bir bülbüle.

Gâh édîr oğlan ğıza raz ü niyaz,
Gâh édîr ğız oğlana her ğism naz.

Her cehetdense ürekler bir çalır,
Müttefiğ bir arzu ile ğalır.

Toy néce olsunda fikr élerdiler,
Her biri bir neçe zikr élerdiler.

Ço {du bu ğismetde söhbet étdiler,
A {ırında bu ğerare yétdiler.

İzdivac étsinler bir ilden sora,
Ĝismet olsun kâş her bir mehcura.

Bir béle sâde heyata éşđ ola,
Her beşer düşşün gerek béyle yola.

Bir birin her kim séverse bâr olar,
Orda éşđin ruhu da bîdar olar.

Ƨoş déyerler, {oş gülerler her zaman,
Orda tapmazsan yeğin raz-i nihan.

Mülk-i şurada keder efsanedir,
Her ne varsa orda her insanedir.

Kéçdi {oş gün, geldi tufan-i ğeza,
Çün ğeza geldi ğezaya vér rıza.

Ĝafil olma düşmen-i ğeddariden,
Anlanır her atıye asarden.

Léyk düşmen pozmağa emniyyeti,
A {tarır her bir değiğe fúrseti,

Bir-iki gün kéçdi oldu sübhdem,
Ĝoydu düşmen o gözel bağa ğedem.

Düşmen emniyyet ve can-i beşer,
Ĝaniçen faşistler, Hitlérçiler.

Ėanlı ellerle bağı yoldu olar,
Yandırıp gül butesin soldurdular.

Bağbanın zehmetin namerdler,
Min cinayetle fenaya vérdiler.

Ço{ meleksifet, güzel insanları,
Gızları, arvadları, oğlanları,

Ruz ü şeb zülmile nâlân étdiler,
Évlerin her yandan talan étdiler.

Her yére od vurdular, yandırdılar,
Âlem-i insanı odlandırdılar.

Bir terefde ağladı mezlumler,
Bir terefde titredi me'sumiler.

Gün be gün de'va ğızıb oldu şedid,
Yandı, yandığca déyib helminmezid.

Şeherler yandı, beşer oldu telef,
Her güzel bir gülleye oldu hedef.

Her güzel yér döndü bin viraneye,
Lefz-i insan döndü bir efsaneye.

Eslehe aldı ele şûra ğızı,
Parladı dünya içinde ulduzu.

Her kişi de'vaye gétدی şövg ile,
Ceng édib düşdü aldı dilden dile.

Oldu şûra {algı serbaz-i veten,
Vérdi fitva cenge her bir encümen.

Geldi de'va mesken-i me'suğeye,
Oğlan isterdi yéte mehbubeye.

Léyk fûrset vérmedi düşmen ona,
Arzusu oldu her yérden fena.

Düşmen aldı şehri, şehri oldu {erab,
Oğlanın gelbi yéne oldu kebab.

Ġız ne oldu şehri alındığdan sora?
Évleri viran olunduğdan sora.

Bir tûfeng aldı ele aslan kimi,
Coşdu ğanı odsaçan vulkan kimi.

Feth édiridi, a {darırdı öz gülün,
Min dil ile sesleyirdi bülbülün.

Me'suğundan a {darırdı bir {eber,
Çünkü bir leşkerle étmişdi sefer.

Léyk héç kimden güzariş bilmedi,
Bu sebebden de üzü bir gülmedi.

Ta gızıl ordu yétişdi feth ile,
Şehr alındı, gaçdı düşmen gencele.

Béledir ayin-i resm-i ruzigâr,
Gâhi gış, gâhi {ezan, gâhi bahar.

Her terefdin leşker-i sor {e reşid,
A {dı vérdi düşmene zerb-i şedid.

Ta gelib bu şehride feth étdiler,
Her cinayet éyleyenler gétdiler.

Tanklar sındırdı evvel sengeri,
Düşmenin yékser dağıldı leşgeri.

Oğlanın tankı gabağ oldu revan,
Düşmenin ordusun étidi bağı gan.

Oğlan orduda misal-i nûr idi,
Desté-yi tank içre ço { meşhur idi.

Küçebeküçe govurdu düşmeni,
Söyleyirdi kimse yo { tapsın meni.

Ta yétişdi menzil-i me'suğeye,
Bir {erabe gördü benzer küçeye.

A {tarırken Ke'bé-yi amalını,
Bî {eberlik pozdu ço { ehvalını.

Düşmenin bu étidiyi zülmün görüb,

Ço { gezebnak oldu öz tankın sürüb.

Ta yétişdi bir yére héyran galıb,
Düşmeni gördü ki, sergerdan galıb.

Bir meselselçi gabağdan düşmeni,
Ateşe tutmuşdu kesmir hemleni.

Söyleyirdi: Kimdi bu imdad éden,
Düşmenin canın alıb berbad éden?

Kimdi bu yérde béle pünhan olub,
Béle bir mövgé de çün aslan olub.

Ço { ba {ıb bir deste partizan görüb,
Béyreğ-i Şûra'nı da lerzan görüb.

Bildi partizandı bu ceng éyleyen,
Erseni düşmenlere teng éyleyen.

Gördü bir gızdır, yaralı sızlayır,
Güya bir arzunu o gözleyir.

Söyleyir: Öldüm, merame irmedim,
Héyf ola mehubimi bir görmedim.

Ayrılığ étدی meni zâr ü zebun,
Burda iğbahlımda oldu sernigun.

Kim bilir men indi harda galmışam,
Yar ü yoldaşdan kenarda galmışam.

Éy veten öldüm yolunda eşğ ile,
Vérmedim namusumu héç bir ele.

Düşmeni her yérde pâmal éyledim,
Her zaman icra-i âmal éyledim.

Ṭidmetimde étmedim héç bir gusur,
Düşmen içre salmışam şûr ü neşur.

Tab édirdim, sévgilim eşginle men,
Héy alırdım men {eber her gûşeden.

Söyledi bu sözleri bihâl olub,
Huşdan gétdikde bed ehval olub.

Ba {dı oğlan bir gıza, gördü aman,
Yér olubdur her terefdən le {de gan.

Ġız düşübdür bir terefdə ze {mdar,
Yarasından gan a {ır tutmur gerar.

Sûreti torpağdı, ğandı yéksere,
Zülfü de düşmüş perişan yérlere,

Sesledi ol demde partizanları,
Rah-i héçde can véren insanları.

Yareni bir partizan téz bağladı,
Oğlanın da sinesin ğız bağladı.

Ba {dı oğlan, "ğız nişanlımdır", dédi,
"Hem gülüm, hem ruh-i canımdır" dédi.

Sévgilimdir, öz gülümdür, ah aman,
Ayrı düşmüşdüm yârımdan ço { zaman.

Bağrına basdı o ganlı cismini,
Zikr édirdi ittisalen ismini.

Orda hazırlar da héyran ğaldılar,
Ta {dın üstünde gıza yér sardılar.

Ġız dédi: Éy gelbime tab ü tevan,
Sen mene vérdin eceb bir imtahan.

Ço { ağır yérde gelib tapdın meni,
Ġelbden men bir melek bildim seni.

Sen mene vérdin heyat-i cavidan,
Hem {ilas étdin zülmden bu zaman.

Ölmedim, tapdım seni canım kimi,
Éşğimi hifz étdim imanım kimi.

Güldü oğlan söyledi: Éy nazenin,
Éy benim aram-i gelbim, nûr-i éyn.

Terk éden günden seni héç bir zaman,
Çı{madın yaddan sen éy ruh-i revan.

Ço{ géce fikrinle açdım tâ seher,
Gudret-i éşginle étdim fethler.

Müddet-i hicran egerçi çekdi tul,
Her musibet geldi de étdim gebul.

Léyk çatdım arzuma ço{ güzel,
Béle yazmışdı gelem ruz-i ezel.

Her ne isterdi bize étdi felek,
Geldi vesl eyyamı şâd olmağ gerek.

Gördü partizanlar ehvalı béle,
Gız nişanlıymış hemin oğlan ile.

Geldiler tebrik için ceşn étdiler,
Çaldılar, oynadılar, hem gétdiler.

Tooşluğ ile kéçdi günler rûz ü şeb,
Gelmedi héç kimseye bu iş eceb.

Tâ gızın da lap sağaldı yaresi,
Şadlığa döndü dil-i sedparesi.

Köç édib hem goydular cenge gedem,
Tutdular düşmenleri rah-i edem.

Éşğ ile devaya meşgul oldular,
Âlemi şöhretle de doldurdular.

Aşig ü me'suğ yétdi bir bire,

Şâd ü {endan gétдилer her bir yére.

Düşmenin her an heyatın gırdılar,
Her yére üz göydular, sındırdılar.

Gétдилer insanlar azad étmeye,
Her {erabe mülki âbad étmeye.

Kéçdi günler Berlin'e girdiler olar,
Orda al bayrağ olundu bergerar.

Onlara ehzen dédi cümle cahan,
Doğdu gün nûr ile doğdu asiman.

Açdı güller, ötdü bülbüller tamam,
Ehrimen'den éller aldı intigam.

***

II. BÖLÜM
YAZARLAR VE ESERLERİ

**ŞEYH MUHAMMET HİYABANÎ (Şeyh Mehmed Hiyabanî)
(1880 - 1920)**

Türk Dünyası'nın en büyük âlim, yazar, mütefekkir ve devlet adamlarından birisi olan Şeyh Muhammet Hiyabanî, 1880²⁴⁸ yılında Tebriz'in güneyinde bulunan Hamne kasabasında dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Hamne'de görmüş, orta ve yüksek tahsilini Tebriz ve Dağıstan'ın başkenti Mahaçkala'da tamamlamıştır. Uzun araştırmalar ve gayretli çalışmalar neticesinde sosyal ilimler sahasında büyük başarılar kazanmıştır. Hiyabanî, felsefe, tarih, ekonomi, matematik ve astronomi alanında derin ve çağdaş ilme sahip olmuştur. Türkçe, Arapça, Farsça, Rusça ve Fransızca'yı bilen Hiyabanî, bu dilleri konuşan milletlerin medeniyet tarihlerini de iyi öğrenmiştir. Birçok ülkeyi gezmiş, büyük ilim adamları ile görüşmeler yapmış, fikir alışverişinde bulunmuştur.

Hiyabanî, 1918-1920 yıllarında İran Azerbaycanı'nda bağımsızlık hareketinin lideri ve İran inkılabının sadık bir fedaisi olmuştur. O, daha genç iken, Settar Han Hareketi'nin içinde yer almıştır. İhtilâlcilerin birer birer hapishanelere, sürgünlere gönderilmesine rağmen haklı mücadelesini bırakmamıştır.

1910 yılında İran'da kurulan "İran Demokrat Partisi"nin kurucuları arasında yer almıştır.

Meşrutiyet hareketinin ön saflarında bulunan Şeyh Muhammet Hiyabanî, Tebriz Encümeni'nin üyesi olmuş ve 1909'da başlayan 2. dönem meclise milletvekili seçilmiştir. Mecliste iki parti vardır: Birisi Demokrat Parti (Demokrat Amiyon), ikincisi ise Sosyal İlimliler (İctimayan İtidaliyan) Partisi'dir. Hiyabanî, Demokrat Parti'de yer alır. Demokrat Parti'nin yöneticileri Seyid Hasan Takizâde ve Süleyman Mirza da Azerî ve Kaçar Türklerindedir.²⁴⁹

Mehmet Ali Şah'ın tahttan indirilerek yerine oğlu Ahmet Şah'ın getirilmesi ve ardından Ruslar tarafından 2. dönem meclisin dağıtılması üzerine Hiyabanî, Tahran polis şefi bulunan ve aslen Taşnak Ermenileri'nden olan Yefrem'in takibinden kurtulmak için Horasan'a gitmiş oradan da Bakü'ye geçmiştir.

Hiyabanî 1914 yılında tekrar Tebriz'e dönmüştür. Ülkede karışıklık devam etmektedir. Tahran'a giderek Nisan 1917'de "Teceddüd" adlı gazeteyi yayımlamaya başlar. Bu gazetede emperyalist güçlerin ve onun yerli işbirlikçilerinin emellerini

---

²⁴⁸ Hiyabanî'nin doğum tarihi bazı kaynaklarda 1879 olarak gösterilmektedir (21 Azer Dergisi, Sayı: 2, s. 7, 1999, Germany; başka bir kaynakta ise, 14.09.1980 olarak gösterilmiştir. Azerbaycan Sovet Ansiklopédiyası, Bakı-1987, c. X, s. 86).

²⁴⁹ Emre Bayır, Fars Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Güney Azerbaycan'da Millî Direniş Hareketleri, Avrasya Dosyası, c.5, s.3, Ankara-1999, s. 98.

açıklar, halka ümit ve gayret telkin eden çok önemli makaleler yazar. Şah yönetimi tarafından aşırı baskıya tabi tutulur. Tahran'da rahat bırakılmayınca Tebriz'e döner.

Tahran yönetiminin baskısı Tebriz'de de yakasını bırakmaz. Tebriz'den de uzaklaşmak mecburiyetinde kalır.

1917-1918 yıllarında Mekke, İstanbul, Bakü ve Mahaçkale'ye gider. İkinci defa Bakü üzerinden Mahaçkale'ye²⁵⁰ giden Hiyabanî, burada tüccar olan babası Hamaneli Abdülhamit'in malî desteğini alır. Ayrıca, Necarî Tebrizî'nin ve Şeyh Cemaleddin Efganî'nin, Müslüman ülkelerin kurtuluşu için ileri sürdükleri fikirlerden de etkilenen Hiyabanî, 28 Şubat 1918'de Rus ordularının Tebriz'i terketmesinden sonra Tebriz'e döner. Demokrat Parti'nin ikinci büyük kongresini toplar, 450 delegenin iştiraki ile toplanan bu kongrede çok mühim kararlar alınmasını sağlar. Partinin bağımsız olduğunu ilân eder. Ayrıca şu önemli kararları alır:

Ülkede Rus emperyalizmine son verilmesi; Tahran parlâmentosuna gönderilecek milletvekillerinin ve eyalet encümenlerinin seçilmesi için seçimlerin bir an önce yapılması; parti örgütünün sağlamaştırılması ve milliyetçi, mukaddesatçı, cumhuriyetçi olmayan gerici unsurların parti işlerine karıştırılmaması; "Teceddüd" gazetesinin geniş şekilde yayılması ve parti çalışmalarının topluma mal edilmesi...

Bu kongrede Hiyabanî, partinin lideri olur.²⁵¹

---

²⁵⁰ Bazı kaynaklara göre Tahran hükümetinin kendisine suikast yapacağını öğrenen Hiyabanî, Horasan ve Aşabat üzerinden Mahaçkale'ye gitmiştir (21 Azer Dergisi, Sayı: 2, s. 7, 1999, Germany).

²⁵¹ Mehmet Metin Ören, İran Türkleri Hürriyet Hareketleri, ISBH 975-94522-0-0. s. 64.

Bu arada Mehmet Emin Resulzade'nin başkanı olduğu Millî Şûra, 28 Mayıs 1918'de Kuzey Azerbaycan'da "Cumhuriyet" ilân eder.

18 Haziran 1918 günü Ali İhsan Paşa komutasındaki Türk ordusu Tebriz önlerine gelir. Tebriz halkı ellerinde Türk bayrakları olduğu hâlde paşayı karşılarlar ve şehrin anahtarını teslim ederler.²⁵² Osmanlı Ordusu'nun desteklediği Kaçar prenslerinden Macid al-Saltana Tebriz genel valiliğine tayin edilir. Demokrat Parti buna karşı çıkar. Hiyabanî ve arkadaşları durumu Osmanlı Ordu Komutanı'na bildirirler. Ne yazık ki Paşa ile Hiyabanî anlaşamazlar. Hiyabanî, Kars'a gönderilir. Bu sırada I. Dünya Savaşı sona ermiş, Kars'ta Cenûbî Garbî Kafkas Hükûmeti kurulmuş. Bütün bu bölgeden Kasım 1918'de Osmanlı ordusu çekilmiştir. Şeyh Muhammed Hiyabanî, Tebriz'e döner. 1919 Haziran'ında Tebriz İngilizler'in desteği ile tekrar İran'ın hakimiyetine girer.

Demokrat Parti 7 Nisan 1920 günü "Azadistan" devletini ilân eder. Hiyabanî'nin liderliğindeki "Millî Demokratik Azerbaycan Hükûmeti", çok ciddi çalışmalar başlatır. Tahran Hükûmeti, Tebriz'de kurulan bu hükûmeti kabul etmez. Tahran Hükûmeti, Tebriz üzerine, Muhbir Saltana Hidayet'in başkanlığında bir ordu gönderir. Muhbir Saltana, Tebriz Jandarma Birliği Komutanı Hüseyin Han Major'la da anlaşarak 11 Eylül 1920 günü Âlâ Kapı (Ala Ğapı) denilen semtte bulunan hükûmet merkezine saldırır, üç gün boyunca katliâm yapılır, bütün demokratların evleri yağma edilir. Şeyh Muhammed Hiyabanî, Şeyh Hasan Bademci'nin evinden hareketi idare etmektedir. İhbarcılar haber verirler. Bademci'nin evi sarılır. Teslim olma teklifini kabul etmeyen Hiyabanî, arkadaşları ile birlikte son mermisini kullanıncaya kadar savaşır. Yorgun ve bitkin düşen İran Türkleri'nin millî bağımsızlık hareketinin kahraman lideri ve İran inkılâbının sadık fedaisi Hiyabanî, vahşice öldürülür.

Şeyh Muhammed Hiyabanî'nin konuşma ve yazılarından örnekler:²⁵³

***

²⁵² Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, Yüce Yay., İstanbul-1990, s.VIII.

²⁵³ Güney Azerbaycan, Ş. Tağıyeva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orsan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 190; Millî Hükûmetin Fedâî ve Gızılbaş Ualğ Goşunları, Miyanalı Elirza, Lütfeli Erdebili (Felekî), Çırag Neşriyyatı, Bakı-1988, s. 18-19; Cenûbî Azerbaycan Edabiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 405-448; 21 Azer Dergisi Yanvar-1999, sayı: 2, sayfa 7.

AZERBAYCAN (Makale)

“... Azerbaycan; behane a{taran özgeler ve kin kiduretli özünüküleri garşısında vurdu, vuruldu, öldürdü, öldürüldü, heyatın çetinlikler ve çek çevirleri içerisinde inçilab ve tekâmül yolunu kécib yaşadı.

Ucdan tutma gırğınlar, soyğunlar, zülm ve işkenceler Azerbaycan’daki istıglaliyyet herékâtını ve azadlığ teleblerini mehvéde bilmeyecekdir.

Özgeler ve “özümüzünküler” üreklerinde sa{ladıkları yaramaz fikirlerini heyata kécirmek meğsedile bu torpağın yaralı sinesi üzerinde darağacıları gurdular. Zülm ve vicdansızlığın gara kölgesini bu ğana boyanmış torpağın üzerine saldılar.

Lâkin bu ölkenin ğeyretli cavanları ve ğehreman ğocaları başlarını reşadet semalarında uca tutub, zülm ve edaletsizlik dünyasını öz ayağları altında gördüler.

...Öz genc heyatını heğiğet ve azadlığ yolunda merdlikle feda éden Azerbaycan övdları içerisinde éle me’sum balalara tesadüf étmek olurdu ki, dar ağacıları béle onların zeif vücudları garşısında titreyirdi. Bunların hedeğeden çı{mış gözleri, göyermiş dodadıları ve çı{ılmış boğazları celladları gor{udur ve renglerini ğaçırırdı.

Müharibe eléyhine olan ğüvveler, da{ilî ve {aricî düşmenler soyulmuş bu varlı eyaleti öz maceraları için meydan te’yin étdiler. Teerrüz ve zülmün ğanlı pencesi bu vetenin nazenin vücudunu parçaladı, ğalib ve meğlubların yandırdığı ateşler abâd yerleri ya{ıb küle dönderdi. Duz çörek ğanmayan ünsürlerin ğanlı {enceri Azerbaycan’ın hörmekten salınmış ğızlarının vücudunda éle yaralar açdı ki, onların ğanlı dodadıları bir daha yumula bilmeyecekdir.

Hele de Azerbaycanlı’nın ğanı a{ıdılmağdadır. Bu ğün Tehran’ın gözü Azerbaycan’ın parçalanmış vücuduna tikilmişdir. Dodadılardan éşidilen kelmelerde, ğeılemlerin yazdığı sözlerde teğdir sesleri ve tehsin nevaları éşidilmektedir.

Lâkin éy ğeyretli Azerbaycan, éy veten meftunlarının istığametsiz övdları, éy azadlığın gor{u bilmeyen ğehremanı, éy te’riflere éhtiyacı olmayan Azerbaycan!.. Éy Azerbaycan! Bütün bu teğdir ve teğdisler senin vérdiyin şehidlerin ğanı bahasıdır.

Bunlar senin heğiğeten ölmemiş cavanlarının, cavanmerd ğocalarının, ezmkâr uşadılarının, teselli tapmamış ğadınlının ve ğızlarının sesidir ki, teğdir ve teğdisleri İran semalarında terennüm édir.

Bu éşitdiyın onların sesidir, dinle ve ayıl!
Éy Azerbaycan, éy demokratik Azerbaycan!
Başını ğaldır!

Tutalım ki, bu ğün felâket ve sefalet girdabında boğaza ğeder müsibetlere batmış, vücudun eziyyetlere düçar olmuş, en ağır éhtiyaclar içerisinde ğücsüz ve

güvetsiz el ayağ çalmağdasan. Tatalım ki, gışın bu şaştası lüt vücuduna görunc neşterlerini sancağdadır. Perişan, solğun ve yurdsuzsan. Tatalım ki ço bedbeşsen. Tatalım ki, müharibede iştirak eden ölkeler senin geder şar olmamışlar, teğsirli milletler senin geder ezab ve işkencelere düçar olmamışlar.

Dünyanın en günahkâr asileri hamısı şilas oldu. Sen ise hele giriftarsan...

Tatalım ki başdan ayağa yaralanmış ve parçalanmışsan. Bununla béle o âbırlı başını yüksek tut, vetenin gelbinden gelen teselli seslerini dinle, göy bu ses senin ürek ve ruhunda derin bir intibahın güdretli tufanını doğursun. Çünkü sen yıılmış péhlivana, ayağa düşmüş gehremana benzeyirsen ki, onun ayağa galması için géyret ve hemiyet damarlarına te'sir etmek en yaşı çare ve tedbirdir.

Eger şemir mayandaki heyat gövheri ve fealiyyet ateşi tamamen sönmüş ve mehv olmuşsa, hergâh evvelki varlıg déyilsense, sene rehmet oşumalıdır. Lâkin eger parlak gövherin işaretleri, o hemiyet ateşinin herreti senin damarlarında hele de varsa, senin garşında bir şoşbeş seher durur. Goy o kâmiyab sabah ve merame nail olmağ seheri sene mübarek olsun. Ey demokratik Azerbaycan!

Sen teceddüd ve tekâmülün geniş méydanının yalnız yolçususan; çetinlikler görmüşsen, imtahandan çımışsan, budur garşında yeni bir dövr açılır.

Fedakârlıklarının ne geder büyük semere vérdiyini gördün, ezildin, şanın aşıldı, hayatından yalnız bir şuru nefes şaldı. Lâkin meğsed menziline çatmağ için şerafetli bir yola gedem goydun.

Zülm, işkence, azab, müsibet, dar ağaçları, zencir ve zindanlar ne geder ne geder möhkem olsalar béle, senin istigamet ve metanetin garşısında bir bir ezilib mehv oldu. Tehditler, hücum ve eziyyetler, müasire ve şırğınlar seni parça parça édib altını üstüne çevirdi. Lâkin meğlub éde bilmedi.

Yııldın, yere deydin, lâkin her defa yeni bir güvvetle ayağa galıb yükseldin, hadise ve vağieles senin ezm ve iradenin üzerinden kéçdi. Lâkin onların ölüm ve mehvinden sonra sen yéne de yaşadın ve selâmet şaldın... Senin o heyat dövrün senden askerlik, fedakârlık istedi, şan istedi, sen bunları bol bol ona teğdim étdin.

Çıışlar, şiyamlar, üşyanlar, müharibeler istedi, hamısına dözdün, suyu üzüne bağladılar, çöreksiz ve yémeksiz şaldın. Lâkin öz meğsedine çatdın, istibdadı yııb mehv étdin.

Bu bir sökmek ve dağıtmağ emeliyatı idi ki, sen gerek köhne ve çürük, min yérden çatlamış binanı yerle yéksân édeydin, étdin!

Bu gün bir terefde bir biri üzerinde şalanmış şaraba ve viraneler, kéçmişin zehmetleri, te'şiri gebil olmayan éhtiyaclar, sefalet ve felâketin şaysız şesabsız telebleri, zamanın gem ve güsseleri seslenmektedir.

O biri terefde ise merkez metbuatının sesi, ye'ni vetenin en parlağ ve bariz fikirlerinin sedası gulağına çatmağda ve senin necib faziletlerine aferin oşumağdadır.

O vaş çatmışdır ki, sen bu ibretamiz menzere garşısında bir değıge dayanıb, fikirleşesen...

Eger sen hemin inşilab ve mübarizenin vücuduna maddi güvve vérmüş

demokratik Azerbaycan'sansa, eger meşrutenin {emirini yoğurmuş ve berkitmiş gan senin damarlarında a{ırsa, vetende géden islah ve te'mir dövresine hazır olub, özünde se'y ve çalıřanlđ taparsan.

Pozmağ, dağıtmağ asandı. İndi te'mir ve berpa étmelidir. Abadlaşdırmalıdır.

İstibdad eleyhine gıyam, ecnebi istilasına garşı müğavimet, pozğun da{ili ünsürlerle mübarizede şücaet ve geyret, hemiyet ve istigamet teled olunur.

Bunların hamısı pak övlemlerinin vücudunda vardır.

Mezkür meğsedleri sözden işe kéçirmek, nehayet istibdadın binasını yı{mağ, zorakılığ, inad ve soyğunçuluğları mehv étmek lazım idi. Bunlar hamısı senin varlđında en yüksek derecede vücade geldi.

Budur artığ kéçmişin zehmetlerinden istifade dövrü gelib çatmışdır. Kéçmişin {arabaları üzerinde geleceyin sarayları yükselmelidir.

Bu sarayların yükselmesi fikir ve düşünce teled édir. Uzağı gören, uzağı düşünen fikir. Ağıllı ve tedbirli fikir. Yaradıcı ve canlandırıcı fikir. Tetbiğ ve icra edici düşünce islah édid intizam yaradan fikir. Sebr ve sebat, yénilik, disiplin ve teşkilat, ayıglığ, ümidvarlığ ve fedakârlığ teled éden fikirler olmalıdır.

Beli, fedakârlığ ve hemişe fedakârlığ!

Héç va{t yorğunluğa ve yasa gápılmamalıdır. Héç va{t!

Şusile bir {algın ağır heyat yükü, bir nazik tükden asılı olsa béle... Éy Azerbaycan! Éy bu eyaletin géyretli, demokratik güvveti! Sen kéçmişde vetenin dayağı olmuşsan, gelecekde de éle olacağsan.

Bu günün necabet ve şerafet müsabiğesi senden vefa ve sedağet gözleyir.

Bu teklifin altından boyun gacıra bilmeyeceksen.

Éy eziz Azerbaycan, sen bir iti²⁵⁴ gören gözsen ki, İnan seninle medeniyete ba{ır. Sen bir hessas ve müteessir olan üreksen ki, bu veten dünya ışığı seninle hiss édir.

Éy ölmez Azerbaycan, bu ümidleri doğrult, başını yu{arı tut, yaşa, hemişelik yaşa!..."

***

24 Aprél (Nisan) 1920

Biz azad{ahlar {alg adına, {algın hüguunu müdafie adına sesimizi yükseldirik. Biz héç de diplomatiya dilini bilmirik ve bilmek de istemirik. Öz yegâne meğsedimizi gizlemek için siyasetçilerin işletdikleri yalanlardan istifade étmek fikrinde déyilik. Biz sözümüzü doğru ve açığ déyirik. Éle düşmenleri daha ço{

---

254 İti: Keskin.

ğor{uya salan da bizim düzlüyümüz ve ğor{mazlığımızdır. Biz aldanmayacağı. İstibdad ve {eyanet zamanlarında Ğanun-i Esasi'ye mü{alif ve azadlığa düşmen olanlar bizi aldada bilmeyecekler. Biz ço{ imtahanlardan keçmişik. On bés illik inĝilabımız heddi bülûge çatmış ve yaşa dolmuşdur. Artıĝ pisi ya{şıdan ayırd éde bilir ve bir defe tecrübeden çı{mış işi, daha tecrübe étmek istemirik. Ğanun-i Esasi'ni en sadıĝ kэшikçileri inĝilabı yaradanlardır. Azad{ahlar bu mügeddes kэшiyin özlerinin en mühim vezifeleri ki, insan onun yolunda gözü yumulu ĝurban ĝédebiler.

Mühüm zamanlarda adi meseleleri unutmalı, esl vezifeni ve ictimai menafeyi nezerde tutmalıdır. Öz ĝéydine ĝalmaĝı yaddan çı{armaĝı lazımdır. Yalnız ümumin, cemiyetin ĝéydini ve fıkrini çekmelidir.

Bizim yégâne meĝsedimiz bir demokratik hükümet te'sis étmekdir ki, o, bu memleketin azadlığını te'min étsin ve onu möhkemlendsin. Bu arzunun düşmenleri bizim düşmenlerimizdir. Bizim yégâne vezifemiz düşmenlerin elini azadlığ réjimine münasibet ve rabitesi olan işlerden kesmekdir. Uca ve ĝür sesle déyirik:

Éy müstebid, éy mürtece! Hamınız bilin ki, sizin namusunuz, mal ve canınız amandadır. Lâkin daha bundan sonra demokratiyanın mügedderatı sizin çirk ellerinize verilmeyecekdir. Bu sözden bir şe{sin, bir vahid ferdin, bir müeyyen natıĝın, bir nefer Tıyabani'nin dili ile déyilmir. Bu sözleri déyen demokratizmin ruhudur. Éy azad{ahlar, ümidvar olun, çünkü siz bir müeyyen irade ile, bilerekden, anlayaraĝdan ĝiyam étmışsiniz. Ğelebe ve müveffegiyet sizinledir.

***

5 may (Mayıs) 1920

Ölkenin azadlığ ve istiĝlalı yolunda hevesle çalışmalıdır.

Bugünkü çeşnimiz ĝurtardı. Bu çeşni azadlığ yolunda şehid olmuş ĝehremanları {atırlamaĝ, onların eziz adlarını ebedileşdirmek üçün teşkil édilmiş ve Tebriz'in azad{ahları buraya toplaşmışlar. Bir mühüm meseleni hörmetli meslekdaşlarıma {atırlatmaĝla, onları tebrik étmeliyim. Bu néce ĝününüz şadlıĝ ve beşasetle kéçdi. Azadlığ üçün ĝurban ĝetmiş adlı sanlı genclerimizin ve ĝehreman serdarlarımızın adları her saat ve her deĝige dillerde déyilmekte idi. Onların {atiresi bütün ürekleri en mehriban hisslerle heyecana getirirdi. Onları yâd édirdik. Lâkin bu yadavérlik müzefferiyyete doğru ĝeden bir eskerin {atiresi kimidir.

Şehidlerimizin ĝebri üzerinde kimse ağlamadı, kimse yazıĝcasına nâle ve feryâd étmeydi. Biz, hörmetli şehidlerimizin ĝebirleri üzerinde açıĝ üz ve şadlıĝla diz çökdük. Onlara ba{dıĝ ve bu şehidleri özümüz kimi diri hiss étdik. Bu o démekdir ki, biz tereddüt étmeyen öz heyatımızı onların ölmez ruhu ile evez étmeye hazır idik. Hemişe bu iradeye mâlik olmalıyĝ. Ölkenin azadlığ ve istiĝlalı üçün hemişe şâd ve şenlikle çalışmalıdır.

Mehzunluĝ tozuna bürünmüş ĝem ve ĝüsse hemişe ümitsizlik ĝetirer. Yaşasın

béşşaş ruhlar, yaşasın heyat sehnesine açığ ba{an, gör{u bilmeyen ve uzağ gören gözler! Mehv olsun indiyeye kimi heyatımızı acizlik, ye's ve biçarelik te'sirleri altında sa{lamış gem ve güsse getiren edebiyat, eş'ar ve musığı.

┐algımızın büyük bir güvvesi bu etalet ve i{tiyarsızlığ kâbusu altında mehv olmuşdur. Bundan sonra heyatı şen ve gülen üzle keçirmeli, heyat mübarizesine beşâset ve şadlığla girişmelidir. Varlığ gülşenine acizlik, nâle ve miskinlikle déyil, ümid ve şeref gülüşleri ile girek.

Defelerle dédiyim kimi, ferd ile cemiyetin ehval-i ruhiyyesinde büyük ferg vardır.

Cemiyetin ehval-i ruhiyyesi ferdlarin ehval-i ruhiyyesinin yekûnudur. Lâkin bu ehval-i ruhiyye hemin cüz olan ehval-i ruhiyyeden tamamilen ferğlidir. Ferdin ehval-i ruhiyyesi cemiyetin ehval-i ruhiyyesine tabé olmalıdır. Ço{ nadir hallarda éle bir ehval-i ruhiyye tapılabilir ki, özünü bu tabelikden {ilas édebiler. Defelerle éle olmuşdur ki, âlim ve ya bilikli bir adam cemiyetin ehval-i ruhiyyesinin te'siri altında öz hikmet ve biliyini elden vermişdir. Garetkerlikle meşğul olan bir cemiyetin sırasında talançılığ süfresine el uzatmış, cemiyetin en alçağ ferdlari kimi refat étmişdir. Habéle bunun eksine olan hallar da vardır. Cemiyet hemişe fesad ve {arabçılığa bais olmur. Fikirleri zelâlet ve pislîye teref yöneltir. Biz görürük ki, bir oğru destesi ictimâi bir teşkilata tabe olmağ vasitesile, düzgün bir heyat terzine nail olur. Fitreten mâlik olduğı bir sıra feziletli {ususiyetler yéniden baş vérir. Başğasına yardım étmek, géydşeklik, edalet, doğruluğ, düzgünlük kimi hallar onlarda vücuda gelir. Cemiyet namine özünü hüguğ ve vezifeye mâlik hesap édir. Bu, insanlığ dünyasında emele getirdiyimiz {éyirli müşahidedir. Bu müşahide bize sübut édir ki, eger bir cemiyetin içerisinde sağlam bir ekseriyet yaranmış olarsa, hemin ekseriyet cemiyetde teğdir ve tehsine şayan olan bir ehval-i ruhiyye yétirmeye nail olabilir.

İran {algı bu güne dek özbaşına heyat sürmüş ve alağ otu kimi tebietin döşünde böyümüş ve artmışdır. Bu teessüflü veziyyetin inkişaf étmesi üçün da{ili nüfuzların varlığı da müeyyen rol oynamışdır. Pul ve yaramaz nezeriyye ve egidelere mâlik olan bir deste {algı uzun müddet boş boşuna ve teklifsizlik çöllerinde dolandırmışdır. İran {algı möhkem egide olmadan, tecrübe ve imtahanlardan sayığlığla istifade étmeden, teşkilat ve tertibatsız şekilde uzun müddet öz başına ve tebiî yol ile gétmişdir. O, kôrtebiî sûretde bugünkü şekilde yaşayıb gelmişdir. Bu özbaşına göyermiş ağaca péyvend vurmalıdır. Yéni, sağlam, düzgün ve {éyirli nezeriyyeni bu camaata telğın étmekle, onun mühitinde tedricle bir teceddüd tekâmül, yaranmasına nail olmalıdır.

┐Oalğın iradesi nezeriyyece bütün beşer kütlelerinin fövğindedir. ┐alğın iradesinin istediyyi şey müreddes ve möhteremdir. Lâkin bu irade müsteğil yaşamağ üçün vicdana mâlik olmalıdır. O, nezerlerde saf, semimi ve parlağ şekilde aydın olmalı ve öz varlığını subut étmelidir. Cemiyeti teşkil eden ferdlerden her biri bir beşşaş ruh ile ve müsteğil vicdan ile silahlanıb, bu ruhiyyenin güvvesini dünya

ğarşısında nümayiş étdirmelidir. İran ehali bu günedek dağınığ fikirlerin te'sirine esir olub, öz möhkem, metin ve vahid iradesini göstere bilmemiştir. Lâkin indi özünü toplayıb vicdanî imtahana hazır olmalıdır. O, öz hazırkı veziyyetini nezerden keçirmelidir, geleceyi ğabağcadan görmelidir. Aydın ve müeyyen vezife ğarşısında silahlanıb şerâfet mübarizesine girişmelidir. Buna göre de biz bütün varlığımızı serf édirik ki, {alg öz nöğsan ve eyiblerini anlasın. Başa düşsün. Biz tereğgi ve tekâmül yolunu ona nişan veririk. Batil tesevvür ve {eyalları onun şüurundan çı{arıb, bunların yerine heyat be{ş éden yeni fikirleri yerleşdirmeye çalışırığ. Bu meğsede çatmağ için déyirik: Bu cemiyyeti teşkil éden ferdlerden her birisi {alğa olan büyük ruh yüksekliyi ile silahlanıb, öz varlığında sa{ladığı azadlığ ve istiglâl ruhunu başğalarına da telğın étsin.

Éy azadlığ şehirleri! Éy fedakârlığları ile bize şerafet ğazandırmış ezizlerimiz, éy ölümü ile bizi dirilden, torpağımızın namuslu övlâdları! Ğebirlerinizde rahat yatın. Sizin zehmetleriniz heder olmamıştır, a{ıdılan ğanlarınız neticesiz ğalmamıştır. Bu gün bizim başımız uca ve ğelbimiz şaddır. Bu gün sizi ifti{ar ve {oşbe{tlikle yâd édirik. Sizin {atireniz üreyimizde metin irade ve sarsılmaz varlığ yaradır, sizin başladığınız yolu biz devam étdiririk.

Éy, hele de ğehreman évladlarının ğarasını eyninden çı{armamış ana ve bacılarımız! Bu keder ve elemeleri üzerinizden redd edin. Sizin adamlarınız ebes ölmemişler. Sizin şehidleriniz bu {algın sırasındadırlar. Görürsünüz mü onların ruhu, bizim üreklerimizde en yüksek ve eziz yer tutmağdadır. Bu ruh hemişe yaşayacağdır. Şehidlerimizin évlâdlarını şadlığ ve başı ucalığ hissi ile terbiye edin. Onlara merdlik terbiyesi verin. Onları da azad{ah ve ğehreman kimi böyüdün. Ğoy onlar da bu şerafet méydanında namusla can ve baş ğoysunlar. Éy hüzn ve ğem kâbusu, bu pâk muhitden uzağ ol!

Éy acizlik ve gücsüzlük nâlesi, öz göz yaşlarının ğara perdesini {algın üzünden çek. Ğoy onlar heyatı saf, sâde, sağlam, pâk ve parlağ şekilde görsünler.

Mehv olsun bu {algı ğor{ağ ve cür'etsiz étmeye çalışanlar ve onu tenbellik ve etalette salanlar.

Azad{ah cemiyet yaşasın ve var olsun!

***

8 may (Mayıs) 1920

İndiyedek İran'da baş vermiş ğiyamlar sethi ve zahiri olduğundan, ictimai ve siyasi hayatımızda mühüm islahat yaratmağa imkân vermemiştir. Biz isteyirik ki, {alg bilerek ve anlayarağ azadlığ mübarizesine iğdam étsin. Buna göre de biz {algın fikrini işğlandırmalıyığ.

Kéçmişden ders alan ve parlağ bir gelecek yoluna girmek isteyen {algın birinci vezifesi disipline riayet étmek, hem de mehabbet ve méhribançılığa

esaslanan, disiplin olmalıdır ki, möhkem ve davamlı rabite vücuda getire bilsin. Cemiyetin ferdleri arasında mehribançılığ yaratmağ için mütelif vasiteler vardır. Lâkin mehribanlığın esas vasitesi meslek birliğidir.

Biz hamımız azadlığ âşığıyık. İndi bizim üreklerimizdeki eşğ ve mehebbet ateşini alovlandırmağ için perdeleri galdırmağ ve bizim yêgâne sevgilimizi bize göstermek kifayettir. Bizi meftun eden sevgilimiz ise ümid ve azadlığdır.

Kéçmiş nitğlerimden birinde elâge ve mehebbet baresinde danışmışdım. Elâge ve mehebbet bir biri ile yanaşı duran iki kelmedir. Léyli ile Mecnûn arasında olan elâge ve mehebbet heyatî ve vicdanî rabiteden ibaretdir. Azad{anlardaki vicdânî eğide onlarda vicdânî elâgeni teşkil edir ve onları ittifağa, birliye çağırır. Biz azad{ahların bir arzu, bir meram, eğide ve bir meğsedimiz vardır. Biz hamımız déyirik ki, bu memleketde heğigi meşrûtiyyet hökm sürsün. Şe{si nüfuzlar ve imtiyazlar leğv édilsin. Heğigi millî hakimiyet gurulsun. Müessiselerimiz ve idarelerimiz millîleşsin. Ye'ni millî hakimiyetin esasına ar{alansın. Biz déyirik ki: Edalet, beraberlik ve azadlığ olsun. Bu sözlerin mü{teser {ülasesi béledir: Biz öz esrimizin övlemleri olmağ isteyirik.

Meslek birliyi gârdaşlığ yaradır. Bir meslekde olan iki nefer iki gârdaş kimidir. İki mütelif meslekde olan gârdaşların arasındaki tebiî gârdaşlığ elâgesinin nehayet yo{a çı{dığını görmüşsünüz. Bunun eksine olarağ éyni meslekde olan iki yâd adam, bir anadan doğulmuş gârdaş kimi bir birine ya{ınlaşır.

Eğide, mehebbet ve elâge doğurur. Bu eğıde vasitesile bir cemiyet ferdleri arasında me'nevi ve semimi disiplin hökmferma olur.

Azadlığ terefdarı olan bir cemiyetin ruhuna istiğlâl rehberlik edir. Buna göre de tekrar édirem: Azad{ahlar içerisinde semimi bir disiplin, mehebbetden doğan bir disiplin hakim olmalıdır. Mecburi, cebri, şiddet, tezyiğ ve zor ile vücuda getirilmiş disiplin daimi ola bilmez. Lâkin ruhlara hakim olan vicdanî disiplin mehv olmaz ve aradan gétmez.

Bu giyamın, bu millî çı{ışın eléyhine olarağ düşmençilik eden adamlar azad{ah déyiller. Onların azadlığla elâgeleri yo{dur. Béle adamlarda heğiget ve mehebbet ola bilmez. Béle müşterek disipline tabe olmayan {aindir, hem de cemiyetin ziyankâr bir üzvudur.

Éy azad{ahlar! Sizin düşmenleriniz sizin aranızda hemişe kin ve edavet to{umu sepir ve sizi bir birinizden ayırmağ isteyirler. Lâkin üreyini {algına vemiş âşığıleri meğlub étmek mümkün déyildir. Mehebbet, gerez ve kinden güçlüdür. Onların azadlığa olan edâvetleri sizin mehebbetinize galib gele bilmeyecektir. Bu mümkün déyildir.

Biz düşmenlerimizi düz yola çağırmağıyık. Onların islah olmayacağılarını ve {eyanetin onlarda ikinci bir tebiet olduğunu gördükde elâgemizi kesmeliyık. Siyasî meslek bütün eğıdelere hâkim ve üstündür. Din, mezheb, tayfa ve milliyet siyasî eğıdeler gârşısında te'sir ve nüfûz éde bilmez. Meslek vehdeti mehebbet ve birlik doğurur. Biz bu memleketde terror usûlu yaratmış olan ve ehali ile pis reftar eden çar

soldatlarının Büyük Rusiya İngilabından sonra güzel insanlar, azad{ah ve méhriban şehsler olduklarını gördük. Onlar bizim azad{ahların gebirleri üzerine gédib, kemâli cemiyet ve mehebbetle göz yaşlı tökdüler, ağladılar. Rus soldatları tam parlağlığı ile bütün dünyaya nişan vérdiler ki, siyasî meslek her bir şeye hakimdir.

Amerikalı genc âlim Mistér Baksérvél'in meşrute sengerlerinde can vérmesi bunu sübut étdi.

İngilab dövründe fedâilerle çiyin çiyine vuruşub bizim vetenimiz ve azadlığımız yolunda ganlarını a{ıdan Gürcü ve Ermenilerin fedakârlığı bu fikrin heğiget olduğunu tesdiğ édir. Beşeriyetin seadeti yalnız bu vasite ile te'min édilecektir. Bu gün bütün dünyada galdırılmış azadlığ bayrağı altında insanlar {oşbe{t heyat sürecekler.

Yaşasın bütün dünya azad {alğları arasında dostluğ ve gârdaşlıg rabitesini yaradmağ isteyenler.

***

10 may (Mayıs) 1920

Her zamanın bir telebi vardır. Bu teleb beşer ferdlerinin élm ve me'rifet mizanı ve zamanın tereğğileri ile deyişebilir. Beşerin zéhniyeti dövrün değışmesile inkişaf édir. Tebiüdür ki, tesevvürler de buna müvafıg şekilde başgalaşır. Bizim babalarımız Enûşirevan edaletini bütün arzuların fôvgünde tuturdular. Bu Sasani padşahının edaleti için her bir tesevvürden yüksek idi. Lâkin, o babaların övradları olan bizler Enûşirevan edaletini istibdâd adlandırır ve bir değıge béle olsun onun te'siri altında yaşayıb, özümüzü {oşbe{t zenn éde bilmerik. Egideler ve siyasî işler de bu tebiî ganuna tabedir.

Zaman hadise ve siyasî fikirler için bir çerçivedir. Bunun yégâne şerh édicisi ve doğru tefsirçisi hadise ve fikirlerdir. Eger bu fikirleri hemin çerçiveden çı{arırıgsa, artıg öz heğigi me'nasını itirmiş olarıg. Hadise ve egideler mehv olub gétdikden sonra béle öz müasirlerinin üre{lerinde bura{dıgları hissler galır ve gelecek esrlerde onun te'sirlerini devam étdirirler. Men bir ço{ köhnepereş gençler görmüşem. Bunlar tehsillerini bitirir ve darülfünûnlardan diplom da alırlar. Lâkin hele de min il bundan irelideki fikir ve egideleri başlarından çı{armırlar. Bunun neticesinde de kéçmiş hemişe müasire galib gelir. Onu özünün irticaçı ve mühafizekârlıg tezyiğleri altında ezib tapdalayıp. Müasir insanların teceddüd nuruna teref olan méyillerini, séna meclisi yaratmağ arzularını söndürmek isteyirdi.

Biz bundan da pis éttik. Gençlerimizin ganı bahasına meşrute aldıg. Gédib bir meclis te'sis étdik. Séna meclisinde oturacağ adamları getirib oraya yerleşdirdik. Bu sehvlerin neticesinde ölkemizin gençleri köhnepereşlerin ganunlarına mehkum oldular. Bu gün zehmetlere gâtlasıb hemin gefleti evez étmeliyik.

Fransa'nın meşhûr müteceddidi Viktor Hugo déyir ki: "Parlamanın gapılarını

gençlerin üzüne bağlamayın. Yo{sa onlar ümumi méydanları öz üzlerine açarlar”. Gençlerin ümumi méydanlara toplaşması béle giyam ve yığıncağlar şeklinde emele gelir. Hemin méydanlarda başlanan müzakire artığ parlamenlara hakim olan süküta benzemeyecektir. Meclisi bizim üzüme bağladılar. Sanki biz sözüümü başğa yerde déye bilmeyeceyik. Bu, varlıların, servetdarların {eyrine olan bir teşebbüs idi. Onlar {algın sesini Baharıstan salonlarında boğmağ isteyirdiler. Baharıstan’ın {aricinde gür sesle seslenen {alg héç bir şey itirmeyecektir. Bir mövcud güvve vardır ki, o hemişe {algı ebedî cehalet garanlığında sa{lamağ isteyir. Hetta medreselerin gapılarını béle millet balalarının üzüne açmağ istemirler. İcbari te’lim bizim esas meramımızın maddelerinden biridir. Biz bunu bir dereceye geder ganüni ve resmi şekle salmışığ. Lâkin on iki ilden beri bu yolda bir addım béle atılmamışdır. Ancağ {oş va{t kéçirmeğle meşğul olmuşlar. Bu adamlar {algın garşısında méydan o{uyur ve {algı tehğir édirler. Onlar {algı, parlamen krésolarını, medrese nimketlerini, tekâmül ve teceddüdün yüksek ve alcağ olan diger meramlarını öz hücum ve yürüşleri ile feth étmeye ve öz i{tiyarlarına almağa mecbur édirler. Biz ki, ölüme hazırığ. Ne éybi var, insan öler, adamı dara çekerler, lâkin ölümden gabağ öz gür sesini vetenin fezalarına çatdırar. Hağğı é{lan étmekle beraber, zülme le’net yağdırar. Sizi indiyedek aldatmışlar. Biz özümüz de gafil olduğ. Gözlerimizi yumub, oğruların azad hareketine yol vérdik. Lâkin bu günkü şuarımız başğadır. Biz déyirik: Geleceyimizi te’min édeceyik.

İşde bir meşrutemiz vardır, meşruteni guvveden feile getirmek için birinci addımı atmalıyığ. İlk telebimiz bütün İran’da meşrutiyet réjiminin möhkemleşmesidir. Bu réjimin möhkemleşmesi ise idarelerin hemin réjim emrlerine tabe olmasındadır.

Biz bu defe sözü işle evez étmışik. Meşrúte sözünü dilde demekdense, meşrúte isteyen adamları ölkenin idarelerinde oturdacayığ. Lâkin idarelerin meşrúte idaresi olması için {als meşrúte teleb olmalıdır.

Meşrúte isteyen millet, héç bir va{t yatmaz, hakimiyet ve nezâret vezifesini unutmaz. Bu giyam hemişelik giyamdır. İran’da azad{ah variken, bu giyam da duracağdır. Çünkü giyamın meğsedi millete {idmet édenlerin emellerine nezaret ve geleceyi te’min étmektir.

Nezaret dédiyimiz şey bizim vezifemizdir. Beşeri tekâmül kârvanından ağaçlarla uzağlaşmağ yaramaz. Öz esrinin eléyhine olanı zaman cezalandıracağdır. Biz indi giyam étmışik, hem de helelik bir şey déyilik. Biz ne cümhuriyetçiyyik, ne meşrúteçi ve ne de héç bir şey... Goy, biz gençlerimizi öz arzu ve éhtiyaclarımıza müvafiq terzde terbiye édene ve oraya gönderenedek meclisi bağlasınlar ve onu terk étsinler. Biz açığ fikirli nümayende isteyirik. Biz éle nümayende isteyirik ki, o zamanın teleblerini düzgün anlayıb, tedğig éde bilsin ve diger terefdan {algı veziiyetden {eberdar étsin.

Bizim zamanın ganun véricileri, demokratiya üsûluna inanmalıdırlar. Demokratiya ise öz müğedderatını e’yanların eline tapşıra bilmez. Biz éle meclis

isteyirik ki, o doğrudan da {algı semimi sûretde sévsin. Demokratiyanın derd ve éhtiyacları ile tanış olsun. Yo{sa Tehran'da gurulmuş heyamet ve tezvır toru bize lazım déyildir. Bu tor ara sıra {alg {adimlerinden bir destesini özüne celb édir ve bir néce gündend sonra giriftar édir.

***

11 may (Mayıs) 1920

Müteceddüd bir şe{sin ilk düşmeni zamanın ideyalarıdır. Biz isteyirik ki, el ve ayağlarımızı cehalet ve nadanlığ zencirlerinden {ilas édir, azad hareket édek, yüz illik zülmet ve felâketden gurtarağ. Biz ireli gétmek, tenezzül ve gériylimizin garşısını almağ isteyirik.

Biz görürük ki, zamanımız tereğgi temeddünün en yüksek derecesine çatmış, biz ise o merheleden ço{ uzağ düşmüşük. Biz yalnız zamanamıza müvafiget étmek déyil, belke ondan daha ço{, geleceyi düşünüb, garşıdaki gelecek heyata hazırlaşmalıyığ. Sanki bizi bir yere gonağ de'vet étmışler. Biz bu gonağlığa gétmek gerarına gelmişik. Béle olduğu teğdirde mütleg müeyyen hazırlıg görmeliyik. Géyimimizi gonağlıg meclisine lazım ve münasib olan şekle salmalıyığ. Oradaki cemiyetle hemreng ve hemaheng olmalıyığ.

İctimaî ingilab ve çı{ışlar bizi bu növ hazırlıgları görmeye mecbur étmeli, bizim ayılmağ ve yénileşmek vasitemiz olmalıdır. Yéni me'lumat almağ ve inkişâf étmek üçün héç bir şey serf ve seyahet géder faydalı déyildir.

İnsan gerek başga ölkelere gédir, oradaki ictimaî âdet ve veziiyetle tanış olsun. Bunları tedğig étsin. O ölkelerdeki {ağların yéni fikirlerini öyrensın. Ehali ile tanış olsun, onların élmî eserleri ve neşriyatından istifade étsin.

Kendde yaşayan bir demirçi şehere gelmezse, oradaki yénilikleri görmezse, bütün ömrü boyu gayırdığı {ışı başgalaşdıra bilmeyecekdir.

İctimaî heyat da béledir. Eger biz öz muhitimizde mehdud ve düstağ olub galariğsa, kölkemizden uzağa ba{marığsa, başga bir ya{şı ictimaî veziiyeti tesevvüre getire bilmeyeceyik. Var guvveni işe sala bilmeyeceyik. Çünkü: "Her bir tesevvür müşahide idrake istinad édir". Démeli, âdet, tereğgi ve inkişafa manedir. Avam adamın öz âdetine semimi elâgesi vardır. Onun ağı ve mentiği gözündedir. gördüyü işe adet étmış ve öyrenmişdir. Bu adet ne géder iyrenc, yanlış ve zererli olsa béle, ondan el çekmek istemir.

Béle adamlar kéçmişî unudur, geleceyin ise fikrini çekmirler. Bunlar yaşadıkları zamana heyatı elâge ile bağılırlar. Onlar bu günkü paltarlarını ata babalarının paltarı ile müğayise étmir ve sabah ne kimi paltar géyeceklerini ve ne şekle düşeceklerini de tesevvüre getire bilmirler. Lâkin bu gün eyinlerinde olan paltarı canlarından eziz tutub, onu sévirler. Taza modalı papağ, paltar, hetta Avrupa başmağını géymek béle onların nezerinde mühüm problem teşkil édir. İctimai yaşayış

da béledir.

Siz bir heyat terzine âdet étmişsiniz. Éle ki, bu terzin pis cehetlerini başa düşdünüz, o va{t hemin heyatı deyişmek isteyeceksiniz, lâkin işde islahat ve teceddüd yaratmağ isterken köhne adetlerle olan elağeniz sizi soyudur ve me'yus édir. Lâkin biliniz ki, sizin dövrünüz atalarınızın dövründen başğadır. Bu gün sizin göyduğunuz papağ, dün atalarınızın göyduğ papağ déyildir. Sabah da bugünkü papağı göymayacağsınız. Geleceyi nezere almalısınız. Évladlarınızı o zaman üçün terbiye étmelisiniz.

Bilmelisiniz ki, ya{ın gelecekte éle bir gün ğarşınıza çı{acağdır ki, o va{t size bu günkü meraminizi teklif étdikde, siz onu köhnelmiş ve nöğsanlı görecek, ölümü ona tercih édeceksiniz.

Bu meseleleri bilmelisiniz ki, insanın ğiymeti bu kimi me'lumatı bilmekdedir. Gerek ağıller ve alimler bu meseleni size öyretsinler. Sizi kéçmişin esrlik ğéydlerinden azad étsinler. Sizin üçün bir feal, mükemmel ve müteceddid gelecek hazırlasınlar. Sizi {oşbe{t ve şerafetli bir sabaha hazırlasınlar. Biz bu arzu ve ezmlé işleyirik. Düşmenlerimiz sizi vehşilik ve barbarlığ dövrüne ğaytarmağ isteyirler. Onlar mürtce ve köhneperestdirler.

Biz bu mürtcé ve köhneperestleri tam bir ay defelerle çağırıp, düz yola hidayet étdik. Lâkin onların gulağına batmadı.

Hetta tehdid édici sözler dédik. Bir semer vérmedi. Nehayet, nezmiyyenin eline düştüler, tutuldular, eger müğavimet gösterseydiler, ölecekdiler.

İndi göy başğaları ibret alsınlar ve bilsinler ki, ğiyama mü{alif olanlar hebs édilecekler. Müğavimet gösterdikleri zaman öldürülecekler.

Men bu günün ideyasını zencir sayır ve déyirem: Éy bedbe{t ve şüursuz mürtcé! Sen bu başsız {algı hansı helaketin ğaranlığına ve felâket derecesine ğaytarmağ isteyirsen? Bizim dédiklerimiz delilledir. Dördle dörd sekkiz éyler. Her kim dördle dördün yeddiye müsavi olduğunu iddia éderse o leceve mü{alifdir. Onun tutulması ve hebs édilmesi kütlenin {éyrinedir.

- Éy Tebrizli'ler! Bu ğiyam sizin başınızı uca étmek isteyir. Sizin eyninize yénilik paltarı ğéydirmek ve sizi zamanın ehval-i ruhiyyesi ile yoldaş étmek isteyir. Lâkin mü{alifler sizi kesafete bürünmüş dalda bucağda, palçığı ve çirkâb içinde sergerdar ve ğerğ étmek isteyirler. Onlar sizi zillet ve sefaletde sa{lamağ fikrindedirler. Onlar size giriftar olduğunuz veziyyetden {ilas olmağa imkân vérmemek {eyalındadırlar.

Onlar isteyirler ki, sizin ürek ğanınızı {eyanet ker{analarında neğd pula çevirib, özlerine park ğayırsınlar, özleri üçün şövkət debdebe desğahı düzeltsinler. Lâkin partiyamızın iğdamatı onların bu emellerine mani olacağdır. Bizim polislerimiz onların ğanlı {éyanetlerini pozacağlar.

Dünyada iki cür polis vardır: Birisi hemin sün'i polistir ki, mütleğiyet ğanununun eline ba{ır ve onun müstebid iradesini ve gösterişlerini icra édir. Bu polis hamının tanıdığı oğru ve ğatilleri tutur ve cezalandırır. Zahirde ise bir növ nöğsanlı

emniyyet ve asayiş düzeldir.

İkinci polis: Ƨalgın öz arasından teşkil édilmiş heğigi polisdir: Bu, {algın heğigi emniyyet ve asayişini hifz edir. Birinciye ğarşı olan bu polisin vezifesi yalnız ümumi emniyyet ziddine, cinayete mürtekib olmuş adamları tutmağ ve te'ğib étmek déyil, kütlenin hüğüğü, azadlığı ve istığlalı eleyhine olan su-i ğesdçi adamları te'ğib étmekden ibaretdir.

Bu polis cemiyet içerisindeki zererli adamların fealiyyet ve iğdamatına imkân vérmir. Bu gün Tebriz'deki polis ikinci növdendir. O, {algın malını, canını ve namusunu ğorumağla beraber, ictimai ve siyasi hüğüğlarını da ğoruyur. Demokratiya eléyhine danışan ve işleyenler {aindirler. Onlar beşeriyetin zererli ferdleridirler. Béle adamlar nezmiyye terefinden tutulacağlar, müğavimet gösterdikleri zaman ğetl édilecekler.

***

15 may (Mayıs)1920

İran inğilabçuları indiyeye dek ço{ danışmış ve öz meğsedlerini söz şeklinde izhar étmışler. Biz, az danışmağ ve söze az ehemmiyyet vérmek isteyirik. Biz dediklerimizi işe çevirmek ve bununla da meğsedimizi sözden heyata kéçirmek fikrindeydik.

Bizim geleceyimiz fövgel'ade ciddiyyete mâlikdir. Başladığımız ğiyam ya İran demokratiyası üçün ümumi seadet getirecek veya demokratiya havadarlarının belke de felâketine sebep olacağdır. Béle olarsa, demokratiya özünün son ümidlerini torpağlara bastıracağ.

Siz éle bilmeyin ki, bu ğiyam ile bütün işler islâh édilmiş olacağdır. Özünüzü aldatmayın. Hele ğarşıda bir ço{ çetnlikler vardır. Hele ço{ hadiseler baş vérecekdir. Çünkü İran Asiya siyasetinin merkezidir.

Demokrat partiyası bütün tehlikeleri nezere almağla, ölkedeki yaramaz veziyyete son ğoymağ ve İran demokratiyasını istibdad ve irticanın tézyiginden {ilas étmek üçün öz güdretine ar{alanarağ, ğiyam étmışdir.

Bir para milletlerin ğayda ve âdetleri sade ve besitdir. Bunun eksine olarağ diger be'zi milletlerin âdetleri ise mü{telif ve dağımığdır. Men kéçmiş nitğlerimde démişdim ki, âdet, inkişaf ve tereğğinin hareketine manédir. Sizin dünyalar ğeder pis âdetleriniz vardır ki, onlar sizin ictimai ve siyasi ceheetden inkişafınıza mané olur. Bu manéelerden birisi odur ki, siz heğigeti tanıdığımız paltarda görmedikce onu ğebul étmirsiniz. Bir ço{ mühüm ve esaslı meseleler ğarşısında leclik édirsiniz. Lâkin men isteyirem ki, delil ve esaslarla be'zi meseleleri şerh édem. Men éle ğüman étmirem ki, siz ağıl ve mentig ğarşısında béle metlebi anlamağdan boyun ğaçırasınız. Vesvese ve şekki kenara atın, bir birile ferğli olan iki nezeriyye arasında öz ağılınızı işe salıb, mühakime edin ve ğe'ti ğerara gelin.

Felsefe âlimleri arasındaki "varlığ ve yo{luğ" felsefesi mübahiselidir. Déyirler

ki: héç bir şeyin tamamen aradan gétmesi, mehv olması veya bir şeyin öz özünden vücuda gelmesi mümkün déyildir.

Her bir varlığ özünden evvelki ve kéçmiş bir vücudun neticesidir. Bu ğanın hallara ve şekillere de aiddir. Mövced olan bir hal héç de mümkün déyildir ki, gözlenilmeden yo{lasın ve aradan çı{sın veya yerini özünden fergli olan başđa bir hala vérsin. Éle bir hala ki, evvelceden yo{ idi. Bir demir parçasını büyük zehmet neticesinde başđa şekle salırlar. Ondan kôtan ve diger bir alet ğayırlar; kôtandan ğılinc, top va ya tüfenk lülesi ğayıрмаđ mümkün olur. Lâkin bu halların her birisinde biz mecburuğ ki, ilk şekilde olan demiri öz istediğimiz şekle salmağ üçün, onun evvelki şeklini mehv étmek üçün çekic zerbeleri serf édek. Démeli her bir ikinci hala kéçmek birinci hala istinad édir ve héç bir gözlenilmeyen tehhevül ğabili tesevvür déyil.

Bir nefer ğanmaz adam héç de mümkün déyil ki, birden bire bilikli âlim olsun. Habéle uzun iller boyu istibdadın zülm ve sı{ıntısı altında yaşamış bir millet bir gün içerisinde özünü kéçmiş şum heyatın te'sirlerinden azad étsin. İngilabların neticesidir ki, siz bu gün yéni égideler hağında me'lumata mâlik olmuşsunuz. Lâkin kâmal derecesine çatmamışınız. Sizi özbaşına bura{mağ olmaz. Sizin şeklinizi değişmek lâzımdır. Sizi diri, düşünceli ve müteceddüd bir millet étmelidir. Alimler démişler ki, temeddünün esası bundan ibaretdir ki, ğedim adetler, köhne ğaydalar tedricle mehv olub onların yerini yéni düsturlar tutsun. Biz bu düsturları size öyredeceyik. Ğiyamımız bu vezifeni yerine yétirecektir.

***

2 iyun (Haziran) 1920

Biz ölkemizde millî hükümet ğurmağ isteyirik. Biz torpağlarımızda indiyedek hökmranlığ étmüş yérsiz veziyyet ve işlere son ğoymağ, onları alt üst étmek; evezinde edaletli, beyendiyimiz bir veziyyet yaratmağ isteyirik. Talđ, öz ölkesinde mâlik olduğu şerafet, ifti{ar, tari{, nesl ve medeniyetine ar{alanır. O, bunların varlığı ile möhkemleşir. Bizim {algımız ise öz veteninde {ar ve zelil olmuş, istibdadın işgencelerine düçar olub, tehgir édilmiştir. Bir deste boynuyoğun ve pozđun adamlar bu {algın i{tiyar ve iğtidarını ğesb édir, tutmuşlar. Talđın bütün hüğü ve {ususiyetleri mehv édilmiştir. Şerafetsiz ve namussuzluğ, istibdad üsulu, {algın özünden olmayan yâd güvveye ar{alanarağ bu ölkenin izzet ve ifti{arını ayağlar altına almıştır. Onu tapdalayıb mehv étmıştır. Ölkede hemişe {algı tehgir éden bir veziyyet yaradılmışdır. Talđ ise bütün bu tehgirlere ğarşı itaet étmüş ve başını aşığı salmıştır. Soyđunçuluđ ve ğaretkerlik burada hüküm sürmüştür. Siz bunları görerken:

- Mehv olsun tehgirlere ğarşı tabe olub, istibdada perestiş éden bir millet! - Déye ğışğırmazsınız mı?

İstibdada nefret étmek evezine, öz izzet ve şerafetini atıb, onu terif étmek

yarar mı?

Bunlar her cür vasite ile {algı soyub lüt étdiler. Onun hüğüunu uğurladılar. Özünü ğara günlere saldılar. Lâkin {alg bu veziyyetin ğaranlıĝ ve zülmeti içerisinde ğeflet yu{usunda olduĝunu görüb birden bire ayrıldı. Yérinden sıçradı. O öz ğiyamı ile bu dözülmez veziyyete son ğoymaĝ ve öz hakimiyetini ğurmaĝ isteyir. O, isteyir ki, irticaçıların zülmünü daĝıdıb, istibdadın ğaranlıĝı yérinde işiĝ ve azadlıĝ dünyası yaratsın. O, bu yol ile öz izzet, şerafet, héysiyyet ve namusunu {ainlerin murdar çengelinden ğurtarmaĝ isteyir.

Bizim ne ğeder mal dövletimizi elimizden almışlar. Torpaĝlarımızın altında ne ğeder zengin {ezinelerimiz vardır. Biz leyaĝet derecesine çatmayınca bunları keşf éde bilmeyeceyik. İranlılar'ın işi indiye kimi şah ğayıрмаĝ ve pağşah ğondarmaĝ olmuşdur. Artıĝ buna son ğoymaĝ dövrü ğelib çatdı. T{alg mehkumlar sendelinden durub, hakimler ta{ında oturmalıdır.

Millî hakimiyet, {algın i{tiyarını öz nümayendelerinin eline tapşırmaĝdan ibaretdir. T{alg, me'murlarını özü te'yin étmeli ve me'nefeini bunların eline tapşırmalıdır. Sonra işe onları nezaret altında sa{layıb, işletmelidir. Dövletleri ve seltenetleri méydana ğetiren {algdır. Pağşahlar {algın gücü ile pağşah olublar. İndiye kimi İran'da pađşahlıĝ étmış seltenet silsileleri evvelce ne idiler?

Héç ne!

T{algın tehemmul ve razılıĝı onları seltenet meĝamına çatdırmış ve yérlerinde möhkem oturtmuşdur. Her bir {alĝa hökmranlıĝ étmış bir şah ve ya fatéh o {algın öz içerisinde çı{ır. Avrupa tari{inin ĝanlı sehifeleri şahiddir ki, kenardan ğelen bir pağşah ile yerli {alg arasında saziş ola bilmez. Avrupa'da iĝtidarlı memleketler öz seltenet {anadanlarından bir neferi zeif bir {alĝa pağşah ğebul étdirmek istemişler. Bunun üstünde müharibeler baş vérmışdir. Almaniya ile Fransa'nın müharibesi bu siyasete ğöre idi. Almaniya'nın son veziyyeti de bu siyasetin neticesinde méydana geldi. Bu siyaset en ĝanlı ve müdhiş selleri dünyaya a{ıtmışdır. Lâkin bu seller seltenetlerin bünövresini daĝıdıb mehv étmışdir. Artıĝ pađşahlıĝ dövrü kéçib ğurtardı.

Siz indiyedek adet étmışsiniz ki, bir nefer kenardan ğelib, size hakim olsun. Lâkin bunun {ain ve {adim, ğabil ve ya yaramaz olduĝunu bilmek istememişsiniz.

Demokratik hakimiyet o démektir ki, ölkede {algın razılıĝı ve {eberi olmadan, héç bir iş baş vérmesin. Ölkenin da{ili ve {arici siyaseti {algın öz eli ile te'yin ve hell édihsin. Özbaşınalıĝ démokrat hakimiyeti ile tutmayacaĝdır.

***

3 iyun (Haziran) 1920

Beşeriyet âleminde baş véren mübarizelerin sebebi, herkesin öz haĝına razı olmamasıdır. Başĝasının varına heris olmaĝ ve tamah étmek neticesinde çarpışmalar

ve müharibeler başlayır.

Müharibe ve çarpışma yalnız iki düşmen terefin arasında top, tüfenk ve gılnç işletmekden ibaret déyildir. Müharibe iki destenin, iki cemiyetin arasında bir terefdan söz, nitg ve gelem vasitesile diğer terefdan ise ateş ve silah vasitesile géden mübarizeden ibaretdir. Müharibenin sebep ve illetleri méydana geldikten sonra, tereflerden biri bu sebepleri elde destavüz édib, özünü müdafie étmek ve diğer terefi aradan çı{armağ için ayağa gal{ır ve öz üstünlüyünü sübute yétirir.

Bizim de giyamımız bir növ müharibedir. Kimle vuruşurug? Ne için vuruşurug?

Ṭalg anlayır ki, düşmenler onu mehv olmağa ve yo{luğa teref govurlar. Ṭalgın istıglaliyyeti elden gédir. Boynuna esaret zinciri kéçirilir. Zülm ve işkence pencesi onun boğazından tutub boğmağ ve son nefesini üreyinde dustağ étmek isteyir. Ṭalg bu fenalıgları anlayan kimi gal{ır ve mübarizeye başlayır. Bu giyayı harekete getiren, müharibeni gızışdıran, onu devam étdiren Tebrizlilerdeki fezilet ve güzel sifetlerdir ki, indi parlamağa başlamışdır. Bu yüksek sifetler varken mübarize devam édecekdir.

Mübarize derecesinin zeiflediği hiss olunarsa, démeli, e{lağın feziletindeki esas sarsılmış ve ehval-i ruhiyyenin pozğunluğu méydana gelmiştir. Ṭalgın hemişe zilletde, sefaletde, felâket ve alçağlığda isteyen {alg düşmenleri ellerine fúrset ve behane düşen kimi {algın e{lağını zeifletmeye çalışırlar. Maceraçı ünsürler hetta biganelerin te'ne ve danlağını béle ölkenin istıglaliyyetine ve {algın azadlığına tercih édirler. Bu veba mikrobları hemişe dalda bucağda gezib, fúrset a{tarır, elvérişli şerait olan kimi déşiklerden baş çı{arır, {algı öz te'sirleri altına almağ isteyirler. Biz onları tanıyırđ. Ṭalgın hüguğunu gorumağ için onlarla amansız reftar étmek ve {algı, ölkeni bu pozğun ünsürlerin şerrinden bir defelik gúrtarmağ i{tiyarımız da vardır.

Hegígi azad{ahların miğdarı İran'da ço{ azdır. Lâkin güvvet ve güdret onların elindedir. Bu veziyet dünyanın her yerinde béledir. Azad{ah giyam étdiği zaman onun güvvesi bütün güvvelere üstün gelecekdir. Biz tekrar tekrar azad{ahlara déyirik: Gelin birlik ve ittifağ elinizi bir birinize vérin. Bu lüzumsuz destebazlığı bura{ın. Goy azadlığ düşmenleri bizim aramızdaki i{tilafdan istifade étmesinler. Lâkin zahiri azad{ahlar bu yolda ehemmiyetsiz bir zehmete béle gatlamağ istemediler. Onlar ittihad ve ittifağa razı olmadılar. Çünkü hegígeten azadlığ terefdarı déyildirler. Onlar irticaçıların elinde alet oldular. İrticaçılar ise şum yapalağlar kimi intriğa ve fitnakârlığla meşguldurlar. Onlar éle tesevvür édirler ki, Kazaklar {alga düşmendirlere, ajan ve jandarmandan ferğlidirler. Onlar bu i{tilafi şişirtmek isteyirler. Biz reftar meselesinde irticaçıların ve müstebidlerin öz usullarından istifade édeceyik. Onlar ceza ve ezabı sévirler. Onlar gerek azadlığın ceza verici gamçısının lezzetini görsünler.

Bu gün Tehran'da ehemmiyetli bir dövlet yo{dur. Vilâyet ve éyâletler ne édeceklerini bilmirler. Bütün İran gözünü Tebriz'e tikmiştir. Ölkenin gelecek rejimi burada müeyyen éilmelidir. Bu şartle ki, siz milli hükümetin me'nasını anlayasınız.

Bütün güvveler sizin elinizde merkezleşecektir. Kenardan başan, ölkede sizden başga diğerini görmemelidir. Siz gerek ciddiyyet, metanet ve şücaet gösteresiniz, İran'da demokratik bir hükümet te'sis oluncayadek milli hükümetten başga diğer bir üsul idarenin yükü altına girmeyesiniz. Siz hemişe özünüzü zelil, esir, alçağ ve mehkûm bilmişsiniz. Müveffegiyyet ve gelebeden sonra hakim ve güdretle olduğunuzu göreceksiniz. Hakimiyyet halgın elinde olmalıdır. Bu ise sabit gèdemlik olmadan mümkün deyildir. Özünüzü tabé ve esir saymayın. Siz yalnız halğa ve halgın nümayendelerine tabé olmalısınız. İgtidarı kime tapşırılmışsınızsa, ona da itaet edin.

Eğer bu ağacın bâr vèrmesini isteyirsenizse, yorulmayın. Her gün ezm ve iradenizi artırın. Cemiyetin ruhi ayrı ayrılığda sizin her birinizde olmalıdır. Azerbaycan ço{ zererler çekmiş, zerbelere düşar olmuşdur. O, özgelerden ve özünükülerden {esaret görmüşdür o indi te'mir ve berpâye möhtaçdır. Eğer bir gün Téhran bize el uzadarağ, ittifağ teklif éderse, bu éyaletin dirçelmesi için çâre a{tarmağ fikrine düşerse, biz déyeceyik: Bu éyalet kéçmişde başgalarına nicat vèrmek için fedakârlık ve canfeşanlığ étmişdir. İndi ise növbe onlarındır. İndi onlar kömek étmeli ve bu ölkenin {arabalarını âbadlaşdırmalıdır. Bu eyaletin abadlığ ve berpası için {üsusi bûdce ayrılmalıdır. O bûdce éle emin adamlara tapşırılmalıdır ki, {ain ve oğruların eline kéçmesin. Eyaletin öz éhtiyacına serf édilsin. İş başına gelecek yeni hükümete teklifimiz ve sözümüz bundan ibaretdir.

***

3 iyun (Haziran) 1920

Kéçmiş giyamlar néce olmuşdur?

Bu giyam teceddüdden neş'et édir. Özü de yéni bir şeydir. Kéçmişde ingilâb baş vèren kimi bazar bağlanıb, ehali télgraf{anaya toplaşır, Téhran ile danışığa başlayıb, bir néce mesele hağında dövlete teklif vénilirdi. Dövlet ise öz növbesinde ibare ve debdebeli sözlerle münasib cavab ve ve'dler vérib, ehalinin üreyini ele alırdı. Bundan sonra ehali dağılıb gèdir, bazarı açır, gible-yi âlemin vücud-i mübarekine dua étmekle meşğul olurdu. Bu arada müstebidler ortalığa atılıb, azad{ahların arasına ayrılığ salırdılar. Lâkin bu giyamda tamamilé başga bir plân ve esas nezerde tutulmuşdur. Bütün işler bir vahid menbeden gıda alır. Burada hissiyata yol vérilmir.

Téhran metbuatı te'til (é'tisab) kelmesini Avrupa siyasî ve ictimai ingilâbı etrafında işledir. Bu kelmeni Téhran metbuatı gondarmışdır. Mühüm ve dolğun mezmunu ictimai çı{ışları esebiliyin tehriki ve te'siri, ya da esabanilik kimi teleggi étmek yanlıştır. Bu, éle bir nögteyi nezerdir ki, o yalnız Téhran'da tapılabilir. Bir va{t ki, yüz minlerle fehle vahid disiplin ve ümumi meğsed şuarı altında çı{ış édir ve be'zi işlerin encamına el atır, héç de démek olmaz ki, onları tehrik éden esebiliktir.

Onları esebileşdiren me'ruz galdıkları derd ve felâketlerin te'siridir. Bu maddiyet dünyasında onların müeyyen fikri, müsteğil ve mücerred ağılları vardır ki, bunun vesitesile veziyyeti öyrenib, proletariyatın ve zehmetkêş tebeğelerin sefalet sebeblerini keşf édir ve onun çâre yollarını a{tarıb tedbir görürler.

Biz néçe aydır ki, hazırlıg görüb, bu giyamı yétişdirirdik. Démeli, bu giyam bir te'tilin neticesi déyildir. Giyamın tedbirleri metanet ve sakitlikle irelileyir. İşin cilovu fikrin elindedir. Bizim fikrimiz ise düşmenlerimizin fikrinden yüksek ve güdretlidir. Bir binaye da{il olmadan gabağ, oradan çı{mağ yolunu nezere almağ lazımdır. Kêçmiş giyamlarda bu gösterişlere emel édilmirdi. Bizim düşmenlerimiz kêçmiş {ataların ve yanlış hareketlerin baş vermesini gözleyirler.

Azadlıg, başgasının medeni ve beşeri hüguğlarına tecavüz étmek ve héy'eti ictimae eleyhine {éyanet ve cinayete girişmek déyildir. Azadlıg, her kesin öz başına istediyyini étmek, {algı söymek ve yaramaz, çirkin işlere iğdam étmek démek déyildir. Biz nezmiyyeye tapşırılmış ki, fahişeliyin gârşısını alsın. Hökümetin lağéydliyi ve vezifesini başa düşmemesi neticesindedir ki, bir deste pozğun, e{lâgsız ve {este gadımlar en gor{ulu arazları ehali arasında yaymağdadırlar. Bunlar yéni neslin varlıgını tehdid édirlir. Bu éle bir büyük tehlikedir ki, sizi ölümlle gor{udur. 7algın nesli {arab olur. Lâkin sizin hökümetiniz bu işlere lağéyd galmışdır.

Azad{ah hökümet {algın canına, namusuna ve hüguğuna to{unan her bir tehlikenin gârşısını alacağdır. **Bu cehalet ve felaket girdabına düçar olmuş gadımlar hamısı dövlet idarelerinin yaramazlıgına gurban vérilmiş bedbe{tlerdir. Bunlar İran'ın yazıg kendlileridir. Onlar daimi soyğunçuluğ ve gırğınlar neticesinde yurd ve yuvalarından avara düşüb, şehirlerin çirkâbı içinde can vérirler. Bunların gâtili ölkenin başçıları, nüfûzlu adamları, lağéyd ve fikirsiz reisleridir. Bunların cinayetleri hemişe éyş ve işretle kêçinen hökümet mesnedini işgal étmış adamların üzerine düşmelidir.**

Biz bu fahişeliyi gadağan édecek ve bu yolda get'i tedbir göreceyik.

En ganlı cerrahiyye ameliyyatını étdiyimiz zaman béle, ellerimiz esmeyecek ve tam metanetle vezifemizi yérine yétireceyik.

Bir nefer menden soruşurdu:

- Siz bu giyamla ne isteyirsiniz?

Men dédim, bir nefer tacirin ne istediyyini tesevvürünüze getirin. Görün, o, heyat ve meişetini te'min étmek için ne isteyir. Onun şe{si emniyyeti te'min olunduğdan sonra, ailesinin emniyyetinin te'min olunmasını isteyecekdir. Ailesinin emniyyeti te'min olunduğdan sonra, öz dükânının bazar, mehelle, şehir ve nehayet, öz eyaletinin asayış ve emniyyetini isteyecekdir. Bunların guldurlardan me'sun galmasını isteyecekdir. Veziyyetin te'mini için şehirleri goruyan polislerden başga esger lâzımdır. Yolları gorumağ için jandarm lazımdır. Edliyye teşkilatı, iğtisadî, belediyye idaresi, ganun ve nehayet, beşer heyatı için lazımdır olan her şey teled édilecekdir.

Bütün bunlar bir nefer hambal veya bağgalın tutulub cezalandırılması démek

déyildir. Men ve benim kimi başğaları da müğessir olduğu halda, tutulmalı ve cezalandırılmalıdır. Héç kim ğanun fôvğinde déyildir. Ğanun hamı üçün birdir.

***

4 iyun (Haziran) 1920

Hele indiyeye kimi İran'da, eğide, âmal ve meğsede teref bir addım béle atılmamışdır. Esas meğsed öz zamanamızın ictimaî edaletine çatmağ, sonra ise irelileyib mühitin istediyei nöğteye yétişmekdir. Her şeyden ğabağ ictimaî fikre ve millî teşkilata arçalayan bir sabit hökümet teşkil étmeli ve ölkedeki réjimi möhkem, aydın şekle salmalıdır. Bir müeyyen réjimi möhkemlendirdikten sonra, onun esasında fikir ve eğideler üçün şerait yaratmalı ve azad herekete yol vérmelidir. Belke de bir réjim ğebul édildikten sonra, onun tetbiği üsulunda nezeriyyeler mü{telif olsun. Lâkin réjim sabitleşmeden mü{telif destelerin öz nezeriyyeleri ile méydana atılıb, mübarizeye başlamalarına yol vérirlerse, düşmenler bundan istifade édib, irticaçılarla birleşer ve netice é'tibarile istibdad réjimi ğelebe çalar. Bildiyiniz kimi İran'da béle olmuşdur. İngilabın başlanğıcında azad{ahların hamısı bir yérde déyirdiler:

- Biz azadlığ isteyirik!

Éle ki, azadlığı aldılar, daha onun möhkemlenmesi üçün çalışmadılar. Sanki adamlar taza çı{mış modaya riayet édirdiler. Azad{ahlar Avrupa tarzında siyasi partiya a{tarıb, héç bir tedğig ve tefekkür olmadan, bir meslek ve meramın adını ve ünvanını öz üzerlerine götürdüler. Ayığlığ, idrak ve fehmden kenar, her gün bir taza renge girib, siyaset méydanına so{uldular.

Bir deste "demokrat" olan kimi, o biri deste onun eléyhine "é'tidal" veya "ittifağ ve tereğgi", ya da "sosialist" partiyası teşkil étdiler. Bunların birbirinden ne ile ferğlendiğini anlamadan, meramname ve nizamnamelerini öyrenmeden ğebul étdiler. Sonra birbirinin eléyhine ğal{dular. Ölkeni irticaçılardan müdafie étmekdense, öz canlarına düşüb, bîâbırçı bir veziiyet törettiler. Bir nefer {arici tamamile hağlı olarağ istéhzalı nezerlerle bu veziiyete tamaşa édebilerdi. Hele arada esash bir şey yo{ken, menbeyi olmayan ziddiyyetler azad{ahları bir birinin eléyhine ğaldırdı.

Féodallığın ğanlı çenğelinden ğurtarmamış bu ölkede, istibdadın en ğaranlığ réjimi hakim olan bu memleketde azadlığın möhkem ve sabit idaresi ğurulmamış, azad{ahlar arasında nezeri çarpışmalar başlandı. Fitnekâr irticaçılar ise bu "a{mağ dostların" hareketinden ayığlığla istifade éde bildiler.

Gerek zaman bizi geğeceyimiz yere hidayet gétsin, bize yol göstereyin. Biz de müasir {ağların gétdiyi yol ile gétmeliyik. Öz esrimize ağ ola bilmerik. Esrin teleb étdiyi réjim bu ölkede ğurulmalıdır.

Tebii hadiselerin ğarşısını almağ olmaz. Güneşin ilğ ziyâsı altında ve münbit torpağın döşünde göyeren ağac gül açar ve méyve vérer. Biz de esrin te'siri altında

ğol ganad açıb, öz meğsedimize nail olmalıyğ.

İran'ın réjimi neden ibaretdir?

Bu hele me'lum déyildir. İran'da hökümet üsulu istibdad üsulu déyildir. Meşrute de déyildir. Cümhuriyyet de ki olmamışdır. Talğın hökümet işinden {eberi yo{dur. Démeli, evvelce bu ölkenin réjimini te'yin étmeliyik. Azerbaycan tam uca sesle memleketin réjimini te'yin ve e'lan etmek isteyir. Bizim telebimiz budur.

İndiye dek İran'da {algá ehemiyet vérilmediyi üçündür ki, indi {algé éle bir hökümet gurmağ isteyir ki, onun i{tiyari müsteğil olarağ öz elinde olsun. Bu, esrin teleb étdiyi hökümet olacağdır. Béle bir réjim sabitleşmeyince azad{ahların parçalanması yanlıştır. Bütün ölkede bir vahid ses éşidilmelidir. Bir vahid re'y azad{ahları bir birine bağlamalıdır. Bu günden sonra éşidilen düşmen seslerini mehv édeceyik. Göy azadlığ namine, bizim bu gösterişlerimize irad étsinler. Biz o iradı gébul édirik.

Göy bolşeviklere édilen irad bize de édilsin.

Biz demokratlar hele inidiye dek {aricilerle elbir olmamışğ. Lâkin bizim düşmenlerimiz her yerde fûrset düşen kimi düşmenlerle birleşib eléyhimize ittifağ bağlamışlar.

Hele de Süléyman Mirze, İngililerin elinde dustağdır. Demokratlar yalnız azadlığ terefdarı olmalarına ve öz cemiyyetlerine ar{alanırlar...

Biz siyasî hayatımızda yalnız birce defe özgelerle birleşib nümayiş teşkil étdik. Bu, o va{t idi ki, Genberovlar Tebriz'de idiler.

Biz, İran'ın azadlığ ve istiğlaliyyetini öz memleketlerinin azadlığ ve istiğlaliyyeti geder möhterem sayan, 1907'inci il müahidesini cırıb parçalayan bolşevik desteleri ile çekinmeden yoldaş olub, onlarla birlikde mezaristana gétdik ve ingilâb yolunda gurban vérilmiş şehidlerimizin gebirleri üstünde ayin merasimini yérine yétirdik.

Bizim düşmençiliyimiz Nikolaylar'ın istibdad ve cahangirliyi aleyhinedir. Yo{sa, her hansı bir milletden olursa olsun, bütün dünya demokratlarını biz özümüze gardaş sayırğ. Cemiyyetle bize teref bir addım ireli gelenlere garşı, biz on addım ireli gédib onları sévinc ve inamla pişivaz étmeye hazırğ. Yéne de déyirem, biz İran'da bir sabit réjim gurmağ isteyirik. Éle bir réjim ki, o zaman ile mütabiğ olsun ve bütün azad{ahlar bu egide etrafında birleşsinler. Mü{aliflerle héç va{t razılaşmayacayğ. Onlarla geti mübarize aparacağ ve onları mehv édeceyik.

Biz hemişe irelide olmuşuğ. bizi héç va{t géri sırada görmemişler. İran azad{ahları ne geder iti yérişli olsalar da, bizimle birleşdikleri tegdirde daha mütareğgi ve daha celdliye nail olub azadlığ réjimini möhkemledebilerler.

***

6 iyun (Haziran) 1920

Beşeriyet âleminde iki şey birbirine hemişe mübarizededir hağğ ve zor. İndiye kimi her yerde güvve hağğa galib gelmiştir. Eger be'zen hağğ zora üstün olmuşdusa bu da güvvenin gücü ile olmuşdur.

Yalnız güvvene mi kifayetlenmelidir? Yo{sa, hağğı da nezere almağ lâzımdır? Belke güvvetden alıb hağğa elave etmek lüzumu vardır?

Elbette, beşerin inkişafı ve dünyanın seadeti için hağğ ve heğigetın gelebese lâzımdır. Güvve hağğa {idmet étdiyı zaman onu tesdiğ étmelidir. Güvve ile hağğ bir birine garşı geldiğte hağğa üstünlük gazandırmalı ve hemişe zorun hağğa teref temayül étmesine çalışmalıdır. Dünyadaki bütün bu çekışmeler ve {arabçılığlar hağğ ile zorun düşmençiliyi neticesindedir. Zoru hağğa tabe étmelidir. Hağğ öz hakimiyetini zorun mücaidesi ile tesis ve tehkim étmelidir. Beşeriyet héç va{t hağğı ayağ altına almağ istememiştir. Beşerin alicenablığ ve e{lağ heğigetle doğmuşdur. Hağğı geri çekenler hağğ ile zor arasında séhv édenlerdir. Hiyleğér siyasetçiler be'zen intriğa ve fitnekârlığ vasitesine güvveni hağğ şeklinde nümayış étirmeye müveffer olmuşlar. Meselen, bir golu zorba şe{s padşa{lığ meğamını ele almış ve {algı özüne tabe édebilmiştir. T{alg ise bu zoru hağğ kimi tesevvür édiş ona sıtayış étmiştir. Hetta öz canını béle onun yolunda goymağdan çekinmemiştir. Béle bir sehfin méydana gelmemesi için hağğı zordan ayırd étmelidir. Bunların hüğugunu te'yin etmek lâzımdır. Sonra ise zor ve güvveni heğigetın {idmetine vérmelidir. Hağğsız olan her bir şey zorun müsaidesinden mehrum édilmelidir. Âlimler démişler: Güvvet hağğdan ireli kéçe biler. Lâkin onu evez éde bilmez. Hağğa {idmet éde bilmeyen bir güvvenin menhus ve şum güvve olduğu tézlikle me'lum olar. Buna göre de béle bir güvvenin mehv ve nâbüd olması sebepleri araya çı{ar. Bunun eksine, hağğa {idmet etmek için olan bir güvve daha güçlü düşmenlerin müğabilinde meğlub olsa béle, yéne bir gün dirçelmeye ve ölmez sesini gulağlara çatdırmağa müveffeg olacağdır.

Yolunda can, mal ve ailenizi gurban vermeye hazır olduğunuz ve onun için giyam ettiğınız hağğ ve heğiget belke de tehğir ve istéhzalara düçar oldu. Belke de onu mehv éttiler. Lâkin en nehayet, o yéne dirilecek ve heğiget méydana çı{acağdır.

Bunu bilmek lazımdır ki, mekteb şağirdi birdenbire ibtidaî mekteb merhelelerini atlanıb, darü'l-fünûna ve âli medreseye gire bilmediyi ve orada ters o{uya bilmediyi kimi, beşeriyet de tereğgi ve inkişaf âleminde birden bire yüksele bilmez.

Siz bu gün téyyare ve teleğraf i{tira éde bilmeyeceksiniz. Başğa mütereğgi {alğlar kimi idare ve ictimai işleri tertib ve islan éde bilmeyeceksiniz. Cehalet perdelerini bir birinin dalınca yırtmağ, tereğgi ve tekâmül yoluna tedricle gétmeliyik. Güvve hağğı nümayış étdirmelidir. Lâkin hağğ güvveni teğdim étmemelidir. Çünkü ço{ mümkündür ki, güvve hağğı uzun müddet öz esareti altında sa{laya bilsin. Rusiya'da milyonlarca adam azadlığ yolunda ölümé géttdi, öz başından kéçti. Oğul ve gızlarını bu yolda gurban vérdiler, öldüler. Nehayet, Rus {algı birleşerek istibdad eléyhine riyam éttdi. Ganlı inğilablardan sonra azadlığ alabildi.

Biz işğal étdiyimiz bu binada éle adamlar yaşamışlar ki onlar azad{ahları İstanbul'dan Tebriz'e getirtirib burada bir barmaq işaresi ile başlarını kesmiş ve derilerine saman tepmişler.

Merami démeden, nitğ ve kelâme başlamadan ğabağ ğüvve hazırlamağ lâzımdır. Hemin ğüvveye isticad édib, irele gétmelidir. Bizim birlik ve ittifağımız sarsılmaz olmalıdır. Nifağ ve i{tilafdan el çekmeliyik.

Siz ne için sélden ğor{ursunuz? Çünkü onun hücumu ğarşısında héç bir şey müğavimet göstermeye ğabil déyildir. Démeli, her bir millet ve cemiyeti ğüvvətli éden birlikdir. İndiye kimi her yerde meğlub olub, işğence ve tecavüzlere me'ruz ğalan azad{ahların felâketlerinin sebebi birliyin olmamasıdır.

Bu gün birliyimiz sayesinde tam ğudretle démek olar ki, Tebriz İran'a nicat vérecekdir. Eğer esaret yükünün altına girmek, tehlikeye ğiriftar olmağ, {aricilerin pencesine düşmek istemirsenizse, birlik sélinizin parçalanmasına imkân vérmeyir.

Öz hağğımızı ele getirmek için o ğüvvemiz olmalıdır. Ğüvve yalnız top ve tüfenkden ibaret deyildir. O, ğudreti ve gezebli ictimai varlığdan ibaretdir. Cemiyetin üzvleri hamısı éyni derecede cür'etli ve ğüvvətli déyildir. Réşid ve ğehremanlar müğabilinde, ğor{ağlar da vardır. Lâkin bu cemiyete uzağdan tamaşa éden bir adam fergine varmadan hamını müthiş ve gezebli görür. İctima veziiyetinde ğalmağa çalışın; ciddiyyet, semimiyyet gösterin. Béle olarsa, hakimiyyetin i{tiyarı sizin elinizde olar. XX. esrin insanlığı hağğı ğüvveye ğalib ve üstün tutmağ isteyir. Bundan sonra bütün beşeriyyet bu yol ile ğédecekdir. Siz de hemin hağğ a{taran ve hağğ isteyenlerin bir cüz'i olun. Beşeriyyet ailesinin bir üzvini dirildin. Ğoymayın ki, bu ölkede hağğ meğlubiyete düçar olub, zorun mehkûmiyyeti altına düşsün.

Köhne adetleri terk étmek lazımdır. Yéni adat yaratmalıdır. İndiye kimi siz adat étmışsiniz ki bir deste gelib size hakim olsun. Lâkin bize sübüt étmek ve nişan vérmek isteyirik ki hakimiyyet sizin özünüzden ibaretdir. Öz işlerinizi özünüz yoluna ğoymalısınız. Görünüz, başğa milletler öz işlerini néce idare édirler. Siz de onların yolu ile ğédin. Bir defe bilin ki, iki nefer şa{ ile vezirin sözünü hakimi mütleğ ğerar vérmeye hağğı yo{dur. Hakimiyyet halğın hağğıdır. Onlar ğerek halğın iradesi ğarşısında itaat édib, teslim olsunlar.

Bunu da anlamalısınız ki öz bildiyinizi başğalarına démek de{î sizin vezifenizdir. Tebliğat ve teşviğat olmadan héç bir fikir ve meslek irelileye bilmez. Millî hâkimiyyet esasını demokratik hökümet te'sisi zerûretini bütün vetendaşlarınıza tebliğ étmemelisiniz. Talğ iradesi her bir şeye üstün olmalıdır. O, istediği va{t şahı ta{tdan salmalı ve redd étmelidir. Eğer isterse ve lâzım görerse, cumhuriyyet é'lan étmelidir. Beyenmediyi her bir dövlet héy'etini iş üstünden götürmelidir. Her bir şeye özü hakim olmalıdır.

***

7 iyun (Haziran) 1920

İran démokratıyası, ister şehirli, ister kendli olsun, ister élat olsun, isterse tayfalardan olsun; bunlar hamısı özüne hökümet adı vérmış bir deste {ainlerin zülm ve siteminden cana gelmişler. Tıalgın canında güvve galmamışdır. Bîgâneperest irticacılar {algın a{ırına çı{mışlar. Bu gün istibdadın ağır yükü {algın bütün tebeğe ve sınıflarının çiyinine yüklenmişdir. Müsibet ve işgenceler heddini aşmışdır. Giyam {algı bu ezab ve sitemden gurtarmağ isteyir.

Biz telesmeyirik. Biz özümüzünkileri ve özgeleri işlerimizin cür'et ve telesik olmasına teeccüblendirmek ve gor{uya salmağ istemirik. Biz isteyirik ki, onlar millî hakimiyyete tedricle uyuşub, dehşete düşmesinler. Hökümetin bütün me'murları ve onların reisi Éyniddövlé millî güdret ve güvvenin te'siri altındadırlar. Tıalg, da{ilî işlere müsteğil olaraq garişacağdır. Bu giyam éle adamların eli ile méydana gelmişdir ki, onlar istibdadın en ağır ve rehmsiz işkencelerine me'ruz galmışlar. Bu adamlar bu gün hökümeti idare étmekte öz leyağetlerini sübute yétirirler. Artıg idarelerin islahına başlanmışdır. İdare réisleri ve vilayet hakimleri deyişdirilecekdir.

Şahseven tayfaları bize tabé olduqlarını {eber vérdiler. Yollar emin amanlığdır. Néhayet, bütün Azerbaycan'ı emin amanlıg édeceyik.

İndiye dek hökümet bu tayfaların arasına gesden ayrılıg ve nifağ salırdı. Şahsévenleri {alga eziyyet vérmeye mecbur édirdi.

Bizim él ve tayfalarımız veteni sévirler. Onlar da bu ölkenin övradlarıdırlar. Azad olmağ, şehirlere gelmek, uşaqları üçün mekteb açmağ, heyatdan, yéni yaşayışdan, azadlıg ve asayışden faydalanmağ isteyirler. Onlar vehşi heyatdan el çekmek arzusundadırlar. Lâkin hökümet indiyeye dek buna mané olmuşdur. Bu yazıqları zencir altında hebs étmişler. Onları soymuş ve talamışdır. Eger bu tayfalar ölkede bir adil hökümet görseler, ona tabé olurlar. Biz hökümetin ne olduğunu {alga gandırmağ isteyirik.

Millî hakimiyyet efsane déyildir. Vezir, hakim flaniddövlé veya flanisseltene olmamalıdır. Tıalg hökümeti idare étmek yolunu onlardan da ya{şı bilir. Bu neticeye çatana dek giyam devam édecekdir.

***

8 iyun (Haziran) 1920

Mühafizekâr bir {alg inkişaf éde bilmez. Esrimiz teceddüde doğru gédir. Mühafizekârlıg, herc merclik gérilik ve tenezzüle sebep olur. Lâkin bir üsul vardır ki, o, zahirde mühafizakârlıga o{şayırsa da, heğıgetde tereğgi ve teceddüd yoludur. Biz üç aydır ki giyam étmişik. Bu o démek déyil ki, biz bu memleket içerisinde muhasireye düşüb galmışıg, dünya {alglarının gûya bizden {eberi yo{dur. Biz istediymizi heyata kéçirebilirik. Tıalgların mücerred ve ayrı ayrı ferd halinde heyat

sürmesi mümkün değildir. Biz Rusya'da Sovet hükümetinin diğer devletler ve milletlerle münasibet yaratmağ için ne geder se'y ve faaliyet gösterdiğini görürük.

Ğiyamımızın ana ettiği aydındır. Bizim varlığımız ğiyam günü tarihi ile başlamıştır. Biz hele ğiyamdan gabağda teşkilata, tariğe mâlik idik. Biz bir tebiî keçmişin rehberliyi altında yola düşmüşüğ. Zaman teleb étdikçe yolumuza davam édid geğeceyik. Bizim reftarımızın üsûlu béledir ki, yaşşı gördüyümüz ve beyendiyimiz şeyin arşasınca geğek. Onu öyrenek. Emeliyyatımızın dağılmasına çalışan herc mercliye yol vérmeyeceyik. Azad{ahlığ meğsedi ile başlamış bir ğiyam bir memleketde baş tutarsa, o öz gonşu ölkelerine tesirsiz galmaz. Eger bu ğiyam nizam ve ğayda ile davam éderse, büyük te'sir bağışlayabilir. Eger ğabiliyyet ve leyağet gösterebilseniz, her terefdan sizin yardımınıza gelerler. Yo{, eger herc merclik töretseniz tézlikle sizden üz döndererler.

Bu gün en son meslek çizgi bolşevik meslekidir. Görünüz, bolşevikler ne geder intizam ile reftâr édirler. London, Paris ve Moskva şehirlerinde hâkim olan emniyyetin ferğini görürsünüz mü? Onlarda olan hansı asayiş bu birinde (Moskva'da) yo{dur. Ya{ut burada asayişe ğarşı hansı bir hadise baş vermişdir ki o birilerde baş vérmemiş olsun? Bolşevikler bu intizamı neye yaratdılar? Onlar başa düştüler ki, ğerek işler nizam ve intizam ile teşkil édilsin. Bu gün bizim ğiyamımız éle bir şekle düşmüşdür ki eger tanış ya bigane bir adam bizim meram ve meğsedimizi sorarsa bu barede ona izahat vére bilerik. Biz iri addımlarla ilerileyirik. Lâkin telesmeden el, ayağa düşmeden irelileyirik. Bu, bir devenin yerişi kimi sakit ve iri addımlardır. Eger bir uzun ğulağ onunla ayağlaşmağ isterse, sür'etle hareket étmeye mecbur olacağdır. Sizin hareketinizi ağır ve leng zenn édenler, özleri téz gétmek isteyirler. Bu sur'etli addımlarla yerimek isteyenler, uzun ğulağın hareketine o{şayrlar. Keçmiş inğilablarımızda bütün tökülen ğanlara ve fedakârlığlara, da{ili ve {aricilerle mübarizeye ba{mayarağ, bu günkü ğiyamda olan siyaset üstünlüyü yo{ idi. Bu, yalnız bizim ğabiliyyetimizden déyildir. Zaman da buna yardım étmışdik. Hiss édirik ki, eğer hareket étmesek bizi iteleyecekler. Bütün bunlara ba{mayarağ üç ay erzindeki reftarınız beyenilmişdir. Men ğiyam müdiriyyeti adından size teşekkür édirem.

Be'zileri bizim yaşşı reftarımızdan istifade édirler. Onlar öz vezifelerini başa düşmüller. Öz vérgilerini ğalgısını getirib tehvil vérmirler. Bir deste {ain maliyye idarecisinin pullarını céplerine doldurup, bu veziyyetde töretdikden sonra, aradan çı{dı. İndi eger siz maliyye idaresinden soruşsanız ki, neyiniz vardır? Déyecekler ki: Eger vérseler herşeyimiz var, vérmeseler yo{. Démeli, teğsir hem vérenlerde, hem de alanlardadır. Béle yumuşağ ve nezaketle reftara ğarşı be'zileri kéflenir ve özünü itibler. Hetta aldıkları şeyin pulunu béle vérmek istemirler.

Bu ğiyam öz hedefine doğru geğecektir. Éyni zamanda nizam ve intizama reayet édilecektir. Lâkin be'zileri şüpheye düşmemeli ve bundan sui istifade étmemelidirler. Lazım geldiği teğdirde, kütlenin {oşbe{tliyi namine, biz ço{ şiddetli tedbir görmeye de mecbur olacayığ.

***

15 iyun (Haziran) 1920

Menliyini sévmek tebiî ve ümumî bir ganundur. Her bir adam, her bir canlı beşer özünü başgasından ço{ séver. Buna göre de bir cemiyet öz rifah halını ya{şılaşdırmağı başgasından gözlememelidir. T{usule özüne nisbeten rabite ve ya{ınlığı olmayanlardan yardım ve {idmet gözlemek yersizdir. Öz şe{siyyetine {örmek étmek, ona inanmağ da menliyini sévmekle bir sırada goyulmalıdır. Bir {alg, bir cemiyet tekebbürlü ve özüne bedgüman olmamalıdır. İnsan öz şe{si é'timadının esasını la{ladan alçağlığı, acizlik geder tevazökârlığı gebul étmemelidir. beşeriyet bütün üzvlerinin birlikde olan fealiyyet ve yardımına möhtacdır. Éle tesevvür étmemelidir ki, dünyada yaşayan küçük bir {alg beşeriyete {eyir vere bilmez. ve onun varlığına é'tinasız münasibet beslemek olar. Ço{ teessüf olsun ki, biz öz geder ve giymetimizi ço{ az bilmiş, belke de özümüzde olan menlikden {eber tutmamışığ. Bu, ferdlerin heyatında tecrübeden keçirilmişdir. Yüksek {ususiyete mâlik olan, âli fikirlere {idmet éden, öz derece ve héysiyyetini giymetlendiren ve bunun görünması üçün çalışan şe{sler hemişe yüksek meğama çatmışlar. Mehz buna göredir ki, bir ço{ edib ve filosoflar öz şe{siyyetleri namine âli dereceye çatmış ve padşahları béle öz zehmet ve güdretlerine garşı hörmek étmeye mecbur étmışler. Onlar saraylarda en parlağ yér tutmuşlar. T{alğlar de{i bu ezemeti, me'nevi guvveni, menliyi ve öz varlığına é'timadı üze çı{armağla tereğgi ve inkişafa nail ola bilerler. Azad ve müsteğil olmağ isteyen bir {alg, öz heyatına ve ictimaî meselelere lağéyd gala bilmez. Biz de{i mütereğgi {alğlar cerğesine çatmağ üçün öz fikir ve hissiyatımızı onların derecesine galdırmalıyğ.

Bir {algın şerafeti üçün birinci şart onun müsteğil olmasıdır.

Müsteğil olmayan bir {algın ezmi ve hörmekti yo{dur. T{algın istiglaliyyetini onun e{lağı fezileti sa{laya biler. Her bir {algın istiglaliyyetini goryayan onun merdlik ve şücaetidir.

***

16 iyun (Haziran) 1920

İbtidaî veziyyetde yaşayan bir {algı ehemmiyyetsiz bir şey ile uzun müddet aldadıb, başını gatmağ olar. Süd emer uşağları döş evezine oyuncağla aldadan kimi, on dörd ildir ki, "azadlığ" (meşrute) sözünü avamların ağzına salıb, onun başını sün'i geza ile aldatmışlar. Lâkin kütle gerek inkişaf étsin ki, özüne lazım olan şeyi, éhtiyacını özü ele getirsin. Bu giyam bunun üçündür. Tefekkür ve eğide meselelerinde intizam olması esas şertdir. İndiye kimi bizim ölkede tefekkür ve eğideler ço{ mü{telif ve dağımğ olmuşdur. Meselen, birisi Paris'den gelib, Paris

düşüncelerini burada neşr etmeye başlayır. O birisi London'dan gelib, London âdetlerini ireli çekir. Üçüncüsü ise Berlin'den özü ile Berlin nezeriyyesi getirib burada yayır. Ona göre de İran'ın veziyyeti herc merclik ve herk-i herkiliye çevrilmişdir. Burada cürbecür üsul ve sistemler baş vérir. Mü{telif terbiyye üsulları yürüdüdür. Bunun neticesinde birbirinden ferğli ve mü{telif bir millet, yadlaşmış bir kütle vücuda gelir ki, bunları bir üsul, vahid bir tarz altında idare etmek çetin olur. Talğ rejim ve hükümet terzinin ne olduğunu anlamır. Ganun ne demek olduğunu bilmir. Müstebidler gédiler, onların yerine gelenler ise evvelkilerin işlerini ve emellerini tekrar etmeye başladılar. Çünkü talğ ne istediğini bilmir. O, yalnız zahire, adı olub özü olmayan meşruteye genaet édir. Garşıdaki teref ise élm ve biliye mâlik olduğu için bu veziyyetden istifade édir. Ganun adına büyük cinayetler töredir. Talğ, herekâtdaki pis ceheetleri anlamalıdır. Uşağlar könüleri séven bir şeyi {ahiş ve istid'a ile ister, yüz cür naz ve niyaz ile onu ele getirerler. Lâkin béle hareket büyüklere yaraşmaz. Büyükler héç va{t yalvarmazlar. Yaşa dolmuş ve hedd buluğa çatmış adamlar rica ve {ahiş étmezler. Gehreman ve kâmil bir {algın {ahiş étmesi ve yalvarması ayıbdır. O gerek öz éhtiyaclarını özü te'min étsin. O gerek désin ki: Bu rejim pisdır, bu esas doğru déyildir. O, beyenmediyi rejim ve esası galdırmalı, onun yerine istediği ve lazım bildiyi rejimi goymalıdır. **Ağil bir {alg telegraf{anaya toplasıb, öz gulluğcu ve nökerlerinden edalet ve azadlıg istemez. O démez ki, mene ganun ve meşrute vérin. Bu dilençiligidir, bu zillet ve esaretdir. Bu gehreman ve diri {elga yaraşan iş déyildir. Biz isteyirik ki, demokratiya ve millî hakimiyet gurağ.** Demokratik rejim şahın varlığını ve yo{lüğünü nezere almaz. Şahın olması ölkenin veziyyeti için en küçük ehemmiyyete béle mâlik déyildir. Her şey talga tabédır. Eger talg isterse şahı ta{tdan salar ve redd éder. Talğ uşag olmamalıdır. O, gördüyü her bir şeyi istememelidir ki, bunun da evezinde garşısına bir şey atımlar. Bu, on dörd ildir ki, talgın başını meşgul étmişdir. Bu gün talg istediğini özü hazırlamalıdır. Acizane yalvarışlar sağlam talgın öz elindedir. O, istediği şeye nail ola bilir... Belke de meğlub oldu, ezildi... Buna ba{mayarağ, öz hüğügundan el çekmemelidir.

Bir néçe milyon goşun İsvéçre ölkesinin etrafında merkézleşmişdir. Başga dövletlerin téyyareleri béle bu ölkenin semalarında uça bilmediler. Lâkin ba{ımız, yerinden gal{an her bir deste tam asanlıgla İran'a da{il ola bilir. Çünkü onlar İran'da İran talgının varlığını hiss étmirler. Onlar görürler ki, İranlılar'ın iradesi yo{dur. Siyasî meselelerde öz eğide ve fikirlerini söylemirler. Elağeder déyiller. Siz ise gelin, iradeli olun. O va{t görersiniz ki, kimse cesaret édib, sizin torpağa girmez. Bu giyam hemin iradeni sizde yaratmağ ve terbiye étmeğ isteyir.

***

17 iyun (Haziran) 1920

Ƨalg mügedderatını özü müeyyen étmelidir. O, evvelce öz hüguğuna mâlik olmalı ve mügedderatını eline almalıdır. Sonra ise hemin hüguğun idare olunması için vasite aramalıdır. Biz déyirik ki: Hanı Ğanun-i Esasi, hanı meclis, hanı encümen, hanı nazirlikler, hanı teşkilât? Biz evvelce öz hakimiyyetimizi te'sis étmeli, sonra zaman ve mekânın telebine müvafığ olarak onun Ğanunlarını vérmeliyik. Ƨalgın işleri éle adamların elinde olmalıdır ki, onlar demokrasiya üsuluna inansın ve hemin üsulun icrasına hazır olsun. Ƨalgın namuslu nümayendelerinden teşkil olmuş hükümet {ain adamların eline tapşırıla bilmez. Ğiyam terefinden size vériten te'limatdan her bir şeyin fikir ve e{lağları islah étmek {eyrine olduğunu bilirsiniz. Ƨalg heyat mübarizesi ile daha ya{ından tanış olmalıdır. Biz éle bir zamanda yaşayırığ ki, her bir küçük {alg béle öz hüguğuna, istiğlaliyyet ve azadlığına mâlik olmuşdur. Bunu gördükde biz ço{ şâd olurug. Bizimle hemserhed ve gonşu olan {algların istiğlaliyyete çatdığlarını eşidib sévinirik. Leyağetsizlik, Ğabiliyyetsizlik ve ciddiyetsizlik neticesinde öz istiğlaliyyetini itirmiş {algların vay halına! Bu Ğiyam, millî teşkilatı möhkemletmek, heyat Ğebiliyyetini artırmağ üçündür. Biz demokratik hükümet teşkil édeceyik. Bu meğsed yolunda bütün azad{ahlar bizimle şerikdirler. Partiya teşkilatında her üzvün bir vezifesi ve müeyyen işi vardır. Her kes öz vezifesinin icrası ile meşğul olmalıdır. Bir kere bilmek lazımdır ki, {algın héy'eti camiesi héç de aldanmayacağı ve héç bir şey uzun müddet onun gözünde gizli Ğalmayacaktır. Harada, hansı bir {éyanet ve {eta baş vérerse, {algın iti gözü onu görecekdir. Eger yüksek dereceye çatmağ isteyirsensizse, özünüzü islah edin. Temiz niyyet ve semimiyyetle fealiyyet gösterin.

***

18 iyun (Haziran) 1920

Éşitdiyimize göre Ğadınlarımızın modaya uyub, artığ {erclere yol vérmemeleri hağğında dédiyimiz sözleri {anımlarımız başğa cür başa düşmüşler. Onlar éle gümân étmışler ki, biz Ğadınlarımızın yéni formalı paltar Ğeymelerine Ğarşıyığ. Bu tesevvür tamamilé yanlış ve esassızdır, biz yénilik terefdarıyığ. Bizim dilimizden irticaçı veya mühafizekâr bir söztün çı{ması mümkün déyildir. Bu yanlış tesevvür Ğadınlarımızın ictimaî işlerde iştirak étmemelerinden ireli gelmişdir. Bu, teessüf édilmeli bir haldır. Lâkin siz bilmelisiniz ki, ictimaî heyatdan ayrı yaşayan Ğadınlar dünyası, büyük ehemmiyyete ve heyatı guvveye mâlik olan bir dünyadır. Ğadınlarımızın ölke mügedderatında ve demokratiyanın geleceyinde büyük payları vardır. Biz héç de teceddüd Ğapısını Ğadınlarımızın üzüne bağlayan bir Ğerar Ğebul étmeyiz ve fikir söylemirik. Biz modaçılığ ve lüzümsüz {erclere yol vérmeyin eléyhineyik. Bu israfçılığ bizim Ğadınlarımızı heğigi azadlığdan uzağlaşdırır. Ondandır el çekmek

lazımdır. Kadınlarımız öz se'yy ve geyretlerini, guvvet ve gudretlerini éle işlere serf étmelidirler ki, o iş vetenin ve şalgın şeyrine olsun. Ço{ ya{şı olardı ki, bilikli kadınlarımızdan bir destesi cemiyyet teşkil édeydi. Sade, güzel, lâkin israfçılığdan uzağ olan libas ile hemin cemiyyete gelib, öz bacılarına nümune göstereydiler. Onlar gét géde genişlenen ve zererli neticeler véren ictimai felâketlere yol açan modaçılığa garşı fealiyyet göstere idiler. Son zamanlar kadınlar arasında modaya, israfa ve bezek şeylerine uymağ hevesleri artmışdır. Bu iş éle bir reğabet şekli almışdır ki, neticede büyük zererler getirir. Biz ölkemizin hayatında baş vérmış béle bir iğtisadi meseleye lağéyd ğala bilmerik.

Ehali arasında bir sıra adamlar vardır ki, ölkenin milli ve ictimai meselelerine lağéyd ğalırdılar. Onlar laübalı, özünü düşünen ve meğrur adamlardır. Lâkin ehali ve saf gelbli kütle ictimai işlerde işlemeye can atır. Ğayda béledir: Uşağ décellik étdikde, ona acığlanar ve: Yéme, yatma, ses salma!.. déye {itab éderler. Lâkin yaşa dolmuş adamlardan béle bir {eta baş vérdikde, ona ğışğırmar ve acığlanmazlar. Buna göre de öz vezifesine, rütbesine ve servetine ar{alanıb, bu sözlere é'tina étmeyen ve bunlara éhtiyacı olmadığını zenn éden adamlara ğandırmalıdır ki, öz hakimiyetini ğurmağ ve möhkemletmek isteyen bir {alg yaramaz âdet ve eğideleri mehv édib atmalıdır.

***

21 iyun (Haziran) 1920

Bir para dövletler vardır ki, onların esası möhkem ve sarsılmazdır. Hadiseler bu ölkelere te'sir éde bilmir. Bunlar esrler boyu möhkemliklerini sa{layırlar.

İran da béledir mi? T'éyr! Eksine, bizim hökümetlerin şuarı möhkem olmamağdır. Buna göre de İran'da bütün ğuruluşun esasını yéniden teşkil étmelidir. İran'ın siyaseti me'lum déyildir. Bu ölkenin siyasetinin esası ve diplomatiyasının méhverı neden ibaretdir? Bunu bilen yo{dur... Biz bilmirik: İran İngilizlerindir mi, Kazaklarındır mı ve ya başğa bir adamın? Bu mesele bir defelik aydınlaşdırılmalı ve hell édilmelidir. Eger başğalarındır, ğoy başğaları aparsınlar. Yo{, eger béle déyil, démeli, bizim olmalıdır. Buna göre de onun binövresini yéniden ğurmağ lazım gelir. İran'ı yénileşdirmek lazımdır. Onun {ezinesi, siyaseti, {arici işler nazirliyi, ğoşunu İranlıların elinde olmalıdır. Bigane siyasetler bizim idarelerde icra édilmemelidir. Onlar bize te'sir ve nüfuz étmemelidirler.

İran'da iki ğoşun ola bilmez. Biz yéni Kazak destesinden izahat istedik. Lâkin onların reisi bir şey bilmir. Kazaklar özleri de bilmirler. Éynidövleden soruşduğ, o da me'lumatsız olduğunu bildirdi. Bes bu kimin ğoşunudur? Onun mes'uliyetini daşıyan kimdir? Bu mes'uliyet kimin üzerinde olursa olsun, o adam bilmelidir ki, eger bir hadise baş vérerse {alg ve ehali Kazakları yo{ édecekdir. Éle olacağdır ki, hetta bu Kazakların harada itib batdıklarını biz de bilmeyeceyik. Onların başına ne iş

geldi? Yaşlı olardı ki, kazak ana başlıları tarihi unutmaydılar. Tebriz'ileri bu kimi silahlı güvveler de sakit éde bilmemiştir. Kazaklardan ğabağ nezmiyyeni bizim eléyhimize ğaldırmağ isteyirdiler. Nezmiyye neferleri bizimle yoldaş oldular. Kazak ananın da namuslu zabitleri bizimle yoldaşdılar. Lazım ğeldiyi teğdirde onlar bize ğoşulacağlar. Biz éle düşünürük ki, Kazaklar İran dövlütünin pulu ile idare olunurlar. Ona göre de İran'ın menaféyine şidmet étmelidirler. Kazak jandarmandan, esgerden ve herbi ğulluğçudan ferglenmemelidir. Bütün bu güvveler şalgın ve demokratiyanın menafeine şidmet étmelidir. Bütün İran'da demokratik hakimiyet ğurulmalı ve bu niyzelerin hamısı o hakimiyetin emrine tabe olmalıdır. İndi ki, Tebriz'deki ajan, jandarm ve eskerler bize tabe olmuşlar, Kazaklar da tabe olmalı ve fitnekârlıĝ merkezi olan Tehran'ı yoş, bizi tanınmalıdırlar. Tehran irticaçılarının elinde âlet olmağ isteyenler, bizim elimizden ğurtarıb, özlerini Tehren'a çatdırmalıdırlar.

***

26 iyun (Haziran) 1920

Éşitmişsiniz ki, sebir acıdır, lâkin onun şirin méyvesi vardır. Siyasetde sebir ve metanet gösteren her bir {alg ve devlet müveffegiyyet gazar. Eksine, telesen ve el ayağa düşenler öz meğsedlerine çatmadan, çetinliye rast gelib, meğlub olurlar. Buna göre de déyibler ki, siyasetde her şeyden gabağ fikir ve düşünce lazımdır. Eger bu giyam dövründe de keçmişde olduğu kimi hissiyata gabilib, siyasetde inatçıl ve prinsipial olmasaydıg, peşimançılığ çekecekdik. Vérilen düstur ve gösterişleri öz mütefekkirlerinize olan inam ve é'timadla icra edin. Size vérilen te'limatı diğgetle yérine yétirin. İstigamet ve metanet bize müveffegiyyet gazardır.

İdarelerin islah édilmesi işine başlanmıştır. Her bir idare müeyyen bir komisyona tapşırılmışdır. É'tirazı olan adamlar mezkür komisyonlara müraciet étmelidirler. Reftarı hağğında şübhelendiyimiz adamlar yo {lanılacağı ve şübhe tesdiğ olduğu teğdirde, cezalandırılacağılar. Ayrı ayrı şe {sler idarelerin işine garişmamalıdır. İdareler möhterem sayılmalıdır.

Bizim Kazaklar hağğında nezere aldığımız tedbirler bu sebebden kenardadır. Onlar hağğında şübhelendiyimiz için be'zi tedbirlere el atmalı olduğ. İrticaçılar Kazakları azad {ahların eleyhine galdırmağ isteyirdiler. Ümidvarıg ki, onların bu fitnessine, bir damcı gan tökülmeden béle yol vérmeyecektir. Kazaklar hağğında esash şübhemiz yo {dur. Onlara garşı düşmençilik é'lan étmemiş ve elagemizi de kesmemişik. Bizim herbi işçilerimiz Kazak zabitlerine éhtiram étmelidirler. Lâkin bizim istediğimiz odur ki, Kazaklar bir para intrigaçılarının elinde alet olmasınlar. Partiyamızın te'minat teşkilatı intrigaçılarını te'rib étmek için ciddi işle meşğuldur.

Bu gün bize {eber çatdı ki, Vüsuğiddövle isté'fa vérmışdir.

Beli, Vüsuğiddövle gétdi. Helelik Tehran'da devlet yo {dur. Vüsuği dövlé isteyirdi ki, harada azadlıg herekatı baş véirse, onu yérindece boğsun. Béle hükümet yı {ılmalı idi. Bu hükümetin dövrü lüzuminden ço { uzandı, o, nehayet yı {ıldı. Onun yérine gelecek adamlar eger vezirler héy'etini bizim nezerlerimize mütabiğ teşkil étseler, biz onu tesdiğ édeceyik. Yo {sa bizim işlerimizde bir deyişiklik olmayacaktır.

***

30 iyun (Haziran) 1920

Biz héç de gözlemirik ki, {algın e {lağı ve idarelerimizin veziyyeti tézlikle düzelsin. Hele İran'da rehber ve nesihatçinin sözü ile dinleyiçinin işi arasında uyuşma gözlemek tézdir. Avamın méylini bir terefdan ayırıp o biri terefe ya {ınlaşdıran iki sebep vardır. Biri odur ki, avam adam mövhumatı sévir ve onu téz gebul edir. İkincisi, onun sévmediyi ve héç de gebul étmek istemediyi, öz eğidesine göre ayıb saydığı şey heğigetdir. Bir sıra heğigetler vardır ki, bunlar {algın şüurundan yüksekedir. béle eğidelere Fransa'da ve ümumiyyetle Avrupa'da paradoks

déyirler. Béle heğıgetler birinci merhelelerde tam ciddiyetle avamın müğavimetine rast gelir. Lâkin zaman kéçdikce, me'lum olur ki, avam onu ğebul étmemeğde hağsızmış ve bu hağsızlığ cehaletden ireli gelmişdir.

Bu gün bizim zamanemiz, mühit ve vicdanımız bizi mecbur édir éle bir yol tapağ ki, onun vasitesile şalgımızı seadete yétirek. Béle olduğu teğdirde biz ya mövhümat ve ya heğıget terefine kéçmeye ve bunlardan birini ğebul étmeye iştiyarlıyğ. Men burada mühafizekârlığ nezure almıram. Çünkü mühafizekârlığ ne ğeder möhkem ve prinsipial olsa da, tebietin cari ğüvvesi ğarşısında dayana bilmeyib, uzun müddet müğavimet göstere bilmez. Eğer siz mütereğgi şalgların yétiřdirdiyi mütefekkir simaların néçe illik zehmetleri neticesinde ele gelmiş âli kommünizm mesleki kimi bir bir üsul ve esası Afrika vehşilerine teklif étseniz ve onların ğarşısında müzakireye ğoysanız hemin vehşiler héç me'lumat ve لازمî selahiyetleri olmadığ halda iddia édecekler ki, onlar çoşdan kommünist imişler. Mövhumat ve heğıgeti izah étmek meselesinde de ağıllı tevazökârlığla orta şetta intişab étmelidir. Bizim ğiyamımız hökümet ğuruluşunda béle bir orta şetti ğebul étmek řéyalındadır. Biz İran'da millî üsulî idare ğurmağ fikrindeyik.

Milli hökümetin ne olduğunu anlamağ لازمıdır. şalgın arasından séçilmiş adamlar bu hökümetin yüksek heğıgetlerini derk étmeli ve öz düşüncelerini mövhumatın te'sirinden azad étmelidirler. Béle olduğu teğdirde bu fikirleri kütleyle de telğın étmek olar.

***

**SEYİD CAFER PİŞEVERİ (Seyid Cefer Pişeverî)
(26 Ağustos 1893 - 11 Temmuz 1947)**

Büyük inkılâpçı ve yazar Seyid Cafer (Cevadzâde) Pişeverî 26 Ağustos 1893 yılında²⁵⁵ İran Azerbaycanı'nın Halhal şehrinin Zaviye kentinde dünyaya gelmiştir.²⁵⁶ Çiftçilikle uğraşan babası Halhal'ın meşhur "Tebatebaî Seyidleri"ndendir. Her yıl sonbahar ve kış aylarında Bakü'ye çalışmaya giden babası 1905 yılında ailece Bakü'ye göçmüşler ve Bülbüle semtine yerleşmişlerdir.

Cafer, Bülbüle semtindeki yeni okulda okumaya başlar. Bilgi, beceri ve zekâsıyla öğretmenlerin dikkatini çeken Cafer, hem çalışır hem de okur. Öğretmenler zaman zaman ona öğretmensiz sınıflarda öğretmenlik bile yaptırırlar.

Cafer'in babası aynı zamanda 1908 Güney Azerbaycan Bağımsızlık Hareketi'nin lideri Settar Han'ın taraftarlarından birisidir.

Pişeverî, Bakü'de "İttihad" okulunu bitirdikten sonra aynı okulda öğretmen olarak göreve başlar.

Sanayi ve işçi şehri Bakü, Pişeverî'nin siyasî ve sosyal görüşlerinin oluşmasında çok etkili olur. Onun edebî, içtimaî faaliyeti Ekim 1917 Sosyalizm İhtilali'nden sonra başlar. İlk denemeleri "Hümme't" ve "Azerbaycan" gazetelerinde yayımlanır.

Pişeverî, 1918 yılında petrol sanayisinde çalışan İran Azerbaycanı işçilerinin kurduğu İran Sosyal Demokrat Partisi'ne girer. 1919 yılında "Hürriyet" gazetesini çıkarmaya başlar.

1919-1920 yıllarında Pişeverî, yalnız "Hürriyet" gazetesinde değil, Bakü'de çıkan birçok işçi gazete ve dergilerinde de yazar. "Hürriyet" gazetesinde "Ecül", "Müstear" ve "Hâdi" imzaları ile hicvî makaleler yayımlar.

Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla birlikte Azerbaycan'da ve İran'ın kuzey eyaletlerinde, hatta bütün İran Türkleri arasında millî bağımsızlık hareketleri yeniden güçlenmeye başlar. Pişeverî, halkını ve vatanını bağımsız kılmak aşkı ve gayesiyle İran'a döner. İran'daki millî mücadele hareketinin içerisinde yer alır.

İngiltere'nin desteği ile "1921 Gilan İnkılabı" bastırılmış yine İngiltere'nin

---

²⁵⁵ Güney Azerbaycan, Ş. Tağiyéva, E. Rehimli, S. Bayramzâde, Orşan Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 248; 21 Azer Dergisi, Kasım-1999, Dortmund-GERMANY, No: 3, s. 43. Bazı kaynaklarda Pişeverî'nin doğum tarihi 1892 olarak gösterilmektedir: Cenûbî Azerbaycan Edabiyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakü-1983, c. 2, s. 456.

²⁵⁶ Mir Cefer Pişeverî (Cavadzâde Üal-âli), Seçilmiş Eserleri, Tertib édenler: Héy'et Ehmed Éminzâde, Tağî Musevî, Hüséyin Ceddî, "Azerbaycan" Ruznâmesinin Neşri, 1925, s. 5.

desteği ile Rıza Han iktidara getirilmiştir. Bununla da İran'da şiddetli bir irtica devri başlamıştır. Pişeverî, halkı şuurlandırmak için Şah'ın ve yakınlarının yabancı güçlerle yaptığı işbirliğini sürekli açıklar ve yazar.

1930 yılında Pişeverî, Tahran polisi tarafından tutuklanır, çok ağır işkencelerle sorgulanır ve hapsedilir. İnkılâpçı yazar, edebî ve siyasi çalışmalarını zindanda da devam ettirir. Yazdıklarının bir kısmı “Zindan Tatiireleri” adı altında sonradan Farsça yayımlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Amerikalılar ve İngilizler, Rusya'ya yardım etmek için İran'ı işgal etmeye karar verirler. 25 Ağustos 1941'de kuzeyden Ruslar güneyden de İngilizler İran'a girerler. Rıza Şah tahttan indirilerek Moris adasına sürgüne gönderilir ve oğlu Muhammet Rıza Pehlevi tahta çıkarılır. İşgal güçlerinin baskısı ile yeni Şah mahkûmlar için af ilân eder.

11 yıldır sürgün ve zindanlarda tutulan Pişeveri, bu aften yararlanarak Kâşan zindanından Eylül 1941'de çıkar.

Kâşan'dan Tahran'a gelen Pişeveri, aynı gece Süleyman Mirza Muhsin İskenderî'nin evinde arkadaşlarıyla toplantı yapar ve bağımsızlık mücadelesine kaldıkları yerden başlarlar.

Tahran'da “Ajir” gazetesini çıkarmaya başlar. “Ajir” gazetesi vasıtasıyla İran halklarını, Batı klâsikleri, Batı edebiyatı ve medeniyeti ile yakından tanış eder. Krilov, Griboyedov, Puşkin, Lermantov, Çehov, M. Gorki, İlya Erenburg, Vanda Vasilyevskaya'nın eserlerinden tercümelemler yapar ve bu gazetede yayımlar.

Bu arada İran Demokrat Partisi'ne girer ve Tebriz'den aday olur. Pişeveri ve arkadaşları bölgesindeki bütün oyları alır ve grup halinde meclise gelirler. Ancak Muhammet Rıza Pehlevi, Pişeverî ve arkadaşlarını meclise sokmak istemez. Meclise baskı yapar, yapılan oylamada 47 lehte oya karşılık 48 aleyhte oyla Tebriz milletvekillerinin mazbataları reddedilir (Haziran 1944).

Pişeverî, 1945 yılının Ağustos ayında Azerbaycan Demokrat Partisi'nin kongresini yapmak için Tebriz'e gelir. Partinin yayın organı olan “Azerbaycan” gazetesinde yazdığı makaleleri ile Azerbaycan ve İran Türkleri'ni, bağımsızlık uğrunda millî mücadeleye davet eder.

Kongre'de Pişeverî başkan seçilir. Kısa bir süre sonra kongrede alınan karar gereği bir “Halk Kongresi” yapılır. 150 bin kişinin imzası ile bütün yerleşim yerlerini temsilen 700 delege katılır. Halk Kongresi'nde Pişeverî uzun bir tebliğ sunar. Tebliğin son cümlesi Pişeverî'nin yapmak istediğini açıkça ortaya koymaktadır: “Biz artık özümüzü idare etmek istiyoruz. Biz Azerbaycan'ı İran'dan ayırmayıp iç işlerimizde muhtar olmak istiyoruz.”

Bu Halk Kurultayı aynı zamanda Kurucu Meclis kabul edilerek, dünyaya ilân edilir. Kurucu meclis seçim kararı alır. Bütün partiler seçime katılır. Azerbaycan Demokrat Partisi 43951 oyla seçimi kazanır ve “Azerbaycan Muhtar Hükûmeti Parlamentosu”nu toplar. 21 Mart 1945 (21 Azer 1324) günü Azerbaycan Muhtar Hükûmeti kurulur.

Pişeverî hükûmeti, vakit kaybetmeden icraatına başlar. Bağımsızlığın ancak silah gücü ile korunacağına inanarak ordu ve fedaî birlikleri kurdurur, halkı silahlandırır. Türkçe resmî dil olur ve eğitim öğretim Türkçe yapılmaya başlar. Azerbaycan'da yaşayan herkesin fikir ve vicdan hürriyeti güven altına alınır. Tebriz'de bir üniversite kurulur. İşçiler için 8 saat çalışma sınırlaması getirilir. Yollar okullar yapılmaya başlanır.

8 Mayıs 1945 günü Almanlar müttefik devletlere teslim olurlar. Anlaşma gereği işgal kuvvetleri altı ay içerisinde İran'ı terketmeleri gerekmektedir. Bu süre içerisinde İngiliz, Amerikan ve Fransız güçleri İran'dan çekilirler. Fakat Rus kuvvetleri çekilmek istemez. Ruslar, İran petrollerine göz dikmiştir. İran Azerbaycanı hareketini koz yapmak istiyordu.

Pişeverî bütün gücüyle İran Azerbaycanı'nı güçlendirmeğe çalışıyor. Tebriz'de bir üniversite kurmuş, resmî dili Türkçe yapmış, ziraat, sanayi, toprak reformu meselelerinde büyük adımlar atmıştır.

Muhammed Rıza Şah, başbakan Kavam'ı 11 kişilik bir grupla Moskova'ya göndererek ülkeden askerlerini çekmeyen Ruslar'la gizli bir anlaşma yapar. Böylece İran, İran Azerbaycanı petrollerinin işletme hakkını Ruslar'a veriyordu. Ruslar istediklerini aldıktan sonra "Güney Azerbaycan sorunu İran'ın iç sorunudur." diyerek ordularını İran Azerbaycanı'ndan çekmeye başlarlar. Kızıldordu altı hafta içerisinde İran Azerbaycanı'nı terkeder.²⁵⁷

Pişeverî Hükûmeti, Ruslarla Farşlar arasında sıkışıp kalmıştır. Ankara'ya gönderilen heyet üç aydan beridir olumlu veya olumsuz cevap alamamaktadır. Tebriz, Ankara'dan, Türkiye'ye ilhak veya bağımsızlıklarını ilân ettiklerinde tanınmalarını talep etmektedir. İsmet Paşa, şartların ve zamanın uygun olmadığını düşünmüş ve Stalin'le Şah'ın gizli antlaşma yaptıklarını bildiği için olsa gerek Tebriz'e çâre olamamıştır.

Tahran hükûmeti, 3 Aralık 1946'da bir kararname yayımlayarak genel seçim yapacağını ileri sürer ve ülkenin her tarafına güvenliği sağlamak için ordu birlikleri göndereceğini açıklar. Şah'ın orduları Tebriz'e yönelir.

8 Aralık 1946'da Azerbaycan Muhtar Hükûmeti yasadışı ilân edilir. İran Azerbaycanı Türkleri bütün güçleriyle vatanlarını savunurlar. Ancak Ruslar'ın ve Avrupa'nın desteğini alan Şah orduları, Amerikalı general Norman Schwartzkopf'un komutasında ağır silahlarla donatılmış büyük bir orduyu beş koldan İran Azerbaycanı üzerine sevkeder.

İran Azerbaycanı'nı işgal eden Tahran Fars güçleri çok büyük katliam yaparlar. 12 Aralık 1946 günü Tebriz'e girerler. 25 bin Azerbaycan Türkü şehit edilir. 2500 kişiyi idam ederler, 8000 kişiyi ağır cezalara çarptırırlar, 3600 aileyi Fars

---

²⁵⁷ Emre Bayır, Fars Milliyetçiliğinin Gelişimi ve Güney Azerbaycan'da Millî Direniş Hareketleri, Avrasya Dosyası, c.5, s.3, Ankara-1999, s. 117.

bölgelerine sürgün ederler ve 70 bin kişiyi ülkeden çıkarırlar.²⁵⁸

Savaşı kaybeden Pişeverî, Türkiye'ye sığınmak isterse de Ruslar'ın, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı istemesi ve boğazlar meselesini hortlatmaları sebebiyle, Türkiye'nin başının derde gireceği endişesiyle, fedailerıyla birlikte Bakü'ye sığınmak mecburiyetinde kalır. Önceden solcu olduğu halde, on bir yıllık hapis hayatından sonra, şuurlu bir Türk milliyetçisi olan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığı için mücadele veren Pişeverî'yi, Stalin bir türlü kabullenemez. Pişeverî'nin ülkesindeki Türkler'i ayaklandıracağından korkmaktadır.

Stalin, Azerbaycan Komünist Parti I. Kâtibi yani Azerbaycan Devlet Başkanı Mir Cafer Bağirov vasıtasıyla, Pişeverî'den silahını bırakıp fedailerini dağıtmasını ister. Oysa Pişeverî, Gence yakınlarındaki Hacikend ormanlarına yerleştirilen fedailerıyla görüşerek vatanını işgalden kurtarmak için Tebriz'e hareket etme kararı alır. Ne hazindir ki Pişeverî, fedailerinin yanından ayrılıp Şeki'ye giderken Yevlak şehri yakınlarında 11 Temmuz 1947 günü Stalin'in temsilcisi Mir Cafer Bağirov tarafından trafik kazası süsü verilerek öldürtülür.²⁵⁹

Azerbaycan Devlet Başkanı ve Stalin'in sağ kolu Mir Cafer Bağirof, özel eğitilmiş bir ermeniye, Seyid Cafer Pişeverî'nin makam şoförü olarak görevlendirir. Ermeni şoför, trafik kazası süsü vererek Pişeverî'yi 11 Temmuz 1947 günü öldürür.

Pişeverî'nin Bakü'deki son günlerini kız kardeşi Suğra Hanım şöyle anlatıyor:

"1946 yılının Aralık ayında onu buraya, Bakü'ye çağırdılar. Bana haber göndermişti ki elinde çok önemli işi de olsa bırakıp acele gelsin. Hasyetini biliyordum. Hemen yola çıktık. Bizi bir kaç aile ile birlikte Bakü'ye getirdiler. Merdakân'da askerî bir senatoryumda iki aya yakın bizi tuttular. Sonra bizi alâlece başka bir yere götürdüler. Seyid Cafer Pişeverî yanımızda bir şey götürmemize izin vermedi. İki üç gün sonra döneceğimizi söyledi. Ama yolculuğumuz çok uzun sürdü. Önce Astara'ya sonra ise Nahcivan'a gittik. Seyid Cafer arabasının yetkisini bana ve hanımına vermişti. O zaman Azerbaycan'ın Birinci Kâtibi olan Mir Cafer Bağirov'la onun arasında tartışmalı bir sohbet olmuştu. Bağirov, Pişeverî'nin sınır şehirlerinden imtina etmesini istiyordu. Bunun için ona çok şeyler vadediyordu. Asker, silah ve ne isterse... Lâkin Seyid Cafer Pişeverî, buna razı olmuyordu. O diyordu ki ben buna imza atsam halk bana ne der?

Mir Cafer Bağirov'un Stalin ile son defa görüşmesinden sonra Pişeverî'ye düşünmesi için zaman verilmişti. O zaman süresinde bütün İran sınırı, boylu boyunca açıldı.

M. Bağirov ile görüştüktan sonra onun morali çok bozulmuştu. Diyordu ki

²⁵⁸ A. g. e., s. 117.

²⁵⁹ "21 Azer" Dergisi, No: 2, Ocak-1999, 44043 Dortmund-Germany, s. 34; Şövkət Tağrıyeva, Ekrem Rehimli, Semed Bayramzâde, Güney Azerbaycan, Orsân Neşriyyatı, Bakı-2000, s. 268; Ören, M. M., İran Türkleri Hürriyet Hareketleri, Mars Matbaası, 1980, s. 103.

'bizi buraya getirmekle aldattılar. Onun dediği gibi yapsam bana ne derler? Dönmeliyim, askerlerimi toplayacağım. Gerekirse fedailerimi başıma toplayıp gerilla savaşı vereceğim.' Son sözlerinden birisi de şu oldu ki: 'Artık burada durulmaz. Yarın olmasa da öbür gün yola çıkmalıyız.' Bakü'ye ve Azerbaycan'ın diğer şehirlerine yerleştirdiği fedailerinin her ihtiyacı için bizzat kendisi meşgul oluyordu. Yukarıdaki sözleri dedikten sonra, fedailerine para ve elbise göndermek için arabasına binip yola çıktı. Şunu da diyeyim ki, son üç gün içerisinde makam şoförünü (Çeşmazer'in kardeşi idi) değiştirmişlerdi. Tanımadığım şoförü²⁶⁰ ise ancak ben, benden arabayı temizlemek için bazı şeyleri sorunca görmüştüm. O bunu bana dedikten sonra fedailerine elbise göndermek için arabaya binip yola çıktı.

11 Temmuz 1947 günü otomobil kazası oldu. Dediler tesadüfi hadisedir, kazadır, falandır...

Ben şunu biliyorum ki, "Ölür, ancak gidemez!" diyen Mir Cafer Bağirov, bizim Seyid Cafer Pişeverî'nin katili oldu!"²⁶¹

Pişeverî, devrinin önemli siyasî, tarihî ve edebî hadisesileri hakkında konuşmuştur, yazmıştır. Bu büyük inkılâpçı yazarın eserleri, başta Azerbaycan Türkleri olmak üzere bütün Türkler için büyük önem arz etmektedir.

Seyid Cafer Pişeverî'nin yazılarından örnekler:²⁶²

"Milletimiz ğerineler boyu tehemmül étdiyi zülm, esaret ve herc merceden yorulmuşdur.

İndi o da isteyir bütün milletler kimi öz seadetini temin étmek imkânına malik olsun. Bu arzu héç bir milletin düşmenliyi üzerinde esaslanmamışdır."

Seyid Cafer Pişeverî'

²⁶⁰ Bazı kaynaklarda bu şoförün Ermeni olduğu ileri sürülüyor. A. K.

²⁶¹ Pervane MEMMEDLİ (Azerbaycan Élimler Akademiyası Nizamî Adına Edebiyat İnstitu'nun Cenûbî Azerbaycan Şöbesi'nin Élmî İşçisi), "O, Ağır Günde Doğulmuşdu" (Pişeverî'nin kardeşi Suğra Hanım ile Mülâkat), 21 Azer Dergisi 1999-Dortmund/ Germany, Sayı: 2, s. 32.

²⁶² Mir Cefer Pişeverî (Cavadzâde Üal-ali), Seçilmiş Eserleri, Tertib édenler: Héy'et Ehmed Éminzâde, Tağî Musevî, Hüséyin Ceddî, "Azerbaycan" Ruznâmesinin Neşri, (Hicrî-Şemsî 1344) 1925; 21 Azer Dergisi, Rorkmund-Germany-1999, Sayı: 2, s. 7; Cenûbî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élm Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 456-471 ve c. III, s. 324-376.

AZERBAYCAN'IN SERVETİ AZERBAYCAN'DA GÄLMALİDİR

Bizim möhkem ve emeli şuarlarımız milletimizin mehvine çalışan düşmenleri acıglandırb, onları divaneler kimi me'nasız hareketler birüze vérmek ve mentıgsız sözler danışmağda davam éttirmektedir.

Éşitdiyimize göre Séyid Ziya destesi ve Azerbaycan'a vekillik étmek isteyen bés üç yalançı pehlevan a{ır va{tlarda sadelöv h ve héç bir siyasi iş ile elağesi olmayan bazar camaatını çekib Téhran'a aparmağa çalışırlar. Biz elbette, évini, zindegânlığını, kesb-i ticaretini terk édib, Téhran'da mürteci Farıslar'ın tehğirleri ve tehğirimiz hareketlerini öz {algının gârdaşlığına tercih véren adamların gétmesinden ço{ da teessüf étmirik. Onlar ço{ téz bir zamanda gördükleri işin zererini hiss édib, péşiman olacağlar. Bu péşimanlığ onlar üçün faydasız olabilir. Bu bize ait déyildir.

Bizim nezerimizi celb éden işin ayrı cehetidir. Téhran bizim servet ve varlıgımızı bu vasite ile elimizden almağ ve ölkeni feğr ve felakete sövğ étmek isteyir. Firgemiz bu ciddi meseleni, nezerde tutmalıdır.

Biz işe başladığımız zaman düşmenlerimizin gösterecekleri eksul emeli unutmamışdığ. Ço{ güzel bilirdik ki, onlar bizim gabağımıza cürbecür engeller çı{arabilirler. Me{susen sun'î işsizlik yaradıb, {alg arasında vehşet töretmekle ellerine behane salıb, {algın malına ve haysiyyetine el atmağla bulanlığ sudan balık tutmağ kimi, alçağlığda onların mahir olduğunu defelerle imtahan étmışik. Ona göre emniyyeti sa{lamağ, {algın mal, can ve heysiyyetini hifz étmeyi esas bir şuar olarağ te'ğib édib emelen her yérde baş véren herc mercin gabağını almağa evvelden tedbirler görmüşdük.

Azerbaycan {algının düşmenleri ise bu zehmeti puça çı{armağ yolunda iki ay tamam var güvvelerini serf édib, cürbecür oyunlar oynadılar. Lâkin bizim gerarımız, {e lele nâpezir idi. İndi düşmene héç bir behane vérmeyib, başladığımız büyük işi metanet ve ağıl ile teğib édib, firgeni möhkem paye ve esas üstünde goymağa müveffeg olduğ.

İndi {algı gor{udub, bu vasite ile servetimizi çekib aparana {ainane siyaset ile ciddi surette mübarize étmek zamanı gelib çatmışdır. Bu işde de{i metanet ve {unserdliyi hifz étmek lazımdır.

Düşmenlerin törettikleri vehşet ve gor{unu ortadan galdırmağ ve {algı firgemizin şuarlarının heğıgetine inandırmağ üçün şehirlerde tebliğat işini güclendirmek lazımdır. Bu iş ço{ zeif bir haldadır. Merkezi Komite'mizin ümumî iclası konfranslar ve mitingler teşkiline icaze vérmışdir. Artığ firge da{ilî işlerini yoluna goymuş, kâfi miğdarda, firge siyaseti ile aşına olan adamlar yétirmeye müveffeg olmuşdur.

Bu günden é'tibaren tebliğata girişib, şuarlarımızı {alg üçün büyük iclaslar ve geniş mitingler vasitesile teşrih étmeli ve {algın gözünü açıb, onu péşmanlığ töreden işlerden gaytarmalıdır.

Her gâh bu iş bir geder de ciddi şekil alarsa, ye'ni {algı vehşete salan ünsürler

Vetenimiz'in servetini çekib aparmagdan el götürmezlerse, onda {alg öz gücü ile bu işin gabağını almalıdır.

Azerbaycan'ın istihsal édiyi servet onun doğma {algının éhtiyaclarını ref étmeye serf olunmalıdır. Bunun eleyhine çalışan {ainlere déyin: Biz ölüme mehkum olsağ da öz Vetenimiz'de, öz ana yurdumuzda defn olmağa ifti {ar édirik.

“Azerbaycan” gazetesi No: 52, 1324 (1945).

***

AYRI BİR YOL YOTUR

Éşitdiyimize göre Téhran'ın veziiyeti ço { gáranlığdır. Dövlet ve meclisin ekseriyyetini teşkil éden mürtece ünsürler ganunu ayağları altına alıb ço { vehşiyâne suretde azadlığ ile mübarizeye girişmişler.

Bu mübarize birinci növbde azâdi {ah metbuatın ganunsuzcasına bağlanması ve azâdi {ah hizblerin tezyiğ ve sı {ıntı altına alınması, ikinci növbde diktatorluğ, zülm ve tezyiğe mü {alifet gösteren efserler ve nizâmilerin erteşden i {rac édilip âb-havası mesmum olan cenûbî şehirler sürgün édilmesi şeklinde méydana çı {ımışdır.

Rövşen fikir efserler ve azadlığ uğrunda mübarize éden serbazların sayı gündən güne artmağdadır. Bunlar ertéşi ve serbazlığ tehğir édiib, onları millet eléyhine galdırıp gardaş ganı tökmeye vadar éden erkân-ı herb réisi Erfen'in apardığ {ainâne siyâseti ile ciddi mübarize aparmağdadırlar.

Trasan hadisesi getiyyen sâde bir ittifağ déyilmiş, görünür bütün herbî güvvelerde irticaya garşı büyük bir nifret hissi oyatmışdır.

Merkezî dövletin apardığ kesif siyâset şimâli şehirlerde büyük mü {alifet cereyanı ve nifret hissi olatmışdır. Bu nifret be'zi yerlerde ciddi şûriş hâli almağa başlamışdır. Aldığımız {eberlere göre Türkmenler Günbedğabus şehrini işgal édiib Gurgan'ı mühasireye salmışlar. Merkez, keklik kimi başını gara guylamağla {algın éhsasatının üzerine perde çekmek isteyir.

Bu {ett-i hareket ço { gor {ulu ve ve ço { {eternâk bir {ett-i hareketdir, hetta Rza Tan béle evvel işe girişdikde bu {üşûnetle refâtar étmeyecü'et étmirdi. Aldığımız {eberlere göre “Ferman” rûznâmesinin müdiri Şahende “İrâne ma” rûznâmesinin müdiri Tefezzülî, Rehberin mes'ul işçilerinden çap {ana ve idarede işleyerken toğif édilmişler.

Bu toğiflerin neziri feğet Mehemmedeli Mirze'nin başladığı irticai emeliyyat zamanı, ye'ni Meşhur Bağ hadisesinde görülebilmışdır. Görünür Sedrül Eşref cavanlığın {atirine salıb, yéne de celladlığ işini tekrar étmek fikrine düşmüşdür.

Béle bir zamanda Azerbaycan azâdi {ahları békâr durabilmezdiiler. Onların tari {î borcları ve millî vezifeleri bu şedid irticanın eléyhine ciddi bir sûretde mübarizeye girişmek idi. Bu mübarize get'i şekilde evvel Azerbaycan'ın da {ilî emniyyet ve azâdlığın te'min étmekden başlamalı idi.

İnkâr étmek olmaz ki, Azerbaycan'da be'zi dövlet me'murlarının leyağetsizliyi

ve menâfeyi bir birle mü'alif olan tebegelerin ziddiyeti sayesinde bir néçe gün bundan ğabağa ğeder büyük ŐuriŐ (ğiyâm) ve herc merclik hiss olunurdu.

Azerbaycan azadi{ahları bu veziyyeti nezere aldıkları üçündür ki, birinci növbede emniyyet vücuda getirilmesi meselesini ortaya sürmekdedirler. Biz bu {üsusda uzun uzadı mütalie étdikden sonra yeğin hâsil édirik ki, möhkem bir teşkilat vücuda gelmezse, günden güne ğüvvetlenen sélin ğabağını sedd étmek mümkün olmayacağ. Ona ğöre birinci növbede büyük bir firğe yaratmağa teşebbüs étdik.

Firğemiz {alg terefinden ğeniŐ reğbetle istiğbal olundu. Yüzlerle telegraflar idaremize a{mağa başladı.

Teşkilatımızdan daha evvel vücuda gelen hizbler ve cemiyetler de hett-i hareketimizin düzgün olduğunu derk é dib büyük heves ve reğbetle bize ya{ınlaŐmağa başladılar.

Ço{ sür'etle bütün Azerbaycan'ın sağlam fikirli adamları firğemizin bayrağı altına toplanacağ. Bu vasite ile burada möhkem bir merkez vücade gelecektir.

Eger biz başa firğeler kimi ğeyri emeli Őuarlarla işe başlayıb büyük daşı götürseydik, ğetiyyen hedefe ya{ınlaŐa bilmeyecekdik.

Ayrı cür olabilezdi. Ço{ sâde bir sûretde Azerbaycan'dan baŐladığ. Evvel buranı herc merclikden sa{lamağ ve öz évimizi ğaret ve yı{lmağdan hiŐz étmek lazım gelirdi. Sonra da gelecek için büyük bir ğedem götürmeye éhtiyac var idi. O ğedem {üsusen indi götürülmeli idi.

Téhran irticası ğüvvet tapsaydı, biz iş ğörmek sehldir, hetta danışmağ imkânına béle malik ola bilmezdik.

Fürsetden istifade éde bilmek özü büyük isté'dad ve leyağet isteyir. Biz förseti elden vérmeğe razı olabilezdik.

Fürset bize büyük ğurbanlar bahasına tamam olmuş, Ğanun-i Esasi'ni (konstitusiyaya) diriltmek imkânı vücuda ğetirmişdir.

Encümen eyaleti ve mehelli mu{tariyyet meselesi ğanuni esasinin paye ve riŐesidir. Biz irticanın zeifliyinden istifade é dib, onu emeli bir suretde heyata kéçirmeliyik. Fürseti elden vérdikden sonra péŐmanlığ fayda vérmez. Daldan atılan daş topuğa deyer.

Bu köhne bir Azerbaycan meselidir. Onu héç va{t unutmamam. Erebler fiül-te' {irü'l-âfat²⁶³ démiŐler. Ye'ni tehlike yétiŐmekdedir. Bu doğru sözdür.

İndi Azerbaycan {algının eline büyük bir fürset düşmüşdür. Bundan istifade étmemek {eyanettir.

Bu kimi fırsatları Azerbaycan azadi{ahları boş sözlere inanıb mükerrer sûretde elden vérmiŐler. Eger Serdar-i Millî Tehran'a inanmasaydı, eger Şey{ Mehemed Tiyabani {ain, yalançı ve minüzlü müŐavirlerinin sözlere ehemmiyyet vérmeseydi,

²⁶³ Tehlike gecikmektedir.

eger Lahuti'ye feyanet eden yalançı pehlevanlar dara çekilseydi, indi neinki Azerbaycan, belke bütün İran dünyanın en mütereggi, en démokratik ölkelerinden biri olmuşdu.

Bu sehvler daima nezerde tutulub gör{ağ ve şekkak adamların {ainane sözlerine gulağ asmayıb, öz gücümüze bel bağlamalıyğ.

Azadlığı ve azadi{ahlığı özlerine dükân edib her bir işi i{lal edenlerin heğigi simalarını açıb {alğa gösterin.

Onlar, ye'ni bu maskalı ve yalançı azadi{ahların {iyleleri neticesindedir ki, İran Meşrutesi kağız üstünde galan esersiz bir dua ve tilsim halına düşmüşdür.

“Azerbaycan” gazetesi No: 3, 1324 (1945).

***

KÂRLAR²⁶⁴ ÉŞİTSİN, KÔRLAR DA GÖRSÜN

Bir ayın içerisinde firğemizin defterine ve ruznamelerimizin idaresine minden artığ şikâyet erizeleri gelmişdir. Bu erizelerde dövlet me'murlarının ve onların teşkil étdikleri eşrar ve cellad destelerinin Azerbaycan {algı ile étdikleri vehşiyane reftar ço{ diri ve canlı bir suretde tenzim édilib, {algımızın göz yaşları ile zinetlenmişdir. Siz eger bir veya iki gün idarelerimize gelib bu erizeleri getiren Azerbaycanlılar'ın giyafelerine, ba{saz, onda bizim gelbimizin yandığı vicdanımızın üsyan étdiyinin sebeblerini anlarsız.

Azerbaycan {algının dilini bağlayıb, onu zülm ve fışar neticesinde mehv étmek fikrindedirler. Démokrat dünya ve onun şehirimizde olan nümayendeleri bu fecayé ve bu vehşilikleri eger görebilmirlerse, onda öz azadi{ah ve démokrat {allarının onlara tapşırdıqları vezifeni layigince encam vérmedikleri üçün vicdanen ve e{lagen beşeriyet müğabilinde mes'uldurlar. Eger görüb éşidirlerse, bes ne üçün onu öz milletlerinin ve öz ruznamelerinin nezerine yétirmek istemirler.

Ƨalgı mehv olunur. İnsanların varlığı ve héysiyyeti ayağlar altında tabdalanır. Bu indiki esr üçün nenkdir. Bu esrde mütemeddin milletlerin âlimeğam nümayendelerinin yaşadığı bir ölkede {algının dodağlarını kesir, derilerini soyurlar. Kéçen nömrede üç ya dörd yaşlı bir gızın jandarma sernizesi ile öldürölmüş cesedinin keraverinin intişar vérdik. O biri gün jandarma me'murlarının bir kendlini çekme altında ezib heyatına {etime vérdiyi {eberi yazdığ. Üç neferi öldürüb, doğguz neferi ağır suretde yaralayan sadığ müctédi azad bir süretde Tebriz'in küçe ve {iyabanlarında gezib, sinisini daha gabağa vérmektedir. Edliyye pul alıb, büyük cinayetkârı bura{mış, Dadistan ise mizinin dalında kâğızlar ve pervendeler içerisinde gerğ olub galmışdır.

Serderudda berberiyet dövresinin ağır vehşiyetini andıran cavan uşaqların

---

264 Kâr: Sağır.

budlarına dağ basmağ efsane déyil, heğıgetdir. Bu heğıgeti örtüb bastırmağ üçün Téhran dövléti Azerbaycan ruznamesinin Téhran'da intişarını gadağan édir ve {alğın gözünü bağlayıb, gulağını kâr sa{lamağ isteyir.

Goy bütün dünya bilsin. Ve Azerbaycan'ın merkezinde yaşayan mütemeddin dövlétlérin nümayendeleri gözlerini açıb görsünler ki, Téhran dövléti Azerbaycan {alğından intigam çekir, ona azadlığ evezinde celladlardan, gâtillerden himayet éden, onların cinayetlerinin üstünü örten {ain edliyye me'murları, câni jandarma reisleri, vehşi ve ganiçen be{şidar ve déhdarlar vérmekdedir.

Biz bu gündén é'tibaren cinayet gurbanlarını mütemeddin ölkelerin nümayendelerinin gapılarına göndermeye mecburug. Goy bütün dünya bilsin ki, Azerbaycan'da ganun ve edaletden bir eser yo{dur. Téhran hökümeti ve azadlığı mehv étmeye çalışan mürteciler {alğımızı ayağlar altında mehv nabud étmek fikrindedirler. Goy hamı bilsin ki, Azerbaycan {alğı özünün da{ili işlerini idare étmeye beşeriyet mügabiline mes'uldur. Goy menşur Atlantik kimi milletler azadlığı esasını te'ğib éden senetlerde bu cinayetleri teberre étmek üçün maddeler ve deliller tapıb gösterebilirler. Azerbaycan {alğı bu vehşiliklere ba{mayıb, yaşayacağ. Özünün rehberi olan démokrat firgesinin bayrağı altında zülm ve esarete {atime vérecekdir.

"Azerbaycan" gazetesi, No: 53, 1324 (1945).

***

RUZNAMEMİZİN DİLİ²⁶⁵

Ruznamemiz Azerbaycan diline artıg ehemiyet vérecekdir. Dilimiz, düşmenlerin boş iddialarına ba{mayarağ, ço{ geniş ve geni bir dildir. Onun rişesi {alğımızın ganında ve üreyindedir.

Biz onu ana südü ile emib, vetenimizin ruhnevaz havası ile teneffüs étmişik. Ona töhin édenler, onu tehmili ve mesnuyi göstermek isteyenler bizim heğıgi düşmenlerimizdir, ço{ {ain ve ecnebi ünsürler gerilerle bu gözel dili ortadan galdırmağa çalışmışlar. Onun tereğgisine ve yaşamasına mane olmağ meğsedile me{susen en geddar azadlıg düşmeni olan Rza Tan dövléti var güvvesini serf étmişdir. Bununla béle o, sarsılmaz ve möhkem bir halda {alğın içerisinde bağı galıb öz meğamını sa{lamış, bu vasite ile medeni ve mütereğgi bir dil olduğı isbata yétişmişdir.

Azerbaycan dili déyimi bir dil déyildir. Onun büyük {alg, geniş camaat

---

²⁶⁵ 1945-1946 yıllarında Tebriz'de yayımlanan Azerbaycan Demokrat Partisi'nin yayın organı olan "Azerbaycan" gazetesi.

güvvesi kimi ar{ası vardır. Dilimiz {algın yarattığı dastanlar, zerbü'l meseller, hékâye ve nağıllar vasitesile dünyanın en büyük dilleri ile regabet éde biler, şairlerimiz, ediblerimiz bu dil vasitesile öz éhsasatlarını, hüner ve senetlerini vücude getirib {algın nezerini celb édebilerler.

Bizim vezifemiz onu genişlendirmek, müasir hala salmağ, onun gözelliğini, inceliklerini, hiss ve aniyyetini toz torpağ arasından çıkarıb temiz ve ali bir zerf içerisinde {alğa teğdim étmekten ibaretdir.

Azerbaycan dili o geder güvveli, onun serf ve nehv gaydaları o geder möhkem ve tebiidir ki, hetta onun içine varid edilmiş Fars ve Ereb kelimeleri i{rac edilse béle, onunla büyük fikirleri, âli meğsedleri yazıb şerh vérmek mümkündür. Lâkin biz {algın isté'dadını nezerde tutub bu işi nagâhani bir sür'etde görmeye éhtiyac hiss étmirik. Eğidemize göre, yazı gerek {algın danışdığı ve anladığı bir işvere idame tapsın. Meğsedimiz ebedî müsabige déyil, {algı başasalmağ, ona heğigeti aşkâr bir suretde göstermekdir. O cehtden biz {alg terefinden gebul édib isté'mal olunan Ereb ve Fars gelmelerinin müveğgeti olsa béle sa{lamağ lüzumunu inkâr étmirik. Lâkin onları öz dilimizin gaydalarına tetbig édib, ahengine uyğun bir hâla getirmeliyik.

Dünyada bir dil tapılmaz ki, o tamamilé müsteğil olsun ve gonşu dillerin te'sirine düşmesin. Bizim Azerbaycan dili de Azerbaycan'ın tarihi ve coğrafi mövgeyine göre ecnebi dillerin te'sirinden kenarda galmamışdır. İster istemez bir ço {biğane kelmeler {algımızın ağızına düşmüş, mürur zaman ile millîleşmişdir. Biz dilin tekâmülünü nezerde tutub, o kelmelerden istifade étmeyi lazım bilirik. Lâkin bundan su-i istifade édib dil ve yazını gelizleşdirmek, vehşi ve me'nası anlaşılmaz kelmeleri hésaba gatmağa cidden mü {alifet étmeliyik.

Azerbaycan yazıçılarının gebul étdikleri bir çetin ve ağır vezifeni ve iman ve eğide ile ifa étmekle dilimizin gözelliğini ve onun tereğgi ve tekâmülünü te'min édeceklerine bizim ciddi imanımız vardır.

"Azerbaycan" gazetesi, No: 2, 1324 (1945).

***

DALDAN ATILAN DAŞ TOPUĞA DEYER

Milletimiz gıyam é dib, öz heğğ ve i{tiyarını aldı. Artığ Azerbaycan millî dövléti bir heğğétdir. Onun démokratik esası üzre gürulmuş hökümet teşkilatı ve meclis-i millisi özünün leyağét ve isté'dadını dünyaya bildirdi. Bunu daha géri gıyartmağ olmaz.

Hele dövlét ve millî meclise malik olmağdan evvel béle Azerbaycan Téhran'ın çürümüş müstebid hökümetine ve onun başı göye titremekte olan kabine reislerine baş eymezi. İndi ise ondan bu teveğğeni étmek sefahetdir.

Dövlétimiz yaşayacağ, milleti seadet ve {oşbe{tliye çı{armağ yolunda héç bir fedakârlığdan ayağ géri çekmeyecekdir.

Téhran henüz bu heğğéti anlamağ istemir. O, hele de {eyal édir ki, recez{anlığ, föhş ve naseza démekle bizi dünyanın gözünden salıb, boynumuza sevar olabilecekdir.

Biz ruznamemizin birinci şumaresinde açığ ve aydın suretde yazmışdığ ki, eger Tehran iki yol ayrıcında irticaya teref géderse, biz öz tutduğumuz azadlığ yoluna onsuz davam étmeliyiz. İndi artığ Téhran, o yolu inti{ab étmışdir. Biz de ona yalvarmadan, onun ehmeğane sözüne é'tina étmekten tutduğumuz yol ile ireli gétmeliyiz.

Biz evvel işe başladığda ço{ sade bir suretde azadlığımızı te'min étmek isteyib, eyalet ve vilayet encümenleri şuarını méydana atdığ. Téhran ve onun başçısı dédi: Bir télégraf olmasın, min télégraf olsun, biz bu heğği vére bilmerik.

Bu mes{eramiz cavab {elğimizi bir gedem daha ireli gedib emelen öz heğğini almağa, ye'ni meclis-i millî ve millî dövlét yaratmağa vadar étdi.

Sülh ve saziş terefdarı olduğumuz üçün bir daha meclis-i müessisanımızın vérdiyi é'lamiyye déklarasionu Téhran'a gönderib hağğımızı istedik. Cavabında bizi gurd dişledi, ye'ni silah ve tank ile tehdid étdiler ve milletimizin ganını tökmeye emr vérdiler.

Millet öz hağğından serf nezer édebilmezdi. Nehayet, silaha silah ile cavab vérib, fedai destelerine işe başlamağ fermanı verdi. Neticede puç ve esassız olan istibdad gelederi yı{ılıb, yalançı pehlevanların bir gismi silahlarını atıb gaçdı, diğér gismi ise {algımızın gabsağında diz çöküb, teslim oldu.

İndi Téhran'ın eli her bir yérden üzülüb, {algımızı pulsuzluğ ile teslim étmeye çalışır. Bu gülünc ve béççeğane bir hareketdir.

Öz hağğını almağa gıyam éden bir millet bu müşkülata da get'en faig gelebilir. Eger Téhran bizim tacirlerimizin pulunu yémek isterse, dövlét teehhüd étdiyi maliyyat hissesini sa{layıb, onların teleblerini ödeyecekdir.

Kéçen gécelerden birisinde London radiosu uydurma bir {eberde démişdir ki, Azerbaycan millî hökümeti özü pul çap ve neşr étmek isteyir. Bu va{tadek dövlétimiz

bu fikirde olmamışdır, eger lazım gelse ona da teşebbüs édilebilir. Her halda biz şalgdan fedakârlıg isteyirik ve şalg da o fedakârlıgı göstermeye hazırdir.

Tacirlerimiz Téhran'ın ehmeğane teşebbüslerine istiğamet ve metanet ile cavab vérmeli ve özlerinin é'tibar ve héysiyyetlerini gözlemek üçün bir birine müsaidet göstermeli, dövletin ciddi tedbirleri heyata kéçenedek bazarın veziyyetini olduğu kimi saşlamalıdır.

Téhran, éşitdiyimize göre, eyalet ve vilayet encümelerinin intişabatını başlamağa teşebbüs édir. Bu çoş gécdir. Artıg encümen bizi te'min édebilmez. Bu, daldan atılan daş kimidir ki, feğet topuğa deyer ve bir te'sir bağışlamaz.

Sertib Dereşani ve onun evanisini toğif ve mühakime étmek daha gülünc bir tedbirdir. Sertib öz méyl ve iradesi ile teslim olmadı. O, mühasire halında idi. Onun serbaz ve efserleri şalgda ateş açmağ istemirdi. O çoş güzel bilirdi ki, müğavimet gan töhmek ve şehirin berbad olmasından başga bir netice vérebilmez. O anlamışdı ki, silaha sarılmış kendli onu meğlub édecekdir. Bu meğbuliyyet onun serbazlıg abru ve héysiyyetini lekkekar édebiler.

Téhran onu toğif étmekle bir daha isbat étdi ki, gan tökmek ve şalgımızı felakete sövg étmek yolunda her cür cinayete hazır imiş.

Sertib Deraşani'nin toğifi isbat étdi ki, firğemizin gösterdiyi yol düz imiş, şalgımız eger öz millî dövletini vücude getirib millî goşun yaradabilmez ise Téhran irticai onun heğg ve iştiharını her an elinden alabilir.

Biz İran istiğlal ve tamamıyyetini defelerle é'tiraf étmışik, Téhran ise bu istiğlaliyyeti pozmağ yolunda her gün taze fırldağ çışarır. İş béle géderse, biz tamamilé ayrılıb müsteğil bir dövlet teşğil étmeye mecbur olacayıg. Ayrı çare yoşdur.

O, Rza Tan'ın nur-i çéşmi serheng Zengi'ne kimi celladların eli ile Azerbaycan şalgının ganını tökür, évini garet étdirir, şehirlerini şarabazara dönderir, ibtihac vasitesile Azerbaycan bazarını pulsuz goyub, şalgı ayağdan düşüb ve ya şikest olmağa vadar édir.

İş béle géderse, bizim ayrı çaremiz galmayacağ. Naçar gerek déyek: "Sizinki sizde, bizimki de bizde". Yaşamızdan el çekib, goyun bildiyimiz kimi öz évimizi idare édek.

"Azerbaycan" gazetesini, No: 84, 1324 (1945).

***

ALINAN AZADLIĞI SAŞLAMAĞ, ONDAN ŞALGIN SEADETİ ÜÇÜN İSTİFADE ÉTMEK LAZIMDIR

Elimizin şadlıg günü hesap olunan on iki şehriver yaşınlaştıgca şalgımızın, elimizin ve ona rehberlik eden firğemizin içerisinde geniş dairede fealiyyet hiss édir. Kéçen nömremizde Merkezi Firge Komitemizin bayram bernamesini derc etmişdik.

Dünen {algımız ve onun sévimli teşkilatı hêsab olunan firgeminin bir il müddetinde gösterdiği yaratıcılığı yada salmağ için görülen işlerin en mühimlerini {atırladan 200 sehifelik bir fêhrist münteşir oldu.

Bir aydan beri Azerbaycan'ın bütün kend ve şehirlerinde büyük hazırlığ gedir. Kendliler, kargerler, kesebe ve hüner sahibleri bir il müddetinde gördükleri büyük işler ve gösterdikleri héyret vérici gehremanlıgları {atırlamağ için ürek döyüntüsü ile şehriver ayının 12'sini gözleyir. O gün de bir illik fealiyyetine yekün vurmağ isteyir.

Böyük néhzetimizin gabağında gedén Tebriz şehrinin firge teşkilatı hemişe olduğu kimi öz doğma firge teşkilatının rehberliyi altında özünün siyasi mübarizede gösterdiği leyağet ve isté'dadını bir daha isbat étmeye çalışır.

Bir ilde gördüyümüz işler, elde étdiyimiz müveffegiyetleri sayıb yazmağla gurtarası deyildir. Goy onu tari{çiler yazsın ve biz emelden behs édek, sabahın meselesini düşünék.

Él bizimledir. Biz onu münezzim millî bir guruluşa malik étmışik. Bir il bundan evvel de{i {algımız özünün gehremanlığı ile meşhur idi. O, keçmiş başçılarının kesb étdiyi ifti{ar ile yaşayır ve irticaçı güvveler ile şedid mübarize aparardı. Amma gerek şerafet ve insaf üzere gezavet édek ki, bu mübarizeden {alg bir netice alabilmirdi. Çünkü onun é'timad édib ar{alana bilen millî bir merkezi yo{ idi. Bu cehetden teşkilatların gösterdikleri gehremanlığa ba{mayarağ, umum {algı ayağa galdırmağa gadir déyil idi.

Şehriver'in 12'de binası goyulan firgemiz ise bu nöğsanı ortadan galdırmağa müveffeg oldu. Onun berg asa bir sûretde méydana çı{ması ile {alg özüne rehber ve baş tapdı. Ona é'timad éderék şereflî mübarizesini hedef ve meğsed ile elağedar étdi. Götürülen gedemleri böyük neticelere bağlamağla {algı özüne inandırdı. Élin üreyini feth étdi. Él gaynadı, garışdı. Onun heğigi rehberi oldu.

O şehriverden bu şehrivere geder böyük bir fasile olmadığı halda élimiz bir gern geder böyümüş, neşv nüma étmışdir.

İndi biz bütün dünyada bir millet kimi erzendám édib, özümüzü idare édebilmek için vücude getirdiyimiz millî medeniyyet ve millî ferheng üstünde gündén güne tereğgi ve tekâmüle doğru böyük gedemler götürebilerik.

Biz indi e tek İran'da, belke Ya{ın Şerg'de démokratik néhzetin başçısı ve elemdari hêsab olunuruğ. Bu adı biz özümüz öz üstümüze goymamışığ. Bu dünya démokratik néhzetlerine şedid suretde elağemend olub, onun gedişini ço{ diğğetle te'ğib éden dünya siyasetnemedarlarının en sadığ nümayendelerinin bizim hareketimize vérdiyi giymetdir.

Él bu fedakârlığ neticesinde bu ifti{arla dolu adı gazanmağa nail olmuşdur. Bu ifti{arı bize véren Şehriver'in 12'sidir. Ye'ni firgeminin teşkilidir.

Bu şereflî günün mübarize gehremanları ise bir il tamam süren mübarizemizde daima feth ve gâlibiyyet için yaşamağa, élin şerafet ve ifti{arı için ölmeye amade olan fermandeler kimi zefere doğru govuşan {alg küntlesinin gabağında getmiş, ister siyasi, ister herbi, ister iğtisadi, ister diplomasi ve teşkilati cevhelere böyük ifti{ar

ile başı uca çı {mağa müveffeğ olmuşlar.

Ṭalgımıza indi namuslu, şerefli insanlar başçılığ édir. Şehrivlerin bize vérdiyi neticelerin böyüyü de budur. Başsız millet, rehbersiz él hedefe doğru gédebilmez. İnanılmış teşkilat yaradabilmeyen bir millet azad yaşayabilmez. Şehrivlerden bu terefe milletimiz bu büyük nögsanı ref étmeye müveffeğ olmuşdur.

Her halda, él bu büyük bayramı daha tenteneli bir suretde istigbal étmeye hazırlaşır. Firge teşkilatlarımız ise bu tenteneli günlerden daha büyük istifadeler étmelidir. Kéçen şehrivler beyaniyyemizi feğet gır { néçe nefer imza étmışdi ki, onlardan bir néçesi de yolun yarısında yorulub, ya gör {ub ayağ dalı goydular. Hetta mübarizenin ağır günlerinde onlardan bir néçe namerd ve alçağ {ainler çı {dı ki, bize daldan {encer vurmağ gésdile düşmenler sırasına kéçib, London'a ve s. ecebi ölkelere telegraflar göndermek vasitesile néhzetimizi boğmağ istediler. Lâkin bu gün {algımıza ağır günlerde rehberlik éden büyük şe {slerimizin istigameti sayesinde bütün müşkülata faig gelen firgemizin bayrağı altına toplanan üzvlerin sayı 200 mini tecavüz étmektedir...

Bu il Şehrivler'in 12'de doğrudan doğruya Azerbaycan İran azadi {ahlarının ke'bé-yi amalı meğamını gazanmışdır.

Él tek bunun için bayram etmir, onun üreyinde büyük ümidler, derin arzular, bitmez tükenmez istekler vardır! O bu şehrivlere geder istibdadın serpençesini sındırmış, azadlığa çı {a bilmişdir. O ço { ya {şı bilir ki, bu kâfi déyildir. Ṭalg gerek özünün millî firgesinin rehberliyi sayesinde aldığı azadlığı henüz ço { şedid olan {eterelerden gorusun ve ondan öz seadeti için neticeler alsın.

İndi el tutduğı sengerlerde dayanıb teneffüs édir. Sabah daha büyük sengerler almaya éhtiyac olduğı ona gizli déyildir.

Şehrivler çeşni ise onun yorğun ruhu için mügevvî bir Rıza hökmündedir. Herbi mübarize nögte-yi nezerinden onu bir manévr de {i hêsab étmek olar.

Bu manévri idare étmek ve bu vasite ihle {algın güdret ve isté'dadını göstermek yerli firge başçılarının ve gheleman firge teşkilatçılarının müstegim vezifesidir.

Me {susen şehrivar çeşni homeleri idare éden komite sedrleri, teşkilat ve tebliğat şö'be müdirleri ile sinfi karger ve ittihadiyyelerine rehberlik éden ittihadiyye kadrları öz güdret ve bacarıklarını biruze vérmek için bir müsabiğe méydanı vücude getirecekdir.

Bu işin gédişi firge ve ittihadiyye kadrlarının meslek, ideal ve efkârımıza ne geder bağılı olduqlarını gösterecekdir. Ṭalg hazırdır, él tekân yemişdir, kadrlar ise onu teşkil étmeli ve céşide de {alet vérmeli ve bu de {aleti münnezzem halda idare étmelidirler.

Él bayramını élin namuslu gızları ve oğlanları layiğ bir şekilde teşkil édeceklerine biz inanırığ.

Bu bayramda élimiz "alınan azadlığı sa {lamağ ve ondan {algın seadeti için istifade étmek" şüari ile hareket édecekdir.

"Azerbaycan" gazetesi, No: 285, 1324 (1945).

***

FÉLYÉTONLAR

AYILIBDIR

And olsun Astara gömrükçülerinin vetenperestliklerine. "Re'd" gazetinin azadiyyet uğrunda yürüttüğü fikrine ki, bu vaçtadek yalan söylememişem.

V... e ba... sene ne déyiremse sen şübhesiz gebul éle, çünkü men başğa firgebazlar kimi şeşsi gerezini gözlemerem. Hemişe ümumîn menfeetine söz söyleyib çalışaram. İster daşnak, isterse o birisi, benim için tefavütü yoçdur. Herkes ki, insaniyyete müzür emeliyyata bulundu, düşmen hésab édirem. Bu men. İsteyirsen inan, isteyirsen inanma. Açığ, aşkâra déyirem ki, İran ayılıbdır. Baver étmirsən, deniz kenarına teşrif aparıb orada pul dellallarile bir balaca söhbete giriş. Ve sağeddövlenin başı için, İran'ın darüşşûra millî intihabatının sehîh olmasına aid olsun ki, vinodan (şerabdan) tutmuş (konyaka) geder senin için sayacağlar. Onda lotu lotuya iğrar édersen ki: İn gâfile ta'be heşr lengest²⁶⁶.

Ecul. "Hürriyyet" gazetesi, No: 14, 14 avgust (Ağustos) 1919.

***

NE DÉYİRSEN, DÉ

Bir terefdən müdir efendi, bir terefdən de mürettibler başlayıblar ki, téz ol bir şey yaz, gazetinin sütunları boş galsın. Men (özünüze me'lumdur ki, yayda ne olar) her geder fikirleşdim bir şey tapa bilmedim. Açı ne yazım, ne yazım birden çyalıma düşdü ki, Ehmed Şah Hezretleri'nin Avrupa'ya sefer étmesinden bir néçe kelme yazsam, yaman olmaz. Çünkü hem gazetinin sütunları ağ galmaz, hem de gare' Efendi o bozorguvanın seyahetinin ehemmiyetli olduğunu biler.

Doğrudan da İran şahları Avrupa seferinden İran'a büyük menfaatler yetirmişler. Meselen, o menafeden bir zorbası tumanların gödelmesidir. Onun bereketinden İran algı Paris algından ziyade tereğgi étmışler. Ne demek isteyirdimse yadımdan çıldı, efv édiniz. E'lahezret valanın teşrifi vağien "re'd" démişken İran'a büyük faydalar vérecekdir. Çünkü o cenab e'z étdiyi ülumi siyasiyyeni tecrübe édecekdir. Lâkin Ğacar neslinin tebiî çasselerini unutmayag.

---

²⁶⁶ Bu kafiye kıyamete kadar oyalanacaktır.

Hamiya me'lumdur ki, (onlar) adi insanlara benzemezler. Bir birine zidd olan mü{telif {asselere mâlikdirler. Meselen, tari{i, edebi, siyasi söhbetlerden hezz almayıb, bil'eks şerab, gumar kimi meşğuliyetlerden mehzuz olurlar. En ço{ sévdikleri, arvadlar ile müsahib olmağdır, hetta bu {ususda éle hirse mâlikdirler ki, yüz nefer gözel gadına sahib olduğıları halda reiiyyetin bir nefer eyalına temeh édirler. Bu {asseye en artıg mâlik olanı Mehemmedeli idi ki, aşura günü gündüz baş yarıb geceler şerab... İşlere mübaşir olurdu. Déyesen mesele bir geder ciddileşdi. Efv édiniz.

A{ır ki, büyük işler gözlemek olar²⁶⁷... Hetta balaca imtiyazat. Mehemmedzade Efendi söyleyen kimi "külli şeyen yerci ila eslen"²⁶⁸ ya{ud "dere {ti ke tel{est véyra sereşt"... "heman méyvaha tel{bar averd"²⁶⁹

Ecul. "Hürriyyet" gazetesi. No:15, 15 avgust (Ağustos) 1919.

***

ELFAZ-İ BİME'Nİ

Yoldaş müdir senden {ahiş ve temenna édirem benim bu elfazi bime'namı teğyir, tebdilsiz derc édesen. Çünkü men éle bir şe{sem ki, özümden ya{şı âlemde {eyalına gelmez. Dünen bir nefer müherrir mene buyurdu ki, éy Ecul dadaş, sen ne üçün yazanda heç metlebin anlaşılib, anlaşılmasını nezere almayırsan. Özün de cümleleri bir birine yapışdırıb, me'nanı itirirsen. Ya çekil, gazetlerin sütununu meettel étme, ya da ki, cümlelerini bir az gısaladıb me'nasına ehemmiyyet vér.

Éy yoldaş, sen özün müdirsen. Elhemdülla yazı üsulunu bilmesen de heç olmasa éşitmisen... İnsafen de gerek benim yazdığlarım téz başa düşülür, yo{sa ki, adlarının a{ırına bir leğeb de zemime édid, müğelleğ ibareler üçün iyirmi bés defe yazıb pozduğdan sonra a{ırda bir inşa Mirze Mehdi {an çı{ardanların.

Bir de déyirdi ki, sen İranlı, özün de ki, müherrirsen. Ne üçün bes bu İran'luların meherremi destgâhını oyuncağa tebdil étmeleri {ususunda bir şey yazmırsan. Görünür ki, senin de {oşuna gelir. Men dédim ay müherrir {alaoğlu, evvela, sen özün lap e'la bilirsen ki, men fehle babanın birisi. Özüm de sosyalistem, (ister) İran'lı, isterse Bakı'lı benim üçün müsavidir. Ancağ bunu démeye cesaret édirem ki, İran'lular öz başlarına vurub sarsağ olurlarsa, Bakı'lular da gardaşlarını öldürüb, balalarını serkerdan goyurlar. Bir az derinden fikir vérdikde görürsen ki, tek

²⁶⁷ Daha büyük ihanetler.

²⁶⁸ Her şey özüne döner.

²⁶⁹ Ash, tabiatı acı olan ağaç, acı meyveler verir

İran'lı ve Bakı'lı déyil, ümum Âlem-i İslâm bu kimi na{oşluğlara mübteladır. Senden {ahiş édirem ki, bu sözleri danışmayıb gédesen öz işivün dalınca, göyasan bir iki saat rahat oturağ. Men yazsam, sen de yazsan, bütün dünya hamısı müherrir olub yazsa da, sen déyenlerin vücudu ile mümkün déyildir. El çek, çı{ gét işine, rehmeliyin nevesi, rehmelik indi bir az men déyerem, bir az sen déyersen, iş düşer höccete ya gerek sen garadaboylar²⁷⁰ kimi gara atıb déyesen Azerbaycan'ı söydü, göndertdirersen hebs{anaya, ya da men sene eksingilabçı déyib camaat arasında rüsvay édem.

⊔ülase, müdir yoldaş, ne derdi ser vérim, çaresizlikden Hesen emioğlunun çayçı dükânını terk étmeye mecbur oldum. Dalısı... Kerbelayı yaptım Eli démişken: Allah E'lem.

Ecul, "Hürriyyet" gazetesini No:24, 13 oktyabr (Ekim) 1919.

***

ELFAZ-İ BİME'Nİ

Hegîgeten, bi'mena lefzleri işletmekden usanıb bu günden é'tibaren yazmağı tobe étmek fikrinde idim. Lâkin müdir yoldaş seher tézden çay içmemiş kesdi başımın üstünü. Ecul yoldaş, dur ecele ile bir şey yaz dédi. Ne géder behane getirdim, el çekmedi. A kişiler, siz özünüz vicdaninizle mühakime édiniz. Görünür, men yazı yazmağı tovbe étmekte hağlıyam, yo {sa mügessir.

Ne yazım, eger birinin fealiyyetini teğdir édim, déyecekler temellüg édir. Digerinin fena hareketlerini mövgéi tengide göyüm, déyecekler ki, şe{si gerezi vardır. ⊔üsusen bizim İran'lılar ki, penah bir {üda!! Ne İttifağ-i İraniyan iyirmi güne ittifag düzeltmek üçün inti{ab olunan héyyetin yanmasını, ne de ki min, belke iki min neferin get' étdiyi é'tiraz mektubunun bir iki nefer terefinden teğyiri tebdil édikden sonra örtülüb, basdırıldığını, ya{ud defter arasında {abi geflete meşğul olduğunu yazmağ mümkün déyildir. Çünkü béle... İnsan galır meettel, ne yazsın, götürüb jandarma ve garadovayların İran fehlelerini öldürmeye reşadet {erce vérmeklerini yazsın. Onda da parlamanda gebul édilmiş altı il kürek cezası {eyala gelir. Türk fügerayı kasibesinin İngiliz eléyhine ingilab galdırıp var güvvelerine méydana tullanmalarını ki, heç yazmağ olmaz. Çünkü "divar güş dared"²⁷¹ İran cemaetinin bu günki İran hükümetinin tanımamağlarını ve İran nümayendelerinin başğa yeni vücade gelmiş devlet nümayendelerile beraber Paris'de elleri goyunlarında galdıklarını yazım, onda fermayış édecekler ki, sosyalistdir, yalan déyir. Hetta Bilson sehldir,

²⁷⁰ Şehir polisi.

²⁷¹ Duvarın kulağı vardır.

Luid Corc özü zeif milletler nümayendelerini pişvaz édib, gözlerinden öpmüş ve démiş ki, vallah billah and olsun Hindistan'da yaşayan gullarımın (kül) başına ki, men ancağ sizin bu alaca gözlerinize âşig idim. Elhemdüllah ki, onlardan da öpdüm. İndi gédib rahat olun. Daha size zehmet vérmeyecekdir. Ancağ onu da size déyim ki, bazarlarımızın ticareti İngilislere lazımdır. Çünkü sizin kimi méhriban eşaş ile ticaret étmek genimetdir. Fransızlara geldikde gelem özü yazmağdan heya édir. Çünkü onlar éle medeni, insafılı milletdirler ki, Nemesler'in yerlerini ellerinden almağa iktifa étmeyib senelerle milleti özlerine köle (gul) menzelesinde isté'mal étmek isteyirler.

Dénikin daha be'zi servetdarların arzusuna müvafıg müveffegiyyetler ibraz edir. Dağistanlılarla o geder méhribanlıgla refdar étmışdir ki, camaat onu düz çörekevezinde... {encerleri ile istigbal édirler. Kolçakın meğlubiyyeti ise éhtimal var ki, "doğru olmasın"...

Ecul, "Hürriyyet" gazetesi, No:26, 21 oktyabr (Ekim) 1919.

***

O YAN BU YANDAN

Doğrusu, men bir nefer doğrucu meherrinüma olduğumdan üstüme o yan bu yandan bir çoğ {eberler gelir. İnan hüğüşinaslarının te'birince bu {eberlerin be'zi (.....) den olduğ kimi de, be'zi de müvessig menbelerden e'z olunurlar. Men onları saf çürük édib gezetde yazıram. Lâkin bedbe'tlikdense, nedense, meğalemi o{uyan, {eberlerimi eşidenler onsuz da saysız hésabsız olan düşmenlerim sırasına keçib, eléyhime Mirze Elekber'in²⁷² tekfir çomağından zorba tekfir çomaklarını isté'mal édirler.

Perverdiğar ölenlerinize rehmet élesin. Kerbelayı Yapdımeli déyir ki: "Rûzi dilteng şode be mescid refte der anca kurira dide bécán {od şükr nemude bémenzil amedem"²⁷³.

Men de bir gün novruz metbeesine güzarım düşdü. Orada "Hürriyyet" ve "Besiret" gezetlerinin müdir ve müherrirlerle görüştükden sonra öz halıma şükr güzar olub, çünkü onlara hökümet bir balaca gulağ burması vérmışdir; menzile geldim. Orada o yandan bu yandan {eber toplamış mü{biri müntezir gördüm, sizin meş'elin intişara başlamasını söyledi. Ona göre özüme me{sus ecele ile size zildeki tebriknameni yazdım:

²⁷² Erdebil mollarından katı irticacı Molla Mirza Elekber.

²⁷³ Bir gün sıkılıp camiye gittim. Orada bir kör görüb öz canıma şükr ederek eve döndüm.

“Tebrikname”

“Meş’el efendi! Evvela, siz garanlıglaşmağ isteyen âlemi ışığlatmağ için şö’lelenmeyinizi tebrik édirem ve saniyen eger isteyirsense ömrün sosyalist gazetlerin ömrü kimi gısalıb ve müherrirlerin “Besiret” ve “Hürriyyet” gazetleri idareleri kimi mehkemeye celb olunmasın, onda benim bu néçe bendden ibaret olan şe’rime emel édib bir çoğ şeylere kéçer géder déyesen:

Tutsa cahanı Şurişü goğa kéçer, géder,
 Étse reyaset erleri de’va kéçer, géder.
 Aşam lokante, sonra da bulvar séyaheti,
 Hemrahin işde bir özü re’na kéçer, géder.
 Göz deymesin héyifir, Müselman ziyalı.
 Meşmur, mest, valehi şeyda kéçer, géder.
 Asudelik ger olmasa da fehle sinfine,
 Éyb éylemez bu zehmeti bica kéçer, géder.
 Keşf olmaz ise bir para meşfi şüarlar,
 Her gedr géç de kéçse müamma kéçer, géder.
 Garnıyoğunla, ince boyunlar savaşması
 Gurtarmaz elbet onda var iman kéçer, géder.
 Kéçsin, cehennem olsun, ebes yerde çırpınız,
 Yoşsul, feğirü müflisü bipa kéçer, géder.
 Sehv éyleme efendi, ağa, gıspadin, emu!
 Her növ tutsan, ağırı dünya kéçer, géder.

Ecul. “Meş’el” dergisi, No:1, 12 noyabr (kasım) 1919.

***

O YAN BU YANDAN

O yan bu yandan gelen mektubları araşdırarken bir néçe mühüm mektub elime kéçdi ki, onlar ile sizin övgati şerifinizi bir geder elinizden almağ isterdim.

Birinci yazır: Biz bir övret meselesi için Molla Sadıg Aşund’un hüzûri behrilnurine gétdikde, Aşund meselemizi layıgince hell étmediyi sehldir, övreti elimizden alıb özümüzü kafer adlandırıp, müridler vasitesile döydürdü. Derdimizi démek için konsulşanaya müraciet étdik. Orada da konsul nökerleri meni içeriye bıraşmadı. Mektub yazan bir çoğ şikâyetlerde bulunmuşdu. Hele ikinci mektubu yazmadan evvel mezkûr kâtime cavan vérmeyi lazım bildik. Mektub yazan yoldaş! Molla Sadıg kimi aşundlar için Müselmanı kâfer édib döymek ve konsulşana me’murları için İranlıları derdlerini démeye goymamağ büyük bir iş, özü de taze

déyil. Bunlar éle meseledir ki, her gün itfağ düşür ve herkesin başına gelir.

İkinci mektub “Azerbaycan” ruznamesini tengid éderek yazır ki, men bilmirem “Azerbaycan” ne üçün iki üç hefte bundan ireli yazdıklarımı unudur. Hansı ki, o yazmırdı ki, İran gazetlerinin hamısı İngiltere terefinden neşr olunan burjuva terefdarlarıdır.

İndi ise “Re’d” gazetini Heğg terefinden gelen ayat, müdirini İslâm terefdarı ve Türklük hüğüunu mühafize éden melik gösterir. Buna da béle cavab vérmek olar ki, yoldaş, bunlar siyasetdir. Beylerin béle siyasetleri ço { olar, hele mâbedi var. Allah goysa üçüncü rengi görersiniz. O va {t anlarsınız ki, beylerin siyaseti néce olar, utanmağ zad ancağ fegirler üçündür. Onlar indi bir söz déyirlerse, bir değıgeden sonra inkâr éde bilerler.

Üçüncü benim kimi bir sergerdan yoldaşın “Sergerdan” imzalı aşıya yazdığım şe’r idi.

Dérler ki, görek zülmden azad ola kendli!
Hürriyyet ala, {ürrem ü dilşad ola kendli!
Zennimce bu sözler hamı, bîhude yalandır.
Hürriyyeti kendli ne édir? Çün o çobandır,
Sarsağdır, avamdır, delidir, gıdır, gábandır,
Héyvan kimi goy ömr éde, héyvan ola kendli!
Kim dér ki, görek zülmden azad ola kendli!
Hürriyyet ala, zürrem ü dilşad ola kendli!
Lâzımdı müdam kendli eziyyetle dolansın,
A {sama kimi işleye, zehmetle dolansın,
Pis gün kéçire zülm ile esaretle dolansın,
Pul tapmaya héç aç, susuz, üryan ola kendli!
Kim dér ki, gerek {ürrem ü dilşad ola kendli!
Hürriyyet ala, zülmden azad ola kendli!
Bey, {anla revadır mı éde kenli müsavat?
Bey, {anla revadır mı ola kendli tay, héyhat?
Her kim eşidirse bu sözü vallah galır mat!
Bey, {anlara nöker ola, derban ola kendli!
Kim dér ki, gerek {ürrem ü dilşad ola kendli!
Hürriyyet ala, zülmden azad ola kendli!
Bey, {anların işret éderek her zaman, her an
Her gün yéyerik dadlı leziz dolma, fisincan.
Sonyaları da oynadarığ, söylerik, ay can?
Hesretle ba {a bizlere, héyran ola kendli?
Kim dér ki, gerek {ürrem ü dilşad ola kendli?
Hürriyyet ala, zülmden azad ola kendli!

Doğrudan da, kendli gerek böyle olsun. Vallah bizim yoldaşlar başlayıb, kendliye torpağ lazımdır. A kişi, siz Allah insaf éleyiz, kendli nedir? İ{tiyar nedir? Bu nedir? Men yoldaş sergerdanın fikrile şerikem vesselam.

Ecul, “Hürriyyet” gazetesi, No: 38, 17 dekabr (Aralık) 1919.

***

O YAN BU YANDAN

Ço{ müddetdir ki, cenabınızı o yan bu yandan gelen mektublar ile aşna étmediyim kimi, o yan bu yandan aldığım mü{telif teessüratdan da hezretlerinizi müstehzer gılmamışam.

Bu barede gazetlerden birisi uzun uzadı bir şikâyetnamede meni teğsirkâr étmiş, bu va{tadek ne üçün mektubları yazmadığımı soruşmuşdu. Ona göre bendeniz de mektubları yo{, (çünkü béle ciddi bir zamanda {ırda mırda şeylerle meşğul olmağ olmaz) fikirleri işğal éden siyasi meselelerden behs édirem. Ehvalihazire baresinde gazetler yazırlar ki, Dénikin öz müğtedir kénéralı Maymayviskini cephede gösterdiyi fövğel'ade mücaetine en'am evezinde getl étdirmiş, gönüllü ordunu dirilden Kuban radasına en'am olmağ üzre başçılarını toğif étmişdir. indi de Gürcistan, Érmenistan ve Azerbaycan cumhuriyyetlerine sülh teklif édir ve onlara da sülhden sonra Kuban radasına vérdiyi en'amlardan hazırlayır.

Fransız istinaf mehkemesi vekili ve nizami komisyonun üzvi Jan Arlıç sosyalistlikden isté'fa véríb uzun uzadı meğalesinde gösterir ki, bolşevikler Fransa'ya düşmen olduğları halda, Fransa sosyalistleri onları özlerine dost gerar véríb, onlar géden yol ile gédirler. Bolşeviklik ise bir zehmetkéş sinfin ağalığında ibaretdir. Men de zehmetkéş sinfin ağalığ déyil, bütün insanıyyetin bir hüğüga mâlik olmasını isteyirem. Siz ölmeyesiniz, benim de bundan {oşum gelir. Kişi gerek béle olsun. İnsanıyyetin müsavatını arzu étsin de, özü müsavatın me'nasını düşünmesin.

Doğrudan da béledir. İnanmırsanızsa uzağ déyil, bizim Azerbaycan'ımızda olan firğelere ba{ınız. Onda görersiniz ki, beraberlik néce olar ve demokratiğ neden ibaretdir.

Emir{acıyan²⁷⁴ kendlilerinin çekmiş olduğı ağır günleri Mirze Esedulla nezere alarağ üç milyon manat iane vérmişdir. Allah Jan Arlıç'in validéynini Kerbelayı yaptım Eli kişiye bağışlasın. Yo{sa o, Fransa sosyalistlerinin müsavat firğesi gébul eden yola de'vet étmeseydi, Fransa sosyalistleri de Paris'de üçüncü béynelmilel kommunistler gurultayını vücade getirmezdiler.

²⁷⁴ Bakü yakınlarındaki Emirhacı köyü.

Ecul, “Meş’el” gazetesi, No: 4, 30 dekabr 1919.

***

O YAN BU YANDAN

O yan bu yandan aldığım {eberlere göre, ittihadın²⁷⁵ işinin perdesi açılmış, perde dalısında pünhan olmuş göçular, a{undlar yumurtadan çı{mış cüceler kimi küçeye tökülmüşler. Mezkûr firge liderlerinin bir néçesi simsiztelegraf mü{teri(markonuna) mektub gönderib ona teklif étmişler ki, ulduzlarda elel{usus güneşde yaşayan insanları ittihade yazılmağa de’vet étsin, çünkü yér küresindeki Türkler ve akinciler efsune gelmediler. Müsavat firgesi de, ez gerar me’lum fehlelerden ümidini kesib, gücünü vérib burjualara. Çünkü müsavatçılar fehlelerden vefa görebilmediler. Zeten fehle kendliye bél bağlamağ da olmaz. Çünkü onlar insandırlar, başları, ağıl ve feresetleri vardır. Bir de görürsen ki, metlebigandı. Onda héç zencir ile de sa{lamağ istesen galmayacağdır. Néce de son zamanlarda ittihad ile müsavatın başına béle bir bela geldi. İttihaddan kendliler, müsavatdan ise fehleler isté’fa vérib çı{mağa başladılar. Allah ikisine de rehmet éleyib liderlerine ceza {eyri vérsin. Siz millî firgelerde ehrare gözünüzü tikmişsenizse sehv étmişsiniz. Çünkü ehrarın üzvü yo{dur ki, isté’fa da vérsin. Amma éyb olmasın, menşevik efendiler de bu günlerde yaman işe girişibler. Allah Ramşvili’nin pederinin yanındakılara ömür vérsin. Ç{eidze²⁷⁶ ile beraber onlar Gürcüstan’da sosyalizmi diriltme idiler, Azerbaycan menşeviklerinin dili açılmazdı. Gürcüstan dédim, Tiflis’in bu günkü halı yadıma düşdü. Bu gün Tiflis éle azad şehir olmuştur ki, Vorontsob Daşkov²⁷⁷ yu{unda da görse idi, bağı yarılıb ölerdi. Béle ki, orada yalnız gürcü dilinden başğa bir dil gébul édilmez. Hetta en semimi gönşuları, daha doğrusu, müttefigleri Azerbaycan Türkleri’nin dilini, yazısını gébul étmezler. Mehz sosyalizm gerek éle olsun ki, Nikolay özü de hesed aparsın. Béynelmilellyyet déyilen şey bundan ibaretdir. Kim déye biler ki, menşevikler burjuaziyanın {eyrine çalışırlar?! Bu héç va{t olmaz ve getiyen yalandır. Menşevikler mö’mün, mügeddes, sülhcü, feğet pambıg ile baş kesen insanlardır. Déyesen ço{ uzunçuluğ étdim. Éybi yo{dur, sosyalist yoldaşları yaddan çı{armağ olmaz. Onlar indi de milletçilikden el götürseler, sosyalizma téz vücuda gelir. Onlar da layiğince işleye bilmezler. Onlar üçün gerek milletçilik ve başğa adlar ile dünya ingilabını te’{ire salıb, mücahidet gösterebilirler.

---

²⁷⁵ İttihad-ı İslâm Partisi.

²⁷⁶ Gürcü menşeviklerinden.

²⁷⁷ Çarlık Rusyası döneminde Kafkasya hakimi.

Ecul, "Hürriyyet" gazetesi, No: 49, 9 fevral (Şubat) 1920.

***

MEHERREM AYINDA KİŞİ GEREK NE ÉTSİN

Kişi gerek öz pineçiliyinden, öz dellekliyinden el çekib bir deste eba, emmame hazırlayıb gezalarda roze satmağa çı{sın.

Kişi gerek evinde tekye düzeldib özü de silsile cünban olmağla evam cemaat arasında şöhet gázansın.

Kişi gerek zencir vurmağ ve baş yarmağla üzü bağılı Müselman {anımlarının hüsn reğbetini gázansın.

Kişi gerek on gün meherremde arvadın mescidde olmasından istifade ederek o da göznel, göznel {anımlarla kompanya aparsın.

Kişi gerek öz ailesinin meaşından kesib mersiye {analara şarlatanlığ pulu vérmekle merhum atası ve merhume anası üçün behiştten gesr ve huriler alsın.

Kişi gerek fitne ve fésad salmağ üçün kommunistlerin mövhumat mübarizesine elli iki min rengler vérsin ve dul arvadlar kimi yüzlerce şaiyeler to{usun.

Kişi gerek âli tehsiline ba{mayarağ bütün o{uduğlarını ayağları altına alıb, silsile cünbanlığda avam cahillerden geri durmasın.

Kişi gerek yay mövsümünde ziraet ekini işini bura{ıb mescidde tebil dehl ve zurna, gaval çalmağa gelsin.

Kişi gerek şura gulluğçusu olduğı halda möhtekirlerden ve bağığallardan ziyade dâd feryâd salıb mersiye{anın cibinin dolmasına çalışsın.

Kişi gerek mersiye{anlar kimi ilin on iki ayını pineçilik ve başğa senetler ile keçirib meherremde mersiye{anlığa çı{dığları kimi ilin onbir ayını gencler ittifağının üzvü olub meherremde zencir vurmağ, sinezen démek, Sekine şebihesi olmağ kimi eşlerde meharet göstërsin.

....

Ecul, "Tikân" gazetesi, avğust (Ağustos) 1924 "Kendçi" gazetesinin eki.

***

HARA GÉDİRSİZ? DURUN!

Firğemiz işe başladığıdan sonra Tehran irticai ço{ berk tekân yéyib, ecaib ve gerib tedbirler görmekdedir.

Bir terefdën kiçik, alçağ ve dalda galmış yazıçılarını it kimi hürmeye vadar édib, şerafetsizlik, namussuzluğ ve yalançılığ gamusunda iftira, töhmet, uydurma ve mövhum cinayetleri andıra bilen ne gederlüğët ve istilah varsa, bizim tek tek

efradımıza nisbet vermeye can atır. Diğer terefden bizimhağg sözümüze gulağ asmağ evezinde {algımızın nifretini gâzanan kesif ünsürleri bize hakim göndermek, pul ve silah gücü ile sesimizi boğmağa çalışır. Üçüncü terefden ise jandarm güvvesini kendlere dağıdıb, mesnui suretde şuluğluğ, i{tilal çı{arıb, bu vasite ile {algı yağı gelemdad étmek isteyir.

Biz bu kesif ve alçağlara yaraşan siyasetin iç üzünü ço{ ya{şı bilirik. Ona göre de indiye geder onlara é'tina étmeyib, öz tutduğumuz yola devam édib ireli gédirik. Lâkin her işin bir intihası ve a{ırını vardır.

Téhran ruznameleri bile{ere iftira étdikleri töhmet ve iftiraları tekrar édib yorulacağlar. Talğ da o geder cahil déyil, téz ya géç düşünér, anlar, gerez ile heğıgeti teş{is vérer. Dövletin alçağ me'murları ise eger bés üç gün hökümet sürmeye müvefféğ olsalar béle, nehayet, {alg öz başladığı işi a{ıra yétirib ölkenin hakimi olabilen eyalet ve vilayet encümenlerini vücude getirmekle onların {eyanetlerinin gabağını alar. Fe'len jandarm meselesi ehemmiyetlidir.

İş béle géderse, Azerbaycan kendlisinin gabağını sa{lamağ olmaz. İndiyedek firğemiz merkezde ve mehellerde var güvvesi ile kendlini sebr ve metanete de'vet édib, emniyeti sa{lamağa müvefféğ olmuşdur. Lâkin bu uzun müddet devam édebilmez ve oncehi bizim vicdanımız icaze vérméz milletin gan terile gâzanıb vérdiyi maliyyat onun héysiyyet ve namusunu tapdalamağ üçün emniyye şekline düşüb kendlere gönderilsin.

XX. esrde {algın mal, can ve namusuna tecavüz étmek olmaz. Dağ basmağ ve şallağ altında öldürmek, ağız tikmek, dodağ kesmek zamanı keçmişdir.

Biz açık deyirik, eger jandarma reisleri başladıkları cinayetlerden el götürmezse firge kendlerde çı{abilecek i{tilallara cavabdéh déyildir.

Kendlinin sebr ve tağeti tükenmişdir. Malikler ise bu işe ebeden razı olabilmézler. Malik déyir: Jandarm kende ayağ goyduğda o kend on iledek abad olabilméz.

Jandarm hem kendli, hem erbabın var yo{unu soyub gurtarmasa el götürmez.

Jandarm reisleri teğsiri merkezi dövletin boynuna atıb (el me'mur-i me'zur)²⁷⁸ meselesine ço{ da bél bağlamasınlar. Bila{ire mehelin ehemmiyeti onlara tapşırılmışdır.

Onlar her bir tek tek jandarmin gördüyü işe mes'uldurlar.

Onlar ço{ güzel bilirlér ki, memleketin efradının mal, can ve heysiyyeti ganun möcübünce mügeddesdir. Ona héç bir kes el uzadabilmez. Kendlinin évine resmi mehkeme ve dadistan emri olmadan girmek olmaz. Jandarm veya başga dövlét me'murlarının hüğü işlere gatişmaları ganunen men' edilmişdir. Kenlini döymek, ya onun mehsuluna el atmağ, cürmdür. Kim olur olsun, onu cezalandırır.

---

²⁷⁸ Me'mur olan mazurdur.

Kem fūrsetlik ve mezlumkēşlik, feğir ve zeiflerin hüğüunu payimal étmek büyük İran memleketini felaket ve ingiraza sövg étmēşdir. Moğullar, Erebler ve s. milletlerin İran şahları üzerinde gelebe çalmaları hamısı bundan ireli gelmişdir.

Bu gün minlerce mezlum Azerbaycan'ın nicat tapmağ için şarici tebeesi olmağa çalışmalarına ayrı bir delil yo şdur.

Bile řere kendli de insandır, yaşamağ ve öz elinin mehsulundan istifade étmek isteyir. Eline keçirdiyi bēş üç tūfenge meğrur olub zūlm ve vehşetler tövliğ éden celladlar kōr gözlerini açıb, dünyaya ba şsınlar. Bu gün kendli erbab meselesi artığ méydandan çı şıb tari ře keçmişdir. Béle bir dövrde anasının emceklerini kesen celladları tūfeng ve emriyye ile mücehhiz éđib, kendlere göndermek cezasız ğalmaz. Farşlar'ın bir meselesi var, déyirler: "Ger ne koned řah řuda mikoned"²⁷⁹.

İndi ise mesele daha aydıdır. Eger dövlēt me'murları yerlerinde oturmazsa, řalg özū ğal řar, onu yerinde oturdar. O va řt şalgın intığamı şedid ve birehmana olar. Heriğ ki başlandı, yař ve ğuruya ba řmaz. Ğabağına çı şanı yandırıp ya şıb mehiv ve nabud éder. Jandarma reisleri od ile oynamasınlar ve herc merc salmağa ço ř da heves göstermesinler. Firğe bundan sonra mes'uliyyeti öz boyundan atır.

Éyni zamanda jandarmalar unutmāsınlar ki, firğe efradına tövhin étmek, firğe binasına ya şın düşmek olmaz. Téz ğéc bu işe ğarışan eller kesiler. Bizim a şır sözümüz bu idi.

Goy bütün dünya bilsin ki, Téhran jandarm vasitesile Azerbaycan kendlerinde mesnui şuluğluğ ve i ştilal yaratmağ isteyir.

Goy bütün dünya bilsin ki, Asiya'i despotizm (istibdad') ruhu ile ruhlanan merkezi hōkūmet memleketi sūlh ve arayniř yolu ile idare etmeye ğadir déyildir.

Goy bütün dünya bilsin ki, Azerbaycan şalgı bu cinayetskār dövlētın menhus siyaseti neticesinde ne belalar çekmiş, ne sebebe özünü idare étmek için çare a ştarmağa başlamışdır.

Bununla biz öz vicdani vezifemizi idâ éđib, onlardan soruşuruğ: Hara ğédirsiz? Durun! Başladığız oyunun a şırını düşünüb papağızı ğazi éđin! Bu işin dalısı ya şı çı řmaz.

P. "Azerbaycan" gazetesi, No: 38 iyul (Haziran) 1945.

***

---

²⁷⁹ şah yapmazsa, Allah yapar.

┐ALĖ ÖZ BAŞINA ÇARE ÉDİR

Béő üç nefer istifadecu onsuz da aclığ ve işsizliye mehkûm olan şalgın azuğesini çekib aparmağla meshui Ėehetlik yaratmağ isteyirler. Bu şüşusda şehristanlarda ve Tebriz'in özünde firĖemize müraciet édíb, çare isteyenlerin sayı günlerin sayı gündən güne artıb, vehşetnak bir veziiyet almışdır. Ona Ėöre defelerle firĖe terefinden dövlet idarelerine müraciet édíldi. Müetteessüfane idarelerin başında duranlardan icz ve Ėöz yaşlarından baőĖa cavab alınmadı. Nehayet, işin Ėorřulu olduğunu nezere alıb, ehaliye öz vasiteleri ile bu şeterli oyuna şatime vérmeleri tövsiiye olundu.

O gündən é'tibaren Azerbaycan hüdudundan yağ, pénilr, un, buğda, Ėoyun, et, toyuğ kimi şarbar şeylerinin çışarılmasının ehali terefinden ĖabaĖı alınmağa başladı. Éőitdiyimize Ėöre, bu şeylerin çořu hetta İran serheddinden de şarice helm olunurmuş. Selahiyyetdar olan eőřasın vérdiyi reğemler çoş Ėorřuludur. İş béle devam étseydi, yağın batmanı yüz tümene de tapılmazdı. Hele indi bazarda yémeli temiz yağ tapmağ mümkün déyildir. TeĖellübçüler piy ve baőĖa yağlardan tecavüz édíb, vazelin, parafin ve Ėerçek yağına da el atmışlar. Pénilr, süd, ĖatıĖ Ėabil-i istifade deyildi. Yağ baha olduğu üçün südü çarşa vérir, üzünü kere üçün Ėötürür, onun dadsız, tamsızsuyundan pénilr ve yoğurd düzeldib baha Ėiymete şalgı satmağdadırlar.

Miyane'de minlerle Ėoyun, milyonlarla yumurta, toyuğ ve kamyonlarla yağ ve pénilr sařlanılmıődı. Meselen, oranın kârvansaralarında üç milyon yumurta mövcüddür ki, kendlerden çoş ucuz Ėiymete alıb, Téhran'a helm édirmiőler. İndi Tebriz'in özünde yumurtanın biri bir rialdan yuşarıdır.

Héç bir yérden geliri olmayan şalgı bu mesnui bahalığa tehemmül édebilmez. Téhran'da müft pul çoşdur. Bütün İran'ı Ėaret édíb, orada şercleyen müfteşorlar her Ėiymete olsa yumurta tapıb, zehrimar édebilerler. Biz Ėözümüüzün ĖabaĖında şalgımızın adından öldürölmesine tehemmül édebilmerik. Éhtikâr ve şalgı aclığa mehkum édenlerin cavabı odur ki, Bostanabad, Vasminc, Türkmençay ve Miyana ehalişi véirirler.

Bir misĖal yağ, bir batman buğda, bir baş Ėoyun, bir heleb pénilr şarice çışmayacağdır.

Budur, şalgın arzusu, budur biçareleri acıdan öldürmek isteyen istifadeçilerin cavabı.

Ticaret malına ise eger éhtikâr ve azuğe cünbesi olmazsa memaniet olunmamalıdır. Meselen, ferş, řoőkübar, badam ve bu kimi şeyleri azad bir suretde aparıb, dünya bazarlarına yétirmeyin zereri yoşdur.

P. "Azerbaycan" gazetesi, No: 47, 1324 (1945).

***

MU┐TARİYYET MESELESİ VE ENCÜMEN EYALETİ

Tehran'ın dâd feryadı yersizdir. Bu dâd feryad İran milletinin déyil, memleketinden esaretinden sui istifade édenlerindir ki, hovçuluğ ile bizim başladığımız millî işi esersiz goymağ isteyirler. Demokratik bir ölkede ehzab ve eğayid azaddır.

Ehzab öz fikir ve eğıdelerini istedikleri kimi yazıb, intişar vérebilerler. Bu güne gider Vetenimizin fédérativ ve ya{ud mu{tar eyaletlerden teşkil édilmesi meselesini öz meramnamelerinde yazan cemiyetler az olmamışdır. Hetta Séyid Ziya'nın şüair-i millî adı altında yazıb intişar vérdiyi é'lamiyyede açığdan açığa İran'ın müttehid dövletler halına salınması ireli sürülmüşdü. Bu gün bizim encümen eyaleti vasitesile da{ili i{tiyaratımızın te'min édilmesi şüarını Azerbaycan'ın İran'dan ayrılması adlandırılan yalançı meclis nümayendeleri o gün bir kelme de olsun bu {üsusda danışmadıkları halda, bu gün riyakâr dul arvadlar kimi göz yaşı tökmeye başlamışlar.

Bes görünür, metlebin kökü yérdedir.

Onlar eyalet encümeni ya Azerbaycan dilinden vehşet etmirler. Onları gor{uya salan büyük azadlığ meselesidir. Onlar tari{in tekrarından vehşete düşmüşler. Onlar gor{urlar Azerbaycan meşrue aldığı kimi onu diriltmeye giyam étsin. Onlar gor{urlar Azerbaycan demokrat firğesi zor ve pul vasitesile nümayende çı{malarına {atime goysun.

Bu tesadüfi déyil, eléyhimize é'lamiyye sadir éden {ainler Azerbaycan'ın servet ve samanını Tehran'a çekib aparanlardır.

Biz inkâr étmirik, elimize güdret düşerse Azerbaycan'ı terk édib Tehran'a veya ayrı şehirlerde Azerbaycan'ın günden güne genişlenmekte olan azadlığ herekâtına mü{alifet éden {ainlerin emlâkının müsadire olunub millet i{tiyarına vérilmesini te'min édeceyik.

Bu taze bir iş déyildir. Büyük Fransa ingilabı bunu bütün dünyaya öyretmişdir.

Ťalgın dest-i renci ile toplanmış servet onun azadlığı eleyhine serf édilebilmez. Ve buna yol vérmek {eyanetdir.

Firğemizin bu şüarını malikiyyet eleyhine teğbir ve tesvir édenlerin küğerriz ve fitnekâr olduğı me'lumdur. Azerbaycan'da firğemizin sırasına da{il olan minlerce malik ve {ırda malikler bizim şe{si malikiyyet eléyhine olmadığımızı isbat étmektedir. Bundan elave be'zi sui tedbirler neticesinde behere malikâne ve bid'etler üstünde maliklerle reiiyet arasında çı{an i{tilaf firğemizin pişgedemliyi ile ref olunub, malikle reiiyet arasında saziş vücade gelmeye başlanmışdır.

Bir de indi dünya bu sözlere güler ve méydana atanları mes{ere éder. Torpağ meselesi ve yér islahatı bütün müteregği dövletlerin bernamesini teşkil étdiyi halda, bir firğeni kendliye himaye étmekte müğessir hésab étmek olmaz.

Eger elahezret şah ile ruyter mü{birinin müsahibesi doğru ise, eger şah yér bölğüsünü şe{sen méydana atmış olsa ve bu, tebliğat üçün ve nüfuz gazanmağ üçün déyilmemiş olsa, onda siyasi bir firğenin azadlığı üçün ve vetenin tereğgisi üçün pişnahad étdiyi ictimai tedbirlerine gerek su-i te'bir édilsin? Taze beş nefer

müstebidin ya{a para étmelerinin ne ehemmiyeti olabilir. Biz öz açığı ve aydın şuarlarımız ile ne tek Azerbaycan'ın, belke bütün İran'da yaşayan 15 milyonluğ camaatın azadlığını te'min étmek yoluna gedem goymuşuğ. Bu âli ve mügeddes meğsede çatmağ için bütün Azerbaycan {algı bizim ar{amızca gidecekdir.

P. "Azerbaycan" gazetesi, No: 18, 1324 (1945).

***

**İSTÉS'MARÇILARIN TEHDİDİ BİZİ TUTDUĞUMUZ
HAĞG YOLDAN ĞAYTARA BİLMEZ.
YA ÖLÜM, YA AZADLIĞ, ÜÇÜNCÜ YOL YOTDUR**

Biz héç bir gövm ve héç bir millet ve héç bir camaata düşmen déyilik. Özümüze reva gördüyümüz yaşamağ ve tereğgi étmek vesilelerini özgeler için de reva görüb bu günedek kimsenin tereğgi ve teallisine mü{alifet étmemişik. Hetta Téhran irtica hökümetinin azadlığımız eléyhine işletmekte olduğu {ainane tedbirleri de Fars milletinin hésabına yazmağ istemirik. Milli esaret ve ğaba istibdad üsulunun mezesini anladığımızı göre esir milletlere üreyimiz yanıb. Onların esaret ve isté'mar boyunduruğu altından {ilas olmağların semim gelbden arzu étdiyimiz halda, zülf-i yâre to{unmağ gör{usundan onların azadlığ herekâtı hağğında nehayet derece éhtiyatla danışmağa adet étmışik.

Asiya, Avstraliya ve Afrika ğitelerinde isté'mar halında yaşayan bedbe{t ve biçare insanların felaketli hali bizi müteessir édir. Bir ovuc ğaniçen mühafizekârların hirs ve tamahının ğurbanı olan beşeriyetin sızıltısı bizi ağladır. Amma ne étmeli ki, mel'ul diplomasi mülâhizeler bizi susdurub ruhumuzdan ğopan é'tiraz seslerimizi dodağlarımızda gurudub, fezaya çı{mağa imkân vérmir.

Bizim esir Hindistan, biçare Erebe dünyası, mezlum Yunan cemaatı, va{tile büyük medeniyyete malik olan yazığ Misir ehali bareesinde démeli sözlerimiz ço{dur. Ne étmeli ki, ğonşuluğ mülâhizesi ile vicdanımızın vérdiyi ezaba mütehemmil olub; sesimizi çı{armırığ. Farslar'ın gözel bir meseli vardır (eceb be bedehkâr çizi ne ğuyi be sitankâr mişevéd).²⁸⁰ Bu tamamile doğrudur, biz dünyanı esaret altında sa{layan istismarçılığın ğonşuluğunu mülâhize édíb, sakit olduğumuzdan onlar su-i istifade édíb, bizim sade ve tebiî hağğımızı payimal étmek için insanları tehgir éden ve edebli adamlara yaraşmayan vasitelere teşebbüs étmektedirler.

Biz Hinditan'ı, Erebe dünyasını, Misir'i bile{ere öz vetenimizin esas servetini

---

²⁸⁰ Borçluyu ikaz etmezsen o telebkâr olur.

teşkil eden cenub neft me'denlerini azad etmek şüarı ile işe başlamamışığ ve isté'marçı ve {alğların ğanlarını soran mühafizekâr dövletlerin da{ili ve {üsusi işleri ile de işimiz yo{dur. Sade bir suretde öz évimizi istediğimiz kimi idare étmek isteyirik. Buna ise isté'mar dünyası tehemmul étmek istemir.

Ne étmeli, milletimiz ğerineler boyu tehemmul étdiyi zülm ve esaret ve herc merceden yorulmuşdur. İndi isteyir o da bütün milletler kimi öz seadetini te'min étmek imkânına malik olsun. Bu arzu héç bir milletin düşmenliyi üzerinde esaslanmamışdır. Biz min defe tekrar étmışik ki, istediklerimiz memleketimizin serheddi da{ilinde mehdud olmuşdur. İran'dan héç vechle ayrılmag istemirik ve meşrute üsuluna da semim ğelbden cesaretimiz vardır. Bununla bele isté'mar héykelleri dünyanın o başından bize ğan tutmuş herbi gözlerini bereldib déyir: Yo{, siz de İran'ın bütün ehalişi kimi esaret altında ğalmahsız. Bizim müste'mirelerimizin hifz ve heraseti bunu teleb édir. Bizim seltenet ve ğüdretilimiz milletlerin göz yaşları üzerinde esaslanmışdır. Bunu nezere almayan millet mehv ve nabüd olmağa mehkumdur.

Amma biz öz növbemizde yaşamağ istediğimiz için isté'marçıların tehdidine ğulağ asmayıb, azadlığımızın te'mini için mübarizeni a{ıra geder davam étdirmeye and içmişik.

P. "Azerbaycan" gazetesi, No: 66, 1324 (1945).

***

ĠARDAŞ ĠANI TÖKÜLMESİN

Firğemizin ve héy'eti millînin ciddi iğdamatı sayesinde büğüne geder şherin emniyyeti hifz olunub. Mövğeden istifade étmek isteyen eş{asın nareva hareketlerine imkân vérmemişdir. Bunu özünün menefeyine mü{alif gören dövlet me'murları a{ır va{tlarda cürbecür {ainane teşebbüslere el atır ve şherimizin asayışını pozmağ isteyirler.

Meselen, bunlar özleri de bilir ki, Azerbaycan'da jandarlara nisbet şedid hiss-i teneffür vücuda gelmişdir. Buna ba{mayarağ, kendlerde silahlarını fedailere teslim édib, şhere gelen jandarmaları dübare silahlandırıp şherin {iyabanlarına doldurur ve ya onlara ğeyr-i resmi libas géydirib, küçelerde {alğı tehdid étmek kimi alçağ ve yaramaz vezifelere müeyyen edirler. Hamı bilir ki, serbazlarımız ve {ırda efserlerimizin teveccöhü {alğa olduğu için Dire{şani ile Verehram onları serbaz{anlarda hebs édib, esir {alında sa{layır. Bununla béle, be'zi şeruşür ve bıçağçılara efser ve serbaz libası géydirib, küçelere gönderir. Onların vasitesile {alğın éhsasatını tehrik étmek isteyirler.

Biz başa düşmürük, indi dejban Tebriz şherinde neye lazımdır? Madam ki, serbazlara serbaz{anadan kenara çı{mağa yol vérmir, dejban kimi celb édecekdir ve onun {iyabanlarda gezmekten {alğı tehdid étmekten başğa me'nası nedir?

Biz ço{ güzel bilirik ki, Téhran irticacı {algımızın vérdiyi büyük tekân vasitesile mütezellal olub, gor{udan Tehran'ı terk etmeye çalışdığı halda, Azerbaycan {algını bir birinin canına salmağ ve dünyaya özünü heğg bécanib göstermek isteyir. Bize me'lumdur ki, Dıra{şani ile Verehram Azerbaycan {algının intiğam pencesinden gaçmağ için behane a{tarır ve bu behaneni serbaz ile {alg arasında çarpışmadan ibaret bilir. Bu nöğte-yi nezer iledir ki, firgemiz bugüne geder onların oynadıkları oyunlara ehemmiyyet vérmeyib, gördükleri cesurane ve namerdane tedbirleri cavabsız goymuşdur.

İndi ise veziyyet tamamen deyişmişdir. Fedai desteleri şeherin darvazalarına siyaset étmekdedir. Şeherin özü artıg Dire{şani ve onun anlamaz hemkârı olan Verehramın ehmeğane hareketlerinden cana doymuşdur. Béle bir halda biz Azerbaycanlı serbaz ve eskerleri serbaz{analarda esir kimi sa{layıb onları millet eléyhine silah götürmeye vadar étmeyin {eterini {alğa bildirmeyebilmerik.

Serbazlar ve efselerimiz ve onların gohum ve egrébaları bile{ere bu tilsimi sındırıp Dére{şanilerin {eyanetlerine {atime vérmeli, serbazlarımız bir defe silahlarını töküb, {elge mülheğg olmalıdırlar.

Ataları, anaları, gârdaş ve bacıları Démokrat firgesinin azadlıg bayrağı altında mübarize éden serbazı uzun müddet guş kimi gefesde sa{lamağ olmaz. Millet ve veten yolunda şeref ve ifti{ar gazanmağ için nizami paltar géyen efselerleri ehmeğane bir suretde gârdaş gani tökmeye vadar étmek gabağdan gétmez.

Gédin balalarızı, gârdaşlarızı, gohum ve egréba, dost ve aşnalarızı serbaz{analardan isteyin. Göy serbazların özleri bu şerafetmendane gedemi götürsünler.

Böyük Fransa ingilabı, böyük Rusiya ingilabı, bile{ere, dünyada vücade gelen millî ingilablarda serbazların götürdükleri gehremanane gedemleri onlara gandırın. Serbaz hemişe millet ile olmuşdur. Efselerin ifti{arı millet ile elbir olmağdadır. O, feğet merzlerde düşmenle vuruşabilir, da{ilde milletin poşdibanı gerek olsun. Biz bilirik serbazlar ve efselerimizi gefletde sa{lamağ için onlara ruzname o{umağ ve memleketin halından {eber tutmağ imkânı vérmirler. Beli, milletin güc ve güdreti gale ve divar anlamaz. Her vasite ve her yolla olur olsun, onun fikri yerine yétişer ve istediği neticeni hasil éder.

Siz gelib serbaz ve efselerimizi başa salın, onların millî vezifelerini şerh vérin, azadi{ahlar arasında onların yerlerinin boş galdığını gösterin.

Göy gârdaş gani tökmek ile özlerine şan ve şeref gazanmağ isteyen {ainlerin eli boşa çı{ıb, burunları ezilsin.

Azerbaycan serbaz ve efselerleri bizim gârdaşlarımızdır. Biz, onlardan gârdaşlıg gözleyirik. Gerek çalışıb, azadlıg düşmenlerinin ellerinde alet olmasınlar.

Hette İsfahan, Şiraz ve Téhran serbazları da Azerbaycan {algının üzüne ateş açmağ istemirler. Onlar da bizim böyük işimizden özlerine nicat ve azadlıg gözleyirler.

Serbaz{analar ço{ téz bir suretde hebs{ana ve zindan halından çı{malı,

serbaza {alg herekâtında şirket étmek imkânı verilmelidir. Serbaz ve şerafetti efselerin ruhu bizimledir. Biz onları öz sıralarımızda görmek isteyirik. Yaşasın Azərbaycan'ın geyyur ve azadi{ah serbazları! Cavan ve fedakâr efselerimiz! Azərbaycan sizden ümid gözleyir! Démokrat gardaşlarımız sizi kömeye çağırır!

P. "Azərbaycan" gazetesi, No: 73, 1324 (1945).

***

AĞAYI BÜZÜRG ELEVİ'NİN İKİ KİTABI HAĞGINDA

- 1. Zindan Vereğpareleri,**
- 2. Elli Üç Nefer**

"ZİNDAN VEREĞPARELERİNİ" NÉCE YAZDILAR?

Büzürgelevi "Zindan Vereğparelerini" "Gesr Hebs{anasında, benim yanımda yazmışdır. O özünün bir ço{ hékâyelerini hamıdan önce mene o{uyardı.

Şair ve yazıçılara {as olduğu kimi Elevi'nin de duyguları incedir. Eserlerini büyük şövg ve hevesle yazır. O, réalistdir. Hem de éle réalistdir ki, öz da{ili âlemini réal hadiselerle birleşdirir ve bununla da ona ruh ve güvvet vérrir.

Men Elevi'ni belke de bütün müasir yazıçılardan daha ya{şı tanıyırım. O hemişe müeyyen hékâyeni yazmağ istedikde, özüne {üsusi bir şekil alırdı. Men öz özümé déyirdim ki, yéne de genc guş yumurtlamağ isteyir. Béle hallarda elevi başını aşağı salarağ hebs{ananın heyetinde sür'etle gezer ve digér mebuslardan uzağlaşardı. Hetta benim de yanıma gelmezdi. O, yalnız hissiyyat denizinde mahir bir üzgüçü kimi batıb çı{arağ sanki onun derinliklerindeki mirvarıları ovlamağ isterdi. Béle va{ıllarda men ço{ hevesle özümü bir ya{şı hékâye ve novélla dinlemeye hazırlayardım. Bir hefteden sonra novélla yazılıb gurtardı. Bu müddet erzinde o öz eserinin gheşmanı hağgında düşündüyü halda, men de onun etrafında séyr éderdim.

Elevi tipik mebusları a{tarıb tapar, onların tercüme-yi hâlini papiros gutusunun galın kâğızı ve ya elde étdiyi tike para kâğızlar üzerinde géyd éderdi. Men ise onu séyr édíb, misilsiz fealiyyetini görmekten lezzet alardım.

Genc yazıçı bir hefte gergin işledikden sonra fúřet tapıb zindanda koridorun etrafını yo{layar, polis ve şübheli mebusların olmamasını yeğín étdikde benim yanıma gelerdi. O yazdığı eseri gizlice mene o{uyar ve öz fikrimi hemin eserler barede bildirmeyi {ahiş éderdi. Elevi ya{şı bilirdi ki, men yazıya fikir vérmenden onu tesdiğ éden ve ya esassız tengid ve tekzibe yol vérenadam déyilem. Men onun "Padeng" ve s. eserlerini ço{ sévirdim. Bu dastanların gheşmanlarını tanıyrdım ve onların her birinin ruhiyye ve tercüme-yi hâlından da {eberdar idim.

"Zindan vereğpareleri" adlı kitaba da{il olan hékâyeler mence, revan ve şirin bir üslubda yazılmış, bedii realist bir eserin en ya{şı nümunesidir. Elevi müeyyen bir tipin simasında bir cemiyetin da{ili âlemini o{ucuların nezerinde canlandırır, o, bir

insan vasitesile o{ucuların nezerinde müeyyen tipi, müeyyen cemiyyeti tecessüm étdirir. Elevinin eserlerindeki ğehremanlar öz tiplerinin hegigi nümayendeleridir. Onun novéllarındaki ğehremanlar tiplerin nümayendeleridir. Tipin e{lağ ve ruhiyyesi müeyyen adamda özünü tezahür étdirir. Ğehremanlar öz şe{siyyetlerini a{ıra geder goruyub sa{layırlar.

Büzürg Elevi'nin yazıçılığ sebki şairanedir. Onun ğısa cümle ve ibareleri be'zen her bir béytinin müsteğil me'nası olan Hafız gezellerini {atırladır.

Bütün gezelden ise ayrı bir netice elde olunur.

Elevi'nin novéllarının ahengdarlığı o{ucunu celb edir. O, be'zen İlya Érenburg'a²⁸¹ o{şayır. O, o{ucuları yérsiz tesvirlerle yormur, “buna göre”, “bu cehtden”, “ona binaen”, “bundan elave” ve s. bu kimi ifadelerin işledilmesine é'tinasızdır. Elevi tam cür'et ve reşadette yazır. Kelmelerin ireli ya geri düşmesinden gor{mur. Ğesr-i Ğacar hebs{anasındaki zarafatcıl mehbuslardan biri Büzürg Elevi'ni bibi{anıma o{şadırdı. O déyirdi: Ço{ üzvü olan be'zi ailelerde daim hareketde olan, hamıya üreyi yanan, her şeýe ğarışan, her aile üzvünün işine baş çeken yaşlı ğadımlara “bibi {anım” déyirler. Hamı onu sévir, sanki Bibi{anım olmasa ailenin üzvleri dağılar. Bibi{anım özü de béle {eyal éder ki, mehzi o, hemin aileni idare edir ve her şeýi hamıdan ya{şı başa düşür. Buna göre de o, bütün işlere yetişmeli ve héç bir iş görmemelidir. Bu teşbih müeyyen geder ağayı Elevi'nin e{lağına uygun gelirdi. Hebs{anada olduğum on bir il erzinde o, benim rastlaştığım en ince ve ğayğikés adam idi.

Ya{şı bir eser yazmağ isteyen bir yazıçı ğeleme alacağı her bir süjétin bir setri üçün on setir edebiyat o{umalıdır. Mence, BüzürgElevi béle bir iş görmüşdür. Danışığ ve söhbetinden görünür ki, indi de va{tının ço{unu kitab o{umağla kéçirir. Bu bir yazıçı üçün zeruridir. Elevi öz ğarşısına meğsed ğoymayan démek olar ki, Ğerbin bütan böyük yazıçıların eserleri ile tanış olmuşdur. Alman, İngiliz dillerini, ha béle Fransız dilini bilmek, ona dünya edebiyatının esas menbelerinden istifade étmeye imkân vérmışdir. Rus dilini de zindan da öyrenmişdi. Bir halda ki o, onsuz da Rus edebiyatından lazımi geder istifade étmışdir. Elevi Rus yazıçıları içerisinde Dostoyévski'ni başğalarından daha ço{ beyenmişdir. Tolstoy'un “dirilme” eserine yüksek ğiymet verirdi. Dünya ediblerinin me'nalı, selis ve metin eserlerini mütalie étmek Elevi'ni dövrün me'lumatı ve beşer dühasının esas incileri ile tanış etmiş, onun fikrini, dilini ve ruhiyyesini ğiymetlendirmişdir. Eger o, hemin cehtleri Fars edebiyatını ardıcıl mütalie étmekle tekmillleşdirse idi, bu gün onu İran'ın en ğüdretili yazıçısı adlandıрмаğ olardı. Teessüf ki, o bu sahede lazıminca işlememişdir. Elevi özü de özünü Fars dili sahesinde ustad ve tecrübeli hésab étmir. Buna ba{mayarağ, Fars edebiyatından lazıminca istifade édebilir.

---

281 Rus yazarlarından.

Ġeyd  tdiyimiz kimi, Elevi'nin dili a{ıcı ve selisdir. C mle ve ibarelerinde dolaşıġlıġ ve s n'ilik g r nm r. L kin bu h ç de kifayet d yil. Biz isterdik ki, onun eserlerinde Fars dilinin Şirin ve  z neme{sus zerb mesel ve istilahları da  z eksini tapmıŐ olsun. Teess f ki, bu sahede boŐluġ hisse olunur.

Be'zileri d yirler ki, Elevi Farsca yazmır. Bu b htandır. O, Fars dilinde, hem de  o{ ya{Şı ve tebi  Fars dilinde yazır. L kin {alis Farsdilli yazı ıların {usuiyyet ve sirlere hele yiyelene bilmemişdir. Bu ise onun teġsiri d yil, aslında Fars edebi kitabları edebi tipli adamları ġane  debilmez. "G l stan" ve "Kelile ve Dimne" kitablarını da min defe o{umaġ olmaz. Genc neslin terbiyye olunmuş ruhu m asir d vr n doyurucu ġidasını teled  dir. Teess f ki, Bug nk  Fars dilinde b le bir ġida tapılmır. Baş-ı dibi Belli olmayan solġun, me'nasız efsaneler ve ya naġis terc meler Elevi kimi adamların başını ġatabilmez. Buna g re de onlar mecburi olarak a arını elde  tdikleri Ġerb edebi {ezinesine teref  z g yurlar. B le bir veziyyetde, biz onların hemin edebiyat te'siri altına d Őmeyecekleri g zleyebilmerik. Bundan baŐġa, nezere almaġ lazımdır ki, Elevi ġesr zindanına d Őmezden evvel {alg k tlesi ile bug nk  Fars dilini yarıdan m hitte elaġada olmamışdır. Dilin esl istilahlarını, zerb mesellerini, forma ve inceliklerini h ç de kitabda  yrenmek olmaz. Zindan bu cehetden onun  c n faydalı olsa da, h ç de kifayetlendirici d yil.

 z eserinin m vzuunu bilavasite tebiet ve cemiyetden g t rmek isteyen yazı ı cemiyetin da{ilinde olmalı, adamların g ndelik hayatında iştirak  tmelidir. Se'di "G l stan" eserini altmıŐ, belke de y tmıŐ yaşında olarken yazmışdır. Bu eser bir  m rl k seyahatin maddi ve me'nevi mehsulu olmuşdur. Elevide ise bu  atıŐmır. Eger o, hafız kimi  z fikir ve arzularını Şairane hisslere boyayıb onu ġezel Şekline salsaydı, biz ondan tecr be, elaġelenme ve hayatilik teled  tmezdik. L kin m asir hayat bu g n yazı ıdan daha  o{ Şeyleri teled  dir. Tekce teŐebb s ve me'lumat kifayet d yildir. M asir yazı ıdan y ksek senetk rlġ, g zel  slub, ince te{nika teled olunur.

Ġeyd  tmek lazımdır ki, Elevi yazı ılıġ te{nikasında meharetlidir.  oŐbe{tlilikden men Taġor'un²⁸² edebi eserlerinden birini hebs{enede f rset elde  dereki diġġetle o{udum. Bu, b y k yazı ı  o{ ireli ġ tmıŐdir. Hetta meşhur Al ksandr D ma'nın romanları onun ġarŐısında  o{ miskin g r n r. Taġor'un eserini o{uduġda b le {eyal  tdim ki, Tolstoy'un eserlerini o{uyuram. Taġor Hind {algının ruhiyyesini derinden  ġrenmiŐdir. O, Hindistan'daki tayfa ve {algların tekce  det ve en'enelerini d yil, belke onların me'neviyyatını da o{ucunun nezerinde canlandırır. Taġor'un dili s de olmaġla beraber  o{ zengindir. O, h k ye yazmaġ te{nikası sahesinde Avrupa sebkini {oŐlamıŐdır. Men burada Elevi'nin Taġor'la m ġayise  tmek fikrinde d yilem. İster istemez ġelem s z  buraya getirib  ı{artdı. Ő bhesiz ki, Elevi Fars edebiyatı  zerinde iŐleyib, {alg ile m aŐiret neticesinde cemiyetin da{ili

282 "Felaket" romanının m ellifi, Hind yazarı Rabindranath Tagore (1861-1941).

âlemini daha derinden öyrendiyi teğdirde Tağor'dan ğetiyyen ğeri ğalmayacağdır.

Ümumiyyetle bizim edebiyat âleminin yéğâne büyük ve bağışlanılmaz nöğsanı ediblerimizin yaşayışının mehdud olmasından ibaretdir. Bizim yazıcılar şeherin darvazasından kenara çığmağ, İnan ğalğlarının ekseriyyetini teşkil éden kendliler ve s. ictimai tebegelerin heyatı ile tanış olmağ ve me'lumat elde étmek istemirler. Bu bizim yazıcıların en büyük bedbeğtiyidi. Tağor ise bu işde olduğca yüksekde durur.

...

Doktor Erani, Doktor Behrami

Söz yoğ ki, 53 nefer içerisinde Doktor Erani bütün cehetlerine ğöre daha leyağetli idi. Zindandan ğaricde onunla tanış olmadığma, zindanda ise teessüfler olsun ki, onu bir defeden artığ ğöre bilmediyime bağmayarağ, Erani'nin yoldaş ve tanışları élece de müğalif düşmenleri o ğeder bu adam hağğında danışmışlar ki, men onu kâmilen tanıdığımı, ruhiyye ve işlerle tanış olduğumu édebilerem.

Mence, Doktor Erani siyasi mübarizenin rehberlik için ireli çekdiyi ve yetiğdirdiyi fövğel'ade ve nadir adamlardan biri olmuğdur. Onun kitablarından, yazılarından, meğalelerinden, ğüsusile difahiyye layihesi ve mehkemedeki nitğinden görünüir ki, öz ömrünün çoğunu kitab oğumağ ve eser yazmağ, fikir ve ğelem mübarizesine hesr étmışdir. Doktor Erani ister dost ve isterse de düşmenlerin é'tiraflarına esasen, zülm, zorakılığın ve mütleğiyetin en şiddetli dövründe ziyalı gencler yetiğdirib terbiyelendiren, diktatorluğ hökumeti, habéle çürümüğ ve ğelet irticai fikirler eléyhine mübarize éden yéğâne şeğsiyyet olmuğdur. 53 neferin çoğ u yalnız onunla tanış olmağ üstünde hebse alınmışlar. Görünüir, Erani ciddiyetle işleyir ve bir intizamlı cemiyet yaratmağ için zemine hazırlayırmiş. Teessüf ki, Ağayı Elevi bu saheye ehemiyet vérmeyerek onun üzerinden é'tinasızlığla ötüb kéçmişdir. Bir halda ki, "53 nefer" kitabında "Dünya" mecellesinin meğalelerinden ve Doktor Erani'nin çerşenbe günleri ğebulundan etraflı suretde behs olunmalı idi. Men on bir illik zindan ğatirelerimde yalnız onun ölüm ğeberini te'sirini tesvir édebilmişem. Bu teğminen 100 setirlik meğale olmuğdur. Zennimce, burada men lazimi sözleri déyib, 53 neferin ve s. mebusların o günkü ruhiyyesini müeyyen derecede tesvir éde bilmişem. Elevi müsibetleri ve ğoşagelmez hadiseleri şişirdilmiş ve mübalığeamiz terzde şerh étmışdir. Bu ise siyasi mebusun mövğeyyeti ve onun hörmetini oğucunun gözünde alçaldır.

Erani'nin ölümü ve siyasi mebuslar tarafından bu hadisenin ğarşılanması diktatorluğ dövrü mübarizelerinin ğehremanlığ ve mücaet nümuneleri olmuğdur. Bu hadise ah u nale, acizlik kimi ğeleme alınmamalı idi.

Doktor Erani siyasi mübarize için yaranmışdı. O, yazmağ, danışmağ, élmî ve ictimai meselelerde izhaz nezer étmeyi bacarırdı. Men 53 nefer arasında onun ğeder hafizeli, isté'dadlı, şehametli ve fedakâr bir şeğs ğöre bilmedi. Doktor Erani'ni

Elevi ço { sévirdi. Buna men yüz faiz inanıram. Lâkin 53 neferin hebse alındığı ilk va {tlarda onların terefinden Doktor'un eléyhine bir ço { {oşagelmez sözler söylenirdi. Eger mühakime cereyanı garşıya çı {masaydı, müttehmlerin vérdikleri ifadeler hamının garşısında o {unmasaydı, belke de Doktor Erani özünden difa édebilmezdi.

Lâkin istintağların o {unması ve möhkeminin cereyanı Erani'ye beraet gázandırmagdan elave onu daha da yükseltdi. Hamı, hetta Erani hağğında namerdlik étmış şe {sler béle onun böyük e {lağı ve yüksek ruhiyyesi garşısında baş eydiler.

Şübhesiz ki, Elevi bu heğıeti şerh éde bilmezdi. İctimaî meslehet nöğte-yi nezerinden onun bu meseleni şerh étmekesi ya {şı iş olmuşdur. Lâkin neticede "53 Nefer" kitabı nağıs ve çatışmaz şekle düşmüş, öz tari {i ehemmiyyetini itirmişdir. Buna göre de, ağayı Elevi'nin kitabı esasında 53 neferin ayrı ayrı üzvləri hağğında gezavet éde bilmerik. Hetta géyd olunan deste ile rabitede olmayan adamlar Elevi'nin kitabı vasitesile onların kimler olduklarını başa düşe bilmezler. Bu cehtden de bizim nezerimizde kitabın adı "53 nefer" goyulmasaydı, daha ya {şı olardı.

Doktor Behrami'ye geldikde, men bilmirem Elevi hamının adını başlanğıc herflerle géyd étdiyi halda, yalnız Doktor Behrami'nin adını ve familiyasını aşkâr géyd étmışdir. Menim héç de ihanet ve tehğir étmek niyyetim yo {dur. Lâkin tari {le oynamağ olmaz...

Ağayı Doktor Behrami'ni siyasi mübarizede Doktor Erani'den üstün tutmağ ve ya Doktor Erani ile bir sırada saymağ insafsızlığdır. Teessüf ki, ağayı Elevi béle bir işi görmüşdür. Doktor Behrami hetta şehriverden sonraki "démokrasi" muhitinde béle özünü göstere bilmemişdir. Siyasi adamlar üçün tekce paklığ, düzgünlük ve imanlılığ kifayet étmir. Bu adamlar fealiyyet göstermeli, fedakârlığ étmeli, {alğa müsteğim rabite sa {lamalıdır. Onlar yazıçılığı, ictimaî yerlerde néce danışmağı bilmeli ve bütün bunlardan yerinde istifade étmelidirler. Lâkin ağayı Behrami'den biz béle bir hareket ve fealiyyet görmürük. Bir halda ki, 53 neferden olan genclerin be'zileri bu iki üç il erzinde öz leyağetlerini, bacarığlarını ve misilmis fealiyyetlerini nümayiş étdirmişler.

"Azerbaycan" gazetesi, No: 194-205, 1323 (1944).

***

ABBAS PENAHI MAKÛLU (1902 - 1971)

Abbas Penahî Makûlu 1902 yılında İran Azerbaycanı'nın Makû şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Tey' da "Mirze Yusif Medresesi"nde sonra yeni kurulan "Teyriyye Medresesi"nde yapmıştır.²⁸³

1918-1934 yılları arasında babasının yanında ticaretle uğraşmış bu vesile ile Azerbaycan ve Kafkas şehirlerinin bir çoğunda bulunmuştur.

Edebî çalışmalarına, Tiflis'te çıkan "Yeni Fikir" gazetesinde "Perişan" adlı şiirini yayımlayarak başlamıştır.²⁸⁴

Abbas Penahî, Şah yönetimi tarafından 1935 yılında Türkçü, hürriyetçi olduğu ve halkı devlet aleyhine kışkırttığı suçlamasıyla zindana atılmıştır. Bir yıl zindanda tutulduktan sonra ömür boyu orada kalmak kaydıyla Zencan'a sürgün edilmiştir. 1941 yılında İngiliz ve Sovyet Ordusu İran'a girince bütün siyasî suçlular gibi o da serbest kalmıştır. Zencan'dan Tebriz'e dönmüştür.²⁸⁵

Tebriz'de, büyük bir hararetle devam eden, Azerbaycan Türkleri Bağımsızlık Hareketi'ne katılmıştır. Azerbaycan Demokrat Partisi'nin üyesi olmuş ve "Azerbaycan" gazetesinde yazmaya başlamıştır.

Azerbaycan Muhtar Hükûmeti'nin, Rus, Avrupa ve Fars güçleri tarafından 12 Aralık 1946'da yıkılmasından sonra çok sıkıntılı hayat yaşamıştır. Bir müddet kaçak dolaşan Penahî, sonunda Bakû'ye sığınmıştır. Azerbaycan gazete ve dergilerinde yazıları ve şiirleri yayımlanan Penahî aynı zamanda Azerbaycan İlimler Akademisi'nin El Yazmaları Bölümü'nde çalışmıştır.

Abbas Penahî 30 Eylül 1971 yılında Bakû'de vefat etmiştir.²⁸⁶

Kitap halinde yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: Tebriz Geceleri, Mübarizler, Settar Han (iki cilt), Hiyabanî, Gizli Zindan, Héyder Emoğlu, Edebî Me'lumat Cedveli. Bunlardan başka birçok hikâyesi çeşitli dergi ve almanaklarda yayımlanmıştır.

Abbas Penahî'nin eserlerinden örnekler:

---

²⁸³ Cenûbî Azerbaycan Yazıcılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 203.

²⁸⁴ Teymur Ehmedov, Azerbaycan Yazıcıları, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 384.

²⁸⁵ Cenûbî Azerbaycan Yazıcılarının Edebî Mecmuası, Azerbaycan Rûznâmesi'nin Neşriyesi, s. 203.

²⁸⁶ Teymur Ehmedov, Azerbaycan Yazıcıları, Öner Neşriyyatı, Bakı-1995, s. 384.

"Héyder Emoğlu" Romanından²⁸⁷**Birinci Hisse****TİFLİS DOSTLARI**

Kür çayı Tiflis şehrini ikiye bölür. Zaburtalo déyilen yérden başlayaraq, Ortaçala'daki meşhur bağlara kimi Kür'ün sağ sahilinde ço{lu abad ve hündür évler, bir néçe yérde ise dükân-bazar var. Lâkin şehr éle bölünmüşdü ki, büyük dükânlar, banklar, dövlét idareleri ve eyence yerleri Rusiya impérorunun canişini yaşayan hissede ğalmışdı. Dram ve opéra téatrları da bu terefdedir. Kür'ün sol sahilinde - Mi{aylovski küçesindeki "Hotél Nyu" gelib gédenlerin diğgetini celb édir. Şehr vağzalına ya{ın yérde salınmış Müctehid Bağı da, öz kederli görkemi ile adamları ğemginleşdiren Mété{ ğalası da çayın bu sahilindedir.

Burada, Kiriçni küçe ile Yélizavétski küçesinin çarpazlaşdıĝı yérde ucalan polité{nik mektebinde Rus, Gürcü, Érmeni telebeleri ile yanaşı, Müselman uşaĝları da tehsil alırdılar. Hemin telebelerden biri de Héyder Elekber oĝlu Tanrıvérdiyév idi. Héyder ağbeniz, ğaragöz, ucaboy bir oĝlan idi. O, Şéytanbazar adlanan mehellede yaşayırdı. Mété{ ğalası mekteb yolunun üstünde olduĝundan, o, her gün bu ğalanın yanından kéçib gétmeli olurdu.

Héyder'in atası Elekber kişi Urmiya'dan, Efşar élinden idi. Lâkin gencliyini Téhran'da kéçirib, Téhran Ünivérsitéti'nde de tahsil almışdı. Tebabet ile meşĝul olurdu. O, uşaĝlarının terbiye ve tehsilini her şeyden üstün tutardı. Bir defe Ürmiya hakimi terefinden tehĝir olunduĝuna göre, ailesini de götürüb Araz'ın bu terefine - Rusiya'ya köçmüş, Aléksandrapol²⁸⁸ şehrinde yaşayan ğardaşlarının yanına gelmişdi. Bir az sonra oĝlu Héyder'i İrevan'a aparıb ğimnaziyaya ğoymuşdu. Oĝlu kimnaziyayı ğurtarandan sonra atası onu Tiflis'e getirmiş ve yaşamaĝ için münasib bir év kirayelemişdi. Burada Héyder özü kimi ğaragöz, çatmaĝaş, nazikburun Sérgo adlı bir Gürcü ile dostlaşmışdı. Onların évleri institutun ya{ınlıĝında olduĝundan ço{ zaman derslerini Sérgogilde hazırlayardılar...

Héyder, Mété{ ğalasının yanından kéçerken bir néçe defe eli-ĝolu baĝlı mehbuserin harasa aparıldıĝını görmüşdü. Dustaĝların ğala péncerelelerinden tanışları ile néçe danışdıĝlarını, onların ürek daĝlayan yanıĝlı o{umalarını ço{ éşitmiş ve her defe de müteessir olmuşdu. Bütün bunlar gencin büllur tek ğelbini kederlendirmiş, onu ço{ düşündürmüşdü. İmkânı olsaydı, insanlara keder getiren bu dehşetli ğalanı öz balaca elleri ile daĝırdardı...

²⁸⁷ Penahî Makûlu, Héyder Emoğlu, Yazıcı Neşriyyatı, Bakı-1985, s. 6-12.

²⁸⁸ Aléksandrapol: Léninkan, Gümrü.

Bir defe de o, ğalanın yanından kéçerken yanığlı bir ses éřitdi:

Ğazamat istidir yata bilmirem,
Ayağda ğandalağ ğaça bilmirem...

Onun üreyi sıııldı, héç insafdır ki, bu cür melahetli sesin sahibi ğalaya salınsın?! Héyder başını yuıarı ğaldırınca gözü demir barmağlığların arasından oıuyan oğlana sataşdı. “Yeğin nişanlısı yadına düşüb. Gören, yazığ hele néçe il burada ğalacağ?” Bu fikirler içerisinde addımlarını yéyinletdi. Amma kôbud bir ses onu sür’etden saldı:

- Géri çekil, gic göyun, hara soıulursan?!

Béř dustağı araya alıb aparana silahlı polis ve jandarm neferleri ğabağlarına çııanı yoldan gövur, bu küçeden o birine kéçmeye goymurdular.

- Hara dürtülürsen, seféh, yoısa başın ğamçı isteyir?!

Bu ağır “kârvan” Baronbeyov kârvansarasının küncünden şah Abbas mescidinin ğabağına dönende küçe bir az daraldı. O terefdén gelen adamlar dustağlarla üzbeüz çııdılar. Polislerden kimse fit çalıb körpünü kéçenlere géri ğayıtmalarını işare étdi. Lâkin adamlar, ne sebebdense, géri dönmediler. Reis ğabağdaki jandarlardan ikisine ne dédisé, onlar körpünün o başına ğaçıb gelenlere mané olmağa başladılar.

Kür çayının suyu íeyli artmışdı; az ğalmışdı ki, körpünün üst taıtalarına çatsın. Körpünün o terefi ğaya, üstü dustağıana, bu terefi ise mescid idi. Mescidin yanı ise méydandır ki, orada da üç-dörd méyıana yan-yana dururdu. Dustağlar körpünün ortasına yétiřende onların arıasınca gelen adamlardan kimse çııırdı:

- Ğaladan özünü çaya atan adama baıın!

Sesi éřidenlerin çoıu, o cümleden de dustağları getiren jandarmlar dönüb ğalaya baıdılar. Bu ani fúrsetten istifade éden dustağlardan dördü özünü çaya tulladı. Hannan-hana özüne gelen jandarm reisi tapançasını çııırttı meheccere söykenerek, dustağların sudan çıımalarını gözlemeli oldu. Özlerini paltarlı-paltarlı suya tullamış dustağlardan be’zilerinin başları göründü. Jandarm reisi onlara ateş açdı. Eli esen, bütün varlığı titreyen jandarm reisinin tapançasından bir kâr çııımadı. Dustağlar ğâh batır, ğâh çııır, aşağıya- balığçı ğayığlarına teref üzürdüler. Bunu gören zabıt yanındakılardan birinin silahını alıb ateş açdı. “Eşref, meni vurdular!” - déyen adamın boğuğ sesi éřidildi. Zabıt ikinci gülleni atmağ isteyirdi ki, körpü başına toplaşanlardan kimse: “Aye, goymayın, bu köpek oğlu uşağları ğıracağ...” - déye baıırdı. Onun baıırması ile jandarm reisinin başına kerpic deymesé bir oldu. Zabıtın güllésé havaya açıldı. Bu defe o, tüfengini camaata sarı dönderib baıırdı: “Dağılıb gétmesé, hamınızı ğıracağam!” O, aııb üzüne tökülen ğanı görcek daha da ğuduzlaşdı:

- Mene daş atanın anasını!..

Kimse rus dilinde onu sesledi:

- Cenab, servaıt olun, sizi arıadan vurmağ isteyirler. Özünü tehlikede zenn eden zabit vezife ve intizamı unudarağ camaata teref döndü. Héç kesden bir şübheli hareket görmeyib, jandarlara müracietle gıışğırdı:

- Meni vurmağ isteyen kim idi?

Jandarlardan cavab almayanda anladı ki, bu da onu lengitmek için kelekmiş. Artıg ne balıgçı gıayıgları görünürdü, ne de gıaçan mehbuslar...

Bayağdan beri kirimişçe dayanıb bu menzereni séyr eden Héydar körpüden aralanarken iki neferin söhbetini eşitdi.

- Amma gıoçağlar özlerini ne gıurtardılar!

- Namerd köpekoğlu birini vurmasaydı, ne yaşı olardı.

- Ehsen kerpic atan oğlana! O olmasaydı, zabit yazıgları bir-bir denleyecekdi.

- Onu men de gördüm. Ucaboyle, cılız oğlandı; gürcüye de o{şayırdı, érmeniye de, müsürmana da.

- Bizleri bir-birimizden kim ayıra bilir ki...

- Gören, bunların günahı ne imiş?

- Eşitmedin o eli ağaclı gıoca ne déyirdi? Sosyalist olublar, bunlar da tutub ki, siz Nikala'yın düşmenisiniz. Bir barede bunlar da hağlıdırlar da... Bey dédiyin nedı, beyenmediyin nedı?!

- Seféhlik jandarmların lap böyüyündedir. Gündüz de dustağ apararlar Tiflis kimi şeherden?

Héyder bu iki neferin söhbetine gıulağ asa-asa yoluna davam étdi.

***

- Baa... Geldin? Adam da yoldaşı bu gıeder gözlemeye mecbur éder? - déye Sérgo Héyder'i gıabağladı. Héyder özünü o yere gıoymayıb astadan soruşdu:

- Belke sen bilirsın, Sérgo, sosyalistler kimlerdir? Ne için hükümet adamları onları tutur?

Héyder'in bu sualı Sérgon'u teeccüblendirdi.

- Sene ne var kimlerdir? Gel dersimizi o{uyag.

- Menim yubanmağıma sebeb onlar oldu...

Héyder tesadüf étdiyi hadiseni Sérgo'ya danışdı ve elave éledi:

- Yamanca gıoçağ adamlardı. Ehsen onlara! Zabiti kerpicle vuran da oğuldu, ha! Néce de vaıtında ilişdırdı! Men onu gördüm, arıg bir oğlandı... Hayıf ki, başa düşmürem bu sosyalistler kimlerdir.

Sérgo ucadan güldü:

- Doğrudan bilmirsın, yo{sa meni?..

- Lap doğrudan... Buraya ba{éy... belke Müselmanlar'da babiler olan kimi, onlar da {açperestlerin babisidir?

- Babi nedir, ee?..

- Babi de... ruhanilerin düşmeni. Déyirler onlar adama {urma yédirdirler.

Adam behiştı, cehennemi gözü ile görür.

- Sen meger béhişde, cehenneme inanırsan?
- Sen inanmırsan? Bes kilseye gédirsən, a{ı?
- Éle-béle gédirem. Gızlarla görüsmek {atirine...

Gülüşdüler.

- Vay seni, Sérđo, gızlarla başđa yérde görüşe bilmezsen?
- Kilsede gızlarla tanış olmağ asandır. Hem de anam razı ęalır. Yazığ arvad éle bilir ki, oğlu o {uyub kéşiş olacağ, daha bilmir onları görmeye gözüm yo {dur!

- Ede, sen lap hülulomezhebsen ki...

- Hüllümezheb? Vay seni Héyder!.. - Sérđo buruğ-buruğ ęalın saçlarını barmağları ile “daradı”. - Sende álem varmış, héç {eberim yo {. Ade ay uşağ, başa düş ki, din, mezheb boş-boş şeylerdir. Heyatda insan var, ya {şı ve pis insan! Ya {şısının dostu, pisinin düşmeniyem! Sosialistler de éynen béle déyirler.

- Doğrudan?

- Lap doğrudan!

- Bes, sen bunları haradan bilirsən?

Sérđo ğımışdı.

- Day onu démezler.

- Aha, bildim, yegin sen de sosialistsen.

- Düz tapıbsan.

- A {ı sosialistleri tuturlar, sürgüne gönderirler...

- Bilirem. Hetta öldürürler de.

Bundan sonra Sérđo Héyder’e sosialistlerin esl meğsedini izah étdi...

Héyder’in ęaşları dardıldı.

- Men seni özüme ğardaş bilirdim, - déye Héyder teessüfle başını terpetdi. - Naháđ! Lap naháđ. Héç ğardaş da béle meseleni ğardaşından gizli sa {layar? Hayıf benim zennimden!

Sérđo ürekden güldü:

- İncime, Héyder, bu éle meseledir ki, her addımda éhtiyat teleb édir.

- Menden de?

- Ya {şı-ya {şı, küsme.

- Dé görüm, ne üçün indiyecen meni onların meclisine aparmayıbsan? Belke héç bu gün men o géyri-adi menzereni görüb sene danışmayaydım?.. Belke onlar öz aralarına Müselmanları bura {mırlar?

- Ade, sen ne ğeribe adamsan? Özün indi démedin ki, yaralanan adam Azerbaycan dilinde “Eşref, meni vurdular”, déye ğıřđırdı? Belke de Eşref déyilen Eşref Yüzbaşév imiş. Cavan, nazik, gülerüz bir oğlandır. Biri de yegin ki, Téymür’dür. Onu da görmüşem, çopur, güde bir kişidir. Onları Ğarayazı’da tutmuşdular.

- Bunları sen haradan bilirsən? Bes, ne üçün indiyedek bu hağda danışmayıbsan?

ailede milletlere, fəhlərə fərg gəyən yəşdur.

- Teki sen dəyən olsun - dəyib, ne ise fikirleşdi ve elave éledi: - Biz sabah Nebatat bağına gəzməyə gədəceyik, vaşın varsa...

Héyder marağlandı.

- Siz dəyende, ye'ni, kim?

- Stépan'la men.

- Çoş isterdim men de sizinle olam, amma sabaha Élza ile vedeleşmişik. Başğa vaşta gəlsin...

***

İNTİĞAM DESTESİ²⁸⁹

“Guru çinar gırılar, lâkin eyilmez.”

Azadveten

Adamcıl Gurdlar

Dağların arasından esen güclü külək gécədən yağın teze gərləri sovrurag, çala çuşurlara doldurmağda idi. Kendal kendinden Ğarazemi kendine gėden üç nefer atlı baş gəlağlarını isti ve yun şeyler ile sarılığlarına gėre ve esen küleyin uğultusundan, bir birinin dėdiyi sözləri güc ile eşidebilirdiler.

Ağ yoşuş dəyilen yėrde çoş sert bir éniş başladığınan süvarilerin üçü de atlarından yėre inib ve atlarını yėdeklerinde çekməye mecbur oldular. Onsuz da küleyin, boranın şiddetinden ve havanın soyuğluğundan at üstünde oturmağ mümkün dəyildi. Külək o gėder güclü esirdi ki, yolçular ve atlar ayağlarını yėrden gėtürer gėtürmez onların izlerini gərdürürdü.

Yolçular hele Ağ yoşuşu tamamilə énmemişdiler ki, Kendal düzünə yaşın Şot ve Ğarazemi yolundan eşidilen bir néçe güllə sesi onların diğgetini celb étdi. Hamıdan gəbağda ağ madyan atını yėdeyinde çeken genc ayağ saşlayıb, üzünü dalınca gelen yoldaşlarına tutaraq elini hovşura hovşura soruşdu:

- Güllə seslerini siz de eşitdiniz mi?

Hemin gencin arşasında arığ ve gırmızı yabısını çeken kişi dinmedise de, başının hareketi ile güllə seslerini eşitdiyini bildirdi. Arşadan gelen genc ise durduğı yėrden uca sesle cavab vėrdi:

- Toğay bacı, men lap yaşşı eşitdim, özü de Şot ve Ğarazemi yolundan gelirdi.

Arada olan yaşlı yolçu gencin sözünü kesib, saymaz yana bir tevr ile:

- Gėresen hansı yazığın biridir, Havaya güllə atıb havar çağırır.

---

²⁸⁹ A. Makulu (Henahi), Tebriz Geceleri (Hékâyeler), Azereşr, Bakı-1950, s. 166- 173; Cenübî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 421-428.

Toğay bacı déye çağrılan yolcu kişi libası géymiş bir gadın idi. Hereket étdiyi zaman onun döşünde bir şey parlayırdı, lakin bu héç de gadınlara meşsus daşgaş ve gızıldan gayrılmış başga zinet şeylerinden déyildi. Bu, İyirmi bir Azer ingilabında feal suretde iştirak étdiyi üçün Azerbaycan millî hökümeti terefinden bu gadına vérilmiş “İyirmi bir Azer”²⁹⁰ médalı idi. Bu, garağaş, garagöz, uzunkirpik, yüksekboy, ince bél gadına géydiyi frénc galife şalvar çoş yaşı yaşardı. Fedailere meşsus olan gulağlı meşmer börgü, boz şinéli, parlağ çekmeleri, çiyinlerinden asdığı patron gatarları, elindeki balaca bir tufeng ona gözelliikle beraber, merdlik ve igidlik sifeti de véirdi. Éşitdikleri gülle sözlerine yaşlı yoldaşlarının ehemmiyyet vémediyini görünce, bu gadın bir az tutulan kimi oldu. O öz pertliyini zahire vérmeyerek üzünü hemin yaşlı yoldaşına tutarağ dédi:

- Éle ise onun harayına çatmalıyığ.

Kişi bu defe de lağéyd bir tevr ile:

- İki şeyden biridir, dédi, ya biz ora yétişince o adam özünü sağ salamat kende yétirib canını gurtarar, ya da ki adamcıl gurdlar onun işini bitirer, o ki galdı sen déyirsen onun harayına çatağ, sözüm yoşdur. Gar ve boran bundan artığ yérimeye imkân véirse, çatağ. Görürsen ki, adam ayağını ata bilmir. Eger düzde gar az olsa, o zaman mümkündür ki, atlara bir az zor gelek.

Bu vaşta ırda gelen genc ikinci defe olarağ söze garişib dédi:

- Sizin danışğımızdan béle çıır ki, guya o gülleleri atan tek bir adamdır? Özü de héyvanatın gorşusundan gülle atıb özüne havarçı çağırır, béledir mi?

Goca söze başlamamış Toğay gence cavab vérib dédi:

- Beli, Hesen eminin fikrince éledir.

- Getiyyen béle bir şey yoşdur, déye genc Toğay’a cavab vérdi.

Bayağdan beri danışğları fövgel’ade bir soyuğganlılığla dinleyen goca bu defe esebi halda arşaya dönüb:

- Géderik, görerik, déye, gence é’tiraz étdi.

Gocanın bu esebileşmesine ehemmiyyet vérmeyen genc çoş sade bir tövrle:

- Hesen emi, acığlanmayın, dédi, mesele siz düşünen kimi déyil. Éşitdiyiniz gülle seslerini bir de şatirinize getirin. Hemin gülleler bir neferin yoş, belke bir néçe neferin tufenginin ağzından bir anda çıın gülle sesleri idi. Bir neferin güllesi éle sür’etle dalbadal açıla bilmezdi. bunlardan elave havarçı çağırmağ üçün havaya atılan güllelerin sesi hemişe havada yayılar. Bu güllelerin gumbuldayıb hemin değıge seslerinin kesilmesi atılan güllelerin havayı gülle olmayıb hedefe deyen gülle olduğunu gösterir. Buna göre de atılan bu gülleleri adi bir şey hésab étmek olmaz. Mence, biz bacardığımız geder sür’etimizi artırıp özümüzü Şot ve Garazemi yoluna yétirmeliyik.

²⁹⁰ 21 Azer 1324 tarihi, Miladî 12 Aralık 1945 tarihine tekabül ediyor. İran Azerbaycanı’nda Tebriz başkentli Azerbaycan Demokratik Hükümeti’nin kurulduğu gündür.

Gencin bu düzgün mülahizesi Toğay'dan elave yaşlı yoldaşları olan Heseni emini de gane étdi. Bu söhbetlerden sonra yolçular öz hareketlerini sür'etlendirmek istedilerse de, arzularına müveffeğ ola bilmediler. Heseni emi démişken, ğar, boran bundan artığ yerimeye imkân vérmirdi. Onlar Ağ yo{uşun ayağına yétişmemişdiler ki, on addımlığda güclü bir ğar boranağına rast geldiler. Heseni emi: "Ğız, dayan!" déye ğışğırdı. Toğay ise derhal dayandı ve Heseni eminin bu gözlenilmez bağirtısından öz teeccübünü gizleye bilmedi. Bu zaman Heseni emi telesik tûfengini çiyininden aşırıp ça{mağına çağğıldatdı. Heseni eminin bu nağâhani bağırması ve onun dalınca patronu saldığdan lüleye yétirmesi tek Toğay'ı déyil, genc yoldaşları İslam'i de{i teeccüblendirmişdi. Heseni eminin bu haletine her ikisi mat ğalmışdılar. Bu zaman Heseni emi dübare seslenib:

- Neye durub ba{ırsınız, görmürsünüz meger? Déye bağırđı ve onlara ya{ıhlaşan ğar boğanağına barmağı ile gösterib ğışğırdı: Adamcıl ğurdlar!

Bu defe hamıdan ğabağda duran Toğay boğanağına dürüst diğget étdi ve derhal tûfengini çı{ardıb patronladı, çünkü o da bir néçe boz ğurdun, ar{alarını bunlara teref dönderib ğarları sovura sovura irelilemelerini görmüşdü. Bu zaman Heseni eminin tûfengi sesledi, ğurdlardan biri geyri ada bir ses çı{ararağ ğarın üste yı{ıldı. Onun a{an ğanını gören başğa ğurdlar öz cinslerinden olan bu héyvani parçalamağ için hücum étmek istedilerse de, bu va{t Toğay'ın tûfengi de{i açıldı. Ğurdlar irelileye bilmeyib kenara çekildiler. Heseni eminin yaraladığı ğurd de{i yarası yüngül olduğı için o birilerinin dalınca sürüne sürüne ğaçmağına başladı.

Yolçular düze indikleri zaman külek sakitleşib hava açılmışdı. Amma ğar ço{ olduğı için onlar yéne de atlarını sür'etle sürebilmirdiler. Atlar be'zen yolun ğarla dolu olan chu{urlarına düşüb döşlerine kimi batır, ço{ zehmetle yola çı{a bilirdiler. Yolçular Şot ve Ğarazemi yoluna yétişdikde yerdeki izlerden bir ğeder atlı ve piyadanın Ğarazemi'den gelib Maku terefine kéçdiklerini bildiler. Bu müşahide yolçuların üçünü de teeccüblendirdi. Bunlar on gün evvel, ye'ni 1325'ci il azer ayının 12'de Azerbaycan Démokrat Firğesi'nin Ğarazemi rayon komitesi terefinden ğaragoyun mahalında olan hövzeleri, cavanlar teşkilatı ve ğadınlar teşkilatını yo{lamağ için sefere çı{mışdılar. Onlar {ain Ğevamüsseltenenin İngiliz ve Amérika dövletlerinin telebi ve kömeyi ile Azerbaycan millî hökûmetine ğarşı {ain başğımından, indi Tebriz'de hökûmetin mürtece İran dövleti elinde olmasından ve her yerde Azerbaycan demokratlarının te'ğib édilmesinden hele de {eberdar déyildirler. Çünkü onların gétdikleri dağ kendleri Ğarazemi kendinden ço{ uzağ idi ve aramsız yağın ğar kend aralarında olan cığırları tutub gét geli kesmişdi. Buna göre de onlar Tebriz'de, Maku'de ve Ğarazemi'de baş véren hadiseler hağğında héç bir şey bilmirdiler. Onlar yola çı{dığları zaman hemin Ğarazemi kendinin rayon komitesi sedri Eziz öz arvadı Toğay'a ve emisi Heseni emiye bacardığca téz dönmelerini tapşırılmışdı. Hemin héy'et néçe gün evvel géri dönmeli idi. Yu{arıda déyildiği kimi, ve boran yolları bağladığından onların ğayıtması te'şire düşmüşdü. Son hadiseler hağğında héç bir me'lumatları olmayan bu üç nefer yoldaki izlerden bu ğeder atlı ve

piyadanın Ğarazemi'ye yığılıb oradan Şot ve Maku terefine gétdiklerini bilerken {eyli düşünmeli oldular. Yolçuların içinde Toğay hamıdan artıĝ fikir deryasına ĝerĝ olmuşdu. Nedense, Toğay bu izleri eri Eziz'in işleri ile elägelendirir ve buna ĝöre de kendini ço { narahat hiss edirdi. Ğadınlara me {sus olan hessashĝ ve baş vérecek hadiseni ĝabaĝcadan derk étmek ĝabiliyyeti ile bu izlere ba {arken o, pis bir hadise ile ĝarşılaşacağını düşünürdü. Başına min cür ĝara fikirler gelir ve öz geleceyi üçün min cür bed fal vururdu. Bu ĝor {unc ve sı {ıcı fikirlerden ya {asını ĝurtarmaĝ üçün başını başĝa bir şeyle meşĝul étmek istese de, bacarmırdı. Ara ço { sakitlik idi. Atların nalları altında ezilen ĝarların {ışıltısından başĝa héc ne eşidilmirdi. Yolçuların her üçü öz düşüncelerine daldıĝlarından héc biri danışmırdı.

Kende üç kilométre ĝeder ĝalmıř bir tepenin dibinde Hesem eminin ĝışĝırnıĝı evvelkinden daha artıĝ ucaldı. O, bayāĝkinden daha sür'etle atından düşüb tüfengini patronladı, Hesem emi tüfengini doldura doldura öz özüne "Men ĝuya dünenki uřaĝ ĝeder de bilmirdim" déye déyinirdi. Sonra yoldaşlarına teref dönerek:

- Bayāĝdan démir dim meĝer bu gülleri atan kim ise canavarların mühasiresinde ĝalıbdır, gülleri havaya atıb kendine kömek çağırır. Buyurun, ĝörün, dédi ve özlerinden elli ĝedem aralı yolun saĝ kenarında, yém üste ĝarpıřan bir néçe canavarı yoldaşlarına ĝösterib elave ét di: Hansı bedbe {ti ise tezece daĝıdıb yémeye meşĝuldular.

İslam ile Toğay Hesem emi ĝösteren terefe ba {anda ço { dehşetli bir menzere ile ĝarşılaşdılar. Bir néçe metr yérin üstündeki ĝarlar iki neferin ĝırmızı ĝanına boyanmışdı. Üzü üste düşmüş bu iki cesedin etrafına yığışan ĝurdlar biri birleri ile boĝuřa boĝuřa öz ĝismetlerini parçalayrdılar.

Yolçuların attıĝı tüfenglerin sesinden canavarlar ĝor {ub daĝıldılar. Hesem emi, Toğay ve İslam telaşla özlerini méyitlerin üstüne yétirib onların kim olduĝunu te'yin étmek üçün cesedleri müayine étmeye başladılar.

Cesetlerin her ikisi de üzü üste düşmüşdüler. Onların budlarının ve ĝollarının yumuřaĝ etlerini ĝurdlar büsbütün yéyib ĝurtarmışdılar. Yolçuların her üçü atlarını yédeklerinde tutaraĝ cesedlerini yanında dayanıb gözlerini onlara zillemişdiler. Onlar keskin ve kederli ba {ışlar ile méyitlere {eyli ba {andan sonra birinci olaraĝ İslam söze başlayaraĝ soruşdu:

- Eger bunlar tüfeng atıb havarçı çağırın adamlardısa, bes bunların tüfengleri hanı?

Doĝrudan da cesedlerin bélerinde patron ĝatarları olmadıĝı kimi, yanlarında héc bir tüfengleri de {i yo { idi. İslam'ın bu sözlerinden Toğay ve Hesem emi diksinerek yu {udan ayılan adamlar kimi küt nezerlerle bir birinin üzüne ba {tılar: Hesem emi:

- He, bala déyesen sen déyendir. Tut atı ĝörüm, déye, atının çilovunu İslam'a vérib özü ise ĝabaĝında olan méyite teref eyildi. Her ikisinin ellerini, ayaĝlarını ve bedenlerinin sair hisselerini diĝgetle yo {ladıĝdan sonra cesedlerin yanında çömbelib üzünü yoldaşlarına tutaraĝ başını yırĝalaya yırĝalaya dedi:

- Yéke bir cinayet vađe olubdur. Bu bedbeşler her kim olsa da çoş namerdlik ile getl olunubdurlar. Her ikisinin de el ayağları bağlı olduğları halda, çoş bigéyretlikle arşadan vurub öldürübler. Adamcıl ğurdların bunları dağıtması tesadüfden başa bir şey déyil. Başın her ikisini de elleri kendir ile daldan bağlıdır. Bu sol terefde düşen adamın küreyindeki delik ğurdların iti dişleri ile delinmeyib, o, gülle yéridir, hem de çoş yaşından deyen gülle.

İslam burada Hesén eminin sözünü kesib soruşdu:

- Güllenin yaşından deymesini neden bilirsiniz?

- Baş gör yaranın dövresini barıt néce yandırırbdır, déye, Hesén emi öz tehğigatına davam édib cesedlerin birini çevirmek istedi. Bu zaman Toğay ile İslam da atlarının cilovlarını yeherin ğaşında berkidib Hesén emiye kömeye geldiler. Ğabağ terefden cesedin libasları ve üz gözü cırılıb dağılmasa da, üzünde donub ğalan ğanlı ğarlar onun tanınmasına mane olurdu. Cesedin üst paltarı evvelden çışarıldığı için onun ağ köyneyi de ğanlara bulaşıb bedenine yapışmışdı. Nedense onların tanınmasına Toğay her ikisinden artığ ciddi cehd édirdi. O, bayağdan beri başına sarıdığı yün başlığı başından açıb, temiz ğarlarla isladarağ cesedin ğanlı üzünü silmeye başladı. O ğeder çekmedi ki, cesedin üzü temizlenib tanınmağ derecesine geldi. Bu adam Ğarazemi rayon komitesinin şezinedarı Merdan idi.

Merdan Ğarazemi rayon komitesinin feal üzvlerinden olub, kend ehalisinin ğayđısına ğalan méhriban ve řoř sifet bir adam idi, buna göre de kend camaatının yanında onun řüsü hörmeti var idi. Toğay'ın özü ve eri, ye'ni hemin kendin rayon komitesi sedri Eziz bu adamın şatiri hamıdan artığ isterdiler. Buna göre de, Toğay ve yoldaşları bu dehşetli heğiğete tesadüf étdikleri zaman ıldırım vurmuş bir adam kimi ğuruyub yérlerinde ğaldılar. Onların rengi ğar kimi ağarmışdı. Ücü de sorucu nezerlerle bir birinin üzüne başırdılar. Héç cür me'na vére bilmedikleri bir iş baresinde heresinin ğelbinden cürbecür fikirler kéçmekte idi. Bayağdan beri öz geleceyi için bed fallar vuran Toğay, o fikirlerin bir heğiğet ola bileceyini düşündükce özünü titremekden saşlaya bilmirdi. Hesén emi ile İslam'ın halı Toğay'ınkindan yaşı déyildi. Bir az sonra Toğay möhkem bir irade ile, gözleri yaşardığı halda hemin cesedin başını ğar üste ğoyub, o biri cesedi arşası üste cönderdi ve üz gözünü temizlemeye başladı. Bu zaman Hesén emi ne ise düşünüb Toğay'ı méyitden uzağlaştırmağa çalışdı, mümkün olmadı. Toğay öz özü ile danışırımış kimi: "Merdan ile Eziz bir değiğede olsun ayrılmazdılar. Allah élemesin belke...!" Méyitin çevrilmesi ile, Toğay'ın "Eziz" ğışışırb méyiti bağrına basması bir oldu.

Doğrudan da bu cesed Toğay'ın sévgili eri Eziz'in parçalanmış méyiti idi.

GIRMIZI ÂŞIĞLAR²⁹¹

Ġapıcı Ġapını açar açmaz üzeyinde saray nişanı olan şik ve güzel bir maşın {este{ana heyetine da{il olub aramsız fit vérmeye başladı. Bu Ġeyri adi sesden bir birine deyen {este{ana {idmetçileri, kişili Ġadınlı hamı heyete yüyürdü. Maşın fit vérmekte davam édirdi. T{este{ana {idmetçileri maşının etrafına yığışsalar da, helelik kimse maşının Ġapısına ya{ınlaşmaĠa ve maşındaki zatın ve istediğini soruşmaĠa cesaret éde bilmirdi. Maşının üzerinde seltenet sarayı nişanı parladıĠından, içerisindeki adamın ya şahın özü, ya da saraya en ya{ın adamlardan biri olduĠu aydın idi. Buna göre de {idmetçiler Ġor{ularından yerinde donub Ġalmışdılar. Hamı baş hekime müntezir idi.

Nehayet, heyetin o başından yoğun gövdeli baş hekim göründü. O, fııldaya fııldaya, gözlenilmeyen halda heyete so{ulan ve ardı kesilmeyen fit sesiyle telesdiyini anladan maşına teref irelileyirdi. T{effif külek onun aĠ {alatının eteklerini yellendirirdi. Baş hekim maşına ya{ınlaşarken gözleri şahın ya{ın me'murlarına me{sus nişan vurmuş bir gence sataşdı ve derhal özünü itirerek baş eydi. Bu meĠrur zabıt yerinden teprenmeden şehadet barmaĠının hareketi ile baş hekimini özüne teref çağırdı. Baş hekim {alatının etekleri maşına sürtüşene kimi ireliye gétđi, ve bir de te'zim éđib içerideki gencin Ġarşısına dayandı. Baş hekim gözlerini zabitin dodaĠlarına dikib durması ile onun buyuracaĠı fermayışleri éşitmek için hazır olduĠunu bildirirdi. Genc te'zir étmeden:

- Baş hekim sensen mi? Déye, soruşdu.
- Beli, menem, déye, baş hekim bir de te'zim étđi.
- E'lahezret-i Hümayun'un emrine göre bu yaralını Ġebul éđib müalice étmelisiniz. Senin özünden başĠa kimse ile danışmayacaĠ.
- Baş üste.
- Yarası {eterli olmayıb sağalsa, {este{ananı terk étmekden evvel nézmiyye idaresine tehvil véersen. Bildin mi?
- Beli, bildim.

Baş hekimin işaresile kenarda duran {este{ana {idmetçilerinden iki nefer ya{ındaki aĠ suvaĠı binaya da{il olub, ellerinde {erek bayıra Ġayıtdılar ve maşının sol Ġapısına ya{ınlaşıb yaralını götürdüler.

Yaralı bu zaman hem zarıyır, hem de {ırıldayırdı. Çünkü o, boĠazından kesilmişdi. Yaralının boĠazından a{an Ġan bedeninin her terefini islatmışdı. Onun sağ eli daha ço{ Ġana bulanmışdı. Bele nezere gelirdi ki, yaralı yaralanıb huşunu itirene kimi hemen eli ile boĠazını kesen alet veya el ile mübarize aparmışdır. Bu adam çalsāĠal ve arıĠ bir adam idi. Onun dazlaşmış kellesinden ve çallaşmış sağĠal

²⁹¹ A. Makûlu (Henahî), Tebriz Geceleri (Hékâyeler), Azerneşr, Bakı-1950, s. 201- 210; Cenûbi Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Elm Neşriyyatı, Bakı-1988, c. III, s. 428-438

bıgından elli veya elle bés yaşlarında olduğu anlaşılırdı. Yaralının libası olduğca cırığ ve biçimsiz idi. Ayağlarında guruyub ğalan şam gön çarığlarından ve kobud toşunmuş ip çorablardan onun kendli olduğu anlaşılırdı. Tıstenenin saray maşını ve şahın şüsusi me'muru vasitesile getirilib siyasi dustağlara meşsus tapşırığlarla şeste şanaya tehvil vérmisi bu adamın bařđa şestelerden séçildiđini gösterirdi.

Bir azdan sonra yaralını cerrahlığ mizinden götürüb baş hekimin kabinetinin yanındaki otağa getirerek, oradaki taştın üstüne uzatdılar. Bu kimi şestelerin baş ağrısı ve zehmeti çot olmalarına başmayarağ, baş hekim bu cür şestelerle daha artığ marağlanırdı. Çünkü, onların geribe sergüzeştleriyle öz şatirat defterini tekmiileşdirirdi. O, indiye kimi tesadüf étdiyi bir çot béle sirli şestelerin sergüzeştlerinden bir néce ğalın defter yazıb doldurmuşdu.

Baş hekimin nezerince, hemin ğocanın sirleri daha marağlı olmalı idi. Baş hekim şestenin sağalıb sağalmayacağına o ğeder ehemiyet vérmese de, onu danışdırmağ için elinden gelen ğeder ğeyret serf édirirdi. Günortadan bir saat sonra yaralı gözlerini açıb, otağın seğfine diretti. O, çot berk zararıydı. Onun haletinden fikirlerini bir yere toplamağ ve harada olduğunu te'yin étmeye çalışdığı görünürdü. Gözlerini o teref bu terefe dolandırır ve héç bir şey séçmeyen nezerlerle etrafı séyr édirirdi. Nehayet, gözlerini üzüne zilleyen baş hekimini ve onun yanında duran ağ köyneklı cavan ğızı séçen kimi oldu ve gözlerini onların üzüne zilleyib başmağa başladı. Onun yarası olduğca ağır idi. O, danışmağ istese de, zeiflik ve ağrı macal vérmir, onun danışmasına mane olurdu. Bir az sonra şestenin zeif sesi éřidildi. Bu ses sanki ğuyudan çışırdı. O, danışmağ istediği sözleri ancağ ğırığ ğırığ déye bilirdi. Baş hekimin emri ile yaralıya bir iyne daha vuruldu. İndi o, boğazına tókülen ilığ südü ğurtum ğurtum içe bilirdi. İyirmi dörd saatdan sonra yaralının kéfi nisbeten yaşılaşmışdı. O, indi harada olduğunu bilir ve ağır ağır nefes alıb danışırdı. Yalnız baş hekim déyil, belke şesteananın tamam şidmetçileri insanda olan marağ ğüvvesinin te'sirile bu sirli ğocanın kim olub, saay ile ne kim münasibet saşladığını bilmek isteyirdiler. Lakin baş hekimin emrine göre özü olmadan şestenin otağına kimse gire bilmezdi. Baş hekim bilirdi ki, bu şeste bir siyasi adam olmasa béle, yene de onda řalđa dénilmesi lazım olmayan bir sırr vardır ki, onu řalđla danışmağdan bu cür goruyurlar. Onu her şeyden artığ rahatsız éden kişinin ğiyafesi idi. Eger bu kişi adi bir adamdır ve siyasetle işi yoşursa, onun hađđında olan bu tapşırığlar ne démekdir? Yoş, eger bu kişi şahın nezerini celb édecek derecede siyasi bir ünsüdüre, bes bu ğiyafe nedir? Baş hekim iyirmi dörd saatdan beri bir saat da olsa rahatlanmayıb, yaralının müalicesile meřđul idi. Ne olur olsun o, yaralını danışdırmağ isteyirdi. İkinci ğün ğünortadan sonra saat béřde şeste eziyyetle olsa da ağır ağır danışmağa başlamamışdı. Baş hekim alçağ sendelde şeste ile üzbeüz oturub, onun elini öz elinin içeresine almışdı. O, şestenin üzüne ğülümseyerek:

- Kéfin nécedir? Déye, onu dindirdi.

Tıeste ağır ağır nefes alarağ:

- Babatam, déye, cavab vérdi. Hekim tekrar soruşdu:

- Özünü néce hiss édirsen?

Ƨeste başımı buladı.

- A {ı sene ne olub? Seni kim yaralayıb? Déye, o {esteye yéne bir sual vérdi.

Ƨeste acı bir tebessümden sonra:

- Başımın belası ço {dur. Ah... hele de men sağam!

Hekim teskinlik vérici méhriban bir sesle :

- Gör {ma, ya {şı olarsan, bir şey olmaz, dédi. Bir söyle görek seni kim bu hala salıb?

- Özüm.

Ƨestenin bu sözünden hekimin teeccübü daha da artdı:

- Özün?

- Beli özüm. Menim yérime her kes olsa éle béle éderdi. Men ancağ hele ölmeyib, sağ gılmağıma teeccüb édirem.

Gocanın haletinden anlaşılırdı ki, o da derdini déyib, yüngülleşmek isteyir. Çünki o. indi öz özüne danışırımış kimi:

- Söylemek, söylemek, hamıya söylemek, ah, o müdhiş değığeler yéne de gelib gözümün gabağında dayandı, déye, söylenmeye başlamışdı. Évimizin seadeti balaca Gehreman! O, gülende év, eşik, dam, daş, oğul, gelin, hamısı gülerdi. O, gemgin olsa, tamam aile yasa batardı. Gelinin gucağından dartıb aldılar. Gözümün gabağında uşağı vurub yére serdiler. Balaca uşağı müdafie étmek istediğim için üç nefer birden üstüme tökülüb, başımdan tüfeng gundağı ile vurdular ve hemin değığe gollarımı bağladılar. Évimize dolan jandarmların dörd neferi de şerefsiz ve alçağ adamlar idi Merdlere layig olan sifetlerin héç biri bunlarda yo { idi. Yatdığı yérde arvadı ile atasının döyülüb tehğir olunduğunu gören oğlum, {este ve zeifliyiine ba {mayarağ, ağaca dayana dayana otağdan heyete düşerken heyetin o terefinde duran arığ ve tiryeki bir jandarm onu nişan aldı. Hemen değıgede men oğlumun yerinde olaydım.

Burada goca dayanıb, danışmasına mane olan göz yaşlarını balıncın ucu ile gurulamağ istedi. Onun meğsedini başa düşen baş hekim ta {tdan sallanan melefenin ucu ile onun gözlerini silib, sözlerinin dalısını eşitmek için özünü müntezir adamlar kimi gösterdi. Ƨeste ise sözüne devam édib dédi:

- Güllenin açılması ile oğlumun ah déyib, yére yığılması bir oldu. İnsan ölümünden zerre geder müteessir olmayan jandarmlar öz hallarına azacığ da olsun teğyir vermediler, sanki adi bir işi görmüşdüler. Goca atanın garşısında cavan oğlunu ve cavan bir gelinin yanında canı geder sévdiyi erini öldürüb, bir aileni, belke de bir nesli mehv étmeyi sanki héç bir ehemiyeti yo { imiş. Daşdan soyuğ olan bu adamlar erinin üstüne yı {ılıb ağlayan bir gadını min tehğir ile ayırıp, kend mescidinde cem étdikleri bir deste démokrat arvad uşağlarının içine gıtdılar. Görünür ki, bir néçe değığe evvel sesini eşitdiyim gülleler boşa atılmırmış, onlar da adama déyirmiş. Men néce olursa olsun évden çı {mağ istemeyib, oğlumun henüz tamamile soyumamış cesedini gucağlamağa can atırdım. Lakin bu gansız alçağlar meni sürüye sürüye bir évde hebs étdikleri gocaların yanına getirdiler. Biz olduğumuz yérde mescidde

yığılan arvad uşağın nale, feryadını ve acı bayatılarını ço{ ya{şı eşidirdik. Onlardan her kes öz ezizlerini çağırıp ağlayırdı. Men öz gelinimin sesini bu seslerin içinde tanıdım. O da öz sévgilisinin adını çağırıp ağlayırdı. Bir az sonra bizim göllarımızı bağlayıb şehere getirdiler ve zindana tehvil vérdiler.

On bés aydan beri kimseden hörmet ve mehebbet görmeyen göca baş hekimin ona diğğetle gulağ asdığını görünce ruhlanır, var güvvesini bir yére toplayaraq sözlerini a{ıra yétirmek isteyirdi. Bu acı {atirelerin te'siri ile göcanın fener kimi birden sönmesinden gö{an hekim göcadan bir néçe değıge rahatlamasını ve özüne bir geder to{tağlıg vérmesini {ahiş étdi. Göca susdu ve hekim de yerinden durub öz otağına géttdi. bir azdan sonra şefğét bacılarından biri elinde iyne destgâhı olduğı halda hekim ile beraber {estenin yanına gelib göluna bir iyne vurdu. Şefğét bacısı çı{ıyb géttdi. Hekim ise öz yerinde oturaraq {estenin danışmasına müntezir oldu. Özünde yeni bir güvve hiss eden {este söhbetine davam éttdi:

- On bés ay zindanda çekdiyim ezablardan danışıb sizi yormayacağam. Bu geder déye bilerem ki, démokratlıg ile müttehim olub, zindana düşen adamlarla édilen reftar insanlıgı lekeleyen bir reftardır. Milli hökümet dövründe azadlıg adımı çeken bütün cavanların göca atalarını ancağ zindanda tapa bilersiniz. Yér darlıgını nezere alaraq, bir ay bundan evvel göcalardan bir hissesini zindandan bura{dılar. Çünkü teze tutulan dustağlar üçün zindanda yér yo{ idi. Men de o va{t azad oldum. Ey, kaş azad olmayaydım. Men zindanda olduğum müddet nevem ile gelinimi tapmağ ümidile yaşayırdım. Teessüfler olsun ki, iş men gözleyen kimi olmadı. Min zehmet ve eziyyetden sonra doğulub böyüdüyüm kende gayıtdım. Kendimize hele {eyli galmiş men bildim ki, a{tardığlarımı bu yerde tapa bilmeyeceyem. Çünkü kendde ne tüstü çı{ır ve ne de it hürürdü. Kend {ali ve {araba galmişdi. Lakin bir sirlı güvve meni buraya çekirdi. Kendimizi gezdim, dolandım, nehayet évimize géttdim. 21 Azer hadisesinden bir gün evvel oğlum ve nevem ile oturduğum otağımıza girdim. Nevemin yére serilib dağılan gırmızı aşığlarını aparmamışdılar. Men onları yığıb cibime doldurdum.

Burada göcanın boğazı guruyub gözlerinden yaş a{mağa başladı. O, bir geder to{tadığdan sonra yéne davam éttdi:

- Bu {arabazarlıgda bayguş kimi ulayan tekce özüm idim. Dolandım, gezdim, ağladım, öz évimizden başga gonum gonşu, dost aşnaların da {arabalarına baş vurdum. Kendimiz {arabazara dönmüşdü. Kendimizin gebristanına da géttdim. Tanıdığım gebirlerin sayı artmışdı. Labüdd yeni gebirlerin biri de oğlumun idi. Amma men ferğ goymadan hamısının üstünde ağladım. Hamısının üstünde göz yaşları a{ıtdım. Ağlamağda ve göz yaşı tökmekde de hağlı idim. Bir kend ve bir abadanlığdan galan tekce men idim. Mene béle gelirdi ki, éle men ağlamağ üçün galmışam. Gonşu kende gedib, kendimizin kéçirdiyi iztirablı değıgeleri ve {algımızın başına gelenleri onlardan öyrenmek fikrine düşdüm. Efsus, efsus! O kendin de böyük hissesi dağılmışdı. Kendde gara çarğatlı yaşlı gadınlardan başga kimse yo{ idi. Ço{ gezdikden sonra kendlilerin birinden öyrene bildim ki, kendleri jandarmar dağıdıb

ğaret édenen sonra arvad uşagları da name'lum bir yére sürübler. Sefir sergerdan dolanıram. Ne édeceyimi, haraya gédeceyimi özüm de bilmirem. Sanki evvelden de men küçelerde doğulub böyümüşdüm. Ne yerim vamiş, ne de yurdum.

Nehayet, béle gerar geldim ki, şehere gayıdıb bedbe{t ailemin sürüldüyü yéri jandarm ve goşun idarelerinden öyrenim. Hansı idareye getdim, sözüme gulağ asan olmadı, ağzıma döyüb géri gaytardılar. Géce mescidlerin soyuğ veğaranlıg bucağlarında galırdım, gündüzler ise özümü ora bura vururdum. Nevem gehremanın gırmızı aşığlarından başga ailemden héç bir yadigâr galmamışdı. Buna göre de bu aşığlar benim yanımda olduğca eziz ve giymetli idi. Çünkü balaca gehremanım bunları her şeyden artıg séverdi. A{ırınıcı ümidim olan bir uşağın gor{usunu men o uşağlardan alırım. Buna göre de gehremanın özü kimi onları téz téz yo{lar, çı{ardıb ba{ar, téz de cibime goyardım. Bu haletde meni görenler deli déye dövreme toplaşar, teessüfle bu mecnunane hareketlerime ba{ıb, başlarını bulayarağ çı{ıb géderdiler.

Bir gün başıma yığılanlardan bir nefer ovcuma bir şey basıb fövri gözüme itdi. Bu adam her kes ise gedim dost aşnalardan, yainki démokratlardan olmalı idi. Çünkü ovcuma basdığı şey on tümen pul idi. Bu cür yaşamağ, {üsusen, bu naümidlik meni zara getirmişdi. Bir yandan da şehere yayılıb şöret tapmışdı. Adamlar mene bir deliye ba{an kimi ba{ır, gadınlar ve uşağlar "deli geldi" déye, menden gor{ub geçirdiler. Men {algı gınamıram. Onlar mene deli demeye hağlı idiler. Menden üz véren hareketler, benim gırmızı aşığlara olan mehebbetim, elbette, {algın gözünde géyri tebiî görünürdü. Teessüf olsun ki, bu geder ağıllıların içerisinde bu deli dedikleri adamın sözlerine gulağ asan tapılmadı. İdarelere o geder gedib gelmişdim ki, tamam gıapıçılar meni ya{şı tanıyırdı. Bir gün edliyye idaresi gıapısından kéçende orada duran gıapıçı meni çekib dédi:

- Ba{, emi, iki güne kimi şah bu şehere gelecek. Ya{şı olar ki, sen bir erize yazıb derdlerini şahın özüne bildiresen.

O, bu sözleri güle güle dédiyinden bilirdim ki, meni mes{ere édir. Balaca bir şeherin jandarm reisini görmek mümkün olmayan bir ölkede bu üsul-i iradelerin banisi olan adama erize vérmek olar mı? Bu az va{tın içerisinde ço{ mes{ere éldiyimden her cür tehgire al{mışdım, buna göre de edliyye me'murunun mes{eresi meni o geder incitmedi. Bir gün sonra {iyabandan kéçdiyim zaman dükânların gabağına bayrağ ve {alça vurmağ üçün polislerin dükânçıları mecbur étdiyini gördüm. Bildim ki, edliyye me'murunun dédiyi doğru imiş. Derdlerimi bir erizede yazıb şahın özüne vérmeyi ret étdim. Öz derdlerimi gısa bir suretde yazdım, bir defe de o{uyandan sonra ya{şı bir pakéte goyub yanımda sa{ladım.

Burada baş hekim gocanın sözünü kesib soruşdu:

- Savadın vardır mı, emi?

- Beli, molla{anada az maz o{umuşdum.

Hekim gocanın sergüzeştini éşitmeye ne geder ecele édirse, goca da demeye bir o geder telesirdi:

- Men erizeni yazıb hazırlasam da, déye, goca davam étdi, erizemi ona çatdıra

bileceyime, yaşun onun menden erize gēbul edeceyine gēlbim hēç cūr inana bilmirdi. Gūnortaya yaşın idi. Men menzil ētdiyim şarabadan bayıra çığıdım. Hemin dēmodrat dostumun mene vērđiyi on tūmenin iki tūmenine bir dene yaşşı Zencan bıçağı almışđım. Sekkiz tūmeni gālırdı. Men özūme yaşşı bir yēr tapmağ üçün şiyabana düzülüb duran camat arasında dolanırdım. Her ne geder çalışdımsa da, bir yēr tapıb dayana bilmedim. Çünkü hara gētdimse, govdular. Şahın gelmesi yaşınlaşırđı. Bir saata kimi özūme bir yēr tapıb dura bilmeseydim, heyatda bir defelik ümidim de bir defelik itmiş olacağdı. Medrese şakirdleri düzülen yērde bir nefer polis intizama başırđı. Men özümü onun yanına yētirib, şaha yazdığım erizeni ona göstere göstere hemin sekkiz tūmeni de ovcuna basdım. Pulu menden alandan sonra polis üzūme başarağ gülümsedi ve menden şeber aldı:

- Gırmızı aşığıların haradadır?

Men o saat bildim ki, polis idaresinde de şeher camaatı kimi meni divane tanıyırlar. Polisin bu sualının mügababilinde men danışmayıb elim cibime saldım ve gırmızı aşığıları çıarıb ona nişan vērīb yene de cibime tökdüm. Menim bu haletimden polis şeyli güldü ve sonra meni medrese şagirdlerinin cergesi gurtaran yērde yaşşı bir yēre getirib, oturtdu. İndi men şahı göreceyime şatircem olmuşđım. Amma erizeni vērīb vére bilmeyeceyime hele de şatircem dēyildim. Fikir deryasına gērg olmuşđım. Lakin birden fitlerin sesi meni özūme getirdi. Şah yaşınlaşırđı. Menim de gērarım geti idi: Ya erizemi ona vérecekdım, ya buna müveffēg olmasam hēç bir zūlmkârın tarişinde görünmeyen bir iş görecek ve onun bu gāra tarişesini daha da gāraldacağ idim. Özümü tamamilere hazır ve amade ēledim. Dēmek olar ki, sefalet günlerimin aşır değıgelerini kēçirmekte idim.

Şah Azerbaycan seyahetine çışan gūnden baş hekim Tebriz radiosuna müntezem sūretde gūlağ asırđı. Çünkü Tebriz şahın müsafireti hağğında me'lumatları Téhran'dan evvelce alırdı. Tebriz radiosunun veriliş vaşına az galdığı üçün baş hekim şesteden bir neçe değıgelik üzr isteyib, zengi basdı. İçeriye girib hekimin véreceyi emre müntezir dayanan şevğet bacısına yanaşıb dedi:

- Otur benim otağında, Tebriz radiosunun vaştı olan kimi radionu aç.

- Siz buradan eşide bilersiniz mi? Déye, şefğēt bacısı baş hekimden soruşdu.

- Elbette, elbette...

Gız otağdan çışan kimi baş hekimin şahişi ile goca söhbetine davam ētdi:

- Polis meni otuzduran yēr uzağ dēyildi. Şah bizim gabağımızdan gēcecekdı. Uzağdan bēş altı dene gözel, teze ve şıg maşın göründü. Camaat bu maşına oturan ve özlərini eşrefi meşluğat sayan adamları görmek üçün bir birini iteleye iteleye gabağa soşulmağ isteyirdi. Bizden o terefde düzülen camaatın "urra" sesleri eşidilirdi. Bu, padşahın eyleşdiyi maşının camaata yētişdiyini bildirirdi. İndi hamı maşınlar gelen terefe başırđı. Maşınlar ise aheste aheste irelileyirdi. Balaca bir gız gucağına yēke bir gül destesi olarağ medrese şagirdlerinin gabağında dururdu. Gızın yanında gāra kostum gēyib boynuna yaşa vuran bir adam dayanmışdı, o, gızı öyredirdi. Bu komediyani şah defelerle gördüyü üçün öz rolunu çoş gözel bacarırdı. Gıza bir neçe

ğedem ğalmış o, maşından düşdü. Şahın dalınca gelen maşınlarda oturan özgelerini dardan bir çoğ büyük adamlar da maşınlardan düşdüler. Bunlar hamısı öz rollarını çoğ güzel oynayırlar. Ğız gül destesini şaha teğdim étdi ve sonra ezberlediği sözlere gramafon kimi dedı. Şah ve e'yanlar ğıza ğulağ asır ve gülümseyerek öz memnuniyetlerini bildirirdiler. Bundan münasib vağt tapa bilmeyecektim Üreyimin döyünmesine bağmayarağ, özümü bir ğuş ğeder yüngül hiss édirdim. Pakéti çığardıb şaha teref yumuldum. Mendan pul alan polis hamıdan evvel dalıma düşüb meni tutub ğaytarmağaa çalışdı. Lakin men artığ şaha yağınlaşmışdım. Polis ireli gelmeye cesaret étmadi. Şah meni görse de üzüm bağmırdı, çünkü fikri heledde o zil sesle danışan balaca ğızda idi. Şahın dövresinde duran büyüklerden bir nécesi meni görünce Farsca, sonra Azerbaycanca mene "redd ol" dedilerse de, men onlarla hésablaşmayıb özümü daha da ireli dürtüdüm. Şah üzünü dönderib mene nifretle bağdı. Éhtimal o, benim kimi cındır géyinmiş, divane sayağ bir damla birinci defe üz üze gelirdi. Bunu men onu üz gözünü turşutmasından, ğaşlarını dartmasından anladım. Ancağ men ehemmiyet vermedim, erizemi ona teref uzadıb, henüz sözüme ağıra çatdırmamışdım ki, arğasına dönerek: "Merdekra redd konid" dedı. Men o saat bildim ki, benim bu cesaretim onun acığına gelibdir. Erzemi ğebul étmeyini anladım. İndi men çekdiyim neğşenin ikinci ğismini yérine yétirmeli idim. Bu meğsedle ireliden ağzını açıb cibimde hazır ğoyduğum bıçağı derhal çığarıb, ona hemle étmek istedim, lâkin bu vağt o, mendan uzağlaşmışdı, maşınına teref ğédirdi. Onun yanındaki adamlardan iki nefer meni tutmağ için üstüme yumuldu.

Men özüm de teeccüb édirem ki, bu iki adamın elinden ne cür ğurtarıb bu ğeder camaatin içinde: "Mehv olsun bu cür edaletsiz şah!" déyenden sonra bıçağı nece öz boğazıma çekmişem.

Ğocanın sözü buraya çatanda esebilikden bütün bedeni titredi. Can véren adamlar kimi zarımağaa başladı. Bu zaman baş hekimin defterğanasından radio vérici cihazın sesi ucaldı. Oradan bir kişi sesi déyirdi:

- Şahpur'dan alınan çebelere ğöre şah öz mübarek ğeçmeler ile bu küçük şehri müzeyyen buyurduğ zaman onun ayağlarının altında yüzlerle öküz, ğoyun, ğurban kesildi. Azerbaycan demoratları terefından évi ğaret olub, oğlu öldürülen bir nefer ğoca tamaşaçıları yararağ özünü hüzür-i mübareke çatdırıb erz éledi: "Ğurban, demokratlar mende ne öküz, ne ğoyun ve ne övrad ğoymayıblar ki, senin kimi adil bir padşahın ğarışında ğurban kesem. Odur ki, ehd élemişem gerek özümü senin müğabilinde ğurban kesem". Bu sözden sonra ğoca sür'etle cibinden bıçağı çığarıb öz boğazına çekdi. Ğoca henüz ölmeyib, e'la hezretin tapşırığı ile "Şir ü Turşid" çesteğanasının baş hekimi Ağayı Doktor Efşar'ın teğt nezerinde müalice olunur.

Baş hekim radionu dinledikçe gölerini iri açarağ ğarışındaki çesteye bağır ve şaşırılmış halda yérinde ğurcalanırdı. O, nehayet devam getirebilmeyib yérinden ğalğdı ve hücum édirmiş kimi bir baş radionun üstüne ğédib sesini kesdi ve otağdan çığıb bayıra ğaçdı. Otağaa derin bir süküt çökdi, can çekşen yaralının zarılısından başaa heç bir şey eşidilmirdi.

***

DOKTOR TAĞI ERANÎ (5 Eylül 1902 - 4 Şubat 1940)

Tağı Eranî 5 Eylül 1902 günü Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Babası Ebülfeth Eranî, İran Maliye Bakanlığı’nda vergi memuru idi. 1907 yılında Eranîler, Tahran’a göç etmiştir.

1920 yılında orta öğrenimini bitirdikten sonra Tahran Tıp Fakültesi’ne kayıt olmuştur. Fakülteye girmesiyle birlikte o günlerde, İran’ı tamamen sarmış durumda olan siyasî çalkantıların da içine girmiştir. Eranî, ülkesinin, Marksist-Leninist görüşle huzura ve refaha kavuşacağına inanmaktadır. Bunun için Türkçe, Arapça ve Farsça dillerine tercüme edilmiş sol eserleri çok okumaktadır.

1922 yılında Almanya’ya giderek Berlin Üniversitesi’nin Fen Fakültesi’ne kayıt olmuştur. Dersten arta kalan zamanlarında hem “Kaviyanî” matbaasında korektör olarak çalışmış hem de Almanca ve Fransızcasını ilerletmiştir. 1928 yılında 26 yaşında doktorasını tamamlamıştır.

Diğer yandan o, Almanya’da felsefe, sosyoloji, siyaset, iktisat ve tarihî ilimler konusunda ciddi araştırmalar yapmıştır.

Eranî, Almanya’da iken Ömer Hayyam’ın “Rübâileri”ni; âlim, seyyah Nasir Hüsrev’in “Sefernâme” ve “Din Meselesi” eserlerini, aynı zamanda Sadî’nin ve Übeyd Zekâ’nın hayatını ve sanatını anlatan eserleri hazırlamış ve neşretmiştir.

Doktor Eranî kısa süre içerisinde “Pisi{ologiya”, “Diyaléktik Matérializm” (dört cilt), “Fizika Élminin Esasları” (dört cilt), “Kimya Élminin Esasları”, “Ümumî ve Tüsusî Pisi{ologiya Esasları”, “Biyologiyanın Esasları” eserlerini yazmıştır. O, kendisinin tesis ettiği “Dünya” dergisinin sahifelerinde de “Mistika ve Matérializm” (Mistisizm ve Materyalizm) “İnsanın Matérializm Noktéyi Nezerinden Te’rifi” (İnsanın Materyalizm Yönünden Tarifi), “Azadlıg ve Zeruret” (Hürriyet ve Zaruret), Hüguğ ve Matérializm”, “Gadınlar ve Matérializm” eserlerini yayımlamıştır.

Bütün bunlarla birlikte edebiyat ile de yakından ilgilenmiştir. Fars ve Arap edebiyatları ile ilgili yorumları okumuştur.

Doktor Tağı Eranî, 1937 yılı Nisan ayında Rıza Şah’ın gizli polisleri tarafından tutuklanmış, çok ağır sorgulamadan sonra, kapalı şekilde mahkeme edilerek 10 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Fakat Tahran hükûmeti, Eranî’nin hapisanede bile yaşamasını hazmedemeyerek onu 4 Şubat 1940 günü zindanda öldürtmüştür.²⁹²

---

²⁹² Cenübî Azerbaycan Edebiyyatı Antologiyası, Élml Neşriyyatı, Bakı-1983, c. II, s. 450-451.

Doktor Erani'nin mahkemelerde yaptığı savunmalarından birkaç parça:²⁹³

Yoldaşlar, irtica güdüzlaşmıştır. İctimaî cereyan dalgalanan bir çaya benzeyir, gözleyin ki, çör çöp kimi çayın sahiline, palçıg kimi tekine yapışmayın, çalışın ki, çayın ortasının en pâk ve temiz getrelerinden olasız.

Biz a{ın aléyhine üzdüyümüzü bilirik. Lâkin güvvetli gollarımızla bu a{ının istigametini deyişdirene geder üzeceyik...

***

Beşeriyetin mügeddes idéalları eléyhine, insanî e{lağ normalarına gârşî hareket étmek éle bir iyrenc şekle salınmıştır ki, sülh ve azadlıgdan, gan tökme, yo{sulluğ, pozğunluğ ve fahişeliyin gârşısını almağdan danışan egideler on illik hebs cezası ile te'gib olunurlar. Zehmetkêşlerin terefdarı olmağ ve onların hüğü□nu gorumag üstünde bu geder şiddetli caza vérilmesi cemiyet için olduğca büyük bir rüsvaylıgdır. Ne için zehmetkêşden bu geder gôr{ursunuz? Polis me'murlarının üstünde zehmetkêş sözü yazılmış bir vereğeye gözleri sataşan kimi bütün varlıgları ile ona hücum étmeleri ne geder de ikrah getiricidir. Cin "Bismillah"dan, Téhran polis idaresinin zehmetkêşden gôr{duğ geder kimseden gôr{mur. Meğ sizin heyatınızın bütün éhtiyaclarını zehmetkêşler te'min étmir, meğ İran milletinin onda doğğuz ekserriyeti zehmetkêş déyildir mi? Zehmetkêşe gârşî çı{mag meğ İran milletine ve hemin demokratik meşrute ganunlarına gârşî çı{mag déyildir mi? Onda bes ne için polis idaresinin bütün güvvesi zehmetkêşlerin terefdarlarını te'rib étmek işine serf édilir? Bu cüre te'rib ve mühakimeler ne tek sizin kütle eléyhine olduğunuzu, éyni zamanda onlardan berk gôr{duğunuzu gösterir. Bu şiddetli te'gibin gôr{udan, titremeden başga özge sebebi ola bilmez. Bélelikle, siz özünüz istemeden kütleinin güdretini é'tiraf édirsiniz...

***

İndi artıg bir sıra yalanlar tedricle heğiget şekline salınmağdadır, polis idaresinin elinde alet olan müddeilümum da bu sa{takârlıglara esasen ittihamnâme düzeltmiş ve onun tezyiglerine gârşî mügavimet gösterildiyyinden gezeblenerek mene en şiddetli ceza tedbiğ olunmasını teleb étmışdir. Müddeilümum el attıgı zülm ve {eyanetin büyüklüyünü başa düşmür. O, bir terefdan oyuncağ, diğ terefdan {eyaneti heyata kéçirmek aleti olur. Eger hakimler de diğget étmeyib polis idaresinin elinde alet olsalar, onda men bir ço{ başgaları heğigetde bu adamların hevesbazlıklarının gurbanı olacağ. Buna göre de polis ve edliyye idarelerinin dosyelerine sa{ta ve gerezlik raportları nezere almadan diğgetle yanaşmağ ve heğ getleri aşkâra çı{armağ

²⁹³ A. g. e., s. 450-455

lazımdır...

***

Ümumiyyetle, adamlarının öz milletinin seadeti uğrunda ferzen bu veya başğa bir eğidenin dalınca gétmelerini başğa bir dövlete mensub étmek sözün tam me'nasında cinayettir. Biz müttahimlerin be'zilerine béle bir iftira atan adamların ümumi ceza ganunlarının 269. maddesine esasen cinayete celb olunmalarını ciddi sürette teleb édirik...

***

İran metbuatı âleminde onun varlığı ile fe'ır étdiyimiz "Dünya" jürnali birinci günden déyildiği kimi élmî bir jürnaldır ve cildinin dalında géyd olduğu kimi felsefi fikirler hağında materializm nökteyi nezerinden behs édir. Meselenin behs édir. Meselenin mahiyetini anlamadan onun fahişeliye, savadsızlığa ve saireye garşı mübarize kimi göze çarpan büyük başlıklarına göre onu tebliğati bir jurnal ferz étmışler. Eger heğıgetepn kommünizm budursa, onda bu eğideni ne için bu geder şiddetli te'rib édir ve kommünist olmamağ éybini öz üzerinize götürürsünüz? Eger bunun eksinedirse, ne için "Dünya" jurnalını tebliğati vereğeler sırasına sahrsınız? Siz benim ve İran ictimaiyyetinin béle bir metbuat yo'sulluğu dövründe varlığı ile fe'ır étdiyimiz "Dünya" jürnalını digğetle o'uyun, eger orada öz vicdan ve insafınız eléyhine bir mövzu gördünüz, onun heğıgeten İran milletinin menaféyine garşı olduğunu sübut éde bildiniz, onda meni iki beraber şiddetle cezalandırın, eger insafınız varsa, béle bir jurnalınneşr édilmesi İran ictimaiyyeti için fidmet étmekden, ona ifti'ar gázandıрмаğdan başğa bir şey ola bilmez. Ona göre de bütün boş iddiaları leğv édib, bir kenara goyun ve daha bundan artığ cinayetlere el atmayın...

***

Siz esas gezayi vezifeler tutmağ şeraitine mâlik déyilsiniz. Gezayi vezifelere layiğ olmağ için her şeyden evvel insaf, méhribanlığ, cesaret, edalete ve vezifeye elağe lazımdır. Esas ganunun tamamlayıcısının 28. maddesine göre gezayi güvve ölkenin üç müsteğil güvvesinden biridir. Bu güvve tam istiğlala mâlik olmalıdır, başğa iki güvvenin iradesinin te'siri altında olmamalıdır. Bu tecrübe meşruteli ölkelerde, {hususile icraçılığ güvvesinin hemin irelide géyd étdiyim tecavüzkarlıklarının garşısını almağ üçündür. Gezayî meramın şerefi misilsizdir. Milleti teşkil éden ferdlerin mügedderatı ve ümumin heğıği tehlikesizliyi onlara tapşırılmışdır. Lâkin siz! Siz gezayi güvvenin ehemmiyyetini icraçılığ güvvesinin nazirliklerinden birinin idarelerinden biri olan polis idaresinin bir şö'besi olmağ derecesine geder alçaltmışsınız. Dünyanın her yerinde gezayi güvve hetta siyasi

rejimlerden de üstündür. Minlerle siyasi değişiklikler dağa esen külek kimi gezayi güvvenin gedim ve ezemetli heykeline iz de sala bilmir. Lâkin siz! Polis idaresi sizin emrlerinize itaet etmek evezine, siz onun emrlerin icraçısı olubsunuz. Polis idaresinin daşili ve inzibati siyaseti de sizin zeif heykelinizi bir od kimi külek garşısında titredir. İndi de oyunağ olduğunuzu ele bil ki, özünüz de tesdiğ edersiniz. Mehkemenin ibtidaî iclaslarında iddia sahiblerinden başğa heç kes olmamalıdır. Lâkin burada feğat üç polis zabiti déyil, tekce özü danışan ve iclasın müdiri hesab olunan aşğa rütbeli alçağ bir zabit de oturmuşdu, mehkeme reisinin öz nezerini bildirmeye cesareti yoğ idi. Bu gezayi düşkünlük ele bir yere çatmışdır ki, siyasi idarenin özünü müstentig adlandıran ve benim namüstentig adlandırdığım en ehemmiyetsiz me'murlarından biri şenbe günü 16. II. 25. (17. V- 37 m.) demişdir: "Mehkeme kimin itidir ki, polis idaresinin icazesi olmadan bir adama beraet vérsin, yağud onu mehküm étsin. Eger özünüz için beraet gaganmağ fikrindesinizse, onda polis idaresinin müvafig nezerini celb étmelisiniz..."

Öz erini bütün heyvanların güclüsü bilen serçe kimi teceddüd dövrünün bu celladları da öz iradelerini sizden, gezayi güvveden, şeref ve vicdandan da yüksekde bilirler. Ne üçün? Sizin zeif olduğunuza göre! Bizim tutulduğumuz İran ictimaiyyetinde top kimi seslendi, bütün dünyanın digğetini özüne celb étdi. Röyter ve sair agentliklerde bu barede şeber vérdiler. Gezayi güvve, elbette, yatmamış olsaydı adeten bilmeliydi ki, bir adam tutulduğda onun tutulması hağğında gerar 24 saat içerisinde ona çatdırılmalıdır, ancak bize teşminen on ay sonra, (orta hesabla) 1316. 1.2 (24. II- 37) de çatdırıldı.

Müstentig ve müddeilümum bu sükût garşısında ganuni hökmlere esasen özerlerini te'ğibe layig bilirler mi? Gezayi güvvenin birinci payesi, o, tehğigathakimi olan müstentig göresen heç utanır mı? Gezayi aleme garşı özünü şain bilirmi? Elde olan düzgün me'lumata göre bu adam geceler siyasi idarede hazır olarağ, şalg noktayı nezerinden mügeddes sayılmalı olan hazırkı iddihammenin esasını teşkil eden öz gerarını polis idaresinin gösterişile, törettikleri facieler irelide izah olunan zülm ve tecavüz dellallarının eli ile tertib étmışdir...

***

Bu günkü müttehimlerin İran milletinin en seçilmiş nümayendeleri olduklarını, bu vağta geder onlardan heç birinin şidmetden başğa ayrı bir iş görmediğini ve İran'ın hemişe feşri olduklarını hazırkı möhkeme hey'eti çoğ yağşı bilir. Müddeilümumun ittihamları düzgün olduğü teğdirde béle, yéne de hemin deste İran milletinin diri bir millet olduğünü sübut étmış, o millet için feşr gazarırmış ve sizi diri bir milletin gezayi güvvesi étmış olur. Ona göre de reftarınız çoğ değig olmalıdır. Men burada özümü müdafie étdikde meğsedim özüm déyildir. Menim müdafiem ümumidir ve öz hağğımda dediklerim az, ya çoğ başğalarının hağğında düzgündür.

***

SÖZLÜK

A

Âgil: Akıllı.

Âb-i beğa: Hayat suyu, dirilik suyu.

Âb-i kövser: Cennette bir çeşme, içki.

Âb-i serd: Soğuk su.

Âb: Su; erimiş mâye hâline düşmüş; yaş, göz yaşı; şarab; lâtif, hafif.

Adam beste: Sakız.

Adırmayıb: İtimat etmeyip.

Afet: Bela, musibet, zarar, güzel, dilber.

Âfitab-i âlemara: Dünyayı bezeyen güneş.

Âfitab: Güneş.

Âhen ü fulad: Demir ve çelik.

A {ır: Âhir: Son, sonra, sonunda.

Âhu: Ceylan.

Ajan: Polis.

Ajad: Ecdad. soy.

Âla ğapı: Ulu kapı, devlet kapısı, hükümet, hükümet merkezi (âlâ kapı { bâb-ı âli).

Amac: Nişâne, hedef, amaç, gaye.

Âmade: Hazır.

Amar: İstatistik, hesaplama, senet, belge.Âmm: Kitle, halk; topluluk; seyid olmayan; Hz. Muhammed'in soyundan olmayan.

Arġad: Dağ koçu, dağ koyunu.

Ara: Süsleyen, bezeyen, ziynetlendiren.

Ârif: Bilgili, bilgi sahibi; tanıyan; klâsik doğu şiirinde mistik sûfiye işaret olarak kullanılır.

Ariz-i gülgün: Gül yüzlü, gül benizli.

Ariz: Yanak, yüz.

Arm: Sembolik.

Armıdır: Asker, ordu.

Asar: Eserler, alâmet.

Âsıman: Gök, asuman.

Asitan: Eşik, astana; dergâh, sarayların giriş kapısı.

Aşüfte: Heyecanlı, karmakarışıklık, mecazî çılgınca âşık, vurgun.

Ateş-i nirane: Cehennem ateşi.

Ateşgede: Zerdüşterin mabedi.

Âtifet: Meyl, maillik; duygu; sempatiklik.

Âyât-i mübin: Mukaddes ayetler.

Âye: Alâmet, nişan, Kur'an-ı Kerim'in sûrelerindeki her bir cümle.

Âyet: Alâmet, nişan, Kur'an-ı Kerim'in sûrelerindeki her bir cümle.

Azarlan- : Hastalanmak.

B

Bâb-i seadet: Saadet kapısı.

Bâb: Kapı, kitap veya bir eserin bölünmüş kısımları; layık, yaraşan, uygun; Babilik mezhebinin liderinin adı; padişah veya hükümdârların kapısı.

Bac: Baç, vergi, tazminat.

Bâd-i mü {alif: Muhalif esen rüzgâr, karşıdan esen rüzgâr.

Bâd-i seba: Mülâyim rüzgâr, ılık rüzgâr.

Badzen: Yel getiren, hava üfleyen.

Bal ü ner: Kol kanad, el kol.

Bal ü per: Kol kanat.

Balakêş: Yukarı kaldıran; borcunu harcını vermeyen insan.

Baleğ: Yetişmiş, büyü çâğına ermiş.

Balidelenir: Büyümüş, boylanmış, yücelmiş.

Bam: Dam.

Bâr: Yük, meyve; verim, semere; ocak; tezek; resmî kabul.

Bâran: Yağış, aralıksız dökülen, aralıksız yağdırılan şey.

Bâranî: Yağmurdan korunmak için giyilen giysi, yağmurluk.

Bârgeh: Şah sarayı; deniz kenarı, sahil.

Barik: İnce, nazik, dar.

Barütbet: Rütbeli, görevli.

Batesellüt: Sahip olmakta, ele geçirmekte.

Batum: Polis sopası.

Baver édin: İnanın.

Bazdid: Kontrol; belirli emek; bakma; ziyaret etmek.

Bazi-yi şetrenc: Satranç oyunu.

Bazres: Müfettiş.

Beğa: Ebediyyet, daimi, devamlı.

Beğer: Yerli mal, yerli hayvan.

Becce: Çocuk, uşak, erkek çocuk.

Bedbid'e: Kötü amel, kötü davranış.

Bedcü: Kötülük arayan.

Bedhen cere: Kötü insan.

Bedkiş: Kötü niyetli, kötü düşünceli.

Bedter: Daha kötü.

Behayış: Hayvan, dört ayaklı.

Behişt-i edni: Daimi cennet.

Behmen ayı: İran takviminde on birinci ayın

adı.
Behr-i umman: Umman denizi.
Behreberdarlıĝ: Fayda getirmek.
B hude (b hude): Abes yere, boşuna.
Bel k s: Dert  eken.
Beng: Ses.
Bengi: Neşe saçan.
Berĝ: Yıldırım, elektrik iřıĝı, parlıtu, parlama.
Berberiyet: Barbarlık, cehalet, kabalık.
Berhem: Karmakarışıklık, bir işi birbirine karıştırmak, boşa  ıkarmak.
Beri: Saĝalmıř, kurtulmuş, p k, temiz, h r, azat.
Berk: Yaprak, g c, kuvvet.
Berkenar: Kenara  ekilmiş.
Berraĝ:  ok parlak, işık saçan,  ok parlayan.
Berr -yi b ryan: Kızartılmış kuzu.
B san-i {esm-i big ne: D şman gibi yabancı.
Best: Baĝlı, sıĝınak.
Beste: Yatak yorgan.
Beşaret: Hoş haber, m jde.
Beşsaş: G ler y zli, sevinçli, ş d.
Betlan: Kedersiz, l zumsuz, manasız.
B yt- l hezen: H z n evi, keder evi, Yakub peygamberin oĝlu Yusuf'un hasreti ile kapanıp kaldıĝı ev.
B yt: Beyit, ev, iki mısradan oluşan şiir.
B yt lhez : H z n evi; Hz. Yakub'un oĝlu Yusuf'un hasretiyle kapanıp yařadıĝı ev.
B zikib: Usanmış, bıkmış, canına yetmiş.
Bezirg n: T ccar, tacir.
Bezm-i ehbab: Dostlar (sevgililer) meclisi.
Bezm-i ehl-i  rfan: Hayır ehlinin meclisi,  rifler meclisi.
Bezm-i nişat: şenlik ziyafeti, şenlik meclisi.
Bezm-i teĝerr b: Ya {ınlaşma meclisi.
Bezm: Meclis, toplantı,  şk işret, keyf meclisi.
Bezmi işret: Keyf meclisi.
Be {t-i humayun: Hoş baht.
B aram: Kararsız, sabırsız, tahmm ls z, durmadan.
B c n: Cansız.
B d r: Uyanık, haberdar adam.
B derd: Dertsiz.
B din: Dinsiz.
B hudeg y: Boş konuşan.
B mar: Hasta.
B munis: Arkadaşsız, dostu  şinası olmayan, tek تنها.

B nam   neng: Hayasız, utanmaz,  rsiz.
B peder: Babası, pi, nik hsız d nyaya gelen  ocuk.
B ruh: Ruhsuz, cansız,  l .
B semer: B r vermeyen, meyve vermeyen, semeresiz, faydasız, boş.
B şamar: Sayısız, hesapsız.
B şumar: sayısız, hesapsız.
B y bengerd: Ortalıkta dolaşan, avare.
Bi ser   p : Başsız ayaksız,  ncesi ve sonrası olmayan, avare, serseri, başıboş.
Bicek: Bir malın tahvil edilmesi hakkında senet.
Bid'e: Bidat, eski
Bid: S ĝ t aĝacı.
Bidad:  lke, şehir.
Bihemdullah: Allah'ı ş k r.
Billurin: Billurlu, billurdan yapılmış, kristalli.
Bime: Sigorta.
Birge: Birlikte, beraber.
Bisim: Telgraf, radyo vericisi.
B şumar: Sayısız, hesapsız.
Birge: Birlikte, beraber.
Biyaz (beyaz): Beyaz, ak (renk); dua kitabı.
Biz rk: B y k.
Bi { : K k (Aĝa, bitki vb.)
Bomb-i n pal: Napalm bombası, bir  eşit bomba.
B 'ĝe: Yer,  lke, mabet, kabir.
B l v: K heylan at.
But -yi hicr: Ayrılık ocaĝı.
Bute: Kuyumcuların altın eritmek için kullandıkları  zel kap.
Butimar: K t , pis; baykuş.
Bu {aĝ: Gerdan,  enenin alt kısmı.
B lheves: Iki  lemler meşgul olan.
B ng h: Ambar.
B nyad: K k, temel, esas, temel.
B rran: Kesici, kesen, keskin.
B rran: Keskin (kılıç).
B t-i tennaze: Putperestlerin ibadet ettikleri pesim veya heykel, sanem;  ok g zel.
B zĝale: Keçi yavrusu.

C

Cabbar: B y k.
Cade: Yol.
Cahid: Cehd eden, gayret eden, alışan.
Caize: M k fat.

Cam: Şişe, kadeh, piyâle, kâse.
 Came: Giyecek, elbise, çamaşır.
 Camee: Cemiyet, halk.
 Canbe {ş: Canlandırın, can bahşeden (Allah anlamında da kullanılmaktadır.).
 Cansitan: Can alan (Azrail), öldürücü.
 Cari: Akan; şimdiki; icra edilen; tedavülde olan.
 Carsu: Dört yol kavşağı.
 Cavidan: Ebedi.
 Ceğîn: Bayram.
 Ceb ceb: Gıdık, çene ile gerdan arası, buhak.
 Cebin: Alın.
 Cebra: Zorla, güçle.
 Cela-yi veten: Vatan tutkunu, vatansever.
 Ceng: Kavga, dövüş, savaş.
 Cengel: Orman.
 Cengperver: Savaşçı, savaş taraftarı.
 Cennet-i rizvan: Meleklerin cenneti.
 Ceres: Zil.
 Ceresler: Ziller, çanlar.
 Ceride: Eskiden vergi defteri, defter; önemli hadise.
 Cezakellah: Allah karşılığını versin (Ödül ve caza olarak).
 Cezire: Ada.
 Cıbildız: Hareketli, şen.
 Cida: Mızrak, süngü.
 Cife-yi dünya: Dünya malı.
 Cihad: Savaş, mücadele, din uğrunda savaş, dini yayma yolunda mücadele.
 Cilazın er: Yenilmeyen kahraman.
 Cinağ: Bahse girmek.
 Cinan: Cennet, behişt.
 Civar: Çecre, etraf.
 Cobrai: karşılığını verme, tamir etme.
 Comerd: Cevan kişi, genç mert; cömert.
 Cövcü: Dudakların kenarı.
 Cövlan: Cevelan, gezip dolaşma.
 Cuğd: Baykuş, Başın arka tarafında düğümlenmiş saç.
 Cuy: Ark.
 Cüda: Ayrı.
 Cühhal: Cahiller.
 Cülus: Tahta çıkma, bir hükümdarın tahta çıkması, oturma.
 Cünnemekân: Genç iken ölen.
 Cünun: Delilik, divanelik.
 Cür'e: Bir yudum.
 Cüst: Aktarma, araştırma.

Cüzv: Cüz, kısım, parça, Kur'an'ın otuzda bir hissesi.

Ç

Çah: Kuyu.
 Çâk-i giriban: Yakası yırtık.
 Çâk: Dağılmış, yırtık, parçalanmış.
 Çâker: Nöker, hizmetçi, köle.
 Çalak-çapak-çapuk: Çevik, aceleci, keskin, hızlı.
 Çamlığ: Çamurluk, balçıklık.
 Çapilus: Yaltak, hilekâr.
 Çavuş: kervan başı.
 Çekân: Damlayan.
 Çelipa: Haç.
 Cem {em: Naz, işve, cilve.
 Çen: Duman.
 Çeng: Çenk, harp adlı enstrümana benzer çalgı aleti.
 Çenkâl: Pençe.
 Çep: sol.
 Çepavul: Talancı.
 Çerçi: Seyyar satıcı.
 Çerik: Partizan.
 Çesb éyle- : Yapıştırmak.
 Çêşm-i {unfişan: Kanlı yaş akıtan göz.
 Çêşme-ğurban: Gözüm üste.
 Çêşme-yi héyvan: Dirilik suyu, ölümsüzlük suyu, hayat suyu.
 Çimmel: Zayıf, arık.
 Çin ü Maçin: Çin ve Çin'in ardında olan ülkeler.
 Çin: Kıvrım, kırışık, rüyanın doğru çıkması.
 Çölmek: Çömlük, yemek pişirilen toprak kap.
 Çömçe: Saz.
 Çunoçera: Soru, sorgu sual.

D

Dad-stad: Alış veriş.
 Dad: Adalet, insaf, ceza, aman, imdad, yardıma çağırma.
 Dadaş: Ata, baba, büyük kardeş, ağabeyi.
 Dades: Feryâda yetişen, imdada ulaşan; müstantik.
 Dâd {ah: Adalet isteyen, feryada çağırın.
 Dâm-i bela: Bela tuzağı, bela toru.
 Dâm: Tuzak, tor, hapisane.

- Damad: Bey, enişte, damat.
 Dâmen: Etek, hile, kelek.
 Dânâter: Çok bilgili, daha bilgili.
 Dâne: Tohum, tane, adet.
 Dâneşsera: Meslek lisesi, meslek okulu.
 Dank: Dirhemini altıda birini ifade eden ağırlık ölçü miktarı, emlakın altıda bir bölümü.
 Dâra-yi izz ü şan: Saygınlığı, şanı olan.
 Dâver: Arabulucu, münsif, mahkeme hakimi, Allah dini.
 Ded: Yırtıcı hayvan.
 Dedannüma: Sırıtırıp dişlerini göstererek yaltaklanan adam.
 Def: Reddetme, itekleme, geri çevirme, ortadan kaldırma.
 Defe: Halıcıların kullandığı alet.
 Déhğan: Çiftçi, kentli, köylü, bağban.
 Déh: Kent, köy.
 Dehan: Ağzı.
 Déhati: Kentliler.
 Déhgede: Kent, köy.
 Dehr: Zaman, devir; dünya, âlem; tabiat, talih, felek.
 Dehre: Kesici alet, çapacak, et döven.
 Dejban: Komutan, kale komutanı, askerî polis.
 Dendan: Diş.
 Der pé-yi mövte: Ölüm ardınca.
 Derağuş: Kuvaklama, kucağına alma.
 Derayet: Bilgi, beceri.
 Derbece: Küçük kapı.
 Derbend: Dar geçit, boğaz; dağ yolu, dağ geçidi; ala kapı (âlâ kapıṭbâb-ı âli), geniş kısa cadde.
 Derif: Teessüf etmek, itiraf etmek.
 Dest-i renc: Emek, zahmet.
 Dest: El.
 Destar: Sarık, et döven alet.
 Destgir: Yardımcı, taraftar, dustar, esir, tutsak edilmiş adam.
 Dévséper: Büyük kalkan taşıyan savaşçı.
 Déyr-i Muğan: Zerdüşterin ve ateşperestlerin ibadet ettikleri yer, ateşgâh.
 Déyr: Manastır, kilise.
 Dığlı: Verem hastalığı.
 Dicur: Gamgin, gamlı, kederli, karanlık.
 Didâr: Görüş.
 Didâr: Yüz, cemal, görme, ziyaret etme, görüş.
 Didé-yi gıryan: Ağlayan göz.
 Didé-yi {unfeşan: Kan döken bakış.
 Dide: Göz.
 Didesi eşkbâr: Gözü yaşlı.
 Difa (defa): Müdafaa, savunma, kendini düşmandan koruma.
 Dig: Kazan.
 Dik daşlan-: Çabuk sinirlenmek.
 Dil efsürde: Ümitsiz, gamgin.
 Dil: Yürek, kalp, gönül.
 Dilber-i tennaz: Şuh, nazlı dilber, işveli güzel.
 Dirayet: İlim, bilgi, malumat.
 Diraz: Uzun.
 Direfşi: Yıldırım, parıltı, ışık.
 Direng: Yavaşlık, geç kalma, durma, sabretme, rahatlatma.
 Dire {şan: Parlak, ışıldayan, parlayan.
 Dire {t: Ağaç.
 Dirig: Esirgeme.
 Divsiret: Dev hasiyetli, dev huylu.
 Donlug: İkramiye, bahşiş.
 Dor berimde (dövrüber): Etrafında, çevresinde, yan yöresinde.
 Dövré-yi şebab: Gençlik devri.
 Dövre: Yassı kab, daire, çember.
 Döyün: Döüntü.
 Dud-i siyah: Kara tütsü.
 Dûd-i âhim: Derin keder, ah ü nâle.
 Dûd: Tütsü, duman.
 Dude: Kara, mürekkep lekesi, aile, kabile.
 Duğ: Ayran.
 Dunbal ét-: Devam etmek.
 Dust: Dost.
 Dustan: Dostlar.
 Duş: Omuz, geçen gece, düş, rüya.
 Dutzağ: Yabani kuşların tutulduğu kafes.
 Düateşe: İki defa temizlenmiş.
 Dübb-i ekber: Büyük ayı.
 Dübb: Ayı.
 Dünya-yi dún: Alçak dünya, kötü dünya.
 Dür ü dirâz: Uzun uzadı.
 Dür(r): İnci.
 Dürefşân: Dür saçan, inci yağdıran.
 Dürr-i eşk: Göz yaşının incileri.
 Dürr-i semin: İnci, kıymetli taş.
 Dürr-i {uşab: En iyi mirvar, en güzel inci.
 Düşmen-i {un{ar: Zalim düşman, kan içen düşman.
 Düşnam: Sövme, sövüş, küfür.
 Düzd: Hırsız.
 Düzek: Cehennem.
 Dövre: Çevre, etraf, daire.

É

Élat: Halk, bir yurttta bir yerde yaşayan topluluk.
 É'tiğâd: İnanma, itikat.
 É'tidali: Liberal.
 É'tisaf: Mecbur etme; tecavüz etme.
 É'tisas: Tatil.
 Éhğâğ-i heğğ: Hakikatı ortaya çıkarma.
 Éhkâm: Hüküm, karar; rejim, kuruluş; hakimiyet; düşünce; rey.
 Éhram: İhram, Mekke'yi ziyarette hacıların giydiği dikişsiz elbise; Mısır'da Firavunların mezarları.
 Éhrar: Aydınlar, yazarlar.
 Éhsas: Hissetmek, sezmek.
 Éhticab: Örtünme, gizlenme, saklanma.
 Élm-i elsine: Dil ilmi, gönül ilmi.
 Eski pullar: Kağıt paralar.
 Éyd-i seadet: Saadet bayramı.
 Éymen: Uğurlu, hoşbaht, korkusuz (yer), korunmuş.
 Ézaz: İftihar, hürmet.

E

Eğd günü: Nikâh kesilen gün.
 Eğran: Akran, eştaş, arkadaş.
 Eğsam: Aksam, kısımlar.
 Eğvam: Hısımlar, akrabalar, kavimler.
 E'za: Uzuvarlar.
 Ebben-cedden: Ata babadan.
 Ebedsera: Ebediyet evi.
 Ebham: Şüphe; dumanlı (mec.).
 Ebher: Nergiz, güzel göz, güzel adam.
 Ebr-i siyah: Kara bulut.
 Ebr: Bulut.
 Ebru-yi tizcenk: Keskin pençeye benzeyen kaş.
 Ebser: Daha gözü açık.
 Ebvab: Ders kitabı.
 Ebyez: Beyaz, ak.
 Echaf: Zarakilik, iki katına satmak.
 Ecr: Mükâfat.
 Edl: Adalet; beraberlik; yük, eş.
 Edüvv-i beşer: İnsanlığın düşmanı.
 Efğân: Nâle, figan, feryat.
 Ef'al: İşler, dilbilgisinde fiiller.

Ef'i: Zehirli yılan.
 Efal: Çalışan.
 Efğan: Figan, feryâd, nâle.
 Eflâk: Felekler.
 Efser: Subay, zabıt.
 Efsurde: Solgun, özelliğini kaybetmiş, buruşmuş.
 Efvac-i sütün: Satırlar grubu, satırlar bölümü, at veya yük hayvanları bölümü.
 Efvac: Bölükler, gruplar.
 Efzun ol- : Artmak.
 Ef{em: Daha büyük, en büyük.
 Egriplanlar: Uçak, tayyare.
 Eğfal: Dikkatsizlik, hata, yanlış yapma.
 Eğıâr-i tengçesm: Dar gözlü rakib, yabancı.
 Eğıâr: Düşman, yad, özge.
 Ehab: Dostlar.
 Ehibba: Dostlar, sevimliler, aydımlar.
 Ehkâm-i din: Dinin hükmü.
 Ehkâm-i teahet: Temizlik kuralları.
 Ehl-i ürfan: Arif insan, bilgili insan, aydın.
 Ehrar: Hür adamlar, hürriyet sevenler.
 Ehrimen: Zerdüşterin kötülük tanrısı, habis, şeytan insan.
 Ehvel: Şaşı, çepgöz.
 Ehven: Çok az, çok yumuşak.
 Ehya: İhya, dirilme, yenileşme.
 Ehzan: Kederler.
 Ejder-i siyah: Kara ejderha.
 Ekkashğ: Fotoğraflık.
 Elğaffar: Allah, çok bağışlayıcı.
 El'an: Hemen, şimdi, şu anda.
 Elem: Alem, bayrak.
 Elerreus: Baş, zirve, başlangıç.
 Elhan: Güzel sesler, türküler.
 Elher: Hakikaten, doğrusu, gerçekten.
 Elhezer: Sakın, sakınılsın, uzak durulsun.
 Elsine: Diller.
 Emir-i ceng: Askerî isim, askerî rütbe.
 Emniyye: korkusuzluk; polis memuru.
 Engâ: Anka, Kaf dağında yaşayan efsanevi kuş, simurğ.
 Engâyi: Efsanevi kuş.
 Enar: Nar.
 Enber: Amber, koku, ıtır, kâşalot adlı deniz hayvanının salgısından elde edilen güzel bir koku.
 Enberbiz: Koku saçan. amber saçan.
 Encüm: Yıldızlar. (Kuzey Azerbaycan'da ot,

fundalık, çalılık anlamında da kullanılıyor).

Encümen: Meclis, cemiyet, toplantı.

Endelib: Bülbül.

Enduh: Gam, keder.

Engür: Üzüm.

Enhar: Çaylar, dereler, arklar.

Enin: İneleme, inilti.

Envar-i hidâyet: Doğru yolun nurları, ışıkları.

Envar: Işıklar, nurlar.

Erğam: Rakamlar.

Er' er: Ardiç ağacı, servi ağacı.

Erbab: Sahip, mülk sahibi.

Ereğ: Ter.

Ereğriz: Ter döken.

Eren: Yiğit kişi, kahraman.

Ergen: Evlenmek zamanı gelmiş genç.

Ergevan: Erguvan, güzel kırmızı bir gül adı; kırmızı.

Erse: Boş arazi, meydan.

Erş-i e'lâ: Göğün en yüksek katı, sema, asuman.

Erş: Kubbe, taht, gök, sema.

Erteş: Ordu.

Erus: Gelin.

Erzan: Ucuz.

Erze: En rezil, çok alçak insan.

Erzen: Darı.

Esb: At.

Esbdevan: At koşturan.

Esbdevanlar: Süvari.

Esef: Teessüf etme, hayıflanma.

Esel: Bal.

Eshab: Ashab, sahibler, taraftarlar, sohbet edenler. Hz. Muhammet'in sohbetine katılanlar.

Eslehet: Silah.

Efkâr: Fikirler.

Esr: Asır, zaman, devir, yüz yıllık süre, ikinci.

Esrar: Sırlar.

Essebrü-miftahül-ferec: Sabır genişliğin anahtarıdır.

Eşğal ğabı: Çöp kutusu.

Eş'ar-i neğz: İnkâr edici şiirler.

Eşcar: Ağaçlar.

Eşire: Kabile, oymak, göçer hâlde yaşayan kavim.

Eşk: Göz yaşı.

Eşkbar: Göz yaşı döken.

Eşleb: Meral.

Eşlefi: İran'da altın para.

Eşn: Huzur, güven içinde olma.

Eşrar: Pis şeyler, kötü adamlar.

Eş {as: Şahıslar, insanlar.

Etbale: Yetim, cüce.

Etibba-yi fireng: Avrupa hekimleri.

Etibba: Tabipler, hekimler.

Etşan: Susuz, susayan.

Evamfirib: Cahilleri aldatmak, demegog, aldatıcı.

Evham: Vehim sözünün çoğulu, şüphe, karabasan.

Eyağ: Cam, kadeh, piyâle.

Eyal: Aile, nüfus, çocuk; eş, zevce.

Eyar: Endaze, deneme, ölçü, dakiklik.

Eyyar: Hilekâr, avare.

Eyyar: Hilekâr; işsiz güçsüz.

Ezkâr: Zikirler, anma, hatırlama.

Ezkâr: Zikirler; hatırlama.

E {ger: Ateşli kül, külle karışık küçük kor, köz.

E {ter-i said: Talih yıldızı, yükseklere çıkan yıldız.

F

Fahiş: Açık, edepsiz.

Fail-i muhtar: İhtiyar sahibi, istediğini yapmakta serbest olan.

Famil: Aile.

Faş ğıl-: Açmak, açıklamak, ortaya çıkarmak.

Feğir-i müflis: Fakir ve yoksul.

Fé'l gövl: İş ve söz.

Feğahet: Fikih ilimleri, dinî kanunları bilme.

Fehm: Düşünce.

Fekâh-i intiğadı şé'r (fokahi): Mizahî şiir.

Felâhet: Çiftçilik.

Felihaza: Ve buna göre.

Fena: Yokluk.

Fenus: Fanus, fener.

Ferağ: Firak, ayrılık, hicran.

Ferağat: Vaz geçmek.

Feramuş: Hatırdan çıkarmak.

Ferib: Aldatma.

Fermayış: Buyruk, emir.

Ferr: Parlaklık, ışık, nur; süs, ziynet; tantana; güzellik.

Ferş: Ayak altına yayılacak şey, döşeme, yer yüzü.
 Ferş: Küçük halı, halça.
 Ferzâne: Âlim, bilgili.
 Ferzendan: Evlatlar, çocuklar.
 Fer {ende: Hoşbaht, uğurlu.
 Fésğ-i fevahîş: Ayyaşlık, bozgunculuk.
 Fesahet: Güzel ve açık konuşma yeteneği.
 Feth: Açma; başlama; zaptetme.
 Féyz: Bolluk, bereket; hayır, fayda; lezzet.
 Filfvör: Derhal, hemen.
 Filus (flus): Para, en küçük para miktarı.
 Firğet: Ayrılık.
 Firengistan: Avrupa.
 Firişte: Feriştah, melek, masum, günahsız, yumuşak huylu.
 Fişar-i {un: Kan basıncı.
 Fişar: Tazyik, basınç.
 Fitre: Ramazan ayında fert başına belli miktarda verilen sadaka.
 Fitret: Fitrat, yaratılış, tabiat.
 Fitva: Fetva (Bir mesele hakkında kadı veya müftü tarafından verilen hüküm.).
 Fokul kravat: Yaka kravatı.
 Fokull: Boyun bağı, kravat.
 Foren: Hemen, tez.
 Fori: Tecili.
 Foruzan: Parlayan, yanan, ışıldayan.
 Fövc: Cemaat, topluluk, deste.
 Fövce-zülmkâr: Bir grup zulümkâr.
 Föveran: Suretle akan.
 Fut éyle-: Ölmek, yitirmek, bırakmak.
 Fügera: Fakir, yoksul.
 Fütade: Düşmüş, yıkılmış, düşkün, biçâre, zavallı.

G

Geda-yi kûy: Sokak dilencisi.
 Gehvâre: Beşik.
 Gélé: Giley, kınama.
 Gendum (gendom): Buğday, tane.
 Gerdenderez: Boynu uzun.
 Gerdid: Fırlatmak, imtina etmek, kesmek.
 Gerdun: Dönen; felek, talih; gök.
 Gergeh-i gerdun: Çarkı felek, hayatın deveranı.
 Germâbe: Hamam.
 Géysu: Saç.

Gıciklenmek: Çekememek, kıskanmak.
 Giran-baha: Daha kıymetli.
 Giranmaye: Pahalı, ağır.
 Giréhgir: Burma burma, düğüm düğüm saç.
 Giriftâr: Tutulmuş, tutsak, esir, mübtela, âşık, vurgun.
 Girye: Ağlamak, sızlamak.
 Giyah: Ot, yeşil ot.
 Giysu/ géysu: Saç.
 Göft: Hakimane söz, hikmetli ifade, söz.
 Göftar: Sohbet, söz, mevzu.
 Göftügü: Sohbet, konuşma.
 Gövher-i şehvarına: Çok iri taneli inci.
 Gövsâle: Bir yaşındaki dana; Tövrat'a göre Hz. Musa'nın zamanında Samira adlı birisinin altından yaptığı ve bununla halkı yoldan çıkarıp putperest ettiği insan; sade adam.
 Gövtâr: Sohbet, söz, mevzu.
 Gruhban: Askerî rütbe.
 Gür: Yaban eşiği, mezar.
 Gûsifend: Koyun.
 Güşé-yi çéşm: Gözün kenarı; göz altından bakmak.
 Güher: Gevher.
 Gül demeti: Gül destesi.
 Gül-i hemra: Kırmızı gül.
 Gülbek: Gül yaprağı.
 Gülfam: Gül renginde, kırmızı.
 Gülşen: Güllük.
 Gülüstan: Gül bahçesi, çiçeklik.
 Güncüşk: Serçe.
 Güvah: Şahit.

Ğ

Ğâh: Zaman, vakit, yer, mekân.
 Ğabağ: Ön, önce, yüz (çehre); bal kabağı.
 Ğaim-ül léyl: Geceye bitişik.
 Ğali: Hah.
 Ğaraçığ: kara çadır.
 Ğazlığ at: Savaş atı, koşu atı.
 Ğebğeb: Bu {ağ, gıdık, çene ile gerdan arası.
 Ğeba: Kaba.
 Ğebr-i âdem: Hz. Adem'in kabri.
 Ğedid: Güneşte kurutulmuş et; köze gömülerek bişirilen bütün koyun, pastırma.
 Ğelemrövn: Bir hükümetin idaresi altında

bulunan yer, ülke.
 Ğelender (Kalender): Dünyadan el çekip kendi başına yaşayan insan, filozof, kaide kurala uymayan insan.
 Ğemer: Ay.
 Ğemertel'et: Ay yüzlü, aybeniz, yüzü ay gibi güzel olan.
 Ğemkéşide: Gam çeken.
 Ğemze: Gözle işaret etme, nâz, işve, süzgün bakış, işveli bakış; bazı insanların gülünce çene veya yanaklarında beliren küçük çukur.
 Ğem {ar: Gam dağıtan, gamlı zamanda teselli veren.
 Ğeni: Varlıklı, zengin.
 Ğerğ: Suya batırma, suya batma, boğulma, boğma (suda).
 Ğerar: Durma, sakit olma, dayanıklılık, sabır, tahammül.
 Ğerin: Yakın, akraba, benzer, arkadaş, yakın dost, eş.
 Ğern-i bistum: Yirminci asır.
 Ğesem: Ant, yemin, ant içme, yemin etme.
 Ğet'en: Katiyyen, kesin olarak.
 Ğetre-yi âb-i nisan: Nisan yağmurunun damlaları; nisan ayı.
 Ğevi: Kavi, kuvvetli, güçlü, zorlu; sağlam; (mec.) zengin, varlıklı.
 Ğeviter: En kuvvetli, en güçlü, en sağlam, en zengin.
 Ğevvas: Dalgıç, ok yapan kimse, okla silahlanmış kimse, ok atan.
 Ğeza: İnsanın başına gelen hadise.
 Ğezel-i neğzi: Güzel, lâtif, zarif gazel.
 Ğezil: Keçi kılından örülmüş gömlek.
 Ğısdır-: Rüşvet vermek.
 Ğisse: Kıssa, menkıbe, hikâye, masal.
 Ğol vér- : Söz vermek.
 Ğopalı: Kök, yumru.
 Ğoppuz: Kopuz, saz.
 Ğorreş: Nara, gürültü, bağırtı.
 Ğors: Hap (ilâç).
 Ğovğa: Kavga..
 Ğov: Yanan fitil.

Ğovzan- : Kalkmak.
 Ğövm-i nâpak: Temiz olmayan nesil.
 Ğövm: Kavim, aynı soydan olan, akraba.
 Ğövs-i ğüzeh: Gök kuşağı, ebem kuşağı.
 Ğövs: Yay, keman, çemberin bir parçası.
 Ğran: Para birimi.
 Ğuat: Ahmak, aptal, saf, bön.
 Ğubber: Kumru.
 Ğulam-i helğebégüş: Kulağı halkalı, kulağı küpeli (köle).
 Ğulçağ: Kukla.
 Ğull: Tutsakların boyunlarına, ayaklarına ve ellerine takılan zincir.
 Ğumar-ı eşğ: Aşk kumarı.
 Ğusale: Dana.
 Ğut-i dil: Yüreğin kuvveti.
 Ğut: Erzak, gıda, yenilen şey, güç, kuvvet.
 Ğüllabi: Sahte.
 Ğürb: Yakınlık, komşuluk.
 Ğürs-i ğemer: Ayn çevresi.
 Ğürs-i âfıtâb: Güneşin çevresi, dairesi.
 Ğûsur: Kasırlar; kusur, günah, kabahat.
 Ğüyud: Sınırlılık, mahdutluk, bağlılık, bitişiklik.

Ğ

Ğaya: Nihayet, sonunda, son merhale.
 Ğerre: Kibirlenme, kendini övme.
 Ğina: Varlıklı, devletli.
 Ğiyab: Kayıp olmak.

T

Tab-i re {t (re {t-i {ab): Yatak.
 Tab: Uyku, rüya, uyku görme.
 Tah nâhah: İster istemez, haklı haksız.
 Tah: İster, isterse.
 Tahendem: İstekliyim.
 Tâk-i pay: Ayak altındaki toprak.
 Tâk: Toprak, toz, yer küresi, ülke, diyar; çürümüş toprak olmuş.
 Tâkister: Kül.
 Tâkpay-i secdegâh: Secde yerinin eşiği.
 Tam-çiy: Yetişmemiş, olgunlaşmamış.
 Tame: Kalem; üslup.
 Tane: Ev, bina.
 Tasa: Halis buğdaydan pişirilmiş ekmek.
 Taneberduşam: Evsiz, yoksul, fakir.
 Tanevade: Nesil, soy, aile.
 Haraya: Nereye.
 Târ ü kes: Kırpıntı, çör çöp.
 Tar: Diken, bir çeşit ağaç.
 Tarken: Diken satan.
 Tarüzâr: Dikenlik.
 Taşak: Zir zibil, çör çöp.
 Ta {al: Yahudi din adamı.
 Tedeng-i cansitan: Can alan ok.
 Tedeng-i {unriz: Kan akıtan ok.
 Tedeng: Ok.
 Teffaş: Yarasa, gece kuşu.
 Teffaş: Yarasa.
 Tefi: Hafî, gizli.
 Tel'et-i mümtaz: Seçilmiş bir hediye.
 Telel: Noksanlık, açıklık, boşluk.
 Telfe: Molla mektebinde molların yardımcısı.
 Telverçiler: Tahıl toplayanlar.
 Tem: Eyri.
 Temender {em: Kat kat, burma burma.
 Temide: Eğilmiş, beli bükülmüş, kambur.
 Tempare ({ompare): Bomba, roket.
 Tende: Gülüş.
 Tendeng: Ok.

Tennas: Şeytan.
 Ter: Eşek. Terken: Taşçı.
 Teridar: Alıcı, bir malın alıcısı.
 Termöhre: Eşek semerine süs için dikilen renkli boncuklardan her biri, kıymetsiz.
 Tes: Çör çöp, çırpı.
 Tesaret: Zarar ziyan.
 Tesi: Düşman; matematikte çıkarma; denk.
 Tesm-i can: Can düşmanı.
 Teste: Yorgun.
 Teşm: Hışm, gazab.
 Tetmi: Gülhatmi.
 Tevas: Hasseler.
 Téyme: Çadır.
 Tezab: Kına yakmak, boyamak.
 Tezab: kötüleştirmek.
 Tirğe: Bez parçası; dervişlerin giydikleri üst elbise; cübbenin altından, iç gömleğin üstünden giyilen pamuklu elbise.
 Tirğe: Hırka (Dervişlerin giydiği cübbe.).
 Tire: Bulanık, boşuna, bulanmış, ters, kaba.
 Tired: Akıl.
 Tireser: Başiboş ters adam.
 Tısal: Hasyetler, huylar.
 Tışt: Kerpiç.
 Tıyaban: İki tarafı ağaçlı geniş cadde.
 Tızab: Koyu kırmızı renkli boya.
 Tıof: Korku, haf, vahşet.
 Torzek: Öksürük.
 Toşaheng: Hoş sesli, güzel sesli.
 Toşgél: Güzel.
 Toşnud: Hoşnut, razı, memnun.
 Tovf: Korku.
 Tu: Hasiyet, huy, kılık.
 Tub: Güzel.
 Tubsaz: Sanatkâr.
 Tubsuret: Güzel yüzlü, güzel.
 Tud ({od): Öz, özü.
 Tulğ: Huy, tabiat.
 Tuld: Ebedilik.
 Tuldi: Cennet.

Tım: Küp, balçıktan yapılmış büyük kap.
 Tıms: Beşte bir; beş; gelirin beşte biri miktarında olup seyitlere verilen dinî vergi, seyit malı.
 Tın-i dil: Yürek kanı.
 Tın: Kan.
 Tıaış: Rica.
 Tıaış étmek: Rica etmek.
 Tınab: Kanlı su, kanlı göz yaşı.
 Tınalud: Kana bulanmış.
 Tın {ar: Kan için, zalim, kaddar.
 Tınur: Güneş, gün.
 Tıurd: Küçük, narin.
 Tıurşid-i {aver: Şark güneşi, doğu güneşi.
 Tıuceste: Hoşbaht, hoş giden.
 Tıurşidveş: Güneş yüzü.
 Tıuşe: Başak, salkım, sümbül.
 Tıuşeçin: Sümbül toplayan.
 Tıuşğ ü ter: Kuru ve yaş.
 Tıurus: Horoz.
 Tıüşk: Kuru.
 Tıütbe: Hutbe.

H

Hacet: İhtiyaç, lüzum.
 Hadis: Yeni zuhur eden, yeni meydana gelen.
 Hakim-i mütleğ: Diktatör, ülkeyi tek başına yöneten.
 Harasan: Korkmuş halde.
 Hasil: Mahsul, ürün.
 Hatif-i erş: Gökten gelen kayıptan ses.
 Heğaret: Saygısızlık.
 Heğbin: Çok tesirli ve öldürücü zehir.
 Hebib: Dost, sevgili.
 Hebl: İp, kendir.
 Hecc: Hac.
 Heccle: Zıfafa otağı, gerdek.
 Helavet: Tatlılık, tat, lezzet, zevk.
 Helef-i {encer-i bürran: Keskin hançerin hedefi.
 Hemağuş: Kucaklama.
 Hemiyyet: Ruh yüksekliği, şeref hissi, gayret.
 Hempay: Yol arkadaşı.
 Hemra: Kırmızı, kızıl.

Hemrah: Yol arkadaşı.
 Hemraz: Sırları bir olan.
 Hemsây: Komşu.
 Hemvar: Düz.
 Hem {ane: Aile fertlerinden her biri, komşu.
 Hencer: Kırtlak.
 Heng: Kıymet, miktar; zor, güç, kuvvet; akıl, idrak.
 Henüz: Şimdi, şimdilik.
 Herim: Mahrem yer, yakın arkadaşların gidebileceği yer.
 Herman: Olumsuz cevap; yasak etmek.
 Herzeger: Boş sözler konuşan.
 Hetm: Katiyetle, tereddütsüz.
 Hetn: Yırtma, yorma; şerefsizlik.
 Hevadis: Hadiseler.
 Hevai: Havaya ait olan, göğe ait olan, haksız şevvet düşkünü.
 Hevari: İsa'nın 12 öğrencisinden birisi.
 Heva {ah: Havalara; taraftar; hayır seven; âşık, vurgun.
 Heves: Hisler, duygular, fikir, hayal.
 Hezar min hecemet: Eskiden kan alma işi ve bu işte kullanılan aletin adı.
 Hezar: Bin.
 Hezyan (hezeyan): Sayıklama, anlamsız boş sözler.
 Hicab: Perde, örtü; utanma.
 Hicr: Ayrılık, ayrılma, hicran.
 Hilliyye: Şeriata göre izin vermek, borçlarından azat etmek.
 Himağet: Ahmaklık, şuarsuzluk.
 Hindivane: Karpuz.
 Hirsü az: Tamahkârlık.
 Hizb: Tayfa, zümre, hisse, pay, parti, grup.
 Hocre: Oda, küçük sığınak.
 Hökmferman: Hüküm süren.
 Hörm: Kırmızılık, bir çeşit hastalık.
 Hubab: Su köpüğü.
 Huriliğa: Huri yüzlü, güzel.
 Hübb-i veten: Vatan sevgisi, vatan aşkı.
 Hükema: Hakimler, filozoflar, âlimler.
 Hümayun: Uğurlu, saadetli, mübarek, padişaha ait; Azerbaycan klasik muğamlarından (şarkı) birisinin adı.
 Hürriyyet: Hürriyet, azatlık.
 Hüveyda: Âşikâr, açık, belli.
 Hüzür-i şeha: Şahın huzuruna.
 Hündür: Yüksek, uzun boylu.
 Herlen- : Dönmek.

İ

İltisağî: İltisakî, iltisaka ait, bitişkenlikle ilgili.
 İltisağî diller: İltisakî diller, bitişken diller.
 İri: Büyük.
 İsin- : İsinmak.
 İğamet: İkamet, oturma, sakin olma; ev, yaşayış yeri; kudret, hakimiyet.
 İğd: Boyun bağı, dizilmiş inci.
 İğtidar: İktidar, kudret, hakimiyet, yetenek, beceri.
 İğtiza: Talep, gerek, lüzum.
 İbham: Üstü örtülü.
 İbtikâr: Teşebbüs.
 İctinab: Çekinme, sakınma.
 İcz: Acizlik.
 İczülhâl: Acizcesine.
 İdde: Sayı, adet; miktar; deste, grup; mühlet.
 İddéyi (eddei): Makam seven, görev seven.
 İğfal: Aldatmak, yoldan çıkarmak.
 İğmaz: Kıybet.
 İktisab: Kazanma, kesb etme, kazanç.
 İltihab: Alevlenme, artma, duygu, istek; yanma, ışıldama; vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen şişlik.
 İmsak: Hasislik, cimrilik; tan yerinin ağarmaya başladığı zaman, oruca başlama zamanı.
 İna: Yorgunluk, ağır iş.
 İnan: Yular, idare, iktidar.
 İnyet: Kaygı, yardım, ilgi; iyilik.
 İneb: Üzüm (Arapça).
 İndi: Şimdi.
 İnfial: Utanma, hacil olma, heyecana gelme, coşma.
 İnham: Malum olmayan, bilinmeyen, mübhem.
 İntisab: Mensup olma, katılma.
 İnti {ab ét- : Seçmek.
 İnziva: Toplumdan uzaklaşmak, yalnız kalmak.
 İsar: Bahşış vermek; beğenme, seçme.
 İslah: İyi bir hâle getirme, noksan ve kusurlarını giderme.
 İslâmiyan: Müslümanlar.
 İsté'mar: Müstemleke hâline getirme; mamur hale getirme.
 İste {r: Büyük yüzme havuzu.

İstiare: Alma, götürme, kinaye.
 İsticabet: Rıcanın kabul edilmesi, rıcanın yerine getirilmesi; duanın, namazın, orucun kabul edilmesi.
 İstişmam: Koklama, hissetme.
 İşk: Göz yaşı.
 İşkenbe: Karın, mide.
 İştibah: Sehv, yanlış, şüphelenme.
 İştihar: Şöhret bulma, meşhurlaşma, ün kazanma.
 İştiyağ: Çok isteme, arzu etme, heves.
 İşve: Naz, gamze.
 İşvefûrûş: İşve satan.
 İtab: Kınama, töhmet etme.
 İti: Hızlı, keskin.
 İtmam: Tamam olma.
 İyma: İşaret.
 İzhar: İfade etme, meydana çıkarma, âşikâr etme.
 İztirab: İstirap, sıkıntı, eziyet.
 İzz: İzzet, azamet, şan, liyakat.
 İ {fa: Gizletme.
 İ {lâl etmek: Karıştırmak, bozmak.
 İ {van: Kardeşler.

K

Kâl: Ham, yetişmemiş.
 Kân-i cehalet: Cehalet kaynağı.
 Kanun: Süryanî takviminde ay adı.
 Kâr ü bâr: İş, güç.
 Kâr: İş, kazanç.
 Kâragâh: İş bilen, işten anlayan, gizli polis memuru.
 Kârferma: İş buyuran, iş veren, mal sahibi.
 Kârgâh: Ticarethane, büyük işyeri, şirket.
 Kârger: Usta yardımcısı, işçi.
 Kart: Belge.
 Kâr {ane: İş yeri, imalathane, fabrika, taşocağı.
 Kâs: Tutkun.
 Kâ {nêşinan: Sara sakinleri, saray ehli.
 Kâşâne: Saray, imaret.
 Kâ { : Saray.
 Ke'bé-yi rü {sar: Kâbe'ye benzer çehre, Kâbe gibi pâk ve mukaddes olan yüz.
 Kebk-i {uraman: Güzel yürüyüştü keklik.
 Kebk: Keklik, sevgili, cânan, güzel.
 Kecmedâr: Birisinin istek ve arzusunun aksine

hareket eden.
 Kehlülbeser: Göz sürmesi.
 Kelef: İplik yumağı.
 Kelenterî: Polis mıntıkası.
 Kelid ü sened-i {aneni: Evin senetleri ve anahtar.
 Kelim-i Hağ: Musa peygamberin lakabı.
 Kelim: Musahip, sohbet eden.
 Kelisa: Kilise.
 Kem: Noksan, eksik, az, ne kadar.
 Kemali fûğeraye: Bütün fakirlere.
 Kemerşiken: Bel kıran, üzücü, yorucu.
 Kemin: Pusuda duran, gizlenen adam; küçük.
 Kenkâh: Kuyu kazan, ev yıkan.
 Kerkes: Kuzgun.
 Kesamet: Keyifsizlik, yorgunluk.
 Kesb: Kazanma, kazanç, ele geçirme, senet, meşguliyet.
 Keşti: Gemi.
 Ketman: Gizletmek, sır saklamak.
 Kéyfer: Ceza; suç, suç meselesi.
 Kibr: Tekebbür, kibir.
 Kîfaf: Kîfayet, yeter.
 Kîlas: Sınıf.
 Kîlk: Kalem.
 Kîllilleşmek: Bağlanmak.
 Kisret: Çoğalma.
 Kîş: Mezheb, âdet, ok kabı.
 Kîşver: Ülke, memleket.
 Kôlah (kûlah): Papak.
 Kôméyt-i teb: Tebin küheylanı, tebin atı.
 Kôt-i şalvar: Elbise.
 Kôt: Ceket.
 Kôhsar (kûhsar): Dağlık, dağlık olan yer.
 Kôvkeb: Yıldız.
 Kôvn ü mekân: Âlem, kâinat, mekânın oluşması.
 Kôvser: Kevser, cennette bulunan çeşme.
 Kravat: Boyun bağı.
 Kudeta: Hükümet darbesi.
 Kûh: Dağ.
 Kûs: Büyük davul, nağara.
 Kûy: Mahalle, köy, sokak, oyun topu, nerede, hani.
 Kûbra: Büyük.
 Kûçe: Sokak, cadde.
 Kûffar: İslâm dinine inanmayanlar, kâfirler.
 Kûlah: Papak, kalpak.
 Kûlbe: Kulübe, çalı çırpıdan yapılmış sığınak.
 Küllen ve haşa: Kesinlikle yok, inkâr.

Küré-yi heddad: Demirci ocağı.
 Kürek züvende: Küreğin üzerine binnip kayınca.
 Kûs-i ecel: Ölüm nağarası.
 Kûs: Büyük davul, nağara (koltuk davulu).
 Kûsuf: Güneşin tutulması.
 Kûşêş: Çalışma, gayret etme.
 Kûşte: Ölmüş, öldürülmüş.
 Kûteh: Kısa.

L

Labud: Gerekli, çok lâzım, zaruri, mutlak.
 Laf ü gezaf: Boş söz., bihude söz.
 Lağer-arığ: Zayıf, etsiz cansız.
 Lahut: İlâhiyat.
 Laiğbazar: Pazara layık.
 Lale-merdengi: Laleye benzer.
 Lâme hale: Şimdilik.
 Lâmezheb: Mezhepsiz, yolsuz, dini inancı olmayan.
 Lane: Yuva.
 Laséyr: Bundan başkası değil.
 Lâyezal: Ebedi, daimi.
 Le'b: Oyun, eğlence, oyuncak.
 Le'l: Yakut cinsinden al renkli kıymetli taş.
 Le'l-fam: Yakuta benzer.
 Leb-i méykûne: Şarap rengine benzeyen dudak, al dudak.
 Leb: Dudak, kenar, sahil.
 Lebu: Pişmiş pazı.
 Lebzan: Titreyen, titrek.
 Lehed: Kabrin mevta konulan kısmı.
 Lehze: Lahza, an, bir bakış, bir kere göz kırpma.
 Lemean: Parlak, açık olmak.
 Lemyezre': Ekilmemiş yer.
 Letafet: İncelik, hoşluk, mülayimlik, güzellik.
 Letayif: Latifeler, güzel, ince.
 Léyk: Lâkin.
 Le {te-yi {ün-i dil: Yürek kanının pıhtısı.
 Libas: Elbise.
 Licam: Yular.
 Lisan: Dil.
 Lölo: Mercan, dür, inci.
 Lövh: Yazı tahtası, sahife.
 Lövhenallah: Aman Allah.
 Lûhaf: Yorgan.
 Lütf: Lütuf, mihribanlık.

M

Mal-ğara: Büyükbaş hayvanlar.
 Mader: Ana (Zir-i pay-i maderest: Anaların ayağının altındadır.) Hz. Muhammet: "Cennet anaların ayağının altındadır.." demiştir.
 Mah péyker: Ay yüzü.
 Mah ü sal: Ay ve yıl.
 Mah-i dire {şen: Parlak ay.
 Mah-i siyam: Ramazan ayı.
 Mahveş: Aya benzer.
 Mal-i mekal: Mülk, emlak.
 Malik: Sahip, mülk sahibi, toprak sahibi, cehennemi koruyan melek.
 Manend: Benzer, eş, menend, denk.
 Mazad: Zıtlık, birbirine ters olan.
 Mazi: Geçmiş, geçmiş zaman.
 Meğam: Makam.
 Meğhur: Kahrolmuş, mahvolmuş, ezilmiş, mağlup olmuş.
 Meğtul: Ölü.
 Meğtule: Öldürülmüş kadın.
 Me'bud: Allah, ibadet olunan.
 Me'bus-i Cilov {ore: Pilav yiyen temsilci, milletvekili.
 Me'delet: Adalet, insaf.
 Me'dum: Yok olan, mevcut olmayan.
 Me'mul: Arzu edilen, ümit edilen.
 Me'nus: Alışmış, ünsiyet bulmuş, öğrenmiş.
 Me'va: Mesken, ev, yurt.
 Me'zur: Özürlü.
 Mear: Kendini öven, yalancı.
 Meccani: Bedava, parasız.
 Mecmer: Mangal, göz değmemesi için içinde ateş yakılan özel kap.
 Mecnum: Zehirlenmiş.
 Mecnunferib: Mecnun aldatan.
 Mecus: Zerdüşti, ateşperest, zerdüştinin kâhini.
 Mecye: Zerdüşti; Zerdüştinin adamı, muğ.
 Meczub: Cezb olunmuş, deli, divane.
 Médad: Kurşun kalem.
 Medar: Merkez, istinat noktası, temel, esas.
 Medhuş: Mest olmuş.
 Mehub: Sevgili, tutsak, dost.
 Mehcebin: Alın ay gibi parlak, güzel.
 Mehcur: Uzaklaşmış, kenarda kalmış.
 Mehen: Gam, keder.

Mehfil: Toplantı yeri; meclis, dernek.
 Mehliğa: Mehlika, ay görüntüslü, ay yüzü.
 Mehlûc: Temizlenmiş, atılmış.
 Mehmil: Kecabe, taht-ı revan.
 Mehpare: Ay parçası, güzel.
 Méhr-i dire {şan: Parlak güneş.
 Méhr: Güneş, sevgi, muhabbet.
 Méhrab: Caminin kible tarafında olan ve imamın namaz kıldırırken durduğu kısım.
 Méhri: Münir, parlak, güneş.
 Méhter-i pir: İhtiyar at bakıcısı.
 Mehveş: Ay gibi, aya benzer.
 Mehzer: Ölü evi, toplantı, meclis; protokol.
 Mekes: Sinek.
 Meker: Hile, aldatma; hüznün, keder.
 Melahet: Güzellik, tuzluluk.
 Melaik: Melekler.
 Melamet: Kınama, azarlama.
 Melek-i adel ü millet nevaz: Milletini seven ve adil olan.
 Melekmenzer: Halk şiirinde, folklorda güzelin suretlerinden, teşbihlerinden birisi.
 Melfufe: Bir şeye bürünmüş.
 Mellain: Melunlar.
 Meremmet: Tamir, onarım.
 Mellak: Mülk sahibi.
 Melun: Lanete gelmiş, lanete düşmüş.
 Memat: Ölüm.
 Memnu': Yasaklanmış.
 Men-i bikes: Kimsesiz.
 Men-i efkâr: Düşünceyi yasaklamak.
 Men-i mehcur: Hicran çeken ben.
 Mende: Boğca bağı.
 Mennan: Merhametli, sehavetli.
 Mensur: Galebe çalmış, başarmış.
 Menzur: Maksat.
 Merğizar: Çemen.
 Merğub: Rağbet edilen, istenilen.
 Merd: Kişi, yiğit, kahraman, eli açık, sehavetli.
 Merdom: Halk.
 Mere erler: Ey kişiler.
 Merfeller: Cemiyetler, dernekler.
 Merfzâr: Çemenlik, çayır, otlak.
 Merg: Ölüm.
 Merhem: Melhem, ilaç, çâre.
 Meriz: Hasta, rahatsız.
 Merk: Ölüm, ecel.
 Merkimiş: Bir çeşit zehir.
 Mermuz: Remzî, şüpheli.

Meshef: Mushaf, Kur'an-ı Kerim.
 Meshefi: Hüsn kitabı, güzellik kitabı, (Yarın yüzünü Kur'an'ın sahifesine benzetmek).
 Mesih: Sürülmüş; yağlanmış.
 Mesmum: Zehirlenmiş.
 Mesned: Tayanak, tutanak, taht, mensep.
 Mestilağēgel: Akılsız sarhoş.
 Mestur: Örtülü, kapalı, yazılı, yazılmış, bakire.
 Mes {ere: Alay etme, alaya alma.
 Meşame: Koku alma organı, burun.
 Meşreb: Haysiyet, huy, heves, meyil.
 Meşriğ: Şark, doğu.
 Meşşate-yi nâşi: Acemi bezemeci.
 Meşşate: Bezeme yapan, gelini bezeyen kadın.
 Metfun: Defnolunmak, gömülmek.
 Mether: Pakize, temiz.
 Metle': Gazelin ilk beyiti; güneşin veya başka bir yıldızın doğması.
 Metle-i şūmus: Güneşin veya başka bir yıldızın doğması.
 Metlub: Talep olunan, istenilen.
 Metreh etm- : Atılan yer; tartışılan mesele.
 Meva-i ğaumi: Bir neslin yurdu, meskeni.
 Meveddet: Sevmek, sevgi, muhabbet, dostluk.
 Me {rube: Harabelik, ören yeri.
 Meyal: Adaletsizlik, kırgınlık.
 Méyl-i dil: Yürek isteği.
 Mezağ: Zevk, lezzet.
 Mezheke: Komedi, gülünç oyun, gülünç söz veya hareket.
 Me {aric: Çıkış yeri.
 Me {mur: Mahmur, humar, süzgün bakan göz.
 Me {mur: Mahmur, mest, sarhoş; süzgün bakan göz.
 Miad: Dönme, dönüş yeri.
 Midad: Kurşun kalem.
 Miftah: Anahtar, açar, açacak.
 Mihen: Vatan.
 Minval: Çeşit, suret, yol.
 Mir'at: Ayna.
 Misl-i berg-i {ezan: Sararmış yaprak gibi.
 Misl-i perdé-yi zerrin: Altın işlemeli perde gibi.
 Miyan: Bel, orta, ara.
 Mizan: Ölçü, terazi.
 Miznişin: Masada oturanlar, müdürler.
 Mizrab: Mızrap.
 Menbe-yi elm ü fesahat: Güzel konuşmak

ilminin kaynağı.
 Mö'min: Rihdar.
 Mö'teğid: İnanan, itikat eden; itikadı olan; dindar.
 Mö'temed: İtimad edilen.
 Mö'temen: İtibarlı insan.
 Mötad: Mutad, adet etme, alışkanlık hâline getirme.
 Mövc: Dalga.
 Mövkeb: Refakatçi, eşlik eden..
 Mövla: Mevla, sahib, cenap, ağa, hami, koruyucu.
 Mövt: Ölüm.
 Muğ-béce: Ateşperest uşağı, meyhanede sakilik yapan oğlan, güzel genç.
 Mu: Tüy, kıl.
 Muğ: Ateşperest, Zerdüşti ayine inanıp katılan, şarap sunan.
 Munis: Sıcak kanlı, herkesle samimiyet kurabilen insan.
 Mur ü mar: Haşerat.
 Mur: Karınca.
 Muş: Sıçan.
 Muzi: Eziyet eden, rahatsız eden, hilekâr.
 Müğerr: Karar verilmiş, kararlaştırılmış.
 Müğevves: Kemana benzer, kavisli.
 Müğeyyed: İlgili, bağlı.
 Müğim: Mukim, oturan, sakin, daimi, mesken tutan.
 Müğtedir: Kudretli, iktidarı olan.
 Mübhem: Örtülü, kapalı, açık olmayan.
 Mübtela: Âşık, vurgun, tutulmuş.
 Mücahid: Cihat eden, din uğrunda savaşıyor, hürriyet yolunda savaşıyor.
 Mücazat: Ceza.
 Mücellal: Celalli.
 Mücesseme: Heykel.
 Müdğem: Birbiri içerisine sokulmuş, gizletilmiş.
 Müdam: Daima, her zaman, devamlı; klâsik şiirde içki, şarap.
 Müddet-i kütah: Kısa süre.
 Müdellel: Delil ile ispat eden.
 Müderris: Medrese hocası, profesör, din âlimi.
 Müemmem: Başında sarığı olan, sarıklı.
 Müenber: Amberlenmiş, koku sürülmüş.
 Müessis: Tesis eden, temel atan, meydana getiren.
 Müetter: Kokulu, ıtırılı.

Müheğgeğ: Muhakkak, doğru.
 Müheğger: Tahkir edilmiş.
 Müheğgiğ: Tahkik eden, tetkikatçı.
 Mühen: Şadlık, tebrik.
 Müjdé-yi didâr-ı véy: Onun görüşünün tebrik edilmesi.
 Müje: Kiprik.
 Müjân: Kiprikler.
 Mükâd: Hile, yalan.
 Mükedder: Kederlenmiş.
 Mükellel: Kıymetli taşlarla işlenmiş, başarıyla neticelenmiş.
 Mükerrrem: Muhterem, hürmetli; eli açık.
 Mükerrer: Tekrar olunmuş.
 Mülk-i bîşumar: Sayısız mülk.
 Mümtaz: Seçilmiş, üstün, imtiyazlı.
 Müncerr: Bir tarafa çekilen, sürüklenen, sürünen, sonuçlanan.
 Münevver: Nurlandırılmış, nurlu, ışıklı, parlak.
 Münfeil: Utangaç.
 Münkesif: Gün tutulması.
 Münteha: Son, nihayet.
 Mürg-i dil: Gönül kuşu.
 Mürg: Kuş.
 Mürgzâr: Çemenlik, güllük, çiçeklik.
 Mürde: Ölü, ölmüş.
 Mürdeşü: Ölü yıkayan.
 Mürtekib: Kötü işler yapan, suçlu.
 Müsafir: Misafir, konuk.
 Müsahib: Sohbet eden.
 Müsaid: Elverişli, uygun.
 Müsebbib: Sebep olan.
 Müseffa: Saflaştırılmış, kullanılır hâle getirilmiş.
 Müsellah: Silahlı.
 Müsellet: Ele geçirilmiş, hakimiyeti altına alınmış.
 Müselsel: Silsile şeklinde olan, zencir gibi birbirine bağlı olan.
 Müsennif: Yazar.
 Müse{{er: Zabtedilmiş, silah zoru ile ele geçirilmiş.
 Müsteğni: Varlıklı, ihtiyacı olmayan.
 Müsteheğg: Layık olan, muhtaç olan.
 Müstehkem: Sağlaştıırılmış, tahkim edilmiş.
 Müstemend: Çâresiz, zavallı, dertli, muhtaç.
 Müstesil: Bitişik, yapışık; aralıksız, daimi.

Müstövcib: Layık, layık olan.
 Müstövfi: Kâfi, hazinedar, Selçuklular döneminde vali muavini.
 Müşebbek: Parmakları birbirine geçirmek, bir şeyi karıştırmak.
 Müşek: Rakét.
 Müşir: Haber veren, bildiren.
 Müşkül: Çetin, zor.
 Müşribâne nigâh: Sarhoşça bakış.
 Müştâğ: Arzulanan, can atan, hasret çeken.
 Müşteğg: Yapma; Dilb. başka bir kelimeden türetilmiş.
 Müşteil: Alevlenmiş.
 Müteessif: Teessüf etmek.
 Mütelleğ: Boş, serbest.
 Müteneffir: Nefret edilen, iğrenilen.
 Müterra: Taptaze.
 Mütevecceh: Dikkat eden, belirli yöne giden; müracaat eden.
 Mütrüb: Çalgıcı, sazende, hanende; eskiden kız kıyafetiyle düğünlerde oynayan oğlan.
 Mütteki: İstinat etmek, dayanmak; Allah'tan korkan dindar.
 Müvalat: Dostluk.
 Müverrik: Tarih yazan yazar, tarihçi, salname yazar.
 Müzevvir: Yalancı, sahtekâr, sahte evrak tanzim eden.
 Müzter: Mecbur, nâçar, çâresiz, sıkıntılı.
 Mü{{emmer: Mayalanmış, ekşiyib kabarmış (hamur).
 Mü{{ennet: Nâmert, itibarsız; burnunda konuşan.

N

Nağis: Kusurlu, noksan.
 Nağus: Nakus, kilise çanı.
 Nab: Temiz, saf, halis.
 Nâehl: Yaramaz, layık olmayan, liyakatsız, terbiyesiz.
 Naf-i ahu-yi {{üten: Çin ceylanının göbeği.
 Naim: Yatan, uykuda.
 Naizus: Ezberden (Rusça).
 Nâle: Feryat, inilti.
 Nâşad: Kederli, mutsuz.
 Nam-i nik: Güzel ad.
 Nam: Ad.

Nâmeğdur: İmkânsız.
 Name: Mektup.
 Nâmesud: Bedbaht, mesut olmayan.
 Nan ü nemek: Tuz ekmek.
 Nan: Ekmek, çörek.
 Nar-i Azer: Azer ateşi (Azer, İbrahim peygamberin babasının adıdır.).
 Nara: Od, ateş.
 Naséh: Nasihat veren.
 Naséha: Öğüt veren.
 Nasi { : Lağveden, bir hükmü tesirsiz eden, bir yazının suretini çıkaran.
 Naveki: Gamze, sevgilinin nazından âşğın kalbine batan ok.
 Nâ {elef: Ata dedesine, ecdadına benzemeyen; hayırsız (evlat).
 Neğar: Düşmanlık.
 Neğib: Tunel, yer altı yolu.
 Neğşe: Harita.
 Ne'st: Cenaze.
 Nebati yağ: Bitkisel yağ.
 Necaset: Pislik.
 Nedamet: Pişmanlık.
 Nedim-i {as: Çok sevilen hemsöhbət, baş nedim.
 Neem: Evet, beli.
 Nef: Menfaat, fayda, kazanç.
 Néft-i bu {ari: Soba petrolü.
 Nef {e: Nefha, üfürme, şişirme, nesim.
 Nehan: Gizli.
 Nehs: Uğursuz.
 Nehzet: Hareket, uyanış, yola çıkma.
 Neim: Nimet, mal, hoş yaşayan.
 Nejad (nijad): Nesil.
 Nekhet: Ağız kokusu, koku, her şeyin kendine mahsus kokusu, hoş koku.
 Nemedpuş: Keçeden yapılmış elbise giyen.
 Nemek: Tuz.
 Neng: Âr, ayıp, utanma, kabahat.
 Ner: Erkek, yiğit, cesur, kahraman.
 Neri: Yumuşak, zarif.
 Nesimi: Ruh u okşayan serin rüzgâr.
 Nesrin: Beyaz renkli çiçek, Nesteren çiçeği.
 Nesteren: Beyaz renkli bir çeşit çiçek., kuşburnu.
 Néşat: Sevinç, şadlık.
 Neval: Bahşış, ihsan, pay, hisse.
 Nevar: Plak, kaset.

Nevvade: Torun.
 Neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı, güneş, ay.
 Nezerbaz: Fikir anlayan, kaş göz atan, suretperest.
 Nezm-i növin: Yeni düzen, yeni şiir.
 Ne {cir: Yabani keçı, av, av hayvanı.
 Ne {l-ğed: Hurma ağacı gibi uzun boylu.
 Ne {l: Hurma ağacı.
 Nifaz: Tesir etme, nüfuz etme. hareket, iş.
 Nigâh: Bakış.
 Nigâristan: Resim gibi bazı sanat eserlerinin toplandığı yer, puthane, güzeller yeri, müze.
 Nihal: Genç ağaç, fidan.
 Nihan: Gizli, saklanmış.
 Nijad: Nesil, neseb, soy.
 Nijadperest: Irkçı.
 Nik ü bed: İyi kötü, yahşı pis.
 Nikü {ah: Hayırhah, iyilik seven.
 Nilüfer: Gül adı, su çiçeği.
 Nimcan: Yarım can.
 Nimest: Oturma, çökme.
 Niran: Cehennem.
 Nir {-i dünbe: Koyun kuyruğunun fiyatı.
 Nir { : Narh, fiyat.
 Nisar: Saçma, sepme, dağıtma, düyünde bahşış verilen para, kurban.
 Nisf-i şeb: Gece yarısı.
 Nisf: Yarım, yarı.
 Nizamî terbiyesi: Askerî eğitim.
 Ni {end: Gülümseme, tebessüm.
 Nok-i müjgân: Kipriğin ucu.
 Nov'erus: Taze gelin.
 Novayin: Yeni âdet, yeni din, süslenmiş güzel, güzel.
 Novin: Yeni şey, taze şey.
 Novzad: Yeni doğmuş, yeni yetme.
 Növhe dé- : Ağıt söylemek; nâle.
 Növhe {an: Ağıtçı, ağıt söyleyen.
 Nurlu e {ter: Nurlu, parlak yıldızlar.
 Nüktesenc: Hazırcevap.
 Nüs {e: Nüşa, suret.

O

Obaş-obaş: Alçak insanlar.
 Ofsaf: Tasvir, vasfın çoğulu.
 Oksijén: Oksijen.

Orus: Ayakkabı çeşidi.
 Osaf-ovsaf: Vasıflar; sıfat; keyfiyet.
 Otrul: Otomobil.
 Ovham (vehm): Şüphe etmek, şüphe altında olmak.
 Ovn: Yardım, yardımcı.
 Ovrad (vird): Virdler, ezberler.

Ö

Övc: Bir şeyin en yüksek noktası, sesin en yüksek perdeye çıkarılması.
 Övliya-yi meşrute: Meşrutiyet hareketinin liderleri.
 Övrad: Ezberlemek, dua.

P

Pabeste: Ayağı bağlı, esir, tutsak, ilgili.
 Pabus: Ayağı öpme.
 Padaş: Mükâfat.
 Pâk damen: Temiz, iffetli, namuslu.
 Pakidamen: Namuslu, günahsız, temiz (insan).
 Palas-i feğir: Fakir palazı, fakir kilimi.
 Palas: Palaz, kilim.
 Pasiban: Bekçi, nöbetçi, koruyucu, polis.
 Pasü {te: Çolak; âşık, seven adam; ayağı kurumuş (beddua).
 Paydar: Daimi, sürekli, uzun zaman.
 Pâye: Mertebe, rütbe, paye, ünvan, merdiven, ayak, temel, esas.
 Payız: Sonbahar mevsimi.
 Paymal: Ayak altında kalan, mahvolan.
 Peder: Baba.
 Pedidar: Açık, ayani.
 Pehlu: Böyür, yan (taraf).
 Pelov: Fırın hizmetçisi.
 Penabed: Kaçarlar döneminin para miktarı (on şahı).
 Pencakês: Güneş, seher vakti güneşin çıkmasına işarettir.
 Pend: Öğüt, nasihat.
 Per ğanad: Kuş tüyü.
 Perçem: Bayrak, bayrak ve mızrakların uçlarında bulunan kotaz, yele.
 Perçemi: Adalet bayrağı.
 Perestar: Hizmetçi, kul, alışkanlık edinen.
 Perestarlîğ: Kulluk etmek.
 Pergâr: Pergel, cemiyet, kâinat, dünya.
 Periru: Periye benzer, peri yüzlü.

Peritelet: Periye benzer, peri yüzlü.
 Periveş: Periye benzer, peri yüzlü.
 Perşikeste: kanadı kırılmış.
 Pertöv-i rü {sar: Yüz ışığı.
 Pertöv: Işık, nur, şua, parlaklık.
 Perva: Korku, rağbet.
 Pervane: Kelebek.
 Pervin: Yedi kardeş yıldızı.
 Pesend: Beğenme, övme, tarif etme.
 Peser: Oğul, oğlan.
 Péşm: Yün.
 Peşşe: Sivrisinek.
 Péy: İz, arka, keman kirişi.
 Péykân: Okun sivri demir ucu.
 Péymane: Kadeh, şarap piyalesi.
 Péyveste: Hemişe, birleştirilmiş.
 Pe {ş: Yaymak, sepmek.
 Piçütâb: Burma burma.
 Pir: İhtiyar, koca.
 Pirahen: Gömlek.
 Piraye: Ziyet, süs.
 Pişe: İş, sanat, âdet.
 Pişnehad: takdim etmek, teklif etmek.
 Pişvaz: Gelen bir kimseyi karşılama, önüne çıkma.
 Piyale-yi simin: Gümüş piyaleler.
 Ponza: (panzdeh): On beş.
 Post {ana: Postahane.
 Poştiban (püştüban): Yardımcı.
 Poz vérmek: Fors étmek.
 Puside: Çürümüş.
 Pünhan: Gizli.
 Pürğem: Gamlı, dertli, tutgun.
 Pür-semer: Semereli, verimli.
 Pürderd: Gamlı, dertli, tutkun.
 Püriztırab: Sıkıntı ile dolu, azap ile dolu.
 Pürşer: Şerli, şer ile dolu, fitneci.
 Pürtâb: Burma burma, halka halka yapılmış saç, dalgalı saç; çok parlak, son derece ışıklı (güneş, yıldız), son derece keskin (bıçak, kılıç).
 Pür {un: Kanlı, kanla dolu.
 Püser: Oğul, oğlan.

R

Rah-i ahen: Demir yolu.
 Rah: Yol, meslek, hava, türkü, şarap, sevinç, keyif.

Ravi: Rivayet eden, hikâye söyleyen, hikâye eden.
 Rayigân: Bedava.
 Râz ü niyaz: Yürek açmak, sırrını anlatmak; yalvarmak.
 Raz-i nihan: Gizli sır.
 Raz: Sır, gizli şey.
 Reğb: Yaş, ıslak, sulu; yerli yersiz.
 Re'd: Gök gürültüsü.
 Re'se: Titreme, titreyiş.
 Rebbil-âlemin: Âlemlerin Rabbi, Allah, dünyanın sahibi.
 Recm: Aksi hareket, söyüş, taşlama.
 Reddübedel: Mübadele; hasmın darbesini savıp sırayı almak.
 Reha: Kurtuluş, kurtulma.
 Rehlet: Rahmete gitmek, ölmek, yolcu olmak.
 Rehm: Rahim, ana rahmi.
 Rehnüma: Yol gösteren, klavuz.
 Rehzen: Yol kesen, eşkiya, soyguncu.
 Re{ne: Sökük, yırtık, zarar ziyan.
 Re{ş: Koşum eşyası, yolculuk gereçleri; at, Şehnâme'nin kahramanlarından Rüstem'in atının adı.
 Re{şan: Rahşan, parlak, parlayan, cilalı, ışıklı.
 Re{t-i herir: İpek elbise.
 Re{t-i {ab: Yatak, yorgan döşek.
 Remeğ: Güç, enerji.
 Reme: Sürü.
 Remmal: Falcı.
 Renc: Zahmet, eziyet, rahatsızlık.
 Renciden: Kırılmak, küsmek, meys olmak.
 Rencur: Hasta, rahatsız, kırgın, incinmiş.
 Resa: Ulaşan, yetişen, yeteri kadar uzun.
 Resed: Rasat, gözleme, gök cisimlerini izleme, tılsım.
 Reşhe: Damla, terleme, sızıntı.
 Retb ü yabis: "Yaş ve kuru" mevcut olan her şey.
 Retl-i giran: Ağır kâse, büyük peymane.
 Rez: Üzüm sarmaşığı.
 Riba: Faiz.
 Riba{or: Faizci.
 Rical: Kişiler, erler.
 Ricale: Mektup, kitapçık, mecmua.
 Ricet: Ricat, geriye dönme, dönüş.
 Rida: Dervişlerin omuzlarına attıkları yün kumaş.
 Rikâb: Üzengi.

Risk-i {eternâk: Tehlikeli, riskli.
 Rişte: İplik, ip, tel, erişte.
 Riyayî: İkiyüzlü, riyâkâr.
 Riyaz: Bahçeler.
 Rizğ: Rızık, yiyecek ve içecek.
 Röyet: Ruyet, görmek.
 Ru: Yüz, çehre, satır, abır hayâ.
 Rud: Çay, akar su, telli musiki aleti.
 Rukşe: Boya maddesi, renk, ben.
 Rusiyah: Yüzü kara, günahkâr, kusurlu, yoksul.
 Ruspi: Ahlâksız kadın.
 Ruy-ı siyah: Kara yüzü.
 Ruy-i zemin: Yer yüzü.
 Ruy: Yüz, çehre, tunçtan yapılmış (şey).
 Rûz-i elest: İlk yaratılış günü.
 Rûz: Gün, gündüz.
 Ru { (ro {): Yüz.
 Ru {sâr: Yüz çehre.
 Rüb-i meskûn: Eski coğrafya alimlerine göre dünyanın insan yaşayan dörtte bir bölümü.
 Rüb': Dörtte bir.
 Rûbb: Meyve suyu.
 Rûmuz: Remzler, işaret.
 Rûnk: Bir şeyin en sağlam tarafı, sütun, bir toplumun en itibarlı insanı.
 Rû { : Yüz, çehre, surat.
 Rû {sar: Yüz, çehre, surat.
 Rû {set: Ruhsat, izin.

S

Sağî: Saki, su veren, su dağıtan ve satan, içki meclislerinde şarap dağıtan.
 Sadir: Sadır, çıkan, zahir olan, baş gösteren, meydana gelen.
 Sağer: Şarap piyalesi, kadeh.
 Sahib-i mehamet: Kahraman.
 Sal: Yıl.
 Salat: Namaz, dua, defin günü cenaze evinde okunan münacaat.
 Salik: Bir yol ile giden, bir tarikata mensup olan.
 Sal{ürde: Az yaşlı.
 Saméye: İştme duygusu.
 Sane: Yapan, sanatkâr, usta, mec. Allah.
 Sanmağ: Düşünmek.
 Sarf: Tavan.

- Sedmeler: Darbeler.
 Sariğ: Hırsız.
 Sâye: Gölge, himaye, vasıta.
 Seğf: Tavan, gök, sema.
 Sebbağ: Boyacı.
 Sebil: Su dağıtma, çeşme.
 Sebk: Bir metalı eritip kalıba dökmek, edebiyatta üslûp.
 Sebu: Saksı, bardak, kûze.
 Sebuḥ: Seher vakti içilen şarap.
 Sec': Seci, کافیeli nesir.
 Secaf: Nakış, haşıye, elbiseye yapılan bezek.
 Seddane: Yüz taneli (tesbih).
 Sedpare: Yüz parça, yüz parçaya bölünmüş.
 Sefine: Gemi.
 Seh-i düz: Mütenasip.
 Sehab: Bulut.
 Sehba: Bade, şarap.
 Sehibâle: Uzun boylu.
 Sehl: Kolay, tahammül edilir, hafif.
 Sehm: Ok, hisse, pay, korku, dehşet.
 Sehn: Hayat; orta, aralık, meydan; büyük kasa; sahne.
 Sekte: Felç.
 Selah: İyilik, huzur, sulh ve asayiş.
 Selb: Elden almak, kapma, lağvetmek.
 Seltie: Söyleyen kadın.
 Sel { : Soyma, yüzme, derisini yüzme.
 Semede: Çarpma, dokunma, bela.
 Semender: Ateşte yaşayan efsanevi hayvan, su kertenkelesi.
 Semenliğa: Yasemen gülüne benzer yüz.
 Semensa: Yasemen gibi kokulu ve güzel.
 Semt-i penah: Sığınılacak yer.
 Senaet: Sanat, iş, ustalık, hüner, yetenek.
 Senayé-i müstezrefe: Güzel sanatlar.
 Sencide: Tartılmış, çekilmiş, vezinli, ölçülü, iyi düşünülmüş, tam yerinde söylenen (söz).
 Senderus: Bazı iğne yapraklı ağaçların sıvısından hazırlanan ve kemanın kirişlerine sürmede kullanılan sarı renkli bir madde.
 Sengek {ana: Taş fırında pişirilen ekmeğin satış yeri.
 Sengin: Ağır.
 Sepend: Sapant, taş atan.
 Ser be ser: Baştan başa, tamamen.
 Ser: Baş, tepe, başkan, reis.
 Serane: Başlık.
 Serbadiyé-yi eşğ: Aşk mabedi.
 Serbülend (serbolend): Başı dik, alını açık.
 Serd: Sine, göğüs, merkez.
 Serdâr-i ecel: En büyük başkan.
 Serf: Tavan.
 Serheng: Askerî rütbe, ordu komutanı.
 Serir: Cırlı, gıcırtı.
 Serkâr: Lider, baş komutan, (İran'da subayların hepsine bu sözle hitap edilir).
 Serkêş: Asi, baş kaldıran, söz dinlemeyen.
 Serkişte: Hayran, şaşmış, kendini kaybetmiş.
 Sernevişt: Alın yazısı, talih, mukadderat.
 Sernize: Süngü.
 Serraf-i dâna: Çok anlayışlı.
 Serser: Çok sert ve hızlı rüzgâr.
 Serşar: Dopdolu, ağzına kadar dolu.
 Serşir: Kaymak.
 Sertip: General.
 Servüfede: Baş eğilmiş.
 Serv: Her zaman yeşil olan ve dopdoğru yükselen bir çeşit ağaç.
 Serva {t: ağır.
 Sétar: Üç telli tar.
 Settar: Ayıpları örten, günahları gizleyen; Allah.
 Setvan: Eski zamanda bir askeri rütbe.
 Séyğel: Tesviye, cila.
 Séyd: Av.
 Séyf: Kılıç.
 Séyl-i hevades: Hadiseler seli.
 Séyl-i sirişk: Göz yaşının seli.
 Seyyad: Avcı.
 Sezaver: Layık.
 Se {t: Sert, katı; çetin, müşkül; metanetli.
 Siccin: Cehennem, esir, mahkum.
 Sicill: Kimlik, pasaport.
 Sile: Kavuşma, ilgi, bağ, rabıta, hediye, mükâfat.
 Sili: Sille.
 Silsile: Boyunbağı, zincir.
 Sima': Musiki dinleme; sufilerin, dervişlerin neyle söyledikleri türkü.
 Simin: Gümüş gibi.
 Sin: Arap alfabesinde bir harf, "bismillah" sözünün kısaltması.
 Sinn (sêni): Yaş.
 Sipah: Asker, ordu.
 Sipahi: Asker, savaşçı.
 Sipehdâr: Ordu komutanı.

Sipehr: Gök, âsuman, sema, feza.
 Siper: Kalkan, duldalık, savaşta korunmak için yapılan sığınak.
 Sir: Doymak.
 Sirab: Doyasıya su içmek.
 Sirat: Yol; öbür dünyada cehennemin üzerine kurulacak köprü, sırat köprüsü.
 Sırıışg-i lalegün: Lale gibi kırmızı, kan renkli göz yaşı.
 Sırıışk: Göz yaşı, damla, zerre.
 Sırıışkbar: Göz yaşı döken, ağlayan.
 Sitaré-yi be{tim: Bahtımın yıldızı.
 Sitare: Yıldız.
 Sitem: Zulüm, kınama, eziyet, cefa.
 Sitemkâr: Zulmeden, inciten.
 Sitr: Örtü, perde; utanma, tevazü.
 Siyah, ğara: Kötü, hoş gitmeyen.
 Siyahkemer: Güney Azerbaycan'da Tal{al vilayetinde bir kentin adı.
 Siyahpuş: Karalar giyen.
 Siyasetmedar: Siyasetçi.
 Siye: Ağırlık birimi, Takriben iki kilo.
 Sor{reng: Kırmızı renkli.
 Sövdeker: Tacir, tüccar.
 Sövlet: Şiddet, çok keskin, kızgın.
 Sövm: Sevm, oruç.
 Sövt: Ses.
 Sitaré-yi be{tim: Bahtımın yıldızı.
 Subat: Sözünde sadık olan.
 Sud: Fayda.
 Sudmend: Faydalanmış.
 Suğra: Küçük.
 Suri: Kırmızı renkli gül, mutluluk.
 Suz-i dil: Yürek yangısı.
 Suzan: Yanan.
 Süziden: Yanmak.
 Sübat: Sabr.
 Sücüd: Secde etme.
 Süd günü: Cuma günü, haftanın beşinci günü.
 Sün': İş yapma, icat etme, eser.
 Süpa: Sıpa, eşek yavrusu.
 Sürsür: Rahat yol gitmek.
 Sürur: Sevinç, şadlık, mutluluk.
 Sü{en: Söz, nutuk.
 Sü{ençin: Söz uyduran, haberci.

Ş

Şab: Genç.

Şadiman: Şad, arzusuna ulaşmış insan.
 Şadkâm: Şad, arzusuna ulaşmış adam.
 Şah-i re'iyetnevaz: Halkını iyi idare eden hükümdar.
 Şahid-i mehfel: Meclisin şahidi.
 Şahiz: Sufilerin kullandıkları bir terimdir. Aşk anlamındadır.
 Şahmar: Zehirli yılan.
 Şahrah: Esas yol.
 Şam: Akşam yemeği.
 Şam ü seba: Sabah akşam.
 Şane: Tarak.
 Şatır: Çevik, hizmete hazır olan, büyük insanların önünden gidip yol açan.
 Şayan: Layık, münasip, yaraşan.
 Şayiste: Beğenilmiş, layık.
 Şeğaiğ: Çetinelikler, çiçek adı.
 Şeği: Bedbaht; habis; yaramaz; yankesici, şaki.
 Şe'see: Parlaklık, parlama, debdebe.
 Şeb-i hicran: Ayrılık gecesi.
 Şeb: Gece.
 Şebab: Gençlik.
 Şebahet: Benzerlik.
 Şebefruz: Ay, yıldız.
 Şebéh-i şeve: Kâbus, karanlık.
 Şebih: Muharrem ayının 10. günü (Aşüre Günü), Şii müslümanların Kerbelâ Olayı'nı temsilen yaptıkları merasim.
 Şebihgerdanlığ: Şebih merasimini idare eden kimsenin işi.
 Şebistan: Dervişlerin ibadet ettiği ve barındığı hücre.
 Şebpere: Kış geceleri yiyilen çerez.
 Şeb{un: Gece baskını.
 Şeddad: Efsanelere göre eskiden yemen ülkesinde yaşamış çok zalim bir hükümdar; zalim, sert.
 Şehamet: Kahramanlık.
 Şehd: Arı balı, şire.
 Şehper: Kuş kanadının en uzun tüyü.
 Şehr: Ay, kameri ay, ülke, memleket, şehir.
 Şehribani: Polis idaresi.
 Şekerfurus: Şeker satan.
 Şekib: Tahammüllü, sabırlı.
 Şelayin: Sıkıntı veren.
 Şem'-i niyaz: Arzu, istek geceleri.
 Şemadet: Birisinin başına gelen bela ve musibetten başkasının sevinip kâm alması.
 Şemayil: Şekil, suret, tabiatlar, huylar.

Şemim: Güzel kokulu.
 Şemime-yi mişk: Misk kokusu.
 Şems-i dire {şan: Parlak güneş.
 Şems-i mehafil: Meclislerin güneşi.
 Şems-i münevver: Nurlu, parlak güneş.
 Şems: Güneş.
 Şemşir-i düdeme: İki ağızlı kılıç.
 Şemşir: Kılıç.
 Şeng: Güzel edalı, güzel.
 Şerar: Kıvılcım; kor; musibet, felâket (mec.).
 Şeravet: Bedbahtlık; gaddarlık; zalimlik; soygunculuk.
 Şermende olmak: Utanmak.
 Şermsar: Utangaç, utanmış.
 Şestli: Boylu poslu.
 Şetrenc: Satranç.
 Şikence: İncitmek, azap vermek, işkence.
 Şikve: Şikâyet, korku.
 Şimşad: Şimşad ağacı, güzel boy, kıymetli ağaç.
 Şip: Şamar.
 Şirni {or: tatlı yiyen.
 Şitab: Acele etme.
 Şitaban: Acele eden.
 Şive: Tarz, üslup; naz, işve, eda; lehçe, telaffüz.
 Şorağlığ: çorak toprak.
 Şöhre: Şöhret.
 Şövğ-i didar ile: Görüşmek arzusu ile.
 Şövğ: Şevk, arzu, istek.
 Şövher: Er.
 Şuride: Perişan.
 Şuy: Er, eş.
 Şükran: Teşekkür.
 Şu {-i sengdil: Taş yürekli güzel.
 Şumus: Güneşler.
 Şürevî: Birlik, Sovyet, Sovyetler Birliği anlamında da kullanılıyor.
 Şürezar: Çoraklık, çorak.
 Şütur: Deve.

T

Tağ-i feramuş: Unutulmuş ev, hatırdan çıkan otağ.
 Tab: Kuvvet, güç, zahmet, eziyet, yanma, parlak.
 Tâban: Parlak, parlayan, ışıltı.
 Tabdar: Parlak, kıvrım, ışıklı, burma burma.
 Tabekây: Ne zamana kadar.
 Tabin: Er (asker).
 Tamaşanamenévis: Dramaturg.
 Tar-i gisu-yi siyah: Siyah saç teli.
 Tar-i ser-i zülf: Saç teli, zülfünden bir tel.
 Tar: Karanlık.
 Tarik: Yol.
 Tayir: Uçan.
 Taydaş: Eşdaş, akran.
 Taziyan: kamçı.
 Teğafül: Gaflette olmak.
 Teğeyyüd: Bağlanma, ilgilenme; benzetme; sahte.
 Teğsim: Taksim, bölme, hisseler ayırma, çalgıcıların yalnız birisi tarafından icra olunan musiki parçası.
 Teğva: Takva, dinî yasaklardan kaçınma.
 Te'am: Yemek.
 Te'b-i vesl: Kavuşma, kendi sevgisine ulaşma arzusu, visal.
 Te'bid: İfade etme, anlatma, yazma.
 Te'dib: Edep, örtme.
 Te'lib: Terbiyelendirmek.
 Te'm-i zindelik: Yaşayışının tadı.
 Te'minat: İtimat etme, gizli polis.
 Te'n: Kınama, töhmet etme, sövme.
 Te'ne: Sövmek, kınamak, başşa kakınc etmek, vurmak (süngü veya bıçak ile).
 Te'viz: Bedel verme, karşılık olarak bir şey verme.
 Teb'id: Uzaklaştırma, uzağa sürgün etme.
 Tebahi: Mahvolma, zayı olma, yok olma.
 Tebi: Büyük nağara, büyük davul.
 Tebil: Nağara, koltuk davulu, elle çalınan davul.
 Tebl-i errehil: Göç davulu.
 Tebl-i kûs: Kervan yolu çıkınca çalınan koltuk davulu.
 Tecdid: Tazelemek, bir işi yeniden yapmak.
 Teceddüd: Yenilenme, tazelenme.
 Tecellalanmasın: Cilvelenmesin, tezahür

- etmesin.
 Tecerrüd: Mücerred edilmiş, izale edilmiş, her şeyden çekinen.
 Tecrid: Soyundurma, yalnız bırakma, ayırma.
 Tecziyye: Tetkikat.
 Tedvin: Dağımk şiiirleri divan hâline getirme; yürürlükteki kanunları düzene koyma; dergi hâline getirme.
 Teellüg: Ait olma, has olma, mahsus olma, aitlik.
 Teemmül: Fikir etme.
 Tefettün: Meftun olmak, vurulmak.
 Téfl-i debistan: İlk okulda okuyan çocuk.
 Teğafil: Kendini gafil göstermek, kendini bilmemezlige vermek, hatırdan çıkarma, gaflet.
 Teğziye: Beslenme, gıdalanma.
 Tehdid: Te'yin etme.
 Tehemmül: Tahammül, dayanıklılık, dözümlü.
 Tehemten: İri cüsseli, yiğitlikte eşi benzeri olmayan.
 Teheyyüc: Heyecanlanma, el ayağa düşme.
 Tehi: Uyumtu, uyutulma.
 Tehidest: Eli boş, fakir, yoksul.
 Tehrik: Hareket etme.
 Tehsil-i Êlm-i Elsene: Dil ilminin tahsili.
 Tehur: Temiz, pâk, saf.
 Tekellüm: Danışmak, konuşmak, dile gelmek.
 Tekfir: Kâfîrlikle suçlamak.
 Tektirim: Tazim etme, hürmet etme.
 Telağ: Talak, boşamak.
 Tele'le: Parıldama, parlama.
 Télégraf simleri: Telgraf telleri.
 Tel{-kâm: Ağızın acı olması.
 Tel{-: Acı.
 Temeddun: Medeniyet.
 Temellüg: Yaltaklık.
 Temenni: İstek, arzu; arzu olunan şey; dua; rica.
 Ten: Beden, endam, cisim.
 Tenab-i giysu: Saç kemendi.
 Tenab: İp, kendir.
 Tenbih: Uyandırma; gafletten uyanma, aklını başına toplama; bir işi yapmayı veya yapmamayı emretme; cezalandırma.
 Teneffü (tenabi): Kendir.
 Teng: Dar, daraltılmış.
 Tengna: Sıkılmış, daralmış sine.
 Tengü: Çok dar.
 Tennaze: Şakacı, istihzacı.
 Tenur: Tandır.
 Zenil: İndirme, eksiltme, aşağı düşürme.
 Tercih: Bir şeyi diğerinden üstün tutmak.
 Tereb: Sevinç, şenlik, ferah.
 Terebsera: Şadlık evi, mutluluk evi.
 Terehhüm: Merhamet, acıma, rahmetme.
 Terh: Çekme, resmetme.
 Terrar: Yankesici, yürek hırsızı.
 Tersa: Hristiyan.
 Tersan: Korkak.
 Teseddüg: Tasadduk, sadaka verme.
 Teşbih: Benzetme.
 Teşdid: Hararetle konuşma, sert sesle konuşmak.
 Teşeddüd: Şiddetlenme, sertleşme.
 Tevecceh: Dikkat.
 Tevekkül: Vekâlet alma, yetkiye sahip olma, göz dikme.
 Tevettur: Gerilme, tarımlaşma.
 Téy: Menzile ulaşmak, yolu bitirmek.
 Teyemmüm: Toprakla abdest alma.
 Téyhu: Güvercin cinsinden çil kuşu.
 Téyr: Kuş.
 Téyy étm-: Bükme; kesme.
 Tézar: Çar.
 Tezhib: Altın suyuna çekme, bezeme.
 Tezvir: Sahteleştirme, yalan, karıştırma, hile, hilekârlık etmek.
 Te{-rib: harap etme.
 Tifl: Çocuk.
 Tiğ: Kılıç, hançer.
 Tilesan: Abaya benzer bir çeşit elbise.
 Timar: Bakma, hizmet etme.
 Timaristan: Akıl hastahanesi.
 Timar{-ana: Akıl hastahanesi.
 Tinet: Tabiat, huy, maya, asıl.
 Tir-i müjgân: Kiprik oku.
 Tir: Yaydan atılan ok, gülle, Merkür gezegeni.
 Tirendaz: Ok atan.
 Tişe: Keser, külünk.
 Tiyneten: Hasiyetçe, zihniyet olarak.
 Tiz: Keskin.
 Toğan: Şahin.
 Tofuliyet: Çocukluk.
 Tohin: Tahkir, alçaltılma.
 Tovem: İkiz, benzer, eş, münasib.
 Tovrat: Hz. Musa'ya inzal olunan İbranice İllâhi kitap.
 Tovsen: Güzel yürüyüşlü başı sert at.

Tövfiğ: Uygunlaştırma, uygun etmek; yardım; nail olmak.
 Tuem: Hemahenk olan; uygun olan; ikiz çocuklar.
 Tusen: Coşkun.
 Tuti-yi can: Can kuşu (ruh).
 Tuti-yi teb'im: İlhamın tutisi.
 Tutiya: Göze sürülen ilâç; çok az bulunan.
 Tülü-i âfitab: Güneşin doğması.
 Tülü: Doğma, doğuş, çıkma (güneş).
 Tülü'-i sübh: Tan yerinin ağarması, sabah olması.
 Tümen: Para birimi.
 Tümur: Şiş.
 Türfe (torfe): Karibe, meraklı, nadir şey; görülmemiş; antika; hediye, pahalı hediye.
 Türre-yi semensa: Yasemen gibi kokulu ve güzel kıvrımlı saçlar.
 Türre-yi şebrenk: Gece renkli (siyah) saçlar.
 Türre: Alından sarkan saç, kıvrım teller, at yalının yüzüne sarkan kısmı, tel iplik, saç.
 Türüncü: Turuncu.

U

Ur: Batıl, boş; ayıp, âr; müflis.
 Uruc: Göye yükselme.

Û

Ûğba: Ukba, ahiret, öbür dünya.
 Ûğd: Dügüm, halli zor olan iş, müşkül mesele.
 Ûğela: Ukalâ, akıllı adamlar.
 Ûğud: Boyunbağı.
 Ûdvan: Düşmanlık, zulüm, haksızlık.
 Ûdvane: Adaletsizlik, zulüm.
 Ûftade: Düşmüş, yıkılmış, biçâre, zavallı.
 Ûfûl: Batma, rurup.
 Ûgü: Şablon, ölçü.
 Ûmde: Dayanak; eses, umde.
 Ûmman: Halk, millet, topluluk, ümmet.
 Ûnsür: Tam cisimleri teşkil eden basit uzuvların her biri.
 Ûrfan: İrfan, ilahiyat ve soyut kudretin mahiyeti ile meşgul olan bilim.
 Ûrfen: Ülkenin âdetine göre, zamana göre.
 Ûruc: Yukarı çıkma, göye yükselme.
 Ûryan: Çıplak.
 Ûşşag: Âşıklar; uşşak (muğamat denilen şarkılarda bir makamın adı).
 Ûyub: Ayıplar.
 Ûzar: Yanak, yüz.

V

Vağé: Olan, ortaya çıkan, var olan.
 Vağéde: Hakikatte, gerçekte.
 Vağéiyyet: Hakikat, gerçeklik, hayat, varlık.
 Vadie: Emanet.
 Varid olmak: Gelmek, yetişmek; tanış olmak, bilmek, içeri dahil olmak, haberdar olmak.
 Vebal: Günah, kusur, hata; ağırlık, azap.
 Vecd: Kendinden geçme, coşma, şadlık, sevinç; sûfilerde: Kendini unutacak derecede ilâhî aşka dalma.
 Vech: Yüz, sima, suret, üst, satıh, sebeb, vasıta.
 Veh: Beh, ünlem.
 Veléyken: Ve lâkin.
 Veli: Lâkin, amma.
 Verd: Kırmızı gül.

Vere': Haram işlerden sakınma.
 Vérej: İntikam (Ermenice).
 Verşikest: Felç, felçlik.
 Verté-yi cehalet: Cehaletin uçurumu.
 Verte: Uçurum, su burguntusu, tehlikeli yer.
 Verziş: İdman, talim.
 Verzişkâr: Talimci, sporcu.
 Vesl étmek: Birleştirmek.
 Vetenfuruş: Vatani satan.
 Vez'in: Vaziyyet, durum.
 Vez: Koyma, bırakma, atma, belirleme, üzerine yıkma.
 Vezir-i ceng: Savaş veziri.
 Viran: Yıkık, harabe, dağılık.
 Vird-i zeban: Dilin ezberi.
 Vird: Dua, daima tekrar edip söyleme.
 Viz: Yük, ağırlık; günah.
 Vüsâl-i éyyam: Kavuşma günü, visal günü.

Y

Yéke: Büyük, iri, kaba.
 Yabis: Kuru, kurumuş.
 Yad vér- : Öğretmek.
 Yad-bud: Yad etme, hatırlama.
 Yadêş bé {éyr: Hatırası hoş olsun, rahmet olsun.
 Yağ: Düşman.
 Yabağ: Öz.
 Yâr-i ğem {ar: Gamlara ortak olan yâr.
 Yas: Kanun.
 Yaver: Yardımcı.
 Yeğma: Yağma, talan.
 Yékmeram: Bir arzu, bir istek; bir niyet, bir maksat.
 Yéksere: Baştan başa, bütün, tamamen; bir defada.
 Yéralması: Patates.
 Ye { : Buz.
 Yézne: Damat, enişte.
 Yovm: Gün, gece ve gündüz.
 Yiğcam: Özet olarak, kısaca, dağılık olmayan.

Z

Zahı: Lohusa.
 Zağ ü zeğan: Karga, saksağan.
 Zağ: Karga, şap maddesi.
 Zahid: İbadetle meşgul olan, dinin yasak ettiği şeylerden sakınan, dinin buyruklarını

yerine getiren insan; mec. kaba sofu.
 Zahir: Açık, aşikâr, dış görünüş.
 Zeğen: Çene, sakal.
 Zeberced: Altına benzer yeşilimtırak kıymetli taş.
 Zeferyâb: Başaran, başarı elde eden.
 Zeğen: Kara karga.
 Zehr: Zehir.
 Zem: Bağlamak.
 Zemzem: Mekke'de bulunan kutsal su.
 Zengibar: Afrika'da siyahlar ülkesi.
 Zerd: Sarı renkli, eti yenilen bir kuş.
 Zerdru: Sarı benizli.
 Zerefşan: Altın saçan, altın sepen.
 Zerrinbal: Altın kanat.
 Zer {eride: Altın ile satın alma, satın alınmış köle.
 Ze {im: İri cüsseli, büyük, kocaman.
 Ze {ire: Zahire, erzak, savaş malzemesi.
 Ze {m: Yara.
 Ze {meler: Mızrabla vurulan darbeler.
 Ziba: Güzel, yakışıklı, süslü, ziynetli.
 Ziba {asilan: Güzel hasyetli, iyi huylu.
 Zibende: Tezyin edilmiş, bezenmiş, bezenilen.
 Zibh: Kurbanlık hayvan.
 Zicac: Billur, şişe.
 Zifâf: Gelinle damadın görüştüğü ilk gece, gerdek.
 Zill-i Yezdan: Allah'ın gölgesi.
 Zillullâh: Allah'ın gölgesi (Padişahlara verilen ad).
 Zimam: Yular; idare etme (mec.).
 Zimistan: Kış.
 Zinde: Diri, canlı, sağlam.
 Zindegânîğ: Yaşayış, hayat.
 Zira': Kol, dirsek.
 Ziraet: Ziraat, ekincilik.
 Zışt ef'an: Çirkin işler.
 Zışt: Çirkin, yakışsız, biçimsiz.
 Ziyadet: Artma, çoğalma, daha fazla, daha çok.
 Ziyaretgâhi: İnananların ziyaret evi.
 Zöhd: Züht, takva, dinin yasak ettiği şeylerden kaçınıp, buyruklarını yerine getirme.
 Zöhre: Çulpan, çoban yıldızı, Venüs, Kervankıran, aşk tanrıçası.
 Zörre: Zerre, atom, molekül.
 Zövreg: Kayık.

Zur-i rişar: Sıkıştırma gücü.
 Zur: Zor; riya, yalan.
 Zurek: Çınlama, zingilti, ulama.
 Zuze: Uluma, inilti.
 Zücac: Billur, şişe, şişe kap.
 Zühel: Zuhal, Satürün gezegeni.
 Zülâl: Soğuk; duru ve şeffaf su.
 Zülf-i giréhgir: Lüle lüle saç.
 Zülf-i müenber: Kokulu saç.
 Zülf-i müterra: Teravetli saç.
 Zülf-i {emender{em: Büklüm büklüm, lüle
 lüle saç.
 Zülf: Saç, yüzün her iki tarafından sarkıtılan
 örükler.
 Züllam: Zalimler, zulmedenler.
 Zünnar: Hristiyan din adamlarının bellerine
 bağladıkları sert kuşak.
 Zünnar bağlamak: (Klasik şiirde) İslâm dinini
 terkederek hristiyan olmak.
 Züyûldağ uçmağ: Buz üzerinde kaymak.²⁹⁴